BIBLIOTECA POLIROM
ESENŢIAL

Autori consacraţi, cărţi importante din literatura lumii.

Publicarea acestei cărţi a fost realizată sub auspiciile Fundaţiei Mikhail Prokhorov TRANSCRIPT, un program de sprijin pentru traduceri din literatura rusă.

Varlam Şalamov, Kolâmskie rasskazi

Varlam Shalamov's Russian text copyright e 2010 by Iradia Sirotinskaya All rights reserved

2015 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea prin orice mijloace şi sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Foto copertă: e Richard Koczur, 7 chrissă/Dreamstime*.com* www.*polirom.ro*

Editura POLIROM

Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506 Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, al. B3A, sc. 1, el. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

SHALAMOV, VARLAM TIKHONOVICH

Povestiri din Kolîma / Varlam Şalamov; trad. din lb. rusă şi note de Magda Achim şi Alexandra Fenoghen. – Iaşi: Polirom, 2015

2 vol.

ISBN: 978 – 973 – 46 – 5424 – 6

Vol. 2. – 2015.

— ISBN: 978 – 973 – 46 – 5426-O

I. Achim, Magda (trad.)

II. Fenoghen, Alexandra (trad.)
821.161.1 – 32 = 135.1 Printed in ROMÂNIA

VARLAM ŞALAMOV

POVESTIRI DIN KOLÂMA

Traducere din limba rusă şi note de
Magda Achim
Şi
Alexandra Fenoghen

Editura POLIROM
2015

Schiţe despre lumea crimei

Traducere de Magda Achim

Despre o greşeală a literaturii

Literatura a descris întotdeauna lumea infractorilor cu simpatie, ba uneori chiar cu slugărnicie. Literatura a înconjurat lumea hoţilor cu o aureolă romantică, lăsându-se ademenită de strălucirea ei ieftină. Artiştii nu au fost în stare să distingă faţa autentică şi respingătoare a acestui univers. E un păcat pedagogic, o greşeală pentru care tinerii noştri plătesc atât de scump. Unui copil de 14-15 ani i se poate ierta fascinaţia pentru figurile „eroice" ale acestei lumi; pentru un artist însă, este de neiertat. Dar nici printre marii scriitori nu vom găsi dintre aceia care, recunoscând adevărata faţă a unui hoţ, să se dezică de el sau să-l stigmatizeze aşa cum oricare mare artist ar trebui să stigmatizeze tot ceea ce este inadmisibil din punct de vedere moral. Dintr-un capriciu al istoriei, cei mai elocvenţi propovăduitori ai conştiinţei şi onoarei, precum Victor Hugo, au consacrat nu puţine forţe întru proslăvirea lumii infractorilor. Hugo avea impresia că lumea crimei e o categorie a societăţii care protestează viguros, hotărât şi deschis împotriva falsităţii orânduirii dominante. Dar Hugo nu şi-a dat osteneala să vadă de pe ce poziţii se luptă această comunitate de hoţi cu puterea de stat, oricare ar fi ea. Mulţi puştani au încercat să-i întâlnească pe „mizerabili" în carne şi oase după lectura romanelor lui Hugo. Porecla de Jean Valjean există până azi printre *blatari*[1].

1 *Blatar* – cuvânt provenit de la *blat* (în idiş, „palmă"), intrat în argoul hoţilor din Odessa cu sensul – preluat şi în limba română – de acţiune sau învoială ilegală. Termenul desemnează categoria cea mai periculoasă de deţinuţi de drept comun (criminali, escroci, hoţi cu state vechi) folosiţi de autorităţile lagărelor în reprimarea şi, uneori, în lichidarea deţinuţilor politici. Vezi şi *Povestiri din Kolîma* (vol. I), Editura Polirom, Bucureşti, 2015.

În *Amintiri din casa morţilor*, Dostoievski evită un răspuns clar şi categoric la această întrebare. Din punctul de vedere al veritabilei lumi a crimei, al adevăraţilor blatari, toţi aceşti Petrov, Lucika, Suşilov, Gazin[2] sunt „prostănaci", „fraieri"[3], „prăpădiţi", „mujici", cu alte cuvinte oameni pe care adevărata lume a crimei îi dispreţuieşte, îi jefuieşte, îi calcă în picioare. În ochii blatarilor, asasinii şi hoţii Petrov şi Suşilov sunt mult mai apropiaţi de autorul *Amintirilor din casa morţilor* decât de ei înşişi. „Hoţii" lui Dostoievski cad victimă agresiunilor şi jafurilor, la fel ca Aleksandr Petrovici Goriancikov[4] şi cei asemeni lui, oricât de mare ar fi prăpastia care îi separă pe infractorii de origine nobilă de oamenii simpli. Greu de spus de ce Dostoievski nu a recurs la prezentarea veridică a hoţilor. Căci hoţ nu este cel care a furat. Poţi să furi, ba chiar sistematic, dar să nu fii blatar, cu alte cuvinte, să nu aparţii acestui ticălos ordin ilegal. După câte se pare, această „categorie" nu exista în ocna lui Dostoievski. „Categoria" aceasta nu primeşte de obicei condamnări atât de mari, pentru că, în majoritatea sa, nu este formată din asasini. Mai precis, nu era pe vremea lui Dostoievski. Blatarii „mânjiţi"[5], cei „răi de mână" nu erau atât de numeroşi în lumea crimei. „Şpringarii", „spărgaşii" „farmazonii", „pungaşii" – iată principalele categorii de *urki* şi *urkagani*, cum îşi spun înşişi blatarii. „Lumea crimei" e un termen, o expresie cu semnificaţie precisă. Borfaş, *urka, urkagan*, om, *blatar* sunt toate sinonime. Dostoievski nu i-a întâlnit în ocna lui; dacă i-ar fi întâlnit, am fi fost lipsiţi, probabil, de cele mai bune pagini ale acestei cărţi, în care se afirmă încrederea în om, existenţa principiului binelui aflat în natura umană. Dar Dostoievski nu s-a întâlnit cu blatarii. Eroii ocnaşi din *Amintiri din casa morţilor* sunt infractori din întâmplare, la fel ca şi Aleksandr Petrovici Goriancikov însuşi. Oare furturile pe care le săvârşeau unii de la alţii, de pildă, şi asupra cărora Dostoievski se opreşte

2 Personaje din romanul Amintiri din casa morţilor de F.M. Dostoievski.
3 Poreclă dată de blatari deţinuţilor intelectuali, numiţi şi Ivan Ivanovici sau Ivan Ivanîci. Prin extensie, termenul îi denumea şi pe cei ce nu făceau parte din lumea infracţională.
4 Naratorul din romanul Amintiri din casa morţilor de F.M. Dostoievski.
5 Care au comis crime sângeroase.

de câteva ori, scoţându-le în evidenţă, erau posibile în lumea blatarilor? Acolo, „fraierii” erau jefuiţi, prada era împărţită, iar la jocul de cărţi lucrurile erau pasate de la un blatar la altul, în funcţie de victoriile la stos sau *bura*. În *Amintiri din casa morţilor*, Gazin vinde alcool, acelaşi lucru îl fac şi ceilalţi „cârciumari”. Blatarii i-ar fi confiscat alcoolul într-o clipă, şi Gazin n-ar mai fi făcut carieră.

După vechea „lege”, un blatar nu trebuie să muncească în locul de detenţie, pentru el trebuie să muncească „fraierii”. În lumea blatarilor, cei ca Miasnikov şi Varlamov ar fi primit porecla dispreţuitoare de „hamali de pe Volga”. Toţi aceşti „pifani” (soldaţi), „bakluşini”, „bărbaţi ai Akulkăi” nu fac nicidecum parte din lumea profesioniştilor crimei, din lumea blatarilor. Erau doar oameni care se ciocniseră de forţa negativă a legii, se confruntaseră din întâmplare cu tenebrele, depăşiseră o anumită graniţă, ca de pildă Akim Akimovici, un „fraier” tipic. Căci lumea blatarilor e o lume cu propriile-i legi, o lume în război permanent cu cea reprezentată de Akim Akimovici şi Petrov, precum şi de maiorul Ochilă-Scormonilă[6]. Maiorul e chiar mai aproape de blatari. El este o autoritate dată de Dumnezeu şi, în măsura în care el reprezintă puterea, relaţiile cu acesta sunt simple. Unui asemenea maior blatarul îi va trăncăni destul despre dreptate, despre cinste şi despre alte teme înalte. Şi o face deja de secole. Maiorul naiv şi bubos este inamicul lor declarat, iar cei ca Akim Akimovici şi Petrov – victimele lor.

În niciunul din romanele lui Dostoievski nu sunt descrieri ale blatarilor. Dostoievski nu-i cunoştea, căci dacă i-ar fi văzut şi i-ar fi întâlnit, le-ar fi întors spatele ca artist.

Tolstoi nu are niciun portret impresionant al acestui gen de oameni, nici măcar în *învierea,* unde detaliile exterioare şi relevante sunt potrivite în aşa fel, încât scriitorul nu trebuie să răspundă pentru ele.

Şi Cehov a avut de-a face cu această lume. În timpul călătoriei sale la Sahalin s-a întâmplat ceva ce i-a schimbat scriitura. În câteva scrisori de după Sahalin, Cehov arată clar că după această călătorie, tot ce a scris înainte i se

6 Poreclă dată unui comandant din Amintiri din casa morţilor.

pare lucru de nimic, nedemn de un scriitor rus. Ca şi în *Amintiri din casa morţilor*, ticăloşia abrutizantă şi corupătoare a locurilor de detenţie distruge pe insula Sahalin, şi nu poate să nu distrugă, tot ce e pur, bun şi uman. Lumea blatarilor îl îngrozeşte pe scriitor. Cehov vede în ea principalul acumulator al acestei ticăloşii, un fel de reactor nuclear, care îşi reînnoieşte singur combustibilul pentru propriile nevoi. Dar Cehov nu putea decât să-şi ridice braţele la cer, să zâmbească trist şi să arate cu degetul spre acest mediu printr-un gest blând, dar insistent. Şi el cunoştea această lume de la Hugo. Cehov n-a petrecut prea mult timp la Sahalin şi, până la moartea sa, n-a avut curajul să folosească acel material în operele lui.

S-ar părea că latura biografică a operei lui Gorki ar fi trebuit să-i dea prilejul să prezinte blatarii într-o lumină autentică şi critică. Celkaş[7] este incontestabil un blatar. Dar acest hoţ recidivist este descris în povestire cu aceeaşi veridicitate forţată şi mincinoasă ca şi eroii din *Mizerabilii*. Gavrilă, bineînţeles, poate fi interpretat nu doar ca un simbol al sufletului ţărănesc. El este discipolul *urkaganului* Celkaş. Un discipol neaşteptat, e adevărat, dar indispensabil. Un discipol care mâine poate să devină un „gogoman pervertit” şi să mai urce o treaptă pe scara ce duce spre lumea crimei. Căci, cum spunea un blatar filosof, „nimeni nu se naşte blatar, ci devine”. În „Celkaş”, Gorki, care avusese de-a face cu lumea blatarilor în tinereţe, s-a mulţumit doar să aducă un omagiu entuziasmului agramat faţă de pretinsa libertate de gândire şi aparenta cutezanţă a acestui grup social.

Vaska Pepel (*Azilul de noapte*) este un blatar extrem de îndoielnic. Ca şi Celkaş, este idealizat, preamărit, dar nu discreditat. Cele câteva trăsături fizice autentice, simpatia nedisimulată a autorului conduc la ideea că şi Pepel serveşte o cauză rea.

Acestea sunt încercările lui Gorki de a reprezenta lumea crimei. Nici el nu a cunoscut acest univers, nu s-a confruntat, după câte se pare, cu adevăraţii blatari, lucru care, în general vorbind, se dovedeşte dificil pentru un

7 Eroul povestirii cu acelaşi nume a lui Maxim Gorki.

scriitor. Lumea blatarilor este un ordin închis, deşi nu întru totul clandestin, care nu se lasă studiat şi observat de străini. Niciun blatar nu va vorbi vreodată cu sufletul deschis nici cu Gorki-vagabondul, nici cu Gorki-scriitorul. Pentru el, Gorki e întâi de toate un „fraier”.
În anii ’20, literatura noastră a fost cuprinsă de moda tâlharilor. Benia Krik al lui Babei, *Hoţul* lui Leonov, *Motka Malhamoves* a lui Selviński, *Vaska Fluier la ananghie* al Verei Imber, *Sfârşitul* speluncii[8] al lui Kaverin, escrocul Ostap Bender al lui Ilf şi Petrov[9] – se pare că toţi scriitori au adus un omagiu nechibzuit romantismului infracţional. Poetizarea nestăpânită a faptelor penale trecea drept un „curent nou” în literatură şi ispitea multe condeie experimentate. În ciuda cunoaşterii extrem de slabe a subiectului descoperit de autorii (citaţi şi necitaţi) ai operelor pe această temă, au avut succes la cititori şi, în consecinţă, au pricinuit un rău considerabil.

Apoi a fost şi mai rău. A urmat o lungă perioadă de entuziasm pentru faimoasa „reforjare”, acea reeducare de care blatarii îşi băteau joc şi continuă să-şi bată joc până în ziua de azi. Au fost deschise centrele Bolşevo şi Liuberţi[10], 120 de scriitori au scris o carte „colectivă” despre canalul de la Baltica la Marea Albă€[11], care, în machetă, semăna izbitor cu *Evanghelia* ilustrată. Apogeul literar al acestei perioade a fost *Aristocraţii* lui Pogodin[12], unde, pentru a mia

8 Unele opere literare menţionate în textul de faţă nu au fost traduse în limba română.

9 Benia Krik, infractor legendar din Odessa, este eroul Povestirilor din Odessa de Isaak Babei; romanul lui Leonov povesteşte aventurile unui erou al Războiului Civil, comandant în Armata Roşie, devenit hoţ în timpul NEP-ului. Motka Malhamoves este personajul unui poem de Selvinski, scris în limba infractorilor din Odessa. Ostap Bender este eroul cunoscutelor romane de Ilf şi Petrov Douăsprezece scaune şi Viţelul de aur.

10 Centre de reeducare a delincvenţilor juvenili.

11 Canalul care leagă Marea Baltică de Marea Albă a fost construit integral de către deţinuţi. Maxim Gorki a coordonat o carte colectivă despre acest şantier gigantic, în care infractorii îşi ispăşesc vina muncind pentru patrie.

12 Celebră piesă de N.F. Pogodin, despre reeducarea prin muncă a infractorilor, în care personajul principal, Kostea Căpitanul, bandit şi asasin, devine muncitor fruntaş.

oară, dramaturgul a repetat aceeaşi veche greşeală, fără să se obosească să reflecteze cât de cât serios la acei oameni vii, care, în realitate, interpretaseră un spectacol simplu sub privirile scriitorului naiv.

S-au publicat multe cărţi, s-au făcut multe filme şi s-au montat multe piese pe tema reeducării infractorilor. Păcat!

Din vremea lui Gutenberg până în zilele noastre, lumea crimei rămâne o carte cu şapte peceţi atât pentru scriitori, cât şi pentru cititori. Autorii care au îmbrăţişat această temă extrem de serioasă au tratat-o superficial, lăsându-se seduşi de sclipirea fosforescentă a faptelor penale, punându-i forţat o mască romantică şi, în felul acesta, întărind în percepţia publicului o reprezentare complet falsă a unui univers abject, respingător, care nu are nimic uman.

Harababura diverselor „reforjări” a dat un răgaz miilor de hoţi profesionişti, i-a salvat pe blatari.

Dar ce este lumea crimei?

[1959]

Sânge de borfaş

Cum încetează un om să mai fie om?

Cum devine el blatar?

Unii ajung în lumea crimei şi din afară: colhoznicul care a ispăşit în închisoare o condamnare pentru un furtişag şi de-atunci şi-a legat destinul de criminali; foşti spilcuiţi ale căror infracţiuni i-au apropiat de ceea ce cunoşteau doar din auzite; lăcătuşul căruia nu-i ajung banii s-o facă lată cu amicii; oameni fără profesie care doresc totuşi să-şi trăiască viaţa din plin, precum şi cei cărora le e ruşine să ceară de lucru sau de pomană – pe stradă sau într-o instituţie publică, nu contează – şi preferă în schimb să jefuiască. Este o chestiune care ţine de caracter şi, adeseori, de modelul avut. Să ceri de muncă este, de asemenea, foarte chinuitor pentru omul bolnav de orgoliu, care a călcat strâmb. Mai ales pentru un adolescent. Să ceri de muncă nu e mai puţin umilitor decât să ceri de pomană. N-ar fi mai bine să...

Natura sălbatică şi timidă a omului îi dictează hotărârea, a cărei gravitate şi pericol adolescentul nu e încă

în stare să le aprecieze întru totul. Fiecare simte nevoia într-un anumit moment al vieţii sale să ia o decizie importantă, să „frângă” soarta, şi cei mai mulţi trebuie să o facă în tinereţe, când experienţa e puţină şi probabilitatea de a greşi e mare. Dar, în acelaşi timp, rutina faptelor e mică, iar curajul şi fermitatea sunt mari.

Pus în faţa unei alegeri dificile, păcălit de literatură şi de miile de legende de doi bani despre misterioasa lume a crimei, adolescentul face un pas cumplit, adeseori fără cale de întoarcere.

Apoi se obişnuieşte, în cele din urmă se înrăieşte definitiv la rându-i şi începe chiar el să recruteze tineri în rândurile acestui ordin blestemat.

În practica acestui ordin există un amănunt esenţial, ignorat complet până şi de literatura de specialitate. Şi anume că lumea subterană este condusă de hoţi din tată în fiu: cei ale căror rude mai în vârstă – taţi, bunici sau chiar unchi, fraţi mai mari – au fost *urkagani*; cei care au crescut din fragedă copilărie în tradiţiile blatarilor, în înverşunarea împotriva întregii lumi; cei care, din motive de înţeles, nu-şi pot schimba statutul cu altul; cei al căror „sânge de borfaş” e de o puritate de necontestat.

Hoţii din tată în fiu sunt nucleul conducător al lumii crimei, lor le aparţine ultimul cuvânt în toate deliberările „judeţelor”, adică în „tribunalele de onoare” ale blatarilor, care sunt condiţia necesară şi fundamentală a acestei vieţi clandestine.

În perioada aşa-zisei deschiaburiri, lumea blatarilor a luat amploare. Rândurile ei s-au îngroşat pe seama fiilor celor care au fost declaraţi chiaburi. Reprimarea deschiaburiţilor a sporit numărul blatarilor. Cu toate acestea, niciodată şi nicăieri, niciun fost chiabur nu a jucat un rol însemnat în lumea crimei.

Aceştia furau mai abitir decât ceilalţi, o făceau lată la chefuri şi beţii, stăpâneau mai bine ca oricine cântecele blatarilor, înjurau de mamă, întrecând orice blatar în subtila şi importanta artă a obscenităţilor, îi imitau întocmai pe blatari, şi cu toate acestea nu erau decât nişte imitatori, nişte plagiatori.

Ei nu erau toleraţi în miezul lumii blatarilor. Rareori,

mai ales cei care se remarcaseră nu prin „fapte eroice” săvârşite în timpul tâlhăriilor, ci prin însuşirea regulilor de conduită ale blatarilor, luau parte la „judeţele” din sferele înalte ale hoţilor. Dar vai, ei nu ştiau ce să spună la aceste „judeţe”. La cel mai mic conflict, blatarul, o creatură complet isterică, le amintea intruşilor de originea lor „străină”.

— Nu eşti decât un pervertit! îndrăzneşti să deschizi gura? Tu nu eşti hoţ! Eşti un hamal de pe Volga! Asta eşti! Un juncan şi nimic altceva!

„Pervertitul”, adică „fraierul pervertit” este un „fraier” care a încetat să mai fie „fraier”, dar încă nu a devenit blatar (Vorba lui Jacques Păgânel al lui Jules Verne: „Nu e pasăre, dar nici patruped nu e”). Şi „pervertitul” îndură răbdător umilinţele. „Pervertiţii”, se înţelege de la sine, nu vor fi niciodată păstrătorii tradiţiilor lumii hoţilor.

Ca să fii un hoţ „bun”, unul adevărat, trebuie să te naşti aşa. Numai cel care a avut legături cu hoţii încă din copilărie, ba mai mult, cu hoţii „buni, notorii”, acela care şi-a însuşit în totalitate cunoştinţele din numeroşii ani de închisoare, furturi şi educaţie infracţională ajunge să hotărască problemele importante ale lumii blatarilor.

Oricât de faimos tâlhar ai fi, oricâte izbânzi ai avea, vei rămâne întotdeauna un intrus solitar, un om de categoria a doua printre hoţii din tată în fiu. Nu e suficient să furi, trebuie să aparţii acestui ordin, şi acest lucru se obţine nu săvârşind un furt sau o crimă. Nu orice „greu”, nu orice ucigaş ocupă un loc de onoare printre blatari doar pentru că e hoţ şi criminal. Această lume îşi are propriii păstrători ai purităţii moravurilor, iar secretele extrem de importante privind elaborarea legilor generale ale acestui univers (care, ca şi în viaţă, se schimbă), a limbii hoţilor, a „argoului blatarilor” privesc doar vârful lumii blatarilor, format din hoţi din tată în fiu, chiar dacă ei au fost doar hoţi de buzunare.

Lumea blatarilor va ţine seama mai degrabă de părerea unui adolescent (fiu sau frate al unui hoţ notoriu) decât de opiniile unui „pervertit”, chit că el e un Ilia

Muromeţ[13] al tâlhariilor.

Şi „marianele” – femeile din lumea blatarilor – sunt împărţite în funcţie de originea nobilă a proprietarului lor... La început le iau în primire cei cu „sânge albastru”, şi abia în ultimul rând „pervertiţii”.

Blatarii se preocupă mult de pregătirea schimbului de mâine, de formarea unor succesori „demni” să le continue activitatea.

Mantia înspăimântătoare şi amăgitoare a romantismului lumii infracţionale atrage tinerii şi copiii cu strălucirea sa de mascaradă, ca să-i otrăvească pentru totdeauna.

Strălucirea falsă a mărgelelor de sticlă care trec drept diamante este reflectată în mii de oglinzi ale literaturii.

Se poate spune că literatura, în loc să stigmatizeze faptele penale, a procedat invers: a pregătit terenul pentru răspândirea germenilor otrăviţi în sufletul candid şi neexperimentat al tinerilor.

Un tânăr nu e în stare să discearnă, să recunoască dintr-odată adevărata faţă a *urkaganilor*. Apoi e prea târziu, el începe să le acorde sprijin şi, odată stabilită o legătură cu ei, oricât de mică, este deja stigmatizat de societate, iar de noii lui tovarăşi este legat pe viaţă şi pe moarte.

La fel de important e că în lăuntrul său se acumulează deja o ranchiună personală împotriva statului şi reprezentanţilor acestuia, şi începe să aibă conturi de reglat cu ei. I se pare că pasiunile, interesele lui intră într-un conflict de nerezolvat cu societatea şi cu statul. I se pare că plăteşte prea scump pentru „faptele” sale pe care statul le numeşte nu fapte, ci infracţiuni.

Este atras în egală măsură de eterna fascinaţie a tinerilor pentru „capă şi spadă”, jocuri secrete, doar că aici „jocul” nu e o glumă, ci unul real şi sângeros care, prin tensiunea sa psihologică, nu poate fi nicidecum comparat cu jocurile plicticoase din *Apostolii lui Iisus* sau din „Timur şi băieţii lui”[14]. Să faci rău e mult mai captivant decât să faci

13 Personaj legendar din epopeile ruseşti.

14 Povestire a scriitorului sovietic Arkadi Gaidar despre un pionier care face fapte bune. Cartea a dat naştere unei mişcări de masă în rândul pionierilor din acea perioadă.

bine. Tânărul pătrunde în acest univers subteran infracţional, cu inima bătându-i tare în piept, şi vede alături de el pe cei de care tatăl şi mama lui se tem. Le observă pretinsa independenţă, falsa libertate. Ia de bună lăudăroşenia acestora. Vede în blatari oameni care sfidează societatea. În locul banului obţinut cu trudă, tânărul vede „generozitatea" hoţului, care împarte „elegant" bancnote în dreapta şi-n stânga după o lovitură izbutită. Vede cum bea şi chefuieşte hoţul, iar aceste scene de desfrâu nu-l înspăimântă nici pe departe. El compară ocupaţia de zi cu zi a părinţilor săi, plicticoasă şi modestă, cu „munca" hoţilor, unde, se pare, trebuie să fii doar curajos... Nu se gândeşte câtă muncă şi cât sânge al altuia a prăduit şi iroseşte, fără să-i pese, eroul lui. Acolo găseşte mereu vodcă, „iarbă", cocaină, i se dă băutură, şi iată-l cuprins de entuziasmul de a-l imita.

Observă la cei de-o vârstă cu el, la foştii lui camarazi, o oarecare înstrăinare, amestecată cu teamă, dar, în naivitatea lui de copil, o ia drept respect.

Şi, cel mai important, vede că tuturor le e frică de hoţi, se tem că oricare dintre ei e în stare să spintece, să scoată ochii...

În „speluncă" îşi face apariţia un oarecare Ivan Ştirbu, care s-a întors din închisoare cu o mie de poveşti: pe cine a văzut, cine a fost condamnat, pentru ce şi cât a primit. Toate acestea sună periculos, captivant.

Tânărul vede că oamenii trăiesc, fără să-şi bată capul cu lucruri care pentru familia lui sunt o preocupare permanentă.

Şi iată-l pe tânărul nostru beat cu adevărat, iată-l bătând o prostituată – trebuie să ştie să bată o femeie! –, aceasta este una dintre tradiţiile noii sale vieţi.

Tânărul visează la tuşa finală, la afilierea sa definitivă la ordin. E vorba de închisoarea de care s-a obişnuit să nu se mai teamă.

Bătrânii îl iau „la treabă", la început să stea „de şase" (de pază). De-acum a căpătat încrederea adulţilor, şi iată-l chiar pe el furând şi dând dispoziţii.

Foarte rapid, le adoptă manierele, rânjetul de o impertinenţă indescriptibilă, mersul, îşi scoate pantalonii

peste cizmele model special, îşi pune o cruce la gât, îşi cumpără o *kubankă* pentru iarnă şi o caschetă de ofiţer de marină pentru vară.

Din prima zi de închisoare se lasă tatuat de noii lui prieteni, virtuozi în materie. Semnul distinctiv al apartenenţei la ordinul blatarilor este gravat pentru totdeauna cu tuş albastru pe trupul său, precum semnul lui Cain. Nu o dată va regreta acest lucru mai târziu, mult sânge va jertfi el blatarului. Dar asta se va întâmpla mai târziu, mult mai târziu.

Tânărul şi-a însuşit de mult argoul infractorilor, limba hoţilor, îşi serveşte superiorii cu însufleţire. Prin comportamentul său se teme mai degrabă să nu facă prea puţin decât să facă prea mult.

Una după alta, în faţă i se deschid uşile lumii blatarilor, până în străfundurile sale.

De-acum ia parte la „judeţe”, la „tribunalele de onoare”, unde, la fel ca ceilalţi, este obligat să se „semneze” pe cadavrul celui sugrumat conform sentinţei tribunalului blatarilor. Cineva îi pune în mână un cuţit, şi el îl împlântă în trupul cald încă, dovedindu-şi astfel solidaritatea totală faţă de actele profesorilor săi.

De-acum ucide cu mâna lui, la ordinul superiorilor, pe „trădătorul”, pe „javra” care-i este arătată.

E puţin probabil să găseşti printre blatari măcar unul care să nu fi ucis niciodată.

Acesta este planul de educaţie a unui tânăr blatar venit din afară.

Mai uşor se formează cei cu sânge albastru, blatarii din tată în fiu, sau cei care n-au cunoscut decât viaţa de hoţ şi nici nu şi-au propus să cunoască altceva.

Nu trebuie să credem că aceşti oameni, dintre care se aleg ideologii şi capii lumii blatarilor, aceşti prinţi cu sânge de borfaş, se formează cumva aparte, în seră. Nicidecum. Nimeni nu-i protejează de pericole. Doar că întâmpină mai puţine obstacole în drumul lor spre culmi, mai bine zis spre abisurile lumii blatarilor. Drumul lor e mai simplu, mai rapid, infailibil. Lor li se acordă încredere mai devreme, li se încredinţează mai repede misiuni infracţionale.

Însă mulţi ani tânărul blatar, chiar dacă strămoşii lui

au fost cei mai influenţi potentaţi ai lumii hoţilor, şi-i petrece în preajma bandiţilor adulţi pe care îi venerează, pentru care aleargă după ţigări, cărora le dă un foc, le distribuie misivele (bileţelele acestora) şi le face tot felul de servicii. Trec ani buni până să fie luat la săvârşirea unui furt.

Hoţul fură, bea, chefuieşte, duce o viaţă de desfrâu, joacă cărţi, îi păcăleşte pe „fraieri”, nu munceşte nici în libertate, nici în detenţie, îi masacrează pe cei renegaţi şi participă la „judeţe” unde se reglează problemele esenţiale ale vieţii subterane.

El păstrează secretele blatarilor (şi nu sunt puţine), îşi ajută camarazii de ordin, recrutează şi instruieşte tineri, veghează ca legea hoţilor să fie păstrată în toată puritatea sa.

Codul nu e complicat. Însă de-a lungul secolelor el a proliferat în mii de tradiţii, de obiceiuri sacrosancte, a căror îndeplinire strictă este urmărită cu scrupulozitate de apărătorii preceptelor hoţeşti. Blatarii sunt mari talmudişti. Pentru a asigura aplicarea cât mai bună a legii lor, din când în când se ţin adunări generale secrete, unde se adoptă hotărâri care dictează regulile de conduită potrivit noilor condiţii de viaţă, se elaborează (mai bine zis, se confirmă) schimbările din vocabular, argoul în veşnică schimbare al blatarilor.

Potrivit filosofiei blatarilor, lumea întreagă se împarte în două: pe de o parte, „oameni”, „borfaşi”, „lumea crimei”, *urki*, *urkagani*, blatari, „pungaşi” etc.

Pe de altă parte, „fraierii”, adică cei „liberi”. Acest cuvânt arhaic, „fraier”, este de origine odesită. Muzica blatarilor din secolul trecut conţine multe cuvinte de jargon evreieşti şi germane.

„Fraierii” mai poartă şi alte nume; „gogomani”, „mujici”, „juncani”, „prostănaci”, „prăpădiţi”. Mai există şi „gogomani pervertiţi”, apropiaţi de blatari, şi „fraieri hârşiţi”, cunoscători ai moravurilor lumii blatarilor, chiar dacă le intuiesc doar în parte, ei sunt cei experimentaţi; „fraier hârşit” înseamnă „cu experienţă”, şi acest lucru se pronunţă cu respect. Sunt două universuri diferite, separate nu doar de zăbrelele închisorii.

„Mi se spune că sunt un nemernic. Foarte bine, sunt un nemernic. Un nemernic, un ticălos şi un asasin. Şi ce-i cu asta? Eu nu trăiesc ca voi, eu am viaţa mea, care are alte legi, alte interese şi alt simţ al onoarei”, spune blatarul.

Minciuna, duplicitatea, provocarea la adresa „fraierului” (chiar dacă e un om care i-a salvat viaţa) – toate acestea nu sunt doar în ordinea lucrurilor, dar înseamnă şi un titlu de glorie al lumii blatarilor, legea acesteia.

Îndemnurile lui Şeinin la „încredere” faţă de lumea crimei, încredere deja plătită cu destul de mult sânge, sunt mai nocive decât naivitatea.

Făţărnicia blatarilor nu are limite, căci în ce-i priveşte pe „fraieri” (şi, pe lângă blatari, „fraierii” sunt ei înşişi o lume întreagă), nu există altă lege, în afară de legea înşelătoriei sub orice formă: prin linguşire, calomnie, promisiuni...

„Fraierul” tocmai de aceea a şi fost creat: ca să fie înşelat; cel care e mereu în gardă, care a cunoscut deja experienţa tristă a contactului cu blatarii, este numit „fraier hârşit” – aceasta este o categorie aparte de „prăpădiţi”.

Calomniile şi promisiunile nu cunosc graniţe şi limite. Un număr fabulos de şefi de tot felul, de instructori, funcţionari sau nu, de miliţieni şi de anchetatori au căzut în cursa ordinară a „cuvântului de onoare al unui hoţ”. Probabil că toţi angajaţii în ale căror obligaţii intră contactul cotidian cu hoţii au muşcat nu o dată din această momeală. Au muşcat şi a doua oară, şi a treia oară, pentru că nu au înţeles nicidecum că etica lumii blatarilor este alta, că aşa-numita morală a hotentoţilor, cu criteriile ei constând în profitul imediat, este inocenţa întruchipată în comparaţie cu practicile macabre ale blatarilor.

Şefii („şefuleţii”, cum îi numesc blatarii) erau invariabil păcăliţi, prostiţi...

Şi în timpul acesta, în oraşe, se juca la nesfârşit, cu o obstinaţie de neînţeles, piesa lui Pogodin, falsă şi nocivă, iar noile generaţii de „şefuleţi” se pătrundeau de ideile despre „cinste” ale lui Kostea căpitanul[15].

---

15 Personaj principal al piesei Aristocraţii de N.F. Pogodin, Kostea

Toată munca de educaţie dusă cu hoţii, pe care se risipiseră milioane din banii statului, toate acele „reforjări” imaginare şi legendele despre Belomorkanal, care intraseră de mult în gura blatarilor şi deveniseră subiectul spiritelor de glumă ale acestora, toată această activitate educativă se sprijinea pe un fundament precar, precum „cuvântul de onoare al hoţului”.

— Gândiţi-vă un pic! spune un specialist în lumea blatarilor, „expert” în Babei şi Pogodin. Kostea căpitanul nu şi-a dat pur şi simplu cuvântul de onoare că se va îndrepta. Pe mine, vulpe bătrână, nu mă duci cu preşul. Eu nu sunt atât de prost ca să nu-mi dau seama că pe el nu-l costă nimic să-şi dea cuvântul de onoare. Dar Kostea şi-a dat cuvântul de onoare de hoţ. De hoţ! Aici e diferenţa! El nu poate să nu-şi respecte cuvântul acesta. Orgoliul lui de „aristocrat” nu îi dă voie. Ar muri de ruşine dacă ar încălca „cuvântul de onoare al hoţului”.

Biet funcţionar naiv! Să-ţi dai cuvântul de hoţ unui „fraier”, să-l înşeli, apoi să-ţi nesocoteşti şi să-ţi calci în picioare jurământul e un titlu de glorie, un subiect de lăudăroşenie pe priciurile din închisorile de oriunde.

Multe evadări au fost înlesnite şi puse la cale graţie unui „cuvânt de onoare al unui hoţ”, dat la momentul potrivit. Dacă fiecare şef ar fi ştiut ce înseamnă jurământul unui hoţ şi l-ar fi apreciat la justa sa valoare (dar acest lucru îl ştiau doar cei care învăţaseră ceva după ani de zile de legături cu „căpitanii”), n-ar mai fi curs atâta sânge, nu s-ar mai fi săvârşit atâtea atrocităţi.

Dar poate că greşim când încercăm să stabilim o legătură între aceste două lumi diferite, cea a „fraierilor” şi cea a *urkaganilor*?

Poate că regulile onoarei şi ale moralei funcţionează într-un fel aparte în acest univers al borfaşilor, iar noi, pur şi simplu, nu avem dreptul să judecăm lumea blatarilor după criteriile noastre etice?

Poate că acest „cuvânt de onoare al hoţului”, dat nu unui „fraier”, ci unui „hoţ în lege”[16] este într-adevăr un

---

căpitanul, bandit şi asasin, devine muncitor fruntaş graţie sistemului de reeducare prin muncă.

16 Titlu deţinut de către unii membri de elită ai lumii infracţionale.

cuvânt de onoare?

Tocmai acesta este elementul romantic care tulbură sufletul tinerilor, care parcă justifică, parcă induce ideea unei anumite forme de „integritate morală”, chiar dacă aparte, în viaţa hoţilor, în raporturile dintre membrii acestei lumi. Poate că ticăloşia este o noţiune diferită în lumea „fraierilor” şi în cea a blatarilor?

Trăirile sufleteşti ale *urkaganilor* sunt dictate, pare-se, de propriile legi. Şi doar adoptându-le punctul de vedere vom înţelege, ba chiar recunoaşte *de facto*, caracterul specific al eticii hoţilor.

Blatarii mai şireţi sunt întru totul de acord cu această idee. Pe deasupra, sunt dispuşi să-i îmbrobodească pe prostănaci.

Orice ticăloşie sângeroasă comisă faţă de un „fraier” este justificată, consfinţită de legile lumii blatarilor. Dar s-ar părea că faţă de tovarăşii săi, hoţul trebuie să fie cinstit. La acest lucru îndeamnă tablele blatarilor şi crudă pedeapsă îi aşteaptă pe cei care încalcă „tovărăşia”.

Şi în acest caz, de la primul la ultimul cuvânt, e vorba de aceeaşi afectare teatrală, de aceeaşi minciună plină de lăudăroşenie. E suficient să vezi comportamentul legiuitorilor lumii blatarilor în circumstanţe dificile, când nu au destui „fraieri” la mână, când sunt obligaţi să fiarbă în suc propriu.

Hoţii mai influenţi, „cu mai multă autoritate” (cuvântul „autoritate” are mare trecere printre hoţi – „a câştigat autoritate” etc.), mai puternici fizic rezistă oprimându-i pe cei mai firavi, care le aduc mâncare şi au grijă de ei. Şi dacă vreunul dintre ei trebuie să muncească, atunci îşi trimite la muncă tovarăşii mai slabi, iar capii blatarilor cer de la propriii tovarăşi acelaşi lucru pe care l-au cerut mai înainte de la „fraieri”.

Cumplita zicală „azi mori tu, mâine – eu” începe să se repete tot mai des în toată realitatea ei sângeroasă. Din păcate, acest dicton al blatarilor nu are nimic figurat, nimic convenţional.

Fenomenul „hoţilor în lege“ a apărut la începutul anilor ’30 şi este specific fostei Uniuni Sovietice, continuând în prezent în Rusia şi în ţările foste membre ale URSS.

Foamea îi face pe blatari să ia cu forţa şi să mănânce raţiile prietenilor lor cu mai puţină „autoritate”, să-i trimită în expediţii care au prea puţin în comun cu aplicarea strictă a legilor hoţeşti.

Peste tot se trimit bileţele ameninţătoare, misive, cu rugăminţi de ajutor, şi dacă există posibilitatea să capete o bucată de pâine, căci de furat era imposibil, cei mărunţi pleacă să muncească, „la arat”. Ei sunt trimişi la muncă aşa cum ar fi trimişi să comită o crimă. Capii nu plătesc pentru crime defel, ei doar condamnă la moarte. Hoţii mărunţi ucid, de teama propriei morţi. Uciderea sau scoaterea ochilor sunt „sancţiunile” cele mai răspândite împotriva „fraierilor”.

Într-o situaţie dificilă, şi hoţii se denunţă unii pe alţii la autorităţile lagărului. Cât despre denunţurile împotriva „fraierilor”, a „Ivan Ivanovicilor”, a „politicilor” nu mai e nimic de spus. Ele sunt o modalitate de înlesnire a vieţii blatarilor şi subiect al orgoliului ieşit din comun al acestora.

Pelerinele cavalereşti cad la pământ şi rămâne ticăloşia în sine, aceea cu care este impregnată filosofia blatarului. E logic că în împrejurări dificile ea este îndreptată împotriva propriilor confraţi de ordin. Nu e nimic de mirare în asta. împărăţia subterană a infracţionalităţii este un univers în care scopul vieţii constă în satisfacerea nemăsurată a celor mai abjecte instincte, în care pasiunile sunt bestiale, ba chiar mai rău, căci orice animal s-ar speria de asemenea acte pe care blatarii le comit cu atâta uşurinţă.

(„Cea mai îngrozitoare fiară e omul”. Altă zicală răspândită a blatarilor, care trebuie luată *ad literam*, în sensul ei concret.)

Reprezentantul unei asemenea lumi e incapabil să dovedească forţă sufletească când este ameninţat cu moartea sau supus unor torturi fizice prelungite. El nu o dovedeşte defel.

Ar fi o mare greşeală să credem că noţiuni precum „a bea”, „a petrece”, „a se deda desfrâului” au aceleaşi sensuri ca în lumea „fraierilor”. Vai! Tot ce priveşte „fraierii” este cât se poate cast în comparaţie cu scenele sălbatice din viaţa cotidiană a blatarilor.

Într-un salon de spital, o prostituată tatuată sau o „buticăreasă”[17] răzbate până la pacienţii blatari (simulanţi şi agravanţi, se înţelege), la ordin sau din proprie iniţiativă, şi noaptea (după ce va fi ameninţat infirmierul de serviciu cu cuţitul) se adună o companie întreagă de blatari în jurul acestei proaspăt apărute Sfânta Tereza. Toţi cei cu „sânge de borfaş” pot lua parte la această „plăcere”. Prinsă asupra faptului, femeia explică fără să roşească sau să se jeneze că „a venit să le dea o mână de ajutor băieţilor, ei au rugat-o”.

Blatarii sunt toţi pederaşti. În lagăr, fiecare blatar important e înconjurat de tineri cu ochii umflaţi şi tulburi: ei sunt Zoika, Manka şi Verka pe care blatarul îi întreţine şi cu care se culcă.

Într-o secţie a lagărului (unde nu se suferea de foame) blatarii domesticiseră o căţea pe care o abuzau. O hrăneau, o mângâiau, apoi se culcau cu ea ca şi cu o femeie, pe faţă, sub ochii tuturor celor din baracă.

E greu de crezut că există asemenea monstruozităţi. Dar ele făceau parte din viaţa de fiecare zi.

Blatarul Liubov izbutise să ajungă la muncă într-o mină auriferă de femei, foarte populată. Munca era grea, la piatră, şi foamea pe măsură.

„Eh, am petrecut de minune acolo o iarnă! îşi amintea el. Acolo treaba era clară, făceau orice pentru o pâine, pentru o raţie. Aveam o regulă, ne înţeleseserăm aşa: îi dai raţia şi-i spui: mănâncă! Cât e cu mine trebuie să mănânce. Ce nu poate, o iau înapoi. Dimineaţă, cum primesc raţia, în zăpadă cu ea! O pun din timp să îngheţe. N-apucă ea prea mult să roadă din bucata aia de pâine...”

E greu să-ţi imaginezi, bineînţeles, că unui om îi poate trece prin cap o asemenea idee.

Dar în blatar nu există nimic omenesc.

În lagăr, deţinutul primeşte în mână nişte bani, o rămăşiţă după plata „serviciilor comune”, adică escortă, corturi din pânză ridicate pe un ger de şaizeci de grade sub zero, închisori, lagăre de tranzit, echipament şi hrană. Suma rămasă e meschină, e totuşi o umbră de bani.

17 Hoaţă din magazine.

Valorile sunt amestecate, şi chiar un „salariu” mizer de 20-30 de ruble pe lună stârneşte interesul deţinuţilor. Cu 20-30 de ruble poţi să cumperi pâine, multă pâine – oare nu acesta e visul suprem, cel mai puternic „stimulent” în timpul lungilor ceasuri de trudă extenuantă în abataj, în timpul muncilor în ger şi foame? Când oamenii ajung semioameni, interesele devin limitate, dar nu îşi pierd din intensitate.

Salariul, leafa, se plăteşte o dată pe lună, şi în această zi blatarii fac turul tuturor barăcilor „fraierilor”, obligându-i să le dea banii – jumătate sau pe toţi – în funcţie de conştiinţa racketilor. Dacă victimele nu-i dau de bunăvoie, le sunt luaţi toţi banii cu forţa, după ce încasează lovituri cu ranga, cu târnăcopul şi cu lopata.

Chiar dacă nu i-am pune la socoteală pe blatari, amatori să pună mâna pe aceste salarii sunt mulţi. Adeseori, membrii brigăzilor care beneficiază de cartele de alimente bune, care sunt hrăniţi mai bine, sunt preveniţi de către şeful lor că banii nu-i vor primi muncitorii, ci şeful de lucrări sau normatorul. Şi dacă nu sunt de acord vor primi cartele „proaste”, astfel spus sunt condamnaţi să moară de foame.

Birurile „şefuleţilor” – normatori, brigadieri şi gardieni – sunt un fenomen universal.

Tâlhăriile, săvârşite de blatari, se întâlnesc peste tot. Racketul este legalizat şi nu miră pe nimeni.

În 1938, când exista un „concordat” aproape oficial între autorităţi şi blatari, când hoţii erau declaraţi „prieteni ai poporului”, conducerea superioară încerca să facă din ei o armă de luptă cu „troţkiştii”, cu „duşmanii poporului”. Se ţineau chiar şi cursuri de instruire politică pentru blatari, în secţiile cultural-educative, unde instructorii prezentau simpatiile şi speranţele puterii şi le cereau ajutorul pentru a-i extermina pe troţkişti.

— Aceşti oameni sunt trimişi aici să fie nimiciţi, iar sarcina voastră e să ne ajutaţi în această privinţă.

Iată cuvintele rostite întocmai la unul dintre aceste „cursuri”, în iarna anului 1938, de către Şarov, inspectorul Secţiei cultural-educative a minei Partizanul.

Blatarii au consimţit întru totul. Şi încă cum! Acest

lucru le salva viaţa şi făcea din ei membri „utili” ai societăţii.

În persoana „troţkiştilor” ei regăseau intelectualitatea pe care o detestau profund. În plus, în ochii blatarilor, aceştia erau „şefuleţi”, care dăduseră de necaz, şefi pe care îi aştepta o răzbunare sângeroasă.

Blatarii, cu acordul deplin al autorităţilor, au purces la masacrarea „fasciştilor”. În 1938, nu exista altă poreclă pentru 58-işti.

Personalităţile mai importante, precum Eşba, fostul prim-secretar al Comitetului regional al partidului din Caucazul de Nord, fuseseră arestate şi executate la faimoasa Serpantinka[18], iar pe ceilalţi îi exterminaseră blatarii, soldaţii din escortă, foamea şi frigul. Blatarii au avut o contribuţie însemnată la lichidarea troţkiştilor în 1938.

Există însă cazuri, îmi spunea cineva, când hoţul, dacă i se face o favoare, se ţine de cuvânt şi, discret, asigură „ordinea” în lagăr.

— Pentru mine e mai avantajos, îmi spune un director, ca cinci-şase hoţi să nu lucreze deloc sau să lucreze unde vor, iar efectivele de deţinuţi să-şi îndeplinească sarcinile corespunzător, fără ca hoţii să le creeze probleme. Cu atât mai mult cu cât numărul escortelor e insuficient. Hoţii promit să nu fure şi să aibă grijă ca toţi ceilalţi deţinuţi să muncească. E adevărat că ei nu dau nicio garanţie că normele sunt îndeplinite, dar asta e problema noastră cea mai mică.

Cazurile în care exista o asemenea înţelegere între hoţi şi autorităţile locale nu erau rare.

Şeful care nu se străduieşte să aplice litera regulamentelor regimului de lagăr îşi uşurează sarcina, şi o face considerabil. Un asemenea şef nu înţelege însă că hoţii l-au prins deja „în cârlig”, că e la mâna lor. El s-a abătut deja de la lege făcând favoruri hoţilor, după un calcul mincinos şi criminal, pentru că populaţia de „fraieri” a lagărului este condamnată de către conducere să ajungă în

18 Serpantinnaia sau Serpantinka, subunitate a lagărului Sewostlag şi închisoare preventivă a NKVD, organizată la mijlocul anilor ’30.

stăpânirea hoţilor. Dintre efectivele de „fraieri”, singurii care găsesc protecţie la şef sunt *bâtovikii,* judecaţi pentru fapte profesionale şi de drept comun, adică delapidatorii, asasinii şi funcţionarii corupţi. 58-iştii nu vor găsi protecţie.

Această primă favoare acordată hoţilor îi conduce lesne pe şefi la raporturi mai strânse cu lumea crimei. Şeful acceptă mita – „căţeluşi de vânătoare”[19] sau bani –, depinde de experienţa celui care dă şi de lăcomia celui care primeşte. Hoţii sunt maeştri în arta mituirii. O fac cu atât mai mare uşurinţă şi generozitate, cu cât cadoul e obţinut în urma unui furt sau a unei tâlhării.

Se oferă costume de o mie de ruble (blatarii poartă şi păstrează haine civile foarte bune tocmai pentru a le folosi ca mită în caz de nevoie), încălţăminte superbă, ceasuri de aur, sume importante de bani...

Dacă „şefuleţul” refuză, este „unsă” nevasta lui, se depune toată energia pentru a-l face să accepte măcar o dată sau de două ori. Acestea sunt cadourile. „Şefuleţului” nu i se cere nimic în schimb. I se dă şi i se mulţumeşte. Abia mai târziu i se va cere, şi atunci „şefuleţul” se va trezi prins tot mai tare în reţelele hoţilor şi se va teme să dezvăluie acest lucru în faţa superiorilor. Un asemenea denunţ este o ameninţare serioasă şi uşor de pus în practică.

Cuvântul de onoare al hoţului, cum că nimeni nu va afla vreodată, nu e altceva decât un jurământ al hoţului faţă de un „fraier”.

În afară de acestea, promisiunea de a nu fura înseamnă să nu furi pe faţă. Doar atât. Că doar n-o să-i trimită vreun şef pe hoţi în incursiuni banditeşti să dea lovitura (deşi au fost şi asemenea cazuri). Hoţii vor fura oricum, fiindcă aceasta e viaţa lor, legea lor. Ei pot să promită că nu vor fura din mina lor, că nu vor jefui personalul lagărului, prăvăliile, paza, dar toate acestea nu sunt decât vorbe înşelătoare. Se vor găsi întotdeauna unii sus-puşi bucuroşi să-şi dezlege tovarăşii camarazii de un asemenea jurământ.

---

19 Aluzie la piesa Revizorul de Gogol. În primul act, judecătorul Tiapkin – Liapkin recunoaşte că primeşte căţeluşi de vânătoare ca mită.

Dacă este făcută o asemenea promisiune, înseamnă că racketul va fi însoţit de intimidări mult mai ameninţătoare, care pot merge până la ameninţări cu moartea.

În sectoarele din lagăr unde dispecerii, bucătarii, gardienii şi şefii înşişi erau la mâna hoţilor, deţinuţii duceau o viaţă mai dură decât oriunde altundeva, erau total lipsiţi de drepturi, înfometaţi, câştigau cel mai puţin, aveau parte de mâncarea cea mai proastă.

Soldatul din escortă urma exemplul superiorilor săi.

De-a lungul anilor, soldatul care însoţea deţinuţii la muncă „răspundea" de îndeplinirea planului. Nu era o responsabilitate întru totul reală şi practică, ci mai degrabă una sindicală. Cu toate acestea, executând ordinele militare, soldaţii din escortă le cereau deţinuţilor să muncească. „Hai, hai!" devenise o exclamaţie obişnuită pe care o auzeai nu numai din gura brigadierilor, supraveghetorilor şi şefilor de echipă, ci şi a soldaţilor din escortă. Cei din urmă, pentru care aceasta era o sarcină în plus, pe lângă serviciul de pază, nu acceptau cu dragă inimă aceste noi obligaţii neremunerate. Dar ordinul e ordin, şi se întâmpla adeseori să se facă uz de armă ca să se mai răărească „procentele" de deţinuţi.

Foarte repede – aş vrea să cred că pe cale empirică – soldaţii din escortă au găsit o ieşire din această situaţie care fusese oarecum îngreunată de imperativele de producţie impuse de conducere.

Ei scoteau la muncă un grup (în care „politicii" erau amestecaţi întotdeauna cu hoţii) şi îl concesionau hoţilor. Aceştia jucau bucuroşi rolul brigadierilor voluntari. îi stâlceau în bătăi pe deţinuţi (cu binecuvântarea şi sprijinul escortei), obligându-i pe cei care erau mai mult morţi decât vii să facă munci grele la zăcămintele de aur, scoţând de la ei, prin lovituri cu bâţul, „planul" – în care intra şi partea de muncă ce revenea hoţilor înşişi.

Şefii de echipă nu interveneau niciodată în aceste detalii, atâta timp cât obţineau creşterea normei de producţie prin orice metode.

Şefii de echipă erau aproape mereu cumpăraţi de hoţi. Prin mituire directă (în obiecte sau bani), fără nicio

ruşine. Chiar şeful de echipă o aştepta. Pentru el acesta era un venit suplimentar regulat şi semnificativ.

Uneori prelucrarea şefului de echipă se făcea cu ajutorul „jocului de cubi”, cu alte cuvinte al unei partide de cărţi pe metri cubi de muncă realizată.

Brigadierul-hoţ se angaja într-o partidă cu şeful de echipă şi, în schimbul „zdrenţelor” puse la bătaie – costume, pulovere, cămăşi, pantaloni – cerea „cubi”, metri cubi de pământ...

În caz de victorie – şi hoţul câştiga mai tot timpul, mai puţin când i se cerea o mită „elegantă”, care ar fi făcut cinste oricărui marchiz francez de la masa de joc al lui Ludovic al XIV-lea –, metrii cubi de teren şi de piatră pierduţi se plăteau în natură, şi brigada de blatari primea un salariu mare, fără să muncească.

Şefii de echipă mai şireţi încercau să restabilească echilibrul, înşelând la socoteală brigăzile de troţkişti.

Adaosul aceasta, „vânzarea de metri cubi”, era un dezastru la mină. Măsurătorile efectuate de topograful minei restabileau adevărul şi vinovaţii erau descoperiţi... Şefii de echipă trişori erau doar retrogradaţi sau mutaţi altundeva. În urma lor rămâneau deţinuţii cadaverici şi hămesiţi, de la care se încerca să se scoată metrii cubi pierduţi la cărţi de şeful de echipă.

Spiritul corupt al blatarilor pătrundea în toată viaţa din Kolîma.

E imposibil să înţelegi lagărul fără să înţelegi cu claritate esenţa lumii crimei. Blatarii dau formă locurilor de detenţie, dau tonul întregii vieţi de acolo: începând cu şefii de la primul eşalon, terminând cu muncitorii înfometaţi din exploatarea auriferă.

Blatarul ideal, „hoţul adevărat”, blatarul Cascarilla[20] nu jefuieşte „persoane particulare”. Aceasta este una dintre „legendele făurite”[21] ale lumii blatarilor... Hoţul jefuieşte doar ce aparţine statului: magazii, magazine, case de bani şi, în cel mai rău caz, apartamente „libere”. Niciodată un

20 Aluzie la personajul omonim din filmul sovietic Procesul celor trei milioane.

21 Referire la titlul romanului-trilogie, Tvorimaia leghenda (Legenda făurită), scris de Feodor Sologub între anii 1905 şi 1913.

„hoţ bun” nu va deposeda o persoană arestată, un deţinut, de ultimele sale bunuri. Furtul de lenjerie, „trocurile” forţate de haine şi încălţări bune pe unele uzate, furtul de mănuşi, de scurte îmblănite, de fulare (furnizate de stat) şi pulovere, sacouri, pantaloni (civili) sunt săvârşite, chipurile, de „huligani”, de „bijboci”, de „mucoşi”, de „găinari”...

— Dacă am avea aici hoţi adevăraţi, oftează un orăşean, nu ar îngădui jafurile săvârşite de toţi găinarii.

Bietul „fraier” crede în Cascarilla. El nu vrea să înţeleagă că găinarii sunt trimişi să fure lenjerie de către persoane mult mai influente, că nădragii şi costumele de adunătură ajung în mâinile hoţilor cu „autoritate” nu pentru că hoţii mai puternici ar fura pantaloni şi scurte.

„Fraierul” nu ştie că în majoritatea cazurilor sunt „băgaţi în faţă” hoţii mărunţi care trebuie să-şi facă mâna în specialitatea lor, că nu ei îşi vor împărţi prada. În operaţiunile mai complexe, adulţii iau şi ei parte la jafuri: fie prin constrângere – ia dă-o încoace, ce să faci tu cu ea? – sau recurgându-se la celebrul „troc”, când „fraierului” i se bagă pe gât nişte zdrenţe, care de mult nu mai sunt haine decât cu numele, adică bune pentru trocuri. De aceea, în lagăre, la o zi-două după ce se împărţea echipamentul nou celor mai bune brigăzi, se descoperea că scurtele noi îmblănite, buşlaturile şi căciulile sunt la hoţi, deşi nu acestora li se dăduseră. Uneori „trocurile” se fac pe un chiştoc sau pe o bucată de pâine doar dacă blatarul e „cumsecade”, bun la suflet sau dacă se teme că victima o să facă scandal.

Refuzul unui „troc” sau al unui „cadou” atrage după sine bătăi, iar dacă „fraierul” se încăpăţânează – o lovitură de cuţit. Dar în majoritatea cazurilor nu se ajunge la cuţit.

Aceste „trocuri” nu sunt deloc o glumă date fiind orele numeroase de muncă pe un ger de minus cincizeci de grade, lipsa de somn, foamea şi scorbutul. Să dai cizmele de pâslă primite de acasă înseamnă să-ţi degere picioarele. Nu ai cum să munceşti prea mult, pe un frig pătrunzător, în *burki* de pânză, numai găuri, care ţi se oferă la schimb.

În 1938, toamna târziu, am primit un pachet de acasă: cizmele mele vechi de aviator, cu talpă de plută. N-am îndrăznit să scot coletul din poştă – clădirea era înconjurată

de o mulţime de blatari care îşi făcuseră apariţia în semiîntunericul serii, aşteptându-şi victimele. Am vândut cizmele chiar acolo lui Boiko, un şef de echipă, pentru o sută de ruble. După preţurile din Kolîma, ele valorau două mii. Aş fi putut să ajung încălţat cu ele până în baracă, dar mi le-ar fi furat chiar din prima noapte, mi le-ar fi tras din picioare. Hoţii ar fi fost aduşi în baracă de propriii mei vecini, pentru o ţigară, pentru un colţ de pâine; tot ei ar fi îndrumat tâlharii numaidecât. Lagărul era plin de asemenea „ochitori”[22]. Pe când cele o sută de ruble obţinute pe cizme – asta însemna o sută de kilograme de pâine – erau mult mai uşor de păstrat; le puteai lipi de corp şi nu te dădeai de gol când cumpărai ceva.

Iată cum blatarii umblă în cizme de pâslă, cu carâmbul îndoit după moda infractorilor, „ca să nu intre zăpada”, îşi „procură” scurte îmblănite, fulare, căciuli cu clape şi nu doar astfel de căciuli, ci *kubănci* elegante, care făceau parte din „uniforma” lor.

Tânărul, ţăran, muncitor sau intelectual, e prins într-un iureş al neprevăzutului. El vede că hoţii şi ucigaşii o duc mai bine ca alţii în lagăre, că se bucură de un confort material relativ şi se disting prin fermitatea convingerilor şi un comportament de invidiat, îndrăzneţ şi neînfricat.

Autorităţile ţin cont de hoţi. Blatarii sunt stăpânii vieţii şi ai morţii în lagăre. Sunt mereu sătui, ştiu să „procure”, iar ceilalţi sunt înfometaţi. Hoţul nu munceşte, bea chiar şi în lagăr, iar tânărul ţăran e obligat să „are”. Hoţii sunt cei care îl obligă, pentru că ei s-au aranjat bine. Ei au mereu tutun, frizerul lagărului vine să-i tundă în stilul „boxer” la „domiciliu”, în baracă, aducând cu ei cele mai bune ustensile. Bucătarul le aduce zilnic conserve şi dulciuri furate de la bucătărie. Pentru hoţii mai mărunţi se pun deoparte porţii mai bune, de zece ori mai mari. Cel care taie pâinea nu le refuză niciodată o bucată în plus. Toate hainele civile sunt purtate de blatari. Ei se instalează pe locurile cele mai bune de pe priciuri, la lumină, lângă sobă. Au aşternuturi şi plăpumi vătuite, în timp ce tânărul colhoznic doarme pe buşteni despicaţi pe lung. Şi tânărul

22 Hoţi trimişi să observe ce se poate fura (argou).

de la ţară începe să creadă că blatarii sunt deţinătorii adevărului în lagăr, că ei sunt unica forţă, şi materială, şi morală, în afară de conducere, care, în cea mai mare parte, preferă să nu intre în conflict cu ei.

Tânărul ţăran începe să facă servicii blatarilor, să le imite înjurăturile, comportamentul, visează să-i ajute, să se încălzească la focul lor.

Nu e departe ceasul când, la ordinul blatarilor, va jefui pentru prima dată cazanul comun. Şi, astfel, apare un nou „pervertit”.

Otrava lumii blatarilor e cumplită. Iar intoxicarea cu această otravă înseamnă coruperea a tot ce e omenesc în om. Toţi cei care vin în contact cu această lume respiră o duhoare pestilenţială. Atunci ce măşti de gaze trebuie să folosim?

Am cunoscut un doctor în ştiinţe, un medic angajat civil, care recomanda unuia dintre colegi să acorde o atenţie deosebită unui „bolnav”: „Vezi că e un hoţ notoriu!”. Ai fi putut crede că pacientul trimisese cel puţin o rachetă pe Lună – aşa suna recomandarea lui. Medicul nici măcar nu simţea cât de degradantă era pentru el, pentru propria-i persoană, o asemenea judecată.

Hoţii au intuit foarte repede punctul slab al lui Ivan Aleksandrovici (aşa se numea savantul). În secţia pe care o conducea se găseau întotdeauna la odihnă persoane perfect sănătoase. („Profesorul e tatăl nostru”, spuneau hoţii râzând.)

Ivan Aleksandrovici întocmea foi de observaţie false şi, fără să-şi cruţe nici somnul, nici munca, scornea în fiecare zi internări, recomanda analize, examene...

Am avut ocazia să citesc o scrisoare adresată lui de un grup de hoţi dintr-un lagăr de tranzit, în care îl rugau să le interneze în spital nişte ortaci care, în opinia lor, aveau nevoie de odihnă. Blatarii care figurau în listă au fost treptat spitalizaţi.

Ivan Aleksandrovici nu se temea de blatari. Era un veteran al Kolîmei, văzuse multe la viaţa lui, iar ameninţările blatarilor nu-l atingeau defel. Dar o bătaie amicală pe umăr, complimentele blatarilor pe care Ivan Aleksandrovici le lua de bune, faima de care se bucura în

lumea blatarilor, a cărei natură nu şi-o explica şi nici nu voia s-o analizeze – iată ce-l lega de lumea aceasta. Ca mulţi alţii, Ivan Aleksandrovici era hipnotizat de atotputernicia blatarilor şi voinţa lor devenise a lui.

Incomensurabil şi inimaginabil este răul pe care l-au pricinuit societăţii anii îndelungaţi de ploconeli în faţa hoţilor, elementul cel mai dăunător, care nu încetează să ne otrăvească tinerii cu respiraţia lor fetidă.

Apărută din considerente pur abstracte, teoria „reforjării" a cauzat alte zeci, sute de mii de morţi în locurile de detenţie, a dat naştere unui coşmar care a durat mulţi ani, orchestrat în lagăre de către indivizi nedemni să fie numiţi oameni.

Argoul blatarilor se schimbă din când în când. Schimbarea vocabularului-cod nu este un proces de perfecţionare, ci o măsură de autoprotecţie. Blatarii ştiu că poliţia judiciară le studiază limbajul. Cineva admis în „clan", care îşi va propune să se exprime în „muzica blatarilor" din anii '20, când se spunea „a sta de şase" sau „a face de planton", va stârni bănuiala blatarilor din anii '30, obişnuiţi cu expresia „de caraulă" etc.

Nu ne dăm seama clar şi corect de diferenţa dintre hoţi şi huligani. Fără îndoială, ambele grupuri sunt antisociale, sunt ostile societăţii. Dar suntem foarte rar în stare să apreciem adevăratul pericol reprezentat de fiecare, să-l estimăm la justa sa valoare. E incontestabil că ne temem de huligani mai mult decât de hoţi. În viaţa de zi cu zi avem de-a face foarte rar cu hoţii, şi de fiecare dată aceste întâlniri au loc fie într-o secţie de miliţie, fie la poliţia judiciară, unde apărem în rolul de victimă sau de martor. Huliganul, în schimb, e mult mai înspăimântător: e o matahală beată, un *ciubaroveţ*[23], care îşi face apariţia pe bulevard, la club sau pe coridorul apartamentului comun. Predispoziţia tradiţională a ruşilor spre bravadă – beţiile de la praznicele de „hram", bătăile beţivilor, hărţuirea femeilor, înjurăturile murdare – toate acestea ne sunt familiare şi ne par mult mai înspăimântătoare decât

23 Participant la un viol în grup asupra unei muncitoare, comis de muncitori, printre care şi câţiva comsomolişti, în august 1926, pe străduţa Ciubarov din Leningrad.

misterioasa lume a hoţilor, despre care avem – din vina literaturii – o imagine extrem de neclară. Numai lucrătorii poliţiei judiciare apreciază huliganii şi hoţii la justa lor valoare. Însă din exemplul operei lui Lev Şeinin reiese clar că ştiinţa nu este folosită întotdeauna corect.

Nu ştim ce este un hoţ, un *urkagan*, ce este un blatar, un hoţ recidivist. Pe cel care a furat lenjeria de pe sfoara de rufe a unei case şi apoi s-a îmbătat imediat la bufetul din gară îl socotim un „spărgaş” notoriu.

Nu ne trece prin cap că omul poate să fure fără să fie hoţ, fără să aparţină lumii crimei. Nu înţelegem că omul poate să ucidă şi să fure fără să fie blatar. Bineînţeles că blatarul fură. Din asta trăieşte. Dar nu orice hoţ e blatar, şi e absolut necesar să înţelegem această diferenţă. Lumea crimei există alături de alte tipuri de furturi, alături de huliganism.

E adevărat, victimei îi e totuna dacă cel care i-a furat lingurile de argint din casă sau costumul roşu navarin e un hoţ-blatar, un hoţ profesionist, dar nu un blatar, sau vecinul de apartament care nu furase niciodată. N-are decât să se descurce poliţia judiciară.

Ne temem de huligani mai mult decât de hoţi. Este evident că niciun fel de „gărzi populare” nu vor rezolva problema hoţilor, despre care noi, din nefericire, avem o idee total greşită. Uneori îţi imaginezi că undeva, în adâncurile tainiţelor, se ascund şi trăiesc, sub alte nume, nişte blatari misterioşi. Ei jefuiesc doar magazine şi casierii ale statului. Aceşti Cascarilla nu se ating de lenjeria de pe sfoară, ba mai mult, omul obişnuit e chiar bucuros să-i ajute pe aceşti „nobili borfaşi” – uneori chiar îi ascunde de miliţie – fie dintr-o pornire romantică, fie, cel mai adesea, de teamă.

Huliganul e mai înfricoşător. El face parte din cotidian, e la îndemâna tuturor, e foarte aproape. Inspiră teamă. De aceea căutăm protecţie împotriva lui la miliţie şi la gărzile populare.

Huliganul este totuşi la graniţa omenescului. Hoţul blatar este în afara moralei umane.

Ucigaş sau huligan – niciunul nu se compară cu un hoţ. Şi hoţul e ucigaş, plus încă ceva ce aproape că nu-şi

găseşte denumire în limba omenească.

Angajaţilor din locurile de detenţie sau din poliţia judiciară nu prea le place să-şi împărtăşească amintirile importante. Avem mii de romane poliţiste ieftine. Dar nici măcar o carte serioasă şi cinstită despre lumea crimei, scrisă de un angajat a cărui responsabilitate a fost lupta cu aceasta.

Sau poate că e o categorie socială stabilă pe care ar fi mai corect să o numim antisocială. Ea inoculează otravă în viaţa copiilor noştri, se luptă cu societatea noastră şi uneori învinge, întrucât este tratată cu încredere şi naivitate, deşi această categorie se luptă cu societatea folosind cu totul alte arme: cele ale mârşăviei, ale minciunii, ale perfidiei şi înşelăciunii; ea trăieşte înşelând şef după şef. Cu cât e mai mare în grad, cu atât e mai uşor de păcălit.

Blatarii înşişi au o atitudine extrem de negativă faţă de huligani. „Ăsta nu e hoţ, e doar huligan!”. „Asta e faptă de huligan, nedemnă de un hoţ”. Asemenea afirmaţii, rostite pe acel ton imposibil de redat, sunt curente în lumea crimei. Aceste exemple de făţărnicie, tipică hoţilor, se întâlnesc la fiecare pas. Blatarul încearcă să se deosebească de huligan, să se plaseze mult deasupra acestuia şi insistă ca oamenii să facă diferenţa dintre hoţi şi huligani.

În această direcţie se îndreaptă şi educaţia tânărului blatar. Hoţul nu trebuie să fie huligan, imaginea „hoţului gentleman” este şi mărturia „romanţurilor” ascultate, şi simbolul oficial al crezului acestora. În imaginea „hoţului gentleman” e şi un oarecare dor al blatarului de un ideal inaccesibil. De aceea „eleganţa” şi „distincţia” manierelor sunt la mare preţ în universul lor subteran. De acolo au apărut şi s-au împământenit în vocabularul blatarilor expresii precum „lumea crimei”, „s-a învârtit”, „stă la aceeaşi masă” – toate acestea nu sună nici bombastic, nici ironic. Sunt termeni cu un sens precis, expresii curente.

În „surele” hoţilor se spune că un hoţ nu trebuie să fie huligan.

Modest îmbrăcat, englezeşte.

Palton gri şi floare la butonieră.

La şapte jumate din capitală o şterge.

Şi în urmă-i nici că priveşte.

Iată idealul, portretul clasic al unei căpetenii, al „hoţului gentleman”, al lui Cascarilla din filmul *Procesul celor trei milioane*.

Huliganismul e prea inofensiv, prea rezonabil pentru un hoţ. Hoţul se distrează altfel. Să ucizi pe cineva, să-i tai burta, să-i scoţi intestinele şi cu aceste intestine să sugrumi altă victimă – asta înseamnă să fii hoţ, iar asemenea cazuri au existat. Nu puţini brigadieri au fost asasinaţi în lagăre, dar să tai gâtul unui om viu cu un ferăstrău cu două mânere... Numai creierul unui blatar, nicidecum creierul unui om, e capabil de o inventivitate atât de macabră.

Cea mai mârşavă faptă de huliganism pare o glumă nevinovată de copil faţă de distracţiile obişnuite al blatarului.

Blatarii pot să chefuiască, să se îmbete şi să comită acte huliganice oriunde în „clanul”, în „spelunca” lor, fără scandal, dezvăluindu-şi limitele neruşinării doar propriilor tovarăşi şi neofiţilor care îi venerează, a căror afiliere la ordinul hoţilor este o chestiune de zile.

Huliganismul, hoţia sunt periferia lumii blatarilor, acea zonă de graniţă unde societatea îşi întâlneşte antipodul.

Recrutarea hoţilor tineri şi noi se face rareori din mediul huliganilor. Doar dacă huliganul renunţă la scandalurile sale şi, marcat de închisoare, trece în rândurile blatarilor, unde nu va juca niciodată un rol prea mare în ideologia, în elaborarea legilor acestei lumi.

Cadrele regulate sunt hoţii din tată în fiu sau cei care, încă de copii, au urmat toate cursurile de ştiinţă a crimei, care alergau după vodcă şi ţigări pentru cei bătrâni, stăteau „la pândă” sau „de şase”, se strecurau printr-o ferestruică să deschidă uşa tâlharilor şi prindeau curaj în închisoare înainte să treacă ei înşişi „la treabă”.

Blatarii sunt ostili puterii, oricare ar fi aceasta. Blatarii „gânditori” înţeleg perfect acest lucru. Epoca eroică a „veteranilor” şi a „ocnaşilor” nu li se înfăţişează într-o aură de glorie. „Veteranul” este porecla deţinutului din batalioanele de prizonieri ţarişti. „Ocnaşul” este cel care a fost închis în temniţele ţariste, în Sahalin, în Kolesuha. În Kolîma, guberniile centrale sunt numite „continent”, deşi

Ciukotka nu e o insulă, ci o peninsulă. Acest „continent” a intrat în literatură, în limbajul jurnalistic şi în documentele oficiale. Acest cuvânt-simbol a luat naştere tot în lumea blatarilor. Traficul pe mare, cursa maritimă Vladivostok-Magadan, debarcarea pe stâncile pustii semănau foarte mult cu tablourile din trecut, din Sahalin. Aşa a căpătat Vladivostokul numele de „continent”, deşi nimeni n-a numit vreodată Kolîma insulă.

Lumea blatarilor este o lume a prezentului, a unui prezent real. „Hoţimea” înţelege perfect că legendarul Gorbacevski, din cântecul „Tunetul a tunat, pe Gorbacevski l-au înhăţat”, nu e un erou mai mare decât Vanka Cibis din mina vecină.

Străinătatea nu-i atrage nicidecum pe blatarii vechi în meserie; hoţii care au fost acolo în timpul războiului critică mai ales Germania, din pricina asprimii pedepselor pentru furt şi crimă. Hoţul are o viaţă ceva mai dulce în Franţa, dar nici acolo teoriile despre reeducare nu se bucură de succes şi infractorii nu au loc de întors. La noi, condiţiile de viaţă par relativ favorabile blatarilor: aici se bucură de încredere nelimitată şi de nenumărate şi veşnice „reforjări”.

Printre „legendele făurite” ale lumii blatarilor se numără şi această fanfaronadă a blatarilor care afirmă că un adevărat *urka* ocoleşte închisoarea şi o afuriseşte. Că închisoarea nu e decât o iminenţă tristă a profesiei de hoţ. Şi aceasta este tot cochetărie, afectare. E o minciună, ca tot ce iese din gura unui blatar.

Spărgaşul Iuzik (adică un polonez) Zagorski se lăuda, fandosindu-se şi izmenindu-se, că el a petrecut în închisoare opt ani din cei douăzeci ai carierei sale de hoţ. Iuzik pretindea că nu obişnuia să bea şi să chefuiască după o lovitură izbutită. Închipuiţi-vă că frecventa opera, unde avea abonament şi recurgea la furturi doar atunci când i se terminau banii. Exact ca în cântec: într-un parc, la un concert m-am întâlnit cu o preafrumoasă, ca din vis.

Banii, ca neaua, s-au topit, uite-i, nu-s!

E vremea, de-acum, înapoi s-apuc.

Şi ca mai înainte iar să m-afund în Leningradul cenuşiu şi perfid.

Dar melomanul nostru nu era în stare să-şi

amintească nici măcar titlul vreunei opere dintre cele pe care le asculta cu atâta pasiune.

Iuzik reţinea câte un pasaj muzical, dar din altă operă – şi cu asta dialogul se curma. Gusturile sale în materie de operă erau, fără îndoială, culese din „romanţurile” auzite nu o dată în serile petrecute în închisoare.

Dar şi în ce priveşte închisoarea, Iuzik se lăuda repetând cuvintele vreunui blatar mai important.

Blatarii spun că trăiesc în momentul săvârşirii unui furt o emoţie aparte, o vibraţie a nervilor care înrudeşte furtul cu actul de creaţie, cu inspiraţia, cu o stare psihologică de tulburare şi exaltare, care, prin farmecul, plenitudinea, profunzimea şi forţa ei, nu poate fi comparată cu nimic.

Se spune că cel care fură trăieşte în momentul respectiv mult mai intens decât cartoforul aflat la masa verde, mai bine zis, în faţa pernei, tabla de joc tradiţională în lumea blatarilor.

„Îţi strecori mâna în textilă, povesteşte un hoţ de buzunare, şi inima îţi bubuie în piept... De o mie de ori mori şi învii până când scoţi portofelul ăla blestemat, în care s-ar putea să fie vreo două ruble”.

Există furturi total inofensive, dar emoţia „creatoare”, „inspiraţia” hoţilor sunt omniprezente. Senzaţia riscului, a hazardului, a vieţii.

Hoţului nu-i pasă deloc de cel pe care-l jefuieşte. În lagăr, el fură uneori zdrenţe complet inutile doar ca să fure, să mai simtă o dată ceva din „înalta boală” a hoţiei. Sunt „intoxicaţi”, cum spun blatarii. Dar adepţii artei „de dragul artei” sunt puţini în lagăre. Majoritatea preferă jaful, nu furtul, ci jaful neruşinat, pe faţă, smulgând de la victimă, în văzul tuturor, haina, fularul, zahărul, untul, tutunul – tot ce se poate mânca şi poate servi ca monedă de schimb la jocul de cărţi.

Un hoţ de cale ferată îmi povestea despre exaltarea pe care o simte când deschide un „colţ” (un geamantan) furat. „Nu deschidem lacătele, spunea el. Lovim capacul cu o piatră şi se deschide singur”.

Această „inspiraţie” hoţească nu are nimic de-a face cu curajul omenesc. Curaj nu e cuvântul potrivit. E vorba de

neruşinare în stare pură, o neruşinare fără limite, căreia numai nişte bariere solide i-ar putea pune capăt.

Activitatea hoţului nu are nicio încărcătură psihologică, sub forma unor remuşcări sufleteşti.

Jocul de cărţi ocupă un loc important în viaţa blatarului.

Nu toţi joacă cu patimă, ca „bolnavii”, pierzând în luptă ultimii pantaloni. Să pierzi aşa nu e socotit o ruşine.

Cu toate acestea, toţi blatarii ştiu să joace cărţi. Şi încă cum. Ştiinţa jocului de cărţi intră în „codul cavaleresc” al „omului” din lumea blatarilor. Nu sunt multe jocurile de noroc pe care fiecare blatar este obligat să le cunoască şi pe care le învaţă din copilărie. Tinerii delincvenţi se antrenează permanent atât să pregătească cărţile, cât şi „s-aducă” miza.

Că tot veni vorba, această expresie specifică jocului de cărţi, care înseamnă creşterea mizei, Cehov a transcris-o în *Insula Sahalin* drept „s-a dus miza” (!) şi a prezentat-o ca fiind o expresie răspândită printre infractori la jocul de cărţi. În toate ediţiile *Insulei Sahalin*, inclusiv în cele academice, persistă această greşeală. Scriitorul n-a auzit bine această formulă destul de obişnuită la jocul de cărţi.

Lumea blatarilor este o lume înapoiată. Forţa tradiţiilor este foarte puternică. De aceea s-au păstrat jocuri care au dispărut de mult din viaţa obişnuită. Consilierul de stat Ştoss din „Portretul” lui Gogol[24] este până azi o realitate în lumea blatarilor. Jocul de *ştos,* vechi de o sută de ani, a căpătat denumirea mai flexibilă de *stos*. Într-o povestire de Kaverin, micii vagabonzi cântă o romanţă celebră, schimbând-o după gustul şi puterea lor de înţelegere: „Negru trandafir / Emblema tristeţii...”

Fiecare blatar trebuie să ştie să joace stos, să bată cărţile ca Hermann sau Cekaliński[25].

Al doilea joc, cel mai răspândit, este *bura*, adică ceea ce blatarii numesc „treizeci şi unu”. *Bura,* asemănător cu douăzeci şi unu, a rămas un joc al lumii blatarilor. Hoţii nu

24 Este vorba de personajul lui Lermontov, nu lui Gogol, din povestirea cu acelaşi nume.

25 Personaje din nuvela Dama de pică de Aleksandr Puşkin.

joacă niciodată douăzeci şi unu între ei.

Al treilea joc, cel mai complex, care se joacă notând punctele, este *terţul*, o variantă a jocului cinci sute unu. Doar virtuoşii îl joacă, în general bătrânii, aristocraţia lumii blatarilor, cei mai instruiţi.

Toate jocurile de cărţi ale blatarilor se disting prin numărul neobişnuit de mare de reguli. Ele trebuie ţinute minte şi câştigă cel care le ştie cel mai bine.

Jocul de cărţi este întotdeauna un duel. Blatarii nu joacă niciodată în echipe, ci întotdeauna doar unul contra unul, separaţi de tradiţionala pernă.

Când pierde unul, în faţa învingătorului vine altul, şi câtă vreme ai pe ce să mizezi, bătălia continuă.

Conform regulilor – e vorba de reguli nescrise –, câştigătorul nu are dreptul să întrerupă jocul cât timp există „garant”: pantaloni, un pulover, o haină. De obicei, valoarea lucrului jucat se stabileşte prin acordul părţilor, iar obiectele se joacă la fel ca banii. Trebuie să ţii minte toate calculele şi să te aperi: să nu fii înşelat, să nu te laşi păcălit.

Să trişezi la cărţi e un titlu de glorie. Adversarul trebuie să-l surprindă pe trişor, să-l demaşte şi astfel să câştige roberul.

Toţi blatarii sunt trişori, însă aşa trebuie să stea lucrurile. Să demaşti adversarul, să-l prinzi asupra faptului, să-l dovedeşti... Acesta este şi scopul cu care se aşază la masa de joc: să trişeze, să aplice metodele şarlataniei sub control comun.

O înfruntare la cărţi, dacă ea are loc într-un mediu sigur, e un şuvoi neîntrerupt de insulte reciproce şi de înjurături de mamă; partida se desfăşoară cu acest acompaniament de sudalme. Blatarii bătrâni pretind că în tinereţea lor, în anii ’20, hoţii nu se înjurau atât de murdar şi atât de obscen, aşa cum se întâmplă acum la jocul de cărţi. „Mahării” cu părul cărunt dau din cap şi murmură: „Ce vremuri! Ce moravuri!”. Năravurile blatarilor se degradează de la an la an.

În închisoare şi în lagăr, cărţile se confecţionează cu o repeziciune uimitoare: mecanismul fabricării lor a fost pus la punct pe baza experienţei multor generaţii de hoţi; metoda este cea mai raţională şi cea mai simplă. Pentru

aceasta e nevoie de cocă, cu alte cuvinte de pâine, adică de raţia aflată mereu la îndemână şi care poate fi mestecată pentru a se obţine foarte repede lipiciul. E nevoie de hârtie – se poate folosi un ziar, hârtie de împachetat, o broşură sau o carte. Mai e nevoie de un cuţit – dar în care celulă, în care lagăr de tranzit nu se găseşte un cuţit?

Cel mai important e un creion chimic, pentru colorat. Iată de ce blatarii păstrează cu atâta grijă minele de creion chimic, ascunzându-le la fiecare percheziţie. Acest căpeţel de creion chimic îndeplineşte două funcţii. Într-o situaţie critică, poţi să-ţi bagi aşchii în ochi şi felcerul sau medicul e obligat să te trimită la spital. Uneori spitalul este singura ieşire dintr-o situaţie dificilă şi periculoasă în care a ajuns blatarul. Dacă ajutorul medical vine târziu, se poate întâmpla o nenorocire. Mulţi blatari au orbit în urma acestei acţiuni temerare. Dar mulţi au scăpat de pericol şi s-au salvat în spital. Acesta este funcţia „de siguranţă” a creionului chimic.

„Şefuleţii” tineri cred că aceste creioane chimice se folosesc la confecţionarea sigiliilor, a ştampilelor şi a documentelor. Foarte rar se utilizează astfel şi, dacă totuşi se măsluiesc documente, e nevoie nu doar de un creion chimic.

Totuşi, scopul principal pentru care blatarii achiziţionează şi păstrează aceste creioane, pentru care ele sunt mai preţuite decât creioanele simple, este colorarea cărţilor, „imprimarea” acestora.

La început se pregăteşte un şablon. Acesta nu e un termen al blatarilor, dar este foarte curent în limbajul din închisori. Cu acest şablon se decupează semnul culorii – la cărţile blatarilor nu se face diferenţa între roşu şi negru, *rouge* şi *noir*. Toate culorile au aceeaşi nuanţă. Valetul are un semn dublu, întrucât are două puncte după convenţiile internaţionale. Dama are trei semne puse la un loc, Regele are patru. Asul este o îmbinare de câteva semne aşezate în centrul cărţii de joc. Şeptarii, optarii, nouarii şi decarii au configuraţia lor obişnuită, ca la cărţile fabricate de monopolul de stat.

Pâinea mestecată se trece printr-o cârpă şi, cu

această cocă excelentă, se lipesc una de alta două foi de hârtie fină, apoi se lasă să se usuce bine şi se decupează cu un cuţit ascuţit numărul de cărţi necesar. Creionul chimic se înfăşoară într-o cârpuliţă, se umezeşte şi maşina de imprimat e gata. Şablonul se fixează pe carte şi se unge cu cerneală violetă, lăsând în urmă semnul dorit pe faţa cărţii.

Dacă hârtia e groasă, ca în ediţiile Academiei, foaia este tăiată direct în bucăţi şi apoi sunt „imprimate" cărţile.

Confecţionarea unui pachet de cărţi (cu tot cu uscarea lor) durează vreo două ceasuri.

Aceasta este metoda cea mai raţională de fabricare a cărţilor de joc, metodă inspirată de o experienţă de veacuri. Reţeta se poate folosi în orice situaţie şi e la îndemâna oricui.

La toate percheziţiile (şi din pachete), creioanele chimice sunt confiscate de gardieni cu cea mai mare scrupulozitate. Ordinele sunt foarte stricte în această privinţă.

Se spune că hoţii îşi joacă la cărţi fetele libere – o poveste asemănătoare este şi în *Aristocraţii* lui Pogodin. Se pare că aceasta este una dintre legendele lor făurite. Niciodată n-am avut prilejul să asist la vreo scenă din „Soţia vistiernicului din Tambov"[26] a lui Lermontov.

Se spune că se joacă paltoanele „fraierilor" când aceştia încă le poartă. Nici aşa ceva nu am ocazia să întâlnesc, deşi nimic nu e neverosimil. Cred totuşi că în cazul acesta era vorba de o miză „pe datorie", şi că era nevoie să găsească, să fure un palton sau ceva de aceeaşi valoare înainte să expire termenul.

Vine un moment în jocul de cărţi când balanţa norocului se înclină într-o anumită parte, după două sau trei zile şi nopţi de joc. S-a pierdut totul şi jocul se încheie. Munţi de pulovere, de pantaloni, de fulare şi de perne se înalţă în spatele câştigătorului. Iar perdantul imploră: „Lasă-mă să-mi iau revanşa, mai dă-mi o carte, lasă-mă să joc pe datorie şi mâine mă achit". Dacă învingătorul are un suflet generos, acceptă şi jocul continuă, iar partenerul câştigătorului joacă „pe datorie". El poate să câştige,

26 Poem de Lermontov, în care soţul îşi pierde soţia la cărţi.

norocul se poate schimba, îşi poate recupera lucrurile, unul după altul, îşi poate reveni şi poate deveni el însuşi câştigător... Dar poate să şi piardă.

„Pe datorie” nu se joacă decât o singură dată, suma convenită nu variază şi termenul de achitare a datoriei nu se amână.

Dacă hainele sau banii nu sunt date la timp, perdantul este declarat „ruinat” şi nu mai are decât o cale: fie sinuciderea, fie fuga din celulă, din lagăr, la dracu-n praznic. El trebuie să-şi plătească la timp datoria la cărţi, o datorie de onoare!

Abia în această situaţie apar paltoane străine care mai păstrează căldura trupului vreunui „fraier”. Ce să faci? Onoarea, mai mult chiar, viaţa unui hoţ e mai scumpă decât paltonul unui „fraier”.

Despre cerinţele josnice, despre calitatea şi amploarea lor am mai vorbit. Aceste cerinţe sunt cu totul aparte şi nu au nimic omenesc.

Mai există un punct de vedere despre comportamentul blatarilor. Chipurile, ei ar fi bolnavi psihic şi, prin urmare, cumva iresponsabili. Fără îndoială, blatarii sunt mai tot timpul isterici şi neurastenici. Faimosul „spirit” al blatarului, capacitatea de a se „criza” nu vădesc decât labilitatea sistemului nervos. Blatari sangvinari şi flegmatici sunt extrem de rari, deşi mai poţi întâlni şi de aceştia. Karlov, un celebru hoţ de buzunare, poreclit Antreprenorul (despre el a scris *Pravda* în anii ’30, când a fost prins în gara Kazan) era un bărbat corpolent, roşu în obraji, pântecos şi plin de viaţă. Dar asta e o excepţie.

Unii medici savanţi consideră că orice crimă e o psihoză.

Dacă blatarii sunt bolnavi psihic, atunci trebuie ţinuţi pentru totdeauna în casa de nebuni.

Nouă ni se pare totuşi că lumea infractorilor este un univers aparte al oamenilor care au încetat să mai fie oameni.

Lumea aceasta a existat dintotdeauna, există şi astăzi, corupând şi otrăvindu-ne tinerii cu răsuflarea ei otrăvită.

Toată psihologia hoţilor este construită pe observarea

blatarilor din cele mai vechi timpuri, de secole; niciodată victimele lor nu vor comite, nici măcar nu se vor gândi să comită, acele acte pe care un hoţ le săvârşeşte zi de zi, ceas de ceas, cu inima uşoară şi cu sufletul împăcat. În aceasta stă forţa lor: în ticăloşia fără margini, în lipsa oricărei morale. Pentru un blatar nimic nu e prea mult. Dacă, după „legea” lui, hoţul nu socoteşte deloc o onoare şi un titlu de glorie să scrie denunţuri împotriva „fraierilor”, totuşi nu se dă în lături, în interes personal, să scrie un raport politic despre oricare dintre vecinii săi „fraieri” şi apoi să-l înmâneze autorităţilor. În 1938 şi mai târziu, până în 1953, hoţii au făcut practic mii de vizite autorităţilor, declarând că ei, adevăraţii „prieteni ai poporului”, sunt obligaţi să-i toarne pe „fascişti” şi pe „contrarevoluţionari”. Această activitate avea caracter de masă, deţinuţii intelectuali, „Ivan Ivanovicii”, fiind întotdeauna obiectul urii permanente a hoţilor.

A fost o vreme când hoţii de buzunare erau categoria cea mai calificată a hoţilor. Maeştri ai furtului din „mansarde”, aceştia urmau chiar un soi de instructaj, îşi însuşeau o tehnică specifică meşteşugului lor, se mândreau cu specialitatea lor extrem de restrânsă. Întreprindeau expediţii lungi şi, în timpul „turneelor”, de la început până la sfârşit, rămâneau fideli artei lor, fără să se preteze la bătăi sau la escrocherii. Pedeapsa mică pentru furtul din buzunar, prada uşoară – banii lichizi – iată cele două motive care îi determinau pe hoţi să devină hoţi de buzunare. Ştiinţa de a se comporta indiferent de societate, astfel încât să nu se dea de gol, a fost la rândul său unul dintre meritele esenţiale ale virtuozilor furtului din buzunare.

Din păcate, politica monetară a redus „retribuţiile” hoţilor de buzunare până la nivelul unor venituri mizere, în comparaţie cu riscurile şi cu responsabilităţile. O „descindere” vulgară după o lenjerie agăţată pe sfoară se dovedea „mai rentabilă şi mai agreabilă” – era ceva mai valoroasă decât conţinutul oricărui portofel subtilizat în autobuz sau în tramvai. Într-un buzunar n-o să găseşti niciodată mii de ruble, dar pe orice „buleandră”, chiar dacă mai ieftină pentru că e furată, o să scoţi mai mult decât banii pe care poţi să-i găseşti în majoritatea portofelelor.

Hoţii de buzunare şi-au schimbat specialitatea şi au intrat în rândurile „şpringarilor”.

Şi totuşi, „sânge de borfaş” nu este sinonim cu „sânge albastru”. Şi un „fraier” poate avea „sânge de borfaş”, „o picătură de sânge de borfaş”, dacă împărtăşeşte anumite convingeri ale blatarilor, dacă ajută „oamenii” şi le aprobă legea.

„O picătură de sânge de borfaş” poate avea chiar şi un anchetator care înţelege sufletul blatarilor şi, în secret, arată înţelegere pentru această lume. Chiar şi un director de lagăr (şi nu sunt chiar atât de rare cazurile) se întâmplă să acorde privilegii importante blatarilor, fără să aibă parte nici de mită, nici de ameninţări. Toate javrele au „sânge de borfaş” – nu degeaba au fost odată hoţi. Oameni cu o picătură de „sânge de borfaş” pot să ajute hoţul cu câte ceva, iar el trebuie să ţină cont de acest lucru. „Sânge de borfaş” au toţi „cuminţiţii”, cu alte cuvinte cei care au încheiat-o cu lumea blatarilor, s-au lăsat de furat şi s-au întors la munca cinstită. Există şi din aceştia, „cuminţiţii” nu sunt javre, nu mai inspiră niciun fel de ură. În caz de nevoie, într-o situaţie dificilă, pot chiar să dea o mână de ajutor – „sângele de borfaş” îşi spune cuvântul.

„Ochitorii”, vânzătorii de lucruri furate, patronii cuiburilor de hoţi sunt cu siguranţă oameni cu „sânge de borfaş”.

Toţi „fraierii” care, într-un fel sau altul, au dat o mână de ajutor unui hoţ au în ei, cum spun blatarii, o „picătură de sânge de borfaş”.

„Sângele de borfaş” este un compliment ticălos şi degradant dat tuturor celor care agreează legea hoţilor, tuturor celor pe care hoţul îi înşală şi îi răsplăteşte cu această linguşire ieftină.

1959

Femeia în lumea blatarilor

Aglaia Demidova fusese adusă la spital cu documente false. Nici dosarul personal, nici foaia de deţinut nu erau

falsificate. Nu, în această privinţă, totul era în ordine; doar dosarul avea o copertă nouă şi galbenă, mărturie că Aglaia Demidova primise o altă condamnare de puţină vreme. Venise sub acelaşi nume cu care fusese adusă la spital şi cu doi ani în urmă. Nimic din „datele de bază” ale acesteia nu se schimbase, cu excepţia condamnării: douăzeci şi cinci de ani. Or, cu doi ani în urmă, coperta dosarului ei era albastră, iar condamnarea – de zece ani.

La cele câteva numere din două cifre, trecute cu cerneală în coloana „articol”, fusese adăugat încă unul, de trei cifre. Dar totul era cât se poate de autentic, nefalsificat. Falsificate erau actele ei medicale: copia istoricului bolii, epicriza, analizele de laborator. Falsificate de oameni care ocupau o poziţie întru totul oficială şi care aveau la dispoziţie ştampile, sigilii şi un renume bun sau rău, n-avea importanţă. Şeful infirmeriei minei a avut nevoie de multe ore ca să încropească un istoric al bolii fals, să scornească un document medical trucat, cu o veritabilă inspiraţie de artist.

Diagnosticul de tuberculoză pulmonară părea concluzia logică a unor ingenioase însemnări cotidiene. Un dosar gros cu grafice ale temperaturii, cu diagrame ale curbelor tipice tuberculozei, formulare pline cu toate analizele de laborator posibile şi indicatori ameninţători. Pentru un medic, o asemenea muncă echivalează cu un examen scris, când pe bilet ţi se cere să descrii evoluţia tuberculozei în organism până în stadiul când spitalizarea de urgenţă este singura soluţie.

Poţi să faci acest gen de muncă şi din spirit sportiv, ca să dovedeşti Spitalului Central că şi la mină lucrurile stau bine. Ba e chiar plăcut să rememorezi, în ordine, ce ai învăţat odată, la facultate. Bineînţeles, nu ţi-ai imaginat niciodată că îţi vei folosi cunoştinţele într-o formă „artistică” atât de neobişnuită.

Principalul era ca Demidova să fie spitalizată cu orice preţ. Şi spitalul nu poate, nu are dreptul să refuze internarea unui asemenea pacient, chiar dacă medicii au mii de suspiciuni.

Aceste suspiciuni au apărut imediat şi, în timp ce problema internării Demidovei se hotăra în „sferele înalte”

locale, femeia stătea singură în imensa cameră de gardă a spitalului. De fapt, era „singură” doar în sensul chestertonian al cuvântului. Felcerul şi infirmierii de la camera de gardă, bineînţeles, nu se pun la socoteală. Nici cei doi soldaţi din escorta Demidovei, care nu se depărtau de ea nici măcar un pas. Al treilea soldat colinda cu hârtiile labirinturile administrative ale spitalului.

Demidova nu-şi scosese nici măcar căciula, îşi descheiase doar gulerul scurtei îmblănite. Fuma pe îndelete ţigară de la ţigară, aruncând chiştoacele într-o scuipătoare de lemn plină cu rumeguş.

Umbla încoace şi-ncolo prin camera de gardă, de la ferestrele veneţiene zăbrelite până la uşă, iar soldaţii din escortă se repezeau în urma ei, imitându-i mişcările.

Când medicul de gardă se întoarse cu cel de-al treilea soldat, se lăsase deja întunericul, repede, ca în Nord, şi trebuia să aprindem lumina.

— Nu mă internează? îl întrebă Demidova pe soldatul din escortă.

— Nu, răspunse el încruntat.

— Ştiam că n-o să mă interneze. Numai Kroşka e vinovată. Ea a omorât-o în bătaie pe doctoriţă, şi acum se răzbună pe mine.

— Nu se răzbună nimeni pe tine, îi spuse doctorul.

— Ştiu eu mai bine.

Demidova ieşi înaintea soldaţilor din escortă; uşa de la intrare se trânti şi motorul unui camion începu să pârâie.

Chiar atunci se deschise fără zgomot uşa care dădea în interior, şi în camera de gardă intră directorul spitalului, cu o întreagă suită de ofiţeri din secţia specială.

— Unde e Demidova asta?

— Au dus-o deja, cetăţene director.

— Păcat, păcat că n-am apucat s-o văd. Numai dumneata eşti de vină, Piotr Ivanovici, cu anecdotele dumitale...

Şi directorul ieşi din camera de gardă, urmat de însoţitorii săi.

Ar fi vrut s-o vadă măcar puţin pe celebra hoaţă Demidova, a cărei istorie nu era nicidecum banală.

Cu jumătate de an în urmă, la mină fusese adusă de

la tribunal Agalia Demidova, condamnată la zece ani pentru crimă (strangulase cu un prosop o dispeceră prea obraznică). Escorta era formată dintr-un singur soldat, pentru că nu rămâneau nicăieri peste noapte: era un drum de câteva ore cu camionul din satul Direcţiei, unde fusese judecată Demidova, până la mina unde lucra. În Nordul Extrem, spaţiul şi timpul sunt similare. Adeseori spaţiul este măsurat în unităţi de timp – aşa procedează iakuţii nomazi: şase zile de la un munte la altul. Toţi cei care trăiesc în apropierea arterei principale, lângă şosea, măsoară distanţa în curse de autocamion.

Escorta Demidovei era un tânăr „veteran” reangajat, obişnuit de mult cu libertăţile vieţii de soldat din escortă, stăpânul deplin al sorţii deţinuţilor. Nu era prima dată când însoţea o femeie, întotdeauna o asemenea deplasare promitea anumite distracţii, cu care un simplu „trăgător” din Nord nu se întâlnea prea des.

Cei trei – soldatul, şoferul şi Demidova – au luat prânzul într-o cantină de pe marginea şoselei. Ca să prindă curaj, soldatul a băut alcool (doar şefimea bea vodcă în Nord) şi a dus-o pe Demidova într-un tufăriş. În jurul oricărui sat din taiga creşteau din belşug tufe de răchită roşie şi plopi tremurători tineri.

Ajuns în tufişuri, soldatul a pus pistolul automat pe pământ şi s-a apropiat de Demidova. Ea a scăpat, a înşfăcat pistolul şi, din două rafale încrucişate, a băgat nouă gloanţe în trupul militarului înfierbântat. După ce a aruncat mitraliera în tufişuri, s-a întors la cantină şi a plecat cu un camion de ocazie. Şoferul a dat alarma, cadavrul soldatului şi pistolul automat au fost găsite foarte repede, iar Demidova, reţinută după două zile, la câteva sute de kilometri de locul aventurii ei cu soldatul din escortă. A fost judecată din nou şi a primit douăzeci şi cinci de ani. Şi înainte refuzase să muncească, îşi jefuia vecinele de baracă, aşa încât conducerea minei a hotărât să scape de ea cu orice preţ. Sperau ca după spitalizare să nu mai fie trimisă înapoi la mină, ci în altă parte. Demidova fura din magazine şi apartamente, era „orăşeancă”, după terminologia blatarilor.

Lumea blatarilor cunoaşte două categorii de femei:

hoaţele propriu-zise, a căror profesie, ca şi în cazul blatarilor bărbaţi, sunt furturile, şi prostituatele, adică prietenele blatarilor.

Primul grup este mult mai puţin numeros decât al doilea, iar în lumea blatarilor, care consideră femeia o fiinţă de rang inferior, acesta se bucură de un oarecare respect, o recunoaştere forţată a meritelor şi calităţilor sale practice. Fiind de regulă concubina unui hoţ (cuvintele „hoţ”, „hoaţă” se folosesc mereu în sensul apartenenţei la ordinul clandestin al blatarilor), hoaţa participă adeseori la alcătuirea planurilor de furt şi la furturile propriu-zise. Dar ea nu participă la „tribunalele de onoare” ale bărbaţilor. Viaţa însăşi a dictat aceste reguli; bărbaţii sunt separaţi de femei în locurile de detenţie, iar această împrejurare a impus unele diferenţe în modul de viaţă, în obiceiurile şi regulile ambelor sexe. Femeile sunt totuşi mai blânde, „tribunalele” lor nu sunt atât de sângeroase, sentinţele nu sunt atât de crude. Crimele săvârşite de femeile-blatar sunt mai rare decât în jumătatea masculină a edificiului blatarilor.

Nu este deloc exclus ca o hoaţă să trăiască cu un „fraier”.

Prostituatele formează al doilea grup de femei, cel mai numeros, legate de lumea blatarilor. Ele sunt cunoscutele tovarăşe ale hoţilor, cele care le procură mijloacele de trai. E de la sine înţeles că, atunci când e nevoie, prostituatele participă la furturi, la „ochiri” şi la „pândă”, la tăinuirea şi vânzarea obiectelor furate, dar ele nu sunt nicidecum membri cu drepturi depline ai lumii crimei. Chefurile sunt de neconceput fără prezenţa lor, dar nici nu trebuie să le treacă prin cap să participe la „judeţe”.

Un *urka* din tată în fiu învaţă din copilărie să dispreţuiască femeile. Cursurile „teoretice”, „pedagogice” alternează cu exemplele concrete ale celor în vârstă. Ca fiinţă inferioară, femeia a fost creată doar ca să satisfacă pasiunea animalică a hoţului, să fie ţinta glumelor lui grosolane şi obiectul bătăilor în public, când blatarul „chefuieşte”. Un obiect viu pe care blatarul îl ia în folosinţă temporară.

A-ţi trimite partenera prostituată în patul unui şef,

dacă o cere reuşita afacerii, este o metodă obişnuită, aprobată de toţi. Ea însăşi împărtăşeşte această părere. Conversaţiile pe temă sunt întotdeauna extrem de cinice, foarte laconice şi expresive. Timpul înseamnă bani.

Etica hoţilor minimalizează şi gelozia, şi „sentimentalismul". După un obicei consacrat, căpetenia hoţilor, „cea mai mare autoritate" în bandă, are dreptul să-şi aleagă cea mai bună prostituată drept soţie temporară.

Şi dacă ieri, până la apariţia acestei noi căpetenii, prostituata se culca cu alt hoţ şi era considerată obiectul lui personal, pe care îl putea împrumuta tovarăşilor săi, astăzi toate aceste drepturi trec la noul proprietar. Dacă mâine el va fi cel arestat, prostituata se va întoarce la vechiul său prieten. Şi dacă acesta este la rândul lui arestat, i se va spune cine va fi noul ei stăpân. Stăpânul vieţii şi al morţii ei, al destinului, al banilor ei, al faptelor şi al trupului ei.

Unde mai e loc aici de un asemenea sentiment precum gelozia? El pur şi simplu nu există în etica blatarilor.

Se spune că hoţul e om şi nimic din ce e omenesc nu îi este străin. Poate că şi el regretă că îşi cedează partenera, dar legea e lege, iar apărătorii purităţii „ideologice", apărătorii purităţii moravurilor blatarilor (fără ghilimele) vor atrage imediat atenţia asupra greşelii hoţului cuprins de gelozie. Şi acesta se va supune legii.

Există cazuri când temperamentul sălbatic şi isteric care îi caracterizează pe aproape toţi *urkii* îl împinge pe blatar să-şi protejeze „femeia". Atunci această problemă ajunge să fie judecată de „tribunale", iar „procurorii" blatari cer pedepsirea vinovatului, invocând autoritatea legilor milenare.

Totuşi, în general, nu se ajunge la dispute şi prostituata se culcă docilă cu noul ei stăpân.

În lumea blatarilor nu se împart femeile, nu există menaj în trei.

În lagăr, bărbaţii şi femeile sunt separaţi. Cu toate acestea, în locurile de detenţie sunt spitale, lagăre de tranzit, dispensare şi cluburi, unde totuşi bărbaţii şi femeile se văd şi se aud.

Inventivitatea deţinuţilor, energia pe care o depun

pentru atingerea ţelului propus pot fi uimitoare. Este incredibil ce cantitate colosală de energie se consumă în închisoare pentru a face rost de o bucăţică de tablă boţită şi a o transforma într-un cuţit, într-o armă de ucidere sau de sinucidere. Atenţia gardienilor este întotdeauna mai slabă decât a deţinuţilor – o ştim de la Stendhal, care spune în *Mănăstirea din Parma* că temnicerului îi stă mai puţin gândul la chei decât întemniţatului la evadare.

În lagăr, blatarul consumă o energie enormă pentru întâlnirea cu o prostituată.

Important e să găseşti un loc unde să vină prostituata; că va veni, blatarul nu se îndoieşte niciodată. Mâna răzbunătoare îl va ajunge pe cel vinovat. Şi iat-o cum se deghizează în bărbat, se culcă după program cu un gardian sau cu un dispecer, ca să se poată strecura, la ora stabilită, acolo unde o aşteaptă amantul, un perfect necunoscut. Scena de amor se desfăşoară rapid, la fel cum înfloresc plantele, vara, în Nordul Extrem. Prostituata se întoarce în zona de femei, este văzută de un gardian, băgată la carceră, condamnată la o lună de izolator, trimisă la o mină disciplinară – toate acestea le suportă resemnată, ba chiar cu mândrie, căci şi-a împlinit datoria de prostituată.

În Spitalul Central pentru deţinuţi din Nord, a fost un caz când au reuşit să aducă o prostituată, pentru o noapte întreagă, unui blatar notoriu, internat în secţia de chirurgie, şi acolo, pe un pat de spital, aceasta s-a culcat, pe rând, cu toţi cei opt blatari din salon. Infirmierul de serviciu, un deţinut, fusese ameninţat cu cuţitul, felcerul de serviciu, un angajat civil, primise un costum smuls de pe careva din lagăr; proprietarul a recunoscut costumul, a depus plângere şi s-au depus multe eforturi pentru a ascunde această afacere.

Tânăra femeie nu a fost nicidecum dezolată sau jenată când au descoperit-o dimineaţa, în salonul spitalului pentru bărbaţi.

— Băieţii m-au rugat să le dau o mână de ajutor, aşa că am venit, a explicat ea calmă.

Nu e greu de ghicit că blatarii şi prietenele lor sunt aproape fără excepţie sifilitici, iar despre gonoree cronică

nici nu mai merită să vorbim în secolul nostru, al penicilinei.

Este cunoscută expresia clasică: „sifilisul nu e o ruşine, ci un ghinion”. Aici sifilisul nu doar că nu e o ruşine, ci este socotit un noroc, nu un ghinion al deţinutului. Încă un exemplu al faimoasei „răsturnări a valorilor”.

În primul rând, tratamentul venericilor este obligatoriu, şi orice blatar ştie acest lucru. Ştie că o să se „acineze” puţin, că nu va ajunge în vreun colţ uitat de lume, că va trăi şi se va trata în aşezări relativ confortabile, unde există medici venerologi şi specialişti. Totul este atât de bine calculat şi prevăzut, că până şi blatarii pe care Dumnezeu i-a iertat de trei sau patru cruci la testul Wasserman se declară bolnavi venerici. De asemenea, blatarii ştiu perfect că un rezultat negativ la acest test este lipsit de certitudine. Ulceraţii false, plângeri mincinoase sunt chestiuni curente alături de plăgile adevărate şi plângerile întemeiate.

Bolnavii venerici care trebuie să urmeze un tratament sunt adunaţi în zone speciale. Cândva, nu se muncea deloc în aceste zone, aşadar era cel mai potrivit „refugiu *Mon Repos*” pentru blatari. Mai târziu, aceste zone au fost amenajate în mine speciale şi în cadrul exploatărilor forestiere, unde deţinuţii primeau Salvarsan[27] şi raţia de mâncare, dar trebuiau să muncească după normele obişnuite.

În realitate însă, în aceste zone deţinuţilor nu li s-a cerut niciodată să muncească cu adevărat, iar viaţa era mult mai uşoară decât într-o mină obişnuită.

Zonele venerologice pentru bărbaţi au fost dintotdeauna un loc de unde ajungeau în spital pacienţi tineri, victime ale blatarilor, care contractaseră sifilisul prin anus. Aproape toţi blatarii erau pederaşti. În absenţa femeilor, corupeau şi contaminau bărbaţi, de cele mai multe ori sub ameninţarea cuţitului, mai rar pentru „cârpeM (haine) sau pâine.

Când vine vorba de femei în lumea blatarilor, nu se poate trece cu vederea întreaga armată formată din Zoika, Manka, Daşka şi alte persoane de sex masculin, botezate

27 Derivat organic al arsenului, folosit în tratamentul sifilisului.

cu nume de femei. Uimitor e că purtătorii acestor nume feminine răspundeau cât se poate de normal la ele, fără să vadă în acest lucru nimic ruşinos sau jignitor.

Pentru un hoţ nu e nimic ruşinos să fii întreţinut de o prostituată. Dimpotrivă, prostituata trebuie să preţuiască mult relaţia personală cu un hoţ.

Pe de altă parte, proxenetismul este unul dintre cele mai „ademenitoare" aspecte ale profesiei, care atrage foarte mult tinerii delincvenţi.

Curând, curând ne condamnă.

La Pervomaiski[28] ne duc.

Fetele străzii ne zăresc Colete ne aduc... spune un cântec de închisoare, „Fetele străzii". Acestea nu sunt decât prostituatele.

Există însă situaţii când sentimentul care ţine loc de iubire, ca de altfel şi amorul propriu sau mila faţă de sine, o împinge pe femeia din lumea blatarilor la fapte „ilegale".

Evident, de la o hoaţă ai mai multe pretenţii decât de la o prostituată. O hoaţă care trăieşte cu un gardian comite o trădare, după părerea exegeţilor blatari. Ea poate fi stâlcită în bătaie, arătându-i-se greşeala, sau ucisă ca pe o javră.

În cazul unei prostituate, o asemenea faptă nu este socotită păcat.

În aceste conflicte dintre femeie şi legea lumii sale, problema nu se rezolvă întotdeauna la fel, ci depinde de calităţile personale ale fiecăruia.

Tamara Ţukulidze, o hoaţă frumoasă de douăzeci de ani, fosta iubită a unui *urka* celebru din Tbilisi, s-a cuplat în lagăr cu

Graciov, şeful Secţiei cultural-educative, un brav locotenent de treizeci de ani şi celibatar chipeş.

Graciov mai avea o amantă în lagăr, pe poloneza Leşcevskaia, una dintre „artistele" celebre ale teatrului lagărului. Când locotenentul s-a combinat cu Tamara, aceasta nu i-a pretins să renunţe la Leşcevskaia. Mai mult, nici cea din urmă nu avea nimic împotriva Tamarei. Bravul Graciov trăia simultan cu două „neveste", după obiceiul

28 Secţie de miliţie care poartă numele cartierului în care se află.

musulman. Fiind un om cu experienţă, se străduia să-şi împartă egal atenţia între cele două, şi reuşea. Nu doar dragostea era împărţită, ci şi manifestările materiale ale acesteia: Graciov pregătea fiecare cadou comestibil în două exemplare. Cu pomezile, panglicile şi parfumurile proceda la fel: şi Leşcevskaia, şi Ţukulidze primeau în aceeaşi zi panglici perfect identice, flacoane de parfum identice, şaluri identice.

Era foarte înduioşător. În plus, Graciov era un tip arătos, un om curat. Şi Leşcevskaia, şi Ţukulidze (amândouă locuiau în aceeaşi baracă) erau entuziasmate de tactul amantului lor comun. Totuşi, prietene n-au devenit, iar când Tamara a fost chemată pe neaşteptate să dea socoteală în faţa blatarilor din spital, Leşcevskaia s-a bucurat în secret.

Într-o zi, Tamara s-a îmbolnăvit şi a fost internată în spital, în salonul pentru femei. Noaptea, uşile salonului s-au deschis şi în prag a apărut, agitându-şi cârjele zgomotos, un mesager al blatarilor. Lumea blatarilor, cu braţul ei lung, o ajunsese pe Tamara.

Mesagerul i-a reamintit legile de proprietate a blatarului asupra femeii şi i-a propus să se prezinte la secţia de chirurgie şi să împlinească „voinţa celui care îl trimisese”.

Aici se găseau, după cum spunea mesagerul, cei care îl cunoşteau pe blatarul din Tbilisi, a cărui parteneră era considerată Tamara Ţikulidze. Acum, îl înlocuia Senka Gundosâi. În braţele lui trebuia să treacă fără întârziere Tamara.

Tamara a înşfăcat un cuţit de bucătărie şi s-a năpustit asupra blatarului şchiop. Abia l-au scăpat infirmierii. Mesagerul s-a îndepărtat ameninţând şi înjurând-o de mamă pe Tamara. Chiar a doua zi, ea s-a externat din spital.

Nu puţine au fost încercările de a o aduce pe fiica rătăcită înapoi sub stindardul blatarilor, dar toate au fost în van. Tamara a fost înjunghiată, dar rana a fost superficială. Apoi a venit sfârşitul condamnării, s-a măritat cu un gardian, un om cu un revolver, şi lumea blatarilor n-a mai ajuns la ea.

Nastia Arharova, dactilografa din Kurgan, cu ochi albaştri, nu era nici hoaţă, nici prostituată, şi nu de bunăvoie şi-a legat pentru totdeauna soarta de lumea hoţilor.

Toată viaţa, încă din tinereţe, Nastia a fost înconjurată de respectul suspect, consideraţia de rău augur a acestui gen de oameni, despre care Nastia citise în romanele poliţiste. Respectul pe care Nastia îl remarcase „în libertate" exista şi în închisoare, şi în lagăr – pretutindeni unde apăreau blatarii.

Nu era nimic misterios în asta: fratele mai mare al Nastiei era un cunoscut „spărgaş" din Ural, iar Nastia, încă de copil, se scăldase în razele celebrităţii de infractor a acestuia, a destinului său eroic de hoţ. Pe neobservate, Nastia a ajuns în cercul blatarilor, al intereselor şi al afacerilor acestora şi nu a refuzat să-i ajute să ascundă obiectele furate. Prima sa condamnare, de trei luni, a întărit-o şi a înrăit-o, legând-o temeinic de lumea blatarilor. Cât a fost în oraşul natal, de teamă să nu stârnească mânia fratelui ei, hoţii nu se încumetau să se folosească de ea ca de propriul bun. Poziţia ei „socială" o apropia mai mult de hoţi, prostituată nu fusese defel, iar ca hoaţă îşi făcea obişnuitele călătorii la mare distanţă pe socoteala statului. Dar acum fratele lipsea, şi în primul oraş în care a ajuns după prima eliberare, o căpetenie de blatari din partea locului a luat-o de nevastă şi a îmbolnăvit-o de gonoree. În scurt timp a fost arestat şi, la despărţire, i-a cântat Nastiei cântecul hoţilor: „Pretenarul meu îţi va fi stăpân". Dar şi cu „pretenarul" (adică cu tovarăşul) Nastia a trăit puţin – acesta a fost băgat la închisoare şi a cedat drepturile asupra Nastiei următorului stăpân. Nastiei îi repugna fizic: era veşnic bălos şi plin de eczeme. A încercat să se apere cu numele fratelui, dar i s-a atras atenţia că nici el nu are dreptul să încalce legile importante ale lumii blatarilor. A fost ameninţată cu cuţitul şi a încetat să mai opună rezistenţă.

În spital, Nastia răspundea supusă „chemărilor" amoroase, stătea deseori la carceră şi plângea mult; poate plângea prea uşor, poate că era îngrozită de propria-i soartă, soarta unei fete de douăzeci şi doi de ani.

Înduioşat de destinul Nastiei, asemănător, de altfel, cu mii de alte destine identice, Vostokov, un doctor în vârstă, i-a promis că o va ajuta să obţină un post de dactilografă la birou, dacă îşi va schimba viaţa. „Nu stă în puterea mea, i-a răspuns ea doctorului, cu scrisul ei frumos. E imposibil să mă salvaţi. Dar dacă vreţi să-mi faceţi un bine, cumpăraţi-mi o pereche de ciorapi de nailon, măsura cea mai mică. A dumneavoastră devotată, Nastia Arharova”.

Hoaţa Sima Sosnovskaia era tatuată din cap până-n picioare. Scene sexuale neobişnuite, extrem de complicate, se împleteau în linii ingenioase, acoperindu-i tot trupul. Doar pe faţă, pe gât şi pe antebraţe nu avea tatuaje. Sima era cunoscută în tot spitalul pentru un furt îndrăzneţ: luase un ceas de aur de la mâna unui soldat din escortă care, pe drum, se hotărâse să profite de bunăvoinţa drăgălaşei Sima. Ea era mult mai paşnică din fire decât Aglaia Demidova, iar soldatul ar fi rămas cu ea în tufăriş până la Judecata de Apoi. Ea vedea în această întâmplare o aventură amuzantă şi socotea că ceasul de aur nu e un preţ prea mare pentru favorurile oferite. Soldatul era cât pe ce să înnebunească şi până în ultima clipă i-a cerut să-i înapoieze ceasul, ba chiar a percheziţionat-o de două ori, fără rezultat. Spitalul era aproape, convoiul de deţinuţi numeros, iar soldatul nu s-a încumetat să facă scandal. Ceasul de aur a rămas la Sima. Nu după mult timp a fost vândut pe băutură şi i s-a pierdut urma.

Codul moral al blatarilor, ca şi Coranul, proclamă dispreţul faţă de femeie. Femeia este o fiinţă demnă de dispreţ, inferioară, care nu merită decât bătaie, nedemnă de milă. Acest lucru este valabil în egală măsură pentru toate femeile: oricare reprezentantă a altui univers decât cel al blatarilor este dispreţuită de către aceştia. Violurile „în cor” nu sunt atât de rare în minele din Nordul Extrem. Şefii nu-şi lasă nevestele să se deplaseze decât însoţite de pază; o femeie nu merge absolut nicăieri singură, nici pe jos, nici cu maşina. La fel sunt păziţi şi copiii mici: coruperea fetiţelor e visul dintotdeauna al oricărui blatar. Un vis care nu rămâne întotdeauna doar un vis.

Blatarul este crescut în dispreţul faţă de femeie încă

din copilărie. îşi bate partenera prostituată atât de des, încât se spune că aceasta nu mai simte iubirea în deplinătatea ei decât după ce primeşte o mamă de bătaie. Înclinaţiile sadice sunt cultivate de însăşi etica lumii blatarilor.

Blatarul nu trebuie să nutrească niciun sentiment de camaraderie sau de amiciţie faţă de o „femeie”. Nici milă nu trebuie să manifeste faţă de obiectul distracţiilor sale. Nu trebuie să existe niciun fel de justiţie faţă de femeia din propriul său univers: chestiunea feminină este exclusă din „zona” etică a blatarilor.

Există însă o singură excepţie de la această regulă sinistră. O singură femeie nu doar că e protejată de orice atentat la onoarea sa, mai mult, e aşezată sus, pe un piedestal. O femeie poetizată de blatari, care a devenit obiectul liricii blatarilor, eroina folclorului multor generaţii de blatari.

Această femeie este mama hoţului.

Imaginaţia blatarului construieşte o lume cruntă şi ostilă care îl înconjoară din toate părţile. În această lume, populată de duşmanii lui, există un singur personaj luminos, demn de o iubire pură, de respect şi adoraţie. Acest personaj este mama.

Cultul mamei în opoziţie cu dispreţul hain faţă de femeie în general: iată formula etică a lumii crimei privitoare la chestiunea feminină, exprimată cu tot sentimentalismul specific închisorii. S-a scris mult şi fără rost despre sentimentalismul închisorii. În realitate, este vorba de sentimentalismul ucigaşului care udă un strat de trandafiri cu sângele victimelor sale. Este vorba de sentimentalismul unui om care bandajează rana unei păsărele pentru ca, o oră mai târziu, să fie capabil să o sfâşie de vie cu propriile-i mâini, căci nu e spectacol mai bun pentru un blatar decât moartea unei fiinţe vii.

Trebuie să cunoşti adevărata faţă a creatorilor cultului mamei, un cult învăluit de un aer poetic.

Cu aceeaşi impetuozitate şi aceeaşi teatralitate care îl determină pe blatar să se „semneze” cu cuţitul pe cadavrul unui renegat, să violeze o femeie în public, ziua în amiaza mare, în văzul tuturor, să abuzeze o fetiţă de treisprezece

ani sau să infecteze cu sifilis un bărbat, un „Zoika” – cu aceeaşi afectare, blatarul poetizează figura mamei, o divinizează, făcând din ea obiectul celei mai rafinate lirici a închisorii şi obligându-i pe toţi să îşi manifeste respectul de la distanţă.

La prima vedere, sentimentul pe care hoţul îl nutreşte faţă de mamă pare să fie tot ce a mai rămas omenesc printre sentimentele sale monstruoase, distorsionate. Blatarul pretinde întotdeauna că e fiul respectuos; în lumea blatarilor, orice discuţie grobiană despre mama altuia este curmată brusc. Mama este un ideal înalt şi, totodată, o fiinţă cât se poate de reală, cum are toată lumea. Mama care iartă tot, care întotdeauna regretă.

„Ca să putem trăi, mama muncea. Iar eu, pe nesimţite, am început să fur. Hoţ ai să fii, la fel ca al tău tată, îmi tot spunea mama, cu lacrimile-i curgând”.

Aşa spune un cântec clasic al lumii crimei: „Destinul”.

Înţelegând că în scurta-i şi furtunoasa viaţă doar mama îi rămâne alături până la sfârşit, hoţul o menajează în cinismul său.

Dar până şi acest unic sentiment, chipurile luminos, e fals, la fel ca toate trăirile blatarului.

Glorificarea mamei este un camuflaj, elogierea ei – o amăgire, şi doar în cele mai bune cazuri expresia mai bună sau mai rea a sentimentalismului din închisoare.

Şi în acest sentiment aparent elevat, hoţul minte de la început până la sfârşit, ca în orice opinie pe care o emite. Niciunul dintre ei nu a trimis vreodată mamei sale vreun bănuţ, nici măcar nu o ajută cumva, în felul său, preferând să bea şi să cheltuiască miile de ruble furate.

În sentimentul faţă de mamă nu e altceva decât prefăcătorie şi falsitate teatrală.

Cultul mamei nu e decât un original paravan de fum, care maschează universul mizerabil al blatarilor.

Cultul mamei, care nu se transferă asupra soţiei şi femeii în general, nu înseamnă decât falsitate şi minciună.

Atitudinea faţă de femeie e hârtia de turnesol a oricărei etici.

Observăm tot aici că tocmai cultul mamei, coexistând alături de dispreţul cinic faţă de femeie, a făcut din Esenin,

încă de acum trei decenii, un autor atât de popular în lumea blatarilor. Dar despre acest lucru – la momentul potrivit.

Unei hoaţe sau prietenei acesteia, femeilor care intră în lumea crimei direct sau indirect, le este interzisă orice fel de idilă cu un „fraier”. De altfel, în asemenea cazuri, trădătoarea nu este ucisă, nu este „mătrăşită pe faţă”. Cuţitul este o armă mult prea nobilă ca să fie folosită împotriva unei femei: pentru ea este suficient un băţ sau un vătrai.

Cu totul altfel stau lucrurile când e vorba de o legătură dintre un hoţ şi o femeie liberă. E o onoare şi o cinste, subiect de lăudăroşenie pentru unii şi de gelozie nemărturisită pentru alţii. Asemenea situaţii nu sunt atât de rare. Dar în jurul lor se ţes atâtea istorii, încât e foarte greu să distingi adevărul. Dactilografa devine procuror, curiera – directoare de întreprindere, vânzătoarea – ministru. Minciuna împinge adevărul în fundul scenei, în întuneric, şi e imposibil să mai înţelegi spectacolul.

Nu încape îndoială că o parte a blatarilor au familie în oraşele lor natale, familii abandonate de mult de bărbaţii blatari. Soţiile lor înfruntă viaţa, alături de copiii mici, fiecare cum poate. Se întâmplă ca soţii să se întoarcă din locurile de detenţie la familiile lor; de regulă, pentru scurt timp. „Spiritul hoinar” îi atrage spre noi peregrinări, dar şi poliţia locală contribuie la plecarea cât mai rapidă a blatarului. Iar în familie rămân copiii, pentru care profesia tatălui nu are nimic înfiorător, ci inspiră milă, ba mai mult, dorinţa de a călca pe urmele tatălui, ca în cântecul „Destinul”: Cui stă-n putere soarta s-o înfrunte să lupte dară până la sfârşit!

Sunt slab din fire, dar se cuvine să calc pe urmele părintelui meu mort!

Hoţii din tată în fiu formează nucleul de cadre al lumii blatarilor, sunt „capii” şi „ideologii” acesteia.

Blatarul este inevitabil departe de problemele de paternitate şi de educaţie ale copiilor: aceste chestiuni sunt cu totul excluse din Talmudul blatarului. O carieră de prostituată, de parteneră a vreunui hoţ notoriu i se pare a fi un viitor cât se poate de normal pentru fiicele lui (dacă ele

există undeva). Nicio povară morală nu apasă conştiinţa blatarului (nici măcar din punct de vedere al moralei blatarilor). Iar că fiii lui vor deveni hoţi i se pare un lucru la fel de firesc.

1959

Raţia de închisoare

Una dintre cele mai populare şi mai crude legende ale lumii blatarilor este legenda despre „raţia de închisoare”.

La fel ca mitul „hoţului gentleman”, aceasta este o legendă publicitară, o faţadă a moralei blatarilor.

Legenda spune că raţia oficială de închisoare, în condiţii de detenţie, este „sfântă şi intangibilă”, şi niciun hoţ nu are dreptul să atenteze la această sursă de subzistenţă furnizată de stat. Cel care o face e blestemat în vecii vecilor. Indiferent că e vorba de un blatar emerit sau de un „fraier” mucos.

Raţia de închisoare, sub formă de pâine, să zicem, poate fi păstrată fără teamă şi fără grijă pe măsuţa de noapte, dacă există aşa ceva în celulă, sau sub cap, dacă nu sunt măsuţe de noapte şi poliţe.

Furtul pâinii este considerat ruşinos, de neconceput.

Doar pachetele – cu haine sau alimente, nu contează – pot fi confiscate de la „fraieri”, acest lucru nu este interzis.

Şi chiar dacă pentru oricine este evident că regimul carceral, nu mila blatarilor, protejează raţia deţinutului, totuşi prea puţini se îndoiesc de onestitatea hoţilor.

Administraţia, gândesc ei, nu ne poate salva pachetele din mâinile hoţilor. Cu alte cuvinte, dacă n-ar fi blatarii...

Într-adevăr, administraţia nu protejează pachetele. Etica celulei cere ca deţinutul să împartă pachetul cu colegii săi. Şi blatarii, în calitate de „colegi” ai deţinutului, pozează în pretendenţi declaraţi şi ameninţători ai pachetelor. „Fraierii” prevăzători şi experimentaţi sacrifică imediat jumătate. Niciun hoţ nu este interesat de starea

materială a „fraierului” arestat. Pentru ei, un „fraier”, în închisoare sau în libertate, este o pradă legitimă, iar pachetele, lucrurile acestuia – un trofeu de război.

Uneori le sunt cerute coletele sau lucrurile de purtat, chipurile: „dă-mi-le, şi noi ţi-om face bine”. Iar fraierul, care în libertate o duce de două ori mai rău decât hoţul în închisoare, îşi cedează ultimele firimituri pe care i le-a adunat soţia.

Cum altfel? Aceasta este legea închisorii! în schimb, îşi păstrează bunul renume, şi Senka Buric în persoană i-a promis protecţia sa, ba chiar i-a dat să fumeze din pachetul pe care nevasta lui i-l trimisese în colet!

Să dezbraci, să jefuieşti un „fraier” este o datorie şi o distracţie a blatarilor. Acest lucru îl fac junii, tinerii zburdalnici... Cei mai în vârstă se culcă în colţul cel mai bun din celulă, lângă fereastră, şi supraveghează operaţia, gata să intervină în orice clipă în caz că „fraierul” opune rezistenţă.

Bineînţeles, poţi să faci scandal, să chemi santinelele, comandantul, dar ce obţii? O bătaie soră cu moartea în toiul nopţii? Iar apoi, pe drum, pot să te şi înjunghie. Până la urmă, să-l ia naiba de pachet!

— În schimb, spune râgâind un blatar, bătând pe umăr un „prăpădit”, în schimb, îţi rămâne întreagă raţia de închisoare. Pe aceea, frate, ni-i-iciodată...

Tânărul hoţ nu înţelege uneori de ce este interzis să te atingi de raţia de deţinut, câtă vreme proprietarul acesteia s-a îndopat cu chiflele albe din pachetul de acasă. Hoţii adulţi îi vor explica şi unuia, şi altuia că aceasta este legea închisorii.

Şi Doamne fereşte ca vreun ţăran naiv, înfometat, căruia nu-i ajunge mâncarea în primele zile de detenţie, să ceară vecinului său blatar să rupă o bucăţică din raţia de pâine care se usucă pe o poliţă. Ce lecţie plină de emfază o să-i ţină blatarul despre caracterul sacrosanct al raţiei...

În închisorile unde sunt puţine colete şi puţini „fraieri” noi, noţiunea de „raţie de închisoare” se limitează la raţia de pâine, iar hrana caldă (supă, caşă), oricât ar fi de rea, este exclusă din interdicţie. Blatarii încearcă întotdeauna să dirijeze distribuirea mâncării. Această regulă înţeleaptă îi

costă scump pe ceilalţi ocupanţi ai celulei. Pe lângă raţia de pâine, nu li se toarnă decât zeama chioară de la supă, iar la felul doi, porţiile se micşorează nu se ştie de ce. Câteva luni de coabitare cu apărătorul raţiei de închisoare îşi spun cuvântul cât se poate de negativ asupra stării de „saţietate” a deţinutului, ca să folosim un termen oficial.

Toate acestea se întâmplă până în lagăr, deocamdată e vorba de regimul de închisoare preventivă.

Într-un lagăr de reeducare prin muncă, la muncile grele în comun, problema raţiei devine o chestiune de viaţă şi de moarte.

Aici nu există o bucată de pâine în plus, aici toţi sunt înfometaţi şi muncesc din greu.

Furtul raţiei capătă caracterul unei crime, al unui asasinat săvârşit cu încetinitorul.

Hoţii care nu lucrează, odată ce au pus laba pe bucătari, confiscă mare parte din grăsimi, zahăr, ceai, carne, când aceasta există (iată de ce toţi „oamenii simpli” din lagăr preferă peştele în locul cărnii; gramajul e acelaşi, iar carnea oricum o fură). În afară de hoţi, bucătarul trebuie să hrănească şi personalul lagărului, brigadierii, doctorii, precum şi gardienii de serviciu din postul de gardă. Şi îi hrăneşte: hoţii îl ameninţă de-a dreptul cu moartea, şi şefii de lagăr, proveniţi dintre deţinuţi („pripăşiţii”, cum li se spune în argoul blatarilor) pot în orice moment să se lege de el, să-l concedieze şi să-l trimită în abataj, ceea ce este înspăimântător pentru oricare bucătar, şi nu numai.

Sustragerile din raţia de închisoare se fac pe seama numeroasei armate a muncitorilor obişnuiţi. Din „normele de alimentaţie fundamentate ştiinţific”, aceştia nu primesc decât o mică parte, săracă în grăsimi şi vitamine. Adulţii plâng când primesc zeamă chioară – tot ce era mai consistent a încăput de mult pe mâna unor indivizi ca Senecika şi Kolecika.

Ca să facă măcar puţină ordine, şefii trebuie să dea dovadă ei înşişi nu doar de cinste, dar şi de o energie supraomenească, neobosită, în lupta cu prădătorii hranei, în primul rând cu hoţii.

Aşa arată raţia de închisoare în lagăr. Aici nimeni nu se mai gândeşte la declaraţiile lăudăroase ale blatarilor.

Pâinea este pâine, necondiţionat şi fără niciun fel de simbolistică. Este modalitatea esenţială de a rămâne în viaţă. Vai de cel care, abţinându-se cu greu, păstrează o bucăţică de pâine din raţie, ca să se trezească în timpul nopţii şi să simtă gustul pâinii în gura uscată de scorbut, auzindu-şi crănţănitul în urechi.

Pâinea i-o vor fura, i-o vor smulge pur şi simplu din mâini, îl vor lăsa fără ea delincvenţii tineri înfometaţi care-şi fac percheziţiile de fiecare noapte... Pâinea dată trebuie mâncată pe îndelete – aceasta este în mare parte practica din minele unde sunt mulţi hoţi, unde aceşti cavaleri eleganţi sunt tot timpul flămânzi şi, chiar dacă nu muncesc, tot vor să mănânce.

E imposibil să înghiţi într-o clipă cinci-şase sute de grame de pâine. Din nefericire, sistemul digestiv al omului diferă de cel al şarpelui boa sau al pescăruşului. Esofagul omului este prea îngust, n-ai cum să îndeşi dintr-odată o bucată de pâine de jumătate de kilogram, mai ales cu coajă. Trebuie să o rupi, să o mesteci, ceea ce îţi mănâncă timp preţios. Din mâinile unui asemenea muncitor blatarii smulg resturile de pâine, desfăcându-i degetele, şi îl bat...

Într-o vreme, în lagărul de tranzit din Magadan raţia de pâine pe toată ziua era distribuită muncitorilor sub paza a patru soldaţi înarmaţi cu mitraliere, care ţineau la o distanţă respectabilă de locul de distribuţie gloata de blatari înfometaţi. După ce-şi primeau pâinea, muncitorii o mâncau pe loc, o mestecau şi apoi o înghiţeau liniştiţi; totuşi nu s-a întâmplat ca blatarii să spintece burta muncitorilor ca să scoată pâinea.

Dar altceva se întâmpla peste tot.

Deţinuţii primesc bani pentru munca lor – nu mulţi, câteva zeci de ruble (pentru cei care depăşesc norma), dar primesc. Cei care nu-şi îndeplinesc norma nu primesc nimic. Cu aceste câteva zeci de ruble, îşi pot cumpăra de la prăvălia lagărului pâine, uneori unt, într-un cuvânt, îşi pot îmbunătăţi alimentaţia. Nu toate brigăzile primesc bani, doar unele. În minele unde lucrează blatari, leafa aceasta este pur şi simplu fictivă, blatarii confiscă banii, percep un „impozit” de la muncitori. Pentru neplata la termen – o lovitură de cuţit. De-a lungul anilor se strâng „contribuţii”

incredibile. Toată lumea e la curent cu acest furt pe faţă. De altfel, dacă nu o fac blatarii, contribuţiile sunt strânse în folosul brigadierilor, normatorilor, dispecerilor...

Aceasta este semnificaţia veritabilă şi esenţială a noţiunii de „raţie de închisoare”.

1959

Războiul javrelor

Medicul de serviciu fusese chemat la camera de gardă. Pe scândurile albăstrii, răzuite cu cuţitul, ale podelei proaspăt spălate se chircea trupul pârlit de soare şi tatuat al unui bărbat rănit, pe care infirmierii îl dezbrăcaseră în pielea goală. Sângele mânjea podeaua şi medicul de gardă schiţă un zâmbet răutăcios: va fi greu de curăţat. Medicul se bucura de toate relele pe care avusese prilejul să le întâlnească şi să le vadă. Deasupra rănitului stăteau aplecaţi doi oameni în halate albe: felcerul de la camera de gardă, ţinând o cutie cu pansamente, şi un locotenent de la secţia specială, cu o hârtie în mână.

Medicul înţelese imediat că rănitul nu are acte şi că locotenentul vrea să obţină ceva informaţii despre el.

Rănile erau proaspete, câteva încă sângerau. Erau multe – peste zece leziuni mici de tot. Bărbatul fusese lovit nu de mult cu un briceag, cu un cui sau cu altceva.

Medicul îşi aminti cum în timpul ultimei lui gărzi, cu două săptămâni în urmă, fusese omorâtă vânzătoarea de la magazin: ucisă în camera ei, sufocată cu o pernă. Ucigaşul n-avusese timp să plece neobservat, s-a făcut zarvă şi acesta, după ce-a scos pumnalul, s-a năpustit în negura rece de afară. Trecând în fugă pe lângă coada de la magazin, ucigaşul a împlântat pumnalul în posteriorul ultimei persoane de la rând, din huliganism, dracu’ ştie de ce...

Dar acum era vorba de altceva. Mişcările rănitului se calmau şi obrajii deveneau palizi. Medicul îşi dădea seama că era vorba de o hemoragie internă, pentru că şi pe burtă avea contuzii mici, îngrijorătoare, care nu sângerau. Rănile

puteau să fie interne, în intestine, în ficat...

Dar medicul nu se încumeta să intervină în ritualul sfânt al Serviciului de evidenţă. Trebuia obţinute cu orice preţ „datele de bază” – nume, prenume, patronimic, articol, condamnare –, un răspuns la toate întrebările care se pun fiecărui deţinut de zece ori pe zi la apeluri, la repartiţia la muncă...

Rănitul răspundea ceva şi locotenentul nota grăbit informaţiile pe o foaie de hârtie. îi ştia deja şi numele, şi articolul: 58, punctul 14... Mai rămânea întrebarea esenţială la care aşteptau răspuns cu toţii: şi locotenentul, şi felcerul camerei de gardă, şi medicul de gardă...

— Ce eşti tu? Ce? întreba agitat locotenentul, stând în genunchi lângă rănit.

— Ce?

Rănitul pricepu întrebarea. Pleoapele îi tresăriră, buzele uscate, muşcate până la sânge, se deschiseră şi acesta rosti prelung:

— J-a-a-vră...

Apoi îşi pierdu cunoştinţa.

— Javră! exclamă locotenentul plin de entuziasm, ridicându-se şi scuturându-şi genunchii cu mâna.

— Javră! Javră! repeta bucuros felcerul.

— La 7 cu el, la secţia de chirurgie! începu să se agite doctorul.

Puteau să se apuce să-l panseze. Salonul 7 era de javre.

La mulţi ani după ce s-a terminat războiul, în lumea infracţională, adică în stratul cel mai de jos al umanităţii, încă nu se potoliseră sângeroasele valuri submarine. Aceste valuri erau urmarea războiului, o urmare uimitoare, neprevăzută. Nimeni, nici criminaliştii cu părul cărunt, nici veteranii administraţiei închisorilor, nici comandanţii de lagăre cu multă experienţă n-au putut să prevadă că războiul va împărţi lumea infractorilor în două grupuri ostile.

În timpul războiului, criminalii aflaţi în închisori, printre care şi numeroşi hoţi-recidivişti, *urki*, au fost luaţi în armată, trimişi pe front, în companiile de marş. Armata lui Rokossovski şi-a câştigat faima şi popularitatea tocmai

datorită prezenţei elementului infracţional în rândurile sale. Dintre *urkagani* au ieşit spioni îndrăzneţi şi partizani viteji. Înclinaţia înnăscută spre risc, hotărârea şi neobrăzarea au făcut din ei soldaţi valoroşi. Predispoziţia spre furt şi jaf era trecută cu vederea. E adevărat că asaltul final asupra Berlinului nu a fost încredinţat acestor detaşamente. Armata lui Rokossovski a fost trimisă în altă parte, iar spre Tiergarten s-au îndreptat trupele regulate ale mareşalului Konev, regimente de proletari pur-sânge.

În *Oameni cu conştiinţa* curată[29], scriitorul Verşigora ne asigură că îl cunoaşte pe Voronko, un *urka* din care a ieşit un bun partizan (ca în cărţile lui Makarenko[30]).

Într-un cuvânt, infractorii din închisori plecaseră pe front, unde s-au luptat care mai bine, care mai rău... A venit Ziua Victoriei, eroii-urki *au f*ost demobilizaţi şi s-au întors la ocupaţii paşnice.

Curând, judecătorii sovietici de după război s-au întâlnit la şedinţele de judecată cu vechile lor cunoştinţe. S-a dovedit – şi nici nu era greu de prevăzut – că recidiviştii, *urkaganii*, hoţii, „oamenii", „lumea crimei" nici măcar nu se gândeau să renunţe la activitatea care, până la război, le asigurase mijloacele de trai, fiorul creator, clipele de inspiraţie autentică, precum şi o „poziţie" în societate.

Bandiţii s-au întors la crimele lor, spărgătorii la forţarea seifurilor, pungaşii – la inspectarea hainelor din podurile caselor, spărgaşii – la furturile din apartamente.

În loc să-i înveţe ceva bun, războiul le accentuase mai degrabă obrăznicia şi cruzimea. Începuseră să privească omorul cu mult mai multă lejeritate şi dezinvoltură decât înainte.

Statul încerca să organizeze lupta cu infracţionalitatea în creştere. Au apărut decretele din 1947 „privind protecţia proprietăţii socialiste" şi „privind protecţia averii personale a cetăţenilor". Potrivit acestor decrete, un furt mărunt pentru care hoţul primea câteva luni de detenţie era acum pedepsit cu douăzeci de ani.

---

29 Roman despre război care a primit Premiul Stalin.

30 Anton Makarenko (1888-1939), educator şi pedagog, autor al unor lucrări despre reeducarea infractorilor minori. A fost unul dintre ideologii „reforjării".

Hoţii, foşti participanţi la Marele Război pentru Apărarea Patriei, au început să fie încărcaţi cu zecile în vapoare şi în trenuri şi trimişi apoi sub paza cea mai strictă în numeroasele lagăre de reeducare prin muncă, a căror activitate nu încetase nici măcar o clipă în timpul războiului. Erau foarte multe în acea perioadă: Sevlag, Sewostlag, Sevzaplag – cu filiale în fiecare regiune, pe fiecare şantier, mare sau mic. Pe lângă Direcţiile mai mici, care abia depăşeau o mie de deţinuţi, existau şi lagăre-gigant a căror populaţie, în anii de glorie, avea câteva sute de mii de persoane: Bamlag, Taişetlag, Dmitlag, Tiomniki, Karaganda...

Lagărele au început să se umple rapid cu infractori. Două mari lagăre îndepărtate au fost create cu atenţie neobişnuită: Kolîma şi Vorkuta. Natura aspră a Nordului Extrem, îngheţul veşnic şi iarna de opt-nouă luni, alături de un regim cu scop bine determinat, ofereau condiţii optime pentru lichidarea infracţionalităţii.

Experimentul făcut de Stalin în 1938 asupra „troţkiştilor” a fost încununat de succes şi a rămas în memoria tuturor.

În Kolîma şi în Vorkuta au început să sosească convoi după convoi, toate cu deţinuţi condamnaţi după decretele din 1947. Deşi, când era vorba de muncă, blatarii erau un material fără prea mare valoare şi era puţin probabil să fie potriviţi pentru colonizarea regiunii, totuşi din Nordul Extrem era aproape imposibil să evadezi. Problema izolării era astfel rezolvată. Apropo, particularităţile geografice ale Nordului Extrem au fost cauza apariţiei în Kolîma a unei categorii aparte de evadaţi („plecaţi în gheţuri” – o expresie pitorească a blatarilor), care, de fapt, nu fugeau nicăieri, ci se ascundeau lângă şoseaua de două mii de kilometri şi jefuiau camioanele care treceau. Principala învinuire adusă acestor fugari nu era evadarea în sine, nici jaful la drumul mare. Juriştii vedeau în evadare o sustragere de la muncă şi tratau aceste evadări ca pe o formă de sabotaj contrarevoluţionar, ca pe un „refuz de a munci” – cea mai gravă infracţiune din lagăr. Graţie eforturilor unite ale juriştilor şi gânditorilor administraţiei lagărelor, recidiva infracţională a fost în cele din urmă cumva inclusă în cadrul

celui mai cumplit articol: articolul 58.

Care este catehismul hoţului? Un hoţ, un membru al lumii crimei – noţiunea de „lume a crimei” aparţine hoţilor înşişi – trebuie să fure, să înşele „fraierii”, să bea, să chefuiască, să joace cărţi, să nu muncească, să participe la „judeţe”, adică la „tribunalele de onoare”. Chiar dacă pentru hoţ închisoarea nu este casa părintească, şi nici vreo „speluncă”, ea este totuşi un loc în care este nevoit să-şi petreacă mare parte din viaţă. De aici decurge o concluzie importantă: în închisoare, blatarii trebuie să-şi asigure – prin forţă, şiretenie, neobrăzare, înşelătorie – drepturi neoficiale, dar esenţiale, precum cel de a împărţi pachetele sau lucrurile altora, dreptul la cel mai bun loc, la cea mai bună mâncare etc. Practic, ele sunt obţinute întotdeauna dacă în celulă sunt câţiva hoţi. Ei sunt cei care obţin tot ce se poate obţine în închisoare. Aceste „tradiţii” le permit să trăiască mai bine decât ceilalţi în închisoare şi în lagăr.

Durata scurtă a detenţiei şi amnistiile dese dădeau hoţilor posibilitatea să-şi ispăşească pedeapsa fără prea multe griji şi fără să muncească. Doar specialiştii – lăcătuşii, mecanicii – munceau, şi aceia doar din când în când. Niciun hoţ nu făcea muncă „murdară”. Mai bine stătea la carceră sau în izolatorul lagărului...

Decretul din 1947 şi pedeapsa de douăzeci de ani pentru delicte minore a pus în faţa hoţilor problema „ocupaţiei” într-o lumină nouă. Dacă până nu demult, un hoţ putea să spere că, fără să muncească, prin orice căi, va supravieţui ca mai înainte, câteva luni sau un an-doi, acum trebuia să-şi petreacă în detenţie practic toată viaţa sau cel puţin jumătate. Ori viaţa unui hoţ e scurtă. Sunt puţini „mahări” bătrâni printre *urki*. Hoţii nu trăiesc mult. Mortalitatea în rândul acestora e mult mai ridicată decât media naţională.

Decretul din 1947 ridica probleme serioase „lumii crimei”, şi cei mai sclipitori blatari căutau febril o rezolvare sigură.

Potrivit legii lor, în detenţie hoţul nu trebuie să deţină funcţii administrative încredinţate deţinuţilor. El nu are dreptul să fie nici dispecer, nici staroste, nici şef de echipă.

E ca şi cum ar intra în rândurile celor care îi sunt duşmani pe viaţă. Hoţul care ocupă o asemenea funcţie administrativă încetează să mai fie hoţ şi este declarat javră sau „jăvrit”, este scos în afara legii şi orice blatar va socoti o onoare să ucidă cu prima ocazie un asemenea renegat.

Scrupulozitatea lumii crimei în această privinţă este foarte mare, iar interpretarea juridică a unor cauze complexe aminteşte de logica subtilă şi întortocheată a Talmudului.

Un exemplu: un hoţ trece pe lângă postul de gardă. Gardianul de serviciu îi strigă: „Hei, loveşte, te rog, în şină, dacă tot treci pe lângă”. Dacă hoţul loveşte în şină – semnalul de trezire şi de chemare la apel –, a încălcat deja legea, s-a „jăvrit”.

„Judeţele” sau „tribunalele de onoare”, unde se face dreptate, se ocupă, în principal, cu cercetarea faptelor şi delictelor legate tocmai de trădarea cauzei, precum şi de interpretarea juridică a unei acţiuni suspecte sau a alteia. Vinovat sau nevinovat? Un răspuns afirmativ al „tribunalelor de onoare” atrage după sine, în general şi aproape fără întârziere, o răfuială sângeroasă. Bineînţeles, nu judecătorii ucid, ci tinerii delincvenţi. Capii au considerat întotdeauna că aceste „acţiuni” sunt utile tânărului hoţ: capătă experienţă, se căleşte...

Hoţii condamnaţi după război au început să sosească la Magadan şi la Ust-Ţilma cu vapoarele şi cu trenurile. „Militărimea” – aşa au fost numiţi mai apoi. Cu toţii luaseră parte la război şi nu ar fi fost condamnaţi dacă nu ar fi comis alte infracţiuni. Din păcate, cei ca Voronko erau puţini, foarte puţini. Însă majoritatea, covârşitoare chiar, se întorcea la vechea ocupaţie. Strict vorbind, ei nici măcar nu renunţaseră la ea: jefuirea cadavrelor pe front e destul de apropiată de ocupaţia de bază a acestui grup social. Printre blatarii-militari erau şi unii decoraţi. Blatarii invalizi de război îşi găsiseră şi o nouă sursă de venit foarte generos: cerşitul în trenurile suburbane.

În rândul „militărimii” se găseau mulţi *urki* importanţi, personalităţi marcante ale acestei lumi subterane. Acum se întorceau, după câţiva ani de război şi de libertate, în locuri

familiare, în domiciliile lor cu ferestre zăbrelite, în zonele din lagăre, înconjurate cu zece rânduri de sârmă ghimpată. Reveneau în acele locuri familiare cu gânduri neobişnuite şi cu o angoasă de netăgăduit. Ceva – ceva discutaseră în lungile nopţi petrecute în tranzit, şi cu toţii căzuseră de acord că nu se mai poate trăi ca înainte, că în lumea hoţilor erau gata să răbufnească probleme care cereau să fie analizate fără întârziere în „sferele cele mai înalte”. Capii „militărimii” voiau să-şi întâlnească vechii tovarăşi pe care numai hazardul, după cum credeau ei, îi ţinuse departe de război, tovarăşi care îşi petrecuseră toată această perioadă în închisori şi în lagăre. Imaginaţia lor zugrăvea tablouri ale revederii pline de bucurie cu vechii tovarăşi, scene de lăudăroşenie nestăvilită a „musafirilor” şi a „gazdelor” deopotrivă şi, în cele din urmă, ajutorul în rezolvarea celor mai grave probleme cu care se confruntau infractorii.

Dar nu le-a fost dat să-şi vadă speranţele împlinite. Vechea lume a crimei nu i-a primit în rândurile sale, iar „militărimea” nu a fost primită în „tribunalele de onoare”. Se părea că problemele care-i frământau pe nou-veniţi fuseseră de mult discutate şi hotărâte în vechea lume a crimei. Iar decizia luată nu era nicidecum cea la care se aşteptau „militarii”.

— Tu ai fost la război? Ai ţinut în mână o puşcă? Atunci eşti o javră, cea mai veritabilă javră, şi vei fi pedepsit după lege. Pe deasupra, mai eşti şi laş! N-ai avut curaj să refuzi compania de marş, să încasezi o pedeapsă, ba chiar să mori, dar să nu iei puşca în mână!

Aşa le răspundeau celor nou-veniţi „filosofii” şi „ideologii” lumii blatarilor. Puritatea convingerilor blatarilor, spuneau ei, este mai preţioasă decât orice. Şi nimic nu trebuia schimbat. Hoţul, dacă este „om”, şi nu „gogoman”, trebuie să ştie să supravieţuiască oricărui decret. De aceea e hoţ.

În zadar invocau „militarii” meritele lor trecute şi cereau să fie primiţi în „tribunalele de onoare”, unde să se bucure de aceleaşi drepturi şi să aibă aceeaşi autoritate ca judecătorii. *Urkaganii* bătrâni care petrecuseră tot războiul în celulă, doar cu strictul necesar, erau de neclintit.

Cu toate acestea, printre cei reîntorşi erau multe

somităţi ale lumii infractorilor. Destui „filosofi”, „ideologi” şi „căpetenii”. Smulşi destul de brutal şi destul de categoric din mediul lor nativ, ei nu se puteau resemna cu statutul de paria pe care i-l hărăziseră *urkii* ortodocşi. În zadar arătau căpeteniile „militărimii” că hazardul, particularitatea situaţiei în care se găseau când li s-a făcut propunerea de a merge pe front făceau refuzul imposibil. Evident că niciodată lumea crimei nu a nutrit niciun fel de trăiri patriotice. Armata, frontul nu erau decât pretexte de a fi puşi în libertate, apoi, ce-o da Dumnezeu! La un moment dat, interesele statului şi interesele personale s-au întâlnit – tocmai pentru aceasta erau acum traşi la răspundere de foştii lor tovarăşi. Pe de altă parte, războiul răspundea anumitor aspiraţii ale blatarilor: dragostea de libertate, pasiunea pentru risc. Cât despre reeducare, despre desprinderea de lumea crimei, acest lucru nici măcar nu le trecea prin cap – nici înainte, nici acum. Amorul rănit al autorităţilor care încetaseră să mai fie autorităţi, conştiinţa inutilităţii propriilor fapte, socotite trădare a camarazilor, precum şi amintirea drumurilor dure ale războiului – toate acestea acutizaseră relaţiile şi încinseseră la maximum atmosfera subterană. Printre hoţi erau şi dintre aceia care plecaseră la război de frică – fuseseră ameninţaţi cu moartea şi în acea vreme chiar ar fi fost împuşcaţi. Cei mai slabi îşi urmau şefii, „autorităţile”: viaţa este întotdeauna viaţă, şi oamenii – oameni.

Blatarii importanţi, „conducătorii militărimii”, erau contrariaţi, dar nu tulburaţi. Şi ce dacă vechea legea nu îi mai acceptă, o să proclame una nouă. Astfel, în 1948, în lagărul de tranzit din golful Vanino, a fost adoptată o nouă lege a hoţilor. Localitatea şi portul Vanino au fost construite în timpul războiului, după ce a fost bombardat portul din Nahodka.

Începuturile acestei legi noi sunt legate de numele aproape legendar al unui blatar, supranumit Regele, un om despre care, mulţi ani mai târziu, hoţii „în lege” care îl cunoscuseră şi îl urâseră vorbeau cu respect: „Orice s-ar spune, avea suflet...”

Sufletul, sufleţelul este o noţiune cu totul aparte printre hoţi. Înseamnă şi curaj, şi dârzenie, şi o cutezanţă

ieşită din comun, şi duritate, toate însoţite de o doză de isterie şi de cabotinism.

Noul Moise poseda din plin aceste calităţi.

După noua lege, blatarii aveau dreptul să muncească în lagăr şi în închisoare ca starosti, dispeceri, şefi de echipă, brigadieri şi, în plus, să ocupe numeroase funcţii de lagăr.

Regele încheiase o înţelegere cumplită cu comandantul lagărului de tranzit: îi promisese să instaureze ordinea în lagăr şi să o scoată la capăt prin propriile forţe cu hoţii în lege. Dacă, în caz extrem, se ajunge la vărsare de sânge, îl roagă să nu dea prea mare atenţie.

Regele a amintit de meritele sale militare (fusese decorat în război) şi a dat de înţeles că autorităţile se află într-un moment când decizia corectă poate conduce la dispariţia lumii crimei şi a infracţionalităţii în societatea noastră. El, Regele, se angajează să îndeplinească această sarcină dificilă şi cere să nu i se pună piedici.

Probabil, comandantul lagărului de tranzit din Vanino s-a grăbit să aducă acest lucru la cunoştinţa conducerii superioare şi a primit aprobarea pentru operaţiunea Regelui. În lagăr nimic nu se întâmplă după bunul plac al conducerii locale. În plus, de regulă, toţi se spionează reciproc.

Regele promite să se îndrepte! O nouă lege a hoţilor! Cu ce e mai bună? E visul lui Makarenko, împlinirea celor mai scumpe dorinţe ale teoreticienilor. În sfârşit, blatarii au fost reeducaţi! în sfârşit, a venit demonstraţia practică, mult aşteptată, a acestor teorii care au circulat mulţi ani, începând cu „elasticul” [31] lui Krîlenko şi încheind cu teoria pedepsei a lui Vîşiński[32].

Învăţată să vadă în *urki*, în cei condamnaţi în baza articolului 35[33], „prieteni ai poporului”, administraţia lagărelor nu a urmărit îndeajuns procesele ascunse care se desfăşurau în lumea crimei. Nicio informaţie alarmantă nu venea de acolo – conducerea lagărului îşi avea propria

31 Potrivit acestei teorii, condamnarea putea fi comutată sau lungită fără hotărâre judecătorească.

32 Conform acestei teorii, condamnarea nu este o măsură de protecţie socială, ci o pedeapsă.

33 Articol al Codului Penal care prevede infracţiuni de drept comun.

reţea de turnători şi informatori în cu totul alte locuri. Cât despre stările, problemele care frământau lumea crimei, nimănui nu-i păsa de ele.

Lumea aceasta ar fi trebuit să se îndrepte de mult şi, în sfârşit, venise momentul. Dovada în acest sens, susţineau autorităţile, era noua lege a Regelui. Era rezultatul influenţei benefice a războiului, care trezise sentimentul patriotic până şi în infractori. Cu toţii îl citiserăm pe Verşigora, cu toţii auziserăm de victoriile armatei lui Rokossovski.

Şefilor-veterani, care încărunţiseră lucrând în lagăr, mai că nu le venea să creadă că „din Nazaret poate veni ceva bun”, dar în sinea lor gândeau că o schismă, un conflict între cele două grupuri de hoţi ostile nu pot fi decât benefice pentru ceilalţi, pentru oamenii obişnuiţi. Minus cu minus dă plus, spuneau unii. Să încercăm aşadar.

Regele a primit aprobare pentru „experimentul” său. Într-una din scurtele zile din Nord, toată populaţia lagărului de tranzit Vanino a fost aliniată în rânduri de câte doi.

Comandantul lagărului de tranzit îl prezenta deţinuţilor pe noul staroste. Acesta era Regele. Comandanţi de companie au fost numiţi cei mai apropiaţi acoliţi ai lui.

Noul personal al lagărului nu pierdea timpul în zadar. Regele păşea de-a lungul rândurilor, aţintind cu privirea fiecare deţinut, şi răcnea:

— Tu! Tu! Şi tu! Un pas în faţă!

Degetul Regelui se mişca şi se oprea des, fără să dea greş niciodată. Viaţa de hoţ îl înzestrase cu spirit de observaţie. Dacă ezita, era foarte simplu de verificat, şi toţi – atât hoţii, cât şi Regele însuşi – o ştiau prea bine.

— Dezbracă-te! Dă-ţi jos cămaşa!

Tatuajul, semnul de recunoaştere al ordinului, juca un rol distrugător. Tatuajul este o greşeală dintre tinereţe a *urkaganilor*. Desenele veşnice uşurează munca poliţiei judiciare. Dar abia acum se dezvăluia semnificaţia lor mortală.

Şi a început răfuiala. Cu lovituri de picioare, de bâte, de boxuri, de pietre, banda Regelui, „cu temei legal”, nimicea adepţii vechii legi a hoţilor.

— Primiţi credinţa noastră? striga Regele triumfător.

Acum avea să verifice tăria sufletească a celor mai îndârjiţi

„Ortodocşi”, care îl acuzaseră de laşitate.

— Primiţi credinţa noastră?

Pentru convertirea la noua lege a hoţilor fusese inventat un ritual, o reprezentaţie teatrală. Blatarilor le place teatralismul în viaţă şi, dacă N.N. Evreinov sau Pirandello ar fi ştiut acest lucru, nu ar fi scăpat prilejul să-şi îmbogăţească teoriile scenice cu alte argumente.

Noul ritual nu se abătea deloc de la faimoasa învestitură a cavalerilor. Nu este exclus ca romanele lui Walter Scott să fi influenţat această sinistră şi solemnă ceremonie.

— Sărută cuţitul!

De buzele blatarului stâlcit în bătaie era apropiată lama unui cuţit.

— Sărută cuţitul!

Dacă hoţul „în lege” consimţea şi îşi lipea buzele de bucata de fier, se socotea că a primit noua credinţă şi îşi pierdea pentru totdeauna drepturile pe care le deţinea în lumea hoţilor, devenind javră pe vecie.

Această idee a Regelui era cu adevărat o idee demnă de un rege. Nu doar pentru că investirea cavalerească a blatarilor asigura numeroase trupe de rezervă pentru o armată a javrelor – e puţin probabil că, introducând acest ritual al cuţitului, Regele s-a gândit la ziua de mâine sau de poimâine. Dar la altceva cu siguranţă s-a gândit! Să-şi pună toţi vechii tovarăşi, de dinainte de război, în aceeaşi situaţie – viaţa sau moartea! – în care el, Regele, dăduse dovadă de laşitate, după părerea infractorilor „ortodocşi”. Să-şi arate acum curajul! împrejurările erau aceleaşi.

Toţi cei care refuzau să sărute cuţitul erau omorâţi. În fiecare noapte, alte şi alte cadavre erau târâte în faţa uşilor barăcilor încuiate pe dinafară. Aceşti oameni nu erau doar omorâţi. Era prea puţin pentru Rege. Pe toate cadavrele „se semnaseră” cu cuţitul toţii vechii lor camarazi care sărutaseră lama. Blatarii nu erau ucişi pur şi simplu. Înainte să-i ucidă, îi „canoneau”, adică îi călcau în picioare, îi băteau, îi mutilau în fel şi chip... Abia pe urmă îi omorau. Când, după un an sau doi, a venit un convoi de la Vorkuta

(acolo se desfăşura aceeaşi dramă), şi câteva javre notorii au coborât de pe vapor, a reieşit că cei din Vorkuta nu aprobă cruzimea inutilă din Kolîma. „La noi îi omorâm de-a dreptul. De ce să-i canonim? La ce bun?” Aşadar, la Vorkuta se proceda întrucâtva altfel decât în cazul bandei Regelui.

Veştile despre represaliile Regelui din golful Vanino au trecut marea şi, în Kolîma, hoţii după legea veche au trecut la autoapărare. A fost declarată mobilizarea generală, toată lumea blatarilor s-a înarmat. Toţi fierarii şi toate atelierele de lăcătuşerie din Kolîma lucrau în secret la confecţionarea cuţitelor şi a baionetelor scurte. Bineînţeles, nu blatarii le făceau, ci adevăraţii meşteri profesionişti, sub ameninţarea „de dragul fricii”, cum spuneau blatarii. Ei ştiau, cu mult înaintea lui Hitler, că e mult mai sigur să terorizezi un om decât să-l cumperi. Şi mai ieftin, se înţelege. Oricare lăcătuş, oricare fierar accepta să-i fie scăzut procentul de realizare a planului ca să rămână în viaţă.

Între timp, energicul Rege a convins conducerea de necesitatea unui „turneu” prin lagărele de tranzit din Orientul îndepărtat, însoţit de cei şapte acoliţi ai săi, acesta a făcut turul tuturor închisorilor, până la Irkutsk, lăsând în urmă zeci de cadavre şi sute de javre proaspăt convertite.

Javrele nu puteau să trăiască veşnic în golful Vanino. Vanino e un triaj, o zonă de tranzit. Aceştia au traversat marea, spre minele de aur. Războiul a fost mutat pe un teritoriu vast. Hoţii omorau javrele, javrele ucideau hoţii. Cifrele din Arhiva nr. 3 (morţii) au crescut brusc, ajungând aproape de recordurile faimosului an 1938, când erau executate brigăzi întregi de „troţkişti”.

Conducerea s-a năpustit la telefoane, chemând Moscova.

A reieşit că în seducătoarea expresie „noua lege a hoţilor” cuvântul „hoţ” era cel mai important, şi nu putea fi vorba de vreo reeducare. Încă o dată autorităţile fuseseră prostite de Regele cel feroce şi viclean.

De la începutul anilor ’30, folosindu-se abil de răspândirea ideii de „reeducare prin muncă”, blatarii îşi salvează cadrele, dându-şi de milioane de ori cuvântul de onoare, profitând de spectacolul *Aristocraţii* şi de instrucţiunile stricte ale autorităţilor privitoare la

necesitatea de a acorda încredere recidiviştilor. Teoriile lui Makarenko şi faimoasa „reforjare” au dat posibilitatea blatarilor ca, la adăpostul acestor idei, să-şi salveze „cadrele” şi să le întărească. Se afirma că în ce-i priveşte pe bieţii infractori trebuie aplicate doar sancţiuni corecţionale, nu punitive. În realitate, aceasta nu părea decât o preocupare stranie de a păstra infractorii. Orice expert, orice muncitor din lagăr ştia şi a ştiut-o că nici nu poate fi vorba de „reforjarea” şi reeducarea recidiviştilor, că acesta este un mit periculos. Că a înşela „fraierii” şi autorităţile era un act de eroism pentru un hoţ; că poţi să faci o mie de jurăminte unui „fraier”, să-ţi dai de un milion de ori cuvântul de onoare, numai să-ţi cadă în plasă. Dramaturgi fără discernământ, ca Şeinin şi Pogodin, continuau, în folosul vădit al lumii blatarilor, să propovăduiască necesitatea încrederii în aceştia. Pentru un singur Kostea Căpitanul care a fost reeducat, zeci de mii de blatari au ieşit din închisoare înainte de termen şi au săvârşit douăzeci de mii de crime şi patruzeci de mii de jafuri. Iată preţul plătit pentru *Aristocraţii* şi pentru *însemnările unui judecător de instrucţie*. Şeinin şi Pogodin erau ignoranţi în privinţa unei chestiuni atât de importante. În loc să demaşte infractorii, ei i-au idealizat.

În 1938, în lagăre, blatarii în bună măsură au fost chemaţi deschis să-i reprime fizic pe troţkişti; blatarii îi ucideau şi îi stâlceau în bătaie pe bătrânii neajutoraţi, pe mierlitorii flămânzi... în timp ce până şi propaganda contrarevoluţionară era pedepsită cu moartea, crimele blatarilor erau protejate de autorităţi.

Nu s-a observat niciun semn de reeducare nici la blatari, nici la javre. Doar sute de cadavre se adunau zilnic în morgile lagărelor. Se dovedea că autorităţile, punând la un loc blatari şi javre, îi supuneau conştient şi pe unii şi pe alţii unui pericol mortal.

Ordinele de a nu interveni au fost foarte repede anulate şi peste tot au fost create zone speciale, separate, pentru javre şi pentru hoţii „în lege”. În grabă şi totuşi târziu, Regele şi complicii lui au fost demişi din toate funcţiile administrative din lagăre şi au redevenit simpli muritori. Expresia „simplu muritor” a căpătat brusc o

semnificaţie specială, sinistră. Javrele nu erau nemuritoare. S-a dovedit că crearea unor zone speciale pe teritoriul aceluiaşi lagăr nu aduce niciun folos. Sângele curgea la fel ca înainte. A fost nevoie ca blatarilor şi javrelor să le fie repartizate mine separate (unde alături de infractori munceau, bineînţeles, şi reprezentanţi ai altor articole din Codul Penal). Se organizau expediţii – raiduri ale javrelor sau ale hoţilor înarmaţi în „zonele inamice”. A fost nevoie de încă o măsură organizaţională: să se atribuie hoţilor şi javrelor Direcţii aurifere întregi care grupau câteva mine. Astfel, toată Direcţia de Vest, cu spitalele, închisorile şi lagărele sale, a fost lăsată javrelor, în timp ce hoţii erau concentraţi în Direcţia de Nord.

În lagărele de tranzit fiecare blatar trebuia să comunice conducerii dacă e hoţ sau javră; în funcţie de răspuns, el se alătura convoiului trimis acolo unde nu era ameninţat cu moartea.

Numele de javră a prins repede, chiar dacă nu reflecta întocmai fondul chestiunii şi era inexact din punct de vedere terminologic. Oricât ar fi încercat capii noii legi să protesteze împotriva acestei porecle jignitoare, nu s-a găsit un cuvânt mai bun, mai potrivit, şi sub acest nume au intrat în documentele oficiale. În scurt timp chiar ei au început să-şi spună aşa. Ca să fie mai clar. Mai simplu. Disputa lingvistică putea să conducă numaidecât la o tragedie.

Vremea trecea, iar războiul sângeros de exterminare nu înceta. Cum i se putea pune capăt? se întrebau înţelepţii lagărului. Şi răspundeau: ucigând capii ambelor tabere. Regele fusese deja victima unei explozii dintr-o mină îndepărtată (tovarăşii săi, înarmaţi, îi vegheau somnul în colţul unei barăci). Blatarii au pus sub pat o încărcătură de amonal suficientă pentru a arunca în aer toate priciurile din colţul respectiv. Majoritatea „militarilor” zăceau deja în gropile comune din lagăre, cu o tăbliţă de lemn la piciorul stâng, fără să fi putrezit în îngheţul veşnic. Hoţii cei mai notorii, Ivan Balabanov Spătosu şi Ivan Grecu Spătosu, muriseră fără să sărute cuţitul javrelor. Dar ceilalţi, mai puţin celebri, Nagâţu şi Mişka Odessitu, sărutaseră lama şi acum ucideau blatari întru gloria javrelor.

În al doilea an al acestui război „fratricid” a ieşit la

iveală o situaţie nouă.

Cum aşa? Oare ritualul de sărutare a cuţitului transformă sufletul unui blatar? Sau faimosul „sânge de borfaş” şi-a schimbat compoziţia chimică în venele unui *urka,* odată ce buzele lui au atins o lamă de fier?

Nu toţi cei care sărutaseră cuţitul aprobau noile table ale legii. Mulţi, foarte mulţi rămăseseră în sufletul lor adepţi ai vechii legi – că doar ei condamnaseră javrele. O parte din aceşti blatari, slabi de înger, încercaseră cu fiecare ocazie să se întoarcă la „lege”. Dar încă o dată ideea Regelui, idee de rege, şi-a arătat profunzimea şi forţa. Hoţii „în lege” ameninţau cu moartea javrele proaspăt convertite şi nu voiau să le deosebească de javrele de carieră. Atunci câţiva hoţi bătrâni care sărutaseră cuţitul, hoţi cărora ruşinea nu le dădea pace şi le hrănea furia, au făcut încă o mişcare uimitoare.

A fost decretată a treia lege a hoţilor. De data aceasta, blatarii celei de-a treia legi duceau lipsă de teoreticieni care să pună la punct o platformă ideologică. Ei nu se conduceau decât împinşi de furie şi nu promovau niciun slogan, în afară de cel al răzbunării şi al urii sângeroase împotriva javrelor şi a hoţilor în egală măsură. Aceştia trecuseră la exterminarea fizică şi a unora, şi a altora. La început, în această categorie au intrat neaşteptat de mulţi *urkagani*, prin urmare autorităţile au fost obligate să le repartizeze şi lor o mină separată. O serie de crime noi, total neprevăzute de către administraţie, a stârnit o mare nelinişte printre muncitorii din lagăr.

Blatarii din a treia categorie au primit numele elocvent de „nelimitaţi”. Li se mai spunea şi „ai lui Mahno” – aforismul lui Nestor Mahno din vremea Războiului Civil, referitor la relaţiile sale cu Albii şi cu Roşii, e bine cunoscut în lumea blatarilor. Au început să apară noi şi noi grupuri, care îşi luau cele mai diverse nume, ca „Scufiţele Roşii”, de exemplu. Conducerea lagărelor se dădea peste cap ca să le asigure acestor grupuri încăperi separate.

Până la urmă s-a dovedit că „nelimitaţii” nu sunt atât de numeroşi. Hoţii acţionează întotdeauna în grup – un hoţ solitar e de neconceput. Caracterul public al beţiilor, al „judeţelor” din subteranul hoţilor e de folos hoţilor mari şi

mărunţi deopotrivă. Trebuie să aparţii unei lumi, oricare ar fi ea, să cauţi şi să găseşti acolo ajutor, prietenie, lucruri în comun.

Istoria celor „nelimitaţi” este, în esenţă, tragică. A avut puţini adepţi în războiul javrelor şi a reprezentat un fenomen psihologic grăitor, suscitând interesul tocmai din acest punct de vedere. „Nelimitaţii” aveau să îndure şi multe umilinţe.

Problema e că, în conformitate cu ordinele primite, celulele din tranzit păzite de escortă erau de două feluri: pentru hoţii „în lege” şi pentru javre. „Nelimitaţii” trebuiau să ceară de la conducere un loc, să dea explicaţii lungi, să se acineze prin colţuri, printre „fraierii” care nu le arătau nicio simpatie. Aproape întotdeauna erau călători solitari. Hoţul „nelimitat” trebuia să se adreseze cu o cerere autorităţilor; hoţii şi javrele îşi cereau dreptul. S-a întâmplat ca unul dintre ei, după externarea din spital (până să plece) să petreacă trei zile sub un turn de pază – era locul cel mai sigur. În lagăr putea să fie omorât, aşa că refuzase să intre în zonă.

În primul an, avantajul părea să fie de partea javrelor. Acţiunile energice ale căpeteniilor lor, cadavrele hoţilor din toate lagărele de tranzit, permisiunea de a trimite javrele în acele mine unde nu riscaseră să le trimită înainte – toate acestea erau semnele superiorităţii javrelor în acest război. Recrutarea javrelor prin ritualul sărutării cuţitului a devenit faimoasă. Lagărul de tranzit din Magadan era ticsit cu javre. Iarna era pe sfârşite, şi hoţii „în lege” aşteptau cu nerăbdare deschiderea navigaţiei. Primul vapor trebuia să le decidă soarta. Ce le va aduce? Viaţa sau moartea?

De pe Continent au sosit primele sute de infractori ortodocşi. Printre ei nu era nicio javră!

Javrele din lagărul din Magadan au fost trimise la Direcţia de Vest, care era „a lor”. Primind întăriri, hoţii au renăscut şi războiul sângeros a izbucnit cu şi mai mare putere. Apoi, de la an la an, efectivele de hoţi se suplimentau cu cei sosiţi de pe Continent. Efectivele de javre se înmulţeau prin binecunoscuta metodă a sărutării cuţitului.

Viitorul, ca şi mai înainte, era nesigur. În 1951, Ivan

Pescăruşul, una din cele mai mari „autorităţi” a lumii hoţilor din acea perioadă şi din acele locuri, a fost repartizat într-un convoi după o lună de tratament în Spitalul Central pentru deţinuţi. Pescăruşul nu fusese deloc bolnav. Şeful infirmeriei de la mină, unde acesta era „înregistrat”, fusese ameninţat cu represalii dacă nu îl trimitea în spital, la odihnă, şi i se promiseseră două costume dacă îl va trimite. Aşa că îl internase pe Pescăruş. Analizele nu arătau nimic ameninţător pentru sănătatea lui, dar apucaseră să vorbească cu şeful secţiei de boli interne. Pescăruşul a stat o lună în spital, apoi a acceptat să se externeze. Dar, la plecarea din triajul spitalului, când şi-au auzit numele strigat la apel, a întrebat unde merge convoiul. Dispecerul voia să-i joace o festă Pescăruşului şi a numit una dintre minele Direcţiei de Vest, unde nu erau trimişi hoţii „în lege”. După zece minute, Pescăruşul s-a dat bolnav şi a cerut să fie chemat directorul închisorii de tranzit. Acesta a venit cu un doctor. Pescăruşul a pus mâna stângă pe masă, răsfirându-şi degetele, şi şi-a înfipt de câteva ori în palmă cuţitul pe care îl ţinea în cealaltă mână. De fiecare dată când lama cuţitului ajungea până la lemn, Pescăruşul o trăgea înapoi cu o mişcare bruscă. Totul a durat o secundă-două. Pescăruşul i-a explicat directorului speriat că el e hoţ şi îşi cunoaşte drepturile. Că trebuie să plece la Direcţia de Nord, a hoţilor. Mai bine rămâne fără o mână, dar nu merge în Vest, la moarte. Speriat, directorul s-a dumirit cu greu, iar Pescăruşul a fost trimis chiar unde dorea. Aşadar, din pricina dispecerului, luna de odihnă în spital a Pescăruşului a fost puţin tulburată. Dacă nu l-ar fi întrebat pe dispecer care e destinaţia convoiului, totul s-ar fi terminat cu bine.

Spitalul Central pentru deţinuţi, cu o mie şi ceva de paturi, mândria medicinei kolâmiene, se afla pe teritoriul Direcţiei de Nord. Evident, „hoţii în lege” îl considerau spitalul lor raional, şi nicidecum unul central. Conducerea spitalului încercase mult timp să reziste „asediului”, prefăcându-se că tratează bolnavi din toate Direcţiile. Dar nu era întru totul aşa, căci hoţii considerau Direcţia de Nord propria citadelă, cerând să le fie respectate drepturile pe tot teritoriul acesteia. Ei obţinuseră ca javrele să nu fie tratate în acest spital, unde condiţiile sanitare erau mult

mai bune decât oriunde altundeva, şi, cel mai important, Spitalul Central avea dreptul să „aranjeze” certificate de invaliditate în vederea transferului pe Continent. Drepturile fuseseră „obţinute” nu prin petiţii, nu prin cereri, ci prin lovituri de cuţit. Câteva crime fuseseră săvârşite chiar sub ochii directorului de spital, şi acesta din urmă a înţeles care îi e cu adevărat locul când vine vorba de chestiuni atât de delicate. Spitalul a încercat o vreme să menţină o poziţie pur medicală. Când unui bolnav, noaptea, vecinul lui îi implântă cuţitul în pântece, acest lucru este destul de convingător, oricât ar fi declarat autorităţile că nu le pasă de „războiul civil” din lumea infractorilor. La început, încăpăţânarea conducerii şi asigurările că nu va fi niciun pericol au păcălit unele javre. Acceptaseră îngrijirile medicale care le fuseseră propuse la faţa locului (acolo, orice medic era de acord să întocmească un dosar medical, doar ca mina să scape de infractori măcar pentru o vreme). La spital erau aduşi sub escortă, dar nu treceau de camera de gardă. Aici, aflând cum stau lucrurile, cereau să se întoarcă numaidecât înapoi. În majoritatea cazurilor, îi ducea înapoi aceeaşi escortă. A fost un caz când şeful escortei, după ce fusese refuzat să fie primit la camera de gardă, a aruncat vraful de dosare într-un şanţ de lângă spital şi, abandonând pacienţii, a încercat să fugă cu camionul împreună cu oamenii lui. Apucaseră să parcurgă vreo patruzeci de kilometri, când au fost ajunşi din urmă de militari şi de ofiţerii din paza spitalului, cu puşti şi revolvere. Fugarii au fost aduşi înapoi la spital cu escortă, li s-au înapoiat oamenii şi dosarele, iar apoi li s-a urat drum bun.

O singură dată s-a întâmplat ca patru javre – *urkagani* importanţi – să se încumete să rămână peste noapte între zidurile unui spital. Aceştia au baricadat uşa salonului care li se repartizase şi au făcut cu rândul de pază, cu cuţitul în mână. În dimineaţa următoare au fost trimişi înapoi. A fost singurul caz când armele au fost introduse în spital pe faţă; autorităţile încercau să nu vadă cuţitele din mâinile javrelor.

În general, armele erau confiscate la camera de gardă. Se proceda foarte simplu: bolnavii erau dezbrăcaţi la piele şi duşi în următoarea încăpere, la controlul medical.

După fiecare convoi, pe podea şi în spatele canapelelor rămâneau aruncate suliţe şi cuţite. Erau desfăcute până şi bandajele, iar ghipsul – scos de pe membrele fracturate, întrucât cuţitele erau fixate de corp, ascunse sub pansamente.

Cu cât trecea timpul, javrele ajungeau din ce în ce mai rar la Spitalul Central – practic, hoţii repurtaseră o victorie în lupta cu autorităţile. Un comandant naiv, care îi citise din scoarţă-n scoarţă pe Şeinin şi pe Makarenko, un admirator fervent, în secret, ba chiar şi pe faţă, al lumii „romantice" a infractorilor („Ştiţi, e mare hoţ", spunea el pe un asemenea ton, că s-ar fi putut crede că e vorba de vreun academician care a descoperit secretul nucleului atomic), se dădea mare cunoscător al obiceiurilor blatarilor. Auzise vorbindu-se de Crucea Roşie, de atitudinea hoţilor faţă de medici, şi conştiinţa relaţiilor personale cu aceştia îi gâdila plăcut amorul propriu.

Crucea Roşie, adică medicina, cum i se spunea, angajaţii care lucrează aici, medicii, în primul rând, ocupă un loc extrem de special în ochii blatarilor. Ei sunt intangibili, nu intră „în teritoriul" acţiunilor hoţilor. Mai mult decât atât, în lagăre, infractorii îi apără de toate necazurile. Mulţi s-au lăsat ademeniţi şi continuă să se lase ademeniţi de această scornealã grosolană. Oricare hoţ, oricare medic din lagăr poate să povestească o veche-străveche legendă despre cum hoţii i-au înapoiat unui medic ceasul furat (sau geamantanul, sau costumul, Breguetul), doar pentru că au aflat că cel jefuit era doctor. Aceasta e o variaţie la Breguet-Herriot. La fel şi istoria medicului înfometat pe care hoţii sătui l-au hrănit în închisoare (din pachetele confiscate de la ceilalţi locatari ai celulei). Există câteva teme clasice similare care, asemeni deschiderilor din şah, se povestesc după reguli precise...

Care e adevărul aici şi despre ce e vorba în realitate? E vorba de un calcul rece, riguros şi mârşav al blatarilor. Adevărul e că singurul apărător al deţinutului în lagăr (şi al hoţului) este medicul. Nu e nici directorul, nici reprezentantul Secţiei culturale; doar medicul oferă deţinutului un ajutor cotidian şi concret. Medicul poate să interneze în spital. Medicul poate să acorde o zi-două de

repaus. El poate să trimită sau să nu trimită în altă parte – aprobarea lui este necesară pentru orice transfer. Medicul poate aloca o muncă uşoară, poate reduce „categoria de muncă”, iar în acest domeniu de importanţă vitală, capitală, aproape că nu este controlat de nimeni şi, oricum, nu poate fi judecat de către comandantul local. Medicul urmăreşte alimentaţia deţinuţilor şi, dacă nu contribuie chiar el la irosirea ei, e foarte bine. El poate să prescrie raţii mai bune. Drepturile şi obligaţiile medicului sunt uriaşe. Oricât de prost ar fi doctorul, el este totuşi o forţă morală în lagăr. Să ai influenţă asupra lui e mult mai important decât să ţii „în cârlig” comandantul sau să cumperi angajatul Secţiei cultural-educative. Medicii sunt cumpăraţi cu abilitate, sunt intimidaţi cu subtilitate şi, probabil, le sunt înapoiate lucrurile furate. Cu toate astea, nu există exemple concrete în acest sens. Mai degrabă, la medicii din lagăr, inclusiv la civili, poţi să vezi costumele dăruite de hoţi sau „nădragii” buni. Lumea blatarilor întreţine relaţii bune cu medicul (sau cu un alt angajat medical) atâta timp cât acesta îndeplineşte toate cererile acestei bande neruşinate, tot mai multe pe măsură ce doctorul se încurcă în legăturile sale aparent inocente cu blatarii. Or, bolnavii, bătrânii sleiţi de puteri sunt nevoiţi să moară pe priciuri, căci locurile lor în spital sunt ocupate de blatari sănătoşi care se odihnesc. Şi dacă medicul refuză să satisfacă cerinţele infractorilor, nu îl tratează nicidecum ca pe un reprezentant al Crucii Roşii. Surovoi, un tânăr moscovit, medic într-o mină, a refuzat categoric să facă pe plac blatarilor care cereau ca trei de-ai lor să fie trimişi să se odihnească la Spitalul Central. În seara următoare, a fost ucis în timpul consultaţiei. Cincizeci şi două de răni de cuţit a numărat legistul pe cadavrul lui. Într-o mină de femei, doctoriţa Şiţel, o femeie în vârstă, a refuzat să-i dea scutire de la muncă unei infractoare. A doua zi, doctoriţa a fost tăiată cu toporul. Propria infirmieră a fost cea care a executat sentinţa. Surovoi era tânăr, integru şi aprig. După ce a fost asasinat, în locul lui a fost numit Krapivnitki, fostul director al Serviciului sanitar al minelor disciplinare, un medic liber, cu experienţă.

Doctorul Krapivnitki a anunţat direct că nu va trata pe

nimeni şi nu va face nicio vizită medicală. Medicamentele necesare vor fi distribuite zilnic prin intermediul militarilor de la pază. Zona va fi închisă ermetic şi vor fi scoase doar cadavrele. Mai bine de doi ani de când a fost numit la această mină, doctorul Krapivnitki a rămas acolo, fără să păţească nimic.

Zona închisă, înconjurată de mitraliere, ruptă de restul lumii, ducea o viaţă înspăimântătoare. Imaginaţia macabră a criminalilor construise aici, în plină zi, tribunale în toată regula, cu şedinţe, cu rechizitorii şi depoziţii ale martorilor. Din priciurile demontate înălţaseră în mijlocul lagărului o spânzurătoare în care fuseseră spânzurate două javre „demascate”. Totul se desfăşura nu noaptea, ci ziua-n amiaza mare, în văzul autorităţilor.

O altă zonă a acestei mine era considerată zonă de lucru. Hoţii de aici, de rang inferior, mergeau la muncă. După ce au fost mutaţi aici infractorii, mina îşi pierduse, bineînţeles, valoarea sa productivă. Influenţa zonei vecine, unde nu se muncea deloc, se făcea simţită în permanenţă. Chiar din una dintre aceste barăci de muncitori a fost adus la spital un bătrân, un *bâtovik*, nu un criminal. După spusele blatarilor care îl însoţeau, acesta „vorbise necuviincios cu Vasecika!”

„Vasecika” era un tânăr blatar dintr-o familie de hoţi, căpetenii aşadar. Bătrânul era de două ori mai în vârstă decât „Vasecika”.

Jignit de tonul bătrânului („îşi tot arată colţii!”), Vasecika a poruncit să i se aducă o bucată de fitil Bickford cu detonator care a fost pus între palmele bătrânului. I-au legat mâinile (bătrânul n-a îndrăznit să protesteze), şi au aprins fitilul. Bătrânului i-au fost retezate ambele mâini. Atât de scump l-a costat discuţia necuviincioasă cu „Vasecika”.

Războiul javrelor continua. Lucrul de care se temeau cel mai mult câţiva şefi inteligenţi şi experimentaţi s-a întâmplat de la sine. Acumulând experienţă în răfuielile sângeroase – în vremea respectivă nu exista pedeapsa cu moartea pentru asasinatele comise în lagăre, – javrele şi blatarii deopotrivă ajunseseră să pună mâna pe cuţit din orice motiv care nu avea nicio legătură cu războiul javrelor.

Dacă li se părea că bucătarul a pus prea puţină supă sau că era prea subţire – o lovitură de cuţit între coaste şi bucătarul îşi dădea sufletul lui Dumnezeu. Nu dădea medicul o scutire de muncă? I se înfăşura un prosop în jurul gâtului şi era strangulat...

Şeful secţiei de chirurgie a Spitalului Central i-a reproşat unui blatar notoriu că hoţii ucid doctorii şi că nu mai respectă Crucea Roşie. Cum nu-i înghite pământul? Blatarii sunt foarte flataţi când autorităţile le cer părerea despre „chestiuni de principiu”. Şi acesta i-a răspuns schimonosindu-se şi deformând cuvintele cu accentul greu de redat al blatarilor:

„Aşa e legea viesii, doctore. Depinde de situasie. Într-un caz e aşa, în altul cu totul altfel. Viasa se schimbă”.

Blatarul nostru nu era un dialectician rău. Era unul înrăit. Odată, fiind închis la izolator şi dorind să ajungă la spital, şi-a presărat în ochi pudră de creion chimic. De izolator a scăpat, dar a primit prea târziu ajutor medical calificat: orbise definitiv.

Asta nu îl împiedica însă să ia parte la discuţiile despre toate problemele lumii blatarilor, să dea sfaturi şi să emită judecăţi pline de autoritate. Ca Sir Williams din *Rocambole*, blatarul orb continua să ducă în totalitate o viaţă de criminal. Verdictul său acuzator era suficient pentru a închide cercetările în dosarele javrelor.

De când lumea, în universul blatarilor-javră este numit cel care a trădat cauza hoţilor, hoţul care a trecut de partea poliţiei judiciare. Dar în războiul javrelor e vorba de altceva, de o nouă lege a hoţilor. Cu toate acestea, numele jignitor de javră a rămas alocat cavalerilor acestui ordin nou.

Javrele nu s-au bucurat de simpatia conducerii lagărelor, cu excepţia primelor luni de război. Aceasta prefera să aibă de-a face cu blatarii de rit vechi, care erau mai uşor de înţeles, mai simpli.

Războiul javrelor răspundea unei necesităţi sinistre şi imperioase a hoţilor: plăcerea de a ucide, setea de sânge. Acest război era un mulaj după evenimentele la care blatarii fuseseră martori ani la rând. Episoadele adevăratului război se reflectau, ca într-o oglindă

deformată, în lumea crimei. Realitatea evenimentelor sângeroase îi captivase pe infractori. Chiar şi un banal furt din buzunare, pasibil de trei luni de închisoare, sau spargerea unui apartament sunt săvârşite cu o oarecare „exaltare creatoare”. Ele sunt însoţite de o înaltă trăire sufletească, de o binefăcătoare vibraţie a nervilor care, cum spun blatarii, nu se poate compara cu nimic; atunci hoţul simte că trăieşte.

De câte ori să fie mai acută, mai sadică senzaţia pe care ţi-o dă crima, sângele vărsat; adversarul – tot un hoţ – accentuează şi mai mult intensitatea trăirilor. Teatralismul inerent lumii blatarilor refulează în acest gigantic şi sângeros spectacol care durează de mulţi ani. Totul aici e autentic şi, în acelaşi timp, totul e un joc, un joc cumplit, mortal. Ca la Heine: „Carnea va fi chiar carne, iar sângele va fi sânge de om”.

Blatarii joacă imitând politica şi războiul. Capii lumii blatarilor ocupau oraşele, trimiteau patrule de recunoaştere, tăiau comunicaţiile adversarului, judecau trădătorii şi îi spânzurau. Totul era real şi totodată un joc, un joc sângeros.

Istoria infracţionalităţii, care numără multe milenii, cunoaşte numeroase exemple de lupte sângeroase între bande de infractori, pentru teritorii de jefuit, pentru suveranitate în lumea crimei. Cu toate acestea, multe particularităţi ale războiului javrelor fac din acesta un eveniment unic în felul său.

1959

Apollo printre blatari

Blatarii nu iubesc poezia. Cu poezia n-ai ce să faci în această lume prea reală. Căror nevoi secrete, căror aspiraţii estetice ale sufletului hoţilor trebuie să răspundă versurile? Ce fel de cerinţe ale blatarilor trebuie să satisfacă poezia? Esenin ştia câte ceva despre aceste lucruri, multe le ghicise. Dar până şi blatarii cei mai instruiţi sunt străini de versuri, lectura rândurilor ritmate li se pare o distracţie

ruşinoasă, o nerozie, insultătoare prin caracterul ei de neînţeles. Puşkin şi Lermontov sunt poeţi mult prea complecşi pentru oricine vede prima oară în viaţă o poezie. Ei cer o pregătire aparte, un anumit nivel estetic. Este imposibil să te iniţiezi în poezia lui Puşkin, ca şi în a lui Lermontov, a lui Tiuteev sau a lui Baratânski. Totuşi în poezia rusă clasică există doi autori ale căror versuri au efect estetic asupra ascultătorului nepregătit; de la aceşti autori trebuie să înceapă cultivarea dragostei pentru poezie, înţelegerea poeziei. E vorba, bineînţeles, de Nekrasov şi mai ales de Alexei Tolstoi. „Vasili Şi banov" şi „Drumul de fier" sunt poeziile cele mai sigure în acest sens. Am verificat acest lucru de nenumărate ori. Însă nici „Drumul de fier", nici „Vasili Şi banov" nu au produs nici cea mai mică impresie asupra blatarilor. Era evident că urmăresc doar anecdota şi că ar prefera să le fie repovestit în proză măcar *Prinţul Serebriannîi* al lui A.K. Tolstoi. În acelaşi fel, o descriere de peisaj din orice roman citit cu voce tare nu ajungea la sufletul ascultătorilor-blatari; era evidentă dorinţa lor de ajunge mai repede la prezentarea intrigii, la acţiune sau, în cel mai rău caz, la dialog.

Bineînţeles, oricât de puţin umani ar fi, blatarii nu sunt total lipsiţi de necesităţi estetice. Acestea sunt satisfăcute de cântecele de puşcărie – şi sunt numeroase. E vorba de epopei, precum *Hoţul şi cuţitul lui*, deja pe cale de dispariţie, sau de stanţe închinate celebrului Gorbacevski sau altor stele ale lumii crimei, sau de cântecul „Insula Solovki". Mai sunt şi cântecele lirice în care blatarul îşi exteriorizează sentimentele, de un pitoresc aparte, care se deosebesc de la început de cântecele obişnuite, atât prin intonaţie, cât şi prin tematică şi viziunea proprie asupra lumii.

Romanţele de puşcărie sunt în general extrem de sentimentale, tânguitoare şi înduioşătoare. În ciuda numeroaselor erori de ortoepie, ele au întotdeauna o sinceritate la care contribuie şi melodia, adeseori foarte originală. Cu tot primitivismul său, interpretarea le face şi mai impresionante, întrucât interpretul nu e un actor, ci un personaj din viaţă. Autorul monologului liric nu are nevoie să îmbrace un costum de actor.

Compozitorii noştri n-au ajuns încă la folclorul muzical al infractorilor – încercările lui Leonid Utiosov, cu al său „La mititica în Odessa”, nu se pun la socoteală.

Destul de răspândit şi remarcabil prin melodia sa este cântecul „Destinul”. Melodia de jale poate uneori să facă să plângă un ascultător sensibil. Un blatar nu va fi mişcat până la lacrimi de un cântec, dar va asculta „Destinul” pătruns şi cu un aer grav.

Iată cum începe:

Destinul e în tot şi-n toate.

De el şi de ai vrea să scapi nu poţi.

El peste tot ne mână şi ne îndreaptă.

Unde-ţi arată, într-acolo te laşi dus.

Numele poetului de „curte” care a compus acest text este necunoscut. „Destinul” vorbeşte mai departe, cât se poate de firesc, despre „moştenirea” părintească a hoţului, despre lacrimile mamei, despre ftizia contractată în închisoare şi proclamă intenţia fermă de a merge până la moarte pe drumul ales.

Cui stă-n putere soarta s-o înfrunte.

Să lupte dară până la sfârşit!

Nevoia de teatru, de sculptură şi de pictură este inexistentă la blatari. Ei nu dovedesc niciun interes pentru aceste muze, pentru aceste forme de artă. Sunt mult prea ancoraţi în viaţa reală; emoţiile lor de ordin „estetic” sunt prea sângeroase, prea „vii”. Aici nu e vorba de naturalism – graniţele dintre artă şi viaţă sunt nedeterminate, iar „spectacolele” mult prea realiste pe care blatarii le montează în fiecare zi sperie şi arta, şi viaţa.

La o mină din Kolîma, blatarii furaseră o seringă de douăzeci de mililitri de la dispensar. De ce aveau nevoie de o seringă? Să-şi injecteze morfină? Poate că felcerul lagărului furase de la şefii lui câteva fiole cu morfină şi le oferea cu slugărnicie drogul blatarilor? Sau poate că acest instrument medical are valoare mare în lagăr şi, şantajând un medic, puteau să ceară o răscumpărare sub formă de „repaus” în baracă pentru căpeteniile blatarilor?

Niciuna, nici alta. Blatarii auziseră că, dacă injectezi aer în venele cuiva, bulele de aer blochează vasele cerebrale şi provoacă o embolie. Iar omul moare. Se

hotărâseră imediat să verifice veridicitatea acestor informaţii interesante date de un medic anonim. Imaginaţia blatarilor zugrăvea deja imaginile unor morţi misterioase pe care nu le va elucida vreodată niciun comisar al poliţiei judiciare, fie el Vidocq, Lecoq sau Vanka Kain.

Într-o noapte, blatarii au scos de la izolator un „fraier” înfometat, l-au legat şi, la lumina unei torţe fumigene, au făcut o injecţie victimei. Omul a murit imediat: felcerul slobod la gură avusese dreptate.

Blatarul nu înţelege nimic din baletul clasic, însă arta dansului, jocul, „ţigăncuşa” fac parte de mult din „oglinda onestă a tinereţii”[34].

Lumea blatarilor nu duce lipsă de mari dansatori. Şi sunt destui amatori şi coregrafi deopotrivă printre infractori.

Acest joc, acest step ţigănesc nu e deloc atât de primitiv cum poate părea la prima vedere.

Printre „maeştrii de balet” blatari se găseau artişti extraordinar de talentaţi, în stare să danseze pe un discurs al lui Ahun Babaev sau pe un editorial din ziarul de ieri.

Sunt slab din fire, dar se cuvine să calc pe urmele părintelui meu mort!

Foarte răspândită este şi această veche romanţă lirică din lumea crimei, cu refrenul său clasic:

În oglinda apei luna strălucea, unde eroul se plânge că se desparte de iubită şi îi cere:

Iubeşte-mă, copilă, cât liber voi trăi.

Cât liber voi trăi, al tău voi fi.

Când închisoarea ne va despărţi pe veci, mereu.

Tu ai să fii femeia tovarăşului meu.

În loc de „tovarăşul meu”, se subînţelege „altul”, dar blatarul, interpretul romanţei, preferă să lungească un vers şi să rupă ritmul doar ca să păstreze sensul frazei, singurul care îl interesa. „Femeia altuia” sună banal, e ceva din lumea „fraierilor”. Pe când „tovarăşul meu” corespunde legilor moralei blatarilor. Pesemne, autorul acestei romanţe nu a fost blatar, spre deosebire de cel al cântecului

34 Titlul unui tratat de bune maniere, apărut în Rusia la începutul secolului al XVIII-lea, din ordinul lui Petru cel Mare.

„Destinul”, unde paternitatea criminalului-recidivist este incontestabilă.

Romanţa continuă în tonalităţi filosofice:

Sunt fiu al crimei, borfaş din Odessa.
Un hoţ, greu să fie iubit.
Ce-ar fi, copilă, adio să ne luăm.
Pe veci unul de altul să uităm.

Şi mai departe:

O să mă condamne şi m-or trimite departe.
Prea departe, în Siberia...
Tu vei fi ferice şi poate chiar bogată.
Eu niciodată, nu!

Cântecele epice ale blatarilor sunt foarte numeroase.

Aceste punctişoare aurii, flăcărui.
De lagărul Solovki ne-amintesc.
(„Insula Solovki”)

Străvechiul cântec „Hoţul şi cuţitul lui” este un fel de imn al lumii blatarilor foarte cunoscut, şi nu doar în cercurile infracţionale.

Un clasic al genului e cântecul „îmi amintesc o neagră noapte de toamnă”. Acesta are multe variante şi prelucrării târzii. Toate adăugirile şi transformările ulterioare sunt mai proaste, mai grosolane decât prima variantă, care zugrăveşte imaginea clasică a spărgătorului ideal, ocupaţia lui, prezentul şi viitorul său.

Cântecul prezintă pregătirea şi săvârşirea jafului unei bănci, apoi spargerea unui seif din Leningrad.

Îmi mai aduc aminte şi acum burghiele oţelite.
Ca doi bondari bâzâind.
Apoi se deschid uşile metalice unde:
Drăguţe bancnote, în pachete egale.
De pe rafturi ne priveau.

Unul dintre complicii la jaf, după ce şi-a primit partea, o şterge din oraş în chip de Cascarilla.

Modest îmbrăcat, englezeşte.
Palton gri şi floare la butonieră.
La şapte jumate din capitală o şterge.

Şi în urmă-i nici că priveşte.

Prin „capitală” se înţelege Leningradul său, mai degrabă, Petrogradul, ceea ce ne permite să atestăm

apariţia acestui cântec între anii 1914 şi 1924.

Eroul pleacă spre sud, unde se întâlneşte cu o „preafrumoasă, ca din vis”. Se înţelege de la sine că:

Banii, ca neaua, s-au topit, uite-i, nu-s!

E vremea de-acum înapoi s-o apuc.

Şi ca mai înainte iar să m-afund în Leningradul cenuşiu şi perfid.

Urmează „lovitura”, arestarea şi strofa de încheiere:

Pe drumul prăfos, sub aspră escortă Codul Penal merg să-l înfrunt.

Zece ani acum primesc, fără dispensă.

Sau în sfârşit pe lună o s-ajung.

Toate acestea sunt opere cu o tematică aparte. În paralel cu ele, se bucură de popularitate şi îşi au propriii interpreţi şi ascultători cântece excepţionale precum „Deschideţi, deschideţi fereastra”, „Nu mai am mult de trăit” sau „Nu plânge, draga mea”, mai ales în varianta lor originală, din Rostov.

Romanţe precum „Cât de frumoasă eşti tu, noapte albastră” sau „îmi amintesc o grădiniţă şi-o alee” nu au un text specific infracţional, deşi sunt populare printre hoţi.

Toate romanţele infractorilor, inclusiv celebra „Nu pentru noi cântă acordeoanele” sau „Noapte de toamnă”, au zeci de variante, de parcă ar fi avut soarta „romanţului”, care nu reprezenta decât schema, carcasa pentru propriile efuziuni ale interpreţilor.

Se întâmplă ca romanţele „fraierilor” să sufere modificări, să se impregneze de spiritul lumii blatarilor.

Uneori, romanţa „Nu-mi vorbi de el” s-a transformat la blatari în interminabila (în închisoare, timpul e foarte lung) „Murocika Bobrova”. În romanţa iniţială nu e vorba de Murocika Bobrova.

Dar blatarilor le place precizia. Ei sunt amatori şi de descrieri detaliate:

O caleaşcă înspre tribunal venea.

Coborâţi! un glas se auzea.

Pe aici, pe scară, vă rog, poftiţi, în jur, într-o parte, să nu priviţi!

Indicaţiile de joc sunt succinte:

Şi blonda, cu ochi de jăratec.

Supusă, capul şi-a plecat.
Şi, pălind toată.
Voalul pe chip şi l-a lăsat.
Judecătorul îi cere:
Spune, Murocika Bobrova.
Pledezi vinovată au ba.
Aveţi cuvântul, v-am ruga!

Abia după această „expoziţie” urmează textul obişnuit al romanţei:

Oh, nu-mi pomeniţi de el.
Trecutul nu-i încă dat uitării ş.a.m.d.
Mi se tot spune că sunt tristă.
Că-n oameni nu mă mai încred.
Tot mi se spune că-s bolnavă.
Poate doar am obosit să mai trăiesc.
Şi, în sfârşit, ultima strofă:
Ea numai ce-a tăcut.
Un ţipăt crunt din piept i-a răsunat.
Verdictul la proces A rămas nepronunţat.

Faptul că verdictul a rămas nepronunţat îi înduioşează întotdeauna mult pe blatari.

Aversiunea blatarilor faţă de muzica de cor este cât se poate de caracteristică. Nici măcar arhicunoscutul „Stuful foşnea, copacii se îndoiau în noaptea întunecată” nu putea să răscolească sufletul blatarilor. „Stuful foşnea” nu era deloc popular printre ei.

Blatarii nu au cântece corale, ei nu cântă niciodată în cor, iar dacă „fraierii” dau tonul vreunui cântec nemuritor, cum ar fi „Au fost şi zile vesele” sau „Haz Bulat”, nu numai că nu li se alătură, dar nici măcar nu stau să asculte. Pleacă.

Cântecul blatarilor e unul exclusiv solo, aşezaţi lângă o fereastră zăbrelită sau lungiţi pe prici, cu mâinile sub cap. Un blatar nu va cânta niciodată dacă este invitat sau rugat, ci întotdeauna cumva neaşteptat, urmând parcă o necesitate interioară. Dacă e un cântăreţ bun, toate vocile din celulă vor amuţi şi îl vor asculta cu atenţie. Şi cântăreţul, încet, articulând distinct fiecare cuvânt, cântă un cântec după altul, fără niciun acompaniament, bineînţeles. Absenţa acompaniamentului accentuează

parcă expresivitatea cântecului şi nu reprezintă nicidecum un neajuns. În lagăre sunt orchestre de instrumente de suflat şi de coarde, dar toţi le consideră „de la necuratul” – foarte rar blatarii fac parte din aceste orchestre, deşi legea blatarilor nu interzice expres acest gen de activitate.

Că arta vocală în închisoare nu putea să se dezvolte decât sub formă de interpretare solo era de la sine înţeles. Era o necesitate istorică obligatorie. Niciun fel de cânt coral nu ar fi putut fi permis între pereţii unei închisori.

Nici în „spelunci”, în libertate, blatarii nu cântă piese în grup. Petrecerile şi chefurile lor se desfăşoară fără cântece corale. În acest lucru putem să vedem şi o dovadă a naturii de lup a hoţului, a lipsei sale de colegialitate şi, poate, motivul unor moravuri din închisoare.

Printre blatari nu se găsesc mulţi amatori de lectură. Din zecile de mii de blatari, nu-mi amintesc decât doi pentru care cartea nu era un obiect ostil, străin, necunoscut. Primul era hoţul de buzunare Rebrov, hoţ din tată în fiu – tatăl şi fratele lui urmaseră aceeaşi carieră. Rebrov era un spirit filosofic, un om care putea să treacă drept cine trebuia, putea susţine cu brio orice conversaţie, indiferent de temă.

În tinereţe, Rebrov începuse cursurile unei şcoli de cinema. Mama lui, care îl adora, se luptase din răsputeri pentru mezinul său, străduindu-se cu orice preţ să-l scape de soarta cumplită a fratelui şi tatălui său. Totuşi, „sângele de borfaş” s-a dovedit mai puternic decât iubirea de mamă, şi Rebrov, după ce a renunţat la şcoală, nu s-a ocupat de nimic altceva decât de jafuri. Mama lui nu a renunţat la luptă. L-a însurat cu o prietenă a fiicei sale, învăţătoare într-un sat. Rebrov o violase demult, apoi, la insistenţele mamei, o luase de nevastă, şi avusese un trai în general fericit, întorcându-se mereu la ea după nenumăratele sale sejururi „la adăpost”. îi născuse lui Rebrov două fiice, ale căror fotografii le purta mereu la el. Soţia scria des, îl alina cum putea, dar el nu se fălea niciodată, adică nu făcea caz de dragostea ei, nici scrisorile de la ea nu le arăta nimănui, deşi scrisorile de la femei ajungeau întotdeauna în posesia tuturor pretenarilor unui blatar. Avea puţin peste treizeci de ani. Mai târziu, s-a convertit la legea javrelor şi a fost

înjunghiat într-una din nenumăratele lor confruntări sângeroase.

Hoţii îl tratau cu respect, dar totodată cu aversiune şi suspiciune. Dragostea pentru lectură, educaţia în general, le provoca scârbă. Rebrov avea o fire prea complexă pentru ei, prin urmare, era de neînţeles, stârnea nelinişte. Obiceiul său de a-şi expune gândurile concis, clar şi logic îi irita, îi făcea să bănuiască în el altceva.

Hoţii obişnuiesc să-i susţină pe tineri, să-i hrănească; fiecare blatar notoriu întreţine o mulţime de tineri infractori.

Rebrov a instaurat un alt principiu de conduită.

— Dacă eşti hoţ, îi spunea el unui adolescent, învaţă să te descurci, că eu n-am de gând să te întreţin, mai bine dau de mâncare unui „fraier” înfometat.

Şi chiar dacă la „judeţul” unde s-a discutat această nouă erezie Rebrov a reuşit să-şi dovedească dreptatea, iar sentinţa „tribunalul de onoare” i-a fost favorabil, comportamentul lui, care se abătuse de la tradiţiile hoţilor, nu a fost privit cu simpatie.

Al doilea era Ghenka Cerkasov, frizer într-una din secţiile lagărului. Ghenka era un veritabil iubitor de carte, gata să citească orice îi cade în mână, să citească zi şi noapte. „Aşa a fost tot drumul” (adică toată viaţa), spunea el. Ghenka era un şpringar, un spărgaş, adică specialist în furturi din apartamente.

— Toată lumea fură, povestea el zgomotos şi cu mândrie. Tot felul de bulendre (adică haine). Eu fur cărţi. Toţi tovarăşii râdeau de mine. Odată am jefuit o bibliotecă întreagă. Cu camionul le-am cărat, vă jur c-aşa a fost!

Mai mult decât o viaţă de hoţ plină de succes, Ghenka visa la o carieră de povestaş, de povestitor de închisoare. îi plăcea să povestească cui voia să asculte tot felul de istorii, precum *Prinţul Viazemski* şi *Clubul valeţilor de cupă*, clasice ale literaturii orale din închisori. Ghenka le cerea tot timpul să-i semnaleze neajunsurile interpretării sale, visa la o povestire pe mai multe voci.

Iată doi oameni din lumea blatarilor pentru care cartea însemna ceva important şi necesar.

Restul blatarilor recunoşteau doar romanţurile şi le savurau din plin.

S-a observat doar că nu tuturor le plac romanele poliţiste, deşi s-ar părea că ele sunt lectura preferată a hoţilor. În schimb, romanţul istoric bun sau o dramă sentimentală erau ascultate cu mult mai mult interes. „Noi ştim toate astea, spunea Serioja Uşakov, un hoţ de cale ferată. Asta e viaţa noastră. De detectivi şi de hoţi ne-am săturat. De parcă altceva nu ne-ar mai interesa...”

În afară de romanţuri şi de romanţe de puşcărie, mai sunt şi filmele. Toţi blatarii iubesc necondiţionat cinematograful, este singura artă cu care au de-a face direct, faţă în faţă. În plus, nu vizionează mai puţine filme decât un orăşean „mediu”.

Aici se preferă filmele poliţiste, mai mult chiar, cele străine. Blatarii sunt fermecaţi de comedii, mai ales de cele primare, în care acţiunea e hazlie. Replicile spirituale nu sunt pentru blatari.

Pe lângă filme, mai sunt dansurile folclorice şi stepul.

Şi mai e un lucru cu care se hrăneşte sentimentul estetic al blatarilor. Este vorba de „schimbul de experienţă” din închisori, poveştile pe care şi le spun unii altora despre loviturile date, poveşti spuse pe priciuri, în aşteptarea anchetei sau a deportării în lagăr.

Aceste istorii, „schimbul de experienţă” ocupă un loc important în viaţa unui hoţ. Ele nu înseamnă nicidecum pierdere de timp, ci o modalitate de realizare a unui bilanţ, o metodă de instruire, de educaţie Fiecare blatar împărtăşeşte tovarăşilor amănunte din viaţa, din incursiunile şi din aventurile lui. Cu aceste povestiri (care doar în parte au ca scop verificarea, anchetarea unui hoţ necunoscut) blatarul îşi ocupă mare parte din timpul petrecut în închisoare, dar şi în lagăr.

Hoţii cu care şparlise, dintre cei cunoscuţi în lumea blatarilor, chiar dacă numai din auzite, erau o recomandare.

„Care sunt «oamenii» care te cunosc?” Această întrebare este urmată de regulă de o prezentare detaliată a propriilor fapte de vitejie. E o obligaţie „juridică”, iar după o asemenea povestire, blatarii pot să facă o judecată destul de corectă şi ştiu ce să ia în seamă şi să recunoască adevărul.

Relatarea vitejiilor hoţeşti este întotdeauna înflorită,

proslăvindu-se legile şi comportamentul hoţilor, iar această momeală romantică este extrem de periculoasă pentru tineri.

Fiecare episod este descris în culori atât de îmbietoare şi de atrăgătoare (blatarii nu se zgârcesc la culori), încât tânărul ascultător, ajuns în cercul acestora (după primul furt, să zicem), este sedus, entuziasmat de eroismul blatarului. Această poveste este mai tot timpul o pură invenţie, o scornealã („Dacă nu crezi, ia-o ca basm!”).

Toţi „banii aceştia, în pachete egale”, diamantele, beţiile şi mai ales femeile nu sunt decât o formă de autoafirmare, şi aici minciuna nu e socotită un păcat.

Chiar dacă cheful grandios din speluncă nu a fost decât o modestă halbă de bere în grădina de vară, şi aceea pe datorie, pornirea de a fabula este de nestăvilit.

Povestitorul a fost deja „controlat” şi poate să mintă cât încape.

Fanfaronul îşi însuşeşte faptele altora, auzite într-un lagăr de tranzit, iar ascultătorii, la rândul lor, accentuând coloritul, prezintă aventurile altora ca fiind ale lor.

Aşa se fabrică romantismul infracţional.

Tânărului, uneori un copil, i se învârteşte capul. Este cuprins de entuziasm, vrea să-şi imite eroii vii. Le face comisioane, se uită în gura lor, le pândeşte fiecare zâmbet, le soarbe fiecare cuvânt. La drept vorbind, acest copil nici nu mai are unde să se refugieze în închisoare, decât la hoţi, întrucât delapidatorii şi cei care au încălcat legile săteşti se îndepărtează de aceşti tineri delincvenţi, sortiţi să devină recidivişti.

Această autoproslăvire şi fanfaronadă ascunde fără îndoială un oarecare sens estetic, similar literaturii. Dacă beletristica blatarului este romanţul, opera povestită, atunci conversaţiile similare sunt o formă de cronică orală. Aici nu se discută chestiuni tehnice ale incursiunilor banditeşti, ci se povesteşte cu entuziasm cum „Kolka Glumeţu i-a făcut de petrecanie pifanului”, cum „Katka Orăşeanca l-a îmbârligat chiar pe procuror” – într-un cuvânt, amintiri din vacanţă.

Influenţa lor corupătoare este imensă.

1959

Serghei Esenin şi lumea hoţilor

Toţi sunt hoţi şi ucigaşi din fire, Cum au fost pe lume sorociţi, îndrăgit-am trista lor privire şi obrajii traşi şi scofâlciţi. Mult rău fac din bine ucigaşii, Inimile lor nu se prefac. Dar se strâmbă feţele şi paşii, Buzele sunt vinete şi tac.[35]

Convoiul care se îndrepta spre Nord, prin satele din Ural, era un convoi cum găseşti în cărţi: totul semăna cu cele citite mai înainte la Korolenko, Tolstoi, Figner, Morozov... Era în primăvara lui 1929.

Soldaţi din escortă beţi, cu ochi sălbatici, care împart pumni şi scatoalce peste ceafă, şi, în fiecare clipă, clănţănitul închizătoarelor puştilor. Un sectant, adept al lui Feodorov îmblânzind „dragonii”; paie proaspete pe podeaua de pământ a hambarelor izbelor pentru convoaiele de deţinuţi; inşi misterioşi şi tatuaţi, cu caschete de ingineri, verificări interminabile, apeluri şi numărători, numărători, numărători...

Ultima noapte înaintea etapei pedestre e o noapte a mântuirii. Şi, privind chipurile camarazilor lor, cei care cunoşteau versurile lui Esenin – iar în 1929 erau mulţi ca ei – se minunau de precizia exhaustivă a vorbelor poetului:

Şi se strâmbă feţele înnegrite Buzele sunt vinete şi tac.

Toţi aveau gurile vinete, iar feţele – înnegrite. Gurile tuturor se strâmbaseră de durere, de la nenumăratele crăpături sângerânde de pe buze.

Într-o zi, când marşul fusese ceva mai uşor sau distanţa mai scurtă decât de obicei, astfel încât toţi se instalaseră să înnopteze pe lumină şi se întinseseră să se odihnească, din colţul în care stăteau hoţii se auzi un cântec încetinel, mai degrabă un recitativ cu o melodie improvizată:

---

35 Exceptând cazurile semnalate, traducerea versurilor lui Serghei Esenin din această schiţă aparţine lui George Lesnea, în Poezii şi poeme, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.

Tu nu mă iubeşti, nu-ţi pasă...

Hoţul îşi termină cântecul, care adunase în jur mulţi ascultători, şi spuse cu un aer important:

— E interzis.

— E din Esenin, spuse altul.

— Esenin să fie, răspunse cântăreţul.

Deja în acea perioadă, la doar trei ani de la moartea poetului, popularitatea lui era foarte mare printre blatari.

Era singurul poet acceptat şi consacrat de către blatari, care în general nu văd deloc cu ochi buni poezia.

Mai târziu, blatarii au făcut din el un „clasic”: să vorbeşti despre Esenin cu respect devenise de bon ton printre hoţi.

Poezii precum „Cântă, armonică”, „Din nou băutură, bătăi şi lacrimi” sunt cunoscute oricărui blatar instruit. „Scrisoare mamei” este celebră. *Motivele persane*, în schimb, poemele şi versurile de tinereţe sunt complet necunoscute.

Prin ce este Esenin apropiat de sufletul blatarului?

În primul rând, simpatia sinceră faţă de lumea blatarilor străbate toate versurile lui Esenin. Nu o dată ea este exprimată direct şi clar. Ne amintim perfect de:

Tot ce scoate viaţa la iveală E predestinat de timpuriu.

De n-aş fi poet, fără-ndoială.

Că pungaş şi hoţ era să fiu.

Blatarii îşi amintesc bine şi aceste versuri. La fel ca pe cele scrise mai înainte (în 1915): „Garduri vechi, urzici îngălbenite” şi multe, multe altele.

Dar nu e vorba numai de afirmaţiile directe, nici de versurile din „Omul negru”, unde Esenin se caracterizează întocmai ca un blatar:

Acest om a fost odată aventurier.

Nu glumă.

De cea mai aleasă viţă şi de cel mai falnic soi.

Dispoziţia, atitudinea, tonul întregii serii de poezii eseniene sunt apropiate de lumea blatarilor.

Care sunt notele familiare pe care blatarii le aud în lirica lui Esenin?

În primul rând, este vorba de notele melancolice, de

tot ce stârneşte milă şi se înrudeşte cu „sentimentalismul închisorilor”:

Iar fiarelor, ca unor fraţi ai mei.

Eu nu le-am zdrobit capul niciodată.

Versurile despre câine şi vulpe, despre vaci şi cai blatarii le înţeleg asemenea cuvântului unui om: crud faţă de alt om şi duios faţă de animale.

Blatarii sunt în stare să dezmierde un câine şi imediat să-l sfâşie în bucăţi de viu; ei nu au bariere morale, iar curiozitatea lor este imensă, mai ales când e vorba de întrebarea: „supravieţuieşte sau nu?”. Blatarul, care a început încă din copilărie să facă experimente pe un fluture căruia i-a smuls aripile şi pe o pasăre căreia i-a scos ochii, ajuns la maturitate, scoate ochii unui om din aceeaşi pură curiozitate, ca şi în copilărie.

În spatele versurilor lui Esenin, îşi imaginează un suflet înrudit cu al lor. Blatarii nu percep aceste versuri cu o seriozitate tragică. Li se pare că e o iscusită declaraţie rimată.

Notele de provocare şi de protest, sentimentul că eşti damnat – toate aceste elemente ale poeziei eseniene blatarii le percep cu înţelegere. Ei nu au nevoie de *Corăbiile iepei* sau de *Pantocrator*. Blatarii sunt realişti. Nu înţeleg multe din versurile lui Esenin şi resping tot ce nu poate fi înţeles. Totuşi, versurile cele mai simple din ciclul *Moscova cârciumărească* sunt percepute ca o senzaţie în armonie cu sufletul lor, cu felul lor de viaţă ilegal, cu prostituate şi cu sinistre chiolhanuri clandestine.

Beţia, chefurile, celebrarea desfrâului – toate îşi găsesc ecou în sufletul hoţilor.

Ei trec pe lângă lirica peisagistică a lui Esenin, pe lângă versurile despre Rusia – toate acestea pe blatari nu-i interesează nici cât de negru sub unghie.

Şi totuşi, în versurile pe care le cunosc şi pe care le preţuiesc în felul lor, recurg la ajustări periculoase. Astfel, în poezia „Zi, armonică”, ultima strofă a fost tăiată de foarfeca blatarului din cauza cuvintelor:

Plâng, draga mea.

Iartă, iartă...

Înjurăturile de mamă introduse de Esenin în poeziile

sale stârnesc entuziasm pretutindeni. Cum altfel? Doar discursul oricărui blatar este presărat cu înjurături de mamă dintre cele mai complicate, duse până la cel mai înalt grad de perfecţiune. Acesta este lexicul lui, viaţa lui cotidiană.

Şi iată-l în faţă cu un poet care nu uită acest aspect esenţial pentru ei.

Poetizarea huliganismului contribuie în egală măsură la popularitatea lui Esenin printre hoţi, deşi, aparent, din acest punct de vedere el n-ar fi trebuit să stârnească simpatie printre hoţi. Căci hoţii se străduiesc să se deosebească în ochii „fraierilor" de huligani, şi în realitate chiar sunt un fenomen diferit de huligani, mult mai periculos. Cu toate acestea, în ochii omului simplu, un huligan e mult mai înspăimântător decât un hoţ.

Huliganismul lui Esenin, celebrat în versurile sale, este perceput de hoţi ca un eveniment săvârşit de propria lor bandă, ca un episod din chefurile lor clandestine, din beţiile lor sinistre şi nesăbuite.

Sunt ca şi voi un om pierdut, uitat.
Nu mă voi mai întoarce de unde am plecat.[36]

Fiecare poem din *Moscova cârciumărească* conţine note care reverberează în sufletul blatarului. Ce-i pasă lui de umanitatea profundă, de lirismul luminos al versului esenian?

El are nevoie de alte versuri care să-l facă să vibreze. Şi ele există: tonul omului supărat pe lume, insultat de lume, există la Esenin.

Încă o latură a poeziei eseniene îl apropie pe poet de concepţiile care guvernează lumea blatarilor, de codul acestora.

Este vorba de atitudinea faţă de femeie. Blatarul tratează femeia cu dispreţ, socotind-o o fiinţă inferioară. Femeia nu merită decât să fie ţinta batjocurii, a glumelor grosolane şi a bătăilor.

Blatarul nu se gândeşte deloc la copii; morala lui nu conţine asemenea obligaţii, nici principii care să-l lege de

36 Moscova cârciumărească, traducere de Zaharia Stancu, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 1999, p. 98.

urmaşii lui.

Ce va deveni fiica lui? O prostituată? O hoaţă? Ce va deveni fiul lui? Blatarului îi e tot una. Dar oare, după „lege”, nu e obligat să-şi cedeze partenera unui tovarăş cu mai multă „autoritate”?

Dar eu copiii
Mi i-am risipit prin lume.
Nevasta
Uşor i-am dat-o unui străin.

Şi aici principiile morale al poetului corespund întru totul regulilor şi gusturilor consacrate de tradiţiile şi de modul de viaţă al hoţilor.

Bea, viezure, bea!

Blatarii ştiu pe dinafară versurile lui Esenin despre prostituatele beţive şi s-au „înarmat” de mult cu ele. Poezii precum „Frumos cânt de privighetoare” şi „Tu nu mă iubeşti, n-ai milă”, pe o melodie improvizată chiar de ei, fac parte din fondul de aur al „folclorului”, la fel ca:

Nu sforăi, tu, troică-ntârziată.
Trecută viaţă n-o mai prinzi pe deal.
Ca mâine, poate, soarta mea ciudată
Va conteni-o patul de spital.

Cântăreţii blatari au înlocuit „patul de spital” cu „patul de închisoare”.

Cultul mamei, alături de atitudinea cinică şi dispreţuitoare faţă de femeia-soţie, este o caracteristică a modului de viaţă al hoţilor.

Şi în această privinţă, poezia lui Esenin reproduce cu o incredibilă subtilitate concepţiile lumii blatarilor.

Pentru blatar, mama înseamnă obiectul duioşiei sentimentale, e „sfânta între sfinte”. Şi asta face parte din regulile de bună purtare ale hoţului, în tradiţiile sale „spirituale”. Alături de mitocănia manifestată faţă de femeie în general, dulcegăria sentimentală faţă de mamă pare falsă şi mincinoasă. Cu toate acestea, cultul mamei reprezintă ideologia oficială a blatarilor.

Toţi blatarii, fără excepţie, cunosc prima „Scrisoare mamei” („Tu tot mai trăieşti, bătrână mamă?”). Acest vers

este „Pasărea din slăvi”[37] a blatarilor.

Dar şi celelalte poezii ale lui Esenin închinate mamei, deşi nu se pot compara în popularitate cu „Scrisoarea”, sunt cunoscute şi acceptate.

Spiritul poeziei lui Esenin, dintr-o anumită parte a operei sale, coincide, cu o precizie uluitoare, cu concepţiile lumii blatarilor. Aşa se şi explică popularitatea uriaşă, singulară a poetului, printre blatari.

Încercând într-un fel să reliefeze cumva apropierea de Esenin, să demonstreze cumva întregii lumi propria legătură cu versurile poetului, blatarii, cu teatralismul specific, îşi tatuează corpurile cu citate din Esenin. Stihurile cele mai populare, întâlnite la foarte mulţi blatari tineri, printre diverse imagini sexuale, cărţi şi pietre funerare, sunt:

Puţine căi am străbătut.
Greşeli făcut-am multe, însă.
Sau:
De e să arzi, atunci să arzi până la capăt.
Pe cine-a ars de tot, nu-l mai aprinzi.
Sau:
Am mizat pe dama de pică.
Şi am jucat un as de caro.

Cred că nici unui alt poet din lume nu i s-a făcut propagandă astfel.

Doar lui Esenin, „recunoscut” de lumea blatarilor, i s-a acordat o asemenea onoare singulară.

Recunoaşterea este un proces. De la interesul superficial, apărut la prima lectură, până la includerea versurilor lui Esenin în „biblioteca tânărului blatar”, cu aprobarea tuturor capilor lumii subterane au trecut două-trei decenii. E vorba chiar de anii când Esenin nu era editat deloc sau puţin (*Moscova cârciumărească* nici acum nu se publică). Cu atât mai mare au fost încrederea şi interesul pe care poetul l-a stârnit în rândul blatarilor.

Lumea blatarilor nu iubeşte versurile. Poezia nu are ce căuta în acest univers tenebros. Esenin este o excepţie. Demn de remarcat este că, în biografia sa, sinuciderea nu

37 Vers de A.S. Puşkin, din poemul „Ţiganii“.

au jucat niciun rol în acest succes.

Criminalii profesionişti ignoră sinuciderile, procentul sinuciderilor în rândul lor fiind nul. Hoţii mai instruiţi au explicat moartea tragică a lui Esenin prin aceea că poetul nu a fost totuşi hoţ pe de-a întregul, ci un soi de pervertit, un „fraier” pervertit, de la care, chipurile, te poţi aştepta la orice.

Dar, bineînţeles – şi asta o va spune orice blatar, instruit sau nu – Esenin avea o „picătură de sânge de borfaş”.

1959

Cum se stampează romanţuri

În închisoare timpul trece greu. Orele din închisoare sunt interminabile pentru că sunt monotone, neinteresante. Viaţa, în răstimpul de la trezire până la culcare, se supune unui regulament strict, şi acest regulament ascunde un anume principiu muzical, o cadenţă care organizează acest şuvoi de emoţii puternice individuale, drame particulare, aduse din exterior, din lumea zgomotoasă şi variată de dincolo de zidurile închisorii. Din această simfonie fac parte şi cerul înstelat, decupat în pătrate, şi raza jucăuşă de soare de pe ţeava puştii santinelei, care stă în turnul de pază, asemănător prin arhitectura sa cu un zgârie-nori. La fel şi zgomotul de neuitat al lacătului închisorii, zăngănitul său melodios amintind de cel al vechilor cufere negustoreşti. Şi multe, multe altele.

Puţine impresii exterioare marchează timpul în închisoare, tocmai de aceea, mai târziu, perioada detenţiei pare o gaură neagră, un vid, un abis fără fund, de unde memoria extrage cu greu şi în silă evenimentele neplăcute. Cred şi eu! Omului nu-i place să-şi amintească relele, iar memoria, împlinind supusă dorinţa tainică a stăpânului ei, împinge evenimentele neplăcute în cele mai întunecate unghere. Dar, până la urmă, despre ce evenimente vorbim? Valorile sunt amestecate, iar cauzele unei gâlcevi sângeroase din închisoare par cu totul de neînţeles pentru cineva din exterior. Mai târziu, această perioadă va părea fără subiect, sterilă; va părea că a trecut repede, cu cât

timpul zbura, cu atât trecea mai greu.

Însă mecanismul ceasului nu are nimic convenţional. El face ordine în haos. El este reţeaua geografică de meridiane şi paralele pe care sunt desenate insulele şi continentele vieţilor noastre.

Această regulă este valabilă în egală măsură şi în viaţa obişnuită, dar în închisoare ea se manifestă direct, necondiţionat.

În timpul acestor lungi ceasuri în închisoare, hoţii îşi omoară timpul nu doar cu „amintirile”, nu doar cu laudele reciproce, cu fanfaronada lor sinistră, înflorindu-şi jafurile şi alte expediţii. Aceste povestiri nu sunt decât scorneli, simulări artistice ale unor întâmplări. În medicină se foloseşte termenul „agravare”, exagerare, cu alte cuvinte, când o afecţiune minoră se manifestă printr-o durere teribilă. Poveştile hoţilor seamănă cu aceste agravări. Copeica de aramă a adevărului se transformă în rublă de argint care poate fi schimbată în spaţiul public.

Blatarul povesteşte cu cine a şparlit, pe unde a mai furat, se recomandă tovarăşilor săi necunoscuţi, povesteşte cum a spart seifuri, când, în realitate, „raidul” s-a limitat la nişte rufe smulse de pe sfoara din curtea unei case de la periferie.

Femeile cu care acesta a trăit sunt nişte frumuseţi extraordinare, mai că nu posedă averi de milioane.

Toate aceste gogoşi, toate aceste „memorii” imaginare, pe lângă plăcerea estetică a povestitului – atât pentru povestitor, cât şi pentru ascultători –, au în ele ceva mai grav şi mult mai periculos.

De altminteri, toate aceste hiperbole ale închisorii sunt material de propagandă şi de publicitate a lumii blatarilor, un material deloc lipsit de importanţă. Aceste povestiri sunt universitatea blatarilor, catedra ştiinţei lor înspăimântătoare. Tinerii delincvenţi îi ascultă pe „bătrâni”, îşi întăresc credinţa. Băieţandrii sunt pătrunşi de evlavie faţă de aceşti eroi şi de faptele lor eroice scornite şi visează ei înşişi să înfăptuiască unele asemănătoare. Aşa are loc iniţierea neofitului. Aceste precepte tânărul blatar şi le întipăreşte în memorie pentru toată viaţa.

Poate că blatarul-povestitor vrea să creadă chiar el,

ca Hlestakov[38], propriile minciuni inspirate? I se pare că aşa e mai puternic, mai bun.

Odată încheiate prezentările noilor tovarăşi, odată completate biografiile orale ale celor nou-veniţi, când s-au potolit valurile fanfaronadei şi cele câteva episoade de amintiri cât se poate de picante au fost repetate de două ori, aşa încât să rămână întipărite în minte, iar oricare dintre ascultători să şi le atribuie în altă împrejurare; când ziua de închisoare încă pare interminabilă, cuiva îi vine o idee excelentă...

— Ce-ar fi să stampăm un romanţ?

O siluetă tatuată se trage la lumina galbenă a unui bec electric, a cărui putere este astfel calculată încât să îngreuneze cititul, se instalează confortabil şi îşi începe tirada locvace, asemănătoare primelor mutări dintr-o partidă de şah: „În oraşul Odessa, până la Revoluţie, trăia un prinţ celebru cu nevasta lui cea frumoasă".

„A stampa", în limba blatarilor, înseamnă a „povesti", şi originea acestui argotism pitoresc nu e greu de ghicit. Romanţul narat e ca un fel de „stampă" orală a unei naraţiuni.

Romanţul, ca gen literar, nu e neapărat un roman, o nuvelă sau o povestire. Poate fi vorba şi de memorii, un film sau un studiu istoric. Romanţul este întotdeauna o operă anonimă, relatată pe cale orală. Nimeni nu indică în acest caz autorul şi nici nu-l cunoaşte. Povestirea trebuie să fie lungă –, unul din scopurile ei este să facă timpul să treacă.

Romanţul este întotdeauna pe jumătate improvizaţie, căci, auzit înainte, altundeva, el e în parte uitat, în parte înflorit cu detalii noi, al căror pitoresc ţine de talentul povestitorului.

Există câteva romanţuri extrem de răspândite şi apreciate, câteva scenarii care ar putea stârni invidia oricărui teatru de improvizaţie.

Acestea sunt, bineînţeles, romanele poliţiste.

E foarte curios că romanele poliţiste sovietice, contemporane, sunt respinse total de către hoţi. Nu pentru că ar fi lipsite de complexitate sau pur şi simplu mediocre

38 Personaj din Revizorul de N.V. Gogol.

(lucrurile pe care le ascultă aceştia cu o plăcere enormă sunt mult mai grosolane şi mai lipsite de talent). În plus, povestitorul are libertatea să îndrepte lipsurile romanelor lui Adamov sau Şeinin.

Nu, pe hoţi pur şi simplu nu-i interesează epoca contemporană. „Noi ne cunoaştem cel mai bine viaţa”, spun ei pe drept cuvânt.

Romanţurile cele mai populare – *Prinţul Viazemsku Clubul valeţilor de cupă*, nemuritorul *Rocambole*, adică rămăşiţele acelei uimitoare literaturi naţionale şi străine pe care o devorau locuitorii Rusiei din secolul trecut, unde clasicii erau nu doar Ponson du Terrail, ci şi Xavier de Montepin, cu romanele lui în mai multe volume, *Detectivul asasin* sau *Condamnat pe nedrept* etc.

Dintre subiectele luate din operele literare de calitate, un loc de bază îl ocupă *Contele de Monte-Cristo*; *Cei trei muşchetari*, dimpotrivă, nu se bucură deloc de succes şi este socotit un roman comic. Prin urmare, ideea regizorului francez de a transpune *Cei trei muşchetari* în operetă a fost foarte întemeiată.

Nici urmă de mistică, nimic fantastic, nicio „psihologie”. Subiect şi naturalism cu tendinţă sexuală – iată deviza literaturii orale a blatarilor.

Într-unul din aceste romanţuri, puteai să recunoşti cu greu *Bel-Ami* al lui Maupassant. Bineînţeles, şi titlul, şi numele eroilor erau complet diferite, intriga în sine suferise schimbări semnificative. Dar osatura operei – cariera unui proxenet – a rămas aceeaşi.

Anna Karenina a fost refăcută de povestaşii blatari întocmai ca într-o punere în scenă a Teatrului de Artă. Toată linia Levin-Kitty a fost dată la o parte. Rămasă fără decoruri şi cu numele eroilor schimbate, lăsa o impresie ciudată. O iubire pasională care apare brusc. Un conte care strânge în braţe eroina pe platforma unui vagon. Vizita pe care mama depravată o face fiului ei. Contele şi metresa lui chefuiesc în străinătate. Gelozia contelui şi sinuciderea eroinei. Doar după roţile trenului, după ritmul tolstoian al vagonului din *Anna Karennina,* puteai să-ţi dai seama despre ce e vorba.

Romanul *Mizerabilii* se povesteşte şi se ascultă cu

plăcere. Greşelile şi naivităţile autorului în reprezentarea blatarilor francezi sunt corectate cu dispreţ de către blatarii ruşi.

Chiar şi din biografia lui Nekrasov (după una din cărţile lui Ciukovski, s-ar părea) a fost ticluit un roman poliţist formidabil, al cărui erou principal este Panov[39](!).

În mare parte, aceste romanţuri sunt povestite de către hoţii amatori de aşa ceva pe un ton monoton şi plicticos, rareori se întâlnesc printre povestitorii-blatari artişti, poeţi şi actori înnăscuţi, capabili să împodobească orice subiect cu mii de detalii neaşteptate. Toţi blatarii care se întâmplă să se afle în celulă în momentul respectiv se adună să asculte istoriile acestor maeştri. Nimeni nu adoarme până la dimineaţă, şi faima subterană a acestui maestru se duce hăt departe. Celebritatea unui asemenea povestaş nu e mai prejos de cea a unui Kaminka sau Andronikov, ba mai mult, o întrece.

Da, aşa se numeşte un astfel de povestitor: povestaş. E o noţiune întru totul aparte, un termen din vocabularul blatarilor.

Romanţ şi povestaş.

Bineînţeles, povestaşul, adică naratorul, nu trebuie să fie neapărat blatar. Dimpotrivă, un povestaş fraier nu este mai puţin apreciat, întrucât ce pot povesti blatarii e limitat – câteva subiecte populare, şi cu asta, basta. Întotdeauna se poate întâmpla ca un străin, un novice, să aibă în memorie o istorie interesantă. Şi dacă ştie să o povestească, va fi recompensat cu atenţia protectoare a blatarilor, căci, în aceste situaţii, arta nu poate salva nici efectele, nici coletele. Legenda lui Orfeu este totuşi o legendă. Dar dacă nu există niciun conflict vital, povestaşul va primi un loc pe priciuri, lângă blatari, şi un castron de supă în plus la masă.

De altfel, nu trebuie să se creadă că romanţurile există doar pentru a omorî timpul în închisoare. Nu, ele au o semnificaţie mai mare, mai profundă, mai serioasă, mai gravă.

Romanţul este, se pare, singura formă de iniţiere a blatarilor în artă. El răspunde unei nevoi puternice, dar

39 Un decembrist.

monstruoase a blatarului, care nu citeşte cărţi, reviste şi ziare, care „haleşte cultură” (aceasta e o expresie de-a lor) în forma sa orală.

Ascultarea romanţurilor este un fel de tradiţie culturală pentru care blatarii au foarte mare respect. Romanţuri se povestesc dintotdeauna şi sunt consacrate în întreaga istorie a lumii infracţionale. De aceea se consideră de bonton să asculţi romanţuri, să iubeşti şi să protejezi arta. Blatarii sunt prin tradiţie mecena povestaşilor, ei sunt educaţi în acest spirit şi niciunul dintre ei nu va refuza să asculte un povestaş, chiar dacă ar căsca de plictiseală până i-ar crăpa fălcile. Evident însă, jafurile, discuţiile de hoţi şi pasiunea obligatorie pentru jocul de cărţi, cu bravada şi dezmăţul aferente, sunt mai importante decât romanţurile.

La romanţuri se ajunge în timpul liber. Jocul de cărţi este interzis în închisoare şi, chiar dacă un pachet se confecţionează cu o viteză neobişnuită, folosind o bucată de ziar, un căpeţel de creion chimic şi o bucată de pâine mestecată – de unde se vede experienţa milenară a generaţiilor de hoţi –, totuşi nu întotdeauna e posibil să joci cărţi în închisoare.

Niciun blatar nu va recunoaşte că nu-i plac romanţurile. Ele sunt, ca să spun aşa, consacrate de canoanele hoţilor, fac parte din codul de conduită al acestora, din aspiraţiile lor spirituale.

Blatarii nu iubesc nici cărţile, nici lectura. Rar, foarte rar întâlneşti printre ei persoane deprinse din copilărie să iubească cartea. Aceşti „monştri” citesc aproape pe furiş, aproape ascunzându-se de tovarăşii lor: ei se tem de sarcasmul şi zeflemeaua lor grobiană, ca şi când ar comite o faptă nedemnă de un blatar, ceva necurat. Întrucât îi invidiază pe intelectuali, blatarii îi detestă şi simt în orice formă de cultură ceva străin, necunoscut. Cu toate acestea, *Bel-Ami* sau *Contele de Monte-Cristo*, prezentaţi în ipostaza unui romanţ, suscită interesul general.

Bineînţeles, un blatar-cititor ar putea să explice blatarului-ascultător despre ce e vorba, însă... puterea tradiţiei este imensă.

Niciun critic literar, niciun memorialist nu menţionează, nici măcar tangenţial, această formă de

folclor care există din timpuri imemoriale.

Potrivit terminologiei blatarilor, un romanţ nu e doar un roman, şi aici diferenţa nu ţine doar de o literă în plus. Acelaşi termen îl folosesc şi cameristele cu carte, pasionate de Anton Krecet, şi Nastia, eroina lui Gorki, care a citit până a tocit *Un amor fatal*.

Stamparea romanţurilor este un obicei foarte vechi în lumea hoţilor, cu tot caracterul său de obligaţie religioasă, care face parte din crezul blatarului, alături de jocul de cărţi, alcool, desfrâu, hoţie, evadări şi „tribunalele de onoare”. Acesta este un element indispensabil din viaţa, din literatura lor.

Noţiunea de romanţ e destul de largă. Ea include diverse genuri de proză. Poate fi un roman, o nuvelă, orice povestire, o schiţă etnografică autentică, o operă istorică, o piesă de teatru, o emisiune de radio, un film repovestit care a revenit la starea de scenariu. Elementele de improvizaţie ale povestitorului se împletesc cu osatura intrigii şi, în sens strict, romanţul este o creaţie de moment, ca un spectacol de teatru. El există o singură dată, fiind chiar mai efemer şi mai trecător decât arta actorului pe scândura scenei, căci un actor respectă un text definitiv dat de dramaturg. În celebrul „teatru de improvizaţie” se improviza mult mai puţin decât o face orice povestaş din închisoare sau din lagăr.

Romanţurile vechi, precum *Clubul valeţilor de cupă* sau *Prinţul Viazemski*, au dispărut acum mai bine de jumătate de secol din literatura rusă. Istoricii literari nu se coboară decât până la *Rocambole* sau *Sherlock Holmes*.

Literatura rusă ieftină din secolul trecut se păstrează până azi în subteranul lumii blatarilor. Blatarii-povestaşi povestesc, stampează în special aceste romanţuri vechi. Ca şi cum ar fi clasicii blatarilor.

În majoritatea cazurilor, un povestitor-fraier poate să reproducă o operă citită de el „în libertate”. Despre *Prinţul Viazemski*, spre propria-i uimire, va afla abia în închisoare, ascultând un povestaş blatar.

„Totul s-a întâmplat la Moscova, la Răzguleai, era acolo o speluncă pentru lumea bună unde venea adeseori contele Pototki. Era un flăcău bine făcut”.

— Mai încet, mai încet, îl roagă ascultătorii.

Povestaşul încetineşte ritmul povestirii. În general, povesteşte până la epuizare totală; câtă vreme nu adoarme nici măcar un ascultător, se consideră nepotrivit să întrerupi povestirea. Capete tăiate, teancuri de dolari, pietre preţioase găsite în stomacul sau în intestinele unei „mariane” din lumea bună – toate se succed în această povestire.

Romanţul se termină în sfârşit, povestaşul sleit de puteri se strecoară la locul lui, ascultătorii, mulţumiţi, îşi întind plăpumile vătuite multicolore – accesoriu indispensabil al oricărui blatar care se respectă...

Aşa este romanţul în închisoare. Nu la fel şi în lagăr.

Închisoarea şi lagărul de muncă sunt lucruri diferite, depărtate unul de celălalt prin conţinutul lor psihologic, în ciuda unităţii aparente. Închisoarea e mult mai apropiată de viaţa obişnuită decât lagărul.

Tonalitatea literară, aproape mereu inocentă, pe care o are pentru un fraier ocupaţia de povestaş în închisoare, capătă brusc o nuanţă tragică şi sinistră.

Aparent, totul e la fel. Aceiaşi blatari care le comandă, aceleaşi seri dedicate povestitului, aceeaşi tematică „romanescă”. Doar că aici romanţurile se povestesc pentru o coajă de pâine, pentru o supă turnată în gamelă dintr-o cutie de conservă.

Aici sunt povestaşi berechet. Pretendenţi înfometaţi revendică cu zecile coaja aceasta de pâine, supa, şi au fost cazuri când povestaşi pe jumătate morţi leşinau de foame în timp ce povesteau. Pentru a împiedica asemenea incidente, se obişnuia ca acesta să-şi înghită supa înainte de stampare. Un obicei sănătos care s-a împământenit.

În izolatoarele suprapopulate din lagăr – un fel de închisori în închisoare – de distribuţia hranei se ocupă de obicei blatarii. Administraţia nu e în stare să se lupte cu această rânduială. După ce aceştia mănâncă pe săturate, se apropie de mâncare şi ceilalţi ocupanţi ai barăcii.

O baracă imensă, cu pământ pe jos, luminată de o gazorniţă – un opaiţ cu petrol.

Toţi, mai puţin hoţii, munciseră toată ziua, petrecuseră multe ore în frigul de gheaţă. Povestaşul vrea

să se încălzească, să doarmă, să se lungească, dar, mai mult decât somn, căldură şi repaus, ar vrea să mănânce ceva, orice. Şi printr-un incredibil, fabulos efort de voinţă, îşi mobilizează creierul pentru un romanţ de două ceasuri, întru desfătarea blatarilor. Apoi, de îndată ce-şi termină romanul poliţist, înghite supa deja sleită, acoperită cu o pojghiţă de gheaţă, şi lipăie, linge până la ultima picătură gamela improvizată de tablă. N-are nevoie de lingură – degetele şi limba îi sunt mai de ajutor decât orice tacâm.

Sleit de puteri, încercând în zadar să-şi umple măcar pentru o clipă stomacul micşorat, care se autodevorează, un fost conferenţiar universitar se propune povestaş. El ştie că în caz de succes, dacă va primi aprobarea clienţilor, va fi hrănit şi va scăpa de bătaie. Blatarii se încred în talentul lui de povestitor, oricât de epuizat şi slăbit ar fi. În lagăr oamenii nu se judecă după înfăţişare, aşa încât orice „flacără” (denumire pitorească pentru un jerpelit, cu buşlatul lui zdrenţuit, numai găuri, prin care iese vata) se poate dovedi un mare povestaş.

Odată câştigată supa şi, în caz de triumf, un colţ de pâine, povestaşul o clefăie temător într-un colţ întunecos al barăcii, stârnind invidia tovarăşilor săi, care nu ştiu să stampeze romane.

Dacă reuşita povestaşului e şi mai mare, este tratat şi cu mahorcă. Asta e culmea fericirii! Zeci de ochi îi vor urmări degetele tremurânde, care frământă tutunul şi rulează o ţigară. Iar dacă povestaşul, din neîndemânare, scapă pe jos câteva fire preţioase de tutun, e în stare să verse lacrimi adevărate. Câte mâini nu se vor întinde către el din întuneric, să-i aprindă ţigara, şi, aprinzând-o, să tragă măcar un fum. Şi nu doar o voce linguşitoare va rosti în spatele lui celebra formulă „îmi dai un fum?” sau se va folosi de tainicul sinonim al acestei formule: „Patruzeci...”

Iată ce sunt romanţurile şi povestaşii în lagăr.

Din ziua în care povestaşul cunoaşte succesul, va fi protejat de insulte şi bătăi, ba chiar va fi hrănit mai substanţial. Deja cere cu îndrăzneală blatarilor să-i dea o ţigară, iar aceştia îi lasă chiştoacele – a primit titlul de

curtean, a îmbrăcat tunica de *kamer-iunker*[40]...

În fiecare zi, trebuie să fie pregătit cu un nou romanţ – concurenţa e mare! – şi pentru el sunt o uşurare doar serile când stăpânii lui nu au chef să-şi ia porţia de hrană spirituală, să „halească cultură”, iar el poate să doarmă neîntors. Dar şi somnul poate fi întrerupt brutal, dacă blatarilor le trăsneşte să renunţe la o partidă de cărţi (lucru foarte rar, se înţelege, căci un *terţ* sau un stos e mult mai important decât orice romanţ).

Printre aceşti povestaşi înfometaţi, se întâlnesc şi „ideologi”, mai ales după câteva zile de relativă saţietate. Ei încearcă să povestească ascultătorilor ceva mai serios decât *Clubul valeţilor de cupă*. Acest gen de povestaş se simte instructor la curtea unui hoţ. Printre ei sunt foşti oameni de litere, mândri de profesia lor de bază, exercitată în condiţii uimitoare. Sunt şi unii care se simt îmblânzitori de şerpi, flautişti care cântă în faţa unui cuib colcăitor de şerpi veninoşi...

Cartagina trebuie distrusă!

Lumea blatarilor trebuie lichidată!

1959

40 Grad inferior la curtea ţarului.

Renaşterea zadei

Traducere de Alexandra Fenoghen

Renaşterea zadei îi este dedicată Irinei Pavlovna Sirotinskaia, fără de care acest titlu nu ar fi existat.

Poteca

În taiga aveam o potecă minunată. O croisem chiar eu în timpul verii, pe când îmi făceam provizii de lemne pentru iarnă, în jurul izbei erau multe uscături: zadele conice, cenuşii, parcă făcute din papier mâché, stăteau înfipte în mlaştină ca nişte pari. Căsuţa era pe o colină, înconjurată de tufişuri de pin pitic cu ciucuri verzi de cetină – când se apropia toamna, conurile umflate de seminţe aplecau crengile spre pământ. Printre aceste hăţişuri de pin pitic poteca ducea spre mlaştină, care nu fusese acolo de la început; la început crescuse pădurea, apoi rădăcinile copacilor putreziseră din cauza apei şi copacii muriseră – demult, demult. Pădurea cea vie se retrăsese într-o parte, pe lângă poalele muntelui, spre pârâu. Drumul pe care circulau maşinile şi oamenii trecea de cealaltă parte a colinei, mai în sus, pe versantul muntelui.

În primele zile mi-era milă să strivesc lăcrămioarele roşii şi pline de sevă, irişii semănând cu nişte imenşi fluturi liliachii, atât prin petale, cât şi prin conturul lor; ghioceii albaştri, groşi şi uriaşi, pârâiau neplăcut sub picior. Ca toate florile din Nordul Extrem, nici acestea nu aveau miros; pe vremuri mă surprindeam făcând o mişcare automată – culegi un buchet şi-l duci la nas. Dar pe urmă m-am dezvăţat. Dimineaţa cercetam ce se întâmplase pe poteca mea în timpul nopţii – iată că se îndreptase o lăcrămioară pe care o strivisem ieri cu cizma, era aplecată într-o parte, dar se înviorase. În schimb, o altă lăcrămioară e strivită pentru totdeauna şi zace, ca un stâlp de telegraf prăbuşit, cu izolatori de ceramică, iar pânzele de păianjen sfâşiate

atârnă pe ea precum cablurile rupte.

Apoi poteca s-a bătătorit şi n-am mai observat că de-a curmezişul drumului meu se aşterneau ramurile pinilor pitici; pe cele care-mi biciuiau faţa le rupsesem, iar frânturile de crengi nu le mai băgam în seamă. De-o parte şi de alta a potecuţei se înălţau zade tinere de vreo sută de ani: acestea înverzeau sub ochii mei, sub ochii mei îşi scuturau pe potecuţă cetina măruntă. Cu fiecare zi poteca devenea tot mai întunecată şi în cele din urmă a devenit o potecă de munte cenuşie obişnuită. În afară de mine, nimeni nu mai umbla pe ea. Pe potecă ţopăiau veveriţe albastre, de multe ori văzusem şi urmele de scriere cuneiformă egipteană ale potârnichilor, întâlnisem şi urma triunghiulară a iepurelui, dar pasărea şi animalul nu se pun la socoteală.

Am umblat pe această potecă numai a mea aproape trei ani. Pe ea se scriau bine versuri. Se întâmpla să mă întorc dintr-o călătorie, să o iau pe potecă şi în mod sigur, tot plimbându-mă pe acolo, reuşeam să scot vreo strofă. Mă obişnuisem cu poteca şi mă duceam acolo ca într-un cabinet de lucru în pădure. Ţin minte cum, înainte de sosirea iernii, frigul şi gheaţa întăreau noroiul de pe potecă şi acesta parcă se zaharisea, ca dulceaţa. Am venit două toamne la rând pe potecă înainte să dea zăpada, să las urme adânci, ca sub ochii mei acestea să se întărească pentru toată iarna. Primăvara, când zăpada se topea, îmi vedeam semnele de anul trecut, călcam în vechile urme şi versurile se scriau din nou cu uşurinţă. Iarna, desigur, acest cabinet al meu rămânea pustiu: gerul te împiedică să gândeşti, poţi să scrii numai la căldură. Dar vara cunoşteam totul în amănunt, pe poteca fermecată totul era mult mai pestriţ decât iarna: şi pinii pitici, şi zadele, şi tufele de măceş aduceau invariabil vreo poezie, şi dacă nu-mi aminteam versurile altora, potrivite ca stare de spirit, le mormăiam pe ale mele, pe care le notam odată întors la izbă.

În a treia vară, pe poteca mea a trecut un om. Nu eram acasă în vremea aceea, nu ştiu dacă fusese vreun geolog rătăcitor, un poştaş de munte care o luase la pas sau un vânător – omul lăsase urme de cizme grele. De

atunci n-am mai reuşit să scriu poezii pe această potecă. Urmele străine fuseseră lăsate în primăvară, şi toată vara n-am scris pe potecă niciun rând. Spre iarnă m-au mutat în alt loc, însă nu mi-a părut rău – poteca îmi fusese stricată iremediabil.

De multe ori am încercat să scriu o poezie despre această potecă, dar n-am reuşit s-o fac.

[1967]

Grafitul

Cu ce se semnează condamnările la moarte: cu cerneală chimică sau cu tuşul cu care se completează buletinul, cu pastă de pix sau cualizarină diluată cu sânge curat?

Garantat însă că nicio condamnare la moarte nu a fost semnată cu un creion simplu.

În taiga nu avem nevoie de cerneală. Ploaia, lacrimile, sângele dizolvă orice fel de cerneală, orice creion chimic. Creioanele chimice nu pot fi trimise în colete, sunt confiscate la percheziţii, şi asta din două motive. Primul: deţinutul poate falsifica orice document; al doilea: un astfel de creion este vopseaua tipografică pentru fabricarea cărţilor de joc ale hoţilor, adică *stirki*, iar asta înseamnă că...

Este permis numai creionul negru, grafitul simplu. În Kolîma responsabilitatea grafitului este neobişnuită, este ceva aparte.

Cartografii au vorbit cu cerul, prinzându-se de bolta înstelată, privind cu atenţie în soare, au fixat un punct de sprijin pe pământul nostru. Şi deasupra acestui punct de sprijin, încastrat în piatră printr-o lespede de marmură în vârful muntelui, în vârful stâncii, au fixat o baliză, un indicator din bârne. Baliza arată cu exactitate locul pe hartă, şi de aici, de pe munte, de la baliză, prin defileuri şi vâlcele, printre luminişuri, pârloage şi rariştile din mlaştini se întinde un fir nevăzut – reţeaua nevăzută a meridianelor şi paralelelor. În taigaua deasă se taie linii de demarcaţie –

fiecare crestătură, fiecare marcaj este prins în crucea liniilor nivelei, teodolitului. Pământul este măsurat, taigaua este măsurată şi noi mergem, întâlnind pe crestăturile proaspete, urma cartografului, a topografului, a măsurătorului pământului – grafitul negru simplu.

Taigaua din Kolîma este haşurată de liniile de demarcaţie ale topografilor. Şi totuşi nu există peste tot linii de demarcaţie, ci numai în pădurile din jurul localităţilor, ale „producţiei”. Pârloagele, luminişurile, rariştile silvotundrei şi colinele golaşe sunt haşurate numai de linii aeriene, imaginare. În ele nu există niciun copac pentru a marca reperarea topografică, nu există repere sigure. Reperele se fixează pe stânci, în albiile râurilor, pe vârfurile munţilor golaşi. Şi de la aceşti piloni siguri, biblici, porneşte măsurarea taigalei, măsurarea Kolîmei, măsurarea închisorii. Crestăturile de pe copaci sunt o reţea de linii de demarcaţie, de unde, în luneta teodolitului, în crucea reticulului, este văzută şi calculată suprafaţa taigalei.

Da, pentru marcaje este potrivit numai creionul negru simplu. Nu cel chimic. Creionul chimic se întinde, îl dizolvă seva copacului, îl spală ploaia, rouă, ceaţa, zăpada. Creion artificial, creionul chimic nu este potrivit pentru însemnări despre veşnicie, despre nemurire. Dar grafitul, carbonul, comprimat sub presiunea puternică a milioane de ani şi transformat dacă nu în cărbune de piatră, atunci în briliant sau în ceva mai scump decât briliantul, în creion, în grafit, care poate nota tot ce a ştiut şi a văzut... O minune mai mare decât diamantul, cu toate că natura chimică a grafitului şi a diamantului este aceeaşi.

În instrucţiunile pentru topografi este interzisă folosirea creionului chimic nu numai pentru repere şi marcaje. Orice legendă sau ciornă a legendei, când se face ridicarea topografică, are nevoie de grafit pentru nemurire. Legenda are nevoie de grafit pentru nemurire. Grafitul este natura, grafitul participă la ciclul pământului, uneori rezistând timpului mai bine decât piatra. Ploile, rafalele de vânt, valurile râurilor distrug munţii de calcar, dar tânăra zadă, care nu are decât două sute de ani şi trebuie să mai trăiască, păstrează în crestătura sa cifra-reper despre legătura dintre taina biblică şi prezent.

Cifra, reperul convenţional, se conturează pe crestătura proaspătă, pe rana proaspătă a copacului din care curge sevă, din care răşina curge ca lacrimile.

În taiga se poate scrie numai cu grafit. În buzunarele pufoaicelor, ale pieptarelor şi tunicilor, ale pantalonilor şi scurtelor îmblănite, topografii au întotdeauna capete şi crâmpeie de creion cu grafit.

Hârtia, agenda, planşeta, caietul – şi copacul cu crestătură.

Hârtia este una din înfăţişările copacului, una din transformările lui în diamant şi grafit. Grafitul este eternitatea. Duritate maximă preschimbată în moliciune maximă. Urma lăsată în taiga de creionul cu grafit este veşnică.

Crestătura se face cu grijă. În trunchiul zadei, la nivelul brâului, se fac două secţiuni şi cu colţul toporului se rupe din copacul încă viu, făcându-se loc pentru însemnare. Se formează un acoperiş, o căsuţă, o tăbliţă curată cu streaşină împotriva ploii, pregătită să păstreze însemnarea veşnic, practic pentru veşnicie, până la sfârşitul vieţii de şase sute de ani a zadei.

Trupul rănit al zadei este asemenea unei icoane făcătoare de minuni apărute miraculos, ca Sfânta Născătoare din Ciukotka sau Fecioara Maria din Kolîma în aşteptarea unei minuni, ea însăşi minune.

Şi mirosul uşor, foarte fin al răşinii, mirosul sevei de zadă, mirosul sângelui, împrăştiat de toporul omului, este inspirat precum mirosul îndepărtat al copilăriei, mirosul de smirnă.

Se trece cifra, şi zada rănită, arsă de vânt şi soare, păstrează această „legătură” ce duce din hăţişurile taigalei în lumea mare, prin intermediul liniei de demarcaţie până la cea mai apropiată baliză, baliza cartografică din vârful muntelui. Sub ea, pietrele astupă groapa ce ascunde lespedea de marmură pe care sunt scrijelite valorile reale ale longitudinii şi latitudinii. Această însemnare nu este însă făcută cu creionul cu grafit. Prin cele o mie de fire care pornesc de la baliză, prin miile de linii de la o crestătură la alta, revenim în lumea noastră ca să ne amintim veşnic de viaţă. Serviciul topografic este serviciul vieţii.

Dar în Kolîma nu numai topograful este obligat să folosească creionul cu grafit.

În afară de serviciul vieţii, aici mai există şi serviciul morţii, unde creionul chimic este de asemenea interzis. Ordinul Arhivei nr. 3, al aşa-numitei Secţii de evidenţă a deceselor deţinuţilor din lagăr, spunea: de gamba stângă a mortului trebuie legată o tăbliţă, o tăbliţă de placaj cu numărul dosarului personal. Numărul dosarului personal trebuie scris cu creion simplu cu grafit, nu cu creion chimic. Şi aici creionul artificial stă în calea nemuririi.

Atunci ce sens are acest calcul al exhumării? în ideea învierii? în ideea mutării rămăşiţelor? Nu puţine sunt mormintele comune în Kolîma, în care morţii au fost azvârliţi fără niciun fel de tăbliţe. Dar ordinul e ordin. Teoretic vorbind, toţi musafirii îngheţului veşnic sunt nemuritori şi gata să se întoarcă la noi, ca să le scoatem tăbliţele de la gamba stângă şi să ne lămurim dacă ne cunoaştem şi suntem rude.

Numai să se treacă pe tăbliţă numărul cu un creion negru obişnuit. Nici ploile, nici izvoarele subterane nu vor spăla numărul dosarului personal, aşa cum nici torentele de primăvară nu clintesc gheaţa îngheţului veşnic, care uneori cedează în faţa căldurii verii şi-şi dezvăluie tainele subpământene – doar o parte din aceste taine.

Dosarul personal, fişa – acesta este buletinul deţinutului, însoţit de fotografii *en face* şi din profil, de amprentele celor zece degete ale mâinilor, de descrierea semnelor particulare. Lucrătorul de la evidenţă, angajatul Arhivei nr. 3, trebuie să întocmească actul de deces al deţinutului în cinci exemplare, cu amprentele tuturor degetelor şi cu precizarea dacă dinţii de aur au fost scoşi. Pentru dinţii de aur se întocmeşte un proces-verbal separat. Aşa a fost mereu în lagăre, de când lumea, şi informaţiile despre dinţii scoşi în Germania nu mirau pe nimeni în Kolîma.

Statele nu vor să piardă aurul morţilor. În instituţiile penitenciare, în lagăre s-au întocmit dintotdeauna procese-verbale pentru dinţii de aur smulşi. Anul 37 le-a adus anchetatorilor penali şi lagărelor mulţi oameni cu dantură de aur. Dinţii aceştia, scoşi după moarte, ai celor care au

murit în abatajele din Kolîma – n-au supravieţuit ei prea mult acolo – au fost singurul metal preţios pe care deţinuţii l-au dat statului din minele de aur. Ca greutate, în proteze era mai mult aur decât au scos din pământ, au adunat, au scobit aceşti oameni în abatajele din Kolîma în timpul scurtei lor vieţi. Oricât de flexibilă ar fi ştiinţa statistică, această latură a problemei e puţin probabil să fi fost studiată.

Degetele mortului trebuie colorate cu vopsea tipografică, iar rezervele de vopsea, consumul fiind foarte mare, sunt păstrate de fiecare lucrător de la „evidenţă".

De aceea mâinile fugarilor ucişi sunt tăiate cu toporul, ca pentru identificare să nu fie transportat corpul: e mult mai comod să transporţi două palme omeneşti într-o geantă militară decât să cari corpul, cadavrul.

Tăbliţa de la picior este un semn al culturii. Andrei Bogoliubski nu a avut o astfel de tăbliţă, a trebuit să fie recunoscut după oase, să fie readuse în memorie calculele lui Bertillon.

Noi credem în dactiloscopie: această procedură nu ne-a indus în eroare niciodată, oricât s-au străduit criminalii să-şi mutileze vârfurile degetelor, arzându-le cu foc, cu acid, făcându-şi răni cu cuţitul. Dactiloscopia nu ne-a indus în eroare, degetele sunt zece la număr – să şi le ardă pe toate zece nu s-a încumetat niciunul dintre blatari.

Nu credem în Bertillon, şeful poliţiei judiciare franceze, părintele principiului antropologic în criminalistică, unde autenticitatea se stabileşte printr-o serie de măsurători, prin raportul dintre părţile corpului. Poate că descoperirile lui Bertillon le sunt de folos artiştilor, pictorilor – nouă însă distanţa de la vârful nasului până la lobul urechii nu ne-a dezvăluit nimic.

Noi credem în dactiloscopie. Toată lumea se pricepe să amprenteze degete, „să cânte la pian". În 37, când erau măturaţi toţi cei însemnaţi dinainte, cu o mişcare obişnuită fiecare îşi plasa degetele sale obişnuite în mâinile obişnuite ale angajatului închisorii.

Aceste amprente se păstrează veşnic în dosarul personal. Tăbliţa cu numărul dosarului personal păstrează nu numai locul morţii, ci şi taina ei. Acest număr este scris

pe tăbliţă cu grafit.

Cartograful – deschizătorul de noi drumuri pe pământ, de noi drumuri pentru oameni – şi groparul, care urmăreşte corectitudinea înmormântării, a legilor privind morţii, sunt obligaţi să folosească unul şi acelaşi obiect: creionul negru cu grafit.

[1967]

Debarcaderul iadului

Uşa grea a calei se deschise deasupra noastră şi, unul câte unul, am ieşit încet pe punte pe scara îngustă de fier. Soldaţii din escortă erau dispuşi într-un lanţ strâns lângă balustrada de la pupa vaporului, cu puştile aţintite spre noi. Dar nimeni nu le acorda atenţie. Cineva striga: „Mai repede, mai repede”, iar gloata se îmbulzea ca în orice gară la urcare. Numai primilor li se arăta drumul spre barjă – de-a lungul puştilor spre scara largă –, iar de pe barjă pe o altă scară, pe pământ. Călătoria noastră pe apă se sfârşise. Vaporul nostru adusese douăsprezece mii de oameni şi, în timp ce aceştia erau debarcaţi, aveai timp să te uiţi în jur.

După zilele fierbinţi, cu soare de toamnă, din Vladivostok, după culorile cele mai pure ale asfinţitului pe cerul Extremului Orient, desăvârşite şi intense, fără semitonuri şi nuanţe, pe care le ţineai minte pentru toată viaţa...

Cădea o ploaie măruntă şi rece din cerul tulbure – lăptos, mohorât, monocrom. Golaşe, lipsite de păduri, colinele verzui de piatră se înălţau drept în faţa noastră, iar în spaţiile dintre ele, chiar la poalele lor, se încolăceau sfâşiaţi nori miţoşi cenuşiu-murdari. Părea că acest ţinut muntos şi mohorât este acoperit de smocuri dintr-o plapumă uriaşă. îmi amintesc foarte bine: eram complet liniştit, pregătit pentru orice, dar, fără să vreau, inima mi-a zvâcnit şi s-a strâns. Şi, întorcându-mi privirea în altă parte, m-am gândit: ne-au adus aici ca să murim.

Scurta mea se îmbiba încet cu apă. Şedeam pe geamantanul pe care, cu veşnica vanitate omenească, îl

luasem de acasă în momentul arestării. Toţi, absolut toţi aveau bagaje: geamantane, rucsacuri, plăpumi făcute sul... Mult mai târziu am înţeles că echipamentul ideal al deţinutului este o traistă nu prea mare din pânză de casă cu o lingură de lemn în ea. Restul, fie că e vorba de un capăt de creion sau de o plapumă, nu face decât să te încurce. Toate ca toate, dar să dispreţuim proprietatea privată ne-au învăţat cum se cuvine.

Mă uitam la vaporul lipit de chei, atât de mic şi legănat de valurile cenuşii şi întunecate.

Prin plasa cenuşie a ploii se întrezăreau siluetele mohorâte ale stâncilor care înconjurau golful Nagaevo, şi numai acolo, de unde venise vaporul, se vedea nesfârşirea cocoşată a oceanului, ca şi cum un animal uriaş ar fi zăcut pe mal, oftând din greu; vântul îi răscolea blana, aranjând-o în valuri solzoase şi strălucitoare de ploaie.

Era frig şi înfricoşător. Intensitatea fierbinte a culorilor de toamnă din Vladivostokul însorit rămăsese undeva departe, în cealaltă lume, în cea reală. Aici era o lume neprietenoasă şi mohorâtă.

Prin apropiere nu se vedeau deloc clădiri de locuit. Singurul drum, care înconjura colina, ducea undeva în sus.

În cele din urmă debarcarea luă sfârşit şi acum, în amurg, convoiul de arestaţi o porni încet spre munţi. Nimeni nu întreba nimic. Gloata de oameni uzi se târa pe drum, oprindu-se adesea pentru odihnă. Geamantanele deveniseră prea grele, hainele erau ude.

Două curbe – şi, în dreptul nostru, mai sus, pe o ieşitură a colinei, am văzut şirurile de sârmă ghimpată. Din interior, oamenii se lipiseră de sârmă. Strigau ceva, şi deodată zburară spre noi mai multe pâini. Erau aruncate peste sârmă, noi le prindeam, le rupeam şi le împărţeam. Aveam în spate luni de închisoare, patruzeci şi cinci de zile de mers cu trenul, cinci zile pe mare. Toată lumea era flămândă. Nimeni nu primise bani pentru drum. Toţi mâncam pâinea cu lăcomie. Norocosul care prindea o pâine o împărţea cu toţi doritorii – mărinimie de care peste trei săptămâni aveam să ne dezvăţăm pentru totdeauna.

Ne duceau tot mai departe, tot mai sus. Opririle deveneau tot mai dese. Şi iată porţile de lemn, sârmă

ghimpată şi, în interiorul ei, şirurile de corturi din pânză impermeabilă, întunecate de la ploaie: albe şi verzui, uriaşe. Ne-au împărţit în grupuri numărându-ne, umplând corturile unul după altul. În corturi erau priciuri de scânduri suprapuse în sistem vagon – un prici pentru opt persoane. Fiecare şi-a ocupat locul. Prin pânza de cort trecea apa, erau băltoace şi pe podea, şi pe priciuri, dar eram atât de istovit (de altfel, toată lumea obosise, nu numai eu – ne osteniseră ploaia, aerul, călătoria, hainele ude, geamantanele), încât, ghemuindu-mă cumva, fără să mă mai gândesc la uscarea hainelor – unde să le fi uscat? –, m-am culcat şi am adormit. Era întuneric şi frig...

[1967]

Liniştea

Noi toţi, toată brigada, ne aşezam cu mirare, neîncredere, precauţie şi teamă la mesele din cantina lagărului, mese murdare, lipicioase, la care am mâncat pe întreg parcursul vieţii noastre de aici. De ce-or fi fost mesele lipicioase, că doar în lagăr supa nu se vărsa, „nimeni nu nimerea cu lingura alături” şi nici n-ar fi nimerit, că linguri nu erau, iar supa vărsată se aduna cu degetul în gură şi apoi pur şi simplu era linsă.

Era ora mesei pentru tura de noapte. Brigada noastră fusese ascunsă în tura de noapte, luată de sub ochii cuiva, dacă existau asemenea ochi – în brigada noastră erau cei mai slabi, cei mai răi, cei mai flămânzi. Eram deşeuri umane, şi totuşi trebuia să fim hrăniţi, în niciun caz cu deşeuri şi nici măcar cu resturi. Căpătam şi noi oarece grăsimi, fiertură şi, cel mai important, pâine, identică din punct de vedere al calităţii cu cea primită de cele mai bune brigăzi, care îşi păstraseră încă forţa şi-şi mai făceau planul la producţia de bază – dădeau aur, aur, aur...

Şi dacă tot eram hrăniţi, ne venea rândul în urma tuturor, noaptea, ziua – totuna.

În noaptea aceasta am venit iarăşi ultimii.

Locuiam în aceeaşi baracă, în aceeaşi secţie.

Cunoşteam câteva dintre aceste semicadavre – le cunoşteam din închisoare, din lagărele de tranzit. Mă mişcam zilnic împreună cu aceşti oameni ca nişte mormane de *buşlaturi* zdrenţuite, de căciuli de pânză cu urechi, puse pe cap de la o baie la alta, de *burki* căptuşiţi cu bucăţi de pantaloni rupţi, arşi de focurile la care se încălziseră, şi doar memoria m-a ajutat să-i recunosc printre ei pe tătarul roşcovan Mutalov, singurul locuitor din tot Cimkentul care avea casă cu etaj şi acoperiş de tablă, şi pe Efimov, fostul prim-secretar al comitetului orăşenesc de partid din Cimkent, care în 1930 îl epurase pe Mutalov ca „duşman de clasă”.

Era aici şi Oksman, fostul şef al Secţiei politice a diviziei, pe care mareşalul Timoşenko[41], pe vremea când încă nu ajunsese mareşal, îl alungase din divizia sa pentru că era evreu.

Aici era şi Lupilov, adjunctul lui Vîşiński, procurorul general al URSS. Era şi Javoronkov, mecanic la depoul de locomotive din Saviolovsk. Era şi fostul şef al NKVD din oraşul Gorki, care în lagărul de tranzit provocase o dispută cu unul dintre „protejaţii” săi:

— Te-au bătut? Şi ce-i cu asta? Ai semnat, înseamnă că eşti duşman, încurci puterea sovietică, nu ne laşi să lucrăm. Din cauza unor asemenea ticăloşi am primit eu cincisprezece ani.

Mă amestecasem în discuţie:

— Te ascult şi nu ştiu ce să fac – să râd sau să te scuip drept în mutră...

Erau tot soiul de oameni în această brigadă „leşinată”... Era şi un sectant din secta „Dumnezeu ştie”, sau poate că secta se numea altfel; pur şi simplu acesta era unicul răspuns al sectantului la toate întrebările autorităţilor.

Numele de familie al sectantului mi-a rămas, firește, în memorie, se numea Dmitriev, deşi acesta nu răspundea niciodată la el. Mâinile tovarăşilor noştri şi ale brigadierului

41 Semion Konstantinovici Timoşenko (1895-1970), comandant militar sovietic al Armatei Roşii. Numit mareşal în 1940, a fost unul dintre cei mai loiali prieteni ai lui Stalin. A iniţiat procesul de mecanizare a Armatei Roşii.

îl mutau din loc în loc pe Dmitriev, îl aşezau în rând, îl conduceau.

Escorta se schimba adesea şi aproape fiecare soldat nou-venit încerca să înţeleagă taina refuzului acestuia de a răspunde la comanda ameninţătoare „Spune-ţi numele!” când ieşeam să trudim la aşa-numita muncă.

Brigadierul lămurea pe scurt situaţia şi, bucuros, soldatul continua apelul.

Toată lumea din baracă se săturase de sectant. Nopţile nu dormeam de foame şi ne încălzeam, adică ne încălzeam lângă soba de fier, o îmbrăţişam cu mâinile, prinzând căldura pe care o pierdea fierul în răcire, ne apropiam faţa de fier.

Se înţelege că astfel îi lipseam de această căldură jalnică pe ceilalţi locuitori ai barăcii, culcaţi prin colţuri îndepărtate, acoperite de brumă; ca şi noi, nici ei nu dormeau de foame. De acolo, din colţurile întunecate şi îndepărtate, acoperite de brumă, sărea câte unul care avea dreptul să strige sau chiar să şi lovească şi-i gonea pe truditorii flămânzi de lângă sobă cu înjurături şi ghionturi.

Lângă sobă puteai să stai şi să usuci pâinea legal, dar cine avea pâine s-o usuce... Şi câte ore poţi să usuci o felioară de pâine?

Uram conducerea, ne uram unii pe alţii, dar cel mai mult îl uram pe sectant – pentru cântece, pentru imnuri, pentru psalmi...

Tăceam cu toţii, îmbrăţişând soba. Sectantul cânta, cânta încet cu voce răguşită de răceală, cânta tot felul de imnuri, psalmi, stihuri. Cântecele erau interminabile.

Munceam în echipă cu sectantul. În timpul lucrului ceilalţi locatari ai secţiei se odihneau departe de cântarea imnurilor şi a psalmilor, de sectant, dar eu nu aveam parte nici măcar de această alinare.

— Mai taci odată!

— Dacă nu erau cântecele, muream de mult. Plecam – în ger. N-am putere. Măcar de-aş avea ceva mai multă putere. Nu-i cer lui Dumnezeu să mor. El singur le vede pe toate.

În brigadă mai erau şi alţi oameni, înfofoliţi în cârpe, la fel de murdari şi de flămânzi, cu aceeaşi strălucire în

ochi. Cine erau? Generali? Eroi ai războiului spaniol? Scriitori ruşi? Colhoznici din Volokolamsk?

Stăteam în cantină fără să înţelegem de ce nu ne dau de mâncare, ce aşteaptă? Ce veste ne vor da? Pentru noi veştile nu puteau fi decât bune. Există un hotar când orice i se întâmplă unui om este „de bine”. Orice veste nu putea fi decât bună. Toată lumea înţelegea lucrul acesta, înţelegea cu trupul, nu cu creierul.

Ferestruica ghişeului de distribuire se deschise din interior şi începură să ne aducă în castroane supa – fierbinte! Caşa – caldă! Şi chiselul de fructe, felul trei, aproape rece! Fiecăruia i se dădu câte o lingură, şi brigadierul ne preveni că lingura trebuie înapoiată. Desigur, vom înapoia lingurile. Ce să facem cu lingura? S-o schimbăm pe tutun într-o altă baracă? Desigur, vom înapoia lingurile. Ce să facem cu ele? Ne-am obişnuit de multă vreme să mâncăm direct din gamelă. Ce să facem cu lingura? Ce rămâne pe fundul gamelei poate fi împins cu degetul spre margine, spre ieşire...

N-aveam la ce chibzui: în faţa noastră era mâncare, hrană. Ne-au dat pâinea în mână, câte două sute de grame.

— Pâine numai cu porţia, anunţă solemn brigadierul, iar restul pe săturate.

Mâncam pe săturate. Orice supă se împarte în două: grosul şi zeama. Pe săturate ne dădeau zeamă. În schimb felul doi, caşa, era fără nicio înşelăciune. Felul trei: apă călâie cu un uşor gust de amidon şi urme abia perceptibile de zahăr dizolvat. Acesta era chiselul.

Stomacurile deţinuţilor nu sunt deloc înăsprite, capacităţile lor gustative nu sunt nicicum slăbite de foame şi de mâncarea brută. Dimpotrivă, sensibilitatea gustativă a stomacului flămând al deţinutului este neobişnuită. Prin fineţea sa, reacţia calitativă din stomacul deţinutului nu este cu nimic mai prejos decât orice laborator fizic din orice ţară din a doua jumătate a secolului XX.

Niciun stomac „liber” n-ar fi detectat prezenţa zahărului în chiselul pe care îl mâncam, mai exact *îl beam* noi în acea noapte în Kolîma, la mina Partizanul.

Nouă însă chiselul ni se părea dulce, deosebit de dulce, ni se părea o minune, şi fiecare îşi amintea că pe

lume mai există zahăr care chiar nimereşte şi în cazanul arestaţilor. Oare cine era vrăjitorul...

Vrăjitorul nu era departe. L-am văzut după felul întâi, în timpul celui de-al doilea prânz.

— Pâine numai cu porţia, spuse brigadierul, iar restul pe săturate.

Şi se uită spre vrăjitor.

— Da-da, spuse vrăjitorul.

Era un omuleţ mic, curăţel, negricios, bine spălat, cu faţa încă neatinsă de degerături.

Şefii noştri, supraveghetorii, şefii de echipă, şefii de şantier, şefii lagărelor, soldaţii din escortă, cu toţii gustaseră deja din Kolîma, şi pe fiecare dintre ei, pe fiecare chip, Kolîma îşi scrisese cuvintele, îşi lăsase urma, tăiase riduri în plus, aşternuse pentru vecie pata degerăturilor, stigmatul de neşters, marca de neuitat!

Pe chipul trandafiriu al omuleţului curăţel şi negricios nu era încă nicio pată, nu exista stigmatul.

Acesta era noul instructor-şef, abia venit de pe Continent. Instructorul-şef făcea un experiment.

El căzuse la înţelegere cu comandantul, insistase ca obiceiul din Kolîma să fie încălcat: în fiecare zi, resturile de supă şi caşă – „grosul de pe fundul vasului” –, conform unei tradiţii vechi, de o sută sau poate chiar de o mie de ani, erau întotdeauna duse din bucătărie în baraca blatarilor şi în barăcile celor mai bune brigăzi, pentru a le ajuta nu pe cele mai flămânde, ci pe cele mai puţin flămânde, pentru a recurge la orice mijloc în folosul planului, pentru a transforma totul în aur – sufletele şi trupurile tuturor comandanţilor, ale gardienilor şi ale deţinuţilor.

Acele brigăzi, ca şi blatarii, se învăţaseră de-acum, se obişnuiseră să se bizuie pe aceste resturi. Prin urmare, era şi o pagubă morală.

Dar noul instructor n-a acceptat acest obicei, a insistat ca resturile de mâncare să li se împartă celor mai slabi, celor mai flămânzi, chipurile aşa li se va trezi şi lor conştiinţa.

— Le-a crescut un corn în loc de conştiinţă, încercă să intervină şeful de echipă, dar instructorul era ferm şi primise aprobare pentru experimentul său.

Pentru experiment fusese aleasă brigada cea mai flămândă, brigada noastră.

— O să vedeţi, omul o să mănânce şi, din recunoştinţă faţă de stat, va munci mai bine. Li se poate cere oare unor mierlitori ca ăştia să muncească? Mierlitori, le zic bine, nu-i aşa? Mierlitori este primul cuvânt din argoul blatarilor pe care l-am învăţat în Kolîma. Le zic bine?

— Bine, spuse şeful de sector, un slobozel cu vechime în Kolîma, care trimisese „sub colină” mai multe mii de oameni din această mină.

Venise să se delecteze cu experimentul.

— Ei, trântorii şi simulanţii ăştia trebuie hrăniţi o lună cu carne şi ciocolată, în condiţii de odihnă totală. Dar nici atunci n-or să muncească. În scăfârlia lor s-a schimbat ceva pentru vecie. Nu-s decât zgură, deşeuri. Pentru producţie ar fi mai cu folos să fie hrăniţi în plus cei care mai muncesc, nu trântorii ăştia!

Lângă ghişeul de la bucătărie lumea începuse să se certe, să strige. Instructorul spunea ceva cu înflăcărare. Şeful de sector asculta cu o mină nemulţumită, iar când auzi numele lui Makarenko, dădu din mână a lehamite şi se îndepărtă.

Ne rugam fiecare la Dumnezeul său, iar sectantul – la al lui. Ne rugam să nu se închidă ghişeul, să învingă instructorul. Douăzeci de oameni îşi încordară voinţa de deţinut şi instructorul învinse.

Continuam să mâncăm, nu doream să ne luăm rămas-bun de la această minune.

Şeful de sector îşi scoase ceasul, dar sirena suna deja, sirena asurzitoare a lagărului ne chema la muncă.

— Ei, muncitorilor, spuse noul instructor, rostind nesigur cuvântul ce nu-şi avea rostul aici. Eu am făcut tot ce-am putut. Am obţinut dreptul acesta pentru voi. Treaba voastră este să răspundeţi prin muncă, numai prin muncă.

— O să muncim, cetăţene-şef, rosti cu importanţă fostul adjunct al procurorului general al URSS, legându-şi buşlatul cu prosopul murdar şi respirând în mănuşi, suflând în ele aer cald.

Uşa se deschise, lăsând să pătrundă un abur alb, şi ne-am târât afară în ger, pentru a ne aminti până la

sfârşitul vieţii de acest noroc – cei cărora le va fi dat să trăiască. Gerul ni se părea mai blând, mai uşor de suportat. Dar senzaţia aceasta nu dură mult. Gerul era mult prea aspru ca să nu ne pună la punct.

Am ajuns la abataj, ne-am aşezat în cerc, aşteptându-l pe brigadier, ne-am aşezat pe locul unde cândva aprindeam focul şi ne încălzeam, respiram în flacăra de aur, unde ne pârleam mănuşile, căciulile, pantalonii, buşlaturile, încercând în zadar să ne încălzim, să ne salvăm de ger. Dar focul fusese demult, anul trecut, se pare. În iarna asta muncitorilor nu li se permitea să se încălzească, se încălzea numai soldatul din escortă. Acesta se aplecă, adună tăciunii pe vatra focului, aţâţă flacăra. Se înfăşură în şubă, se aşeză pe o buturugă şi puse puşca alături.

O pâclă albă învăluia abatajul luminat doar de focul soldatului. Sectantul, care stătea lângă mine, se ridică şi se duse pe lângă soldat în ceaţă, în cer...

— Stai! Stai!

Soldatul era un flăcău de treabă, dar puşca şi-o ştia bine.

— Stai!

Apoi răsună împuşcătura, un pocnet sec de puşcă – sectantul încă nu dispăruse în pâclă, a doua împuşcătură...

— Vezi, juncane?[42] îi spuse în argou şeful de sector instructorului-şef, iată-i la abataj. Dar instructorul nu îndrăzni să se mire de omorul comis, iar şeful de sector nu ştia să se mire în faţa unor asemenea lucruri.

— Aşa arată experimentul tău. Javrele astea au început să muncească şi mai rău. O masă în plus înseamnă putere în plus pentru a lupta cu gerul. Ţine minte, juncane, că numai gerul stoarce munca din ei. Nici masa ta şi nici palma mea, ci doar gerul. Dau din mâini ca să se încălzească. Iar noi vârâm în aceste mâini târnăcoape, lopeţi, de parcă n-ar fi totuna ce fluturi; punem lângă ei roaba, coşurile, căruţele şi mina îşi îndeplineşte planul. Dă aur. Acum ăştia sunt sătui şi nu vor munci deloc. Câtă vreme nu îngheaţă. Atunci vor începe să-şi fluture lopeţile. Dar să-i hrăneşti e inutil. Ai dat-o rău în bară cu masa asta.

42 Deţinut tânăr, fără experienţă (argou).

Pentru prima dată se iartă. Cu toţii am fost asemenea juncani.

— Nu ştiam că-s atât de ticăloşi, spuse instructorul.

— Data viitoare să le dai crezare celor mai în vârstă. Pe unul l-au împuşcat astăzi. Un trântor. Jumate de an a mâncat degeaba raţia statului. Repetă după mine: trântor.

— Trântor, repetă instructorul.

Mă aflam chiar acolo, dar conducerea nu se jena de mine. Aveam un motiv legal să aştept, brigadierul trebuia să-mi aducă un nou partener de muncă.

Brigadierul l-a adus pe Lupilov, fostul adjunct al procurorului general al URSS. Şi ne-am apucat să încărcăm piatra dinamitată în coşuri, să facem munca pe care o făceam împreună cu sectantul.

Ne întorceam pe drumul cunoscut, ca întotdeauna, fără să ne fi îndeplinit norma, fără să ne batem capul cu ea. Dar se pare că îngheţam mai puţin decât de obicei.

Ne căzneam să muncim, dar era prea mare distanţa dintre viaţa noastră şi ceea ce se poate exprima în cifre, în roabe, în procente de plan. Cifrele erau o bătaie de joc. Dar după această masă de noapte, puterile noastre sufleteşti şi fizice s-au întremat pentru o oră sau doar pentru o clipă.

Şi, cu o bănuială care îmi îngheţă sângele în vine, am înţeles că această masă de noapte îi dăduse sectantului puterea să se sinucidă. A fost acea porţie de caşă care nu-i ajungea partenerului meu de muncă pentru a se decide să moară; uneori omul trebuie să se grăbească ca să nu-şi piardă voinţa pentru a muri.

Ne-am aşezat, ca de obicei, în jurul sobei. Numai că astăzi n-avea cine să mai cânte imnuri. Şi, se prea poate, chiar mă bucuram că acum era linişte.

[1966]

Două întâlniri

Primul meu brigadier a fost Kotur, un sârb care a nimerit în Kolîma după distrugerea Clubului internaţional

din Moscova[43]. Kotur nu-şi lua în serios obligaţiile de brigadier, înţelegând că soarta lui, ca şi a noastră, a tuturor, nu se decidea în abatajele aurifere, ci în cu totul altă parte. În fine, Kotur ne punea în fiecare zi la muncă, ne măsura rezultatele împreună cu supraveghetorul, clătina din cap cu reproş. Rezultatele erau deplorabile.

— Tu de colo, tu cunoşti lagărul. Arată cum trebuie dat la lopată, mă rugă Kotur.

Am luat lopata şi, sfărâmând roca moale, am încărcat roaba. Toată lumea izbucni în râs.

— Aşa muncesc doar trântorii.

— Mai vorbim despre asta peste douăzeci de ani.

Dar n-am mai avut ocazia să vorbim peste douăzeci de ani. La mină a venit un nou comandant, Leonid Mihailovici Anisimov. De la prima inspecţie la abataje, l-a dat afară pe Kotur. Şi Kotur a dispărut...

Brigadierul nostru stătea în roabă şi nu s-a ridicat când s-a apropiat comandantul. Nici vorbă, roaba este foarte bine adaptată pentru muncă. Dar cuva ei este şi mai bine adaptată pentru odihnă. E greu să te ridici, să ieşi din fotoliul adânc, atât de adânc, încât e nevoie de un efort de voinţă, de forţă. Kotur şedea în roabă şi nu s-a ridicat când s-a apropiat noul comandant, n-a apucat să se ridice. A fost executat.

Odată cu venirea noului comandant – la început acesta a fost adjunctul comandantului minei –, în fiecare zi, în fiecare noapte, din barăci erau luaţi oameni şi duşi de acolo. Niciunul dintre ei nu se mai întorcea la mină. Aleksandrov, Klivański... Numele lor mi s-au şters din memorie.

Iar cei aduşi în completare nu aveau deloc nume. În iarna anului 1938, autorităţile au hotărât să trimită convoaie de deţinuţi pe jos din Magadan la minele din Nord. Dintr-o coloană de cinci sute de oameni, după cinci sute de kilometri, ajungeau la Iagodnoe treizeci-patruzeci. Ceilalţi rămâneau pe drum – degeraţi, flămânzi, împuşcaţi. Nimănui dintre aceşti nou-veniţi nu i se spunea pe nume, erau

43 Centru creat de autorităţile sovietice pentru străini şi membrii Internaţionalei Comuniste.

oameni din convoaie străine, care nu se deosebeau unul de altul nici prin haine, nici prin voce, nici prin petele de la degerături de pe obraji, nici prin băşicile de la degerături de pe degete.

Brigăzile se reduceau ca număr: pe drumul spre Serpantinka, spre lagărul de execuţii al Direcţiei de Nord, treceau zi şi noapte maşini care se întorceau goale.

Brigăzile erau comasate, nu erau destui oameni, iar guvernul promitea să dea forţă de muncă, cerând îndeplinirea planului. Fiecare comandant de mină ştia că nu i se va cere socoteală pentru oameni: Cum de nu? Oamenii, cadrele sunt lucrul cel mai valoros. Toate acestea le învăţa orice comandant la cercurile politice, iar de ilustrarea practică avea parte în abatajele de aur ale minei sale.

La vremea aceea, comandantul minei Partizanul, aparţinând Direcţiei de Nord a Minelor, era Leonid Mihailovici Anisimov, viitorul mare comandant al Kolîmei, care şi-a dedicat întreaga viaţă Dalstroi-ului: a fost comandantul Direcţiei de Vest, comandantul Ciukotstroi-ului[44].

Dar cariera de lagăr şi-a început-o la mina Partizanul, la mina mea.

Taman în vremea lui, mina a fost năpădită de soldaţi, s-au construit zonele, s-a înfiinţat direcţia agenţilor operativi, au început execuţiile unor brigăzi întregi sau doar a unor deţinuţi. La apeluri şi la repartizarea la muncă se citeau interminabile ordine de execuţie. Aceste ordine erau semnate de colonelul Garanin, dar numele oamenilor din mina Partizanul – şi acestea erau foarte multe – erau stabilite şi furnizate lui Garanin de către Anisimov. Mina Partizanul era o mină mică. În 1938 acolo erau în total două mii de oameni trecuţi pe liste. Minele vecine – V. At-uriah şi Şturmovoi – aveau fiecare o populaţie de douăsprezece mii de suflete.

Anisimov era un comandant sârguincios. Mi s-au întipărit în minte două discuţii personale cu cetăţeanul Anisimov. Prima, din ianuarie 1938, când cetăţeanul

---

44 Ciukotstroilag – Colonia de reeducare prin muncă din Ciukotka, lagăr care a funcţionat în structura Dalstroi-ului.

Anisimov a venit la repartizarea la muncă şi stătea deoparte, urmărind cum ajutoarele sale, sub privirea şefului lor, forfoteau mai repede decât era cazul. Dar nu suficient de repede pentru Anisimov.

Tocmai se alinia brigada noastră şi şeful de şantier Sotnikov, arătându-mă cu degetul, m-a scos din rând şi m-a postat în faţa lui Anisimov.

— Ăsta-i un trântor. Nu vrea să muncească.

— Ce eşti?

— Sunt jurnalist, scriitor.

— Aici o să-mi scrii pe cutii de conserve. Te-am întrebat: Ce eşti?

— Muncitor la abatajul lui Firsov, deţinutul cutare, condamnare cinci ani.

— De ce nu munceşti, de ce aduci prejudicii statului?

— Sunt bolnav, cetăţene-şef.

— Şi ce boală ai, mă rog, că eşti ditamai zdrahonul?

— Sufăr cu inima.

— Cu inima. Suferi cu inima. Şi eu sunt bolnav de inimă. Medicii mi-au interzis să vin în Nordul îndepărtat. Şi totuşi sunt aici.

— Cu dumneavoastră... e cu totul altceva, cetăţene-şef.

— Ia te uită, câte cuvinte pe minut! Tu trebuie să taci şi să munceşti. Gândeşte-te bine, până nu e prea târziu. O să dai socoteală.

— Să trăiţi, cetăţene-şef.

A doua discuţie cu Anisimov a avut loc vara, în sectorul 4, unde ne ţineau în ploaie, uzi până la piele. Foram puţuri. Brigada blatarilor fusese de mult lăsată să plece la baracă, din cauza ploii torenţiale, dar noi eram 58-işti şi stăteam în puţurile nu prea adânci, până la genunchi. Soldatul din escortă se adăpostea de ploaie sub „ciupercă”.

Pe potopul acela, pe ploaia aceea ne-a vizitat Anisimov, împreună cu şeful lucrărilor de dinamitare a minei. Comandantul venise să verifice dacă ne muram bine, dacă se respecta ordinul lui cu privire la 58-işti care nu puteau fi scutiţi de muncă şi trebuiau să se pregătească să ajungă în rai, în rai, în rai...

Anisimov purta o pelerină lungă cu o glugă

neobişnuită. Comandantul mergea, fluturându-şi mănuşile de piele.

Cunoşteam obiceiul lui Anisimov de a-i lovi pe deţinuţi cu mănuşile peste faţă. Cunoşteam aceste mănuşi, cărora în sezonul de iarnă le luau locul manşetele de blană până la cot, îi cunoşteam obiceiul de a lovi cu mănuşile peste faţă. Văzusem de zeci de ori mănuşile în acţiune. În barăcile deţinuţilor de la Partizanul se vorbea mult despre această particularitate a lui Anisimov. Acolo am fost martorul unor discuţii furtunoase, a unor dispute aproape sângeroase: dacă şeful loveşte cu pumnul sau cu mănuşile, sau cu băţul, sau cu bastonul, sau cu biciuşca, sau foloseşte patul revolverului. Omul este o fiinţă complicată. Disputele mai că se terminau cu bătaie, deşi participanţii erau foşti profesori, membri de partid, colhoznici, comandanţi de oşti.

În general, toţi îl lăudau pe Anisimov: e drept că bătea, dar cine nu bătea? în schimb de la mănuşile lui Anisimov nu rămâneau vânătăi, iar dacă se întâmpla să-i spargă vreunuia nasul cu manşeta, de-i dădea sângele, era doar din cauza „modificărilor patologice ale sistemului circulator în urma detenţiei prelungite”, cum a explicat un medic, căruia pe vremea lui Anisimov nu i se permitea să-şi facă meseria, fiind obligat să muncească la fel ca toată lumea.

Îmi dădusem demult cuvântul: dacă voi fi lovit, acela va fi sfârşitul vieţii mele. O să-l lovesc pe şef şi voi fi executat. Vai, eram naiv ca un copil. Când mi-au slăbit puterile, mi-au slăbit şi voinţa, şi judecata. M-am convins cu uşurinţă pe mine însumi să suport totul, şi n-am avut forţa sufletească să ripostez, să mă sinucid, să protestez. Eram mierlitorul cel mai banal şi trăiam după legile psihologiei mierlitorilor. Toate acestea au venit cu mult mai târziu, dar atunci când l-am întâlnit pe cetăţeanul Anisimov, eram încă în putere, nu-mi pierdusem fermitatea, credinţa şi hotărârea.

Mănuşile de piele ale lui Anisimov se apropiară şi eu îmi pregătii târnăcopul.

Dar Anisimov nu lovi. Ochii lui căprui-închis, mari şi frumoşi, îmi întâlniră privirea şi se uitară în altă parte.

— Sunt cu toţii la fel, îi spuse comandantul minei

însoţitorului său. Toţi. N-o să iasă nimic.

[1967]

Termometrul lui Grişka Logun

Eram atât de obosiţi, încât înainte să plecăm acasă, ne-am aşezat lângă drum, direct în zăpadă.

După cele minus patruzeci de grade de ieri, azi erau doar minus douăzeci şi cinci şi ni se părea că e o zi de vară.

Pe lângă noi trecu Grişka Logun, şeful de şantier de la sectorul vecin, cu scurta îmblănită descheiată. Ducea în mână o coadă nouă pentru târnăcop. Grişka era tânăr, aprig şi surprinzător de roşu la faţă. Fusese şef de echipă, chiar unul dintre cei cu grad inferior, şi adesea nu se putea abţine să pună umărul la împinsul unei maşini împotmolite în zăpadă sau să ajute la ridicarea unui buştean, să mute un coş îngheţat plin cu rocă, fapte vădit reprobabile pentru un şef de şantier. Uita mereu că e şef de şantier.

Spre el se îndrepta brigada lui Vinogradov, formată din muncitori ca vai de capul lor, cum erau şi ai noştri. Componenţa brigăzii era exact ca a noastră: foşti secretari de comitete regionale şi orăşeneşti, profesori şi conferenţiari, militari cu grade medii...

Temători, oamenii se înghesuiseră grămadă lângă bordura de zăpadă: veneau de la muncă şi-i făceau loc lui Grişka Logun. Dar şi acesta se oprise, brigada muncea în sectorul lui. Din rând ieşi Vinogradov, un tip guraliv, fostul director al unui SMT[45] din Ucraina.

Logun apucase să se îndepărteze de locul unde şedeam noi în ordine, vocile nu se auzeau, dar totul era clar şi fără cuvinte. Vinogradov gesticula şi-i explica ceva lui Logun. Apoi Logun îl izbi pe Vinogradov în piept cu coada de târnăcop şi acesta căzu pe spate... Vinogradov nu se ridica. Logun sări pe el călcându-l în picioare şi agitându-şi băţul. Niciunul dintre cei douăzeci de muncitori din brigadă nu făcu vreo mişcare în apărarea brigadierului. Logun îşi luă căciula căzută pe jos, ameninţă cu pumnul şi plecă mai

45 Staţie de maşini-tractoare.

departe. Vinogradov se ridică şi o porni ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic. Iar ceilalţi – brigada trecea pe lângă noi – nu-şi arătau nici compasiunea, nici indignarea. Când ajunse în dreptul nostru, Vinogradov îşi strâmbă buzele sparte, pline de sânge.

— Logun are un ditamai termometru, spuse el.

— „Bătuta” e un joc ca al blatarilor, spuse încet Vavilov, sau ceva de genul „Ah tindă, tinda mea…”[46]

— Ei, ce părere ai? i-am spus lui Vavilov, prietenul meu, cu care venisem la mină tocmai din închisoarea Butârskaia. Trebuie să facem ceva. Ieri încă nu ne băteau. Dar ne pot lovi mâine. Ce făceai dacă Logun te aranja ca pe Vinogradov? A?

— Răbdam, probabil, răspunse încet Vavilov.

Atunci am înţeles că el se gândea de mult la acest lucru inevitabil.

Apoi am priceput că totul se reduce la superioritatea fizică, dacă e vorba de brigadieri, de şefii de baracă, de supraveghetori, adică de toţi cei neînarmaţi. Atâta timp cât sunt mai puternic, nu voi fi lovit. Mi-au slăbit puterile, mă bate oricine. Mă bate plantonul, mă bate băiaşul, mă bat frizerul şi bucătarul, şeful de echipă şi brigadierul, mă bate orice blatar, chiar şi cel mai neputincios. Avantajul fizic al soldatului din escortă constă în puşca lui.

Forţa şefului care mă bate este legea, judecata, tribunalul, paza şi trupele. Nu-i este greu să fie mai puternic decât mine. Puterea blatarilor stă în numărul lor mare, în „colectivul” lor, în faptul că te pot înjunghia de la a doua vorbă (am văzut-o de atâtea ori). Dar eu sunt încă puternic. Mă pot bate comandantul, soldatul din escortă, blatarul. Plantonul, şeful de echipă şi frizerul încă nu mă pot bate.

Odată, Poliański, sportiv în trecut, care primea multe pachete şi nu împărţea niciodată cu nimeni nici măcar o bucăţică, mi-a spus cu reproş că pur şi simplu nu înţelege cum pot ajunge oamenii în asemenea hal încât să se lase bătuţi; obiecţiile mele îl indignau. Dar n-a trecut niciun an şi l-am reîntâlnit pe Poliański – ajunsese un mierlitor, un „fitil” care aduna chiştoace, jinduind, înainte de culcare, să le

46 Cântec popular rusesc.

scarpine călcâiele unor capi ai blatarilor, pentru o supă.

Poliański era onest. îl chinuiau fără încetare suferinţe tainice atât de puternice şi de acute, încât reuşiseră să răzbată prin gheaţă, prin moarte, prin indiferenţă şi bătăi, prin foame, insomnie şi frică.

Era o zi de sărbătoare, când ne ţineau sub cheie – se numea izolare sărbătorească – şi unii dintre deţinuţi se întâlneau, făceau cunoştinţă, căpătau încredere unii în alţii tocmai în timpul acestor izolări. Oricât de îngrozitoare şi înjositoare ar fi fost izolarea, pentru 58-işti era totuşi mai uşoară decât munca. Pentru că izolarea însemna odihnă, fie şi doar pentru un minut, dar cine ar fi putut înţelege pe atunci dacă aveam nevoie de un minut, sau de o zi, sau de un an, sau de un secol pentru a ne regăsi trupul nostru de dinainte; să ne regăsim şi sufletele de dinainte nici nu putea fi vorba. Şi, firește, nu le-am regăsit. Niciunul dintre noi. Aşadar, Poliański, vecinul meu de prici în ziua de izolare, era onest.

— De multă vreme vreau să te întreb ceva.

— Ce anume?

— Mă uitam la tine acum câteva luni: cum umbli, cum nu poţi păşi peste buştenii din drumul tău şi trebuie să ocoleşti buşteanul peste care ar putea păşi până şi un câine. Cum îţi târşâi picioarele pe pietre, iar o denivelare cât de mică, un dâmb minuscul de pe drum ţi se par un obstacol de netrecut, care îţi provoacă palpitaţii, te face să gâfâi şi să ai nevoie de odihnă prelungită. Mă uitam la tine şi mă gândeam: uite ce puturos, ce trântor, ce nemernic versat, ce simulant.

— Şi? Pe urmă ai înţeles?

— Pe urmă am înţeles. Am înţeles când mi-au slăbit şi mie puterile. Când toată lumea a început să mă înghiontească, să mă lovească, iar pentru om nu există o senzaţie mai plăcută decât să-şi dea seama că cineva este şi mai slăbit, într-o stare şi mai proastă.

— De ce fruntaşii în muncă sunt invitaţi la şedinţe, de ce forţa fizică este un criteriu moral? Dacă cineva e mai puternic fizic, înseamnă că e mai bun şi mai moral decât mine, că îmi e superior. Păi cum altfel? El ridică un bolovan de zece puduri, iar eu mă cocoşez sub o piatră de jumătate

de pud.

— Am înţeles toate acestea şi vreau să ţi-o spun.

— Mulţumesc şi pentru atât.

La scurt timp după aceea Poliański a murit, a căzut undeva în abataj. îl lovise brigadierul cu pumnul în faţă. Brigadierul nu era Grişka Logun, ci unul de-al nostru, Firsov, militar, 58-ist.

Ţin bine minte când m-au lovit pentru prima dată. Prima dată din sutele de mii de scatoalce, zi de zi, noapte de noapte.

Nu poţi să ţii minte toate scatoalcele, dar prima lovitură mi-o amintesc bine, eram chiar pregătit pentru ea de comportamentul lui Grişka Logun, de resemnarea lui Vavilov.

Prin foametea, frigul şi ziua de lucru de paisprezece ore, în ceaţa alburie şi geroasă a abatajului aurifer de piatră a licărit deodată altceva, un fel de fericire, un fel de pomană, căpătată din mers. Pomana nu era pâine sau vreun medicament, ci timp, odihnă suplimentară.

În sectorul nostru, şef de şantier şi supraveghetor de mină era Zuev, un slobozel, fost *zek*, care ştia ce-i lagărul.

În ochii negri ai lui Zuev puteai citi ceva anume, parcă expresia unui soi de compasiune faţă de destinul jalnic al omului.

Puterea înseamnă corupere. Scăpată din lanţ, fiara pitită în sufletului omului caută lacomă să-şi satisfacă străvechea esenţă umană prin bătăi, prin crime.

Nu ştiu dacă poţi simţi satisfacţie când semnezi o condamnare la împuşcare. Probabil există şi în acest gest o delectare lugubră, o fantezie mai specială care nu caută justificări.

Am văzut oameni, şi nu puţini, care au ordonat cândva execuţii prin împuşcare, iar acum erau ucişi şi ei la rândul lor. Nimic în afară de laşitate, în afară de strigătul: „E o greşeală, nu eu sunt cel care trebuie ucis pentru binele statului, ştiu şi eu să ucid!”

Nu cunosc persoane care au ordonat execuţii. Le-am văzut numai de la distanţă. Dar cred că ordinul de împuşcare se sprijină pe aceleaşi forţe sufleteşti, pe aceleaşi temelii sufleteşti ca şi execuţia în sine, ca omorul

înfăptuit cu propriile mâini.

Puterea înseamnă corupere.

Beţia puterii asupra oamenilor, batjocura şi umilinţele, pe de o parte, impunitatea şi stimulentele materiale, pe de alta, sunt măsura morală a carierei unui şef.

Dar Zuev bătea mai puţin decât alţii – aveam noroc.

Abia veniserăm la muncă şi brigada se înghesuia într-un loc mai adăpostit, se ascundea de vântul puternic şi tăios după o ieşitură a unei stânci. Acoperindu-şi faţa cu mănuşile, Zuev, şeful de echipă, se apropie de noi. Ne-au repartizat la muncă, pe fiecare în abatajul lui, numai eu am rămas fără treabă.

— Am o rugăminte la tine, spuse Zuev, sufocându-se parcă de propriul său curaj, o rugăminte. Nu un ordin! Scrie-mi o petiţie către Kalinin[47]. Să fiu reabilitat. O să-ţi povestesc cum stau lucrurile.

În ghereta micuţă a şefului de echipă, unde ardea soba, ai noştri nu aveau ce căuta; orice muncitor îndrăznea să deschidă uşa, ca să tragă în piept măcar o clipă aerul fierbinte al vieţii, era gonit în ghionturi şi palme.

Instinctul de animal ne împingea spre această uşă mult râvnită. Se inventau tot felul de cereri: „Cât e ora?”, „Săpăm spre dreapta sau spre stânga în abataj?”, „îmi daţi un foc?”, „Zuev nu-i pe aici? Dar Dobreakov?”

Dar aceste cereri nu păcăleau pe nimeni în gheretă. Prin uşa deschisă, cei veniţi erau trimişi înapoi în ger cu ghionturi. Totuşi o clipă de căldură...

Acum nu mă gonea nimeni, şedeam chiar lângă sobă.

— Ăsta ce-i, jurist? şuieră cineva dispreţuitor.

— Da, mi-a fost recomandat, Pavel Ivanovici.

— Bine, bine.

Era brigadierul-şef, binevoise să se intereseze de nevoile subalternului.

Cazul lui Zuev – condamnarea lui se încheiase încă de anul trecut – era cel mai obişnuit caz de la ţară şi pornise de la pensia de întreţinere a părinţilor care îl şi băgaseră pe

47 Mihail Ivanovici Kalinin (1875-1946), revoluţionar bolşevic şi politician sovietic. În acea perioadă ocupa funcţia de preşedinte al Sovietului Suprem al URSS şi răspundea de soluţionarea petiţiilor cetăţenilor.

Zuev la închisoare. Mai rămăsese puţin până la sfârşitul detenţiei, dar autorităţile apucaseră să-l trimită pe Zuev în Kolîma. Colonizarea regiunii avea nevoie de o politică fermă de fabricare a unor obstacole de tot felul în calea plecării, de sprijinul statului şi de o atenţie permanentă la sosirile în Kolîma, la aducerea de oameni. Convoiul de deţinuţi era pur şi simplu modalitatea cea mai uşoară de populare a pământurilor noi, dificile.

Zuev dorea să-şi încheie socotelile cu Dalstroi-ul, cerea să fie reabilitat sau măcar să i se dea drumul pe Continent.

Mi-era greu să scriu, nu doar pentru că mi se înăspriseră mâinile, degetele stăteau îndoite ca pe coada lopeţii şi a târnăcopului, iar să le dezdoi era un coşmar. Aş fi putut doar să înfăşor creionul şi stiloul într-o cârpă mai groasă, pentru a imita coada târnăcopului sau a lopeţii.

Am găsit soluţia asta şi eram pregătit să scriu literele.

Mi-era greu să scriu, pentru că mi se înăsprise şi creierul, nu numai mâinile, pentru că şi creierul sângera, nu numai mâinile. Trebuiau însufleţite şi readuse la viaţă cuvinte care ieşiseră de-acum din viaţa mea, chiar pentru totdeauna, după socotinţa mea.

Scriam hârtia aceea, asudând şi cu bucurie. În gheretă era cald şi păduchii s-au pus îndată în mişcare, mişunau pe tot trupul. Mi-era teamă să mă scarpin, ca să nu fiu gonit în ger, ca un păduchios ce eram, mi-era teamă să nu stârnesc repulsia salvatorului meu.

Spre seară am terminat de scris petiţia pentru Kalinin. Zuev mi-a mulţumit şi mi-a vârât în mână o porţie de pâine. Trebuia mâncată imediat; de fapt, nu se lasă pe mâine ce se poate mânca pe loc, învăţasem lucrul acesta.

Ziua se apropia de sfârşit – dacă te luai după ceasurile şefilor de echipă, fiindcă pâcla alburie era la fel şi la miezul nopţii şi în miezul zilei aşa că am fost duşi acasă.

Dormeam şi visam, ca întotdeauna, visul meu invariabil din Kolîma: pâini plutind în aer, împânzind toate casele, toate străzile, tot pământul.

Dimineaţa am aşteptat întâlnirea cu Zuev: poate o să-mi dea o ţigară.

Şi Zuev veni. Fără să se ferească de brigadă, de

soldatul din escortă, începu să răcnească, târându-mă afară din adăpost în bătaia vântului:

— M-ai înşelat, javră!

Citise petiţia în timpul nopţii şi nu-i plăcuse. O citiseră şi vecinii lui, şefii de echipă, şi nu o aprobaseră. Era prea seacă. Prea puţine lacrimi. O asemenea cerere nici n-avea rost s-o mai depui. Cu asemenea fleacuri n-o să-l înduioşezi pe Kalinin.

Nu puteam, nu eram în stare să storc din creierul meu secat de lagăr nici măcar un singur cuvânt în plus. Nu-mi puteam înăbuşi ura. Nu reuşisem să o scot la capăt cu treaba asta, nu pentru că era prea mare ruptura dintre libertate şi Kolîma, nu pentru că-mi obosise şi se vlăguise creierul, ci pentru că acolo unde se păstrau adjectivele înflăcărate nu mai era nimic în afară de ură. Gândiţi-vă că bietul Dostoievski, în toţi cei zece ani de soldaţie de după *Casa morţilor*, a scris scrisori îndurerate, lăcrimoase, înjositoare, dar care mişcau sufletele autorităţilor. Dostoievski a scris chiar şi versuri dedicate împărătesei. *Casa morţilor* nu era Kolîma. Dostoievski ar fi amuţit, ar fi fost copleşit de acea muţenie care nu m-a lăsat să scriu cererea lui Zuev.

— M-ai înşelat, javră! urla Zuev. îţi arăt eu ţie ce-nseamnă să mă înşeli!

— Nu te-am înşelat...

— Ai stat o zi întreagă în gheretă, la căldură. Eu răspund pentru tine, ticălosule, pot să m-aleg c-o sentinţă pentru puturoşenia ta! Credeam că eşti om!

— Sunt om, am şoptit, mişcându-mi şovăitor buzele vinete, degerate.

— Îţi arăt eu acum ce fel de om eşti!

Mâna lui Zuev zvâcni, iar eu am simţit o atingere uşoară, aproape imponderabilă, nu mai puternică decât o rafală de vânt, care nu o dată mă trântise la pământ în abataj.

Am căzut şi, acoperindu-mă cu mâinile, am lins cu vârful limbii ceva dulce, lipicios, care se ivise pe marginea buzelor.

Zuev m-a înghiontit de câteva ori în coaste cu pâslarul, dar nu mă durea.

[1966]

Razia

Un Willys în care erau patru soldaţi coti brusc de pe şosea şi, accelerând, o luă în salturi pe dâmburile din apropierea spitalului, pe drumul instabil, înşelător, acoperit cu calcar alb. Willys-ul îşi croia drum spre spital şi inima lui Krist se strânse dureros, panicată, cuprinsă de alarma pe care o stârnea de obicei întâlnirea cu şefii, cu gardienii, cu destinul.

Willys-ul se smuci şi se împotmoli în mlaştină. De la şosea până la spital erau vreo cinci sute de metri. Medicul-şef al spitalului construise această porţiune de drum gospodăreşte, printr-o metodă de stat, prin organizarea de *subotnice*[48], care în Kolîma sunt numite *udarnice*. Era aceeaşi metodă prin care se realizau toate construcţiile dintr-un cincinal. Convalescenţii erau scoşi să muncească la drum: să aducă o piatră, două pietre, să care tărgi cu pietriş. Infirmierii din rândul bolnavilor – un spital pentru deţinuţi nu avea dreptul la angajaţi civili – se duceau la aceste *udarnice-subotnice* fără să cârtească, altminteri îi aştepta mina, abatajul aurifer. La *subotnice* nu erau niciodată trimişi cei din secţia de chirurgie: degetele zgâriate sau rănite îi scoteau pentru multă vreme din uz pe lucrătorii secţiei de chirurgie. Dar pentru a convinge conducerea lagărului că aşa stau lucrurile, a fost nevoie de dispoziţii de la Moscova. Privilegiul acestora de a nu munci la *udarnice* şi la *subotnice* era invidiat şi resimţit de ceilalţi deţinuţi într-un mod dureros, iraţional. Te-ai putea întreba: ce să invidiezi? Căci la *udarnik* munceşti două-trei ore, ca toţi oamenii. Numai că tovarăşii tăi sunt scutiţi de munca aceasta, iar tu nu. Este un lucru teribil de dureros, pe care îl ţii minte toată viaţa.

Bolnavii, medicii, infirmierii luau fiecare câte o piatră, ba chiar şi câte două, se apropiau de marginea mlaştinei şi le aruncau în mocirlă.

---

48 Muncă patriotică prestată sâmbăta.

Aşa construise drumuri şi astupase mări Ginghis Han, numai că el avea oameni mai mulţi decât medicul-şef al acestui Spital Central Raional pentru deţinuţi, cum se numea alambicat spitalul.

Ginghis Han avea mai mulţi oameni, el astupa mări, nu veşnicul îngheţ de nepătruns, care se îmblânzea pe timpul verii scurte din Kolîma.

În timpul verii, drumul era mult mai rău decât pârtia, nu putea înlocui zăpada şi gheaţa. Cu cât mlaştina se dezgheţa mai tare, cu atât era mai adâncă, având nevoie de mai multă piatră; de trei veri coloana de bolnavi nu izbutea să facă un drum trainic. Abia spre toamnă, când gerul întărea pământul şi veşnicul îngheţ revenea, puteai avea succes în această construcţie *à la* Ginghis Han. Lipsa de eficienţă a acestei iniţiative îi era de mult clară şi medicului-şef, şi bolnavilor care trudeau, dar toată lumea se obişnuise de mult cu absurditatea muncii lor.

În fiecare vară, convalescenţii, medicii, felcerii, infirmierii cărau piatră pentru drumul ăsta blestemat. Mocirla clefăia, se căsca şi înghiţea, înghiţea piatra până la adâncul ei. Drumul presărat cu calcar alb scânteietor nu era pavat temeinic.

Era o mocirlă, un smârc, o mlaştină de netrecut, iar potecuţa presărată cu calcar moale şi alb doar arăta drumul, indica direcţia. Deţinutul, comandantul, escorta puteau parcurge aceşti cinci sute de metri din lespede în lespede, din piatră în piatră, păşind, sărind, traversând. Spitalul era situat pe o colină – zece barăci cu un singur cat, în bătaia vânturilor din toate cele patru zări. Spitalul nu era împrejmuit cu sârmă ghimpată. Pentru cei care se externau trimiteau escortă de la direcţie, care se afla la şase kilometri de spital.

Willys-ul acceleră, săltă şi se împotmoli definitiv. Soldaţii săriră din maşină şi atunci Krist văzu ceva neobişnuit. Pe vechile mantale ale soldaţilor erau prinşi epoleţi nou-nouţi. Iar omul care ieşise din maşină avea pe umeri epoleţi de argint... Krist vedea epoleţi pentru prima oară. Văzuse epoleţi numai la filmări, la cinema, pe ecran, şi în revistele de genul Soar*ele Rus*i*ei. Du*pă revoluţie, în semiobscuritatea oraşului de provincie unde se născuse

Krist, fuseseră smulşi epoleţii unui ofiţer prins pe stradă, care stătea în poziţie de drepţi în faţă... Oare în faţa cui stătea ofiţerul acela? Krist nu-şi mai amintea. După copilăria timpurie a urmat copilăria târzie şi tinereţea, când fiecare an, ca volum de impresii, intense şi de o importanţă vitală, ar fi putut cuprinde zeci de vieţi. Krist se gândea că pe drumul existenţei lui nu fuseseră ofiţeri şi soldaţi. Acum ofiţerul şi soldaţii scoteau Willys-ul din mlaştină. Operatorul de film nu se vedea nicăieri, nu se vedea nici regizorul venit în Kolîma să pună în scenă cine ştie ce piesă contemporană. Piesele de aici se jucau invariabil cu participarea personală a lui Krist, iar de alte piese nu-i păsa. Era clar că Willys-ul care venise, soldaţii, ofiţerul jucau un act, o scenă cu participarea lui Krist. Cel cu epoleţi era praporci*k. Nu, ac*um se numea altfel: locotenent.

Willys-ul trecuse de locul cel mai problematic, maşina se apropia în goană de spital, de brutărie, de unde brutarul şchiop, care-şi binecuvânta soarta pentru invaliditate, pentru că avea un singur picior, ieşi în fugă, salutându-l soldăţeşte pe ofiţerul care cobora din cabina Willys-ului. Pe umerii ofiţerului străluceau steluţe frumoase de argint, două steluţe nou-nouţe. Ofiţerul coborî din Willys, paznicul fără picior făcu o mişcare rapidă, şchiopătă, sări cumva într-o parte. Dar ofiţerul îl apucă pe şchiop de buşlat cu îndrăzneală şi fără urmă de dezgust.

— Nu-i nevoie.

— Cetăţene-şef, permiteţi...

— Nu-i nevoie, am spus. Intră în brutărie. Ne descurcăm singuri.

Locotenentul îşi flutură mâinile, arătând spre dreapta şi spre stânga şi trei soldaţi o luară la fugă, încercuind marea aşezare, devenită brusc pustie şi tăcută. Şoferul coborî din maşină, iar locotenentul şi cel de-al patrulea soldat se repeziră spre intrarea secţiei de chirurgie.

De pe colină, bocănind din tocurile cizmelor soldăţeşti, cobora o femeie, medicul-şef, pe care paznicul fără un picior întârziase să o prevină.

Locotenentul de douăzeci de ani era comandant al unei unităţi de lagăr, fost combatant, scăpat însă de front din cauza unei hernii strangulate, sau poate că doar aşa

umbla vorba, mai degrabă nu avea hernie, ci pile: o mână sus-pusă îl luase de pe tancurile lui Guderian[49] şi-l transferase în Kolîma avansându-l în gradul următor.

Minele cereau oameni, tot mai mulţi oameni. Exploatarea prădalnică a căutătorilor de aur, interzisă înainte, era acum încurajată de guvern. Locotenentul Soloviov fusese trimis să-şi dovedească priceperea, înţelegerea, ştiinţa – şi autoritatea sa.

Comandanţii lagărelor nu se ocupau personal de trimiterea convoaielor de deţinuţi, nu-şi băgau nasul în foile de observaţie, nu controlau dinţii oamenilor şi ai cailor, nu palpau muşchii sclavilor.

În lagăr toate acestea le făceau medicii.

Efectivul scriptic al deţinuţilor – forţa de muncă a minelor – se topea cu fiecare zi de vară. Cu fiecare noapte kolâmiană contingentul celor care ieşeau la muncă devenea tot mai mic. Oamenii din abatajele aurifere ajungeau „sub colină”, la spital.

Direcţia raionului storsese de mult tot ce se putea stoarce, redusese tot ce se putea reduce, exceptând, se înţelege, ordonanţele personale sau *dnavalnâie*, cum li se spune în Kolîma, ordonanţele şefilor superiori, bucătarii şi servitorii de casă din rândul deţinuţilor. Se făcuse curăţenie peste tot.

Doar unitatea din subordinea tânărului comandant nu dădea randamentul cuvenit – spitalul! Acolo erau ascunse rezervele. Medicii criminali îi protejau pe simulanţi.

Noi, rezervele, ştiam de ce venise comandantul la spital, de ce se apropiase Willys-ul lui de poarta spitalului. De fapt, spitalul nu avea gard şi poartă. Spitalul Raional se înălţa pe o colină, în mijlocul unei mlaştini din taiga, iar la doi paşi mai încolo creştea merişor, ţopăiau veveriţe siberiene şi veveriţe obişnuite. Spitalul se numea Belicia[50], deşi acolo nu mai era de multă vreme nicio veveriţă. În defileul muntos, curgea un pârâu rece ca gheaţa sub muşchiul bogat, purpuriu. Spitalul era situat pe locul unde

49 Heinz Wilhelm Guderian (1888-1954), general şi teoretician militar din Germania nazistă în timpul celui de al Doilea Război Mondial, specialist în tancuri.

50 Al veveriţei (rusă).

pârâul se varsă în râu. Nici pârâul şi nici râul nu aveau nume.

Când îşi planificase operaţiunea, locotenentul Soloviov cunoştea topografia locului. O companie de soldaţi n-ar fi fost de-ajuns pentru a încercui un asemenea spital în mlaştina din taiga. Dispoziţia era alta. Cunoştinţele militare ale locotenentului nu-i dădeau pace, căutau o aplicare în jocul lui mortal fără pierderi, în lupta cu lumea lipsită de drepturi a deţinuţilor.

Acest joc de-a vânătoarea – vânătoarea de oameni, vânătoarea de sclavi – îi aprindea sângele lui Soloviov. Locotenentul nu căuta comparaţii literare, era un joc militar, o operaţiune de mult planificată, era ziua „Z”.

Soldaţii din escortă scoteau oamenii din spital, prada lui Soloviov. Toţi cei îmbrăcaţi, toţi cei surprinşi de comandant stând în picioare, nu în pat, ca şi cei daţi jos din pat pentru că feţele lor pârlite treziseră bănuielile lui Soloviov erau duşi spre depozit, unde se afla Willys-ul. Şoferul scosese pistolul.

— Tu ce eşti?

— Medic.

— La depozit! Ne lămurim acolo.

— Tu ce eşti?

— Felcer.

— La depozit!

— Tu ce eşti?

— Infirmier de noapte.

— La depozit.

Locotenentul Soloviov conducea personal operaţiunea de completare a forţei de muncă la minele de aur.

Comandantul controlă personal toate dulapurile, toate podurile, toate pivniţele, unde, după părerea lui, se puteau piti cei care se ascundeau de metal, de „metalul primar”.

Îl duseră la depozit până şi pe paznicul fără picior: ne lămurim acolo.

Patru femei, asistente, au fost aduse şi ele. Ne lămurim acolo.

Optzeci şi trei de oameni stăteau înghesuiţi lângă depozit.

Locotenentul rosti o scurtă cuvântare:

— Vă arăt eu cum se formează convoaiele de deţinuţi. O să vă distrugem cuibul. Documentele!

Şoferul luă din porthartul comandantului câteva foi de hârtie.

— Să iasă medicii!

Ieşiră trei medici, nici nu erau mai mulţi în spital.

Ieşiră doi felceri, ceilalţi patru rămaseră în formaţie. Soloviov avea în mână statele de personal ale spitalului.

— Să iasă femeile, ceilalţi – aşteptaţi!

Soloviov vorbi la telefon din biroul spitalului. Cele două camioane comandate încă de ieri plecaseră spre spital.

Soloviov luă un creion chimic şi o coală de hârtie.

— Veniţi să vă înscrieţi. Fără articol şi durata condamnării. Numai numele – o să se lămurească acolo. Începeţi!

Şi comandantul întocmi cu propria mână lista convoiului de deţinuţi, a convoiului spre aur, spre moarte.

— Numele?

— Sunt bolnav.

— Ce boală are?

— Poliartrită, spuse medicul-şef.

— Ei, eu nu ştiu asemenea cuvinte. E zdravăn hojmalăul. La mină cu el.

Medicul-şef nu-l contrazise.

Krist stătea în mulţime şi bine cunoscuta ură îi zvâcnea în tâmple. Ştia deja ce avea de făcut.

Krist stătea şi se gândea calm. Uite cât de puţină încredere au în tine, şefule, pentru că scotoceşti personal prin podurile spitalului, te uiţi cu ochii tăi luminoşi pe sub fiecare pat de spital. Puteai să dai un simplu ordin şi ar fi fost expediaţi cu toţii, fără spectacolul acesta. Dacă tu, comandant în slujba lagărului, mare şef peste mine, scrii cu mâna ta listele, prinzi oamenii cu mâna ta... Păi îţi arăt eu cum trebuie să fugi. Să ne dea măcar un minut pentru pregătirile de plecare...

— Aveţi cinci minute să vă strângeţi lucrurile! Repede!

Exact aceste cuvinte le aştepta Krist. Intră în baraca unde locuia, nu-şi luă lucrurile, ci doar pufoaica, căciula cu

clape, o bucată de pâine, chibriturile, mahorca, un ziar, îşi îndesă în buzunar toate proviziile, vârî în buzunarul pufoaicei o cutie goală de conserve şi plecă, dar nu spre depozit, ci prin spatele barăcii, spre taiga, ocolind cu uşurinţă santinela, pentru care operaţiunea, adică vânătoarea, se terminase de-acum.

Krist merse o oră încheiată în amontele pârâului, până când îşi alese un loc sigur, se culcă pe muşchiul uscat şi se puse pe aşteptat.

Ce calcule îşi făcuse? Calculul era următorul. Dacă era vorba de o simplă razie – oricine prins pe stradă, e băgat în dubă şi dus la mină –, nu vor ţine maşina până la noapte pentru un singur om. Dacă era vorba însă de o vânătoare corectă, atunci seara vor trimite după Krist, nu-l vor lăsa nici măcar să intre în spital şi vor face tot posibilul să-l găsească, să-l scoată din pământ, din iarbă verde şi să-l trimită după ceilalţi.

Nu va primi o condamnare pentru un asemenea chiul. Dacă nu-l nimerise glonţul când pleca – dar nici nu trăseseră în el – atunci va fi din nou infirmier la spital. Iar dacă trebuie trimis tocmai el, o va face medicul-şef, fără locotenentul Soloviov.

Krist luă apă din pârâu, bău pe săturate, fumă o ţigară ferind-o de vânt cu mâneca, stătu culcat şi, când soarele coborî spre asfinţit, o luă în jos prin defileu, spre spital.

Pe podeţ Krist se întâlni cu medicul-şef. Acesta îi zâmbi şi Krist înţelese că va rămâne în viaţă.

Spitalul pustiu şi parcă mort începea să revină la viaţă. Pacienţi noi îmbrăcau vechile halate şi erau numiţi infirmieri, pornind-o, poate, pe drumul spre salvare. Medicii şi felcerii împărţeau medicamentele, măsurau temperatura, luau pulsul celor grav bolnavi.

[1965]

Ochi neînfricaţi

Lumea barăcilor se simţea apăsată de defileul îngust dintre munţi. Îngrădită între cer şi piatră. Trecutul se ivea

de după un perete, o uşă, o fereastră; în interior nimeni nu-şi aduce aminte de nimic. În interior era lumea prezentului, lumea mărunţişurilor cotidiene, care nu se putea numi nici măcar zbuciumată, pentru că depindea de o voinţă străină, nu de a noastră.

Pentru prima oară am ieşit din această lume pe o potecă a urşilor.

Noi ne aflam la o bază de prospectări şi în fiecare vară, aşa scurtă cum era, apucam să dăm câteva raite prin taiga, expediţii de cinci zile de-a lungul albiilor râurilor, pe la izvoarele pârâiaşelor fără nume.

Cei de la bază se ocupau de grabene, de puţurile de prospectare, de puţurile de explorare; cei care plecau în expediţie adunau probe. Cei de la bază erau mai zdraveni, cei care plecau în expediţie – mai slabi. În primul rând, veşnicul arţăgos Kalmaev – un căutător al dreptăţii, un „refuznic”.

În prospectare construiam barăci, dar să aduci din rariştea taigalei buşteni de zadă, lungi de opt metri, era o muncă pentru cai. Dar cai nu aveam şi toţi buştenii erau căraţi de oameni, cu chingi, cu funii, ca edecarii[51], „unu, doi – ridicaţi!”. Această muncă nu era pe placul lui Kalmaev.

— Văd că aveţi nevoie de un tractor, îi spunea el şefului de echipă Bâstrov, la plecarea în prospectare. N-aveţi decât să aduceţi un tractor în lagăr şi să comăniţi, să târâţi copaci. Eu nu sunt cal.

Cel de-al doilea era Pikulev, un siberian de cincizeci de ani, tâmplar de meserie. În lagăr, nu era om mai liniştit decât Pikulev. Dar şeful de echipă Bâstrov, cu ochiul său experimentat, antrenat în lagăr, observase la Pikulev o particularitate.

— Ce fel de tâmplar eşti tu, îi spunea Bâstrov lui Pikulev, dacă fundul tău caută tot timpul un loc să se aşeze? Abia ţi-ai terminat munca şi nu rămâi nicio clipă în picioare, nu faci un pas, îndată te aşezi pe-un buştean.

Bătrânului îi era greu, dar Bâstrov îi vorbea convingător.

---

51 Oameni care trăgeau cu odgoane, de pe mal, vase în amontele râurilor. Cea mai cunoscută reprezentare a lor este în tabloul lui Ilia Repin, Edecarii de pe Volga, pictat în perioada 1870-1873.

Cel de-al treilea eram eu, vechiul vrăjmaş al lui Bâstrov. Încă din iarnă, din iarna trecută, când mă scoseseră pentru prima dată la muncă şi mă apropiasem de şeful de echipă, Bâstrov spusese, repetând cu satisfacţie gluma lui favorită, în care-şi punea tot sufletul, dispreţul cel mai profund, duşmănia şi ura faţă de cei ca mine:

— Şi ce muncă aţi dori să vă oferim, curată sau murdară?

— Mi-e totuna.

— Curată n-avem. Mergem să săpăm o groapă.

Deşi ştiam prea bine gluma asta, deşi mă pricepeam să fac de toate – mă descurcam la orice muncă la fel ca ceilalţi şi puteam să-i învăţ –, şeful de echipă Bâstrov mă duşmănea. Eu, se înţelege, nu mă milogeam, nu „tămâiam", nu dădeam şi nu promiteam mită – i-aş fi putut da alcool lui Bâstrov. Uneori ne dădeau alcool. Într-un cuvânt, când a fost nevoie de un al treilea om pentru expediţie, Bâstrov a rostit numele meu.

Cel de-al patrulea era geologul Mahmutov, angajat cu contract.

Geologul era tânăr, ştia totul. Pe drum sugea ba zahăr, ba ciocolată, mânca separat de noi, scoţând dintr-un săculeţ pesmeţi şi conserve. Nouă ne-a promis că o să împuşte o potârniche, o găinuşă de munte; într-adevăr, pe drum au fâlfâit de două ori nişte aripi deasupra noastră, nu de cocoş de munte, ci aripi bălţate de gotcan, dar geologul era agitat şi nu nimerea ţinta. Nu ştia să împuşte din zbor. Speranţa că va împuşca o pasăre pentru noi s-a năruit. Conservele de carne pentru geolog le fierbeam într-un ceaunaş separat, dar lucrul acesta nu se considera o încălcare a obiceiului. În barăcile deţinuţilor nimeni nu pretinde să fie împărţită mâncarea, însă aici era vorba de o situaţie foarte specială a două lumi diferite. Totuşi în timpul nopţii, toţi trei, Pikulev, Kalmaev şi eu ne trezeam din cauza ronţăitului oaselor, a molfăitului, a râgâielii lui Mahmutov. Dar asta nu ne enerva prea tare.

Speranţa să avem parte de vânat s-a spulberat chiar din prima zi. În amurg, instalam cortul pe malul pârâului care curgea ca un fir de argint la picioarele noastre. Pe malul celălalt era iarbă deasă, vreo trei sute de metri de

iarbă deasă până la celălalt mal stâncos, din dreapta... Iarba creştea pe fundul pârâului: primăvara, apele lui se revărsau pe suprafeţe mari, iar pajiştea, ca o luncă inundabilă de munte, înverzea toată.

Brusc ne-am ciulit cu toţii urechile. Încă nu se lăsase întunericul. Prin iarbă înainta, învolburând-o, un animal: urs, jder sau râs. Toţi trei îl puteam vedea mişcându-se prin marea de iarbă: Pikulev şi Kalmaev apucară topoarele, iar Mahmutov, simţindu-se ca un personaj din Jack London, îşi scoase de pe umăr şi-şi pregăti puşca de calibru mic, încărcată cu un glonte special, o bucată de plumb destinat întâlnirii cu ursul.

Însă tufele se sfârşiră şi căţelul Henric, puiul căţelei noastre ucise, Tamara, se apropie de noi, târându-se pe burtă şi dând din coadă.

Căţelul străbătuse douăzeci de kilometri prin taiga şi ne ajunsese din urmă. Ne-am sfătuit şi l-am gonit înapoi. Căţelul nu pricepu multă vreme de ce îl întâmpinăm cu atâta asprime. În cele din urmă înţelese şi dispăru din nou în iarba care prinse din nou să se mişte, de data asta în direcţie opusă.

Se lăsă întunericul; următoarea zi începu cu soare, cu vânt răcoros. Urcam de-a lungul ramificaţiilor pâraielor fără număr, nesfârşite, căutam pe povârnişuri urmele alunecărilor de teren, ca să-l ducem pe Mahmutov în locurile dezgolite, unde geologul să poată descifra semne lăsate de cărbune. Dar pământul tăcea, aşa că noi am luat-o în sus pe poteca urşilor – nu mai era alt drum prin această pădure doborâtă de furtună, prin haosul îngrămădit de vânturi în defileu timp de sute de ani. Kalmaev şi Pikulev cărau cortul în amontele pârâului, iar eu şi geologul am intrat în taiga, am găsit o potecă făcută de urşi şi, croindu-ne drum cu toporul printre copacii doborâţi, am pornit-o în sus.

Zadele erau înverzite, mireasma de cetină răzbătea prin mirosul delicat de putreziciune al trunchiurilor moarte; mucegaiul părea şi el primăvăratic, era verde de parcă ar fi fost viu, iar trunchiurile moarte răspândeau mirosul vieţii. Mucegaiul verde de pe trunchiuri părea viu, părea un simbol, un semn al primăverii. De fapt, era culoarea

decrepitudinii, a putreziciunii. Dar Kolîma ne ridica piedici şi mai dificile, aşa că asemănarea dintre viaţă şi moarte nu ne tulbura.

Poteca era veche şi sigură, o potecă umblată de urs. Acum pe ea mergeau oameni pentru prima oară de la facerea lumii: geologul cu arma sa de calibru mic, cu ciocanul geologic în mână, şi eu, în spate, cu toporul.

Era primăvară, toate florile înfloreau deodată, păsările îşi cântau toate cântecele deodată, iar animalele se grăbeau să ajungă din urmă copacii în sporirea delirantă a speciei.

Poteca urşilor era blocată de un trunchi mort de zadă, căzut pieziş, un buştean imens, un copac căruia furtuna îi rupsese vârful, îl doborâse... Când? Cu un an sau cu două sute de ani în urmă? Nu cunosc marcajele secolelor, oare chiar există? Nu ştiu cât zac pe pământ foştii copaci în Kolîma şi nici ce semne lasă timpul pe buştean an după an.

Copacii vii calculează timpul prin inele – câte un inel pentru fiecare an. Nu ştiu cum e marcată trecerea anilor pe buşteni, pe copacii morţi. Cât timp pot fi folosite ca vizuină, ca bârlog o zadă moartă, o stâncă spartă, pădurea doborâtă de furtună – o ştiu animalele sălbatice. Eu nu ştiu. Ce anume îl determină pe urs să-şi aleagă un alt bârlog. Ce anume determină un animal să se culce de două şi de trei ori într-una şi aceeaşi vizuină.

Furtuna aplecase zada ruptă, dar nu reuşise să o smulgă din pământ, nu avusese destulă putere. Trunchiul rupt atârna deasupra potecii, poteca urşilor cotea şi, după ce ocolea trunchiul mort, redevenea dreaptă. Se putea calcula cu uşurinţă înălţimea patrupedului.

Mahmutov lovi trunchiul cu ciocanul geologic şi copacul răspunse cu un sunet înfundat, sunetul unui trunchi găunos, gol. Golul era o scorbură sub scoarţă, viaţă. Din scorbură căzu chiar pe potecă o nevăstuică, o vietate minusculă. Vietatea nu dispăru în iarbă, în taiga, în pădure. Nevăstuica îşi ridică privirea spre oameni, plină de disperare şi neînfricare. Era în ultimele clipe ale gestaţiei: contracţiile naşterii continuau pe potecă, în faţa noastră, înainte să apuc să fac ceva, să ţip, să înţeleg, să-l opresc, geologul trase în nevăstuică, cu puşca sa Berdan, încărcată

cu un glonte special, o bucată de plumb pentru întâlnirea cu ursul. Mahmutov ţintea prost nu numai pasărea în zbor...

Nevăstuica rănită se târa pe poteca urşilor direct spre Mahmutov care se dădu îndărăt, bătând în retragere în faţa privirii ei. împuşcătura smulsese lăbuţa din spate a nevăstuicii gravide şi ea căra în urma sa terciul însângerat de vietăţi încă nenăscute, de pui nenăscuţi, care ar fi venit pe lume cu o oră mai târziu, când eu şi Mahmutov am fi fost departe de zada ruptă. Puii s-ar fi născut şi ar fi intrat în lumea grea şi serioasă a animalelor din taiga.

Vedeam cum nevăstuica se târa spre Mahmutov, vedeam curajul, mânia, răzbunarea, disperarea din ochii ei. Dar nici urmă de teamă.

— O să-mi găurească cizmele cu dinţii, ticăloasa, spuse geologul, făcând un pas înapoi şi ferindu-şi cizmele, nou-nouţe, potrivite pentru locuri mlăştinoase.

Apoi, apucând puşca de ţeavă, geologul apropie patul armei de botişorul nevăstuicii muribunde.

Dar ochii vietăţii se stinseră şi mânia din ochii ei dispăru. Se apropie Pikulev, se aplecă deasupra nevăstuicii moarte şi spuse:

— Avea ochi neînfricaţi.

Oare înţelesese ceva? Sau nu? Nu ştiu. Urmând poteca urşilor, am ajuns la malul râului, la cort, la locul de adunare. Mâine o să pornim înapoi, dar nu pe aceeaşi potecă, ci pe alta.

[1966]

Marcel Proust

Cartea dispăruse. Cartea in-folio imensă şi grea, pusă pe bancă, dispăruse sub privirile a zeci de bolnavi. Cine văzuse furtul n-o să spună. Pe lume nu există fărădelegi fără martori, însufleţiţi şi neînsufleţiţi. Dar dacă asemenea fărădelegi există? Furtul romanului lui Marcel Proust nu era o enigmă atât de greu de uitat. În plus, oamenii tac, speriaţi de ameninţările aruncate în treacăt, fără adresă, dar care funcţionează totuşi fără greş. Cine văzuse va tăcea, în

virtutea acelui „mi-e frică”. Binefacerea unei asemenea tăceri este confirmată de întreaga viaţă din lagăr, şi nu numai din lagăr, ci şi de toată experienţa vieţii civile. Cartea o putuse fura orice „fraier” la indicaţia unui hoţ, pentru a-şi demonstra curajul, dorinţa de a face parte din lumea infractorilor, a stăpânilor vieţii din lagăr. O putuse fura orice „fraier” pur şi simplu, pentru că prea era la vedere. Cartea fusese, într-adevăr, prea la vedere: pe marginea unei bănci din curtea enormă a clădirii de piatră a spitalului cu două etaje. Pe bancă stăteam eu şi Nina Bogatâriova. Eu lăsasem în urmă colinele din Kolîma, pribegia de zece ani prin aceste locuri muntoase, iar Nina lăsase în urmă frontul. Discuţia, tristă şi îngrijorătoare, se terminase demult.

În zilele însorite bolnavii erau scoşi la plimbare, femeile separat; Nina, ca infirmieră, le păzea pe bolnave.

Am condus-o pe Nina până la colţ, m-am întors, banca era tot liberă: bolnavii ieşiţi la plimbare se temeau să se aşeze acolo, considerând-o banca felcerilor, a asistentelor medicale, a paznicilor, a escortei.

Cartea dispăruse. Cine ar citi această proză stranie, aproape imponderabilă, parcă gata să zboare în cosmos, o proză în care sunt deviate şi amestecate toate dimensiunile, unde nu există mare şi mic? în faţa memoriei, ca şi în faţa morţii, toţi sunt egali şi este dreptul autorului să ţină minte rochia servitoarei şi să uite bijuteriile stăpânei. Acest roman lărgeşte în chip neobişnuit orizontul artei cuvântului. Eu, ca locuitor al Kolîmei, ca zek, fusesem transportat într-o lume pierdută de mult, în mijlocul altor obiceiuri, uitate, inutile. Aveam timp să citesc. Eram felcer de noapte. Am fost copleşit de *Guermantes*. De la *Guermantes*, de la volumul al patrulea a început cunoştinţa mea cu Proust. Cartea o primise un felcer pe care îl ştiam, Kalitiński, care se făIea în salon cu pantalonii lui golf de catifea, umbla cu pipa între dinţi, răspândind peste tot o aromă incredibilă de Capstan[52]. Şi Capstanul, şi pantalonii golf fuseseră primiţi în acelaşi colet cu *Guermantes* de Proust. Ah, soţiile, prietene dragi şi naive! în loc de

52 Marcă de tutun englezesc.

mahorcă, trimiteau Capstan, în loc de pantaloni din piele de drac – pantaloni golf din catifea, în locul unui fular de cămilă, larg şi lung de doi metri – ceva diafan, asemănător cu o fundă, cu un fluture: un fular luxos de mătase care, răsucit în jurul gâtului, ajungea o sforicică de grosimea unui creion.

În 1937, acelaşi fel de pantaloni de catifea şi fular de mătase primise Fritz David, olandezul comunist, sau poate că avea un alt nume, vecinul meu de la RUR – unitatea cu regim forţat. Fritz David nu putea să muncească, era prea vlăguit, iar pantalonii de catifea şi luxoasa cravată-fundă de mătase nu se putea schimba în mină nici măcar pe pâine. Şi Fritz David a murit, a căzut pe podeaua barăcii şi a murit. De fapt, era atâta înghesuială – toţi dormeau în picioare –, încât mortul n-a ajuns dintr-odată la podea. Vecinul meu Fritz David întâi a murit şi abia pe urmă a căzut.

Toate acestea se întâmplaseră cu zece ani în urmă; ce legătură puteau să aibă cu *în căutarea timpului pierdut*? Kalitiński şi cu mine ne aminteam de lumea noastră, de timpul nostru pierdut. Pe vremea mea nu existau pantaloni golf, dar Proust exista şi eram fericit să citesc *Guermantes*. Nu m-am dus să dorm la cămin. Proust era mai preţios decât somnul. În plus, mă zorea şi Kalitiński.

Cartea dispăruse. Kalitiński turba, îşi ieşise din fire. Ne cunoşteam prea puţin şi el era convins că eu furasem cartea, ca s-o vând mai scump. Furtul pe apucate era o tradiţie în Kolîma, o tradiţie a foamei. Fularele, obielele, prosoapele, bucăţile de pâine, mahorca (cea furată, şutită de la alţii) dispăreau fără urmă. După părerea lui Kalitiński, în Kolîma toţi ştiau să fure. Şi eu credeam la fel. Cartea a fost furată. Până seara mai puteam aştepta să apară vreun binevoitor, vreun turnător erou care să „sufle”, să spună unde e cartea, cine e hoţul. Dar seara a trecut, au trecut zeci de seri, şi urmele lui *Guermantes* au dispărut.

Dacă n-o fi fost vândută vreunui amator de literatură – dar de unde amatori de Proust printre şefii de lagăr!? în această lume se mai pot întâlni amatori de Jack London, dar de Proust!? –, atunci o vor folosi pentru cărţi de joc: *Guermantes* era o carte in-folio, grea. Era unul dintre motivele pentru care nu ţinusem cartea pe genunchi, ci o

pusesem pe bancă. Era un volum gros. Pentru cărţi de joc, sigur pentru cărţi de joc... O vor tăia în bucăţi şi cu asta, basta.

Nina Bogatâriova era o frumuseţe, o frumuseţe rusească, adusă de curând de pe Continent în spitalul nostru. Trădare de patrie. Articolul 58 la sau lb.

— Din teritoriile ocupate?

— Nu, noi n-am fost sub ocupaţie. Eram în vecinătatea frontului. Condamnare, douăzeci şi cinci plus cinci – nemţii n-au niciun amestec. Mi se trage de la maior. M-au arestat, maiorul voia să trăiesc cu el. N-am făcut-o. Şi uite pedeapsa. Kolîma. Stau pe banca asta. Totul e adevărat. Şi totodată neadevărat. N-am vrut să trăiesc cu el. Mai bine mă distrez cu unul de-al meu. Uite, cu tine...

— Sunt ocupat, Nina.

— Am auzit.

— O să-ţi fie greu, Nina. Din cauza frumuseţii tale.

— Blestemată să fie frumuseţea asta.

— Ce-ţi promit şefii?

— Că mă ţin în spital ca infirmieră. O să învăţ, ca să devin asistentă.

— Aici nu se ţin femei, Nina. Încă nu.

— Dar mie mi-au promis să mă ţină. Am eu pe cineva. O să mă ajute.

— Pe cine?

— E secret.

— Ai grijă, acesta e un spital de stat, oficial. Nimeni nu are aici atâta putere. Dintre deţinuţi. Medic sau felcer, e totuna. Nu e spital de mină.

— Mi-e totuna. Sunt fericită. O să fac abajururi. Apoi o să merg la cursuri, ca tine.

Nina a rămas în spital să facă abajururi de hârtie. Iar când s-au terminat abajururile, au trimis-o din nou cu convoiul.

— E femeia ta cea care o să plece cu convoiul ăsta?

— Da, a mea.

Am întors capul. În spatele meu stătea Volodea, un lup bătrân de taiga, felcer fără studii medicale. În trecut fusese activist la cultură sau secretar al consiliului orăşenesc.

Volodea era trecut bine de patruzeci de ani şi cunoştea Kolîma de multă vreme. Şi Kolîma îl cunoştea pe Volodea de multă vreme. Trebuşoare cu blatarii, mită la doctori. Fusese trimis aici la cursuri, ca să-şi consolideze funcţia cu studii oficiale. Avea şi nume de familie, Raguzin parcă, dar toată lumea îi zicea Volodea.

El, ocrotitorul Ninei? Ar fi fost prea sinistru. În spatele meu vocea liniştită a lui Volodea spunea:

— Am făcut cândva ordine deplină într-un lagăr de femei pe Continent. Cum începea să „răsufle" că trăiesc c-o muiere, o treceam pe listă – pac! în convoi cu ea. Şi chemam una nouă. Să facă abajururi. Şi totul era din nou în regulă.

Nina a plecat. În spital a rămas sora ei, Tonia. Trăia cu tăietorul de pâine – o prietenie convenabilă –, cu Zolotnitki, un flăcău oacheş, zdravăn şi arătos dintre *bâtoviki*. Zolotnitki venise la spital ca tăietor de pâine – un post care promitea şi aducea profituri de milioane –, plătind o mită mare, dată, după cum se spunea, chiar directorului spitalului. Totul era în regulă, numai că oacheşul cel arătos Zolotnitki s-a dovedit a fi sifilitic: trebuia reluat tratamentul. Tăietorul de pâine a fost îndepărtat, trimis în lagărul pentru bărbaţii cu boli venerice. Zolotnitki a stat în spital câteva luni, dar a apucat să molipsească o singură femeie, pe Tonia Bogatâriova. Aşa că Tonia a fost dusă în lagărul pentru femeile cu boli venerice.

Spitalul s-a alarmat. Tot personalul medical a fost trimis la analize, pentru testul Wasserman. Felcerului Volodea Raguzin i-au ieşit patru cruci. Sifiliticul Volodea a dispărut din spital.

Câteva luni mai târziu, la spital au fost aduse sub escortă femei bolnave, printre ele era şi Nina Bogatâriova. Dar Nina era în trecere, doar s-a odihnit în spital. O duceau în lagărul pentru femeile cu boli venerice.

M-am dus până la convoi.

Numai ochii mari, căprui, adânc înfundaţi în orbite, mai aminteau de chipul de dinainte al Ninei, în rest nu mai rămăsese nimic.

— Uite, mă duc în lagărul de boli venerice...

— Dar de ce în lagărul de boli venerice?

— Păi cum? Eşti felcer şi nu ştii de ce sunt trimişi oamenii în lagărul de boli venerice? Abajururile lui Volodea. Am născut gemeni. N-au avut zile. Au murit.

— Copiii au murit? Ăsta e norocul tău, Nina.

— Da, acum sunt o pasăre liberă. O să mă tratez. Ai găsit cartea atunci?

— Nu, n-am găsit-o.

— Eu o luasem. Volodea mă rugase să-i citesc ceva.

[1966]

Fotografia decolorată

Unul dintre cele mai importante sentimente în lagăr este cel al nemărginitei înjosiri, atenuat întrucâtva de consolarea că întotdeauna, în orice situaţie, în orice împrejurare există cineva mai oropsit decât tine. Acest dozaj are multe trepte. Consolarea e salvatoare şi, probabil, în ea se ascunde secretul principal al omului. Acest sentiment... Acest sentiment este salvator, ca un steag alb, şi totodată înseamnă reconcilierea cu ireconciliabilul.

Krist tocmai se salvase de la moarte, se salvase până *mâine*, nu mai mult, pentru că ziua de mâine a deţinutului este o enigmă ce nu poate fi dezlegată. Krist era un rob, un vierme, neapărat un vierme, căci se pare că în toată lumea vie numai viermele nu are inimă.

Krist este internat în spital, pielea-i uscată, atacată de pelagră, se jupoaie, ridurile i-au scris pe chip ultima condamnare. Încercând să găsească în adâncul sufletului, în ultimele celule întregi din corpul lui costeliv, ceva putere, fizică şi spirituală, pentru a supravieţui până mâine, Krist îşi pune halatul murdar de infirmier, mătură saloanele, aranjează paturile, spală, măsoară temperatura bolnavilor.

Krist este un zeu de-acum şi noii înfometaţi, noii bolnavi se uită la el ca la destinul lor, ca la o zeitate care i-ar putea ajuta, i-ar putea elibera, nici ei nu ştiu de ce. Bolnavul ştie doar că în faţa lui se află un infirmier din rândul bolnavilor, care ar putea să pună o vorbă pentru el la medic, şi atunci i se va permite să mai rămână încă o zi

în spital. Sau poate chiar se va externa şi-i va preda altui bolnav postul său, castronaşul cu supă, halatul de infirmier. Iar dacă aşa ceva nu se va întâmpla, nu-i nicio nenorocire, în viaţă sunt multe dezamăgiri.

Krist îşi puse halatul şi deveni o zeitate.

— O să-ţi spăl cămaşa. Cămaşa ta. Noaptea, la baie. Şi-am s-o usuc pe sobă.

— Aici nu-i apă. Se aduce din altă parte.

— Păi păstrează o jumate de găleată.

Krist dorea de multă vreme să-şi spele cămaşa cazonă. Şi-ar fi spălat-o şi singur, dar abia se ţinea pe picioare de oboseală. Cămaşa era de la mină, îmbibată toată cu transpiraţie, ajunsese o zdreanţă, nu mai era cămaşă. Şi poate că la prima spălare se va transforma în pulbere, în praf şi putregai. Un buzunar era rupt, dar al doilea rămăsese întreg, şi acolo Krist păstra tot ce era, din motive oarecare, important şi necesar pentru el.

Şi totuşi trebuia spălată. Pur şi simplu era vorba de un spital, Krist era infirmier, iar cămaşa lui era murdară. îşi aduse aminte cum îl luaseră, cu câţiva ani în urmă, la Secţia administrativă să transcrie fişele de aprovizionare pe decade, în funcţie de procentele de producţie. îşi aduse aminte cât îl urau toţi cei care locuiau în aceeaşi baracă cu el din cauza acestor nopţi de nesomn, care îi aduceau un bon de masă suplimentar. îl trădaseră fără întârziere, se descotorosiseră de el, adresându-i-se unui contabil *bâtovik*, căruia îi arătaseră gulerul lui Krist, pe care se târa un păduche la fel de flămând ca el. Un păduche palid, ca şi Krist. Şi în aceeaşi clipă Krist fusese târât din birou şi azvârlit afară de o mână de fier.

Da, ar fi mai bine să spele cămaşa.

— Tu dormi, iar eu o spăl. Pentru o bucăţică de pâine, iar dacă nu-i pâine, atunci şi fără.

Krist nu avea pâine. Dar în adâncul sufletului cineva striga că trebuie să rămână flămând, dar cămaşa să fie totuşi spălată. Şi Krist încetă să se opună voinţei străine, înfricoşătoare a omului flămând.

Krist dormea ca întotdeauna, cufundat nu în somn, ci în uitare.

Cu o lună în urmă, pe când Krist nu era încă internat

în spital, ci se împleticea prin mulţimea imensă de mierlitori – de la cantină la dispensar, de la dispensar la baraca pierdută în pâcla albicioasă a zonei lagărului –, s-a întâmplat o nenorocire. Lui Krist i s-a furat punga pentru tutun. Punga goală, bineînţeles. În pungă nu mai era nici urmă de mahorcă de ani buni. Dar Krist păstra acolo, oare de ce, fotografiile şi scrisorile de la soţie, multe scrisori. Multe fotografii. Şi cu toate că nu recitea niciodată scrisorile şi nici nu se uita la fotografii – era prea dureros –, Krist păstra, pesemne, acest pachet pentru vremuri mai bune. E greu de explicat de ce Krist purtase cu el, în toate drumurile sale de deţinut, aceste scrisori scrise cu litere mari, copilăreşti. Scrisorile nu se confiscau la percheziţii. Teancul de scrisori creştea în punga de tutun. Şi iată că îi furaseră punga. Crezuseră, probabil, că sunt bani acolo, că printre fotografii e strecurată vreo bancnotă de o rublă. Nu era nicio rublă acolo... Krist n-a mai găsit niciodată scrisorile acelea. După regulile bine cunoscute ale furturilor, respectate în libertate, respectate de blatari şi de cei care îi imită pe blatari, documentele trebuie strecurate în coşurile de gunoi, fotografiile trimise prin poştă sau aruncate la groapa de gunoi. Dar Krist ştia că aceste rămăşiţe de omenie sunt distruse complet în universul Kolîmei. Cu siguranţă scrisorile arseseră pe foc, în vreuna din sobele lagărului, pentru ca flacăra să se aprindă dintr-odată. Scrisorile nu-i vor mai fi înapoiate cu siguranţă, nu-i vor fi strecurate pe furiş. Dar fotografiile, de ce şi fotografiile?

— N-ai să le găseşti, îi spuse vecinul de prici lui Krist. Le-au luat blatarii.

— Dar ce să facă cu ele?

— Ei, şi tu! Era fotografia unei femei?

— Da, şi ce dacă?

— Păi le trebuie pentru şedinţă[53].

Şi Krist încetă să mai întrebe.

Krist păstra în pungă scrisorile vechi. În schimb, ultima scrisoare şi fotografia, o fotografie micuţă şi nouă,

53 În detenţie, în timpul „şedinţelor“ de masturbare blatarii priveau fotografii de femei.

de buletin, le păstra în buzunarul stâng, singurul buzunar al cămăşii.

Krist dormea ca de obicei, cufundat nu în somn, ci în uitare. Se trezi cu senzaţia că astăzi trebuia să se întâmple un lucru bun. Nu-i luă mult timp să-şi amintească. Cămaşa curată! Krist îşi coborî picioarele grele din patul de scânduri şi se duse la bucătărie. îl întâmpină bolnavul de ieri.

— O usuc, o usuc. Pe sobă o usuc.

Pe Krist îl trecură deodată sudori reci.

— Dar scrisoarea?

— Care scrisoare?

— Din buzunar.

— N-am descheiat buzunarele. Păi am eu voie să vă deschei buzunarele?

Krist întinse mâinile spre cămaşă. Scrisoarea era întreagă, o scrisoare umedă, jilavă. Cămaşa era aproape uscată, dar scrisoarea era umedă, cu dâre de apă sau de lacrimi. Fotografia era decolorată, ştearsă, boţită şi amintea doar în mare de chipul bine cunoscut lui Krist.

Literele scrisorii erau şterse, spălate, dar Krist ştia toată scrisoarea pe de rost, aşa că putu citi fiecare frază.

Era ultima scrisoare primită de Krist de la soţia sa. N-a purtat-o cu el prea multă vreme. Curând, cuvintele scrisorii s-au decolorat de tot, s-au estompat, iar Krist nu-şi mai amintea bine nici măcar textul. Fotografia şi scrisoarea s-au şters definitiv, au putrezit, au dispărut după o dezinfecţie deosebit de minuţioasă în Magadan, la cursurile de felceri, care l-au transformat pe Krist într-o zeitate kolâmiană adevărată, nu închipuită.

Niciun preţ nu era prea mare pentru cursuri, nicio pierdere nu părea exagerată.

Aşa l-a pedepsit soarta pe Krist. Peste mulţi ani, după o matură chibzuinţă, Krist a admis că soarta avusese dreptate, el nu avea încă dreptul ca mâinile altuia să-i spele cămaşa.

[1966]

Şeful Direcţiei politice

Maşina claxona, claxona, claxona întruna... îl chema pe directorul spitalului, suna alarma... Iar oaspeţii urcau deja scările. îşi trăseseră pe ei halate albe şi epoleţii rupeau pânza de pe umeri pentru că uniforma de spital era prea strâmtă pentru oaspeţii militari.

Un bărbat înalt şi cărunt păşea cu două trepte înaintea tuturor, şi numele lui îl cunoştea tot spitalul, deşi nu-l văzuse nimeni la faţă.

Era duminică, duminică pentru angajaţii civili, directorul spitalului juca biliard cu medicii şi-i bătea pe toţi; în faţa unui director pierdea oricine.

Directorul ghici imediat de ce urlă claxonul şi-şi şterse creta de pe degetele transpirate. Trimise un curier să transmită că vine, vine acum.

Dar musafirii nu aşteptau.

— Începem cu chirurgia...

La chirurgie erau internaţi vreo două sute de oameni, două saloane mari a câte optzeci de oameni, unul pentru chirurgie aseptică, altul pentru cea septică; în primul erau numai fracturi închise, numai luxaţii. Plus micile saloane postoperatorii. Şi salonul bolnavilor muribunzi din secţia septică: septicemii, cangrenă.

— Unde-i chirurgul?

— E plecat în sat. La fiul lui. Fiul învaţă acolo la şcoală.

— Dar chirurgul de gardă?

— Vine imediat.

Însă chirurgul de gardă Utrobin, căruia tot spitalul îi zicea Ugrobin[54], era beat şi nu apăru la apelul şefului sus-pus.

Felcerul-şef dintre deţinuţi îl însoţea pe şeful sus-pus prin secţia de chirurgie.

— Nu, n-avem nevoie de explicaţiile tale, de foile tale de observaţie. Ştim noi cum sunt scrise, îi spuse şeful cel înalt felcerului, intrând într-un salon mare şi închizând uşa. Deocamdată nu-l lăsaţi pe directorul spitalului să intre aici.

Unul dintre aghiotanţi, un maior, se postă de pază

54 Din rusă ugrobit – a nenoroci, a distruge, a băga în mormânt.

lângă uşa salonului.

— Ascultaţi, începu şeful cel cărunt, oprindu-se în mijlocul salonului şi arătând cu mâna spre paturile aşezate pe două rânduri de-a lungul pereţilor, ascultaţi ce vă spun. Sunt noul şef al Direcţiei politice a Dalstroi-ului. Cine are fracturi, lovituri căpătate în abataj sau în baracă de la şefii de echipă, de la brigadieri, adică în urma bătăilor, să-mi spună. Am venit să anchetăm traumatismele. Traumatismele sunt îngrozitoare. Dar le vom pune capăt. Toţi cei care v-aţi ales cu astfel de traume, povestiţi-i aghiotantului meu. Tovarăşe maior, notaţi!

Maiorul deschise carneţelul, scoase stiloul.

— Da?

— Dar degerăturile, cetăţene-şef?

— Degerăturile nu. Numai bătăile.

Eu eram felcer în acest salon. Din optzeci de bolnavi, şaptezeci aveau asemenea traumatisme şi totul era notat în foile de observaţie. Dar niciunul dintre bolnavi n-a răspuns la apelul şefilor. Nimeni nu-l credea pe şeful cel cărunt. Te plângi şi pe urmă se socotesc ei cu tine, chiar aici lângă pat. Dar aşa, drept recompensă pentru firea supusă, pentru cuminţenie, te-or ţine în spital o zi în plus. Era mult mai convenabil să taci.

— Să vedeţi, mie mi-a rupt mâna un militar.

— Un militar? Oare la noi militarii îi bat pe deţinuţi? Cu siguranţă nu era un soldat din pază, poate era vreun brigadier?

— Da, cu siguranţă un brigadier.

— Vedeţi, ce memorie slabă aveţi. Însă o asemenea ocazie, ca venirea mea, este o raritate. Eu sunt controlul superior. N-o să permitem bătaia. În general, trebuie să punem capăt grosolăniei, huliganismului şi înjurăturilor. Am luat cuvântul în şedinţa activului administrativ. Am spus aşa: „Dacă şeful Dalstroi-ului este nepoliticos în discuţiile sale cu comandantul Direcţiei, iar comandantul Direcţiei minelor, bruftuluindu-i pe comandanţii minelor, îşi permite să înjure de mamă într-un chip atât de jignitor, cum ar trebui atunci să vorbească directorul minei cu şefii de sectoare? Doar cu înjurături urâte de tot felul. Dar mai sunt şi înjurăturile de pe Continent. Şeful de sector îi ocărăşte pe

şefii de şantier, pe brigadieri şi pe maiştri cu înjurăturile blatarilor din Kolîma. Ce le mai rămâne de făcut maistrului şi brigadierului? Să ia băţul şi să-i snopească pe muncitori”. Aşa-i sau nu?

— Aşa e, tovarăşe comandant, spuse maiorul.

— Atunci a luat cuvântul şi Nikişov. Zice: „Voi sunteţi noi pe aici, nu cunoaşteţi Kolîma, condiţiile de aici sunt diferite, morala e diferită”. Eu i-am spus: „Noi am venit aici să muncim şi vom munci, dar nu cum spune Nikişov, ci cum spune tovarăşul Stalin”.

— Aşa e, tovarăşe comandant, spuse maiorul.

Bolnavii auziră că treaba ajunsese până la Stalin şi amuţiră de-a binelea.

După uşă se înghesuiau şefii de secţii, chemaţi de acasă, era şi directorul spitalului, aşteptând sfârşitul discursului şefului sus-pus.

— S-ar putea să-l concedieze pe Nikişov, presupuse Baikov, şeful celei de-a doua secţii, dar ceilalţi îl ţistuiră şi el tăcu.

Şeful Direcţiei politice ieşi din salon şi dădu mâna cu medicii.

— Vă rog să poftiţi la o gustare, spuse directorul spitalului. Masa e pusă.

— Nu, nu. Şeful Direcţiei politice se uită la ceas. Trebuie să plecăm, să ajungem până se întunecă la Zăpadnoe, la Susuman. Mâine avem şedinţă. De fapt... Dar nu la masă. Uite ce e. Daţi-mi servieta. Şeful cel cărunt luă servieta grea din mâinile maiorului. Puteţi să-mi faceţi o glucoză?

— Glucoză? spuse directorul spitalului, fără să înţeleagă nimic.

— Da, glucoză. O injecţie intravenoasă. Nu mai beau deloc alcool din copilărie... Nu fumez. Dar o dată la două zile îmi fac o glucoză. Douăzeci de mililitri de glucoză intravenos. Mi-a recomandat medicul meu încă de la Moscova. Mă credeţi? Este cel mai bun tonic. Mai bun decât orice fel de ginseng sau testosteron. Întotdeauna am glucoză la mine. Seringă n-am, mi se fac injecţii în orice spital. Faceţi-mi o injecţie.

— Eu nu mă pricep, spuse directorul spitalului. Mai

bine ţin garoul. Uite, chirurgul de gardă, el e mai priceput.

— Nu, spuse chirurgul de gardă, nici eu nu prea ştiu. Ştiţi, tovarăşe şef, nu oricine face asemenea injecţii.

— Atunci s-o facă felcerul.

— Nu avem felceri civili.

— Dar ăsta?

— E dintre *zeki*.

— Ciudat. Dar mi-e totuna. Tu poţi să-mi faci?

— Pot, am spus.

— Fierbe seringa.

Am fiert seringa, am răcit-o. Şeful cel cărunt scoase din servietă cutia cu glucoză, directorul spitalului îşi turnă spirt pe mâini şi împreună cu secretarul de partid sparseră fiola şi traseră soluţia de glucoză în seringă. Directorul spitalului puse acul la seringă, mi-o dădu, apoi legă braţul şefului cu garoul de cauciuc. Am injectat glucoza, am apăsat cu vată pe locul injecţiei.

— Am vene de hamal, glumi binevoitor şeful cu mine.

N-am spus nimic.

— Ei, m-am odihnit, e timpul să plecăm.

Şeful cel cărunt se ridică.

— Dar secţiile medicale? spuse directorul spitalului, temându-se că, dacă oaspeţii se întorc să inspecteze saloanele cu bolnavi, o să fie certat că nu le-a amintit la timp.

— N-avem ce face în secţiile medicale, zise şeful Direcţiei politice. Suntem într-o deplasare specială.

— Dar masa de prânz?

— Fără masă de prânz. Treburile înainte de toate.

Maşina claxonă şi automobilul şefului Direcţiei politice dispăru în pâcla geroasă.

[1967]

Riabokon[55]

La spital, vecinul de pat al lui Riabokon – un pat de scânduri cu salteaua îndesată cu pin pitic mărunţit – era

55 În limba română se traduce prin „Cal bălţat“.

Peters, un leton care luptase, ca toţi letonii, pe toate fronturile Războiului Civil. Kolîma era ultimul front al lui Peters. Trupul uriaş al letonului părea al unui înecat: alb-vineţiu, buhăit, umflat de foame. Un trup tânăr, cu toată pielea netezită de pe care dispăruseră toate ridurile, un trup care spusese tot ce avea de spus, povestise, explicase. Peters tăcea de multe zile, temându-se să facă vreo mişcare în plus: escarele miroseau de-acum, puţeau. Doar ochii albicioşi îl urmăreau cu atenţie pe medic, pe doctorul Lampolski, când acesta intra în salon. Doctorul Lampolski, şeful infirmeriei, nu era doctor. Nu era nici măcar felcer. Doctorul Lampolski era pur şi simplu un turnător şi un neruşinat, care-şi croise drum prin denunţuri. Dar Peters nu ştia toate astea şi se silea să se uite la el cu speranţă.

Riabokon – cum, necum, un fost slobozel – îl cunoştea pe Lampolski. Dar Riabokon îi ura deopotrivă şi pe Peters şi pe Lampolski şi tăcea cu înverşunare.

Riabokon nu semăna cu un înecat. Uriaş, ciolănos, cu vinele uscate. Salteaua îi era scurtă, plapuma îi ajungea doar până la umeri, dar lui Riabokon îi era totuna. Tălpile ca de Gulliver îi atârnau din patul de spital, iar călcâiele galbene osoase, semănând cu nişte bile de biliard, bocăneau în podeaua de scânduri ori de câte ori Riabokon se înclina ca să-şi scoată capul pe fereastră; umerii ciolănoşi nu puteau fi împinşi în afară, spre cer, spre libertate.

Doctorul Lampolski aştepta moartea letonului din clipă în clipă: distroficilor de felul lui le e dat să moară repede. Dar letonul trăgea de viaţă, mărea media zilelor de spitalizare. Şi Riabokon aştepta moartea letonului. Peters zăcea în singurul pat lung din spital pe care, după ce se elibera, doctorul Lampolski i-l promisese lui Riabokon. Riabokon respira la fereastră, fără să-i fie teamă de aerul rece şi îmbătător de primăvară, respira din adâncul pieptului şi se gândea cum se va muta în patul lui Peters după ce acesta va muri, şi va putea să-şi întindă picioarele măcar pentru câteva zile. Trebuie doar să se culce şi să se întindă: câţiva muşchi importanţi se vor relaxa şi Riabokon va trăi.

Vizita medicală se terminase. N-aveai cu ce să tratezi

bolnavii: permanganatul şi iodul făceau minuni până şi în mâinile lui Lampolski. Aşadar, n-aveai cu ce să-i tratezi – Lampolski rezista, acumulând experienţă şi vechime. Nu era învinuit pentru morţi. Dar cine oare era învinuit pentru ei?

— Astăzi îţi facem baie, o baie caldă. Bine?

În ochii albicioşi ai lui Peters licări ura, dar el nu spuse nimic, nu scoase o şoaptă.

Patru infirmieri dintre bolnavi şi doctorul Lampolski împinseră trupul uriaş al lui Peters în butoiul de lemn în care fusese solidol, acum opărit şi spălat.

Doctorul Lampolski se uită la ceasul de mână – un cadou pentru doctorul iubit din partea blatarilor de la mină, unde Lampolski lucrase înainte, până să vină în această cursă de şoareci din piatră.

După cincisprezece minute, letonul începu să horcăie. Infirmierii şi doctorul scoaseră bolnavul din butoi şi-l traseră în pat, în patul cel lung. Letonul rosti clar:

— Rufăria! Rufăria!

— Care rufărie? întrebă doctorul Lampolski. N-avem rufărie.

— Cere cămaşa pentru moarte, se prinse Riabokon.

Şi, uitându-se fix la bărbia tremurătoare a lui Peters, la ochii care se închideau, la degetele vinete şi umflate care căutau ceva pe trup, Riabokon se gândi că moartea lui Peters era o fericire pentru el, nu numai datorită patului lung, ci şi pentru că ei doi erau duşmani vechi, se întâlniseră în timpul luptelor undeva pe lângă Şepetovka.

Riabokon era mahnovist. Visul i se împlinise, se mută în patul lui Peters. Iar în patul lui Riabokon m-am mutat eu şi scriu această povestire.

Riabokon se grăbea să povestească, iar eu mă grăbeam să ţin minte. Amândoi eram buni cunoscători şi ai morţii, şi ai vieţii.

Cunoşteam legea memorialiştilor, legea lor fundamentală, esenţială: are dreptate cel care scrie mai târziu, supravieţuind, întrecând şuvoiul de martori, şi-şi pronunţă sentinţa cu aerul unui om care e stăpânul adevărului absolut.

Viaţa celor doisprezece Cezari a lui Suetoniu este

construită pe o asemenea subtilitate: linguşeala grosolană adresată contemporanilor şi blestemele împotriva morţilor, blesteme la care nimeni dintre cei vii nu răspunde.

— Crezi că Mahno era antisemit? Astea sunt fleacuri. E doar propaganda voastră. Sfetnicii lui erau evrei. Iuda Grossman-Roşcin. Baronul. Eu sunt un simplu ostaş cu căruţa. Eram printre cei două mii pe care tătucul i-a dus în România. Nu mi-a plăcut în România. După un an am trecut graniţa înapoi. Mi-au dat trei ani de deportare, m-am întors, am fost în colhoz, în 37 m-au săltat...

— Întemniţare profilactică? Adică „cinci ani de tabere îndepărtate".

Toracele lui Riabokon era rotund, imens – coastele îi ieşeau în afară ca doagele unui butoi. Aveai impresia că, dacă ar fi murit

Riabokon înaintea lui Peters, din toracele mahnovistului s-ar fi putut face doagele unui butoi pentru îmbăierea letonului dinaintea morţii, după reţeta doctorului Lampolski.

Pielea lui Riabokon era întinsă pe schelet: părea un material didactic pentru studiul anatomiei topografice, un material didactic-carcasă, viu şi ascultător, nu un mulaj. Vorbea puţin, dar mai găsea putere să se păzească de escare, întorcându-se în pat, ridicându-se şi umblând. Pielea uscată i se jupuia pe tot corpul, iar petele vineţii ale viitoarelor escare se conturau pe şolduri şi pe şale.

— Ei, şi am venit. Eram trei. Mahno stătea în pridvor. „Ştii să tragi cu puşca?" – „Ştiu, tătucule!" – „Ia spune, dacă te atacă trei inşi, ce faci?" – „Inventez eu ceva, tătucule!" – „Bine-ai spus-o. Dacă ziceai: «Praf îi fac pe toţi», nu te luam în detaşament. E nevoie de viclenie, de viclenie". De fapt, şi ce dacă era Mahno. Mahno în sus, Mahno în jos. Un ataman. Cu toţii o să murim. Am auzit c-a murit...

— Da. La Paris.

— Dumnezeu să-l odihnească. E timpul să dormim. Riabokon îşi trăgea plapuma veche peste cap, îşi dezvelea picioarele până la genunchi, sforăia.

— Mă auzi?

— Ce-i?

— Povesteşte despre Maruska, despre banda ei.

Riabokon îşi dădu la o parte plapuma de pe faţă.

— Ce să zic? O bandă ca oricare alta. Ba era cu noi, ba cu voi. Era anarhistă Maruska asta. A stat la ocnă douăzeci de ani. A fugit din închisoarea Novinskaia din Moscova. A executat-o Slaşciov[56] în Crimeea. „Trăiască anarhia!” – a strigat ea şi-a murit. Ştii cine era? Nikiforova era numele ei. Cel mai veritabil hermafrodit. Ai auzit? Ei, hai să dormim.

După ce şi-a terminat pedeapsa de cinci ani ca mahnovist înnăscut, Riabokon a fost eliberat fără dreptul de a părăsi Kolîma.

Nu dădeau drumul oamenilor pe Continent. Mahnovistul a fost nevoit să lucreze ca hamal la depozitul unde se canonise cinci ani în gradul de *zek*. Ca slobozel, ca om liber la acelaşi depozit, la aceeaşi muncă. Era o ofensă insuportabilă, o scatoalcă, o palmă pe care puţini o puteau suporta. Cu excepţia specialiştilor, fireşte. Căci speranţa principală a deţinutului este că, odată cu eliberarea, ceva se va schimba, se va modifica. Plecarea, expedierea, alt loc de muncă pot linişti, pot salva un fost deţinut.

Salariul era mic. Să fure de la depozit, ca înainte? Nu, Riabokon avea alte planuri.

Împreună cu alţi trei foşti deţinuţi, Riabokon a dispărut „în gheţuri”, a fugit în adâncul taigalei. Au organizat o ceată de bandiţi, numai din „fraieri”, străină de lumea infractorilor, dar care respirase câţiva ani aerul ei.

Acesta a fost unicul caz în Kolîma de fugă a unor slobozei, nu a unor deţinuţi, care sunt păziţi şi număraţi în timpul apelurilor de patru ori pe zi, ci a unor cetăţeni liberi. Printre ei era şi contabilul-şef al minei, un fost deţinut, la fel ca şi Riabokon. Era. Desigur, în bandă nu era nimeni dintre cei care lucrau cu contract – aceştia umblau după bani uşor de câştigat –, ci doar foşti *zeki*. Ei nu primeau sporuri şi îşi puteau căpăta uşor banul cu mâna înarmată.

Cei patru criminali au comis tâlhării pe drumul de o mie de kilometri – şoseaua centrală – un an întreg. S-au

56 Iakov Aleksandrovici Slaşciov (1885-1929), militar rus, general în armata ţaristă. În perioada 1919-1920 a condus apărarea Crimeii împotriva Armatei Roşii.

distrat un an jefuind maşinile şi casele din aşezări. Au pus mâna pe un camion care avea drept garaj un defileu în munţi.

Riabokon şi amicii lui ucideau cu uşurinţă. Nimeni nu se temea de o nouă condamnare.

O lună, un an, zece ani, douăzeci de ani sunt pedepse aproape identice, după măsura din Kolîma, după morala nordului.

Povestea s-a terminat aşa cum se termină toate poveştile de felul acesta. O zâzanie, o ceartă, o pradă împărţită strâmb. Atamanul-contabil şi-a pierdut autoritatea. A dat nişte informaţii false, a făcut o gafă. Au ajuns la tribunal. Douăzeci şi cinci de ani plus cinci – privare de drepturi. Pe atunci, nu erai împuşcat pentru crimă.

În această bandă nu era niciun infractor recidivist. Doar „fraieri" obişnuiţi. Inclusiv Riabokon. La Guliai-Pole[57] învăţase să treacă prin viaţă ucigând cu sufletul uşor.

[1966]

Viaţa inginerului Kipreev

Ani de-a rândul am crezut că moartea este o formă de viaţă şi, împăcat cu şubrezenia acestui raţionament, îmi elaboram o formulă de protecţie activă a propriei existenţe pe acest pământ jalnic.

Credeam că omul se poate considera om când, în orice clipă, simte cu tot trupul că este pregătit să-şi pună capăt zilelor, să intervină el însuşi în propria-i existenţă. Că tocmai conştiinţa acestui fapt îi conferă voinţa de a trăi.

Mă testasem de nenumărate ori şi, simţind că am forţa necesară să mor, alegeam să trăiesc.

Mult mai târziu am înţeles că pur şi simplu îmi construisem un refugiu, evitasem problema, pentru că în momentul deciziei nu voi fi cel de acum, când viaţa şi

57 Oraş în Ucraina devenit cunoscut în anii Războiului Civil din Rusia, în perioada 1917-1921 acolo se afla centrul armatei mahnoviştilor şi tot acolo se născuse şi crescuse Nestor Mahno, liderul ţăranilor anarhişti din Ucraina.

moartea sunt un joc al voinţei. Voi fi mai slab, mă voi schimba, mă voi trăda. Nu mă gândeam la moarte, dar am simţit că decizia anterioară avea nevoie de un alt răspuns, că promisiunea făcută mie însumi şi jurămintele tinereţii sunt mult prea naive şi extrem de relative.

M-a convins de acest lucru istoria inginerului Kipreev.

N-am trădat şi n-am vândut pe nimeni în viaţa mea. Dar nu ştiu cum aş fi reacţionat dacă aş fi fost bătut. Am trecut prin toate anchetele în chipul cel mai norocos cu putinţă, fără bătaie, fără metoda numărul trei. Pe parcursul tuturor interogatoriilor, anchetatorii mei nu m-au atins nici măcar cu un deget. A fost o întâmplare şi nimic mai mult. Pur şi simplu am fost anchetat devreme, în prima jumătate a lui 37, când încă nu se recurgea la tortură.

Dar inginerul Kipreev a fost arestat în 1938 şi îi era cunoscut întregul tablou înfricoşător al bătăilor din timpul anchetei. El a rezistat acestor bătăi repezindu-se la anchetator şi, bătut, a fost băgat la carceră. Dar anchetatorii au obţinut cu uşurinţă de la Kipreev semnătura necesară: l-au speriat cu arestarea soţiei, şi Kipreev a semnat.

Această îngrozitoare lovitură morală Kipreev a purtat-o cu sine toată viaţa. Nu puţine sunt înjosirile şi căderile morale. În jurnalele militanţilor pentru eliberarea Rusiei se vorbeşte de un traumatism înfricoşător: cererea de graţiere. Înainte de revoluţie lucrul acesta era considerat o ruşine, o ruşine veşnică. Şi după revoluţie, în societatea deţinuţilor politici şi a deportaţilor, nu erau acceptaţi sub nicio formă aşa-numiţii „solicitanţi”, adică cei care cândva, indiferent din ce motiv, îl rugaseră pe ţar să-i elibereze, să le reducă pedeapsa.

În anii ’30 li se ierta totul nu numai „solicitanţilor”, ci chiar şi celor care semnaseră minciuni evidente, uneori sângeroase, despre propria persoană şi despre alţii.

Pildele vii îmbătrâniseră de mult, muriseră de mult în lagăr, în exil, iar cei închişi şi trecuţi prin anchetă erau cu toţii „solicitanţi”. De aceea nimeni nu mai ştia la ce chinuri morale se condamnase Kipreev când plecase pe Marea Ohotsk, la Vladivostok, la Magadan.

Kipreev fusese inginer fizician la Institutul de Fizică

din Harkov, primul din Uniunea Sovietică, unde cercetarea se apropiase de obţinerea reacţiei nucleare. Acolo lucrase şi Kurceatov[58]. Institutul din Harkov nu scăpase de epurare. Una dintre primele victime din domeniul ştiinţei noastre atomice a fost inginerul Kipreev.

Kipreev îşi ştia valoarea. Dar şefii lui Kipreev nu i-o ştiau. În plus, a mai ieşit la iveală şi faptul că tăria morală nu prea are legătură cu talentul, cu experienţa ştiinţifică, nici măcar cu pasiunea ştiinţifică. Erau lucruri diferite. Ştiind despre bătăile din timpul anchetelor, Kipreev s-a pregătit cât se poate de simplu: se va apăra ca o fiară, va răspunde la lovituri cu lovituri, fără să mai analizeze cine era executantul şi cine creatorul acestui sistem, al metodei numărul trei. Kipreev a fost bătut şi aruncat în carceră. Apoi au luat totul de la capăt. Forţele fizice l-au lăsat, iar după fermitatea fizică, a slăbit şi cea morală. Kipreev a semnat. Îl ameninţaseră cu arestarea soţiei. Lui Kipreev i-a fost teribil de ruşine pentru slăbiciunea lui, pentru faptul că la întâlnirea cu forţa brută, el, intelectualul Kipreev, cedase. Încă de atunci, din închisoare, Kipreev s-a jurat să nu mai repete niciodată fapta sa ruşinoasă. De altfel, numai lui Kipreev i se părea dezonorantă. Alături de el stăteau întinşi pe priciuri oameni care, ca şi el, semnaseră, calomniaseră. Stăteau întinşi şi nu mureau. Ruşinea nu are limite, mai exact, limitele sunt întotdeauna personale, iar exigenţele faţă de propria persoană sunt diferite pentru fiecare ocupant al celulei de anchetă.

Kipreev venise în Kolîma cu o condamnare de cinci ani, convins că va găsi o cale să fie eliberat anticipat, că va reuşi să iasă în libertate, să plece pe Continent. Cu siguranţă, ca inginer va fi apreciat. Ca inginer va câştiga zile de muncă, eliberarea, reducerea pedepsei. Kipreev privea cu dispreţ munca fizică din lagăr şi a înţeles repede că la capătul acestui drum nu mai era nimic în afară de moarte. Dacă ar munci undeva, unde s-ar putea aplica măcar umbra cunoştinţelor speciale pe care le poseda, o să fie eliberat. Cel puţin nu-şi va pierde calificarea.

---

58 Igor Kurceatov (1903-1960), fizician şi savant sovietic, conducătorul proiectului de dezvoltare a bombei atomice în URSS.

Experienţa muncii la mină, degetele rupte, nimerite în screper, slăbiciunea fizică ajunsă apoi la limita maximă, toate acestea îl aduseră pe Kipreev în spital, iar după aceea în lagărul de tranzit.

Din nenorocire, inginerul nu putea să nu inventeze, să nu caute rezolvări tehnico-ştiinţifice în haosul vieţii zilnice din lagărul în care trăia.

În schimb, lagărul, şefii lagărului îl priveau pe Kipreev ca pe un sclav şi nimic mai mult. Energia lui Kipreev, pentru care se blestema de o mie de ori, căuta o ieşire.

Numai că miza jocului trebuia să fie demnă de un inginer, de un om de ştiinţă. Iar miza era libertatea.

Kolîma este o „planetă stranie" nu numai pentru că acolo e iarnă „nouă luni din an". În timpul războiului, acolo se plăteau o sută de ruble pentru un măr, iar o greşeală la distribuirea roşiilor proaspete, aduse de pe Continent, ducea la drame sângeroase. Toate acestea, şi merele şi roşiile, erau, se înţelege, pentru lumea liberă, a angajaţilor civili, căreia deţinutul Kipreev nu-i aparţinea. Este o „planetă stranie" nu numai pentru că acolo stăpânea „legea taigalei". Nu pentru că întreaga Kolîma era un lagăr stalinist special, de exterminare. Nu pentru că era deficit de mahorcă, de ceai-*cifir,* nu pentru că ele reprezentau valuta din Kolîma, adevăratul ei aur, în schimbul căruia puteai obţine orice.

Şi totuşi cea mai deficitară era sticla – obiectele din sticlă, vasele de laborator, instrumentele. Gerurile sporeau fragilitatea sticlei, dar norma de „cioburi" admise nu creştea. Un simplu termometru medical costa vreo trei sute de ruble. Dar nu existau pieţe clandestine pentru termometre. Medicul trebuia să înainteze o cerere către reprezentantul Secţiei raionale, pentru că un termometru medical e mai greu de ascuns decât *Gioconda*. Dar medicul nu depunea nicio cerere. El plătea pur şi simplu trei sute de ruble şi aducea termometrul de acasă, ca să măsoare temperatura celor grav bolnavi.

În Kolîma o conservă este un adevărat poem. Cutia de tablă a conservei este o unitate de măsură, o măsură potrivită, mereu la îndemână. O măsură pentru apă, crupe, făină, chisel, supă, ceai. Este o cană pentru cifir, în care e

foarte practic „să dai în clocot cifiraşul”. Această cană e sterilă, purificată prin foc. Ceaiul sau supa sunt încălzite, sunt fierte în sobă, pe flacără.

Cutia de trei litri este gamela clasică a mierlitorilor, cu mâner de sârmă, prins comod la brâu. Dar cine n-a fost sau nu va fi mierlitor în Kolîma?

Borcanul de sticlă este lumină prinsă într-o împletitură de lemn, cu ochiuri, gândită pentru cazul în care sticla s-ar sparge. Este un vas transparent, în care e foarte practic să păstrezi medicamentele la dispensar.

Borcanul de jumătate de litru este vesela pentru felul trei la cantina lagărului.

Dar nici termometrele, nici vasele de laborator, nici borcanele nu reprezintă principalul deficit de sticlă în Kolîma.

Deficitul principal este cel de becuri electrice.

În Kolîma sunt sute de mine şi exploatări miniere, mii de sectoare, cariere şi puţuri subterane, zeci de mii de abataje de aur, uraniu, staniu, wolfram, zeci de mii de subunităţi de lagăr, aşezări ale angajaţilor civili, zone de lagăr şi barăci ale detaşamentelor de pază, şi pretutindeni e nevoie de lumină, lumină, lumină. Timp de nouă luni pe an Kolîma trăieşte fără soare, fără lumină. Lumina năvalnică a soarelui care nu apune nu salvează, nu oferă nimic.

Există lumină şi energie de la tractoarele cuplate câte două sau de la locomotoare.

Aparatura industrială, *butarele*, abatajele au nevoie de lumină. Abatajele luminate cu proiectoare lungesc tura de noapte, fac munca mai productivă.

Pretutindeni e nevoie de becuri electrice. Acestea sunt aduse de pe Continent – de trei sute, de cinci sute şi de o mie de waţi, gata să lumineze baraca şi abatajul. Lumina intermitentă a generatoarelor condamnă becurile la uzură prematură.

În Kolîma, becul electric este o problemă de stat.

Nu doar abatajul are nevoie de lumină. Trebuie luminată zona, sârma ghimpată cu turnurile de pază, conform unor norme pe care Nordul îndepărtat le măreşte, nu le reduce.

Trebuie asigurată lumina pentru detaşamentul de pază. Nu te poţi limita la un simplu proces-verbal (ca în abatajul minei), aici sunt oameni care pot fugi şi, cu toate că e limpede că iarna n-ai unde să fugi, că în acest anotimp, în Kolîma nimeni n-a fugit niciodată şi nicăieri, legea rămâne lege şi, dacă nu e curent sau nu sunt becuri, în jurul zonei se distribuie făclii aprinse care sunt lăsate în zăpadă până dimineaţa, până se luminează. Făclia este o cârpă îmbibată cu păcură sau benzină.

Becurile se ard repede. Şi nu se pot recondiţiona.

Kipreev a scris un referat care l-a uimit pe şeful Dalstroi-ului. Şeful se vedea deja cu medalia pe tunică, neapărat pe tunica militară, nu pe veston sau pe haină.

Becurile se pot recondiţiona, cu condiţia ca sticla să nu fie spartă.

Şi iată că prin Kolîma începură să circule dispoziţii ameninţătoare. Toate becurile arse erau aduse cu grijă la Magadan. La combinatul industrial, situat la kilometrul 47, s-a construit o uzină. O uzină pentru recondiţionarea luminii electrice.

Inginerul Kipreev a fost numit şef de secţie în uzină. Restul personalului din statele de plată apărute în jurul reparaţiei becurilor era alcătuit numai din angajaţi civili. Succesul era pus în mâinile de nădejde ale angajaţilor civili. Dar Kipreev nu acorda atenţie acestui lucru. În schimb, creatorii uzinei nu puteau să nu-l remarce.

Rezultatul a fost strălucit. E adevărat, după ce erau reparate, becurile nu funcţionau prea mult. Dar Kipreev reuşise să economisească ceva ore, ceva zile de aur pentru Kolîma. Erau foarte multe zile. Beneficiul adus statului a fost uriaş, un beneficiu militar, de aur.

Directorul Dalstroi-ului a fost răsplătit cu ordinul Lenin. Toţi şefii implicaţi în reparaţia becurilor au primit decoraţii.

Însă nici Moscovei, nici Magadanului nu le-a trecut prin cap să-l menţioneze pe deţinutul Kipreev. Pentru ei Kipreev era un sclav, un sclav deştept şi nimic mai mult.

Totuşi, directorul Dalstroi-ului a considerat că nu se face să-l uite de tot pe corespondentul său din taiga.

La o mare sărbătoare celebrată de Moscova în Kolîma,

într-un cerc restrâns, la seara festivă în cinstea – a cui oare? – a directorului Dalstroi-ului, a fiecăruia dintre cei care primiseră medalii şi mulţumiri (căci în afară de hotărârea guvernului, directorul Dalstroi-ului dăduse şi el ordin să fie oferite mulţumiri, recompense, premii pentru toţi cei care participaseră la reparaţia becurilor, pentru toţi şefii uzinei unde era atelierul de recondiţionare a luminii electrice), s-au pregătit, în afară de medalii şi mulţumiri, pachete americane de pe vremea războiului. Fiecare pachet livrat prin *Le*nd-*Lease* conţinea un costum, o cravată, o cămaşă şi o pereche de bocanci. Costumul, pare-se, dispăruse în timpul transportului, în schimb bocancii, bocancii americani din piele roşie, cu talpă groasă, erau visul fiecărui şef.

Directorul Dalstroi-ului s-a sfătuit cu adjunctul şi toată lumea a hotărât că un inginer *zek* nici că putea visa la o fericire mai mare, la un cadou mai frumos.

În acele vremuri tulburi, directorului Dalstroi-ului nu i-ar fi trecut prin minte să se adreseze Moscovei cu o cerere de reducere a pedepsei, de eliberare deplină. Sclavul trebuia să se mulţumească cu bocancii vechi ai stăpânului, cu costumul acestuia.

Tot Magadanul, întreaga Kolîma vorbeau despre aceste cadouri. Şefii de acolo primiseră destule decoraţii şi mulţumiri. Dar un costum american şi bocanci cu talpă groasă erau ca un fel de călătorie pe Lună, un zbor într-o altă lume.

Sosi şi seara festivă, cutiile strălucitoare de carton, în care se aflau costumele, erau îngrămădite pe masa acoperită cu postav roşu.

Directorul Dalstroi-ului citi dispoziţia în care, bineînţeles, numele lui Kipreev nu era amintit, nu avea cum să fie amintit.

Şeful Secţiei politice citi lista celor care primeau cadouri. Numele lui Kipreev era ultimul. Inginerul veni lângă masa puternic luminată de becuri – becurile lui – şi luă cutia din mâinile directorului Dalstroi-ului.

Apoi spuse desluşit şi tare: „Eu n-o să port vechituri americane” şi puse cutia pe masă.

Kipreev a fost arestat imediat şi a primit opt ani de

condamnare suplimentară conform nu ştiu cărui articol, dar acest lucru n-are oricum nicio importanţă în Kolîma, nu interesează pe nimeni.

De altfel, ce articol poate să existe pentru refuzul unor cadouri americane? Şi nu numai. În concluzia raportului anchetatorului din noul „dosar” al lui Kipreev era menţionat: „a spus despre Kolîma că este un Auschwitz fără cuptoare”.

Kipreev a primit cu calm acest al doilea termen. El ştia foarte bine ce-l aşteaptă dacă refuză cadourile americane. Totuşi, îşi luase unele măsuri de siguranţă. Şi anume: a rugat un cunoscut să-i scrie soţiei sale o scrisoare pe Continent şi să-i comunice că el, Kipreev, a murit. Apoi a încetat şi el să mai trimită scrisori.

Inginerul a fost scos de la uzină şi trimis la mină, la muncile în comun. Nu după multă vreme războiul s-a terminat, sistemul lagărelor a devenit şi mai complicat; pe Kipreev, ca dublu recidivist, îl aştepta lagărul cu regim special.

Inginerul s-a îmbolnăvit şi a ajuns la Spitalul Central pentru deţinuţi. Acolo era mare nevoie de priceperea lui Kipreev: trebuia montat şi pus în funcţiune aparatul Röntgen, asamblat din vechituri, din piese nefuncţionale. Directorul spitalului, doctorul Doktor, i-a promis eliberarea, reducerea pedepsei. Inginerul Kipreev nu prea credea în astfel de promisiuni: era în regim de „bolnav”, iar compensaţiile li se acordau numai angajaţilor încadraţi în schema spitalului. Totuşi, îşi dorea să creadă în promisiunea şefului, la cabinetul de radiologie nu era ca la mină, la abatajul aurifer.

Ne aflam acolo când a fost bombardată Hiroshima.

— Iat-o, bomba, cu asta ne ocupam noi la Harkov. — Sinuciderea lui Forrestal[59]. Un val de telegrame batjocoritoare.

— Ştii care-i treaba? Pentru un intelectual din vest este foarte complicat, foarte greu să se decidă să arunce

59 James Vincent Forrestal (1892-1949), bancher şi om politic nord-american şi secretar al apărării al SUA între 1947 şi 1949. A fost promotorul portavioanelor ca armă de contracarare a puterii militare sovietice. S-a sinucis în împrejurări suspecte în mai 1949.

bomba atomică. Depresie psihică, nebunie, sinucidere – iată preţul pe care-l plăteşte intelectualul din vest pentru asemenea decizii. Un Forrestal de-al nostru n-ar fi înnebunit. Câţi oameni buni ai întâlnit în viaţa ta? Cu adevărat buni, pe care ai dori să-i imiţi, să-i slujeşti.

— Stai să-mi aduc aminte: inginerul diversionist Miller şi încă vreo cinci inşi.

— E foarte mult.

— Adunarea generală a semnat Convenţia privind genocidul[60].

— Genocid? Cu ce se mănâncă asta?

— Noi am semnat convenţia. Desigur, anul ,37 nu e genocid. Este exterminarea „duşmanilor poporului”. Convenţia poate fi semnată.

— Regimul strânge toate şuruburile la maximum. Nu trebuie să tăcem. Ca în abecedar: „Noi nu suntem robi. Robi nu suntem noi”. Trebuie să facem ceva, să ne demonstrăm nouă înşine.

— Ţie însuţi poţi să-ţi demonstrezi numai propria prostie. Să trăieşti, să supravieţuieşti, asta-i sarcina. Şi să nu te frângi... Viaţa e mai serioasă decât crezi tu.

Oglinzile nu păstrează amintirile. Dar ceea ce-i pitit în geamantanul meu poate fi numit cu greu oglindă – un ciob de sticlă, ca şi cum suprafaţa apei s-ar fi tulburat şi râul a rămas tulbure şi murdar pentru totdeauna, păstrând întipărit ceva important, ceva infinit mai important decât şuvoiul transparent şi cristalin al râului limpede, străveziu până în adâncul lui. Oglinda s-a tulburat şi nu mai reflectă nimic. Dar pe vremuri oglinda era oglindă, un cadou dezinteresat pe care l-am purtat cu mine timp de două decenii – de lagăr, de libertate asemănătoare cu lagărul şi de tot ce a urmat după congresul al XX-lea al partidului. Oglinda ce-mi fusese dăruită de inginerul Kipreev nu era un obiect negociat, ci un experiment, un experiment ştiinţific, urma acestui experiment în întunericul cabinetului de radiologie. Am făcut o ramă de lemn pentru această bucată de oglindă. N-am făcut, am comandat. Rama e intactă şi

60 La 9 decembrie 1948, Adunarea Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite a ratificat Convenţia privind prevenirea şi pedepsirea crimelor de genocid.

acum, a făcut-o un tâmplar dintre letoni, un convalescent, pentru o raţie de pâine. Pe atunci puteam să dau o raţie de pâine pentru o comandă strict personală, strict neserioasă.

Privesc rama – grosolană, vopsită cu vopsea de ulei, din cel folosit la duşumele – spitalul era în curs de renovare şi tâmplarul ceruse un pic de vopsea. Apoi o lăcuise, dar lacul s-a şters de mult. În oglindă nu se mai vede nimic, dar pe vremuri, în Oimiakon, mă bărbieream în faţa ei şi toţi slobozeii mă invidiau. M-au invidiat până în anul 1953, când un om liber, un om înţelept, a trimis un colet cu oglinzi, oglinzi ieftine. Oglinzile acelea minuscule de doi bani, rotunde şi pătrate, se vindeau la un preţ comparabil cu cel al becurilor. Dar toată lumea scotea bani de pe carnetele de economii şi cumpăra. Oglinzile s-au vândut într-o singură zi, într-o singură oră.

De atunci oglinda artizanală n-a mai stârnit invidia musafirilor mei.

Am oglinda cu mine. Nu este o amuletă. Nu ştiu dacă îmi poartă noroc. Poate că oglinda atrage razele răului, le reflectă, nu mă lasă să mă dizolv în torentul de oameni, unde nimeni în afară de mine nu cunoaşte Kolîma şi nu-l cunoaşte pe inginerul Kipreev.

Lui Kipreev îi era totuna. Un criminal oarecare, aproape blatar, un recidivist mai priceput, chemat de director să fie instruit să pătrundă tainele cabinetului de radiologie, unde cupla şi decupla manetele, un blatar pe nume Rogov, învăţa de la Kipreev meşteşugul tehnicii Röntgen.

Conducerea avea intenţii serioase şi prea puţin îi păsa de Rogov, blatarul. Da, dar Rogov se instalase cu Kipreev în cabinetul de radiologie, prin urmare controla, urmărea, raporta, participa la o muncă de stat, ca „prieten al poporului”. Informa în permanenţă, prevenea orice discuţii, orice vizite. Iar dacă nu reuşea, atunci raporta, veghea.

Acesta era obiectivul principal al şefilor. În plus, Kipreev îşi pregătea singur un înlocuitor dintre *bâtoviki*.

De îndată ce Rogov va fi învăţat meşteşugul – era o profesie pentru toată viaţa –, Kipreev trebuia trimis la Berlag, lagărul cu regim special pentru recidivişti.

Inginerul înţelegea toate acestea şi nu avea de gând

să se împotrivească destinului. îl învăţa pe Rogov fără să se gândească la propria persoană.

Norocul lui Kipreev era că Rogov învăţa prost. Ca orice *bâtovik* care înţelegea lucrul cel mai important, şi anume că pe cei ca el conducerea nu-i va uita orice s-ar întâmpla, Rogov învăţa fără prea mare tragere de inimă. Totuşi a sosit şi clipa hotărâtoare. Rogov a anunţat că poate să lucreze, iar Kipreev a fost trimis în lagărul cu regim special. Însă ceva s-a defectat la aparatul de radiografii şi, la intervenţia doctorilor, Kipreev a fost trimis iar la spital. Cabinetul de radiologie a început să funcţioneze din nou.

De acea perioadă este legată experienţa lui Kipreev cu blenda.

Dicţionarul de neologisme din anul 1964 lămureşte cuvântul „blendă” în felul următor: „...4) Diafragmă (clapă cu deschidere reglabilă), folosită în fotografie, microscopie şi radiologie”.

Cu douăzeci de ani în urmă, „blenda” nu exista în dicţionarul de neologisme. E o noutate din timpul războiului, o invenţie de ocazie, legată de microscopul electronic.

Lui Kipreev i-a căzut în mână o pagină ruptă dintr-o revistă tehnică şi blenda a început să fie utilizată în cabinetul de radiologie al spitalului pentru deţinuţi de pe malul stâng al Kolîmei.

Blenda era mândria inginerului Kipreev, speranţa lui, o slabă speranţă, de altfel. S-a raportat despre blendă la o conferinţă medicală, a fost trimis un referat la Magadan, apoi la Moscova. Niciun răspuns.

— Te pricepi să faci o oglindă?

— Desigur.

— Una mare. Ca o oglindă de toaletă.

— Orice fel de oglindă. Doar argint să fie.

— Dar linguri de argint?

— Pot şi asta.

Din depozit a fost scos din scripte un geam gros pentru mesele din cabinetele şefilor şi dus apoi în cabinetul de radiologie.

Prima experienţă a eşuat şi, furios, Kipreev a spart

oglinda cu ciocanul.

Unul din acele cioburi este oglinda mea, cadou de la Kipreev.

A doua oară totul a mers bine şi conducerea şi-a primit din mâinile lui Kipreev obiectul visat: oglinda de toaletă.

Directorul nici nu se gândea să-i mulţumească în vreun fel lui Kipreev. De ce i-ar mulţumi? Un rob priceput trebuie să fie oricum recunoscător că e ţinut într-un pat de spital. Dacă blenda s-ar fi bucurat de atenţia conducerii, ar fi primit mulţumiri şi nimic mai mult. Oglinda însă este o realitate, iar blenda un mit, o ceaţă... Kipreev era întru totul de acord cu directorul.

Dar nopţile, moţăind în patul de scânduri dintr-un colţ al cabinetului de radiologie, aşteptând să plece încă o muiere de la asistentul, elevul şi denunţătorul său, Kipreev nu voia să creadă nici în Kolîma, nici în propria persoană. Pentru că blenda nu era o glumă. Era o realizare a tehnicii. Dar nu, nici Moscovei, nici Magadanului nu le păsa de blenda inginerului Kipreev.

În lagăr nu se răspunde la scrisori şi nici nu le place să li se aducă aminte. Nu poţi decât să aştepţi. O întâmplare, o întâlnire importantă.

Toate acestea îţi puneau nervii la încercare, dacă pielea şagrinată a nervilor tăi mai era întreagă, după ce fusese ruptă, terfelită.

Pentru deţinut speranţa este întotdeauna asemenea lanţurilor. Speranţa este întotdeauna egală cu lipsa libertăţii. Omul care speră ceva îşi schimbă comportamentul, îşi calcă mai des pe conştiinţă decât cel lipsit de orice speranţă. Câtă vreme inginerul a aşteptat hotărârea în legătură cu blenda blestemată, şi-a ţinut gura, a lăsat să-i treacă pe lângă urechi toate glumele utile şi inutile cu care se distrau şefii lui cei mai apropiaţi, ca să nu mai vorbim de asistent, care-şi aştepta ziua şi ora când va fi stăpân. Rogov învăţase să facă şi oglinzi: profitul, câştigul îi era asigurat.

Toată lumea ştia despre blendă. Glumeau cu toţii pe seama lui Kipreev, inclusiv secretarul organizaţiei de partid a spitalului, farmacistul Krugliak. Farmacistul cel botos nu

era băiat rău, dar era impulsiv şi mai ales fusese învăţat că deţinutul e un vierme. Iar Kipreev ăsta... Farmacistul venise în spital de curând, nu auzise nicăieri povestea cu reciclarea becurilor electrice. Nu se gândise niciodată ce înseamnă să echipezi un cabinet de radiologie în inima taigalei în Nordul îndepărtat.

Blenda i se părea lui Krugliak o născocire ingenioasă de-a lui Kipreev, din dorinţa de „a umbla cu iordane" şi de „a turna gogoşi" – aceste cuvinte farmacistul le învăţase deja.

În sala de tratamente a secţiei de chirurgie Krugliak l-a înjurat pe Kipreev. Inginerul a înşfăcat un taburet şi l-a ridicat asupra secretarului organizaţiei de partid. Lui Kipreev i s-a smuls imediat taburetul din mâini şi a fost dus în salon.

Pe inginer îl păştea execuţia. Sau transferul la o mină disciplinară, într-o zonă cu regim special, ceea ce era mai rău decât execuţia. Kipreev avea mulţi prieteni în spital şi nu doar datorită oglinzilor. Povestea cu becurile era bine cunoscută, era proaspătă. Oamenii îl ajutau. Dar aici era vorba de articolul 58 şi de punctul 8: terorism.

Prietenii s-au dus la directorul spitalului. Medicii-femei au făcut-o. Directorul spitalului Vinokurov nu-l avea la inimă pe Krugliak. îl aprecia pe inginer, aştepta rezultatele cererii în legătură cu blenda şi, mai ales, nu era un om rău. Un şef care nu-şi folosea autoritatea ca să facă rău. Căpătuitul, carieristul Vinokurov nu le făcea bine oamenilor, dar nici nu dorea răul nimănui.

— Bine, nu-i voi transmite materialul ofiţerului politic ca să-i intenteze proces lui Kipreev, spuse Vinokurov, dar numai dacă nu va exista un raport din partea lui Krugliak, a victimei. Dacă o să apară un raport, va începe procesul. Pedeapsa minimă: mina disciplinară.

— Mulţumim.

Cu Krugliak au vorbit bărbaţii, prietenii lui.

— Nu înţelegi că omul va fi executat? El nu are drepturi. Nu e vorba de mine sau de tine.

— Dar a ridicat mâna împotriva mea.

— N-a ridicat mâna împotriva ta, n-a văzut nimeni asta. Dacă mă certam eu cu tine, ţi-aş fi aranjat mutra de la

a doua vorbă, pentru că-ţi bagi nasul peste tot şi te iei de toată lumea.

Krugliak, băiat bun în esenţă, total nepotrivit pentru un şef din Kolîma, s-a lăsat înduplecat. N-a făcut raport.

Kipreev a rămas în spital. A mai trecut o lună şi a venit la spital general-maiorul Derevianko, adjunctul directorului Dalstroi-ului în probleme de lagăr, cel mai mare şef peste deţinuţi.

Şefilor le plăcea să poposească la spital. Şefii cei mari din Nord aveau unde să bea şi să ia o gustare acolo, să se odihnească.

General-maiorul Derevianko, înveşmântat în halat alb, umbla din secţie în secţie, dezmorţindu-se înainte de masă. Generalul era bine dispus şi Vinokurov se hotărî să rişte.

— Am un deţinut care a făcut pentru stat o lucrare importantă.

— Ce fel de lucrare?

Directorul spitalului îi povesti general-maiorului, cum se pricepea, ce este blenda.

— Vreau să-l propun pe acest deţinut pentru eliberare anticipată.

General-maiorul se interesă de datele din dosar şi, primind răspunsul, mârâi.

— Ascultă-mă, directore, spuse general-maiorul. Blenda ca blenda, dar mai bine ar fi să-l trimiţi pe inginerul ăsta... Korneev...

— Kipreev, tovarăşe comandant.

— Aşa-aşa, Kipreev. Să-l trimiţi acolo unde ar trebui să se afle conform datelor din dosar.

— Am înţeles, tovarăşe comandant.

O săptămână mai târziu Kipreev a fost trimis unde trebuia, dar după încă o săptămână aparatul Röntgen s-a defectat şi Kipreev a fost din nou chemat la spital.

Acum nu mai era de glumit, Vinokurov se temea că mânia general-maiorului o să se abată asupra lui.

Şeful Direcţiei n-o să creadă că aparatul Röntgen s-a defectat. S-a stabilit ziua plecării lui Kipreev cu un convoi de deţinuţi, dar el s-a îmbolnăvit şi a rămas.

Acum nici nu se mai punea problema să lucreze la cabinetul de radiologie. Kipreev a înţeles foarte bine lucrul

acesta.

Inginerul avea mastoidită: răcise la cap în patul din lagăr, la mină, şi operaţia era vitală. Dar nimeni nu voia să creadă nici în febra, nici în rapoartele medicilor. Vinokurov tuna şi fulgera, cerând să fie operat de urgenţă.

Cei mai buni chirurgi ai spitalului se pregăteau să-l opereze pe Kipreev de mastoidită. Chirurgul Braude era aproape specialist în mastoidite. În Kolîma lumea răceşte mai des decât e nevoie, Braude avea multă experienţă, făcuse sute de asemenea operaţii. Dar el trebuia doar să asiste. Operaţia trebuia făcută de doctoriţa Novikova, otorinolaringolog de marcă, discipola lui Voiacek[61], care lucra de mulţi ani în Dalstroi. Novikova nu fusese niciodată în detenţie, dar de multă vreme lucra numai în periferiile din Nord. Şi nu pentru că era vorba de mulţi bani. Ci pentru că în Nordul îndepărtat i se iertau multe. Novikova era o alcoolică inveterată. După moartea soţului, femeia – talentată, deşteaptă şi frumoasă – a rătăcit ani în şir prin Nordul îndepărtat. Totul începea minunat, dar apoi scăpa de sub control săptămâni întregi.

Novikova avea vreo cincizeci de ani. Nu exista o persoană mai calificată decât ea. Doctoriţa de urechi era într-o criză alcoolică, pe sfârşite de-acum, şi directorul spitalului a permis ca Kipreev să mai fie ţinut câteva zile.

În aceste câteva zile Novikova s-a pus pe picioare. Mâinile au încetat să-i mai tremure şi orelista l-a operat în chip strălucit pe Kipreev – un cadou de rămas-bun, pe deplin medical, pentru tehnicianul său radiolog. A asistat-o Braude şi inginerul a rămas internat în spital.

Kipreev a înţeles că e inutil să mai spere, că nu va mai fi ţinut în spital nici măcar o oră în plus.

Îl aştepta lagărul pentru recidivişti, unde se mergea la muncă în formaţie de câte cinci, cot la cot, unde coloana de oameni era mânată dintr-un loc în altul, înconjurată de treizeci de câini.

Nici în această ultimă stare disperată, Kipreev nu s-a dezminţit. Când şeful secţiei i-a prescris deţinutului inginer,

61 Vladimir Ignatievici Voiacek, otorinolaringolog sovietic, academician al Academiei de Ştiinţe a URSS, om de ştiinţă, general-locotenent, medic militar.

bolnavului operat de mastoidită o operaţie serioasă, un meniu special, adică mâncare dietetică îmbunătăţită, Kipreev a refuzat, declarând că în secţia pentru trei sute de oameni sunt pacienţi mai grav bolnavi decât el, care au mai multe drepturi la un meniu special.

Kipreev a fost dus de acolo.

L-am căutat pe inginerul Kipreev timp de cincisprezece ani. Am dedicat amintirii lui o piesă – o metodă tranşantă de imixtiune a omului în lumea de apoi.

N-a fost suficient să scriu piesa despre Kipreev, să o dedic amintirii lui. A mai fost nevoie ca pe o stradă din centrul Moscovei, într-un apartament comun, unde locuia o veche cunoscută de-a mea, să se mute o vecină nouă. Printr-un anunţ, prin schimb de locuinţă.

În timp ce făcea cunoştinţă cu locatarii, noua vecină a intrat în odaie şi a văzut pe masă piesa dedicată lui Kipreev; a sucit-o pe toate părţile.

— Iniţialele numelui coincid cu cele ale unui cunoscut de-al meu. Doar că el nu-i în Kolîma, ci în cu totul altă parte.

Cunoştinţa mea mi-a telefonat. Am refuzat să continui discuţia. Era o greşeală. Mai ales că în piesă personajul este medic, iar Kipreev era inginer fizician.

— Exact, inginer fizician.

M-am îmbrăcat şi am plecat spre noua locatară a apartamentului comun.

Destinul urzeşte modele foarte complicate. De ce oare? De ce a fost nevoie de atâtea coincidenţe, pentru ca voinţa destinului să se facă simţită atât de convingător? Ne căutăm prea puţin unii pe alţii şi destinul preia vieţile noastre în mâinile sale.

Inginerul Kipreev a rămas în viaţă şi locuieşte în Nord. S-a eliberat de acum zece ani. A fost dus la Moscova şi a lucrat în lagăre secrete. După eliberare s-a întors în Nord. Vrea să lucreze în Nord până la pensie.

M-am întâlnit cu el.

— Om de ştiinţă n-o să mai fiu. Doar un inginer obişnuit. Să mă întorc fără drepturi, rămas în urmă? Toţi colegii mei de serviciu şi de facultate sunt de multă vreme laureaţi a tot felul de premii.

— Ce-i cu prostiile astea?

— Nu, nu-s prostii. În Nord respir mai uşor. Voi respira mai uşor până la pensie.

[1967]

Durerea

Povestea asta e ciudată, atât de ciudată, încât n-are cum s-o înţeleagă cine n-a fost în lagăr, cine nu cunoaşte adâncurile întunecate ale lumii crimei, ale împărăţiei blatarilor. Lagărul este gunoiul vieţii. Lumea infracţională nu este gunoiul cel mai ordinar. Este cu totul şi cu totul altceva, este ceva inuman.

Există o vorbă banală: istoria se repetă de două ori – prima oară ca tragedie, a doua oară ca farsă.

Nu-i doar atât. Mai există şi o a treia reflectare a aceloraşi evenimente, a aceluiaşi subiect, este reflectarea în oglinda concavă a lumii subterane. Subiectul este de neconceput şi totuşi real, există cu adevărat, trăieşte alături de noi.

În această oglindă concavă a sentimentelor şi faptelor se reflectă spânzurătorile pe deplin reale ale „judeţelor” de la ocnă, ale aşa-numitelor „instanţe de onoare” ale blatarilor. Acolo oamenii se joacă de-a războiul, repetă spectacolele războiului şi curge sânge adevărat.

Există o lume a forţelor supreme, lumea zeilor homerici, care coboară până la noi, ca să ni se arate şi să îmbunătăţească specia umană prin exemplul personal. Ce-i drept, zeii întârzie. Homer îi lăuda pe ahei, iar noi îl admirăm pe Hector – climatul moral s-a schimbat puţin. Uneori zeii îi cheamă pe oameni în cer, ca să-i facă spectatori ai „reprezentaţiilor înalte”. Poetul a înţeles de mult toate acestea. Există lumea şi iadul subpământean, de unde oamenii se întorc uneori, nu dispar pentru totdeauna. De ce se întorc? Inima lor e plină de veşnică nelinişte, de groaza veşnică a lumii întunecate, nicidecum a celei de dincolo de mormânt.

Această lume este mai reală decât cerurile lui Homer.

Şelgunov se „împotmolise” în lagărul de tranzit din Vladivostok: jerpelit, murdar, flămând, un „refuznic” care nu fusese învins definitiv de escortă. Trebuia să trăiască, dar navele, precum cărucioarele pentru cuptoarele de gazare de la Auschwitz, îi duceau şi-i tot duceau pe mare, vapor după vapor, convoi după convoi. Dincolo de mare, de unde nu se întorcea nimeni, Şelgunov fusese anul trecut într-un spital în valea morţii şi reuşise să fie trimis înapoi pe Continent: la minele de aur nu era nevoie de oasele lui.

Acum pericolul se apropia din nou, Şelgunov simţea tot mai clar întreaga nesiguranţă a vieţii de deţinut. Nu exista nicio ieşire din această nesiguranţă, din această incertitudine.

Lagărul de tranzit era o aşezare imensă, străbătută în toate direcţiile de pătratele regulate ale zonelor, înconjurată de sârmă ghimpată şi aflată în bătaia gloanţelor dintr-o sută de turnuri de pază, luminată de mănunchiurile de raze ale celor o mie de proiectoare care orbeau ochii slăbiţi ai deţinuţilor.

Priciurile în acest lagăr de tranzit uriaş – poarta spre Kolîma – ba se goleau pe neaşteptate, ba se umpleau din nou cu oameni chinuiţi şi murdari, cu noi convoaie venite din libertate.

Vapoarele se întorceau, lagărul de tranzit „vărsa” o nouă porţie de oameni, rămânea pustiu un timp şi se umplea din nou.

În zona unde locuia Şelgunov – cea mai mare zonă a lagărului de tranzit – se goleau toate barăcile în afară de cea cu numărul nouă. În baraca numărul nouă locuiau blatarii. Acolo petrecea însuşi Regele – căpetenia. Gardienii nu se arătau pe acolo, personalul de serviciu al lagărului aduna zilnic din faţa pridvorului cadavrele celor care se răfuiau cu Regele.

De la bucătărie, bucătarii cărau în această baracă cele mai bune mâncăruri şi cele mai bune lucruri – bulendre din toate convoaiele erau neapărat jucate în baraca numărul nouă, cea a Regelui.

Şelgunov, urmaşul direct al Şelgunovilor, adepţi ai

mişcării *Zemlia*i *Volia*[62] – tatăl lui fusese academician în anii de libertate, iar mama, profesor universitar – trăise din copilărie prin cărţi şi pentru cărţi; iubitor al cărţii şi lecturii, supsese cultura rusă odată cu laptele mamei. Pe Şelgunov îl formase secolul al XIX-lea, secolul de aur al omenirii.

Să-ţi împărtăşeşti cunoştinţele. Să crezi în oameni, să-i iubeşti – aşa îl învăţa marea literatură rusă – şi Şelgunov simţea de multă vreme că are puterea să restituie societăţii ceea ce primise ca moştenire. Să se jertfească – pentru oricine. Să se răzvrătească împotriva nedreptăţii, oricât de mărunţă ar fi fost, mai ales dacă nedreptatea era aproape.

Închisoarea şi surghiunul au fost primul răspuns al statului la încercările lui Şelgunov de a trăi aşa cum îl învăţau cărţile, cum îl învăţase secolul al XIX-lea.

Şelgunov era uimit de josnicia oamenilor din jurul lui. În lagăr nu existau eroi. Şelgunov nu voia să creadă că secolul al XIX-lea îl înşelase. Dezamăgirii profunde faţă de oameni, resimţită în timpul petrecut în anchete, în convoaie şi în lagărele de tranzit, i-a luat brusc locul voioşia de dinainte, entuziasmul. Şelgunov căutase şi găsise ceea ce dorise şi visase: exemple vii. Întâlnise forţa despre care citise mult pe vremuri; convingerea că această forţă există îi intrase lui Şelgunov în sânge. Era vorba de lumea crimei, de lumea blatarilor.

Conducerea, care îi călca în picioare, îi bătea şi-i dispreţuia pe vecinii şi prietenii lui Şelgunov şi pe Şelgunov însuşi, se temea şi-i respecta pe criminali.

Iată lumea care se poziţionase cu curaj împotriva statului, lumea care îl putea ajuta pe Şelgunov în setea lui oarbă şi romantică de bine, în setea de răzbunare...

— N-aveţi pe aici niciun povestaş?

Cineva îşi schimba încălţămintea, punându-şi piciorul pe prici. După cravată şi şosete, într-o lume în care de mulţi ani nu existau decât obiele, Şelgunov stabili fără greş: venise din baraca numărul nouă.

— Avem unul. Hei, scriitorule!

— Aici e scriitorul!

---

62 Zemlia i Volia (Pământ şi Libertate), organizaţie revoluţionară ilegală din Rusia, apărută în 1861.

Şelgunov se ivi din întuneric.

— Hai la Rege să „stampezi” ceva.

— Nu mă duc.

— Cum adică nu te duci? Pân’ diseară nu mai eşti în viaţă, prostănacule!

Literatura îl pregătise bine pe Şelgunov pentru întâlnirea cu lumea crimei. Plin de veneraţie, Şelgunov păşi pragul barăcii numărul nouă. Toţi nervii lui, întreaga lui năzuinţă spre bine, se tensionaseră, răsunau ca nişte coarde întinse. Trebuia să aibă succes, să câştige atenţia, încrederea, dragostea înaltului ascultător, a stăpânului de aici, a Regelui. Şi a avut parte de succes. Toate nenorocirile sale luară sfârşit în clipa în care buzele uscate ale Regelui se destinseră într-un zâmbet.

Ce-a „stampat” Şelgunov – Dumnezeu mai ştie! N-a vrut să se încurce nici măcar cu *Contele de Monte-Cristo*, cartea cu care mergea la sigur. Nu. Şelgunov a reînviat în faţa Regelui cronicile lui Stendhal şi autobiografia lui Cellini, legendele sângeroase ale Evului Mediu italian.

— Bravo, bravo! hârâia Regele. Ce cultură grozavă am halit!

Din acea seară pentru Şelgunov nici n-a mai fost vorba de vreo muncă în lagăr. I s-au adus mâncare, tutun, iar a doua zi a fost mutat în baraca numărul nouă, cu viză de reşedinţă permanentă, dacă o asemenea viză există în lagăr.

Şelgunov a devenit povestaşul curţii.

— De ce eşti trist, povestaşule?

— Mă gândesc la casa mea, la soţie...

— Şi...

— Păi uite, ancheta, convoiul, tranzitul. Că doar nu te lasă să scrii scrisori până nu ajungi la mina de aur.

— Hai măi, juncane. Dar noi pentru ce suntem aici? Scrie-i şucarei tale şi trimitem scrisoarea, fără cutii poştale, pe calea noastră ferată. Ce zici, povestaşule?

— O să vă slujesc veşnic.

— Scrie.

Şelgunov începu să trimită scrisori la Moscova o dată pe săptămână.

Soţia lui era actriţă, actriţă moscovită dintr-o familie

de generali.

Cândva, în clipa arestului, se îmbrăţişaseră.

„Chiar dacă un an sau doi nu voi primi scrisori, nu-i nimic. O să aştept, o să fiu mereu cu tine”.

„Scrisorile vor veni mai devreme, îşi liniştea Şelgunov soţia, sigur pe el, bărbăteşte. Am eu căile mele. Vei primi scrisorile prin aceste căi. Şi-mi vei răspunde”.

„Da! Da! Da!”

— Să-l chem pe povestaş? Nu te-ai săturat de el? îl întrebă grijuliu pe şeful său Kolea Karzubâi. Nu vrei să-ţi aduc un Petiuncik din noul convoi? Dintr-ai noştri, sau dintre 58-işti.

Blatarii le spuneau „Petiunciki” homosexualilor.

— Nu. Cheamă-l pe povestaş. Ce-i drept, am halit destulă cultură. Dar toate astea sunt romanţuri, teorie. O să mai jucăm încă un joc cu „fraierul” ăsta. Avem timp destul.

— Visul meu, povestaşule, spuse Regele, după ce toate ritualurile de culcare au fost executate: călcâiele, scărpinate, crucea, atârnată la gât, iar pe spate aplicate „ventuze” de închisoare – ciupituri „retezate” –, visul meu, povestaşule, este să-mi scrie din libertate o muiere ca a ta. Frumoasă! Regele răsuci în mâini fotografia boţită, ştearsă a Marinei, soţia lui Şelgunov, poză trecută prin mii de percheziţii, dezinfecţii şi furturi. Frumoasă!

— E bună pentru „şedinţă”. Fată de general! Actriţă! Norocoşi mai sunteţi voi, „fraierii”, noi avem parte numai de sifilitice. Sculamentul nici nu-l mai bagi în seamă. Ei, e timpul să soilim[63]. Deja mă încearcă un vis.

Povestaşul nu mai „stampă romanţuri” nici în seara următoare.

— Mi-ai picat cu ceva la suflet, „fraiere”. Juncan ca juncan, dar ai ceva sânge de borfaş în tine. Ia scrie-i o scrisoare soţiei tovarăşului meu – un om adevărat, ca să zic aşa. Tu eşti scriitor. Scrie aşa, mai duios şi mai deştept, dacă tot ştii atâtea romanţuri.

Pare-se niciuna n-o să reziste la o scrisoare de-a ta. Păi noi suntem nişte inculţi. Scrie-i. Omul o transcrie şi-o trimite. Vă şi cheamă la fel, Aleksandr. Ce caraghioslâc. Ce-

63 A dormi (argou).

i drept, el e Aleksandr numai în dosarul ăsta, de acum. Dar oricum e Aleksandr. Şura, adică, Şurocika.

— N-am scris niciodată asemenea scrisori, zise Şelgunov. Dar pot să încerc.

Regele îi povestea cam ce să conţină fiecare scrisoare, iar Şelgunov-Cyrano dădea viaţă ideilor acestuia.

Şelgunov a scris cincizeci de asemenea scrisori.

Într-una din ele se spunea: „Am recunoscut totul, rog puterea sovietică să mă ierte...”

— Oare infractorii de meserie, adică blatarii, cer iertare? întrebă Şelgunov, întrerupând fără voie scrisoarea.

— Păi cum să nu? spuse Regele. Misiva asta este o măsluială.

O prefăcătorie, o abureală. Şiretlic de război.

Şelgunov n-a mai întrebat nimic, scria supus tot ce-i dicta Regele.

Apoi recitea scrisorile cu voce tare, corecta stilul, se mândrea cu forţa creierului său încă ager. Regele aproba, iar buzele i se desfăceau uşor într-un zâmbet regal.

Totul are un sfârşit. S-a sfârşit şi cu scrisul scrisorilor pentru Rege. Poate că exista un motiv important, umbla zvonul – *paraşa*

I se spunea în lagăr – că Regele va fi trimis totuşi cu convoiul în Kolîma, unde trimisese el atâţia, prin crime şi înşelăciune. Adică îl vor înşfăca adormit, îl vor lega de mâini şi de picioare şi... pe vapor cu el. Era timpul să pună capăt corespondenţei, şi aşa de aproape un an Şelgunov-Cyrano îi spunea cuvinte de dragoste Roxanei, prin vocea lui Christian. Dar jocul trebuia terminat în felul blatarilor, adică să curgă sânge adevărat...

Sângele se închegase pe tâmpla unui cadavru care zăcea în faţa ochilor Regelui.

Şelgunov voia să-i acopere chipul şi ochii privind cu reproş.

— Ştii cine-i ăsta? E tizul tău, Şura, cel pentru care scriai scrisori. Astăzi operativii i-au venit de hac definitiv, i-au tăiat capul cu toporul. Se pare că mergea cu faţa înfăşurată în fular. Scrie: „Vă scrie tovarăşul lui Şura al dumneavoastră! Şura a fost executat ieri şi mă grăbesc să vă scriu ultimele lui cuvinte...” Ai scris? spuse Regele. O

transcriem şi gata treaba. Nu mai trebuie să scriem scrisori. Pe asta puteam s-o scriu şi fără tine, zâmbi Regele. Apreciem educaţia, scriitorule. Noi suntem oameni inculţi...

Şelgunov scrisese scrisoarea de înmormântare.

Regele parcă ştiuse: noaptea a fost înşfăcat şi trimis pe mare în Kolîma.

Şelgunov, nereuşind să stabilească legătura cu cei de acasă, şi-a pierdut şi speranţele. S-a chinuit singur un an, doi, trei – rătăcind de la spital la muncă, supărat pe soţia care se dovedise a fi o canalie sau o fricoasă, nu folosise „căile sigure" de legătură şi îl uitase, călcase în picioare orice amintire legată de el.

Dar s-a întâmplat ca şi iadul lagărului să ia sfârşit, Şelgunov s-a eliberat, a venit la Moscova.

Mama i-a spus că nu ştie nimic despre Marina. Tatăl murise. Şelgunov a dat de urma unei prietene a Marinei, colegă la teatru, şi a intrat în apartamentul în care locuia aceasta.

Prietena scoase un ţipăt.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Şelgunov.

— Şura, n-ai murit?

— Cum să mor? Doar sunt aici!

— O să trăiţi veşnic, zise un bărbat, apărut din camera vecină. Aşa se spune.

— Nu prea cred că e nevoie să trăiesc veşnic, rosti încet Şelgunov. Dar ce s-a întâmplat? Unde e Marina?

— Marina a murit. S-a aruncat sub un tren după ce te-au executat. Numai că nu acolo unde a făcut-o Anna Karenina, ci la Rastorguev. Şi-a pus capul sub roţi. Capul a fost tăiat cu precizie, curat. Doar ai recunoscut totul, iar Marina nu voia să audă asta, credea în tine.

— Am recunoscut?

— Păi chiar tu ai scris aşa. Iar un tovarăş de-al tău a scris că ai fost executat. Uite cufăraşul ei.

În cufăraş erau toate cele cincizeci de scrisori pe care Şelgunov i le scrisese Marinei prin canalele sale proprii din Vladivostok. Canalele au funcţionat excelent, numai că nu pentru „fraieri".

Şelgunov arse scrisorile sale care o uciseseră pe Marina. Dar unde erau scrisorile Marinei, unde era

fotografia Marinei, trimisă la Vladivostok? Şelgunov şi-l imagină pe Rege citind scrisorile de dragoste. îşi imagină cum folosea Regele fotografia pentru „şedinţă”, izbucni în plâns. Şi plânse în fiecare zi, toată viaţa.

Şelgunov se duse în fugă la mama sa, ca să găsească măcar ceva, măcar un rând scris de mâna Marinei. Chiar dacă nu era pentru el. Găsiră două scrisori uzate, pe care Şelgunov le învăţă pe dinafară.

Fata de general, actriţa, îi scria scrisori blatarului. În vocabularul blatarilor există cuvântul „*hlestatsia*” (care înseamnă a te lăuda), intrat în jargonul interlop din marea literatură. *Hlestatsia* înseamnă să fii un Hlestakov[64], Regele avea cu ce să se laude: „«Fraierul» acesta e romancier. Să mori de râs, nu alta. Dragul meu Şura. Aşa se scriu scrisorile, iar tu, căţea neruşinată, nu erai în stare să legi două vorbe...” Regele îi citea fragmente din propriul său roman unei prostituate, Zoei Talitova.

„Eu n-am şcoală”. „N-ai şcoală. Învăţaţi, ticăloşilor, cum să trăiţi”.

Toate acestea şi le imagina cu uşurinţă Şelgunov, stând în scara întunecată a unui bloc moscovit. Scena dintre Cyrano, Christian şi Roxana, jucată în cel de-al nouălea cerc al infernului, aproape pe gheaţa Nordului îndepărtat. Şelgunov a avut încredere în blatari şi aceştia l-au pus să-şi ucidă soţia cu propriile mâini.

Cele două scrisori au putrezit, dar cerneala nu s-a decolorat, hârtia n-a ajuns praf şi pulbere.

Şelgunov citea aceste scrisori în fiecare zi. Cum să le păstreze veşnic? Cu ce fel de lipici să acopere fisurile, crăpăturile din aceste foi întunecate de hârtie de scrisori, care cândva fusese albă. Nu cu sticlă lichidă. Sticla lichidă le va arde, le va distruge.

Totuşi scrisorile se pot lipi în aşa fel încât să trăiască veşnic. Orice arhivist cunoaşte această metodă, în special un arhivist de la muzeul literaturii. Trebuie să constrângi scrisorile să vorbească, asta-i tot.

Chipul iubit al femeii era fixat pe sticlă alături de o icoană rusească din secolul al XII-lea, ceva mai sus de

64 Eroul principal din piesa Revizorul de N.V. Gogol.

icoana Maicii Domnului cu trei mâini. Chipul femeii – fotografia Marinei era aici la locul ei – întrecea icoana... Cu ce era Marina mai prejos de Maica Domnului, cu ce era mai prejos de o sfântă? Cu ce? De ce există atâtea femei-sfinte, egale cu Apostolii, mari mucenice, iar Marina e doar o actriţă, o actriţă care şi-a pus capul sub tren? Sau religia ortodoxă nu-i primeşte în rangul de înger pe sinucigaşi? Fotografia se ascundea printre icoane, ea însăşi icoană.

Uneori Şelgunov se trezea noaptea şi, fără să aprindă lumina, pipăia, căuta pe masă fotografia Marinei. Degetele degerate în lagăr nu puteau distinge icoana de fotografie, lemnul de carton.

Sau poate că Şelgunov era pur şi simplu beat. Şelgunov bea în fiecare zi. Desigur, vodca este dăunătoare, alcoolul e otravă, iar Antabus[65] o fericire. Dar ce să faci, dacă pe masă este icoana Marinei?

— Ghenka, ţi-l mai aminteşti pe „fraierul” ăla, povestaşul, scriitorul? Ai? Sau l-ai uitat de mult? întrebă Regele când veni vremea de culcare, după ce ritualurile fuseseră executate.

— Cum să-l uit? Mi-l amintesc. Ce mai budală[66] era, ce mai paliu[67]!

Şi Ghenka îşi flutură deasupra urechii degetele răşchirate de la mâna dreaptă.

[1967]

Pisica fără nume

Pisica nu apucase s-o zbughească afară, că şoferul Mişa o prinse în tindă. Luând un burghiu vechi, un drug scurt de oţel, Mişa îi rupse pisicii coastele. Apoi luă pisica de coadă, deschise uşa cu piciorul şi o aruncă afară, în zăpadă, în noapte, în gerul de minus cincizeci de grade. Pisica era a lui Krugliak, secretarul organizaţiei de partid din spital. Krugliak ocupa un apartament întreg într-o casă cu

65 Medicament de tratare a alcoolismului.

66 Prostănac (argou).

67 Nebun (argou).

etaj din aşezare şi ţinea un porc în camera de deasupra celei în care locuia Mişa. Tencuiala de pe tavan se umezise, se umflase, se înnegrise, ieri căzuse şi odată cu ea picase în capul şoferului şi bălegarul de la porc. Mişa se dusese să vorbească cu vecinul, dar Krugliak îl gonise. Şoferul nu era un om rău, dar jignirea era mare, iar când pisica a nimerit în mâinile lui...

Deasupra, în apartamentul lui Krugliak, era tăcere – nu ieşise nimeni la miorlăiturile, la gemetele, la strigătele de ajutor ale pisicii. Dar oare pisica după ajutor strigase? Pisica nu credea că oamenii îi pot veni în ajutor – Krugliak sau şoferul... era totuna.

Trezindu-se în zăpadă, pisica se târa printre nămeţi, pe poteca de gheaţă care sclipea în lumina lunii. Treceam pe acolo şi am luat-o cu mine la spital, la spitalul pentru deţinuţi. N-aveam voie să ţinem pisici în salon, cu toate că era puzderie de şobolani şi nici stricnina, nici şoricioaica nu erau de niciun folos, ca să nu mai vorbim de cursele şi de capcanele pentru şobolani. Şoricioaica şi stricnina se ţineau sub şapte lacăte şi nu erau destinate şobolanilor. L-am înduplecat pe felcerul de la secţia de neuropsihiatrie să ia pisica la nebuni. Acolo şi-a revenit şi a prins puteri. Coada degerată i-a căzut, a rămas doar un ciot, o lăbuţă era ruptă, coastele la fel. Dar inima era neatinsă, iar oasele s-au sudat. După două luni pisica se lupta deja cu şobolanii şi a scăpat secţia de neuropsihiatrie a spitalului de ei.

Protectorul pisicii a devenit Lionecika, un simulant pe care nici n-aveau chef să-l demaşte – un om de nimic, care scăpase de război dintr-un capriciu de neînţeles al doctorului, protector al blatarilor, pe care orice recidivist îl făcea să se înfioare, nu de groază, ci de încântare, de respect, de evlavie. „Mare hoţ”, spunea respectabilul doctor despre pacienţii săi, vădit simulanţi. Doctorul nu urmărea un scop „comercial” – mită sau biruri. Nu. Pur şi simplu nu avea suficientă energie pentru o iniţiativă a binelui şi de aceea hoţii îi dădeau ordine. În schimb, adevăraţii bolnavi nu reuşeau să ajungă la spital, nu ştiau nici măcar cum să-l întâlnească pe doctor. Pe deasupra, unde o fi oare graniţa dintre boala adevărată şi cea închipuită, mai ales într-un lagăr? Simulantul, bolnavul

închipuit şi cel care suferă cu adevărat se deosebesc prea puţin unul de celălalt. Adevăratul bolnav trebuie să fie simulant pentru a reuşi să ajungă pe un pat de spital.

Dar capriciul nebunilor a ţinut pisica în viaţă. În curând ea s-a împerecheat, a fătat. Viaţa este viaţă.

Pe urmă au venit în secţie blatarii, au omorât pisica şi doi pisoi, i-au fiert într-un ceaun şi i-au dat amicului meu, felcerul de serviciu, un ceaun cu supă de carne – ca să tacă şi în semn de prietenie. Felcerul a salvat pentru mine un pisoi, pe cel de-al treilea, unul cenuşiu, pe care nu ştiu cum îl cheamă: m-am temut să-i dau un nume, să-l botez, ca să nu atrag ghinionul.

Tocmai plecam spre sectorul meu din taiga şi duceam în sân pisoiul, pe fiica acelei pisici invalide fără nume, mâncate de blatari. La mine în dispensar am hrănit pisica, i-am făcut un mosoraş-jucărie, i-am turnat apă într-un borcan. Problema era că munca mea presupunea să fiu mereu pe drum.

Nu puteam să încui pisica în dispensar pentru câteva zile. Trebuia s-o dau cuiva a cărui funcţie în lagăr îi permitea să mai hrănească pe cineva, om sau animal, totuna. Şefului de echipă? Acesta ura animalele. Soldaţilor din escortă? în clădirea celor de la pază erau ţinuţi doar câini, câini ciobăneşti, şi să-l condamn pe pisoi la chinuri veşnice, la batjocuri zilnice, hărţuială, ghionturi...

I-am dat pisoiul bucătarului din lagăr, lui Volodea Buianov. El distribuia mâncarea în spitalul unde lucrasem înainte. În supa bolnavilor, în ceaun, în rezervor Volodea descoperise un şoarece, un şoarece răsfiert. A făcut scandal, cu toate că scandalul n-a fost prea mare şi oricum era inutil, pentru că niciun bolnav n-ar fi refuzat o farfurie în plus din supa aceea cu şoarece. Povestea s-a sfârşit în felul următor: Volodea a fost acuzat că a făcut-o cu un anume scop şi aşa mai departe. Şefa bucătăriei era angajată civilă, cu contract, aşa că pe Volodea l-au dat afară şi l-au trimis la pădure, la exploatarea forestieră. Acolo lucram şi eu ca felcer. Răzbunarea şefei bucătăriei l-a ajuns pe Volodea şi în pădure. Funcţia de bucătar este o funcţie de invidiat. Unii scriau denunţuri împotriva lui Volodea, alţii îl urmăreau de bunăvoie zi şi noapte. Fiecare ştia că nu va ajunge în acest

post şi totuşi denunţau, urmăreau, dădeau de gol. În cele din urmă Volodea a fost dat afară şi el mi-a adus pisoiul înapoi.

Am dat pisica barcagiului.

Râul, sau cum i se spune în Kolîma, „izvorul” Duskania, pe ale cărui maluri se aflau exploatările noastre forestiere, avea, la fel ca toate râurile, râuleţele şi pâraiele din Kolîma, o lăţime incertă, instabilă, care depindea de debitul de apă, iar acesta depindea la rândul său de ploaie, de zăpadă, de soare. Oricât de mult ar fi scăzut izvorul pe timpul verii, tot era nevoie de un mijloc de transport, de o barcă pentru a-i trece pe oameni de pe un mal pe celălalt.

Lângă pârâu era o căsuţă, în ea locuia barcagiul, care era şi pescar.

Posturile din spital, obţinute „pe blat”, nu erau întotdeauna uşoare. De obicei, aceşti oameni prestau trei munci în loc de una, iar pentru cei care figurau ca bolnavi internaţi în spital, „cu foaie de observaţie”, situaţia era şi mai complicată, mai delicată.

Fusese ales barcagiu cineva care să pescuiască pentru şefi. Peşte proaspăt pentru masa directorului spitalului. Izvorul Duskania are peşte, puţin, dar are. Barcagiul pescuia chiar el pentru directorul spitalului cu mult sârg. În fiecare zi, seara, şoferul care transporta lemne pentru spital lua de la pescar un sac ud închis la culoare, plin cu peşte şi iarbă udă, îl arunca în cabină şi maşina pleca spre spital. Dimineaţa şoferul îi aducea pescarului sacul gol.

Dacă era mult peşte, directorul, după ce şi-l alegea pe cel mai bun, îi chema pe medicul-şef şi pe alţii mai mici în rang.

Şefii nu-i dădeau niciodată pescarului nici măcar mahorcă, considerând că postul de pescar trebuia onorat de cei „din scripte”, adică de personalul spitalului.

Persoanele împuternicite – brigadierii şi funcţionarii – urmăreau, fără să le-o fi cerut nimeni, ca nu cumva pescarul să vândă peştele pe la spatele directorului. Şi scriau cu toţii, dezvăluiau, denunţau.

Pescarul era de multă vreme în lagăr, înţelegea foarte bine că la primul eşec ateriza la mină. Dar nu erau niciun

fel de eşecuri.

Lipani, păstrăvi siberieni, peşti de râu înotau la umbră sub stâncă, de-a lungul miezului luminos al râului, de-a lungul şuvoiului, a cursului rapid, furişându-se în întuneric, unde locul era mai adânc, mai liniştit şi mai sigur.

Dar acolo era şi barca pescarului, cu undiţele atârnate la prova, întărâtând lipanii. Pisica şedea şi ea, împietrită, la fel ca pescarul, pândind plutele.

Ai fi zis că ea lansase în râu undiţele şi momelile. Pisica se obişnuise repede cu pescarul.

Aruncată din barcă, pisica înota cu uşurinţă şi fără chef spre mal, spre casă. Nu era nevoie s-o înveţi să înoate. Dar pisica n-a învăţat să vină înot spre barcă, atunci când aceasta era legată de două prăjini de-a curmezişul râului, în timp ce pescarul pescuia. Pisica aştepta răbdătoare la mal întoarcerea stăpânului.

De-a latul râului, uneori şi de-a lungul malului, în gropi, de-a curmezişul zănoagelor şi a făgaşelor pescarul întindea carmacul – o sfoară cu cârlige, cu momeală din boişteni. Aşa se prindea peştele mai mare. Mai târziu, pescarul a blocat unul din braţele râului cu pietre, lăsând patru canale de scurgere, pe care le-a închis cu vintire, împletite tot de el din răchită. Pisica urmărea cu atenţie această îndeletnicire. Vintirele se puneau din vreme, ca atunci când începea migraţia de toamnă a peştelui, să nu se piardă cele cuvenite.

Până la toamnă mai era destul, dar pescarul înţelegea că migraţia de toamnă a peştelui avea să fie ultima lui activitate de pescar în spital. Îl vor trimite la mină. Ce-i drept, o vreme pescarul mai putea culege poame, ciuperci. Avea s-o mai lungească încă vreo săptămână, dar era bine şi atât. Pisica însă nu ştia să culeagă poame şi ciuperci.

Totuşi toamna n-o să vină nici mâine şi nici poimâine.

Între timp, pisica prindea peşte cu lăbuţa acolo unde apa era mică, sprijinindu-se bine în prundişul de pe mal. Vânătoarea aceasta nu era prea izbutită, în schimb pescarul îi dădea toate rămăşiţele de la peşte.

După fiecare pescuit, după fiecare zi de prins peşte, pescarul sorta cu grijă captura: ce era mai mare – pentru directorul spitalului, pus într-o ascunzătoare din răchită, în

apă. Peştele mijlociu era pentru şefii mai mici, toţi voiau peşte proaspăt. Cel mai mărunt – pentru el şi pisică.

Militarii din subunitatea noastră se mutau într-un loc nou şi i-au lăsat pescarului un căţel de vreo trei luni, ca să-l ia mai târziu. Intenţionaseră să-l vândă vreunuia dintre şefi, dar nu s-au arătat doritori ori nu s-au înţeles la preţ, oricum, până toamna târziu n-a mai venit nimeni după căţel.

Căţelul a intrat cu uşurinţă în familia pescarului, s-a împrietenit cu pisica, mai în vârstă decât el – nu ca ani, ci prin înţelepciunea ei de zi cu zi. Pisica nu se temea deloc de el şi i-a întâmpinat primul atac poznaş cu ghearele, zgâriindu-i botul fără să scoată un sunet. Apoi s-au împăcat şi s-au împrietenit.

Pisica îl învăţa pe căţel să vâneze. Avea tot dreptul s-o facă. Cu vreo două luni în urmă, pe când pisica locuia la bucătar, fusese omorât un urs; îl jupuiseră de blană şi pisica se repezise la el, triumfătoare, înfigându-şi ghearele în carnea crudă şi roşie. În schimb, căţelul începuse să scheaune şi se ascunsese sub patul din baracă.

Această pisică nu vânase niciodată împreună cu mama ei. Nimeni n-o învăţase meşteşugul vânătorii. Eu hrănisem cu lapte pisoiul rămas în viaţă după moartea mamei. Şi iat-o – o pisică luptătoare, care ştia tot ce trebuie să ştie o pisică.

Încă pe când era la bucătar, pisoiul minuscul prinsese un şoarece, primul şoarece. În Kolîma şoarecii de pământ sunt mari, ceva mai mărunţi decât un pisoi. Pisoiul şi-a sugrumat duşmanul. Cine îl învăţase această ură, această duşmănie? Era un pisoi sătul, care trăia la bucătărie.

Pisica stătea ore în şir lângă gaura şoarecelui de pământ, iar căţelul încremenea şi el, ca o pisică, imitându-i fiecare mişcare, aşteptând rezultatele vânătorii, saltul.

Pisica împărţea prada cu căţelul, ca şi cum ar fi fost de-un neam, îi arunca şoarecele prins şi căţelul mârâia, învăţa să prindă şoareci.

Pisica nu învăţa nimic. Ea ştia totul din naştere. Am văzut de atâtea ori cum ieşea la iveală acest instinct vânătoresc, nu numai instinctul, ci şi ştiinţa şi măiestria.

Când pisica pândea păsări, căţelul încremenea,

cuprins de o emoţie intensă, aşteptând saltul, lovitura.

Şoareci şi păsări erau din belşug. Iar pisica nu lenevea.

Pisica s-a împrietenit foarte tare cu căţelul. Au inventat împreună un joc, despre care pescarul mi-a vorbit mult, pe care l-am văzut şi eu, de trei sau patru ori.

În faţa căsuţei pescarului era o poiană mare şi în mijlocul poienii un ciot gros de zadă, înalt de vreo trei metri. Jocul începea aşa: căţelul şi pisica alergau prin taiga şi goneau spre poiană, una după alta, veveriţe dungate – veveriţe siberiene de pământ, vietăţi micuţe cu ochii mari. Căţelul alerga în cercuri, încercând să prindă o veveriţă, dar aceasta scăpa uşor, căţărându-se pe buturugă şi aşteptând o clipă de neatenţie din partea căţelului ca să sară de acolo şi să dispară în taiga. Căţelul alerga în cercuri, ca să vadă poiana, ciotul şi veveriţa din vârful lui.

Spre ciotul înalt, prin iarbă, venea în fugă pisica şi se căţăra după veveriţă. Aceasta sărea şi nimerea în colţii căţelului. Pisica sărea din copac şi căţelul dădea drumul prăzii. Pisica cerceta vietatea moartă şi, cu lăbuţa, împingea veveriţa spre căţel.

Pe atunci treceam adesea pe drumul acesta, fierbeam cifir în izba barcagiului, mâncam şi dormeam înainte de a porni la drum lung, pe jos, prin taiga: trebuia să străbat douăzeci de kilometri ca să ajung acasă, la dispensar.

Mă uitam la pisică, la căţel, la pescar, la zarva lor veselă, şi de fiecare dată mă gândeam la neîndurarea toamnei, la fragilitatea acestei mici fericiri şi la dreptul fiecăruia la această fragilitate: animal, om, pasăre. Toamna îi va despărţi, mă gândeam. Însă despărţirea a venit înaintea toamnei. Pescarul a plecat în lagăr după alimente, iar când s-a întors, pisica nu mai era acasă. A căutat-o două nopţi, s-a dus departe în susul râului, şi-a verificat toate capcanele, toate cursele, a strigat, a chemat-o pe nume, un nume pe care pisica nu-l avea, nu-l ştia.

Căţelul era acasă, dar nu putea povesti nimic. Căţelul urla, chema pisica.

Pisica însă n-a venit.

[1967]

Pâinea altuia

Era pâinea altuia, pâinea tovarăşului meu. El avea încredere numai în mine, plecase la muncă în tura de zi, iar pâinea a rămas la mine, într-un cufăraş rusesc din lemn. Acum nu se mai fac asemenea cufăraşe, dar în anii ’20 frumoasele moscovite se fuduleau cu ele, cu aceste valijoare sport din „piele de crocodil” (din dermatină). În cufăraş era pâine, o raţie de pâine. Dacă scuturi cutia cu mâna, pâinea se rostogoleşte înăuntru. Pusesem cufărul sub cap. Multă vreme n-am putut să adorm. Omul flămând doarme prost. Dar eu nu adormeam tocmai pentru că la căpătâiul meu era pâine, pâinea altuia, pâinea tovarăşului meu. M-am aşezat pe marginea priciului... Aveam impresia că toată lumea se uită la mine, că toţi ştiu ce am de gând să fac. Dar plantonul cârpea ceva lângă fereastră. Un alt deţinut, nu-i ştiu numele, lucra ca şi mine în tura de noapte şi acum stătea culcat pe locul altuia în mijlocul barăcii, cu picioarele îndreptate spre soba caldă de fier. Căldura nu ajungea până la mine. Omul stătea lungit pe spate, cu faţa în sus. M-am apropiat de el, avea ochii închişi. Am aruncat o privire spre priciurile de sus: acolo, într-un colţ al barăcii, cineva dormea sau stătea culcat, învelit cu un vraf de vechituri. M-am culcat din nou pe locul meu, ferm hotărât să adorm. Am numărat până la o mie şi m-am ridicat din nou. Am deschis cufărul şi-am scos pâinea. Era o raţie de trei sute de grame, rece, ca o bucată de lemn. Am apropiat-o de nas şi nările au simţit în secret mirosul abia perceptibil al pâinii. Am pus bucata înapoi în cufăr şi iar am scos-o. Am întors cutia şi-am turnat în palmă câteva firimituri de pâine. Le-am lins, îndată gura s-a umplut cu salivă şi firimiturile s-au dizolvat. N-am mai ezitat. Am ciupit trei bucăţele de pâine, mici, cam cât unghia de la degetul mic, am pus pâinea în cufăr şi m-am culcat. Ciupeam şi sugeam firimituri de pâine. Şi-am adormit, mândru de faptul că n-am furat pâinea tovarăşului meu.

[1967]

Furtul

Ningea, cerul era cenuşiu, pământul era şi el cenuşiu, iar şirul de oameni care înaintau de la un troian de zăpadă la altul se întinsese pe tot orizontul. Apoi au fost nevoiţi să aştepte multă vreme, până ce brigadierul şi-a aliniat toată brigada, ca şi cum în spatele troianului de zăpadă s-ar fi ascuns cine ştie ce general.

Brigada s-a încolonat în perechi şi a ieşit de pe potecă, de pe drumul cel mai scurt spre casă, spre baracă, luând-o pe un alt drum, pentru cai. De curând, trecuse pe acolo un tractor, zăpada nu apucase încă să-i acopere şleaurile, ce semănau cu urmele labelor unui animal preistoric. Se mergea mult mai rău decât pe potecă, toată lumea se grăbea, mereu se poticnea vreunul care, rămas în urmă, îşi scotea în grabă perechea de *burki* vătuiţi, plini de zăpadă, şi fugea să-şi ajungă din urmă tovarăşii. Deodată, la o cotitură de lângă un nămete mare de zăpadă, a apărut figura întunecată a unui om îmbrăcat într-un imens cojoc alb. Abia după ce ne-am apropiat am văzut că troianul era o stivă nu prea înaltă din saci cu făină. Probabil că aici camionul se împotmolise, fusese descărcat şi tractorul îl dusese mai departe fără încărcătură.

Brigada s-a îndreptat direct spre paznic, trecând pe lângă stivă în pas alert. Apoi pasul brigăzii a încetinit puţin, rândurile s-au rupt. Poticnindu-se în întuneric, muncitorii au ajuns în sfârşit la lumina becului celui mare, care atârna la porţile lagărului.

Brigada s-a aliniat în faţa porţii în grabă şi neuniform, plângându-se de ger şi oboseală. A ieşit gardianul, a descuiat poarta şi i-a lăsat pe oameni să intre în zonă. Deţinuţii au continuat să meargă aliniaţi şi în incinta lagărului, până la baracă, dar eu tot nu pricepeam nimic.

Abia spre dimineaţă, când s-au apucat să împartă făina din sac, folosind gamela ca măsură, am înţeles că pentru prima oară în viaţă fusesem părtaş la un furt.

Nu m-am neliniştit prea tare: n-aveam când să mă gândesc la toate astea, trebuia să-mi prepar porţia de făină

prin orice metodă la îndemână pe atunci – să fac găluşte, tăiţei, celebrele „zdrenţe” sau pur şi simplu turte, blinii sau blinele.

[1967]

Oraşul de pe munte

În vara anului 45 m-au adus în acest oraş de pe munte pentru a doua şi ultima oară în viaţă. Cu doi ani în urmă, din acest oraş mă duseseră la proces, la tribunal, îmi dăduseră zece ani şi pribegisem prin tabere de muncă „vitaminice”, care promiteau moartea. „Ciugulisem” pini pitici, fusesem internat în spital, muncisem din nou în tabere de lucru şi fugisem din sectorul Izvorul de Diamant, unde condiţiile erau insuportabile, fusesem prins şi trimis pentru anchetă. Noua mea condamnare abia începea şi anchetatorul a hotărât că statul n-ar avea niciun folos de pe urma altei anchete, a unei noi sentinţe, a unei noi pedepse luate de la capăt, a unui calcul nou al duratei vieţii de deţinut. În raportul de serviciu era indicată mina disciplinară, zona specială unde trebuia să stau de-acum şi până în vecii vecilor. Dar eu nu voiam să spun amin.

În lagăre există o regulă: deţinuţii judecaţi din nou nu sunt trimişi, expediaţi în convoi la minele unde au muncit înainte. Toate acestea au o imensă semnificaţie practică. Statul protejează viaţa colaboratorilor secreţi ai ministerului de interne, a turnătorilor săi, a sperjurilor şi a martorilor mincinoşi. Acesta este dreptul lor minim.

Dar cu mine au procedat altfel, şi nu numai din cauza lenei anchetatorului. Nu, personajele care participaseră la confruntările directe, martorii din cazul meu precedent fuseseră deja luaţi din zona specială. Nici brigadierul Nesterenko, nici adjunctul brigadierului, şeful de echipă Krivitki, nici jurnalistul Zaslavski, nici Şailevici, pe care nu-l cunoşteam, nu mai erau la Djelgala. Pentru că se îndreptaseră, îşi dovediseră devotamentul, fuseseră mutaţi din zona specială. Prin urmare, statul îi plătea cinstit pe turnători şi pe martorii mincinoşi pentru munca lor. Preţul

plătit, salariul lor era sângele meu, noua mea pedeapsă.

La interogatoriu n-am mai fost chemat şi am stat cu plăcere în celula de anchetă a Direcţiei de Nord, ticsită de oameni. Nu ştiam ce vor face cu mine, fuga mea va fi oare considerată plecare abuzivă – un delict incomparabil mai mic decât evadarea?

M-au chemat după vreo trei săptămâni şi m-au dus în celula de tranzit. Lângă geam stătea un bărbat cu o manta de ploaie îmbrăcată peste o pufoaică trainică, aproape nouă. Purta cizme de calitate. M-a „fotografiat”, cum spun blatarii, a priceput imediat că sunt un mierlitor din cei mai obişnuiţi, fără acces în lumea lui. L-am „fotografiat” şi eu la rândul meu: oricum, nu eram nici eu un simplu „fraier”, ci un „fraier hârşit”. Acesta era unul din blatarii care, m-am gândit eu, va fi dus undeva împreună cu mine.

Ne duceau în zona specială, la mina Djelgala, pe care o cunoşteam.

După o oră, uşa celulei noastre s-a deschis.

— Cine-i Ivan Grecul?

— Eu.

— Ai un colet.

Militarul îi înmânã lui Ivan un pachet pe care blatarul îl puse fără grabă pe prici.

— Când e plecarea, curând?

— Tocmai trag maşina.

Peste câteva ore, accelerând şi pufăind, camionul ajunse anevoie până la Djelgala, la postul de pază.

Ieşi starostele lagărului şi ne verifică documentele, pe ale lui Ivan Grecul şi pe ale mele.

Aceasta era zona unde se făcea repartizarea „fără ultimul”, unde, sub ochii mei, câinii ciobăneşti îi mânau pe toţi, sănătoşi şi bolnavi, spre postul de pază. Repartizarea la muncă se făcea lângă poarta zonei, de unde pornea în jos un drum abrupt, un drum „zburător” prin taiga. Lagărul era construit pe munte, iar locurile de muncă se aflau jos, ceea ce dovedea o dată în plus că, într-adevăr, cruzimea omenească n-are limite. Pe platforma din faţa postului de pază doi gardieni luau de mâini şi de picioare pe orice „refuznic”, îi făceau vânt şi-i dădeau drumul în jos. Deţinutul se rostogolea vreo trei sute de metri, cădea, iar

jos îl întâmpina un militar. Dacă „refuznicul” nu se ridica, nu mergea, mânat de ghionturi şi lovituri, era legat de o târşitoare şi caii îl târau la muncă: până la abataje era cel puţin un kilometru. Văzusem zilnic o asemenea scenă, până când m-au expediat din Djelgala. Acum mă întorsesem.

Nu faptul că te aruncau de sus de pe munte – aşa fusese concepută zona specială – era cel mai greu. Nici faptul că muncitorul era târât la muncă. Sfârşitul zilei de muncă era îngrozitor, pentru că după truda istovitoare în ger, după o zi întreagă de muncă, trebuia să te târăşti în sus, agăţându-te de crengi, de cioturi, de buturugi. Să te târăşti şi pe deasupra să mai cari cu tine şi lemne pentru pază. Să cari lemnele până în lagăr, cum spunea conducerea, „pentru voi înşivă”.

Djelgala era o întreprindere serioasă. Fireşte că în lagăr erau brigăzi stahanoviste, de genul brigăzii lui Margarian, era şi una mai slabă, ca a noastră, erau şi blatari. Aici, la fel ca în toate minele OLP[68] de categoria întâi, era un post de pază cu inscripţia: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism”.

Fireşte că aici erau denunţuri, păduchi, anchete, interogatorii.

La infirmeria din Djelgala nu mai era doctorul Mohnaci care, deşi timp de câteva luni mă văzuse zilnic la dispensar, la consultaţii, a scris, la cererea anchetatorului, în prezenţa mea: „zek-ul cutare este sănătos şi nu s-a adresat niciodată cu probleme de sănătate unităţii medicale din Djelgala”.

Iar anchetatorul Feodorov hohotea şi-mi zicea: „Dă-mi zece nume de deţinuţi din lagăr, la alegerea dumitale. Eu îi las să treacă prin cabinetul meu şi toţi o să dea declaraţii împotriva dumitale”. Era purul adevăr şi o ştiam la fel de bine ca Feodorov...

Acum Feodorov nu era la Djelgala, fusese mutat în altă parte. Nici Mohnaci nu mai era.

Dar cine era la infirmeria din Djelgala? Doctorul Lampolski, angajat civil, fost *zek*.

Doctorul Lampolski nu era nici măcar felcer. Dar la mina Spokoinîi, unde ne-am întâlnit pentru prima oară, îi

68 Acronim pentru Unitate de lagăr separată.

trata pe bolnavi doar cu permanganat de potasiu şi iod, şi niciun profesor n-ar fi dat o reţetă care să difere de cea a doctorului Lampolski... Conducerea, care ştia că nu sunt medicamente, nici nu cerea prea mult. Luptă cu păduchii, deznădăjduită şi inutilă, avize formale ale reprezentanţilor infirmeriei pe procesele verbale, „supraveghere” generală – asta-i tot ce-i cereau lui Lampolski superiorii. Paradoxul era că, nefiind răspunzător pentru nimic şi netratând pe nimeni, Lampolski căpăta treptat experienţă şi era apreciat la fel ca orice alt medic din Kolîma.

Eu am avut cu el o ciocnire specială. Medicul-şef al spitalului unde fusesem internat i-a trimis lui Lampolski o scrisoare, cu rugămintea să mă ajute să ajung în spital. Lampolski n-a găsit nimic mai bun de făcut decât să-i predea scrisoarea comandantului lagărului, să mă denunţe, cum s-ar zice. Dar Emelianov nu pricepuse adevărata intenţie a lui Lampolski şi, când ne-am întâlnit, mi-a spus: „te trimitem, te trimitem” şi mă trimiseseră. Acum ne-am întâlnit din nou. Încă de la prima consultaţie, Lampolski a declarat că nu mă scuteşte de muncă, că o să mă demaşte şi o să scoată totul la iveală.

Cu doi ani în urmă, nimerisem aici cu un funest convoi militar, conform listei domnului Kariakin, şeful de sector al minei Arkagala. Convoiul de victime era adunat după liste de la toate Direcţiile, de la toate minele, şi duse într-unul din lagărele din Kolîma – zonele speciale, lagărele de exterminare apărute după anul 38, când întreaga Kolîma devenise un lagăr de exterminare.

Cu doi ani în urmă, de aici fusesem dus la tribunal, optsprezece kilometri prin taiga, un fleac pentru militarii grăbiţi să ajungă la cinema, dar nicidecum un fleac pentru cineva care stătuse o lună în carcera oarbă, în întuneric, cu o cană de apă şi „trei sute” de pâine.

Am găsit şi carcera, mai exact urmele ei, pentru că de multă vreme lagărul avea un izolator nou: afacerea se extindea. Mi-am amintit cum şeful izolatorului, un militar din pază, se temea să mă lase să spăl vasele la soare, într-un braţ al râului; aşadar nu la râu, ci la jgheabul de lemn al *butarei* – însă era vară, era soare, apă. Şeful izolatorului se temea să-mi dea drumul să spăl vasele, iar să le spele el

însuşi nu-i convenea, nu fiindcă i-ar fi fost lene, ci fiindcă pur şi simplu era o ruşine pentru cineva ca el. Nu se potrivea cu funcţia. Iar singurul deţinut fără drept de ieşire eram eu. Ceilalţi deţinuţi pedepsiţi ieşeau la muncă şi tocmai vasele lor trebuiau spălate. Eu le spălam cu plăcere – pentru aer, pentru soare, pentru o supă. Cine ştie, dacă n-ar fi fost plimbarea zilnică, poate că nici n-aş fi ajuns atunci la tribunal, n-aş fi rezistat la toate bătăile de care am avut parte.

Vechiul izolator fusese dărâmat, rămăseseră doar urmele pereţilor, gropile arse pe locul unde se aflaseră sobele. M-am aşezat în iarbă, amintindu-mi de judecata, de „procesul” meu.

Iată o grămadă de fiare vechi – un morman ce s-a desfăcut cu uşurinţă – şi, tot scormonind printre fiare, mi-am zărit dintr-odată cuţitul, un cuţitaş finlandez, pe care mi-l dăruise cândva felcerul spitalului pentru drum. În lagăr nu prea aveam nevoie de cuţit, mă descurcam şi fără. Dar orice deţinut se mândreşte cu o asemenea avuţie. Pe ambele feţe ale lamei era un semn în formă de cruce, făcut cu pila. Cuţitul fusese confiscat când mă arestaseră, cu doi ani în urmă. Şi iată-l din nou în mâinile mele. Am pus cuţitul în mormanul de fiare ruginite.

Cu doi ani în urmă, intrasem în lagăr împreună cu Varpahovski – el era de mult în Magadan –, cu Zaslavski – el era de mult în Susuman –, dar eu? Eu veneam pentru a doua oară în zona specială.

L-au dus de lângă mine pe Ivan Grecul.

— Apropie-te.

Ştiam deja care-i treaba. Gaica de la pufoaica mea, gulerul răsfrânt, fularul împletit din bumbac, lat de un metru şi jumătate, pe care mă străduiam zadarnic să-l ascund, au atras privirea experimentată a starostelui.

— Descheie-te!

M-am descheiat.

— Hai să facem schimb.

Starostele arătă spre fular.

— Nu.

— Gândeşte-te, o să fii bine plătit.

— Nu.

— Pe urmă o să fie târziu.

— Nu.

A început o vânătoare în toată regula după fularul meu, dar îl păzeam bine, îl ţineam legat când eram la baie, nu-l scoteam niciodată. Curând în fular s-au cuibărit păduchii, însă eram dispus să îndur şi aceste chinuri, numai să-mi păstrez fularul. Uneori îl scoteam noaptea, ca să mai scap de pişcăturile păduchilor, şi vedeam la lumină cum acesta se mişcă, se deplasează – aşa de mulţi păduchi erau în el. Într-o noapte n-am mai putut suporta, soba era încinsă, era neobişnuit de cald, aşa că mi-am scos fularul şi l-am pus alături de mine, pe prici. Atunci a dispărut, a dispărut pentru totdeauna. După o săptămână, când am ieşit la repartizarea la muncă şi tocmai mă pregăteam să cad în mâinile gardienilor şi să zbor de pe munte în jos, l-am văzut pe staroste lângă poarta postului de pază. Avea la gât fularul meu. Bineînţeles, era spălat, fiert, dezinfectat. Starostele nici nu s-a uitat la mine. Iar eu n-am aruncat decât o singură privire spre fularul meu. Rezistasem două săptămâni, atât a durat lupta mea vigilentă. Starostele îl plătise, probabil, pe hoţ cu ceva mai puţină pâine decât îmi dăduse mie în ziua venirii. Cine ştie? Nu m-am gândit la asta. Mă simţeam chiar uşurat, pişcăturile de pe gât au început să se vindece şi am început să dorm mai bine.

Totuşi nu voi uita niciodată acel fular care a fost al meu atât de puţină vreme.

În viaţa mea de lagăr aproape că n-au existat mâini fără nume, care să mă fi sprijinit pe viscol, pe furtună, tovarăşi fără nume care să-mi fi salvat viaţa. Dar ţin minte toate bucăţile de pâine pe care le-am mâncat din mâinile altora, nu ale statului, toate ţigările cu mahorcă. Am ajuns de multe ori la spital, nouă ani încheiaţi am trăit între spital şi abataj, fără să sper nimic, dar şi fără să nesocotesc pomana cuiva. De multe ori am ieşit din spital, şi în primul lagăr de tranzit m-au dezbrăcat blatarii sau administraţia lagărului.

Zona specială se extinsese; postul de gardă, izolatorul, aflate în bătaia puştilor din turnurile de pază, erau noi. Noi erau şi turnurile de pază, dar cantina era aceeaşi, unde pe vremea mea, cu doi ani în urmă, fostul

ministru Krivitki şi fostul jurnalist Zaslavski se delectau sub privirile tuturor brigăzilor cu o distracţie de lagăr îngrozitoare. Puneau pe furiş pâine pe o masă, o raţie de trei sute nesupravegheată, ca şi cum ar fi fost a nimănui, a vreunui prost care-şi „părăsise" pâinea. Vreunul dintre mierlitori, pe jumătate nebun de foame, se repezea la ea, o înşfăca de pe masă, o ducea într-un ungher întunecat şi, cu dinţii măcinaţi de scorbut, lăsând dâre de sânge pe pâinea neagră, încerca s-o înghită. Dar fostul ministru – care era şi fost medic – ştia că flămândul nu va înghiţi pâinea într-o clipă, nu avea destui dinţi pentru aşa ceva, şi lăsa spectacolul să se desfăşoare, ca să nu mai existe cale de întoarcere, ca dovezile să fie cât mai convingătoare.

Gloata de muncitori sălbăticiţi se repezea la hoţul prins „cu momeala". Fiecare socotea că este de datoria lui să-l lovească, să-l pedepsească pentru crimă; chiar dacă loviturile mierlitorilor nu-i puteau rupe oasele, îi scoteau sufletul.

Cruzimea aceasta e pe deplin omenească. E o trăsătură care arată în ce măsură omul a întrecut fiara.

Bătut, însângerat, hoţul ghinionist se pitea într-un ungher al barăcii, iar fostul ministru, locţiitorul brigadierului, rostea în faţa brigăzii discursuri asurzitoare despre caracterul dăunător al furturilor, despre sfinţenia raţiei de închisoare.

Toate acestea se petreceau sub ochii mei şi, uitându-mă la mierlitorii care mâncau, lingându-şi gamelele printr-o mişcare clasică, dibace a limbii, lingându-mi la rândul meu gamela cu aceeaşi dibăcie, mă gândeam: „În curând pe masă va apărea pâinea-momeală, pâinea-peştişor. Sunt aici, cu siguranţă, şi fostul ministru, şi fostul jurnalist, «furnizori» pentru noi dosare, provocatori şi martori mincinoşi". Pe vremea mea, în zona specială, jocul „de-a momeala" era foarte răspândit.

Această cruzime amintea oarecum de idilele blatarilor cu prostituatele flămânde (dar erau oare prostituate?), când „onorariul" era o raţie de pâine sau, mai exact, conform unei înţelegeri reciproce, atât cât reuşea să mănânce femeia din raţie în timp ce erau împreună. Ce nu apuca femeia să mănânce era luat înapoi de blatar.

— Eu pun din timp bucăţica de pâine în zăpadă, ca să îngheţe, şi apoi i-o vâr în gură – prea mult n-o să apuce să roadă din bucata îngheţată... Când plec, raţia e întreagă.

Această cruzime a dragostei blatarilor n-are nimic omenesc. Omul obişnuit nu poate să-şi inventeze asemenea distracţii, doar blatarul poate.

Zi după zi înaintam spre moarte şi nu aşteptam nimic.

Mă străduiam încă să ies târâş pe poarta lagărului, să merg la muncă. Numai să nu refuzi să munceşti. La trei refuzuri – execuţia. Aşa era în 38. Acum eram în 45, în toamna anului 45. Legile erau aceleaşi, îndeosebi pentru zonele speciale.

Gardienii nu mă aruncau încă de pe munte la vale. Când gardianul ridica mâna, mă repezeam spre marginea muntelui de gheaţă şi mă rostogoleam în jos, apucându-mă de crengi, de ieşiturile stâncilor, de bucăţile de gheaţă. Izbuteam să intru în formaţie şi să păşesc însoţit de blestemele întregii brigăzi, pentru că mergeam prost, mă rog, ceva mai rău, ceva mai încet decât ceilalţi. Dar tocmai această diferenţă nesemnificativă mă făcea să fiu obiectul duşmăniei, al urii generale. Se pare că tovarăşii mei mă urau mai tare decât escorta.

Târâindu-mi *burkii* prin zăpadă, înaintam spre locul muncii, iar calul trăgea pe lângă noi cu târşitoarea încă o victimă a foamei, a bătăilor. îi făceam loc calului şi ne târam tot într-acolo, spre începutul zilei de muncă. Nimeni nu se gândea la sfârşitul zilei de muncă. Sfârşitul muncii venea de la sine şi, într-un fel, n-avea importanţă dacă o nouă seară, o nouă noapte, o nouă zi avea să vină sau nu.

Cu fiecare zi, munca era tot mai grea, şi simţeam că sunt necesare măsuri speciale.

— Gusev. Gusev! O să mă ajute Gusev.

De ieri, Gusev era partenerul meu la făcut curăţenie într-o baracă nouă: gunoiul trebuia ars, restul – îngropat în pământ, în îngheţul veşnic.

Îl cunoşteam pe Gusev. Ne întâlnirăm la mină cu vreo doi ani în urmă şi Gusev mă ajutase să găsesc coletul furat, îmi arătase cine trebuie bătut; pe hoţ îl bătuseră toţi cei din baracă, şi coletul fusese găsit. îi dădusem atunci lui Gusev o bucată de zahăr şi un căuş de compot, că doar nu

trebuia să-i dau chiar totul pentru lucrul găsit, pentru denunţ. În Gusev puteam avea încredere.

Am găsit soluţia: o să-mi rup mâna. Mi-am lovit mâna stângă cu o rangă scurtă de fier, dar în afară de vânătăi n-am reuşit nimic altceva. Ori nu aveam destulă putere ca să rup mâna unui om, ori cine ştie ce santinelă lăuntrică nu m-a lăsat să-mi iau avânt cum trebuie. O să-şi ia avânt Gusev.

Gusev a refuzat.

— Aş putea să te denunţ. După lege, cei care se automutilează sunt daţi în vileag, şi tu ai căpăta trei ani în plus. Dar n-o s-o fac. Ţin minte compotul. Dar nu-mi cere să pun mâna pe rangă, n-o voi face.

— De ce?

— Pentru că, atunci când o să te bată la operativi, o să spui că eu am făcut-o.

— N-o să spun.

— Am încheiat discuţia.

Trebuia să-mi caut o muncă mai mult decât uşoară, şi l-am rugat pe doctorul Lampolski să mă ia la el, la construcţia spitalului. Lampolski mă ura, dar ştia că lucrasem ca infirmier.

S-a văzut că eram un muncitor nepotrivit.

— Păi de ce, spunea Lampolski, scărpinându-şi bărbuţa asiriană, nu vrei să munceşti?

— Nu pot.

— Îmi spui „nu pot” mie, medicului.

„Păi nu sunteţi medic”, îmi venea să-i zic, pentru că ştiam cine-i Lampolski. Dar „dacă nu crezi, ia-o ca basm”. În lagăr, oricine – deţinut sau om liber, muncitor sau şef – este ceea ce susţine că este... De acest lucru se ţine cont şi formal, şi în esenţă.

Desigur, doctorul Lampolski era şeful infirmeriei, iar eu – un muncitor, un osândit, un deţinut din zona specială.

— Acum te-am dibuit, spunea doctorul cu răutate. Te învăţ eu să trăieşti.

Tăceam. Câţi oameni nu m-au învăţat să trăiesc de-a lungul vieţii...

— O să-ţi arăt eu mâine. O să vezi tu mâine...

Dar mâine n-a mai sosit.

În timpul nopţii, mergând în susul pârâului, au venit în

oraşul nostru de pe munte două maşini, două camioane. Huruind şi accelerând la maximum, s-au târât până la porţile lagărului şi-au început descărcarea.

În camioane erau oameni îmbrăcaţi în uniforme frumoase, străine.

Erau repatriaţi. Veneau din Italia, erau unităţi de muncă din Italia. Vlasovişti? Nu. De fapt cuvântul „vlasovişti” suna mult prea neclar pentru noi, cei aflaţi de mult în Kolîma, rupţi de lume, iar pentru cei veniţi de curând – mult prea apropiat şi viu. Reflexul de apărare le spunea: „taci!”. Iar nouă, etica din Kolîma nu ne permitea să punem întrebări.

În zona specială, la mina Djelgala se vorbea de multă vreme că vor aduce repatriaţi. Fără condamnare. Sentinţele vor veni în urma lor, mai târziu. Dar oamenii erau vii, mai vii decât mierlitorii din Kolîma.

Pentru repatriaţi aici era capătul drumului început în Italia, la mitinguri. „Patria vă cheamă, Patria vă iartă”. De la graniţa rusă, vagoanele au fost puse sub escortă. Au sosit direct în Kolîma, ca să mă despartă de doctorul Lampolski, să mă salveze de zona specială.

Repatriaţii nu mai aveau nimic în afară de lenjeria de mătase şi de uniforma militară străină, nou-nouţă. Pe drum au schimbat pe pâine ceasurile de aur, costumele şi cămăşile. Trecusem şi eu prin asta, drumul era lung şi-l cunoşteam bine. De la Moscova la Vladivostok convoiul de deţinuţi călătorea patruzeci şi cinci de zile. De la Vladivostok la Magadan drumul cu vaporul dura cinci zile, apoi urmau zilele nesfârşite din lagărele de tranzit, şi iată capătul drumului – Djelgala.

Cu maşinile care i-au adus pe repatriaţi, au trimis la Direcţie – în necunoscut – cincizeci de deţinuţi din lagărul cu regim special. Eu nu eram pe liste, dar pe ele a ajuns întâmplător doctorul Lampolski, pe care de atunci nu l-am mai văzut niciodată.

L-au dus şi pe starostele lagărului, şi pentru ultima oară am văzut la gâtul lui fularul care-mi pricinuise atâtea chinuri şi griji. Păduchii fuseseră, fireşte, omorâţi cu abur, distruşi.

Înseamnă că la iarnă gardienii o să le facă vânt şi-o

să-i azvârle în jos pe repatriaţi, iar acolo o să-i lege de târşitoare şi-o să-i târască până la abataj, la muncă. Aşa cum ne azvârleau pe noi...

Era începutul lui septembrie, în Kolîma începea iarna...

I-au percheziţionat pe repatriaţi şi le-au dat fiori tuturor. Gardienii experimentaţi ai lagărului au scos la lumină ceea ce scăpase în timpul a zeci de percheziţii în „libertate”, începând cu Italia: o hârtiuţă, un document, manifestul lui Vlasov! Dar această ştire n-a produs nici cea mai mică impresie. Nu auziserăm nimic despre Vlasov, despre ROA[69], iar acum, dintr-odată, a apărut un manifest.

— Ce-o să păţească pentru asta? a întrebat unul dintre deţinuţii care uscau pâinea lângă sobă.

— Păi n-o să păţească nimic.

Nu ştiu câţi dintre ei erau ofiţeri. Ofiţerii vlasovişti erau executaţi prin împuşcare; era posibil să fi fost numai soldaţi, dacă ne gândim la unele trăsături ale psihologiei, ale firii ruseşti.

La vreo doi ani după aceste evenimente, s-a întâmplat să lucrez ca felcer într-un lagăr în zona japoneză. Acolo orice funcţie – planton, brigadier, infirmier – îi revenea obligatoriu unui ofiţer, se considera că este de la sine înţeles, deşi ofiţerii japonezi prizonieri nu purtau uniforme în spitalul din lagăr.

În schimb, la noi repatriaţii demascau, divulgau după modele de mult cunoscute.

— Lucraţi la infirmerie?

— Da, la infirmerie.

— Malinovski a fost numit infirmier. Permiteţi-mi să vă raportez că Malinovski a colaborat cu nemţii, a lucrat la cancelarie, în Bologna. Am văzut personal.

— Asta nu-i treaba mea.

— Dar a cui? Cui să mă adresez?

— Nu ştiu.

— Ciudat. Dar o fi având nevoie cineva de o cămaşă de mătase?

— Nu ştiu.

---

69 Abreviere în limba rusă de la Armata Rusă de Eliberare.

Se apropie un planton ce radia de bucurie: pleca, pleca, pleca din zona specială.

— Ia zi, ai dat de belea, drăguţule? Aţi venit în tunici italiene în zona îngheţului veşnic. Aşa vă trebuie. Să nu-i mai slujiţi pe nemţi!

Nou-venitul spuse încet:

— Măcar noi am văzut Italia! Dar voi?

Plantonul se posomorî şi tăcu. Kolîma nu-i speriase pe repatriaţi.

— În general, ne place totul aici. Se poate trăi. Doar nu înţeleg de ce ai voştri nu-şi mănâncă niciodată pâinea la cantină – aceste două sau trei sute de grame –, cât a câştigat fiecare prin muncă. E vorba de procente, nu?

— Da, e vorba de procente.

— Mănâncă supa şi caşa fără pâine, iar pâinea, nu ştiu de ce, o iau în baracă.

Întâmplător, repatriatul atinsese chestiunea cea mai importantă, a traiului zilnic în Kolîma.

Dar n-am avut chef să-i răspund:

„O să treacă două săptămâni şi fiecare dintre voi va face la fel”.

[1967]

Examenul

Am supravieţuit, am ieşit din iadul Kolîmei numai pentru că am devenit cadru medical, am absolvit cursurile de felceri în lagăr, am luat examenul de stat. Dar mai devreme, cu zece luni mai devreme, dădusem un alt examen, cel de admitere, mult mai important, cu o semnificaţie deosebită şi pentru mine, şi pentru soarta mea. Trecusem proba de rezistenţă. Gamela cu ciorbă din lagăr mi se părea un fel de ambrozie: în şcoală nu primisem informaţii despre hrana zeilor. Din aceleaşi motive pentru care nu ştiam nici formula chimică a ghipsului.

Lumea în care trăiesc zeii şi oamenii este una şi aceeaşi. Există evenimente la fel de teribile şi pentru oameni, şi pentru zei. Formulele lui Homer sunt foarte

corecte. Doar că în timpurile homerice nu exista lumea subterană a infractorilor, lumea lagărelor de concentrare. Prin comparaţie cu ea, lumea subpământeană a lui Pluton pare a fi rai, cer. Dar şi această lume a noastră este doar cu un singur etaj mai jos de cea a lui Pluton; şi de acolo oamenii se înalţă la ceruri, iar zeii decad uneori, coboară pe o scară ce-i duce mai jos de iad.

Statul ordonase ca la aceste cursuri să fie primiţi *bâtovikii*, iar dintre deţinuţii condamnaţi potrivit articolului 58 – numai cei de la punctul 10: „propagandă”, fără excepţii.

Eu mă încadram perfect în articolul 58, punctul 10: fusesem condamnat în timpul războiului pentru afirmaţia că Bunin este un clasic rus. Dar mai aveam la activ două-trei condamnări în temeiul unor articole neadecvate pentru un cursant desăvârşit. Dar merita să încerc: după acţiunile din 37 şi după război, în evidenţa lagărului era o asemenea harababură, încât merita să-ţi pui viaţa în joc.

Soarta este o birocrată, o formalistă. S-a observat că sabia ridicată de călău deasupra capului osânditului este la fel de greu de oprit ca şi mâna temnicerului care deschide uşa spre libertate. Noroc, ruletă, Monte Carlo, simbolul hazardului orb, poetizat de Dostoievski – toate acestea s-au dovedit brusc o schemă ce putea fi studiată ştiinţific, o temă pentru marea ştiinţă. Dorinţa pătimaşă de a pricepe „sistemul” la cazinou a făcut-o să devină ştiinţifică, accesibilă cercetării.

Credinţa în şansă, în noroc, în limitele acestui noroc este oare accesibilă înţelegerii omeneşti? Şi oare instinctul, voinţa animalică oarbă de a alege nu se bazează pe ceva mai mult decât o simplă întâmplare? „Câtă vreme îţi merge bine, trebuie să accepţi orice”, îmi spunea bucătarul lagărului. Oare e vorba de noroc? Nenorocul este de neoprit. Dar şi norocul este de neoprit. Mai exact, ceea ce deţinuţii numesc noroc, şansa deţinutului.

Să te laşi în voia sorţii, atunci când vântul norocului îţi suflă din pupa, şi să repeţi pentru a milioana oară expediţia Kon-Tiki pe mările omeneşti?

Sau să te strecori printr-o crăpătură a cuştii – nu există cuşti fără crăpături! – şi să te furişezi înapoi, în

întuneric. Sau să te înghesui într-o cutie care e dusă spre mare şi unde nu e loc pentru tine, dar, până se vor lămuri lucrurile, formalismul birocratic te salvează.

Toate acestea sunt a mia parte a gândurilor care mi-ar fi putut trece atunci prin cap, dar n-au făcut-o deloc.

Sentinţa a fost năucitoare. Masa mea vie era adusă la condiţiile necesare morţii. Ancheta în carcera oarbă, fără ferestre şi lumină, sub pământ. O lună cu o cană de apă şi trei sute de grame de pâine neagră pe zi.

Am stat, de fapt, în carcere şi mai crunte. Tabăra de muncă pentru drumuri din Kadâkcian se află pe teritoriul zonei disciplinare. Zonele disciplinare, zonele speciale, lagărele din Kolîma şi minele de aur îşi schimbă locul, sunt într-o veşnică şi îngrozitoare deplasare, lăsând în urmă gropi comune şi carcere. În tabăra de muncă pentru drumuri din Kadâkcian, carcera era tăiată în stâncă, în îngheţul veşnic. Era de ajuns să înnoptezi acolo o singură dată ca să mori, să răceşti de moarte. Opt kilograme de lemne nu te salvează într-o asemenea carceră. Carcera o foloseau drumarii. Aceştia îşi aveau administraţia lor, legi speciale care nu prevedeau escorte şi practici proprii. De la drumuri, carcera a trecut la lagărul Arkagala, unde inginerul Kiseliov, şeful sectorului Kadâkcian, obţinuse şi el dreptul de a închide „până dimineaţa”. Prima experienţă a fost un eşec: doi oameni, două pneumonii, două morţi.

Al treilea am fost eu. „Dezbrăcaţi-l până la lenjeria de corp şi în carceră până dimineaţa”. Dar eu aveam mai multă experienţă decât ceilalţi. Ar fi fost o ciudăţenie să faci foc în sobă, pentru că pereţii de gheaţă se topeau şi apoi îngheţau la loc. Aveai gheaţă deasupra capului, gheaţă sub picioare. Podeaua din scânduri fusese pusă pe foc demult. Am umblat de colo-colo toată noaptea, cu capul vârât în buşlat, şi m-am ales doar cu degerături la două degete de la picioare.

În două-trei ore, soarele de iunie a ars până la cafeniu pielea albită. Am fost judecat în iunie, într-o cameră minusculă în satul Iagodnoe, unde stăteam cu toţii atât de înghesuiţi unii în alţii – cei de la tribunal şi escorta, acuzatul şi martorii –, încât era greu să-ţi dai seama cine-i acuzatul şi cine judecătorul.

S-a dovedit că, în loc de moarte, sentinţa mi-a adus viaţa. Delictul meu se pedepsea conform unui articol mai blând decât cel cu care venisem în Kolîma.

Mă dureau oasele, rănile ulceroase nu voiau să se vindece. Dar mai ales nu ştiam dacă voi putea să învăţ. Poate că cicatricile din creierul meu, provocate de foame, de bătăi şi ghionturi erau pe vecie, poate că până la sfârşitul vieţii eram condamnat doar să mârâi, ca o fiară, deasupra gamelei de lagăr şi să mă gândesc numai la lagăr. Totuşi merita să risc: în creier îmi mai rămăseseră ceva celule ca să iau această decizie. Decizia animalică a unui salt de fiară pentru a răzbi în împărăţia omului.

Iar dacă voi fi stâlcit în bătaie şi azvârlit afară de la cursuri, mă voi întoarce la abataj, la lopata nesuferită, la târnăcop – ce mai conta? Pur şi simplu voi rămâne un animal, şi cu asta, basta!

Acesta era secretul meu, taina mea, pe care era atât de simplu s-o păstrez: era de-ajuns să nu mă gândesc la ea. Aşa şi făceam.

Camionul ieşise de mult de pe şoseaua bătătorită – drumul morţii – şi sălta trecând peste hopuri şi iar hopuri, mă arunca dintr-un oblon în altul al remorcii. Încotro mă purta? îmi era totuna, nu putea fi mai rău decât ceea ce lăsasem în urmă în aceşti nouă ani de peregrinări între abataj şi spital. Roţile maşinii lagărului mă duceau spre viaţă şi-mi doream cu nesaţ să cred că nu se vor opri niciodată.

Da, mă primesc într-o secţie a lagărului, mă introduc în zonă. Gardianul de serviciu desface pachetul şi nu ţipă la mine: „Dă-te la o parte! Aşteaptă!”. În baie, îmi las lenjeria – cadou de la medic –, că doar n-am fost mereu lipsit de lenjerie în timpul peregrinărilor pe la tot felul de mine. Cadou la drum. Lenjerie nouă. Aici, în lagărul spitalului, sunt alte reguli, lenjeria este „depersonalizată” după vechea modă din lagăre. În locul lenjeriei trainice din bumbac mi se dau nişte zdrenţe peticite. E totuna. Las să fie zdrenţe. Las să fie rufărie „depersonalizată”. N-o să mă bucur de ea prea multă vreme. Dacă e „da”, o să apuc să mă spăl ca lumea la băile următoare, dacă e „nu”, nu merită să mă omor cu spălatul. Ne duc în barăci cu priciuri

suprapuse, tip vagon, înseamnă că e da, da, da... Dar totul abia acum urmează. Totul se scufundă într-o mare de zvonuri. Articolul 58, punctul 6[70] – nu se acceptă. După acest anunţ, unul dintre noi, Lunev, e dus de acolo, şi dispare pentru totdeauna din viaţa mea.

Articolul 58, punctul 1 al nu se acceptă. KRTD[71] – în niciun caz. E mai rău decât orice trădare de patrie.

Dar KRA[72]? KRA e totuna cu 58, punctul 10. Cei cu KRA sunt acceptaţi.

Dar ASA[73]? Cine-i cu ASA? „Eu”, spune un om cu chipul palid şi murdar, de închisoare, cel cu care ne-am hurducat împreună în acelaşi camion.

ASA e acelaşi lucru cu KRA. Dar KRD[74]? Desigur, KRD nu este KRTD, dar nici KRA. Cei cu KRD nu sunt acceptaţi la cursuri.

Cel mai bine e un 58 curat, punctul 10, fără niciun fel de modificări de litere.

58, punctul 7 înseamnă sabotaj. Nu se acceptă. 58, 8: terorism. Nu se acceptă.

Eu sunt cu 58. Punctul 10. Rămân în baracă.

Comisia de admitere la cursurile de felceri ale Spitalului Central al lagărului mi-a permis să dau probele. Probe? Da, examene. Examen de admitere. Dar ce credeaţi? Cursurile sunt o instituţie serioasă, care eliberează documente. Cursurile trebuie să ştie cu cine au de-a face.

Dar nu vă speriaţi. Era câte un examen la fiecare materie: limba rusă – scris, matematică – scris, chimie – oral. Trei materii – trei note. Înainte de examen, medicii din spital, adică profesorii care vor ţine cursurile, au consultaţii cu toţi viitorii cursanţi. Ne-au dat o dictare. Palma mea nu se mai dezdoia de nouă ani, era încovoiată pentru totdeauna după forma cozii lopeţii. O dezdoiam doar cu trosnete şi dureri, doar la baia de aburi, când o înmuiam în apă caldă.

---

70 Spionaj.

71 Acronim pentru „activitate contrarevoluţionară troţkistă“.

72 Acronim pentru „propagandă antirevoluţionară“.

73 Acronim pentru „propagandă antisovietică“.

74 Acronim pentru „activitate contrarevoluţionară“.

Mi-am desfăcut degetele cu palma stângă, am pus în ele tocul, am înmuiat peniţa în călimara cu sistem antivărsare şi, cu mâna tremurândă, lac de transpiraţie, am scris dictarea aceea blestemată. Doamne Dumnezeule!

Dădusem examen pentru ultima oară la limba rusă în 26, cu douăzeci de ani în urmă, la admiterea la Universitatea din Moscova. La tema „la alegere” „am scos” două sute de procente, aşa că m-au scutit de probele orale. Aici nu erau probe orale. Cu atât mai mult! Cu atât mai mult trebuia să fiu atent: Turgheniev sau Babaevski? Mi-era absolut indiferent. Un text uşor... Am verificat virgulele, punctele. După cuvântul „mastodont” – punct şi virgulă. Precis era Turgheniev. Babaevski nu poate să aibă niciun fel de mastodonţi. Şi nici punct şi virgulă.

„Am vrut să vă dau un text din Dostoievski sau Tolstoi, dar mi-a fost teamă să nu fiu acuzat de propagandă contrarevoluţionară”, mi-a povestit mai târziu examinatorul, felcerul Borski. Profesorii refuzaseră cu toţii să conducă proba de limba rusă, nesiguri de cunoştinţele lor. Rezultatul – în ziua următoare. Am luat cinci[75]. A fost singura notă de cinci: bilanţul dictării – deplorabil.

Consultaţiile la matematică m-au speriat. Rezolvam problemele care trebuiau rezolvate ca într-o stare de revelaţie, de inspiraţie, provocându-mi o durere îngrozitoare de cap. Şi totuşi le rezolvam.

La început, aceste consultaţii preliminare m-au speriat, apoi m-au liniştit. Aşteptam cu nesaţ ultimul examen, mai exact ultima consultaţie, la chimie. Nu ştiam chimie, dar mă gândeam că poate colegii o să-mi spună şi mie câte ceva. Însă nimeni nu era preocupat de celălalt, fiecare îşi amintea pentru el. În lagăr nu se obişnuieşte să-i ajuţi pe alţii, aşa că nu mă supăram, pur şi simplu îmi aşteptam soarta, mă bizuiam pe discuţia cu profesorul. La cursuri, chimia o preda Boicenko, membru al Academiei de Ştiinţe a Ucrainei, care avea o condamnare de douăzeci şi cinci plus cinci, cu el se dădeau şi examenele.

La sfârşitul zilei, când s-au anunţat examenele la chimie, ni s-a spus că n-o să fie niciun fel de consultaţii

75 Sistemul de notare în Rusia este de la 1 la 5.

preliminare cu Boicenko. Nu le considera necesare. O să se lămurească el la examen.

Pentru mine asta era o catastrofă. Nu învăţasem niciodată chimie. În timpul Războiului Civil, pe când eram elev la şcoala generală, profesorul nostru de chimie, Sokolov, a fost împuşcat, în noaptea aceea de iarnă am stat culcat îndelung în baraca pentru cursuri, amintindu-mi Vologda în timpul Războiului Civil. Deasupra mea stătea Suvorov, care venise la examen, ca şi mine, dintr-o Direcţie minieră îndepărtată şi suferea de incontinenţă urinară. Mi-era lene să mă cert cu el. Mă temeam să nu-mi propună să facem schimb de locuri, şi atunci el s-ar fi plâns de vecinul de sus. Pur şi simplu mi-am întors faţa de la picăturile urât mirositoare.

M-am născut şi mi-am petrecut copilăria la Vologda, un oraş neobişnuit din Nord. Pe parcursul a sute de ani, acolo se stratificaseră exilaţii ţarismului: timp de mai multe generaţii, protestatarii, răzvrătiţii, criticii de toate felurile creaseră un climat moral deosebit, superior oricărui alt oraş din Rusia. Cerinţele morale, cerinţele culturale erau mult mai înalte. Tineretul se avânta mai de timpuriu spre modelele reale de sacrificiu, de dăruire de sine.

Întotdeauna m-am gândit cu uimire că Vologda este unicul oraş din Rusia unde n-a existat niciodată vreo revoltă împotriva puterii sovietice. Asemenea revolte au zguduit tot Nordul: Murmansk, Arhanghelsk, Iaroslavl, Kotlas. Periferiile nordice clocoteau de revolte, până la Ciukotka, până la Ola, ca să nu mai vorbim de Sud, unde în fiecare oraş autorităţile s-au schimbat nu o singură dată.

Doar Vologda, Vologda înzăpezită, Vologda exilului tăcea. Eu ştiam de ce... Exista o explicaţie.

În anul 1918, la Vologda a venit comandantul Frontului de Nord, M.S. Kedrov. Prima lui dispoziţie pentru consolidarea frontului şi a spatelui frontului a fost împuşcarea ostaticilor. În Vologda, un oraş cu o populaţie de şaisprezece mii de locuitori, au fost împuşcaţi două sute de oameni. La Kotlas, la Arhanghelsk au fost alte socoteli.

Kedrov[76] era acel Şigaliov[77] prevestit de Dostoievski.

Acţiunea a fost atât de neobişnuită chiar şi pentru acele vremuri sângeroase, încât lui Kedrov i s-au cerut explicaţii de la Moscova. Kedrov nici n-a clipit. A pus pe masă un bilet primit personal de la Lenin, nici mai mult nici mai puţin. Acesta a fost publicat în *Revista militară de istorie* la începutul anilor ’60 sau poate ceva mai devreme. Iată textul lui aproximativ: „Dragă Mihail Stepanovici. Sunteţi numit într-un post important pentru republică. Vă rog să nu daţi dovadă de slăbiciune. Lenin”.

Ulterior, Kedrov a lucrat mai mulţi ani în cadrul VCK-MVD[78], demascând tot timpul pe câte cineva, raportând, urmărind, verificând, nimicindu-i pe duşmanii revoluţiei. În Ejov vedea cel mai leninist comisar al poporului, un comisar stalinist. În schimb Beria, care l-a înlocuit pe Ejov, nu i-a plăcut lui Kedrov, aşa că a organizat urmărirea lui... Hotărâse ca rezultatele urmăririi să i le înmâneze lui Stalin. Între timp, crescuse şi fiul lui Kedrov, Igor, care lucra la MVD. S-au înţeles ca fiul să înainteze un raport despre conducere, iar dacă va fi arestat, tatăl să-i comunice lui Stalin că Beria era duşman. Liniile de legătură ale lui Kedrov erau foarte sigure.

Fiul a înaintat raportul de serviciu, a fost arestat şi executat. Tatăl i-a scris o scrisoare lui Stalin, a fost arestat şi supus unui interogatoriu condus de Beria însuşi. Acesta i-a rupt lui Kedrov spatele cu un drug de fier.

Stalin pur şi simplu îi arătase lui Beria scrisoarea lui Kedrov.

Kedrov i-a scris lui Stalin o a doua scrisoare despre spatele său rupt şi despre interogatoriile conduse de Beria.

După una ca asta, Beria l-a împuşcat pe Kedrov în celulă. Stalin îi arătase lui Beria şi această scrisoare. Amândouă scrisorile au fost găsite, după moartea lui Stalin, în seiful lui.

---

76 Mihail Kedrov (1878-1941), conducător sovietic. După participarea la Războiul Civil, a ocupat diverse funcţii. A fost executat din ordinul lui Beria.

77 Personaj din romanul Demonii de F.M. Dostoievski.

78 Acronim pentru Comisia Extraordinară pentru întreaga Rusie a Ministerului Afacerilor Interne.

La congresul al XX-lea, Hruşciov a povestit absolut deschis despre cele două scrisori, despre conţinutul lor şi despre împrejurările acestei corespondenţe „la nivel înalt”. Toate acestea le-a repetat biograful lui Kedrov în cartea pe care i-a consacrat-o.

Mă întreb dacă Kedrov, în pragul morţii, îşi va fi amintit oare de ostaticii din Vologda, de cei pe care-i împuşcase.

Printre acei ostatici fusese împuşcat şi profesorul nostru de chimie, Sokolov. Iată de ce n-am studiat chimia niciodată. Ştiinţa domnului Boicenko, care nu-şi găsise timp pentru consultaţie, îmi era necunoscută.

Prin urmare, trebuia să mă întorc la abataj şi să nu mai fiu om. Treptat, în mine se acumula vechea ură, îmi pulsa în tâmple, iar nu mă mai temeam de nimic. Trebuia să se întâmple ceva. Perioada norocoasă este la fel de iminentă ca şi cea a nenorocirilor, o ştie orice jucător de cărţi, de *terţ*, *rams*, *ociko*... Miza era foarte mare.

Să le cer tovarăşilor un manual? Manuale nu erau. Să-i rog să-mi spună câte ceva legat de chimie? Dar aveam oare dreptul să răpesc din timpul tovarăşilor mei? N-aş fi primit decât înjurături drept răspuns.

Nu-mi mai rămânea decât să mă concentrez, să-mi adun forţele şi să aştept.

De atâtea ori evenimente de ordin superior intraseră imperios şi autoritar în viaţa mea, dictându-mi gesturile, salvându-mă, dându-mi brânci, pricinuind răni nemeritate şi neaşteptate... O motivaţie importantă a vieţii mele era legată de acest examen, de execuţia care avusese loc cu un sfert de veac în urmă.

Am fost examinat printre primii. Boicenko era zâmbitor, extrem de binevoitor. La urma urmei, cel din faţa lui, deşi nu era nici membru al Academiei de Ştiinţe a Ucrainei, nici doctor în chimie, părea totuşi un om cu carte, jurnalist, cu două note de cinci. Ce-i drept, era îmbrăcat cam sărăcăcios şi cam slab, probabil, un trântor, un simulant. Boicenko nu fusese încă mai departe de kilometrul 23 depărtare de Magadan, de nivelul mării. Era prima lui iarnă în Kolîma. Oricât de leneş ar fi cel din faţa lui, trebuia să-l ajute.

Cartea cu formule – întrebări şi răspunsuri – era în faţa lui Boicenko.

— Ei, sper să nu zăbovim prea mult cu dumneavoastră. Scrieţi-mi formula ghipsului.

— N-o ştiu.

Boicenko încremeni. În faţa lui era un neruşinat care nu voia să înveţe.

— Dar formula varului?

— Nici pe asta n-o ştiu.

Ne-am înfuriat amândoi. Primul care s-a stăpânit a fost Boicenko. Răspunsul acesta ascundea anumite taine pe care Boicenko nu dorea sau nu se pricepea să le înţeleagă, dar poate că era cazul să le abordeze cu respect. Pe deasupra, fusese şi prevenit: „Iată un cursant foarte potrivit. Nu-i căutaţi nod în papură”.

— Legal, trebuie să-ţi pun trei întrebări care se notează. Boicenko deja mă tutuia. Ţi-am pus deja două. Iat-o şi pe a treia: „Sistemul periodic al elementelor lui Mendeleev”.

Am tăcut o vreme, chemând în creier, în gâtlej, pe limbă şi pe buze tot ce-aş fi putut şti despre sistemul periodic al elementelor. Desigur, ştiam că Blok fusese însurat cu fiica lui Mendeleev, aş fi putut povesti toate detaliile acestei poveşti ciudate. Dar doctorului în chimie nu-i trebuia aşa ceva. Cu chiu cu vai am bălmăjit ceva foarte îndepărtat de sistemul periodic al elementelor, sub privirea dispreţuitoare a examinatorului.

Boicenko mi-a dat trei, iar eu am supravieţuit, am ieşit din iad.

Am terminat cursurile, mi-am ispăşit pedeapsa, am aşteptat moartea lui Stalin şi m-am întors la Moscova.

Nu m-am cunoscut mai îndeaproape cu Boicenko şi nici n-am stat de vorbă. În timpul studiilor, la cursuri, Boicenko mă ura şi considera că răspunsurile mele la examen fuseseră o jignire la adresa unui om de ştiinţă.

Boicenko n-a aflat niciodată nimic despre soarta profesorului meu de chimie, ostaticul împuşcat la Vologda.

Au urmat opt luni de fericire, de fericire neîntreruptă să înghit cu lăcomie, să sorb noile informaţii de la cursurile unde nota de trecere era egală cu viaţa pentru fiecare

cursant, unde toţi profesorii – cu excepţia lui Boicenko –, ştiind lucrul acesta, dăruiau gloatei pestriţe şi nerecunoscătoare a deţinuţilor toată ştiinţa şi iscusinţa lor, într-o activitate cu nimic mai prejos decât cea a lui Boicenko.

Am trecut examenul de viaţă, am luat examenul de stat. Am primit cu toţii dreptul de a îngriji bolnavi, de a trăi, de a spera. Am fost trimis ca felcer la secţia de chirurgie a unui spital mare de lagăr, unde tratam, munceam, trăiam, mă transformam – foarte încet – în om.

A trecut aproximativ un an.

Am fost chemat pe neaşteptate la directorul spitalului, doctorul Doktor. Acesta era un fost activist politic, care în Kolîma se dedicase întru totul adulmecării, demascării, vigilenţei, investigării, denunţării, urmăririi deţinuţilor politici.

— Felcerul deţinut cutare s-a prezentat la ordinele dumneavoastră...

Doctorul Doktor era roşcovan şi purta favoriţi *à la* Puşkin. Stătea la masă şi răsfoia dosarul meu.

— Ia spune-mi, cum ai ajuns tu la cursurile astea?

— Cum ajunge un deţinut la cursuri, cetăţene-şef? Este chemat, se ia dosarul lui personal, i se dă şefului escortei, este pus în camion şi dus la Magadan. Cum altfel, cetăţene-şef?

— Pleacă de-aici, spuse doctorul Doktor, pălind de turbare.

[1966]

Scrisoarea

Radiotelegrafistul pe jumătate beat deschise larg uşa.

— Ai o depeşă de la Direcţie, vino la mine în colibă.

Şi dispăru în zăpadă şi întuneric.

Am dat la o parte de lângă sobă iepurii vânaţi şi curăţaţi, aduşi din călătorie – era o recoltă bună de iepuri, abia apucai să pui laţuri... Acoperişul barăcii era pe jumătate acoperit cu iepuri îngheţaţi... Muncitorii n-aveau

unde să-i vândă, aşa că un cadou de zece iepuri nu era atât de preţios, încât să poţi pretinde bani sau vreo recompensă. Dar în primul rând iepurii trebuiau dezgheţaţi. Acum nu-mi ardea de iepuri.

Depeşa de la Direcţie – o telegramă, radiogramă sau telefonogramă pe numele meu – era prima în cincisprezece ani. Asurzitoare, neliniştitoare, ca la ţară, unde orice telegramă este tragică, legată de moarte. Să fie convocarea pentru eliberare – nu se poate, nu se grăbesc ei cu eliberarea, şi de fapt sunt eliberat de mult. M-am dus la radiotelegrafist, în cetatea lui fortificată, la staţia cu creneluri şi palisadă triplă, cu poartă triplă, zăvorâtă cu lacăte pe care soţia lui le-a deschis în faţa mea. Mi-am croit drum prin nenumăratele uşi, apropiindu-mă de locuinţa stăpânului. Încă o uşă şi-am păşit în fâlfâit de aripi, în duhoare de găinaţ; m-am strecurat printre găini care dădeau din aripi şi cocoşi care cântau, aplecându-mă şi ferindu-mi faţa. Am trecut peste încă un prag, dar radiotelegrafistul nu era nici acolo. Erau doar porci, spălaţi, îngrijiţi, trei purcei mai mici şi-o scroafă mai mare. Acesta era ultimul obstacol.

Radiotelegrafistul şedea înconjurat de lăzi cu răsaduri de castraveţi şi lăzi cu ceapă verde. Era limpede că se pregătea să ajungă repede milionar. În Kolîma oamenii se îmbogăţesc şi aşa. Banul câştigat uşor – salariu mare, raţie polară şi dobânzi – era una dintre căi. Comerţul cu mahorcă şi ceai era cea de-a doua cale. Creşterea găinilor şi a porcilor – cea de-a treia.

Înghesuit de toată această faună şi floră la marginea mesei, radiotelegrafistul îmi întinse un teanc de hârtiuţe – toate erau la fel – ca un papagal care trebuia să tragă bileţelul norocos.

Am scotocit printre telegrame, dar n-am înţeles nimic, pe a mea n-am găsit-o, însă radiotelegrafistul mi-o întinse binevoitor cu vârful degetelor...

„Veniţi scrisoare”, adică veniţi după scrisoare; serviciul poştal făcea economie de sens, dar destinatarul, fireşte, înţelegea despre ce era vorba.

M-am dus la comandantul raionului şi i-am arătat telegrama.

— Câţi kilometri?

— Cinci sute.

— Păi, asta e...

— În cinci zile mă duc şi mă întorc.

— În regulă. Vezi să te grăbeşti. Nu trebuie să aştepţi maşina. Iakuţii te duc mâine cu câinii până-n Baragon. Iar de-acolo te iau atelajele poştale cu reni, dacă nu te zgârceşti. Important e să ajungi la şoseaua principală.

— Bine, mulţumesc.

Am ieşit de la comandant şi mi-am dat seama că n-o să ajung până la blestemata aia de şosea, n-o să ajung nici măcar până în Baragon, pentru că nu aveam scurtă îmblănită. Sunt un locuitor al Kolîmei fără scurtă îmblănită. Doar eu eram vinovat. Cu un an în urmă, când fusesem eliberat din lagăr, magazionerul Serghei Ivanovici Korotkov îmi dăruise o scurtă îmblănită albă, aproape nouă. îmi dăruise şi o pernă mare. Dar, în încercarea mea de a lăsa în urmă spitalele, de a pleca pe Continent, vândusem şi scurta, şi perna, pur şi simplu ca să nu am prea multe lucruri, al căror sfârşit este întotdeauna acelaşi: le fură sau le confiscă blatarii. Aşa procedasem în trecut. De plecat, n-am reuşit să plec, serviciul de cadre şi MVD-ul din Magadan nu mi-au aprobat plecarea, iar când mi s-au terminat banii, am fost nevoit să intru din nou în serviciu la Dalstroi. Am intrat, şi m-am dus acolo unde era radiotelegrafistul şi găinile zburătoare, dar scurtă îmblănită n-am mai apucat să-mi cumpăr. Aş fi putut să împrumut una pentru cinci zile, dar în Kolîma, la o asemenea solicitare, ţi se râde în nas. Nu-mi rămânea decât să-mi cumpăr în sat.

Şi, într-adevăr, am găsit şi scurtă, şi vânzător. Numai că această scurtă îmblănită, neagră, cu guler luxos din blană de oaie, arăta mai degrabă a pufoaică: n-avea buzunare, n-avea poate, ci doar guler şi mâneci largi.

— Ce i-ai făcut, i-ai tăiat cumva poalele? l-am întrebat pe vânzător, pe Ivanov, gardian în lagăr. Ivanov era un burlac posomorât. Tăiase poalele ca să facă mănuşi cu manşete, la modă pe atunci; ieşiseră vreo cinci perechi din poalele scurtei, şi fiecare pereche costa cât o scurtă îmblănită întreagă. Desigur, ce mai rămăsese nu se putea numi scurtă îmblănită.

— Nu ţi-e totuna? Eu o vând. Pe cinci sute de ruble. Tu o cumperi. Asta-i o întrebare fără rost, dacă i-am tăiat poalele sau nu.

Într-adevăr, întrebarea era fără rost, aşa că m-am grăbit să-i plătesc lui Ivanov, am adus scurta acasă, am încercat-o şi m-am pus pe aşteptat.

Atelajul cu câini, iakutul cu ochi negri şi privirea ageră, degetele amorţite cu care mă ţineam de sanie, zborul şi cotitura – un pârâu, gheaţă, tufişuri biciuindu-mi dureros faţa. Dar eram prins bine în legături. Zece minute de zbor şi iată satul cu poşta, unde...

— Maria Antonovna, nu mă pot lua şi pe mine?

— O să vă ia.

Anul trecut, în timpul verii, aici se rătăcise un băieţel iakut, un copil de cinci ani, iar eu şi Maria Antonovna încercaserăm să organizăm căutarea lui. Ne-a împiedicat mama copilului. Fuma pipă, a fumat îndelung, apoi şi-a aţintit ochii negri spre mine şi Maria Antonovna.

— Nu trebuie să-l căutaţi. O să vină el singur. N-o să se rătăcească. Acesta e pământul lui.

Iată şi renii, clopoţeii, sania, băţul conducătorului de atelaj. Numai că băţul se numeşte *horei*, nu *ostoU* ca cel pentru câini.

Mariei Antonovna îi era atât de urât, încât îi conducea pe toţi cei aflaţi în trecere până hăt departe, dincolo de „bariera” taigalei, dincolo de ceea ce se numeşte „barieră” în taiga.

— Rămâneţi cu bine, Maria Antonovna.

Alerg pe lângă sanie, dar mai mult încerc să mă urc, să mă prind de sanie, să mă agăţ, cad, alerg iar. Spre seară apar luminile şoselei, se aude vuietul maşinilor care trec în goană prin pâclă.

Mă socotesc cu iakuţii, mă apropii de „încălzitoare”, adică de staţie. Acolo soba nu arde, nu sunt lemne. Există însă acoperiş şi pereţi. E deja coadă la maşinile spre centru, spre Magadan. Coada nu e mare – un singur om. Se aude o maşină claxonând, omul se repede afară în întuneric. Maşina claxonează din nou. Omul a plecat. Acum trebuie să ies eu în ger.

Un autocamion de cinci tone trepidează, se opreşte cu

greu pentru mine. Locul din cabină e liber. Pe gerul ăsta şi pe o asemenea distanţă nu se poate merge în remorcă sus.

— Încotro?

— Pe Malul Stâng.

— Nu te iau. Duc cărbune la Magadan, iar până la Malul Stâng nu merită să urci.

— Îţi plătesc până-n Magadan.

— Asta-i altceva. Urcă. Ştii tariful?

— Da. O rublă kilometrul.

— Banii înainte.

Am scos banii şi-am plătit.

Camionul se afundă în pâcla alburie, reduse viteza. Mai departe nu se putea merge, era ceaţă.

— Dormim, ai? La Evraşka.

Ce este Evraşka? Evraşka e popândăul, Staţia Popândăului. Ne-am ghemuit în cabină cu motorul mergând. Am stat culcaţi până s-a luminat de ziuă şi pâcla alburie a iernii nu mai părea atât de înfricoşătoare ca noaptea.

— Fierbem nişte cifir şi plecăm.

Şoferul puse un pachet de ceai la fiert într-o cutie de conservă, îl răci în zăpadă şi-l bău. Mai fierse unul, ca supliment, îl bău şi dosi cana.

— La drum! Da’ tu de unde eşti?

I-am spus.

— Am fost pe la voi. Chiar am lucrat ca şofer în raionul vostru. La voi în lagăr e un nemernic, unul Ivanov, gardian. Mi-a furat şuba. M-a rugat să-l iau în maşină – era frig anul trecut – şi ia şuba de unde nu-i. Nici urmă. Nu mi-a dat-o înapoi. I-am tot trimis vorbă prin oameni. Zice: „N-am luat-o şi gata”. Mă tot pregătesc să mă duc personal acolo, să-mi iau şuba înapoi. Una neagră, mare. La ce-i trebuie şubă? Doar ca s-o taie în bucăţi pentru mănuşi cu manşete, pe care să le vândă. Că-s la mare modă acum. Puteam şi eu să fac manşete din alea, dar acum nu-s nici manşete, nici şubă, nici Ivanov nu-i de găsit.

M-am întors, îndoind gulerul scurtei îmblănite.

— Uite, una aşa neagră, ca a ta. Javra. Ei, am dormit, acu trebuie să-i dăm bice.

Camionul o porni în zbor, vuind, claxonând la curbe –

cifirul îl întremase pe şofer.

Kilometru după kilometru, pod după pod, mină după mină. Se luminase. Maşinile se depăşeau una pe alta, se încrucişau. Deodată se auzi un trosnet, ceva se rupse şi camionul se opri, trăgând la marginea drumului.

— S-a dus dracului totul! ţopăia şoferul. Cărbunii – s-au dus dracului! Cabina s-a dus dracului! Oblonul lateral s-a dus dracului! Cinci tone de cărbuni s-au dus dracului!

El n-avea nicio zgârietură şi nu înţelegeam ce se întâmplase.

Camionul nostru fusese lovit de o Tatră cehoslovacă venind din sens opus. Caroseria ei de fier nu avea nicio zgârietură. Şoferii frânară şi coborâră.

— Hai, socoteşte repede, ţipa şoferul Tatrei, cât fac pagubele tale, cărbunele, un oblon nou. îţi plătim. Dar fără proces-verbal, ai înţeles?

— Bine, spuse şoferul meu. Face...

— În regulă.

— Dar eu?

— Te urc într-o maşină care merge într-acolo. Mai sunt vreo patruzeci de kilometri, o să te ia. Fă-mi favoarea asta. Patruzeci de kilometri, ajungi într-o oră.

Am acceptat, am urcat în remorca unei maşini şi i-am făcut cu mâna acelui amic al gardianului Ivanov.

N-apucasem să îngheţ de tot, că maşina începu să încetinească – era podul. Malul Stâng. Am coborât.

Trebuia să găsesc un loc unde să înnoptez. Nu puteam înnopta acolo unde era scrisoarea.

Am intrat în spitalul unde lucrasem cândva. Străinii însă n-au voie să se încălzească în spitalul lagărului, aşa că am intrat la căldură doar pentru un minut. Tocmai trecea un cunoscut dintre felcerii liberi şi i-am cerut găzduire.

A doua zi am bătut la uşa casei, am intrat şi mi-a fost înmânată o scrisoare: scrisul îmi era bine cunoscut, impetuos, avântat şi totodată clar, citeţ.

Era o scrisoare de la Pasternak[79].

---

79 La 22 martie 1952, Şalamov, care lucra în acea perioadă la Spitalul Central din Debin, i-a trimis lui Boris Pasternak o parte din poeziile sale. La 9 iulie, Pasternak i-a răspuns într-o scrisoare lungă „caldă, plină de bunătate şi delicateţe“, după cum avea să spună Şalamov mai târziu.

[1966]

Medalia de aur

La început au fost exploziile. Dar înainte de explozii, înainte de Insula Aptekarski, unde sărise în aer *dacea*[80] lui Stolîpin[81], a fost gimnaziul de fete din Riazan, medalia de aur. Pentru bună purtare şi succese remarcabile.

Caut străduţele. Leningrad, oraşul-muzeu, păstrează trăsăturile Petersburgului. Voi găsi *dacea* lui Stolîpin pe Insula Aptekarski, Intrarea Fonarnîi, strada Morskaia, bulevardul Zagorodnîi. Voi intra în Bastionul Trubetkoi al Fortăreţei Petropavlovsk, unde a avut loc procesul şi s-a dat sentinţa pe care o ştiu pe dinafară, a cărei copie, cu pecetea de plumb a Biroului Notarial al Moscovei, am ţinut-o de curând în mână.

„În august 1906, pe când era membră a unei bande criminale, numită organizaţia militantă a socialiştilor revoluţionari maximalişti, care şi-a stabilit cu bună ştiinţă ca ţel al activităţii sale schimbarea prin violenţă a formei de guvernământ principale, stabilită prin lege...”

„... reprezintă complicitatea necesară în timpul atentatului la viaţa ministrului de interne, prin aruncarea în aer a dace*i* *loc*uite de acesta pe Insula Aptekarski, în virtutea îndeplinirii obligaţiilor sale de serviciu...”

Judecătorilor nu le arde de gramatică. Greşelile literare ale sentinţelor de acest fel se observă abia după vreo cincizeci de ani, nu mai devreme.

„Aristocrata Natalia Sergheevna Klimova 21 de ani, şi fiica de negustor Nadejda Andreevna Terentieva 25 de ani... să fie executate prin spânzurare cu consecinţele art. 28 menţionate”.

Ce are în vedere instanţa prin „consecinţele

---

80 Casă de vacanţă în afara unui oraş mare.

81 Piotr Arkadievici Stolîpin (1862-1911), om de stat rus, ministru de interne şi apoi preşedinte al Consiliului de Miniştri pe vremea ţarului Nicolae al II-lea. Este cunoscut pentru măsurile aspre prin care a încercat să reprime grupările revoluţionare şi pentru reforma lui agrară.

spânzurării” ştiu numai juriştii, specialiştii în drept.

Klimova şi Terentieva n-au fost executate.

În timpul anchetei, preşedintele tribunalului regional a primit o petiţie din partea tatălui Klimovei, avocat din Riazan. Era o petiţie scrisă pe un ton foarte ciudat, care nu semăna nici a rugăminte, nici a plângere, aducea cu un jurnal, cu o discuţie cu sine însuşi.

„... Ideea mea ar trebui să vi se pară corectă şi anume că în cazul de faţă aveţi de-a face cu o fată nechibzuită, captivată de epoca revoluţionară actuală”.

„De-a lungul vieţii sale, ea a fost o fată bună, blândă şi delicată, dar mereu influenţabilă. Cu vreun an şi jumătate în urmă era pasionată de învăţătura lui Tolstoi, care propovăduieşte că porunca «să nu ucizi» este cea mai importantă. Vreo doi ani de zile a fost vegetariană şi s-a comportat ca o simplă muncitoare, nu-i permitea slujnicei s-o ajute nici la spălatul rufelor, nici la făcut curat în cameră, nici la spălatul podelelor. Iar acum a devenit dintr-odată părtaşă la o crimă îngrozitoare, al cărei motiv ar fi neconcordanţa politicii domnului Stolîpin cu condiţiile actuale”.

„Îndrăznesc să vă asigur că fiica mea nu pricepe absolut nimic din politică şi că a fost cu siguranţă o marionetă în mâinile unor oameni mai puternici, cărora e posibil ca politica domnului Stolîpin să li se pară dăunătoare în cel mai înalt grad”.

„M-am străduit să le insuflu copiilor mei opinii corecte, dar trebuie să recunosc că, într-o perioadă atât de haotică, influenţa părinţilor nu are nicio importanţă. Tineretul nostru le provoacă tuturor celor din jur nefericiri şi suferinţe imense, inclusiv părinţilor...”

Argumentaţia era originală. Observaţiile care o însoţeau – ciudate. Însuşi tonul scrisorii era uimitor.

Scrisoarea aceasta a salvat-o pe Klimova. Mai exact ar fi să spunem că a salvat-o nu scrisoarea, ci moartea subită a lui Klimov, imediat după ce a scris-o şi a expediat-o.

Moartea a conferit petiţiei o asemenea greutate morală, a transferat întregul proces la asemenea înălţimi morale, încât niciun general al jandarmilor nu s-ar fi decis să aprobe sentinţa de condamnare la moarte a Nataliei

Klimova. Mulţumesc frumos!

Pe sentinţa originală sunt scrise următoarele cuvinte: „Se aprobă sentinţa tribunalului, dar, pentru ambele inculpate, condamnarea la moarte va fi înlocuită cu muncă silnică pe viaţă, cu toate consecinţele ce decurg din această pedeapsă, 29 ianuarie 1907. Gazenkampf, general de infanterie, adjunct al comandantului-şef. Conform cu originalul, a verificat: Menciukov, grefier, consilier de stat. Se aplică ştampila Tribunalului regional din Sankt Petersburg”.

La şedinţa tribunalului în care s-a judecat cazul Klimovei şi al Terentievei a avut loc o scenă unică, originală în cel mai înalt grad, fără precedent în procesele politice din Rusia şi nu numai. Scena este consemnată în procesul-verbal al şedinţei, formulată sec de un funcţionar.

Inculpatelor li s-a acordat ultimul cuvânt.

Ancheta judiciară din Bastionul Trubetkoi al Fortăreţei Petropavlovsk a fost foarte scurtă – vreo două ore, nu mai mult.

Inculpatele n-au avut obiecţii la rechizitoriul discursul procurorului. Au recunoscut participarea la atentatul asupra lui Stolîpin, dar nu şi-au recunoscut vina. Inculpatele au refuzat să facă recurs.

Şi iată că în ultimul său cuvânt, înainte de moarte, înaintea execuţiei, „fata influenţabilă”, Klimova, a dat brusc frâu liber firii sale, sângelui său turbat: a spus, a făcut asemenea lucruri, încât preşedintele tribunalului, întrerupându-i ultimul cuvânt, a scos-o din sala de judecată „pentru comportament indecent”.

La Petersburg memoria respiră uşor. E mai greu la Moscova, unde bulevardele au ciopârţit Hamovniki, au înghesuit Presnia[82], unde reţeaua de străduţe e zdrenţuită, zdrenţuite sunt şi legăturile dintre vremuri...

Strada Merzliakovski. În anii ’20, pe când eram student la Universitate, mergeam deseori pe Merzliakovski. Acolo era căminul studenţesc pentru fete, aceleaşi camere unde, cu douăzeci de ani în urmă, chiar la începutul veacului, locuia studenta Institutului Pedagogic din

82 Raioane istorice ale Moscovei.

Moscova, viitoarea profesoară Nadia Terentieva. Dar ea n-a mai devenit profesoară.

Povarskaia nr. 6, unde în cartea de imobil pe anul 1905 era consemnat faptul că Natalia Klimova şi Nadejda Terentieva locuiau împreună – material incriminator pentru anchetă.

Unde o fi clădirea în care Natalia Klimova a adus trei bombe făcute din dinamită, cântărind câte un pud fiecare – Morskaia nr. 49, ap. 4.

Oare nu pe Povarskaia nr. 6, Mihail Sokolov – „Ursul” – s-a întâlnit cu Klimova, ca s-o ia cu el, spre moarte şi faimă, căci nu există sacrificii zadarnice, nu există acte de curaj anonime. În istorie nimic nu se pierde, doar se deformează proporţiile. Şi dacă timpul vrea să piardă numele Klimovei, vom lupta cu timpul.

Unde-i clădirea asta?

Caut ulicioarele. Este o pasiune a tinereţii să urci scări marcate de istorie, dar care încă nu s-au transformat în muzeu. Ghicesc, repet mişcările oamenilor care au urcat aceleaşi scări, au stat la aceleaşi răspântii pentru a grăbi mersul evenimentelor, pentru a precipita goana timpului.

Şi timpul s-a urnit din loc.

Pe altarul victoriei sunt aduşi copii. Este o veche tradiţie. Când a fost condamnată, Klimova avea 21 de ani.

Patimile Domnului, misterele medievale în care revoluţionarii jucau scene de capă şi spadă, deghizându-se, ascunzându-se pe sub porţi, sărind din tramvaiul cu cai pe trăpaşi, iscusinţa de-a scăpa de sub nasul copoiului – toate acestea erau unul din examenele de admitere în această universitate rusească. Cel care absolvea ciclul complet al cursurilor nimerea în spânzurătoare.

S-a scris mult despre toate astea, foarte mult, prea mult.

Dar eu nu de cărţi am nevoie, ci de oameni, nu de planurile străzilor, ci de ulicioare liniştite.

La început a fost cazul. La început au fost exploziile, condamnarea lui Stolîpin, trei puduri de dinamită băgate în trei serviete de piele neagră, dar din ce erau făcute învelitorile şi cum arătau bombele – n-am să spun: „Bombele le-am adus eu, dar când şi de unde sau în ce

anume – n-am să spun”.

Ce-l face pe om mai înalt? Timpul.

Hotarul veacului a fost o perioadă de înflorire, când literatura rusă, filosofia, ştiinţa, morala societăţii ruse s-au ridicat la înălţimi nemaivăzute. Tot ce măreţul secol al XIX-lea a acumulat mai important, mai puternic din punct de vedere moral, s-a transformat în faptă vie, în „viaţă vie”, într-un exemplu viu, şi a fost aruncat în ultima luptă împotriva autocraţiei. Abnegaţia şi spiritul de sacrificiu s-au ridicat până la anonimat: atâţia terorişti au murit şi nimeni n-a aflat numele lor. Era spiritul de sacrificiu al secolului care, în îmbinarea dintre cuvânt şi faptă, şi-a aflat libertatea supremă, forţa supremă. S-a început cu „Să nu ucizi”, cu „Dumnezeu este iubire”, cu vegetarianismul, cu slujirea aproapelui. Exigenţele morale şi sacrificiul de sine erau atât de mari, încât cei mai buni dintre cei buni, dezamăgiţi de ideea de neîmpotrivire, au trecut de la „să nu ucizi” la „acţiuni”, au pus mâna pe revolvere, pe bombe, pe dinamită. N-au avut timp să fie dezamăgiţi de bombe – toţi teroriştii au murit tineri.

Natalia Klimova era din Riazan. Nadejda Terentieva se născuse la uzina Beloretki din Ural. Mihail Sokolov era din Saratov.

Teroriştii se năşteau în provincie. La Petersburg mureau. Există o logică în acest fapt. Literatura clasică, poezia secolului al XIX-lea cu cerinţele lor etice se aprofundau mai cu seamă în provincie şi exact acolo generau necesitatea răspunsului la întrebarea: „Care e sensul vieţii?”

Sensul vieţii era căutat cu pasiune, cu abnegaţie. Klimova găsise sensul vieţii, pregătindu-se să repete, să depăşească fapta eroică a Sofiei Perovskaia[83]. S-a văzut că forţa sufletească nu-i lipsea Klimovei, că nu degeaba îşi petrecuse copilăria într-o familie remarcabilă în cel mai înalt grad: mama Nataliei Sergheevna a fost prima rusoaică medic.

Îi lipsea doar o întâlnire, un exemplu personal, pentru

83 Sofia Lvovna Perovskaia (1853-1881), revoluţionară rusă din rândul aristocraţiei, a condus acţiunea de asasinare a ţarului Alexandru al II-lea.

ca toate forţele sufleteşti, spirituale şi fizice să fie aduse la o tensiune maximă, iar caracterul deosebit al Nataliei Klimova să o poată proiecta în rândul celor mai remarcabile femei ale Rusiei.

Un asemenea impuls, o asemenea relaţie personală a fost întâlnirea Nataşei Klimova cu Mihail Sokolov – „Ursul”.

Această relaţie a ridicat destinul Nataliei Klimova pe cele mai înalte culmi ale eroismului revoluţionar rus, la proba abnegaţiei, a spiritului de sacrificiu.

„Cauza”, însufleţită de maximalistul Sokolov, era lupta cu autocraţia. Organizator până în măduva oaselor, Sokolov era şi un teoretician marcant al partidului. Terorismul agrar şi terorismul industrial sunt contribuţia „Ursului” la programul de „opoziţii” al eserilor.

Sokolov, comandantul general al luptelor din cartierul Presnia în timpul revoltei decembriste (datorită lui, Presnia a rezistat atât de mult), nu s-a înţeles cu partidul şi după revolta din Moscova a ieşit din rândurile lui şi şi-a creat propria „organizaţie de luptă a socialiştilor revoluţionari maximalişti”.

Nataşa Klimova era ajutorul şi soţia lui.

Soţia?

Lumea neprihănită a ilegalităţii revoluţionare dă un răspuns neobişnuit la această întrebare simplă.

„În buletin se numea Vera Şapoşnikova şi locuia cu soţul Semion Şapoşnikov”.

„Doresc să adaug că nu ştiam că Semion Şapoşnikov şi Mihail Sokolov sunt una şi aceeaşi persoană”.

În buletin? Dar pe strada Morskaia Natalia Klimova se numea în buletin Elena Morozova şi locuia cu soţul Mihail Morozov, cel aruncat în aer de propria sa bombă, în anticamera lui Stolîpin.

Era lumea ilegală a buletinelor contrafăcute şi a sentimentelor sincere. Se considera că tot ce e personal trebuie înăbuşit, subordonat ţelului măreţ al luptei, unde viaţa şi moartea sunt totuna.

Iată un citat din manualul pentru poliţişti, *Istoria Partidului Socialist Revoluţionar*, scris de generalul de jandarmi Spiridovici:

„Pe 1 decembrie a fost luat de pe stradă însuşi

Sokolov, iar pe 2 decembrie a fost executat, conform sentinţei tribunalului.

Pe 3 decembrie a fost descoperit apartamentul conspirativ al Klimovei, unde printre diverse lucruri s-au găsit: un pud şi jumătate de dinamită, 7600 de ruble în bilete de credit şi şapte ştampile ale unor instituţii guvernamentale. Klimova şi alţi maximalişti de seamă au fost arestaţi".

De ce Klimova a locuit trei luni încheiate în Petersburg, după explozia de pe Insula Aptekarski? Era aşteptat „Ursul": maximaliştii aveau congres în Finlanda, iar „Ursul" şi alţii s-au întors în Rusia abia la sfârşitul lui noiembrie.

Nataşa a aflat de moartea lui Sokolov în timpul scurtei sale anchete. Nu era nimic neaşteptat în această execuţie, în această moarte, şi totuşi Nataşa era în viaţă, iar „Ursul" nu. În *Scrisoarea de dinaintea execuţiei* se vorbeşte calm despre moartea prietenilor apropiaţi. Dar Nataşa nu l-a uitat niciodată pe Sokolov.

În cazematele DPZ[84] din Petersburg, Natalia Klimova a scris celebra *Scrisoare de dinaintea execuţiei*, care a făcut înconjurul lumii.

Este o scrisoare filosofică, scrisă de o fată de douăzeci de ani. Nu este un rămas-bun de la viaţă, ci preamărirea bucuriei vieţii.

Redactată în tonurile comuniunii cu natura, un laitmotiv căruia Klimova i-a rămas devotată toată viaţa, scrisoarea este neobişnuită. Prin prospeţimea sentimentului, prin sinceritate. În scrisoare nu există nici măcar o umbră de fanatism sau didacticism. Este o scrisoare despre libertatea supremă, despre fericirea legăturii dintre cuvânt şi faptă. Această scrisoare nu este o întrebare, ci un răspuns. Ea a fost tipărită în revista Obrazovanie[85], alături de un roman de Marcel Prévost.

Am citit scrisoarea, ciuntită de anumite „eliminări" ale cenzurii, de puncte de suspensie semnificative. Scrisoarea a fost retipărită după cincizeci de ani la New York: tăieturile

84 Acronim pentru Unitate pentru detenţie preventivă.

85 Educaţia (rusă).

erau aceleaşi, inexactităţile şi greşelile – identice. Cenzura timpului şi-a adăugat şi ea tăieturile la această copie newyorkeză: textul s-a decolorat, s-a mai şters, dar cuvintele şi-au păstrat întreaga forţă, nu şi-au trădat sensul înalt. Scrisoarea Klimovei a emoţionat Rusia.

Chiar şi acum, în anul 1966, cu toate legăturile dintre vremuri sfâşiate, numele Klimovei găseşte imediat ecou în inimile şi în memoria intelectualilor ruşi.

— Ah, Klimova! Cea cu scrisoarea de dinaintea execuţiei... Da. Da. Da.

În scrisoare sunt prezente nu doar gratiile închisorii, nu doar spânzurătoarea, nu doar ecoul exploziei. Nu. Scrisoarea Klimovei conţinea ceva deosebit de semnificativ pentru om, ceva deosebit de important.

În *Slovo*[86], un ziar marcant din capitală, filosoful Frank[87] i-a dedicat scrisorii Klimovei un articol uriaş cu titlul *înfrângerea tragediei*.

Frank vede în această scrisoare fenomenul unei noi conştiinţe religioase şi scrie că „prin valoarea lor morală, aceste şase pagini cântăresc mai mult decât toate volumele de filosofie contemporană şi de poezie a tragismului la un loc”.

Uluit de profunzimea sentimentelor şi a gândurilor Klimovei – ea avea doar 21 de ani –, Frank compară scrisoarea ei cu *De profundis* a lui Oscar Wilde. Este o scrisoare-eliberare, o scrisoare-soluţie, o scrisoare-răspuns.

Şi atunci de ce nu ne aflăm la Petersburg? Pentru că şi atentatul asupra lui Stolîpin, şi *Scrisoarea de dinaintea execuţiei* n-au fost, se pare, suficiente pentru această viaţă mare, cuprinzătoare şi, în primul rând, în deplină concordanţă cu timpul său.

Scrisoarea de dinaintea execuţiei a fost tipărită în toamna anului 1908. Valurile stârnite de ea, luminoase, sonore, magnetice, au făcut ocolul întregii lumi şi după un an nu apucaseră să se liniştească, să se calmeze, când o altă ştire nouă şi uimitoare a făcut înconjurul tuturor

86 Cuvântul (rusă).

87 Semion Liudvigovici Frank (1877-1950), filosof şi gânditor rus. A fost expulzat din Rusia în 1922.

cotloanelor globului pământesc. Din închisoarea moscovită pentru femei, Novinskaia, au evadat treisprezece ocnaşe, împreună cu gardiana Tarasova.

Iată Lista persoanelor evadate în noaptea dinspre 30 iunie spre 1 iulie 1909 din închisoarea gubernială pentru femei din Moscova.

„Nr. 6. Klimova Natalia Sergheevna, condamnată pe 29 ianuarie 1907 de Tribunalul Teritorial Militar din Petersburg la execuţie prin spânzurare, dar Comisia de Graţiere a Trib. Ter. Mii. Petersb. a comutat execuţia în muncă silnică pe viaţă.

22 ani, bine făcută, păr de culoare închisă, ochi albaştri, faţa roz, tip rusesc".

Această evadare, care atârna de un fir atât de subţire, încât o întârziere de o jumătate de oră ar fi fost egală cu moartea, a reuşit în chip strălucit.

Gherman Lopatin[88], un om care ştia multe despre evadări, le-a numit pe ocnaşele evadate din închisoarea Novinskaia „amazoane". În gura lui Lopatin acest cuvânt nu era doar o laudă prietenească, uşor ironică şi aprobatoare. El a simţit realitatea mitului.

Lopatin înţelegea ca nimeni altul ce înseamnă o evadare reuşită dintr-o celulă de închisoare unde, întâmplător şi de curând, fuseseră adunaţi ocnaşi cu cele mai diverse „dosare", interese şi destine. Pentru transformarea acestui colectiv pestriţ într-o unitate de luptă, consolidată prin disciplina ilegalităţii, mai presus decât cea militară, era nevoie de voinţa unui organizator. Organizatorul a fost tocmai Natalia Sergheevna Klimova.

Cu cele mai diverse „dosare". La această evadare a participat anarhista Maria Nikiforova, viitorul ataman Maruska din vremea lui Mahno şi a Războiului Civil. Generalul Slaşciov a fost cel care a împuşcat-o pe Maruska. Maruska a devenit de mult imaginea cinematografică a unei frumoase bandite, dar Maria Nikiforova fusese cel mai veritabil hermafrodit şi era cât pe ce să compromită evadarea.

---

88 Gherman Lopatin (1845-1918), om politic rus, revoluţionar, membru în consiliul Internaţionalei I.

În celulă (în celula numărul opt!) erau şi criminali: două criminale împreună cu copiii lor.

Este vorba chiar de acea evadare, pentru care hainele evadatelor fuseseră cusute în familia Maiakovski. Maiakovski însuşi a stat în închisoare în legătură cu acest caz (a fost interogat la poliţie despre cele întâmplate).

Ocnaşele au învăţat pe dinafară scenariul viitorului spectacol, au tocit rolurile încifrate.

Evadarea a fost pregătită îndelung. Pentru eliberarea Klimovei venise din străinătate reprezentantul Comitetului Central al partidului eserilor, „generalul”, cum îl numeau organizatorii evadării, Koridze şi Kalaşnikov. Planurile generalului au fost respinse. Eserii moscoviţi Koridze şi Kalaşnikov făceau deja „cercetări”. A fost o eliberare „din interior”, prin forţele proprii ale ocnaşelor. Trebuia să le elibereze gardiana Tarasova, care urma să fugă cu ele peste graniţă.

În noaptea spre 1 iulie, ocnaşele le-au dezarmat pe gardiene şi-au ieşit pe străzile Moscovei.

S-a scris mult în reviste şi în cărţi despre evadarea celor treisprezece, despre „eliberarea celor treisprezece”. Această evadare face şi ea parte din crestomaţia revoluţiei ruse.

Merită să ne amintim cum cheia, introdusă în zăvorul uşii de la intrare, nu s-a răsucit în mâinile Tarasovei, care mergea înainte. Neputincioasă, gardiana şi-a lăsat mâinile în jos. Dar degetele ferme ale ocnaşei Helme au luat cheia din mâinile Tarasovei, au vârât-o în zăvor, au răsucit-o şi-au deschis uşa spre libertate.

Merită să ne amintim: în timp ce ocnaşele ieşeau din închisoare, a sunat telefonul de pe masa gardienei de serviciu. Klimova a ridicat receptorul şi-a răspuns cu vocea gardienei. Vorbea şeful poliţiei: „Avem informaţii că se pregăteşte o evadare la închisoarea Novinskaia. Luaţi măsuri”. „Ordinul dumneavoastră va fi executat, Excelenţa Voastră. Vom lua măsuri”. Şi Klimova a pus receptorul în furcă.

Merită să ne amintim scrisoarea poznaşă a Klimovei, iat-o: ţin în mână două foiţe mototolite, încă vii, de coală de scris. Scrisoarea, datată 22 mai, adresată copiilor (fraţilor şi

surorilor mai mici) pe care mama adoptivă, mătuşa Olga Nikiforovna Klimova, îi adusese de multe ori la Moscova, ca să se întâlnească cu Nataşa. Chiar Natalia Sergheevna pusese la cale întâlnirea cu copiii în închisoare. Ea considera că asemenea impresii, asemenea întâlniri sunt folositoare pentru sufletul copiilor. Şi iată că pe 22 mai, Klimova scrie o scrisoare poznaşă, la sfârşitul căreia sunt cuvinte care nu mai existaseră în nicio altă scrisoare a ocnaşei pe viaţă: „La revedere! Pe curând!”. Scrisoarea fusese scrisă pe 22 mai, iar pe 30 iunie Klimova a evadat din închisoare. În mai, evadarea era deja stabilită, toate rolurile fuseseră învăţate, iar Klimova nu se putea abţine să glumească. De fapt, revederea n-a existat, fraţii şi surorile nu s-au întâlnit niciodată cu sora lor mai mare. Au urmat războiul, revoluţia, moartea Nataşei.

Ocnaşele eliberate, întâmpinate de prieteni, au dispărut în noaptea moscovită, neagră şi fierbinte, de 1 iulie. Natalia Sergheevna Klimova era figura cea mai de seamă în această evadare, aşa că salvarea şi fuga ei puneau probleme deosebite. La acea vreme, organizaţiile de partid erau pline de provocatori, şi Kalaşnikov a ghicit gândurile poliţiei, a rezolvat problema de şah. El s-a ocupat personal de evadarea Klimovei şi în aceeaşi noapte a predat-o în mâinile unui om din afara partidului, o cunoştinţă personală, nimic mai mult, un inginer de căi ferate care simpatiza cu ideea revoluţiei. Klimova a locuit o lună la Moscova în casa inginerului. Kalaşnikov şi Koridze fuseseră arestaţi demult, tot Riazanul era întors pe dos de percheziţii şi razii.

O lună mai târziu, inginerul a dus-o pe Natalia Sergheevna, ca şi când ar fi fost soţia lui, pe Marea Şosea siberiană. Cu cămilele, prin deşertul Gobi, Klimova a ajuns până la Tokio. Iar din Japonia, cu vaporul, în Italia. Şi la Paris.

Zece ocnaşe au ajuns la Paris. Trei au fost prinse în ziua evadării: Kartaşova, Ivanova, Şişkariova. Au fost judecate şi li s-a mai dat o condamnare. Avocatul în procesul lor a fost Nikolai Konstantinovici Muraviov, viitorul preşedinte al Comisiei Guvernului Provizoriu de audiere a miniştrilor

ţarişti, viitorul avocat al lui Ramzin[89].

Aşa se împletesc în viaţa Klimovei numele unor oameni aparţinând celor mai diverse trepte ale scării sociale, dar întotdeauna aceştia sunt cei mai buni dintre cei buni, cei mai capabili dintre cei capabili.

Klimova era omul celui de-al nouălea val. Nici nu se odihnise bine după doi ani de ocnă, după fuga în jurul lumii, că s-a şi apucat să caute din nou o muncă de militant. În 1910, CC al Partidului Socialist Revoluţionar l-a delegat pe Savinkov[90] să adune un nou grup de luptă. Strângerea unui asemenea grup este un lucru greu. împuternicit de Savinkov, Cernavski, unul din membrii grupului, cutreieră Rusia, ajunge la Cita. Foştii combatanţi nu mai vor să aibă de-a face cu bombe. Cernavski se întoarce cu mâinile goale. Iată raportul lui, publicat în *Katorga i sâlka*[91]*.*

„Călătoria mea (în Rusia, la Cita, la a. V. Iakimova şi V. Smirnov) n-a adus completări grupului. Ambii candidaţi vizaţi au refuzat să ni se alăture. Pe drumul de întoarcere îmi imaginam cum va afecta acest eşec starea de spirit a tovarăşilor, şi aşa nu prea grozavă. Temerile mele nu s-au adeverit. Eşecul anunţat a fost compensat de succesul obţinut în absenţa mea. Mi-a fost prezentat noul membru al grupului, Natalia Sergheevna Klimova, maximalistă cunoscută, evadată de curând dintr-o închisoare moscovită, împreună cu un grup de deţinute politice. Unul din membrii CC ştia întotdeauna unde se află grupul nostru în orice moment, aşa că am luat legătura cu ea. Prin intermediul acesteia, N.S. i-a comunicat lui Savinkov dorinţa sa de a face parte din grup şi, bineînţeles, a fost primită cu bucurie. Înţelegeam cu toţii foarte bine cât de mult întărea grupul înscrierea N.S. Mai sus am amintit că, după părerea mea, M.A. Prokofieva era cel mai puternic om din grup. Acum aveam doi oameni puternici şi, fără să vreau, îi comparam,

---

89 Inginerul sovietic Leonid Ramzin, inventatorul cazanului cu circulaţie forţată, a fost condamnat în 1930 în procesul aşa-numitului Partid Industrial.

90 Boris Viktorovici Savinkov (1879-1925), scriitor şi lider al Partidului Socialist Revoluţionar, responsabil pentru cele mai spectaculoase asasinate ale unor demnitari ţarişti din anii 1904-1905.

91 Ocna şi exilul (rusă).

îi confruntam. Mi-am adus aminte de cunoscutul poem în proză al lui Turgheniev, „Pragul”. O fată rusoaică păşeşte peste pragul fatal, în pofida vocii care o avertiza şi-i prevestea tot felul de nenorociri dincolo: „Frig, foame, ură, batjocură, dispreţ, jigniri, închisoare, boală, moarte”, ba chiar dezamăgire în ceea ce credea. Klimova şi Prokofieva păşiseră de mult peste acest prag şi înduraseră destul nenorocirile prevestite de glasul care le avertizase, dar entuziasmul lor nu slăbise nicidecum în urma încercărilor trăite, iar voinţa lor se călise şi se întărise şi mai mult. Din punct de vedere al devotamentului faţă de revoluţie şi al disponibilităţii pentru orice fel de sacrificii, între aceste femei se putea pune cu siguranţă semnul egalităţii: erau la fel de puternice şi de valoroase. Merita însă să le observi cu atenţie pe parcursul câtorva zile, pentru a te convinge cât sunt de diferite, iar în unele aspecte – diametral opuse. În primul rând, sărea în ochi contrastul în privinţa sănătăţii lor. Klimova, care reuşise să-şi revină după munca silnică din închisoare, era o femeie înfloritoare, sănătoasă şi puternică; Prokofieva era bolnavă de tuberculoză şi boala avansată se reflecta atât de vizibil în înfăţişarea ei, încât, fără să vrei, aveai senzaţia că ai în faţă o lumânare gata să se stingă.

La fel de diferite le erau gusturile, atitudinea faţă de viaţa înconjurătoare, întreaga structură lăuntrică.

Prokofieva crescuse într-o familie de staroveri în care, din generaţie în generaţie, se transmiteau practicile şi dispoziţiile sufleteşti sectante, ascetice. Şcoala, iar apoi pasiunea pentru mişcarea de eliberare şterseseră în totalitate opiniile religioase din concepţia ei despre lume, dar în structura caracterului rămăsese o urmă abia vizibilă de dispreţ sau de îngăduinţă faţă de orice bucurii ale existenţei, urma unei aspiraţii vagi spre înălţimi, spre desprinderea de pământ şi de trebuşoarele lumeşti. E posibil ca boala să fi întreţinut şi subliniat această nuanţă a caracterului ei. Klimova era întru totul opusul ei. Ea accepta totul, inclusiv toate bucuriile existenţei, pentru că accepta viaţa în ansamblul ei, cu toate amărăciunile şi bucuriile, legate organic între ele, nedespărţite unele de altele. Nu era o concepţie filosofică, ci percepţia nemijlocită a unei naturi bogate, puternice. Klimova privea fapta eroică şi

sacrificiul ca pe bucuriile cele mai mari, cele mai dorite, ale existenţei.

A venit la noi bucuroasă, râzând, şi a adus în grup o înviorare semnificativă. Părea că nu mai avem ce aştepta. De ce să nu ne apucăm de treabă cu forţele pe care le aveam? Dar Savinkov ne-a arătat că asupra grupului plana din nou un semn de întrebare. El a povestit că în timpul absenţei mele, un oarecare Kiriuhin, venit din Rusia, intrase în grup, dar că, nu după multă vreme, reuşise să-i trezească bănuielile.

„Îndrugă tot felul de minciuni, a explicat Savinkov. Odată am fost nevoit să-i ţin o întreagă prelegere despre necesitatea unei atitudini mai stricte faţă de propria-i limbuţie. Poate că doar are limba prea slobodă. Acum a plecat iar în Rusia, i s-a născut o fiică. Trebuie să se întoarcă zilele astea. Va trebui să-l observ mai îndeaproape”.

La scurt timp după venirea mea la Guernsey, pe orizontul nostru a mai apărut un punct negru. „Ma” (M.A. Prokofieva) se topea văzând cu ochii şi era din zi în zi tot mai slăbită. Fireşte, au apărut temeri că în curând lumânarea se va stinge. Toţi simţeau cât le e de dragă, cât de necesară le e lumina ei liniştită şi curată în ilegalitatea noastră întunecată şi erau îngrijoraţi. Medicul local ne-a recomandat s-o ducem pe bolnavă la un sanatoriu special, cel mai bine la Davos. Savinkov a trebuit să consume multă energie ca s-o convingă pe M.A. Prokofieva să plece la Davos. Se pare că după o luptă îndelungată au stabilit o convenţie cu următoarele condiţii: Savinkov s-a angajat s-o anunţe când grupul va fi pregătit să fie trimisă în Rusia, iar ea avea dreptul, în funcţie de starea de sănătate, să decidă singură dacă va continua tratamentul sau va pleca din sanatoriu şi se va alătura grupului.

Între timp, Savinkov a primit informaţii că un cunoscut de-al lui, combatantul F.A. Nazarov îşi terminase pedeapsa la ocnă şi fusese deportat. Nazarov, îl ucisese pe provocatorul Tatarov, dar fusese condamnat la ocnă pe o durată scurtă pentru altceva. În acelaşi timp cu plecarea M.A. la Davos, Savinkov a trimis un tânăr din Paris în Siberia, la Nazarov, ca să-i propună să intre în grup. Pe

când se forma grupul, tânărul îşi depusese şi el candidatura, dar fusese refuzat. Acum i s-a promis că o să fie primit în grup, dacă îşi va îndeplini misiunea cu succes.

Grupul s-a mutat de pe insula Guernsey pe Continent şi s-a stabilit într-un sătuc franţuzesc, la 5-6 kilometri de Dieppe. A venit şi Kiriuhin. Acum eram şapte: Savinkov cu soţia, Klimova, Fabrikant, Moiseenko, Kiriuhin şi Cernavski. Kiriuhin se purta în continuare simplu şi calm. Nu-l mai vedeam flecărind fără rost. Duceam o viaţă plictisitoare. Ţărmul era plat şi mohorât. Vremea – posomorâtă, de toamnă. Ziua adunam pe mal bucăţile de lemn aduse de mare, pentru foc. Cărţile de joc fuseseră părăsite din vremea şederii la New Key, şahul fusese şi el dat uitării. Nici vorbă de discuţiile obişnuite, ca pe timpuri. Schimbam rareori între noi fraze răzleţe, dar mai mult tăceam. Fiecare urmărea dantelăriile focului din şemineu şi-şi întreţesea în ele gândurile deloc vesele. Pare-se, o experienţă care ne convingea pe toţi că cea mai istovitoare muncă este să aştepţi cu mâinile încrucişate, fără să ştii cu exactitate durata acestei aşteptări.

La un moment dat cineva a propus: „Haideţi să coacem cartofi în şemineu. Prindem doi iepuri dintr-odată: 1) serile, vom avea o activitate interesantă, 2) economisim banii de cină”.

Propunerea a fost primită, dar toţi intelectualii s-au dovedit foarte nepricepuţi la copt cartofi, numai marinarul (Kiriuhin) a demonstrat un mare talent în acest domeniu. îmi cer mii de scuze pentru că acord atâta atenţie unor asemenea fleacuri. Dar nu pot să trec cu vederea coptul cartofilor.

A trecut cam o lună; era, probabil, decembrie 1910. Ne plictiseam cu toţii, dar cel mai mult se plictisea Kiriuhin. A început să se mai ducă uneori la Dieppe şi într-o zi s-a întors cam cherchelit. Seara, Kiriuhin s-a aşezat la locul său de lângă şemineu şi s-a apucat să-şi facă treaba obişnuită. Lângă foc s-a moleşit de tot: cartofii nu-l ascultau, nici măcar propriile mâini nu voiau să-l asculte. Nataşa Klimova începu să-l tachineze:

— Se vede, Iakov Ipatîci, că v-aţi pierdut măiestria pe undeva prin Dieppe... Văd că astăzi n-o să vă iasă nimic...

Se încing spiritele. Kiriuhin recurge tot mai des la o frază cu multe subînţelesuri: „Las că vă ştim noi”.

— Nu ştiţi nimic. Păi spuneţi, ce ştiţi?

Kiriuhin se înfurie grozav:

— Să spun? Vă amintiţi cum, sub aparenţa unei petreceri, voi, maximaliştii, aţi ţinut o consfătuire într-un separeu din restaurantul lui Palkin? Chiar atunci în sala comună a restaurantului se afla directorul-adjunct al departamentului poliţiei. Vă amintiţi? Şi după consfătuire, mai ţineţi minte unde v-aţi dus, şi nu singură! a încheiat el triumfător.

De uimire, ochii Nataşei se fac tot mai mari, aproape îi ies din orbite. îl cheamă pe Savinkov şi îi spune că totul era exact, sub aparenţa unei petreceri fusese o consfătuire într-un separeu. Fuseseră informaţi că în sala comună se află directorul-adjunct al departamentului de poliţie. Totuşi consfătuirea a fost dusă la bun sfârşit şi toţi au plecat cu bine. Nataşa a plecat să înnopteze cu soţul ei într-un hotel de pe insule.

Dimineaţa Kiriuhin este întrebat de unde are o asemenea informaţie. El răspunde că-i povestise Feit. Savinkov se duce la Paris, îl cheamă acolo pe Kiriuhin şi în curând se întoarce singur. Reiese că Feit nu-i spusese nimic şi nici n-ar fi putut să-i spună, pentru că nu ştia nimic despre faptele respective. îl întrebase din nou pe Kiriuhin de unde aflase despre faptele relatate. De astă dată acesta răspunsese că-i povestise soţia, care aflase totul de la nişte jandarmi cunoscuţi. Kiriuhin a fost izgonit.

După ce s-a întors la grup, Savinkov a supus la vot întrebarea: avem sau nu dreptul să-l declarăm pe Kiriuhin provocator? Răspunsul pozitiv a fost unanim. Am luat decizia să ne adresăm CC, cu rugămintea de-a tipări în ziarul partidului un anunţ în care Kiriuhin să fie declarat provocator. După şederea de la New Key, am ajuns la un moment dat la concluzia că Rotmistr era un provocator, dar nu ne-am decis totuşi să-l declarăm ca atare, deoarece am considerat că datele pe care le deţineam nu erau suficiente pentru un asemenea pas. De aceea ne-am limitat să anunţăm CC despre excluderea lui din grup, ca suspect. Ştiam că se stabilise la Meudon (cred că numesc corect

micul orăşel de lângă Paris), departe de emigraţie.

Întâmplarea neaşteptată cu Kiriuhin ne-a arătat cât eram de ridicoli şi de nerozi când ne jucam de-a v-aţi ascunselea prin colţuri retrase ale Europei de Vest, în timp ce departamentul de poliţie ştia despre noi tot ce avea nevoie: dacă s-ar fi interesat, ar fi putut afla chiar şi cui dintre noi îi plac cel mai mult cartofii copţi. De aceea am părăsit sătucul şi ne-am mutat la Paris. Aceasta a fost prima concluzie după cele întâmplate. Cea de-a doua concluzie a fost decizia de a reevalua cazul lui Rotmistr. Pentru că în privinţa lui Kiriuhin perspicacitatea noastră se făcuse de ruşine, a apărut, firește, îndoiala: nu cumva comisesem o greşeală la fel de grosolană, numai că în sens invers, adică, şi în cazul lui Rotmistr, nu cumva bănuisem un om nevinovat? Dacă Kiriuhin fusese descoperit în aşa fel încât nu exista nici urmă de îndoială, a apărut firesc întrebarea: „Oare cum stă treaba cu Rotmistr? înseamnă că el nu e provocator?”. Savinkov a hotărât să se întâlnească cu Rotmistr şi să aibă o discuţie sinceră cu el. Între timp, mi-a propus mie şi lui Moiseenko să mergem la Davos şi s-o informăm pe Prokofieva despre evenimentele importante care avuseseră loc în grup.

Am stat la Davos vreo două săptămâni. O vizitam în fiecare zi pe „Mau la sanatoriu. Sănătatea ei se îmbunătăţise considerabil, începuse să ia câte puţin în greutate, medicii reduceau treptat din stricteţea regimului, îi permiteau să iasă la plimbare ş.a.m.d. Intenţionam să ne prelungim şederea la Davos, când, pe neaşteptate, am primit o telegramă de la Savinkov: „Veniţi. Rotmistr a murit”.

La întâlnirea cu Savinkov, m-a izbit înfăţişarea lui extrem de deprimată. Mi-a întins o foaie de hârtie şi-a rostit posomorât: „Citiţi. Am călcat în picioare un om”. Era scrisoarea de adio a lui Rotmistr. Era scurtă, de vreo zece rânduri, scrisă simplu; nu semăna deloc cu scrisoarea emfatică pe care ne-o trimisese la New Key. Nu voi încerca să mi-o amintesc în detaliu. Voi transmite doar esenţa ei. „Da, deci iată ce era la mijloc, mă bănuiaţi că sunt provocator, în timp ce eu credeam că necazul e cearta mea cu B.V. Vă mulţumesc, tovarăşi!”

Iată cum se petrecuseră lucrurile. Savinkov i se adresase lui Rotmistr, cu rugămintea să vină la Paris pentru discuţii. Rotmistr venise. Savinkov îi povestise despre eşecul cu Kiriuhin, recunoscuse că îl exclusese pe Rotmistr din cauza bănuielii că ar fi provocator. Încercase să-l convingă să fie sincer, să explice de ce minţise în legătură cu trenul şi cu cada. Rotmistr recunoscuse că şi una şi alta erau minciuni, dar nu dăduse niciun fel de explicaţii, tăcea mohorât. Din păcate, discuţia n-a putut fi dusă până la capăt, pentru că în apartamentul unde avea loc întâlnirea au venit nişte musafiri şi convorbirea n-a mai putut continua. Savinkov l-a rugat să vină a doua zi, ca să termine discuţia. Rotmistr a promis, dar n-a venit, s-a împuşcat în camera sa, unde au găsit şi biletul de adio.

N-apucasem să „digerăm" bine autodemascarea „omului cu conştiinţa liniştită", că ne era aruncat un cadavru în faţă. În minţile noastre totul s-a răsturnat cu susul în jos. Am preluat toţi formula lui Savinkov: „Am călcat în picioare un om".

După un timp a trebuit să-l ducem pe V.O. Fabrikant la un sanatoriu pentru bolnavi de nervi. Toţi eram deprimaţi, dar încă ne ţineam bine, gândindu-ne că „o să vină Nazarov şi-o să plecăm imediat în Rusia". Nu-mi mai amintesc cât a trebuit să aşteptăm, în cele din urmă, a venit tânărul trimis în Siberia. El ne-a povestit că Nazarov acceptase să intre în grup, ajunseseră împreună până la graniţă, dar în timpul traversării acesteia, Nazarov se pierduse. Lângă graniţă se ascunseseră într-o magazie. Tânărul trebuise să plece cu o treabă, iar când se întorsese, Nazarov nu mai era acolo. Probabil fusese arestat: aşa credea tânărul, aşa credeam şi noi. Această nenorocire a dat gata grupul. A fost dizolvat.

Într-o zi, după lichidarea grupului, m-a strigat cineva pe o stradă din Paris. Era Mişa. Ştiam că după ce fusese exclus din grup, la rugămintea lui Savinkov, i se găsise la Paris un post de şofer la o companie de automobile. Acum stătea în maşină şi aştepta un pasager. Am vorbit despre trecut, despre prezent. Mi-a propus: „Aş vrea să vă plimb. Urcaţi". Am refuzat. Discuţia a continuat, dar în curând am observat că Mişa avea ochii înlăcrimaţi şi m-am grăbit să-mi

iau rămas-bun.

„A rămas la fel de dezechilibrat”, mi-am spus.

Am plecat în Italia. După câteva luni am primit vestea că Mişa s-a împuşcat, că în biletul de adio cerea să fie înmormântat alături de Rotmistr...

Iată cât de adânc intra moartea în viaţa acestor oameni, în existenţa lor zilnică. Cât de uşor se luau deciziile în legătură cu propria moarte... Se recurgea la dreptul de a muri cu uşurinţă şi pe scară largă.

Grupul lui Savinkov, Guernsey – Dieppe – Paris sunt ultimele trasee de luptă ale Nataliei Klimova. E puţin probabil ca eşecul să o fi zdrobit. Nu-i stătea în fire. Klimova era obişnuită, se învăţase cu marile morţi, şi e puţin probabil ca ticăloşia omenească să fi fost ceva nou în ilegalitatea revoluţionară. Azef fusese demascat demult, Tatarov ucis. Insuccesele grupului nu reuşiseră s-o convingă pe Natalia Sergheevna să creadă în atotputernicia autocraţiei, în lipsa de speranţă a eforturilor. Şi totuşi aceasta a fost ultima activitate militantă a Klimovei. Trauma însă a lăsat, fireşte, ceva urme în psihicul Nataliei Sergheevna...

În 1911, Natalia Sergheevna a cunoscut un social-revoluţionar, terorist, evadat din ocna de la Cita. Era un concetăţean de-al lui Mihail Sokolov, „Ursul”.

Era simplu să te îndrăgosteşti de Natalia Sergheevna. O ştia şi ea foarte bine. Musafirul a venit în colonia „amazoanelor” cu o scrisoare pentru Natalia Sergheevna şi cu un sfat glumeţ: „Să nu te îndrăgosteşti de Klimova”. I-a deschis uşa Aleksandra Vasilievna Tarasova, cea care le eliberase pe „amazoane” din închisoarea Novinskaia. Musafirul, luând-o pe Tarasova drept stăpâna casei şi amintindu-şi de avertismentul prietenilor, s-a mirat de lipsa de temei a opiniilor oamenilor. Dar a apărut Natalia Sergheevna, şi oaspetele, care o pornise spre casă, la prima staţie s-a întors.

O poveste de dragoste pripită, apoi căsătoria pripită a Nataliei Sergheevna.

Întreaga pasiune a afirmării de sine s-a transformat dintr-odată în sentimente materne. Primul copil. Al doilea copil. Al treilea copil. Viaţa grea a emigrantului.

Klimova era omul celui de-al nouălea val. În cei 33 de ani de viaţă, destinul a ridicat-o pe Natalia Klimova pe cele mai înalte şi mai periculoase creste ale valurilor furtunii revoluţionare care a zguduit societatea rusă, şi Natalia Klimova a reuşit s-o scoată la capăt cu această furtună.

Acalmia a distrus-o.

Acalmia, căreia Natalia Sergheevna i s-a dedicat cu aceeaşi pasiune, cu aceeaşi abnegaţie ca şi furtunii... Maternitatea – primul copil, al doilea copil, al treilea copil – era la fel de marcată de sacrificiu, la fel de plină ca şi întreaga ei viaţă de dinamitardă şi teroristă.

Acalmia a distrus-o. Căsătoria nereuşită, capcana vieţii cotidiene, mărunţişurile, agitaţia meschină a vieţii au legat-o de mâini şi de picioare. Ca femeie, ea a acceptat şi acest destin, ascultând natura pe care fusese învăţată s-o urmeze din copilărie.

Căsătoria a fost nereuşită: Natalia Sergheevna nu l-a uitat niciodată pe „Urs”, indiferent dacă îi fusese soţ sau nu. Soţul ei era concetăţeanul lui Sokolov – ocnaş, ilegalist, un om vrednic de toată stima –, iar povestea de dragoste s-a desfăşurat cu toată înflăcărarea şi dăruirea totală de sine proprii Klimovei. Dar soţul Klimovei era un om obişnuit, în timp ce „Ursul” – şi el om al celui de-al nouălea val –, a fost prima şi singura iubire a studentei care frecventa cursurile ţinute de Lohvitkaia-Skalon[92].

În loc de bombe cu dinamită, acum era nevoită să care scutece, munţi de scutece, să spele rufe, să calce, să le facă baie copiilor.

Prietenii Klimovei? Cei mai apropiaţi dintre ei muriseră condamnaţi la spânzurătoare în 1906. Nadejda Terentieva, colega de dosar în cazul Insulei Aptekarski, nu era o prietenă apropiată a Nataşei. Terentieva era o tovarăşă în lupta revoluţionară, nimic mai mult. O relaţie bazată pe respect reciproc, simpatie şi atât. Nici corespondenţă, nici întâlniri, nici dorinţa de a afla mai multe despre destinul celeilalte. Terentieva a fost trimisă la ocnă în sectorul

92 M.A. Lohviţkaia-Skalon a organizat în Sankt Petersburg în perioada 1903-1919 cursuri superioare de ştiinţe naturale pentru femei.

Malţevski, în Ural, unde se sărbătoreşte Akatuiul[93], şi a fost eliberată odată cu revoluţia.

Din închisoarea Novinskaia, unde componenţa ocnaşelor era foarte pestriţă, Natalia Sergheevna a păstrat pentru toată viaţa o singură prietenie, pe cea cu gardiana Tarasova. Au rămas prietene pentru totdeauna.

De pe insula Guernsey, în viaţa Klimovei au intrat mai mulţi oameni: Fabrikant, care s-a căsătorit cu Tarasova, şi Moiseenko au devenit prietenii ei apropiaţi. Natalia Sergheevna n-a avut relaţii apropiate cu familia lui Savinkov, n-a încercat să consolideze această cunoştinţă.

La fel ca Terentieva, Savinkov a fost pentru Klimova un tovarăş în lupta pentru cauză şi nimic mai mult.

Klimova nu era o teoreticiană, o fanatică, o agitatoare sau o propagandistă. Toate pornirile şi acţiunile ei erau tributul adus propriului temperament – „sentimente cu filosofie”.

Klimova era potrivită pentru orice, dar nu pentru viaţa de toate zilele. Se pare că pentru ea existau lucruri mai grele decât aşteptarea flămândă, luni în şir, când se coceau cartofi pentru cină.

Grijile curente legate de câştiguri, de alocaţie, de doi copii mici care aveau nevoie de îngrijire şi de decizii nu le înţelegea.

După revoluţie, soţul ei a plecat în Rusia înaintea familiei, şi legătura cu el s-a rupt pentru câţiva ani. Natalia Sergheevna ardea de dorinţa să plece în Rusia. Era însărcinată cu cel de-al treilea copil şi s-a mutat din Elveţia la Paris, ca să plece în Rusia prin Londra. Copiii şi N.S. s-au îmbolnăvit şi-au pierdut vaporul special pentru familişti cu copii.

Ah, de câte ori, la Petersburg, în scrisorile scrise din DPZ, Nataşa Klimova le-a dat sfaturi surorilor ei mai mici, pe care mama lor adoptivă, mătuşa Olga Nikiforovna Klimova promitea să le aducă din Riazan la Moscova, la sora lor mai mare, la închisoare.

O mie de sfaturi: „Aveţi grijă să nu răciţi. Nu staţi

93 „Sărbătoarea plugului“, sărbătoare naţională a ciuvaşilor la încheierea muncilor de primăvară.

lângă fereastră. Altfel nu mai veniţi la mine”. Şi copiii ascultau de sfaturile surorii mai mari şi veneau sănătoşi la Petersburg, la întâlnirea din închisoare.

În 1917 Natalia Klimova nu avea un asemenea sfetnic. Copiii au răcit, vaporul a plecat. În septembrie s-a născut cel de-al treilea copil, o fetiţă, care a trăit puţin. În 1918, Natalia Sergheevna a făcut o ultimă încercare de a pleca în Rusia. A cumpărat biletele de vapor. Dar ambele fetiţe, Nataşa şi Katia, s-au îmbolnăvit de gripă. Îngrijindu-le, s-a îmbolnăvit şi Klimova. În 1918 a fost o epidemie mondială de gripă spaniolă. Klimova a murit şi copiii au fost crescuţi de prietenii ei. Tatăl, aflat în Rusia, avea să se întâlnească cu copiii abia în 1923.

Timpul trece mai repede decât cred oamenii.

Familia n-a fost fericită.

Războiul. Natalia Sergheevna, apărător activ şi pasionat, suporta cu greu înfrângerea militară a Rusiei, iar revoluţia, cu torentele ei tulburi, o percepea foarte dureros.

Fără îndoială, în Rusia, Natalia Sergheevna s-ar fi regăsit pe sine. Dar s-a regăsit oare Savinkov? Nu. S-a regăsit Nadejda Terentieva? Nu.

În acest sens, soarta Nataliei Sergheevna Klimova se alătură marii tragedii a intelectualităţii ruse, a intelectualităţii revoluţionare.

Cei mai buni oameni ai revoluţiei ruse au adus sacrificii imense, au murit tineri, anonimi, zdruncinând tronul, au adus asemenea sacrificii, încât la izbucnirea revoluţiei acest partid nu mai avea forţe, nu mai avea oameni ca să tragă Rusia după el.

Fisura care a despicat timpul în două – nu numai al Rusiei, ci şi al lumii, unde de-o parte au rămas întregul umanism al secolului al XIX-lea, spiritul lui de sacrificiu, climatul moral, literatura şi arta, iar de cealaltă au apărut Hiroshima, războiul sângeros şi lagărele de concentrare, torturile medievale şi decăderea sufletelor, trădarea ca valoare morală – este indiciul înspăimântător al statului totalitar.

Viaţa Klimovei şi destinul ei sunt înscrise în memoria oamenilor, pentru că această viaţă şi acest destin sunt fisura care a despicat timpul.

Destinul Klimovei este nemurire şi simbol.

Viaţa unui om obişnuit lasă în urma sa mai puţine urme decât viaţa ilegalistului, ascunsă cu bună ştiinţă sub nume şi haine străine.

Pe undeva se scrie acest letopiseţ, uneori ieşind la suprafaţă, ca *Scrisoarea de dinaintea execuţiei*, ca memoriile, ca însemnările despre ceva foarte important.

Aşa sunt toate povestirile despre Klimova. În lume există destule. Natalia Sergheevna a lăsat îndeajuns de mult urme. Pur şi simplu toate aceste însemnări nu sunt reunite sub cupola unică a unui monument.

Povestirea este un palimpsest care-i păstrează toate tainele. Povestirea este un prilej de a vrăji, un obiect al magiei, este un lucru viu care n-a murit încă şi care a văzut personajul. Poate că obiectul este la muzeu: o relicvă; pe stradă: o casă, o piaţă; într-un apartament: un tablou, o fotografie, o scrisoare...

Scrierea unei povestiri este căutare, şi în conştiinţa tulbure a creierului trebuie să pătrundă mirosul năframei, al fularului, al batistei pierdute de personajul masculin sau feminin.

Povestirea este palie, nu paleografie. Nu e nicidecum o povestire a ceva. Obiectul este cel care povesteşte. Chiar şi într-o carte, într-o revistă, latura materială a textului trebuie să fie neobişnuită: hârtia, caracterele, articolele învecinate.

Am ţinut în mâinile mele scrisoarea Nataliei Sergheevna Klimova din închisoare şi scrisorile ei din ultimii ani de viaţă – din Italia, Elveţia, Franţa. Aceste scrisori sunt ele însele o povestire, o palie cu un subiect încheiat, riguros şi neliniştitor.

Am ţinut în mâinile mele scrisorile Nataliei Klimova puse pe hârtie în urma însângeratei mături de fier a anilor ’30, când se lichida, se distrugea şi numele omului, şi amintirea lui: în lume au rămas puţine scrisori scrise de mâna Klimovei. Dar ele există şi, mai mult decât orice altceva, ne aduc detalii expresive. Sunt scrisorile din Petersburg, din închisoarea Novinskaia, din străinătate, de după evadare, adresate mătuşii (mama adoptivă), fraţilor şi surorilor mai mici, tatălui. E bine că la începutul secolului

hârtia de scrisori se făcea din cârpe: hârtia nu s-a îngălbenit, iar cerneala nu s-a decolorat...

Moartea tatălui Nataliei Sergheevna, survenită în momentul cel mai acut al vieţii ei, în timpul anchetei în cazul exploziei de pe Insula Aptekarski, a salvat viaţa Klimovei, pentru că niciun judecător nu ar fi riscat să condamne la moarte fiica, atunci când tatăl, înaintând cererea, moare el însuşi.

Tragedia casei din Riazan a apropiat-o pe Nataşa de mama adoptivă, le-a sudat relaţia cu sânge, scrisorile Nataşei au devenit neobişnuit de afectuoase.

Devine mai atentă faţă de grijile de acasă.

Pentru copii concepe povestiri despre florile roşii care cresc pe piscurile munţilor celor mai înalţi. Pentru ei a fost scrisă nuvela *Floarea roşie*. Klimova reuşea să le facă pe toate. Scrisorile trimise din închisoare copiilor conţin o întreagă programă de educaţie a sufletului lor, fără să aibă un caracter didactic sau moralizator.

Modelarea omului era una din temele preferate ale Nataliei Sergheevna.

În scrisori există fragmente şi mai expresive decât în *Scrisoarea de dinaintea execuţiei*. Din ele răzbate o forţă vitală uriaşă: rezolvarea problemei, nu îndoiala în privinţa corectitudinii drumului ales.

Punctele de suspensie erau semnul de punctuaţie preferat al Nataliei Sergheevna Klimova. Sunt mult mai multe decât se obişnuieşte în limbajul literar rusesc comun. Punctele de suspensie ale Nataşei ascund nu doar o aluzie sau un înţeles tainic. Este un fel de a conversa. Klimova ştie să facă punctele de suspensie expresive în cel mai înalt grad şi foloseşte foarte des acest semn de punctuaţie. Punctele de suspensie ale speranţelor, ale criticii. Punctele de suspensie ale argumentelor, ale disputelor. Punctele de suspensie – procedeu al descrierilor glumeţe, ameninţătoare.

În scrisorile din ultimii ani nu apar puncte de suspensie.

Scrisul devine mai puţin hotărât. Punctele şi virgulele stau în continuare la locurile lor, în schimb punctele de suspensie dispar complet. Totul e clar şi fără puncte de

suspensie. Pentru a calcula cursul francului, nu este nevoie de puncte de suspensie.

Scrisorile adresate copiilor abundă în descrieri de natură şi simţi că nu e vorba de o înţelegere filosofică livrescă a sensului lucrurilor, ci de contactul, încă din copilărie, cu vântul, cu muntele, cu râul.

Există o scrisoare minunată despre gimnastică şi dansuri.

Scrisorile pentru cei mici ţin cont, fireşte, de înţelegerea, de către un copil, a mesajului, dar şi de cenzura închisorii.

Klimova ştie să transmită şi informaţii despre pedeapsa cu carcera: Natalia Sergheevna a stat de multe ori în carceră, şi în toate închisorile motivul a fost pledoaria pentru drepturile deţinuţilor. I. Kahovskaia, care s-a întâlnit cu Klimova la Petersburg şi la Moscova, evident, în celulele închisorilor, povesteşte multe despre acest subiect.

I. Kahovskaia scrie cum în celula vecină, de o persoană, a închisorii de tranzit din Petersburg, „Nataşa Klimova dansa în sunetul ritmic al cătuşelor tot felul de dansuri ciudate”.

Cum ciocănea în perete versurile lui Balmont:

Cel ce vrea ca umbrele să dispară, să se stingă.

Cine nu vrea repetiţii şi mâhnire nesfârşită.

Ajutor să-şi fie sieşi – Şi c-o mână-autoritară să-nlăture zădărnicia.

Ocnaşa pe viaţă N. Klimova îmi ciocănea în perete versuri din Balmont, ca răspuns la lamentaţiile mele pe acest motiv. Cu o jumătate de an în urmă ea trecuse prin experienţa execuţiei celor mai apropiaţi oameni, prin experienţa fortăreţei Petropavlovsk şi a condamnării la moarte.

Balmont era poetul preferat al Nataliei Sergheevna. Era un „modernist”, iar Natalia Sergheevna simţea că „arta aparţine modernismului”, deşi cuvintele nu-i aparţin.

Din închisoare, ea le-a scris copiilor o scrisoare întreagă despre Balmont. Firea Nataliei Sergheevna avea nevoie de o justificare logică imediată pentru sentimentele sale. „Sentimente cu filosofie” – aşa numea fratele ei, Mişa, această trăsătură de caracter a Nataliei Sergheevna.

Balmont – acest fapt înseamnă că gusturile literare ale Nataliei Sergheevna, ca şi întreaga ei viaţă, erau între hotarele poetice progresiste ale contemporaneităţii. Şi dacă Balmont a îndreptăţit speranţele Klimovei, atunci viaţa Klimovei e suficientă pentru a îndreptăţi existenţa lui Balmont, opera lui. În scrisori Klimova are o grijă deosebită pentru versuri şi face tot posibilul ca volumul *să fim ca soarele* să o însoţească pretutindeni.

Dacă în versurile lui Balmont exista vreun laitmotiv, vreo melodie care făcea să vibreze strunele unui suflet ca cel al Klimovei, atunci Balmont e un poet adevărat. Ai fi putut zice că ar fi fost mai simplu să consoneze cu Gorki, cu albatrosul său, cu Nekrasov... Nu. Poetul preferat al Klimovei era Balmont.

Motivul lui Blok, cel al Rusiei nevoiaşe şi viforoase, avea, de asemenea, un ecou foarte puternic în Klimova, mai ales în anii ei singuratici din străinătate.

Natalia Sergheevna nu-şi putea imagina existenţa sa în afara Rusiei, fără Rusia şi nu pentru Rusia. Dorul de natura rusă, de oamenii ruşi, de casa din Riazan, nostalgia în forma ei cea mai pură sunt exprimate foarte viu în scrisorile din străinătate şi, ca întotdeauna, logic şi pasional.

Mai există o scrisoare înfricoşătoare. Natalia Sergheevna, care îndura pătimaş despărţirea, cu gândul în permanenţă la patrie, repetându-i numele ca pe un descântec, cade dintr-odată pe gânduri şi spune vorbe care nu se potrivesc deloc unei raţionaliste, unei voltainene, moştenitoarei lipsei de credinţă a secolului al XIX-lea: ea scrie cu înfrigurare, cuprinsă de presimţirea că nu va mai vedea Rusia niciodată.

Ce-a rămas în urma acestei vieţi pasionale? Doar medalia de aur, primită la şcoală, purtată în buzunarul pufoaicei de lagăr de fiica mai mare a Nataliei Sergheevna Klimova.

Nu sunt singurul care umblă pe urmele Klimovei. Cu mine e fiica ei cea mare şi, atunci când găsim casa pe care o căutăm, femeia păşeşte înăuntru, în apartament, iar eu rămân afară sau, dacă vin după ea, mă pitesc undeva lângă perete, mă contopesc cu draperia de la geam.

Am văzut-o când abia se născuse. îmi aminteam cum mâinile puternice şi viguroase ale mamei, care căraseră cândva cu uşurinţă bombe cu dinamită de un pud, destinate uciderii lui Stolîpin, îmbrăţişau cu duioşie lacomă trupuşorul primului său copil. Copilul avea să fie numit Nataşa, mama o va boteza cu numele său, pentru a-şi sorti fiica faptelor eroice, continuării cauzei materne, pentru ca de-a lungul vieţii să răsune glasul sângelui, chemarea destinului, pentru ca, purtând numele mamei, fiica să răspundă toată viaţa la acest glas al mamei, care o chema pe nume.

Când i-a murit mama, avea şase ani.

În 1934 am vizitat-o pe Nadejda Terentieva, maximalista, complicea Nataliei Sergheevna Klimova în primul caz celebru, Insula Aptekarski.

„Nu semeni cu mama, nu semeni”, îi striga Terentieva noii Nataşe, fiicei blonde care nu semăna cu mama brunetă.

Terentieva n-a recunoscut în ea forţa maternă, n-a ghicit, n-a simţit imensa forţă vitală de care a avut nevoie fiica Klimovei ca să reziste unor încercări mai mari decât probele focului şi ale furtunii care îi fuseseră hărăzite mamei.

Am fost la Nikitina, una din participantele la evadarea celor treisprezece, am citit două cărţi scrise de ea despre evadare.

Am fost la Muzeul Revoluţiei, la standul anilor 1900 erau două fotografii. Natalia Klimova şi Mihail Sokolov. „Trimiteţi-mi fotografia unde sunt în bluză albă şi am paltonul pe umeri – mi-o cere multă lume –, iar dacă nu mai e (Mişa spunea că s-a pierdut), atunci una din gimnaziu. Mi-o cere multă lume”.

Aceste rânduri intime sunt din prima scrisoare a Nataliei Sergheevna, scrisă după evadare.

Suntem în 47 şi stăm din nou împreună pe străduţa Sivţev Vrajek.

Pufoaica mai păstrează şi acum, ca pe o urmă de parfum scump, mirosul abia perceptibil al grajdurilor din lagărul din Kazahstan.

E un fel de miros primordial, din care au luat naştere

toate mirosurile pământului, mirosul înjosirii şi al eleganţei, mirosul sărăciei şi al luxului.

În lagăr, în stepa Kazahstanului, femeii îi deveniseră dragi caii, pentru libertatea lor, pentru descătuşarea hergheliei care, nu se ştie de ce, n-a încercat niciodată s-o calce în picioare, s-o distrugă, s-o strivească, s-o şteargă de pe faţa pământului. Femeia în pufoaică de lagăr, fiica Klimovei, a înţeles târziu că are darul uimitor de a câştiga încrederea animalelor şi a păsărilor. Orăşeancă fiind, ea a cunoscut devotamentul câinilor, al pisicilor, al gâştelor, al porumbeilor. În Kazahstan, ultima privire a câinelui ciobănesc, la despărţire, a fost şi ea un fel de hotar, un fel de pod ars în viaţa ei. Femeia intra noaptea în grajd şi asculta viaţa cailor – liberă, spre deosebire de cea a oamenilor din jur –, cu interesele sale, cu limba şi existenţa sa. Mai târziu, la Moscova, la hipodrom, a încercat să se întâlnească din nou cu caii. O aştepta dezamăgirea. Caii de curse, înhămaţi, cu panglici, cu pălării, cuprinşi de frenezia competiţiei, semănau mai mult cu oamenii decât cu caii. Femeia nu s-a mai întâlnit niciodată cu caii.

Dar toate acestea au fost după, deocamdată pufoaica mai păstra încă mirosul abia perceptibil al grajdurilor lagărului din Kazahstan.

Ce anume se întâmplase? Peştele din specia salmonidelor s-a întors în pârâul unde se născuse ca să-şi zdrelească până la sânge pielea de stâncile de pe ţărm. „Îmi plăcea foarte mult să dansez – iată întreaga mea vină în faţa Moscovei întunecate a anului 37”. S-a întors ca să trăiască pe pământul unde trăise mama ei, să ajungă în Rusia cu vaporul pe care-l pierduse Natalia Klimova. Peştele din specia salmonidelor nu ia în seamă avertismentele, vocea lăuntrică este mai puternică, mai autoritară.

Existenţa zilnică lugubră a anilor ’30: trădarea oamenilor apropiaţi, neîncrederea, suspiciunea, ura şi invidia. Femeia a înţeles atunci pentru toată viaţa că nu există păcat mai mare decât păcatul neîncrederii şi s-a jurat... Dar până să se jure, a fost arestată.

A fost arestat tatăl ei, a dispărut în beciurile lagărelor, lunecoase de sânge, „fără drept la corespondenţă”. Tatăl avea cancer la gât, n-ar fi putut trăi prea mult după

arestare. Dar când au încercat să obţină informaţii, li s-a răspuns că a murit în 1942. Această proprietate anticancerigenă fabuloasă, de-a dreptul uimitoare, a lagărului unde trăise şi murise tatăl ei n-a atras atenţia medicinii mondiale. O glumă sinistră, cum erau destule pe atunci. Ani îndelungaţi, două femei aveau să caute măcar umbra urmei tatălui şi a soţului, fără a găsi nimic.

Zece ani de lagăre, interminabile munci în comun, mâini şi picioare degerate – până la sfârşitul vieţii o vor durea mâinile la contactul cu apa rece. Vijelii ucigătoare, când în orice clipă ţi se pare că vei înceta să trăieşti. Mâini fără nume, care te sprijină pe timp de vijelie, te aduc în baracă, te frecţionează, te încălzesc, te readuc la viaţă. Cine sunt aceşti oameni fără nume, fără nume ca teroriştii din tinereţea Nataliei Klimova.

Hergheliile de cai. Caii lagărelor din Kazahstan, mai liberi decât oamenii, cu viaţa lor aparte; femeia orăşeancă avea darul ciudat de a câştiga încrederea animalelor şi a păsărilor. Animalele simt oamenii mai subtil decât se simt oamenii între ei şi se pricep mai bine decât oamenii la calităţile umane. Animalele şi păsările aveau încredere în fiica Nataşei Klimova, acel sentiment care le lipsea atât de mult oamenilor.

În 1947, când ancheta şi zece ani de lagăre rămăseseră în urmă, suferinţele abia începeau. Mecanismul care măcina şi ucidea părea veşnic. Cei care rezistau, care supravieţuiau până la sfârşitul pedepsei, erau condamnaţi la noi pribegii, la noi chinuri nesfârşite: deznădejdea lipsei de drepturi, sentimentul că eşti sortit pieirii, zarea întunecată de sânge a zilei de mâine.

Părul de aur era des, bogat. Ce va mai urma? Lipsa drepturilor, ani lungi de pribegie prin ţară, vizele de reşedinţă, angajarea. După eliberare, după lagăr, primul loc de muncă a fost ca slugă la un şef de lagăr: porcul care trebuia spălat şi îngrijit ori, din nou, la ferăstrău, la tăiatul pădurii. Salvarea a fost postul de încasator. Demersurile legate de viza de reşedinţă, oraşele şi raioanele „cu regim special”, buletinul-stigmat, buletinul-insultă...

Câte frontiere vor mai fi de trecut, câte poduri de ars...

Şi iată că, în 1947, tânăra femeie a înţeles şi a simţit pentru prima oară că n-a venit pe pământ ca să preamărească numele mamei, că destinul ei nu este un epilog, nu este postfaţa vieţii cuiva, chiar dacă era vorba de viaţa unui om drag, de o viaţă însemnată.

A înţeles că îşi are destinul său. Că drumul afirmării propriului destin este abia la început. Că şi ea este o exponentă a veacului şi a timpului, la fel ca mama sa.

A înţeles că a-ţi păstra credinţa în om, cu experienţa acumulată şi în condiţiile vieţii ei, este o faptă nu mai puţin eroică decât ţelul urmărit de mamă.

M-am gândit adesea de ce oare mecanismul atotputernic, omnipotent, al lagărului n-a strivit sufletul fiicei Klimovei, nu i-a măcinat conştiinţa. Şi-am găsit răspunsul: pentru decăderea din lagăr, pentru distrugerea şi pentru nesocotirea omului este nevoie de o pregătire serioasă.

Decăderea morală era un proces, un proces de durată, de mulţi ani. Lagărul era doar finalul, sfârşitul, epilogul.

Viaţa de emigrant a salvat-o pe fiica Klimovei. Dar nici emigranţii nu rezistau mai bine decât „localnicii” în timpul anchetelor din anul 37. Au salvat-o tradiţiile familiei. Acea imensă forţă vitală te va trece cu bine prin încercarea cu porcul stăpânului, dar te va dezvăţa pe vecie să plângi.

Ea nu şi-a pierdut credinţa în oameni, ba chiar mai mult, această credinţă, reînnoită, dovedită clipă de clipă, a devenit regula vieţii sale: „Să consideri din capul locului că fiecare om este un om bun. Doar contrariul trebuie demonstrat”.

În mijlocul răului, al neîncrederii, al invidiei, al duşmăniei, glasul ei curat avea să fie foarte vizibil.

— Operaţia a fost foarte grea, pietre la ficat. Era în 1952, cel mai greu, cel mai rău an din viaţa mea. Şi, stând culcată pe masa de operaţie, mă gândeam... Aceste operaţii – pietre la ficat – nu se fac cu anestezie generală. La asemenea operaţii, anestezia generală înseamnă sută la sută moarte. Mă operau cu anestezie locală şi mă gândeam la un singur lucru. Trebuie să încetez să mă chinui, să încetez să trăiesc, şi e atât de uşor s-o faci: îţi detensionezi

doar un pic voinţa şi pragul va fi trecut, uşa spre nefiinţă e deschisă... Pentru ce să trăieşti? De ce să reînvii pentru 1937? Pentru anii 1938, 1939, 1940, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 1950, 1951 din toată viaţa mea atât de îngrozitoare?

Operaţia era în desfăşurare, şi cu toate că auzeam fiecare cuvânt, mă străduiam să mă gândesc la ale mele, iar de undeva dinlăuntrul meu, din însuşi adâncul fiinţei mele, se târa un firişor de voinţă, de viaţă. Acest firişor devenea tot mai puternic, tot mai gros, şi deodată am putut respira uşor. Operaţia se terminase.

În anul 1953 a murit Stalin şi a început o nouă viaţă, cu speranţe noi, o „viaţă vie" cu speranţe vii.

Învierea mea a fost întâlnirea cu luna martie a anului 1953. După ce am înviat pe masa de operaţie, ştiam că trebuie să trăiesc. Şi am trăit.

Aşteptam răspunsul pe străduţa Sivţev Vrajek. Iese stăpâna, păcănind din tocuri, cu halatul alb încheiat, cu boneta bine strânsă pe părul cărunt, aranjat cu grijă. O cercetează fără grabă pe musafiră cu ochii săi mari, frumoşi, întunecaţi, atinşi de prezbitism.

Stăteam, contopindu-mă cu perdeaua de la geam, cu draperia grea şi prăfuită. Eu, care cunoşteam trecutul şi vedeam viitorul. Fusesem într-un lagăr de concentrare, eram eu însumi lup şi puteam aprecia muşcătura lupului. Adică pricepeam câte ceva din năravul lupilor.

În inimă mi se strecură neliniştea – nu teama, ci neliniştea pentru că vedeam ziua de mâine a acestei femei blonde şi nu prea înalte, fiica Nataşei Klimova. Vedeam ziua ei de mâine şi inima mi se strângea dureros.

— Da, am auzit despre această evadare. Ce vremuri romantice... Am citit şi Scri*soarea de* d*up*ă *exec*u*ţie. O,* Doamne! Toată Rusia intelectuală... îmi amintesc, îmi amintesc totul. Însă romantismul e una, iar viaţa, iertaţi-mă, viaţa e altceva. Câţi ani aţi stat în lagăr?

— Zece.

— Păi să vedeţi. Vă pot ajuta, de dragul mamei dumneavoastră. Numai că eu nu trăiesc pe Lună. Sunt un locuitor al pământului. Poate că rudele dumneavoastră au vreun obiect de aur, o verighetă, un inel...

— Am doar o medalie, medalia mamei de la şcoală. Verighetă n-am.

— Mare păcat că n-aveţi o verighetă. Medalia merge pentru coroane dentare. Eu sunt medic dentist şi specialist în proteze. La mine aurul se consumă repede.

— Trebuie să plecaţi, am şoptit eu.

— Trebuie să trăiesc, îmi spuse ferm fiica Nataşei Klimova. Luaţi-o...

Şi scoase din buzunarul pufoaicei de lagăr un pacheţel învelit într-o cârpă.

[1966]

Lângă scara de la şa

Omul era bătrân, puternic, cu mâinile lungi. În tinereţe suferise o traumă sufletească, fusese condamnat la zece ani ca sabotor şi adus în Uralul de Nord, la construcţia Combinatului de hârtie de la Vişera. Acolo s-a dovedit că ţara are nevoie de cunoştinţele lui inginereşti, aşa că a fost trimis nu să sape pământul, ci să conducă lucrările de construcţie. El a condus unul dintre cele trei sectoare ale construcţiei, la fel ca alţi deţinuţi ingineri: Morduhai-Boltovski şi Budzko. Piotr Petrovici Budzko nu era sabotor. Era un beţivan, condamnat potrivit articolului 109[94]. Pentru autorităţi, un *bâtovik* era chiar mai comod, iar pentru tovarăşi, Budzko arăta exact ca un 58-ist, punctul 7[95]. Inginerul voia să ajungă în Kolîma. Berzin, directorul Combinatului chimic de la Vişera, îşi preda postul, pleca la exploatările aurifere şi-şi aduna oameni. Toţi se aşteptau să găsească în Kolîma lapte şi miere şi sperau într-o eliberare urgentă, înainte de termen. Pokrovski depusese cerere şi nu înţelegea de ce pe Budzko îl luau, iar pe el nu, şi, chinuit de incertitudini, s-a hotărât să obţină o audienţă la Berzin personal.

Eu am notat povestirea lui Pokrovski după treizeci şi cinci de ani.

---

94 Condamnare pentru abuz în serviciu.

95 Condamnare pentru sabotaj.

Pokrovski purtase această istorie, tonalitatea ei, de-a lungul întregii sale vieţi de mare inginer rus.

— Directorul nostru era un mare democrat.

— Democrat?

— Da, ştiţi cât e de greu să ajungi la un mare şef. La directorul unui trust, la secretarul comitetului regional. Te înscrii la secretar. Pentru ce? De ce? Unde? Cine eşti tu?

Aici însă eşti un om fără drepturi, un deţinut, şi iată că e atât de simplu să vezi un şef atât de mare, şi militar pe deasupra. Şi cu o asemenea biografie: complotul Lockhart[96], colaborare cu Dzerjinski. Miracol.

— Să ajungeţi la generalul-guvernator?

— Exact. Pot să vă spun, fără ascunzişuri şi fără falsă modestie, că am făcut şi eu câte ceva pentru Rusia. Şi cred că în domeniul meu sunt cunoscut în toată lumea. Specialitatea mea este alimentarea cu apă. Numele meu e Pokrovski, aţi auzit de el?

— Nu, n-am auzit.

— Ei, atunci putem doar să râdem. Un subiect din Cehov. Sau cum se spune acum, un model. Modelul cehovian din povestirea „Pasagerul de la clasa întâi”. Hai să uităm cine sunteţi dumneavoastră şi cine sunt eu. Mi-am început cariera de inginer cu arestarea, închisoarea, inculparea şi o condamnare la zece ani de lagăr pentru sabotaj.

Am intrat în al doilea val al proceselor de sabotaj: încă îi dezaprobam, îi înfieram pe primii, pe cei din Şahtî[97]. Nouă ne-a venit rândul în a doua tranşă, în 1930. Am ajuns în lagăr în primăvara lui ,31. Ce-i cu aceşti *şahtinţi*? O nimica toată. Se ocupau de perfecţionarea etaloanelor, de pregătirea populaţiei şi a cadrelor proprii pentru unele înnoiri, care au devenit clare în 37. Dar atunci, în 30, zece ani era o condamnare năucitoare. Condamnare – pentru ce? Lipsa drepturilor este năucitoare. Iată că sunt deja pe Vişera, construiesc ceva, clădesc. Şi pot să merg în

96 Complotul Lockhart dă numele conspiraţiei din 1918 a ambasadorilor din Anglia, Franţa şi SUA împotriva guvernului sovietic, conspiraţie descoperită de CEKA.

97 În anul 1928, în raionul Şahtî din Donbas au fost acuzaţi de sabotaj numeroşi specialişti în domeniul extracţiei de cărbune.

audienţă la şeful cel mai mare.

Berzin nu avea zile de audienţă. În fiecare zi, i se aducea calul în faţa biroului, de obicei cel de călărie, uneori i se trimitea trăsura. În timp ce şeful urca în şa, primea orice vizitator din rândul deţinuţilor. Zece oameni pe zi, fără birocraţie, fie că era blatar, sectant sau intelectual rus. De altfel, nici blatarii, nici sectanţii nu i se adresau lui Berzin cu cereri. Se stătea la coadă. Am venit în prima zi, întârziasem, eram al unsprezecelea şi, după ce-au trecut zece oameni, Berzin a dat pinteni calului şi a pornit-o spre şantier.

Am vrut să-l abordez la muncă, dar tovarăşii mei m-au sfătuit să n-o fac, ca nu cumva să stric treaba. Rânduiala e rânduială. Zece oameni pe zi, în timp ce şeful urcă în şa. A doua zi m-am dus mai devreme şi mi-a venit şi mie rândul. L-am rugat să mă ia cu el în Kolîma.

Ţin minte această discuţie, cuvânt cu cuvânt.

— Da’ tu cine eşti? Berzin întoarse cu mâna botul calului într-o parte, ca să audă mai bine.

— Inginerul Pokrovski, cetăţene comandant. Lucrez ca şef de sector la Combinatul chimic de la Vişera. Construiesc corpul principal, cetăţene comandant.

— Şi ce vrei?

— Luaţi-mă cu dumneavoastră în Kolîma, cetăţene comandant.

— Ce pedeapsă ai?

— Zece ani, cetăţene comandant.

— Zece? Nu te iau. Dacă erau trei sau, hai, cinci, era altă treabă. Dar zece? înseamnă că e ceva la mijloc. E ceva.

— Vă jur, cetăţene comandant...

— Bine. O să notez în carnet. Cum te cheamă? Pokrovski. O să notez. Vei primi răspuns.

Berzin îşi îmboldi calul. Nu m-au luat în Kolîma. Am fost eliberat înainte de termen pe acelaşi şantier şi-am ieşit în lumea mare. Am muncit peste tot. Dar nicăieri munca n-a mers mai bine decât pe Vişera, decât pe vremea lui Berzin. A fost singurul şantier unde totul se făcea la timp, iar dacă nu era gata când trebuia, Berzin dădea un ordin şi totul apărea ca din pământ. Inginerii (deţinuţi, ţineţi cont de asta!) primeau dreptul să-i reţină pe oameni la muncă, ca

să depăşească norma. Primeam cu toţii prime, eram propuşi pentru eliberare înainte de termen. Pe atunci nu se socoteau zilele de muncă.

Şefii ne spuneau: „Munciţi cu suflet, cine va munci prost, va fi expediat. În Nord”. Şi arătau cu mâna pe cursul Vişerei în sus. Nici măcar nu ştiu ce-i Nordul.

Eu l-am cunoscut pe Berzin. La Vişera. În Kolîma, unde a murit, nu l-am văzut, m-au adus târziu acolo.

Generalul Groves[98] avea un dispreţ total faţă de oamenii de ştiinţă implicaţi în „Proiectul Manhattan”. Şi nu se sfia să-şi exprime dispreţul. Gândiţi-vă numai la dosarul lui Robert Oppenheimer.

În memoriile sale, Groves îşi explică dorinţa de a primi gradul de general înainte de a fi numit şeful „Proiectului Manhattan”: „Am avut adeseori prilejul să observ că simbolurile puterii şi rangurile fac o impresie mai puternică asupra oamenilor de ştiinţă decât asupra militarilor”.

Berzin avea un dispreţ total faţă de ingineri. Faţă de toţi aceşti sabotori – Morduhai-Boltovski, Pokrovski, Budzko. Inginerii deţinuţi, care construiau combinatul de la Vişera. Vom îndeplini totul la termen! Fulger! Plan! Aceşti oameni nu-i stârneau şefului nimic, în afară de dispreţ. Berzin pur şi simplu n-avea timp pentru uimire, pentru uimirea filosofică în faţa umilirii profunde, nemărginite a omului, a decăderii lui. Forţa care îl făcuse şef cunoştea oamenii mai bine decât el.

Personajele primelor procese de sabotaj, inginerii Boiarşinov, Inozemţev, Dolgov, Miller, Findikaki munceau cu însufleţire pentru raţie, pentru speranţa vagă că vor fi propuşi pentru eliberare înainte de termen.

Pe atunci încă nu se calculau zilele de muncă, dar era evidentă necesitatea unui soi de grafic stomacal, pentru o mai uşoară manipulare a conştiinţei umane.

Berzin a preluat construcţia combinatului de la Vişera în anul 1928. Şi a plecat de la Vişera în Kolîma la sfârşitul anului 1931.

Eu am fost la Vişera din aprilie 1929 până în

98 Leslie Richard Groves (1896-1970), general-locotenent al armatei SUA. În anii 1942-1947 a fost conducătorul militar al programului de creare a armelor nucleare (Proiectul Manhattan).

octombrie 1931, am apucat şi-am văzut doar ce făcuse Berzin.

Pilotul personal al lui Berzin (pe hidroavion) era deţinutul Volodea Ghinţe, un aviator moscovit, condamnat la trei ani pentru sabotaj în aviaţie. Apropierea de şef îi dădea lui Ghinţe speranţa că va fi eliberat înainte de termen, iar Berzin, cu dispreţul lui faţă de oameni, înţelegea asta foarte bine.

În timpul deplasărilor, Berzin dormea întotdeauna pe unde apuca: la autorităţi, bineînţeles, fără a încerca să-şi asigure vreun fel de pază. Experienţa îi şoptea că în mijlocul poporului rus orice complot va fi divulgat, vândut, că denunţători voluntari vor anunţa chiar şi existenţa unei umbre de complot. De obicei, denunţătorii erau foşti comunişti, sabotori, intelectuali de viţă veche sau blatari din tată în fiu. O să denunţe, nu vă faceţi griji. Dormiţi liniştit, cetăţene comandant. Berzin înţelegea bine această latură a vieţii de lagăr, dormea liniştit, călătorea şi zbura liniştit şi, când a venit vremea, a fost ucis chiar de şefii săi.

Nordul acela, cu care îl ameninţau pe tânărul Pokrovski, exista, nu era o închipuire. Nordul abia aduna forţă, intra în ritm. Direcţia de Nord se afla la Ust-Ulsa, la vărsarea râului Ulsa în Vişera (acum s-au găsit diamante acolo). Căutase şi Berzin, dar nu găsise. În Nord erau exploatările forestiere, cea mai grea muncă pentru un deţinut de pe Vişera. Carierele din Kolîma, târnăcopul carierelor de piatră din Kolîma, munca pe un ger de minus şaizeci de grade – toate acestea aveau să urmeze. Vişera a făcut destule ca să poată exista Kolîma. Vişera reprezintă anii ’20, sfârşitul anilor ’20.

În Nord, în regiunile împădurite Pele şi Mâka, Vaia şi Vetrianka, deţinuţii, când erau „mânaţi” (că doar deţinuţii nu merg, ci sunt „mânaţi” – e o expresie oficială), cereau să le fie legate mâinile la spate, pentru ca pe drum soldatul din escortă să nu-i poată ucide „în timpul tentativei de evadare”. „Legaţi-mi mâinile şi voi merge, întocmiţi procesul-verbal”. Cei cărora nu le trecea prin minte să-i înduplece pe şefi să le lege mâinile, erau expuşi unui pericol de moarte. Erau foarte multe cazuri de „ucişi în timpul tentativei de evadare”.

Într-una din secţiile lagărului blatarii confiscau orice pachet de-al „fraierilor”. Comandantul n-a mai suportat şi a împuşcat trei blatari. Apoi a expus sicriele cu cadavre în postul de gardă. Au stat acolo trei zile şi trei nopţi. Furturile au încetat, comandantul a fost scos din serviciu, mutat în altă parte.

Lagărul fierbea de arestări, de acţiuni provocatoare, de interogatorii şi anchete. O treime din deţinuţi, cu un efectiv foarte numeros, era formată din cekişti condamnaţi, pedepsiţi şi aduşi la Berzin cu escortă specială. Ei ocupau imediat un loc la mesele anchetatorilor. Niciunul dintre foştii cekişti nu lucra în afara specializării sale. Colonelul Uşakov, şeful Secţiei de anchetă a Dalstroi-ului, care i-a supravieţuit cu bine lui Berzin, fusese condamnat la trei ani pentru abuz de putere, conform articolului 110. Uşakov şi-a încheiat condamnarea după un an, a rămas în slujba lui Berzin şi a plecat împreună cu acesta să construiască Kolîma. Nu puţini oameni au stat în închisoare „din cauza lui Uşakov”; măsura de reprimare era arestul preventiv... Uşakov, ce-i drept, nu era „politic”. Treaba lui era urmărirea evadaţilor. A fost şi şeful lagărelor cu regim special, tot în Kolîma, a semnat chiar Drep*turile zek sa**u*, mai exact, regulile de întreţinere a deţinuţilor, care constau în două părţi: 1. Obligaţii: deţinutul trebuie, deţinutul nu trebuie. 2. Drepturi: dreptul să se plângă, dreptul să scrie scrisori, dreptul să doarmă puţin, dreptul să mănânce puţin.

În tinereţe, Uşakov fusese agent al organelor de urmărire penală din Moscova, făcuse o greşeală, primise o condamnare de trei ani şi plecase la Vişera.

Jigalov, Uspenski, Pesniakevici au deschis un proces de amploare de lagăr împotriva comandantului Secţiei a treia (Beriozniki). Acest proces – pentru luare de mită, pentru date incorecte – n-a avut niciun rezultat, datorită fermităţii câtorva deţinuţi care au stat câte trei-patru luni, sub anchetă şi ameninţări, în izolatoarele tip închisoare din lagăr.

Condamnarea suplimentară nu era o raritate la Vişera. Lazarenko şi Gluhariov au primit o astfel de pedeapsă.

Pe atunci nu se dădeau condamnări pentru evadare,

erai ţinut trei luni în izolatorul cu pardoseală de fier, pe timp de iarnă. Pentru cei care aveau pe ei doar lenjeria, pedeapsa era mortală.

Am fost arestat de două ori de Organele locale care m-au trimis cu escortă specială de la Beriozniki la Vijaiha, de două ori am trecut prin anchetă, prin interogatorii.

Izolatorul era îngrozitor pentru cei cu experienţă. Evadaţii şi blatarii îl implorau pe Nesterov, comandantul Secţiei întâi, să nu-i bage la izolator. N-o să mai facă niciodată, n-o să mai evadeze niciodată. Şi comandantul Nesterov, arătându-le pumnul păros, spunea:

— Hai, alege, o scatoalcă sau la izolator!

— Scatoalcă! răspundea jalnic fugarul.

Nesterov ridica mâna şi fugarul se prăbuşea, plin de sânge.

În aprilie 1929, în convoiul nostru, soldaţii din escortă o îmbătau pe dentista Zoia Vasilievna, condamnată potrivit articolului 58, în cazul „Donul liniştit”, şi în fiecare noapte o violau în grup. În acelaşi convoi era şi sectantul Zaiaţ. Acesta refuza să se ridice pentru apel. La fiecare apel, şeful escortei îl bătea cu picioarele până la sânge. Eu am ieşit din rând, am protestat şi în aceeaşi noapte am fost scos în ger, dezbrăcat în pielea goală şi lăsat să stau în zăpadă atât cât a avut chef şeful escortei. Asta s-a întâmplat în aprilie 1929.

În vara anului 30 în lagărul de la Beriozniki se adunaseră vreo trei sute de deţinuţi cu proces-verbal, întocmit conform articolului 458, pentru eliberare pe caz de boală. Erau în exclusivitate oameni din Nord, cu pete negre-vineţii, cu contracturi de la scorbut, cu cioturi de la degerături. Automutilaţii nu erau eliberaţi în baza articolului 458 şi rămâneau în lagăre până la sfârşitul condamnării sau până la moartea survenită într-un fel sau altul.

Comandantul secţiei de lagăr, Stukov, a dat dispoziţie ca oamenii să fie scoşi la plimbare în scop terapeutic, dar toţi deţinuţii aflaţi în tranzit au refuzat plimbarea: te pomeneşti că te vindeci şi ajungi din nou în Nord.

Da, nu degeaba îl ameninţau pe Pokrovski cu Nordul. În vara anului 1929 am văzut pentru prima oară un convoi venind din Nord: praful ridicat de deţinuţi, ca un şarpe lung

ce aluneca de pe munte, se zărea de departe. Prin perdeaua de praf au strălucit mai întâi baionetele, apoi ochii. Dinţii nu străluceau, căzuseră toţi din pricina scorbutului. Doar guri uscate, crăpate, căciuli cenuşii cu clape, căciuli de postav cu urechi, buşlaturi de postav, pantaloni de postav. Convoiul acela mi s-a întipărit în minte pentru toată viaţa.

Oare toate acestea nu s-au întâmplat pe timpul lui Berzin, în faţa căruia fremăta de admiraţie inginerul Pokrovski, postat lângă scara de şa?

Această trăsătură a caracterului rus este îngrozitoare: slugărnicia umilitoare în faţa oricărui şef din lagăr. Inginerul Pokrovski era doar unul dintre miile gata să se închine, să-i lingă mâna unui şef.

Era inginer, intelectual, şi totuşi spinarea lui nu s-a ploconit mai puţin decât a altora.

— Ce v-a plăcut aşa de mult la Vijaiha[99]?

— Cum să nu ne placă? Ne lăsau să ne spălăm rufele la râu. E lucru mare după închisoare, după ce-ai fost adus în convoi. În plus, conta încrederea. O încredere uimitoare. Spălam rufele chiar în râu, de pe mal, iar militarii de pază ne vedeau şi nu trăgeau! Ne vedeau şi nu trăgeau!

— Râul în care vă spălaţi era într-o zonă păzită, înconjurată de o centură de turnuri de pază cu santinele, dispuse în taiga. Ce risca Berzin dacă vă permitea să vă spălaţi rufăria? Iar după cordonul de turnuri de pază mai era încă un cordon de secrete ale taigalei: patrule, agenţi operativi. Pe deasupra, mai sunt şi patrulele mobile de control care se verifică reciproc.

— Da-a-a...

— Ştiţi care a fost ultima frază cu care m-a condus la plecarea din Vişera, a dumneavoastră şi a mea, când m-am eliberat în toamna anului 31? Pe atunci vă spălaţi deja rufele în râu.

— Care?

— „Adio. Aţi avut parte de o tabără de muncă scurtă, veţi avea parte şi de una lungă”.

Legenda despre Berzin, născută din începuturile

99 Afluent al râului Vişera şi sat cu acelaşi nume.

carierei lui, care li se păreau exotice oamenilor mărginiţi („Complotul lui Lockhart”, Lenin, Dzerjinski!) – şi sfârşitul lui tragic (Berzin a fost împuşcat de Ejov şi Stalin în 38), ia amploare din pricina coloritului bogat al exagerărilor.

În cazul Lockhart toţi oamenii din Rusia trebuiau să facă o alegere, să dea cu banul: cap sau pajură. Berzin a decis să-l demaşte, să-l trădeze pe Lockhart. Adesea, doar întâmplarea dictează asemenea fapte: a dormit prost, iar fanfara din parc cânta prea tare. Sau chipul emisarului lui Lockhart avea ceva care inspira dezgust. Sau nu cumva ofiţerul ţarist vedea în fapta sa o mărturie convingătoare a devotamentului faţă de puterea care încă nu se născuse?

Berzin era cel mai obişnuit şef de lagăr, un executant zelos al voinţei celui care îl trimisese. În Kolîma, Berzin i-a ţinut în slujbă pe lângă el pe toţi activiştii OGPU din Leningrad, din timpul cazului Kirov. Oamenii aceştia erau pur şi simplu transferaţi cu serviciul acolo, în Kolîma, îşi păstrau vechimea, sporurile etc. F. Medved, şeful OGPU din Leningrad, a fost în Kolîma şeful

Direcţiei de Sud a industriei miniere şi a fost executat în cazul Berzin imediat după Berzin, pe care îl chemaseră la Moscova şi l-au dat jos din tren lângă Aleksandrov.

Nici Medved, nici Berzin, nici Ejov, nici Berman, nici Prokofiev nu erau oameni cât de cât capabili, cât de cât remarcabili.

Gloria le-a dat-o mundirul, titlul, uniforma militară, funcţia.

În 1936 şi Berzin a ucis cu ordin de sus. Ziarul *Sovetskaia Kolîma* este plin de informaţii şi articole despre procese, de apeluri la vigilenţă, de discursuri autocritice şi apeluri la cruzime şi neîndurare.

În decursul anilor ’36 şi 37, chiar Berzin a rostit astfel de discursuri – în permanenţă, sârguincios, temându-se să nu uite ceva, să nu scape ceva din vedere. În Kolîma execuţiile „duşmanilor poporului” aveau loc şi în 36.

Unul dintre principiile de bază ale crimelor din vremurile staliniste era distrugerea unei serii de activişti de partid prin intermediul alteia. Aceştia, la rândul lor, piereau de mâna unor nou-veniţi, din a treia serie de ucigaşi.

Nu ştiu cine avea noroc şi al cărui comportament

dovedea siguranţă şi legalitate. De parcă ar avea vreo importanţă.

Berzin a fost arestat în decembrie 1937. A pierit ucigând pentru acelaşi Stalin.

Legenda despre Berzin poate fi spulberată cu uşurinţă, e suficient să răsfoieşti ziarele din Kolîma din acea vreme – din 36! Şi din 37, fireşte. Serpantinnaia – închisoarea preventivă a Direcţiei de Nord a Minelor, unde colonelul Garanin a condus execuţii în masă în anul 1938 – a fost deschisă pe timpul lui Berzin.

Altceva e mai greu de înţeles. De ce un om înzestrat nu găseşte în sine destule resurse interioare, fermitate morală ca să se poarte cu respect faţă de propria persoană şi să nu venereze uniforma, gradul?

De ce un sculptor capabil modelează cu încântare, eficienţă şi veneraţie figura unui oarecare şef de Gulag? Ce anume îl atrage pe artist atât de imperios la un şef de Gulag? E adevărat, şi Ovidius Naso a fost şef de Gulag. Însă nu munca în lagăre i-a adus lui Ovidius Naso gloria.

Să zicem că pictorul, sculptorul, poetul, compozitorul poate fi inspirat de o iluzie şi, prins şi purtat de elanul emoţional, creează o simfonie interesat numai de avalanşa de culori, de avalanşa de sunete. De ce totuşi această avalanşă este declanşată de persoana şefului de Gulag?

De ce omul de ştiinţă scrie pe tablă formule în faţa aceluiaşi şef de Gulag şi în căutările sale materiale inginereşti îl inspiră tocmai această persoană? De ce omul de ştiinţă simte aceeaşi veneraţie faţă de un şef oarecare de OLP? Doar pentru că acela este şef.

Oamenii de ştiinţă, inginerii şi scriitorii, intelectualii care au nimerit în lanţ sunt gata să se ploconească în faţa oricărui neghiob pe jumătate analfabet.

„Nu mă nenorociţi, cetăţene comandant”, îi spunea în prezenţa mea, în 30, şeful administrativ al unei unităţi de lagăr, care fusese arestat, reprezentantului OGPU. Numele şefului administrativ era Osipenko. Până în 1917, Osipenko fusese secretarul mitropolitului Pitirim, participase la beţiile lui Rasputin.

Dar ce mai zic eu de Osipenko! Toţi aceşti Ramzini, Ocikini, Boiarşinovi se purtau la fel...

Era unul Maisuradze, fost Proiecţionist în „libertate”, care a făcut carieră în lagăr pe lângă Berzin, ajungând până în funcţia de şef URO[100]. Maisuradze îşi dădea seama că stă „lângă scara de şa”.

— Da, suntem în iad, spunea Maisuradze. Suntem pe lumea cealaltă. În libertate eram ultimii. Dar aici vom fi primii. Şi orice Ivan Ivanovici va fi nevoit să ţină cont de asta.

„Ivan Ivanovici” este porecla intelectualului în argoul blatarilor.

Mulţi ani am crezut că toate acestea ţin doar de Rusia – de acel abis inefabil al sufletului rus.

Dar din memoriile lui Groves despre bomba atomică am înţeles că slugărnicia în comunicarea cu Generalul caracterizează în egală măsură şi lumea oamenilor de ştiinţă, şi universul ştiinţei.

Ce este arta? Dar ştiinţa? îl înnobilează ele oare pe om? Nu şi iar nu. Nu din artă, nu din ştiinţă capătă omul acele infime trăsături pozitive. Altceva îi dă forţă morală, nu profesia, nu talentul.

Toată viaţa am urmărit linguşirea, slugărnicia, umilinţa intelectualităţii; despre alte pături ale societăţii nici n-are rost să mai vorbesc.

În prima tinereţe, oricărui ticălos îi spuneam în faţă că e un ticălos. La maturitate am văzut acelaşi lucru. Blestemele mele n-au schimbat nimic. M-am schimbat doar eu, am devenit mai precaut, mai fricos. Cunosc secretul oamenilor care stau „lângă scara de şa”. E una din tainele pe care le voi lua cu mine în mormânt. N-o voi spune. O ştiu – dar n-o voi spune.

În Kolîma am avut un prieten bun, pe Moisei Moiseevici Kuzneţov. Prieten sau nu – acolo nu există prietenie –, era pur şi simplu un om pe care îl respectam. Fierarul lagărului. Am lucrat cu el ca ciocănar. Mi-a povestit o pildă bielorusă despre trei pani din vremea lui Nicolae, fireşte, care au bătut un biet mujic bielorus timp de trei zile şi trei nopţi, fără întrerupere. Mujicul plângea şi striga: „Dar eu n-am mâncat nimic”.

---

100 Siglă de la Serviciul de evidenţă şi repartiţii.

Ce vrea să spună această pildă? Mai nimic. E o pildă şi atât.

[1967]

Ghirei Han

Aleksandr Aleksandrovici Tamarin-Meretki nu era nici Tamarin şi nici Meretki. Era prinţul tătar Ghirei Han, general din suita lui Nicolae al II-lea. În vara anului 1917, când Kornilov se îndrepta spre Petrograd, Ghirei Han era şeful Statului-Major al Diviziei sălbatice, alcătuită din unităţi militare de cavalerie din Caucaz, foarte devotate ţarului. Kornilov n-a ajuns până la Petrograd, iar Ghirei Han a rămas fără misiune. Mai târziu, la apelul lui Brusilov[101], o adevărată probă pentru conştiinţa oricărui ofiţer, Ghirei Han a intrat în Armata Roşie şi a întors arma împotriva foştilor săi prieteni. A fost momentul în care Ghirei Han a dispărut şi în locul lui a apărut comandantul de cavalerie Tamarin, comandant al unui corp de cavalerie: trei romburi pe scara ierarhică a gradelor militare de atunci. Cu acest grad Tamarin a participat la Războiul Civil, iar spre sfârşitul lui, a comandat din proprie iniţiativă operaţiunile împotriva basmacilor[102], împotriva lui Enver Paşa. Basmacii au fost înfrânţi şi dispersaţi, dar Enver Paşa s-a strecurat din mâinile cavaleriştilor roşii în nisipurile Asiei Mijlocii, a dispărut undeva în Buhara şi a apărut din nou la graniţele sovietice, unde a fost ucis întâmplător în timpul unui schimb de focuri între patrule. Aşa s-a sfârşit viaţa lui Enver Paşa, un talentat comandant militar, un politician care declarase cândva jihadul, războiul sfânt, Rusiei Sovietice.

Tamarin condusese operaţiunea de nimicire a basmacilor, dar când a ieşit la iveală că Enver Paşa fugise, că scăpase şi dispăruse, a fost deschisă o anchetă. Tamarin

---

101 Aleksei Alekseevici Brusilov (1853-1926), general rus în Primul Război Mondial. După Revoluţia din februarie 1917 a fost comandant suprem al armatei, iar în 1920 a intrat în Armata Roşie.

102 Membri ai unei mişcări politico-militare de rezistenţă, apărută după Revoluţia din Octombrie, care lupta pentru înlăturarea puterii sovietice din Asia Centrală.

a încercat să-şi demonstreze justeţea acţiunilor, a explicat eşecul capturării lui Enver. Dar Enver era o figură extrem de importantă. Tamarin a fost demobilizat şi prinţul a rămas şi fără viitor, şi fără prezent. Soţia lui a murit, în schimb trăia şi era sănătoasă bătrâna lui mamă, trăia şi sora lui. Tamarin, care se încrezuse în Brusilov, se simţea responsabil pentru familie.

Interesul dintotdeauna al lui Tamarin pentru literatură, chiar şi pentru poezia contemporană, interesul şi bunul gust i-au dat fostului general posibilitatea să-şi câştige existenţa în domeniul literar. Aleksandr Aleksandrovici a publicat câteva articole-panoramice în *Komsomolskaia Pravda*. Semnătura: A.A. Meretki.

Apele revărsate revin în albie. Dar pe undeva foşnesc formularele, se desfac colete şi, fără a fi pusă la dosar, hârtiuţa e dusă la raport.

Tamarin a fost arestat. Noua anchetă s-a desfăşurat întru totul oficial. Trei ani de lagăre de concentrare pentru că nu s-a căit. O recunoaştere a faptelor ar fi atenuat vina.

În 1928 exista un singur lagăr de concentrare în Rusia – USLON[103]. Secţia a patra a lagărelor Solovki cu regim special s-a deschis mai târziu, pe cursul superior al Vişerei, la o sută de kilometri de Solikamsk, în apropierea satului Vijaiha. Tamarin a călătorit cu convoiul până în Ural, într-un vagon de deţinuţi tip Stolîpin, punând la cale un plan foarte important, un plan cu bătaie lungă. Vagonul în care Aleksandr Aleksandrovici mergea spre Nord era unul din ultimele vagoane Stolîpin. Un parc de vagoane exploatat la maximum, reparaţii proaste – şi vagoanele Stolîpin au început să se strice, să se dezmembreze. Unul a deraiat pe undeva şi a devenit locuinţă pentru muncitorii care reparau calea ferată, apoi s-a şubrezit, a fost dat la casare şi a dispărut. Nu era deloc în interesul noului guvern să înnoiască tocmai parcul de vagoane Stolîpin.

A existat şi cravata Stolîpin – spânzurătoare. Cătunele Stolîpin. Reforma agrară a lui Stolîpin a intrat în istorie. Despre vagoanele Stolîpin toată lumea spune cu naivitate că ar fi vagoane cu gratii pentru deţinuţi, vagoane speciale

103 Abreviere de la Direcţia Lagărelor Solovki cu regim special.

pentru transportul deţinuţilor.

De fapt, statul a folosit ultimele vagoane Stolîpin, inventate în anul 1905, în timpul Războiului Civil. Vagoanele Stolîpin nu mai există de mult. Acum orice vagon cu gratii este numit Stolîpin.

Adevăratul vagon Stolîpin, modelul anului 1905, era un vagon pentru vite, cu un vizor îngust în mijlocul peretelui, cu multe gratii încrucişate din fier, cu o uşă compactă şi un coridor îngust pentru escortă pe trei laturi ale vagonului. Dar ce treabă avea deţinutul Tamarin cu vagonul Stolîpin?

Aleksandr Aleksandrovici Tamarin nu era numai general de cavalerie. Tamarin era şi horticultor, floricultor. Da, Tamarin visa să cultive trandafiri, ca Horaţiu, ca Suvorov. Un general cărunt cu foarfecă de grădinărit în mână, care culege pentru musafiri un buchet înmiresmat de „Stelele lui Tamarin”, un soi aparte de trandafiri, care câştigase locul întâi la expoziţia internaţională de la Haga. Sau un alt soi, „Hibridul lui Tamarin”, o frumuseţe nordică, o Venus petersburgheză.

Tamarin era stăpânit de acest vis încă din copilărie: cultivarea trandafirilor este visul clasic al tuturor militarilor la pensie, al tuturor preşedinţilor şi al tuturor miniştrilor din istoria universală.

La Corpul de cadeţi, înainte să adoarmă, Ghirei Han se vedea ba în locul lui Suvorov, traversând Podul Dracului[104], ba în locul lui Suvorov cu foarfecă de grădinărit în mijlocul grădinii din satul Koncianskoe. De fapt, nu-i chiar aşa. Koncianskoe marchează căderea lui Suvorov în dizgraţie. În schimb, Ghirei Han, ostenit de faptele eroice săvârşite întru gloria lui Marte, cultivă trandafiri pur şi simplu pentru că a sosit momentul, s-a împlinit sorocul. După trandafiri, Marte nu-şi mai are rostul.

Acest vis timid a crescut şi-a tot crescut până a devenit pasiune. Iar când a devenit pasiune, Tamarin a înţeles că pentru cultivarea trandafirilor trebuie să cunoşti

---

104 Podul Dracului (în germană, Teufelsbrucke), denumire a trei poduri peste râul Reuss din Elveţia, în Alpi. În anul 1799, în timpul Campaniei Elveţiene a lui Suvorov, trupele ruseşti au traversat luptând Podul Dracului.

pământul, nu numai versurile lui Virgiliu. Pe neobservate, floricultorul a devenit legumicultor şi horticultor. Ghirei Han asimila aceste cunoştinţe rapid, învăţa în glumă. Tamarin îşi făcea întotdeauna timp pentru orice fel de experiment floricol. Nu-şi precupeţea timpul ca să citească un manual în plus despre cultivarea plantelor, despre grădinărit.

Da, flori şi versuri! Latina de argint invita la versurile poeţilor contemporani. Dar Virgiliu şi trandafirii erau mai importanţi decât orice altceva. Ei, poate că nu Virgiliu, ci Horaţiu. Nu se ştie de ce Dante l-a ales pe Virgiliu să-i fie călăuză prin infern. O fi un simbol bun sau rău? Poetul bucuriilor pastorale este oare o călăuză de nădejde în infern?

Tamarin a apucat să primească răspunsul la această întrebare, înainte să se apuce de cultivarea trandafirilor, a venit revoluţia – cea din februarie, Divizia sălbatică, Războiul Civil, lagărul de concentrare din Uralul de Nord. Tamarin a decis să încerce o nouă miză în jocul vieţii sale.

Florile cultivate de Tamarin în gospodăria agricolă din lagărul de concentrare de pe Vişera erau duse la expoziţii în Sverdlovsk şi aveau mare succes. Tamarin a înţeles că în Nord florile erau calea spre libertatea sa. De atunci, bătrânul bărbierit cu grijă, îmbrăcat într-un *cekmen*[105] peticit, a pus zilnic un trandafir proaspăt pe masa directorului Combinatului chimic de la Vişera, a şefului lagărelor de pe Vişera, Eduard Petrovici Berzin.

Auzise şi Berzin câte ceva despre Horaţiu, despre cultivarea trandafirilor. Liceul clasic oferea aceste cunoştinţe. În primul rând, Berzin avea încredere deplină în gusturile lui Aleksandr Aleksandrovici Tamarin. Bătrânul general ţarist pune în fiecare zi un trandafir proaspăt pe biroul tânărului cekist. Nu era rău deloc. Şi obliga la recunoştinţă.

Berzin, el însuşi ofiţer ţarist pe vremuri, la 24 de ani îşi pusese viaţa în joc pentru puterea sovietică, în cazul Lockhart. Berzin îl înţelegea pe Tamarin. Nu era vorba de milă, ci de asemănarea destinelor, care-i legase pe

---

105 Îmbrăcăminte intermediară între halat şi caftan, de obicei din postav.

amândoi pentru multă vreme. Berzin înţelegea că numai voia întâmplării făcuse ca el să stea în cabinetul directorului Dalstroi-ului, iar Tamarin să lucreze cu lopata în grădina lagărului. Amândoi aveau aceeaşi educaţie, împărtăşeau aceeaşi catastrofă. În viaţa lui Berzin nu existase nici spionaj, nici contraspionaj până când nu apăruseră Lockhart şi necesitatea de a alege.

La 24 de ani viaţa pare nesfârşită. Omul nu crede în moarte. De curând, maşinile cibernetice au calculat vârsta medie a trădătorilor din istoria universală, de la Hamilton la Wallenrod. Această vârstă este 24 de ani. Prin urmare, şi în această privinţă Berzin era omul timpului său... Aghiotant de regiment, sublocotenentul Berzin... Pictor amator, cunoscător al Şcolii de la Barbizon. Estet, ca toţi cekiştii din vremurile acelea. De fapt, el nu era încă cekist. Complotul Lockhart a fost preţul plătit pentru acest titlu, cotizaţia lui Berzin de înscriere în partid.

Eu am venit în aprilie, iar vara am trecut pe la Tamarin, am traversat râul cu un permis special. Tamarin locuia lângă seră. O cămăruţă cu acoperiş de sticlă, ca de seră, mirosul dulceag şi pătrunzător al florilor, mirosul pământului reavăn, castraveţi de seră şi răsaduri, răsaduri... Aleksandr Aleksandrovici ducea dorul unui interlocutor. Nimeni dintre vecinii de prici ai lui Tamarin, niciun adjunct şi niciun şef nu ştia să-i deosebească pe akmeişti de imagişti.

În curând a început epidemia „reforjării”. Casele de reeducare au trecut la OGPU, iar în temeiul noilor legi, noii şefi s-au răspândit în cele patru colţuri ale lumii, deschizând noi şi noi unităţi de lagăr. Ţara s-a acoperit cu o plasă deasă de lagăre de concentrare, care la acea vreme au fost rebotezate în lagăre „de reeducare prin muncă”.

Îmi amintesc de un miting mare al deţinuţilor, în vara lui 1929, la direcţia UVLON[106], pe Vişera. După ce Teplov, cekist din batalionul disciplinar, care-l înlocuia pe Berzin, a citit un raport despre noile planuri ale puterii sovietice, despre noile frontiere în cazul lagărelor, Piotr Peşin, un lector oarecare al partidului, din Sverdlovsk, a întrebat:

---

106 Acronim pentru Direcţia lagărelor cu regim special de pe Vişera.

— Spuneţi-ne, cetăţene-şef, prin ce se deosebesc lagărele de reeducare prin muncă de cele de concentrare?

Încântat, Teplov repetă întrebarea cu glas răsunător.

— Asta-i întrebarea dumneavoastră?

— Da, asta, spuse Peşin.

— Nu se deosebesc prin nimic, spuse tare Teplov.

— Nu m-aţi înţeles, cetăţene-şef.

— V-am înţeles.

Şi Teplov îşi plimbă privirea pe deasupra sau pe lângă Peşin, fără să mai răspundă la semnalele lui Peşin, care voia să mai pună o întrebare.

Valul „reforjării” m-a transferat la Beriozniki, la staţia Usolskaia, cum i se spunea pe vremea aceea.

Dar mai înainte, noaptea, în ajunul plecării mele, Tamarin a venit în lagăr, în compania a patra, unde locuiam, ca să-şi ia rămas-bun. A reieşit că nu pe mine mă duceau de acolo, ci pe Tamarin, cu un convoi special, la Moscova.

— Felicitări, Aleksandr Aleksandrovici. E vorba de o reexaminare, pentru eliberare.

Tamarin era nebărbierit. Cu o barbă ca a lui, la curtea ţarului era nevoit să se bărbierească de două ori pe zi. În lagăr însă se bărbierea o singură dată.

— Nu-i vorba nici de eliberare, nici de reexaminare. Mi-a mai rămas un an din trei. Chiar credeţi că reexaminează cineva cazurile? Procuratura sau o altă organizaţie? N-am scris nicio cerere. Sunt bătrân. Vreau să trăiesc aici, în Nord. Aici e bine; înainte, în tinereţe, nu cunoşteam Nordul. Mamei îi place aici. Şi surorii. Voiam să mor aici. Şi acum, poftim, convoi special.

— Pe mine mă trimit mâine cu convoiul, să inaugurez lagărul de la Beriozniki, să arunc prima lopată pe şantierul principal al celui de-al doilea cincinal. Nu e posibil să mergem împreună.

— Nu, eu am convoi special.

Ne-am luat rămas-bun, iar a doua zi ne-au suit într-o barcă şi ne-au dus până la Dediuhino, până la Lenva, unde, într-un depozit vechi, fusese instalat primul lot de deţinuţi care construiseră cu spinările şi sângele lor clădirile Combinatului chimic de la Beriozniki.

Pe vremea lui Berzin scorbutul făcea ravagii în lagăr şi nu venea doar din înfricoşătorul Nord de unde, din când în când, se târau, alunecau din munţi, ca un şarpe de praf, convoaiele cu cei pentru care munca se sfârşise. La Direcţie ne ameninţau cu Nordul, ne ameninţau şi în Beriozniki. Nordul era Ust-Uls şi Kutim, unde acum se extrag diamante. Emisarii lui Berzin au căutat diamante şi înainte, dar n-au avut noroc. Pe deasupra, lagărul cu scorbut, cu bătăi, cu lovituri din mers, cu omoruri fără judecată nu inspira încredere populaţiei locale. Abia mai târziu, soarta familiilor deschiaburite din Kuban, deportate în timpul colectivizării, lăsate în zăpadă, ca să moară în pădurile din Ural, a sugerat că ţara se pregătea pentru mult sânge.

Lagărul de tranzit de pe Lenva era în aceeaşi baracă unde eram cazaţi şi noi, mai exact într-o parte a barăcii, la etajul de sus.

Un soldat din escortă tocmai adusese acolo un bărbat cu două geamantane, îmbrăcat într-un *cekmen* ponosit... Spinarea lui îmi era bine cunoscută.

— Aleksandr Aleksandrovici?

Ne-am îmbrăţişat. Tamarin era murdar, dar vesel, mult mai vesel decât la Vijaiha, în timpul ultimei noastre întâlniri. Am înţeles imediat de ce.

— Reexaminare?

— Reexaminare. Aveam trei ani, iar acum mi-au dat zece, pedeapsa maximă cu comutare la zece ani – şi mă întorc! Pe Vişera!

— Şi de ce vă bucuraţi?

— Cum? în filosofia mea, să rămân în viaţă este lucrul cel mai important. Am 65 de ani. Oricum nu voi supravieţui până la sfârşitul noii pedepse. În schimb s-a terminat cu toate incertitudinile. O să-l rog pe Berzin să mă lase să mor în gospodăria agricolă, în camera mea luminoasă, cu tavanul din rame de seră. După sentinţă aş fi putut să cer să merg în orice loc, dar m-am zbătut destul de mult ca să mi se aprobe întoarcerea, întoarcerea... Iar condamnarea... condamnarea... Toate astea sunt fleacuri. O tabără mare de muncă sau una mică, asta-i toată diferenţa. Acum mă odihnesc, îmi petrec noaptea aici şi mâine plec spre Vişera.

Iar motivele, motivele... Desigur, există motive. Există

explicaţii.

În străinătate se publicaseră memoriile lui Enver. În memorii nu se spunea niciun cuvânt despre Tamarin, dar prefaţa era scrisă de fostul aghiotant al lui Enver. El afirma că Enver reuşise să scape doar datorită sprijinului lui Tamarin. După spusele aghiotantului, cei doi se cunoşteau, erau prieteni şi corespondau încă de pe vremea slujbei lui Ghirei Han la curtea ţarului. Această corespondenţă continuase şi mai târziu. Ancheta a stabilit, fireşte, că, dacă Enver n-ar fi fost ucis la graniţă, Tamarin, care pe ascuns era musulman, ar fi trebuit să treacă în fruntea jihadului şi să pună la picioarele basmacului Moscova şi Petrogradul. Acest stil de anchetă în culoarea intensă a sângelui a înflorit în anii ’30. „Şcoala” şi stilul erau identice.

Dar Berzin cunoştea stilul provocatorilor şi n-a crezut niciun cuvânt din noua anchetă în cazul Tamarin. El citise memoriile lui Lockhart, articolele lui Lockhart despre propriul său caz, al lui Berzin. Anul 1918. În aceste articole-memorii letonul era înfăţişat ca aliat al lui Lockhart, ca spion englez, nu sovietic. Locul lui Tamarin în gospodăria agricolă era asigurat pe vecie. Promisiunile unui şef sunt un lucru fragil, dar mai solid decât veşnicia, după cum o arătau vremurile.

Tamarin a început să se pregătească nu chiar pentru munca pe care voia s-o facă în prima perioadă de după „reexaminarea” cazului. Deşi, ca şi înainte, bătrânul agronom în *cekmen* punea zilnic pe masa lui Berzin un trandafir proaspăt de Vişera, o orhidee de Vişera, el nu se gândea numai la trandafiri. Prima pedeapsă de trei ani a lui Tamarin se încheiase, dar el nici măcar nu se gândea la asta. Destinul avea nevoie de o jertfă de sânge, şi jertfa i-a fost adusă. A murit mama lui Tamarin, o bătrână caucaziană uriaşă şi veselă, căreia îi plăcea grozav Nordul, care voia să-şi îmbărbăteze fiul, să creadă în pasiunea lui, în planul lui, în drumul lui atât de nesigur. Când a văzut că noua condamnare este de zece ani, bătrâna a murit. A murit rapid, într-o săptămână. îi plăcea mult Nordul, dar inima nu l-a suportat. A rămas sora. Mai tânără decât Aleksandr Aleksandrovici, dar tot o bătrână căruntă. Sora lucra ca dactilografă la biroul Combinatului chimic de la

Vişera, şi continua să creadă în fratele său, în norocul lui, în destinul lui.

În anul 1931 Berzin a primit o nouă numire importantă în Kolîma, ca director al Dalstroi-ului. Era un post care cumula puterea supremă asupra regiunii de la periferie (ca suprafaţă, a opta parte din teritoriul Uniunii Sovietice): puterea de partid, sovietică, militară, sindicală şi aşa mai departe.

Prospecţiunile geologice – expediţia lui Bilibin, cea a lui Ţaregradski – au dat rezultate excelente. Rezervele de aur erau bogate, mai rămânea doar un fleac: să fie exploatat acest aur, pe un ger de minus şaizeci de grade.

De trei sute de ani se ştia că în Kolîma există aur. Dar niciun ţar nu s-a putut hotărî să exploateze aurul de acolo prin muncă silnică, prin truda deţinuţilor, muncă de rob, numai Stalin s-a hotărât s-o facă... După primul an – Canalul Belomor după Vişera – s-a ajuns la concluzia că poţi supune omul la orice, că resursele umilirii lui sunt nelimitate, cum nelimitată este şi tăria lui fizică. S-a dovedit că pentru felul doi la masă se pot inventa denumiri după o grilă stabilită – raţie de producţie, de fruntaş şi stahanovistă, cum au numit în preajma lui ,37 raţia cea mai mare a deţinuţilor sau a „ostaşilor kolâmieni”, cum erau numiţi pe atunci în ziare. Pentru această întreprindere auriferă, pentru acţiunea de colonizare a regiunii, iar mai târziu pentru distrugerea fizică a „duşmanilor poporului” era nevoie de un om. Şi n-au găsit pe nimeni mai bun decât Berzin. Berzin avea o atitudine de total dispreţ faţă de oameni, nu de ură, ci de dispreţ.

Fiind cel mai înalt şef din Kolîma, cu atribuţii mai mari decât generalul-guvernator al Siberiei de Est, Ivan Pestei – tatăl lui Pestei decembristul –, Berzin l-a luat şi pe Tamarin, pentru partea de agricultură: să experimenteze, să demonstreze, să proslăvească. S-au creat gospodării agricole după modelul celor de pe Vişera, la început în jurul oraşului Vladivostok, iar apoi în apropiere de Elghen.

O agricultură de referinţă la Elghen, în centrul Kolîmei, era capriciul ambiţios şi al lui Berzin, şi al lui Tamarin.

Berzin considera că viitorul centru al Kolîmei nu va fi Magadanul maritim, ci Valea Taskanului. Magadan va fi

doar un port.

Pe Valea Taskanului era ceva mai mult pământ decât pe stâncile golaşe ale întregii regiuni Kolîma.

Acolo s-a întemeiat un sovhoz, s-au irosit milioane pentru a se demonstra ceva imposibil de demonstrat. Cartofii nu voiau să ajungă la maturitate. Erau cultivaţi în sere, răsădiţi, ca varza, în timpul interminabilelor *udarnice,* un fel de *subotnice* de lagăr. Deţinuţii erau obligaţi să muncească, să planteze răsadurile „pentru sine". „Pentru sine!" Am muncit şi eu destul la asemenea *subotnice*...

După un an, lagărele din Kolîma au dat primul aur, iar în 1935 Berzin a fost decorat cu ordinul Lenin. Aleksandr Aleksandrovici a fost reabilitat, antecedentele penale anulate. La vremea aceea murise şi sora lui, dar Aleksandr Aleksandrovici încă se mai ţinea bine. Scria articole în reviste, de astă dată nu despre tânăra poezie comsomolistă, ci despre experimentele sale agricole. Aleksandr Aleksandrovici a obţinut un soi de varză, „Hibridul lui Tamarin", un soi deosebit, nordic, ca al lui Miciurin. Dădea o producţie de 32 de tone la hectar. Varză, nu trandafiri! în fotografie, varza arată ca un trandafir uriaş, un boboc mare, robust. „Dovleacul-pepene galben al lui Tamarin" – greutatea 40 de kilograme! Cartofi, soi Tamarin!

În Kolîma, Aleksandr Aleksandrovici a condus secţia de fitotehnie a Academiei de Ştiinţe a Extremului Orient.

Tamarin prezenta referate la Academia de Ştiinţe Agricole, mergea la Moscova, se grăbea.

Nelinişte a, sângele anului 1935, şuvoaiele de deţinuţi, printre care erau mulţi prieteni şi cunoscuţi chiar de-ai lui Berzin, îl speriau, îl puneau în gardă pe Tamarin. Berzin pleda şi înfiera, demasca şi judeca tot felul de sabotori şi spioni dintre subordonaţii săi care „se infiltraseră, se strecuraseră în rândurile noastre", până în ziua când a devenit el însuşi „sabotor şi spion".

Una după alta, comisiile studiau împărăţia lui Berzin, interogau, trimiteau citaţii...

Tamarin simţea instabilitatea, nesiguranţa situaţiei sale. Fusese reabilitat abia în 35, „cu repunere în toate drepturile sale".

Tamarin primise dreptul să vină în Kolîma ca angajat

civil pentru agricultura Nordului, ca un Miciurin al Extremului Orient, ca un vrăjitor al Dalstroi-ului. Contractul a fost semnat la Moscova în 1935.

Succesul recoltelor de legume în lagărele de lângă Vladivostok a fost uriaş. Forţa de muncă gratuită a deţinuţilor, nelimitată în lagărele de tranzit ale Dalstroi-ului, făcea minuni. Agronomii selectaţi din convoaiele de deţinuţi, însufleţiţi de promisiunea eliberării anticipate, de trecerea în cont a zilelor de muncă, nu se cruţau, încercând tot felul de experienţe. Încă nu existau pedepse pentru eşecuri. Ei căutau cu înfrigurare succesul. Dar toate acestea erau pe Continent, pe Pământul cel Mare, în Extremul Orient, nu în Nordul îndepărtat. Dar şi acolo începeau experienţele – în valea Taskanului, pe Elghen, în Seimcean, pe ţărm, în apropierea Magadanului.
Libertatea însă, pregătită cu atâta minuţiozitate, cu atâta nesfârşită umilinţă, cu dibăcie şi precauţie, nu venea. De pe Continent soseau în Kolîma eşaloane de deţinuţi. Lumea creată de Berzin pentru Tamarin se făcea bucăţi. Mulţi dintre activiştii de pe timpul lui Kirov şi de dinaintea lui au găsit la Berzin o slujbă de rezervă. De pildă, F. Medved, şeful OGPU din Leningrad în timpul asasinării lui Kirov, era la Berzin şeful OGPU din Sud. În primul caz, GP înseamnă „de stat, politic” [107], iar în al doilea – doar „industrie minieră”[108]; acestea erau glumele lingvistice ale lucrătorilor de la „organe”.

A sosit anul 36, cu execuţii, cu demascări, cu remuşcări. După 36 a urmat 37.

În Kolîma erau multe „procese”, dar aceste victime locale erau prea puţine pentru Stalin. În gura Molohului trebuia aruncată o jertfă mai însemnată.

În noiembrie 37 Berzin a fost chemat la Moscova, unde i s-a acordat concediu pe un an. Director al Dalstroi-ului a fost numit Pavlov. Berzin l-a prezentat pe noul şef activului de partid. Nu mai avea timp să meargă împreună cu Pavlov la minele aurifere, ca să-i predea atribuţiile, îl zorea Moscova.

---

107 De la gosudarstvenno-politiceskoe (rusă).

108 De la gorno-promîşlennoe (rusă).

Înainte de plecare, Berzin l-a ajutat pe Tamarin să primească un concediu „pe Continent”. Cu o vechime de doi ani în Dalstroi, Aleksandr Aleksandrovici nu avea încă dreptul la concediu. Aceasta a fost ultima binefacere a directorului Dalstroi-ului pentru generalul Ghirei Han.

Au călătorit în acelaşi vagon. Berzin era, ca întotdeauna, încruntat. La Aleksandrov, în apropiere de Moscova, a coborât pe peron, în noaptea îngheţată şi viforoasă de decembrie. Şi nu s-a mai întors în vagon. Trenul a ajuns la Moscova fără Berzin. Tamarin, după câteva zile de libertate adevărată, primele după douăzeci de ani, a încercat să afle ceva despre soarta şefului şi protectorului său de-a lungul atâtor ani. Într-una din vizitele la reprezentanţa Dalstroi-ului, Tamarin a aflat că el însuşi fusese exclus „din sistem”, exclus în lipsă şi pentru totdeauna.

Tamarin a decis să-şi mai încerce o dată norocul. În anii aceia, orice cerere, reclamaţie sau petiţie era o modalitate de a atrage atenţia asupra reclamantului, era un risc mortal. Dar Tamarin era bătrân. Nu voia să aştepte. Da, îmbătrânise, nu voia, nu putea să aştepte. A scris o cerere adresată Direcţiei Dalstroi-ului, cu rugămintea să fie trimis din nou în Kolîma să muncească. A fost refuzat – în perioada post-Berzin Kolîma nu mai avea nevoie de asemenea specialişti.

Era luna martie a anului 38, toate lagărele de tranzit ale ţării erau ticsite cu eşaloane de deţinuţi. Sensul răspunsului primit era următorul: dacă te aduc cumva acolo, va fi doar sub escortă.

Aceasta a fost ultima urmă a lui Ghirei Han, grădinar şi general pe pământul nostru.

Destinele lui Berzin şi Tamarin sunt foarte asemănătoare. Amândoi au slujit puterii şi i-au dat ascultare. Au crezut în ea. Iar puterea i-a tras pe sfoară.

Lui Berzin nu i s-a iertat niciodată, nu i-a fost trecut cu vederea cazul Lockhart. În Occident memorialiştii îl considerau pe Berzin un participant devotat la complotul englezesc. Nici Lenin, nici Dzerjinski, care cunoşteau amănuntele complotului, nu mai erau în viaţă. Iar când a sosit ceasul, Stalin l-a ucis pe Berzin. În preajma secretelor

de stat dogoarea e prea mare pentru oameni, chiar şi pentru cei cu sânge rece, ca Berzin.

[1967]

Rugăciunea de seară

Din 1938 a început o nouă modă: a vânzării inginerilor. Lagărul avea un venit destul de însemnat din vânzarea în afara sa a posesorilor de cunoştinţe tehnice. Lagărul primea salariul complet, din care se scădeau banii pentru hrana deţinutului, pentru îmbrăcăminte, escortă, aparat de anchetă, chiar şi pentru Gulag. Însă şi după deducerea tuturor cheltuielilor de întreţinere, tot mai rămânea o sumă acceptabilă. Ea nu ajungea nicidecum în mâinile deţinutului sau în contul lui curent. Nu. Suma intra în veniturile statului, iar deţinutul primea o primă total arbitrară, care îi ajungea uneori pentru un pachet de ţigări Puşka, alteori chiar pentru mai multe. Şefii mai înţelepţi ai lagărelor au încercat să obţină de la Moscova aprobarea să i se dea deţinutului în mână un anumit procent din câştig, fie şi unul mic. Dar Moscova nu aproba asemenea plăţi, şi inginerii erau plătiţi cum se nimerea. De altfel, în aceeaşi situaţie erau şi săpătorii sau dulgherii. Din cine ştie ce motive guvernul se temea până şi de iluzia unui salariu, aşa că îl transforma în recompensă şi-l numea „primă”.

Printre primii ingineri deţinuţi din lagărul nostru, vânduţi în construcţii, a fost Viktor Petrovici Findikaki, vecinul meu de baracă.

Viktor Petrovici Findikaki, de patruzeci şi cinci de ani, condamnat potrivit articolului 58, punctele 7 şi 11, era primul inginer rus care realizase, în Ucraina, laminarea metalelor neferoase. Lucrările lui sunt binecunoscute în tehnica rusă, şi când noul stăpân, Combinatul chimic de la Beriozniki, i-a propus să redacteze un manual de specialitate, Viktor Petrovici s-a apucat de lucru cu entuziasm, dar în curând s-a întristat şi am reuşit să aflu cu greu cauza supărării.

Viktor Petrovici mi-a explicat fără urmă de zâmbet că

în manualul redactat de el există cuvântul „dăunează”[109], dar l-a tăiat peste tot. L-a înlocuit cu „împiedică”. Acum corecturile erau la conducere.

Conducerea n-a avut obiecţii faţă de corectura lui Viktor Petrovici şi el a rămas în postul de inginer.

Un fleac, desigur. Dar pentru Viktor Petrovici era o chestiune serioasă, principială, şi voi explica imediat de ce.

Viktor Petrovici era un om „zobit”, cum spuneau blatarii şi şefii de lagăr. În timpul procesului ajutase ancheta, participase la confruntări, fusese terorizat, trântit la pământ şi călcat în picioare. Pare-se, nu doar la figurat. Viktor Petrovici trecuse prin mai multe „conveiere”, cum a fost numită procedura aceasta pretutindeni după patru-cinci ani.

Pavel Petrovici Miller, şeful lagărului de producţie, îl cunoştea pe Findikaki din închisoare. Deşi însuşi Miller făcuse faţă „conveierelor M şi scatoalcelor şi primise zece ani, avea o atitudine cumva indiferentă faţă de greşeala lui Viktor Petrovici. În schimb Viktor Petrovici se chinuia îngrozitor din cauza propriei trădări. Toate cazurile de sabotaj se soldaseră cu execuţii. Ce-i drept, mai erau şi acum, dar mai puţine. În lagăr a venit Boiarşinov, condamnat în cazul Şahti, şi parcă nu discuta prea prietenos cu Findikaki.

Conştiinţa eşecului, a unei grave decăderi morale, nu l-a părăsit mult timp pe Findikaki. Viktor Petrovici (în baracă paturile noastre erau alăturate) nu voia nici măcar să muncească într-un post ilicit, privilegiat, ca brigadier, ca şef de echipă sau ca ajutor al lui Pavel Petrovici.

Findikaki era un om voinic, scund, cu umeri largi. Ţin minte că l-a cam uimit pe Miller când a cerut să fie trimis cu brigada hamalilor la fabrica de sodă. Această brigadă, neavând libertate de mişcare, era chemată din lagăr la fabrica de sodă la orice oră din zi sau noapte, pentru încărcarea şi descărcarea vagoanelor. Conducerea fabricii de sodă aprecia în primul rând viteza de lucru, pentru că exista pericolul amenzii din partea Căilor ferate. Miller l-a

109 În limba rusă, verbul vredit înseamnă „a dăuna“, „a prejudicia“, dar şi a „sabota“. Findikaki îl evita din pricină că fusese condamnat pentru sabotaj.

sfătuit pe inginer să vorbească cu brigadierul hamalilor. Iudin, brigadierul, locuia tot cu noi în baracă şi l-a pufnit râsul când a auzit rugămintea lui Findikaki. Căpetenie înnăscută, Iudin nu-i suporta pe cei cu mâinile albe, pe ingineri, în general pe oamenii învăţaţi. Dar, la dorinţa lui Miller, l-a luat pe Findikaki în brigada sa.

De atunci ne întâlneam rareori cu Findikaki, cu toate că dormeam alături.

După un timp, la Combinatul chimic au avut nevoie de un sclav deştept, de un sclav cu carte. Era nevoie de un creier de inginer. Iată un loc de muncă pentru Findikaki. Dar Viktor Petrovici a refuzat: „Nu, nu vreau să mă întorc într-o lume în care urăsc fiecare cuvânt, unde orice termen tehnic pare a fi scos din limbajul turnătorilor, un lexicon al trădătorilor”. Miller a ridicat din umeri şi Findikaki a continuat să muncească pe post de hamal.

După un timp Findikaki s-a mai potolit, trauma judiciară a început să se mai atenueze. În lagăr au mai venit şi alţi ingineri, „zobiţi” şi ei. Viktor Petrovici îi urmărea cu atenţie. Aceştia trăiau, nu mureau nici de propria ruşine, nici din pricina dispreţului celor din jur. De altfel, nici măcar nu erau boicotaţi, erau oameni ca toţi oamenii. Viktor Petrovici începu să-şi cam regrete şi capriciile, şi purtarea copilărească.

A mai apărut un post de inginer pe şantier şi Miller, prin mâinile căruia treceau cererile adresate directorului, i-a refuzat pe câţiva dintre inginerii proaspăt sosiţi. L-a mai întrebat încă o dată pe Viktor Petrovici şi acesta a acceptat. Dar numirea lui a provocat un protest puternic, sălbatic din partea brigadierului hamalilor: „Pentru nu ştiu ce treabă de birou mi-l luaţi pe cel mai bun hamal. Nu, Pavel Petrovici. Cade înţelegerea. O să ajung până la Berzin, o să vă demasc pe toţi”.

Într-adevăr, a început o anchetă în legătură cu activitatea de sabotaj a lui Miller, dar, din fericire, cineva din fosta conducere l-a admonestat pe brigadierul hamalilor. Viktor Petrovici Findikaki s-a întors la munca de inginer.

La fel ca înainte, adormeam împreună, priciurile noastre erau alături. Şi-l auzeam din nou pe Findikaki

şoptind, înainte de culcare, ca pe-o rugăciune: „Viaţa e un rahat. O treabă de tot rahatul”. Cinci ani.

Nici tonul, nici textul incantaţiei lui Viktor Petrovici nu se schimbaseră.

[1967]

Boris Iujanin

În 1930, într-o zi de toamnă, a venit un convoi de deţinuţi – vagonul nr. 40 al unui eşalon care mergea spre Nord, spre Nord, spre Nord. Toate drumurile erau înţesate. Calea ferată abia o mai scotea la capăt cu transportul deschiaburiţilor. Laolaltă cu soţiile şi copiii mici, deschiaburiţii erau mânaţi spre Nord, pentru ca cei din Kuban, care nu văzuseră pădure în viaţa lor, să fie aruncaţi în taigaua deasă din Ural. După un an, la exploatările forestiere din Cerdân a fost nevoie să fie trimise mai multe comisii: strămutaţii muriseră, planul la materialul lemnos era în pericol. Dar toate acestea au fost mai târziu, acum însă „decăzuţii”[110] se mai ştergeau cu prosoape ucrainene brodate, pestriţe, se spălau pe faţă, bucurându-se şi nu prea de odihnă, de întârziere. Trenul era mereu oprit, ceda calea – cui oare? – eşaloanelor cu deţinuţi. Aceia ştiau că vor fi aduşi şi păziţi cu puştile, iar apoi fiecare va căuta să se descurce, va lupta pentru destinul său, „frângându-l”. În schimb, cei din Kuban nu ştiau nimic, ce moarte îi aşteaptă, când şi unde. Pe toţi cei din Kuban îi trimiteau în *tepluşki*. Eşaloanele de deţinuţi, mai numeroase ca număr, erau expediate şi ele în *tepluşki*. Vagoane Stolîpin veritabile erau puţine, aşa că pentru convoaiele de deţinuţi au început să utileze, să comande uzinelor vagoane obişnuite de călători, care fuseseră cândva de clasa a doua. Aceste vagoane pentru deţinuţi au fost numite Stolîpin, din aceleaşi motive pentru care în Kolîma partea centrală a Rusiei e numită Continent, deşi Kolîma nu este o insulă, ci o regiune din Peninsula Ciukotka. Dar vocabularul de pe Sahalin, călătoriile exclusiv cu vaporul, drumul pe mare de multe

110 Persoanele private de drepturi civile şi materiale.

zile, toate acestea creează iluzia unei insule. Din punct de vedere psihologic nu e nicidecum o iluzie. Kolîma este o insulă. De pe ea oamenii se întorc pe Continent, pe Pământul cel Mare. Şi Continentul şi Pământul cel Mare sunt termeni care au intrat în vocabularul cotidian: jurnalistic, gazetăresc, livresc.

Tot aşa şi vagonul cu gratii pentru deţinuţi şi-a păstrat denumirea de Stolîpin, cu toate că cel construit în 1907 era cu totul altfel.

Aşadar, pe lista vagonului nr. 40 erau 36 de deţinuţi. Norma legală! Convoiul se deplasa fără suprasarcină. În lista pentru escortă, scrisă de mână, exista rubrica: „profesia", iar o însemnare a atras atenţia însoţitorului de convoi. „Bluză albastră"! Ce profesie mai era şi asta? Nici lăcătuş, nici contabil, nici activist cultural, ci „bluză albastră". Era clar că prin acest răspuns în formularul pentru lagăr deţinutul vrea să confirme ceva important pentru el. Sau să atragă atenţia cuiva. Pe listă aşa scria.

Gurevici Boris Semionovici (Iujanin), art. PE (acronim pentru „Suspiciune de spionaj"), condamnare 3 ani (o durată de neconceput pentru acest articol, chiar şi în vremea aceea!), anul naşterii 1900 (leat cu veacul!), profesia – „bluză albastră".

L-au adus pe Gurevici în biroul lagărului. Un om oacheş, tuns, cu capul mare şi pielea murdară. Pe nas avea fixat un lornion spart, fără lentile. Încă mai era prins cu o sforicică de gât. N-avea nici bluză de corp, nici haină, nici lenjerie. Doar o pereche de nădragi albaştri strâmţi de bumbac, fără nasturi, în mod clar ai altcuiva, rezultatul unui schimb. Cu siguranţă blatarii îi confiscaseră totul. Aceştia jucau pe lucrurile altora, pe zdrenţele „fraierului". Picioarele goale erau murdare, cu unghiile crescute, iar pe chip, în ochii mari, căprui, pe care-i cunoşteam foarte bine – un zâmbet jalnic, cumva încrezător. Era Boris Iujanin, celebrul director al cunoscutei reviste *Bluze albastre*, a cărei aniversare de cinci ani fusese sărbătorită la Teatrul Bolşoi. Iujanin stătuse nu departe de mine, înconjurat de stâlpii mişcării „Bluza albastră". Tretiakov, Maiakovski, Foregger, Iutkevici, Tenin, Kirsanov – autorii şi colaboratorii revistei *Bluza albastră* – se uitau cu toţii în gura ideologului şi a

conducătorului mişcării, Boris Iujanin, şi-i prindeau din zbor fiecare vorbă.

Aveau ce prinde: Iujanin spunea ceva fără încetare, convingea, îi conducea spre ceva.

Acum „Bluza albastră” era dată uitării. La începutul anilor ’20, în ea se puseseră mari speranţe. Nu era doar o nouă formă de teatru, adusă în lume de Revoluţia din Octombrie, care se transforma într-una mondială.

Bluzele albastre îl considerau până şi pe Meyerhold prea puţin de stânga, şi propuneau nu doar o nouă formă de activitate teatrală a „gazetei vii”, cum îşi numea Iujanin „Bluza albastră”, ci şi de filosofie a vieţii.

„Bluza albastră”, după cum gândea capul mişcării, era un fel de ordin. Estetica pusă în slujba revoluţiei ducea la victorii etice.

În primele numere ale noului almanah literar al revistei *Bluza albastră* (au apărut foarte multe în decursul a cinci-şase ani), autorii, oricât de cunoscuţi ar fi fost (Maiakovski, Tretiakov, Iutkevici), nu se semnau deloc.

Apărea o singură semnătură: Boris Iujanin, redactor. Onorariile intrau în fondul „Bluzei albastre”, pentru dezvoltarea în continuare a mişcării. În concepţia lui Iujanin, „Bluza albastră” nu trebuia să fie profesionistă. Fiecare instituţie, fiecare fabrică sau uzină trebuia să aibă colective proprii. Colective de amatori.

Textele din „Bluza albastră” aveau nevoie de melodii simple şi cunoscute. Vocile nu erau deloc necesare. Dacă se găsea totuşi o voce, un talent, cu atât mai bine. Acea bluză albastră se transfera într-un colectiv „reprezentativ”. Acestea erau alcătuite din profesionişti – temporar – în concepţia lui Iujanin.

Iujanin nega public vechea artă teatrală. Se pronunţa vehement împotriva teatrelor Hudojestvennîi şi Malâi, chiar împotriva principiului care le călăuzea activitatea.

Mult timp teatrele nu s-au putut adapta la noua putere. Iujanin a vorbit în numele ei, a promis o nouă artă.

În noua artă, locul principal îi era destinat teatrului raţiunii, teatrului lozincii, teatrului politic.

„Bluza albastră” se împotrivea categoric teatrului trăirilor. Ceea ce se numea „teatrul lui Brecht” fusese

descoperit şi arătat de Iujanin. Mai bine zis, descoperind empiric o serie întreagă de noi principii artistice, Iujanin nu ştiuse să le sintetizeze, să le dezvolte, să le aducă în faţa forumului internaţional. O făcuse Brecht – cinste şi laudă lui!

Prima „Bluză albastră” a evoluat în anul 1921, pe o scenă de club, o scenă comsomolistă. Cinci ani mai târziu, în Rusia existau patru sute de colective. „Bluzei albastre” i s-a oferit ca bază principală, cu puneri în scenă zi şi noapte, Teatrul Chat Noir din Piaţa Strastnaia, cel demolat în vara anului 1967.

Steagul negru al anarhiştilor încă mai atârna pe o casă din vecinătate, la Clubul anarhiştilor de pe Tverskaia, unde cu puţin timp în urmă ţinuseră discursuri Mamont-Dalski, Iuda Grossman-Roşcin, Dmitri Furmanov şi alţi apostoli ai anarhismului. Talentatul jurnalist Iaroslav Gamza a participat la polemica despre căile şi destinele noului teatru sovietic, ale noilor forme de teatru.

Existau opt colective centrale, numite: „Emblematic”, „Exemplar”, „De şoc”, „Fundamental”. Iujanin veghea ca ele să fie egale.

În 1923, în componenţa „Bluzei albastre” a intrat teatrul lui Foregger, ca grup independent.

Totuşi, în pofida acestei dezvoltări, a acestei extinderi în lung şi în lat, „Bluzei albastre” îi lipsea ceva.

Aderarea teatrului lui Foregger a fost ultima victorie a „Bluzei albastre”.

Brusc a devenit clar că „Bluza albastră” n-are nimic de spus, că „stânga” teatrală înclină mai mult spre Teatrul lui Meyerhold, spre Teatrul Revoluţiei, spre Teatrul de Cameră. Aceste teatre îşi păstraseră energia, inventivitatea, îşi păstraseră şi oamenii, mult mai calificaţi decât cei din colectivele „emblematice” ale lui Iujanin. Boris Tenin şi Klavdia Korneeva, care au trecut mai târziu la Teatrul pentru copii, sunt singurele nume sonore, născute în mişcarea „Bluza albastră”. Iutkevici era atras de cinema. Tretiakov şi Kirsanov – de „Noul LEF”[111]. Konstantin Listov,

111 Abreviere de la Frontul de Stânga al Artelor, grup literar de stânga, care a fiinţat cu întreruperi din 1923 până în 1929.

compozitor al „Bluzei albastre”, a trădat şi el „gazeta vie”.

S-a văzut şi că teatrele academice îşi reveniseră din şoc şi erau de acord, chiar foarte de acord, să servească noua putere.

Spectatorii s-au întors în sălile cu cortină, pe care era desenat un pescăruş, tineretul a luat cu asalt studiourile vechilor şcoli de teatru.

Nu era loc pentru „Bluza albastră”. A devenit cumva evident că această mişcare era un bluf, un miraj, că arta are căile ei sigure.

Dar toate acestea s-au întâmplat la sfârşit, la început triumful era total. Pe scenă ieşeau actori îmbrăcaţi în bluze albastre, deschideau spectacolul cu o *parade-entrée*. Aceste parade erau identice, ca marşul sportiv înaintea transmisiunilor de fotbal de la radio:

Noi suntem bluze albastre.

Suntem sindicalişti N-avem glas de privighetoare.

Suntem doar piuliţele Măreţei suduri.

O unică familie muncitoare.

Lefovistul S.M. Tretiakov era meşter la aceste „piuliţe-suduri”. Redactorul „Bluzei albastre” a scris şi el câteva oratorii, schiţe, scene.

După paradă erau jucate câteva scene. Actori fără grimă, în „haine de producţie”, cum se va spune mai târziu, „fără costume”, doar aplicaţii-simboluri. Parada se încheia cu „finalul”:

Noi v-am cântat, tot ce-am ştiut.

Noi v-am cântat, tot ce-am putut.

Scopu-i atins şi e frumos.

Dacă v-am fost de vreun folos.

Această lume mărginită a articolelor de fond gazetăreşti, transpusă în jargon teatral, a avut un succes neobişnuit. Era noua artă a proletariatului.

„Bluza albastră” s-a dus în Germania. Două colective, în frunte cu Iujanin. În 1924, mi se pare. La cluburile muncitoreşti ale Republicii de la Weimar. Acolo Iujanin s-a întâlnit cu Brecht şi l-a uluit cu noutatea ideilor sale. „Uluit” e chiar expresia lui Iujanin. Cei doi s-au întâlnit de mai multe ori, pe cât era posibil în acele timpuri, pline de suspiciune, de supraveghere reciprocă.

Prima călătorie a muncitorilor „fruntaşi” peste graniţă, o călătorie în jurul lumii, a avut loc în anul 1933. Fiecare fruntaş era însoţit de câte un comisar politic.

Şi cu Iujanin au călătorit destui comisari politici. Andreeva Maria Feodorovna aranja aceste deplasări.

După Germania „Bluza albastră” a luat-o spre Elveţia şi, extenuată de atât triumf, s-a întors în patrie.

Un an mai târziu, Iujanin a mai dus în Germania două colective de „bluze albastre”, pe cele care nu participaseră la prima călătorie.

Triumful a fost acelaşi. Iujanin s-a întâlnit din nou cu Brecht. A urmat întoarcerea la Moscova. Colectivele se pregăteau să plece în America, în Japonia.

Iujanin avea o trăsătură care îl dezavantaja în calitatea sa de conducător al mişcării – era un orator prost. Nu se pricepea să-şi pregătească discursul, să-şi învingă adversarii în discuţii, în rapoarte. Pe atunci, discuţiile erau la mare modă – consfătuirile urmau una după alta, disputele la fel. Iujanin era un om foarte modest, chiar sperios. Dar, în acelaşi timp, nu voia sub nicio formă să joace un rol secundar, să intre în umbră, să stea mai la o parte.

Luptele de culise impun multă inventivitate, multă energie. Lui Iujanin îi lipseau aceste calităţi. El era poet, nu politician. Poet-dogmatic, poet-fanatic al creaţiei sale: „Bluza albastră”.

Zdrenţărosul cel murdar stătea în faţa mea. Picioarele goale şi nespălate nu-şi găseau locul nicicum: Boris Iujanin se muta de pe un picior pe altul.

— Blatarii? l-am întrebat, arătând cu capul spre umerii lui goi.

— Da, blatarii. Aşa mi-e şi mai bine, mai uşor. M-am bronzat pe drum.

În sferele superioare se pregăteau deja dispoziţiile şi ordinele privind „bluzele albastre”: să se reducă fondurile, să se taie dotaţiile. Au apărut şi pretendenţi la Teatrul Chat Noir. Partea teoretică a manifestelor „bluzelor albastre” devenea tot mai palidă.

Iujanin nu şi-a adus, n-a ştiut să-şi aducă teatrul la nivelul unei revoluţii mondiale. Iar spre jumătatea anilor ’20

această perspectivă a pălit.

Dragostea faţă de ideile „bluzelor albastre”! S-a dovedit a fi prea puţin. Dragostea înseamnă responsabilitate, înseamnă dispute în cadrul secţiei Mossovet-ului, înseamnă scrierea rapoartelor, totul era o furtună într-un pahar cu apă, discuţii cu actorii care-şi pierdeau câştigurile. Se punea o întrebare de principiu: ce era totuşi „Bluza albastră”, activitate de profesionişti sau de amatori?

Ideologul şi coordonatorul „Bluzei albastre” a despicat toate aceste întrebări cu o singură lovitură de sabie.

Boris Iujanin a fugit peste graniţă.

Copilăros din fire, fuga nu i-a reuşit. A dat toţi banii pe care-i avea unui marinar oarecare în Batumi, iar acesta l-a dus la OGPU. Iujanin a stat mult timp în închisoare.

Anchetatorii de la Moscova i-au dat eroului noii formule de teatru acronimul „PE”, suspiciune de spionaj, şi o pedeapsă de trei ani în lagăre de concentrare.

„Ce-am văzut în străinătate nu semăna deloc cu ceea ce scria în ziarele noastre. Nu mai voiam să fiu o gazetă vorbită. Voiam viaţă adevărată”.

M-am împrietenit cu Iujanin. Am putut să-i fac mici servicii, adică l-am ajutat cu rufăria sau baia, dar în curând a fost chemat la Direcţie la Vijaiha, unde era centrul USLON, să lucreze în domeniul său.

Ideologul şi creatorul mişcării „bluzelor albastre” a devenit coordonatorul *Bluzei albastre* din lagărele de concentrare de pe Vişera, „gazeta vie” a deţinuţilor. Un final de efect!

Pentru această *Bluză albastră* din lagăr am scris şi eu, în colaborare cu Boris Iujanin, câteva schiţe, oratorii, cuplete.

Iujanin a devenit redactorul revistei *Noua Vişeră*. La Biblioteca Lenin pot fi găsite exemplare din această revistă.

Numele lui Iujanin a rămas pentru posteritate. Graţie marii realizări a lui Gutenberg, chiar dacă maşina tipografică fusese înlocuită de şapirograf.

Unul din principiile *Bluzei albastre* era utilizarea oricărui text, a oricărui subiect.

Dacă erau cu folos, cuvintele şi muzica puteau

aparţine oricărui autor. Nu existau furturi literare. Plagiatul era un principiu.

În 1931, Iujanin a fost dus la Moscova. Pentru reexaminarea cazului? Cine ştie?

A locuit câţiva ani în Aleksandrov, prin urmare cazul n-a prea fost reexaminat.

În 1957 am aflat întâmplător că Iujanin e în viaţă; era imposibil ca Moscova anilor ’20 să nu-l cunoască şi să nu-l ţină minte.

I-am scris o scrisoare, i-am propus să le povestească moscoviţilor de la sfârşitul anilor ’50 despre „Bluza albastră”. Această propunere a stârnit protestul vehement al redactorului-şef al revistei, care nu auzise în viaţa lui de „Bluza albastră”. Prin urmare, n-aveam posibilitatea să confirm propria propunere şi m-am ocărât straşnic pentru grabă. Apoi m-am îmbolnăvit, şi scrisoarea lui Iujanin din 57 se află şi acum pe biroul meu.

[1967]

Vizita lui Mister Popp

Mister Popp era directorul-adjunct al firmei americane Nitrogen, care instala rezervoare de gaze în prima fază a construcţiei Combinatului chimic de la Beriozniki.

Comanda era mare, treaba mergea bine şi directorul-adjunct a considerat necesar să asiste personal la predarea lucrării.

La Beriozniki lucrau diferite firme de construcţie. „Internaţionala capitalistă”, cum spunea M. Granovski, directorul şantierului. Nemţii instalau cazane Hanomag. Maşinile cu abur erau ale firmei englezeşti Brown Boveri, cazanele de la Babcock & Wilcox, iar rezervoarele de gaze – americane.

La nemţi treaba scârţâia, ulterior s-a declarat că a fost vorba de sabotaj. Scârţâia şi centrala electrică la englezi. Mai târziu s-a declarat că şi acolo a fost sabotaj.

Pe atunci lucram la centrala electrică, la termocentrală şi-mi amintesc bine venirea inginerului-şef al

firmei Babcock & Wilcox, Mister Holmes. Era un bărbat foarte tânăr, de vreo treizeci de ani. Granovski, directorul Combinatului chimic, l-a întâmpinat pe Holmes la gară, dar acesta n-a mers la hotel, ci direct la cazane, la instalarea lor. Unul dintre instalatorii englezi l-a ajutat să-şi scoată paltonul, l-a îmbrăcat în salopetă şi inginerul a stat trei ore în cazan, ascultând explicaţiile instalatorului. Seara a avut loc o şedinţă. Mister Holmes era cel mai tânăr dintre toţi inginerii. La toate rapoartele, la toate observaţiile, Mister Holmes răspundea cu un singur cuvânt scurt, pe care traducătorul îl traducea astfel: „Asta nu-l îngrijorează pe Mister Holmes”. Totuşi Holmes a rămas în combinat două săptămâni, cazanul a început să lucreze cam la optzeci la sută din capacitatea proiectată, Granovski a semnat documentul şi Mister Holmes a plecat cu avionul la Londra.

După câteva luni puterea cazanului s-a redus şi a fost chemat pentru consultaţie specialistul nostru, Leonid Konstantinovici Ramzin. Personaj al unui proces de senzaţie, Ramzin, cum se convenise, nu fusese încă eliberat, nu fusese decorat cu ordinul Lenin, nu primise încă premiul Stalin. Toate acestea aveau să urmeze mai târziu, dar Ramzin o ştia şi se purta foarte degajat la centrala electrică. Nu venise singur, era însoţit de o persoană cu o înfăţişare foarte expresivă, cu care a şi plecat înapoi. Ramzin nu s-a băgat în cazan, ca Mister Holmes, ci a stat în cabinetul lui Kapeller, directorul tehnic al staţiei, tot un deportat, condamnat pentru sabotaj în minele din Kizel.

Director cu numele al termocentralei era un oarecare Racev. Un fost director „roşu”, băiat bun, care nu se amesteca în problemele la care nu se pricepea. Eu lucram la termocentrală, la Biroul de economie a muncii (BET), şi mulţi ani am purtat cu mine o cerere a fochiştilor, adresată lui Racev. Pe cererea în care fochiştii se plângeau de nenumăratele lor nevoi, era scrisă cea mai caracteristică, cea mai nevinovată rezoluţie a lui Racev: „Directorului BET. Rog lămuriţi lucrurile şi, dacă e posibil, refuzaţi”.

Ramzin a dat câteva sfaturi practice, dar n-a apreciat deloc munca lui Mister Holmes.

Mister Holmes venea la centrala electrică însoţit, nu de Granovski, directorul şantierului, ci de adjunctul lui,

inginerul-şef Cisteakov. Nu există nimic mai dogmatic în viaţă decât eticheta diplomatică, când forma este şi conţinut. Acest lucru – dogma care otrăveşte viaţa, îi obligă pe oamenii practici să-şi piardă timpul cu elaborarea unor reguli de politeţe reciprocă, de ordine, de întâietate, lucru care nu este ridicol din punct de vedere istoric, iar în esenţă e nemuritor. Prin urmare Granovski, deşi avea timp liber berechet, nu considera că era de datoria lui să-l însoţească prin şantier pe inginerul-şef al firmei. Dar dacă ar fi venit patronul...

Pe Mister Holmes îl însoţea prin şantier inginerul-şef Cisteakov, un bărbat greoi şi masiv, „cu înfăţişare de moşier”, cum e numit în romane. La administraţia combinatului, vizavi de cabinetul lui Granovski, Cisteakov avea un cabinet uriaş, unde petrecea multe ore încuiat împreună cu o tânără curieră.

Pe atunci eram tânăr şi nu înţelegeam legea fiziologică care conţinea răspunsul la întrebarea: de ce şefii cei mari trăiesc, în afară de soţiile lor, cu curierele, stenografele, secretarele. Aveam deseori treabă cu Cisteakov şi înjuram de mamă în faţa uşii încuiate.

Locuiam în hotelul din apropierea fabricii de sodă, unde, într-una din camere, Konstantin Paustovski îşi redactase la repezeală romanul *Kara-Bugaz*. Judecând după cele povestite de

Paustovski despre acele vremuri – anii ’30 şi 31 – el nu remarcase deloc lucrul cel mai important pentru întreaga ţară, pentru întreaga istorie a societăţii noastre.

Aici se desfăşura, sub ochii lui Paustovski, experimentul măreţ al coruperii sufletelor omeneşti, care s-a extins apoi în toată ţara şi s-a transformat în sângele anului ,37. Chiar aici şi tocmai atunci s-a desfăşurat primul experiment al noului sistem de lagăr: autosupravegherea, „reforjarea”, hrana în funcţie de productivitate, socotirea zilelor de muncă în funcţie de rezultatele activităţii depuse. Sistemul a prosperat la construcţia canalului Belomor şi a fost un eşec la canalul Moscova, unde şi acum se mai descoperă oase omeneşti în gropile comune.

La Beriozniki, experimentul era condus de Berzin. Nu de Berzin în persoană, desigur. El a fost întotdeauna un

executant fidel al ideilor altora, sângeroase sau nu, nu contează. Dar director al Combinatului chimic de la Vişera, tot o construcţie a primului cincinal, era Berzin. Filippov era subordonatul lui în probleme de lagăr, iar lagărul de la Vişera, unde intrau şi Beriozniki şi Solikamsk cu minele lor de potasiu, era imens. Numai la Beriozniki, la construcţia Combinatului chimic, erau trei-patru mii de oameni. Muncitorii primului cincinal.

Aici, exact aici, s-a luat decizia dacă să existe sau nu lagăre, după ce s-a făcut proba rublei, a câştigului. După experienţa Vişerei, reuşită în opinia şefilor, lagărele au cuprins întreaga Uniune Sovietică, şi nu exista regiune în care să nu existe un lagăr, nu exista şantier unde să nu lucreze deţinuţi. După Vişera, numărul deţinuţilor din ţară a ajuns la douăsprezece milioane. La Vişera s-a marcat începutul unui nou drum al locurilor de detenţie. Casele de reeducare au trecut la NKVD şi s-au apucat de treabă, fapt proslăvit de poeţi, dramaturgi, regizori de film.

Iată ce nu a văzut Paustovski, preocupat de romanul său *Kara-Bugaz*.

La sfârşitul anului 31 locuiam în camera de hotel împreună cu un inginer tânăr, pe nume Levin. Lucra la Combinatul chimic de la Beriozniki ca traducător din limba germană şi era repartizat pe lângă unul dintre inginerii străini. Când l-am întrebat pe Levin de ce, având studii de inginer chimist, munceşte ca simplu traducător pentru trei sute de ruble pe lună, el mi-a spus: „Aşa e, fireşte, dar e mai bine. N-am niciun fel de responsabilitate. Uite, punerea în funcţiune se amână pentru a zecea oară, o să fie trimişi la închisoare vreo sută de oameni. Cât despre mine? Eu sunt traducător. În plus, lucrez puţin, am timp liber din belşug. Şi-l cheltuiesc cu folos”. Levin a zâmbit.

Am zâmbit şi eu.

— N-aţi înţeles?

— Nu.

— N-aţi observat că mă întorc abia spre dimineaţă?

— Nu, n-am observat.

— N-aveţi spirit de observaţie. Munca pe care o fac îmi aduce venituri suficiente.

— Şi ce faceţi?

— Joc cărţi.

— Cărţi?

— Da. Poker.

— Cu străinii?

— Păi de ce cu străinii? Dacă joc cu străinii nu mă aleg cu nimic, în afară de o anchetă penală.

— Cu ai noştri?

— Desigur. Sunt aici o grămadă de burlaci. Şi mizele sunt mari. Am o grămadă de bani, o duc bine şi-i sunt recunoscător tatii: el m-a învăţat să joc bine poker. Nu doriţi să încercaţi? Vă învăţ într-o clipă.

— Nu, vă mulţumesc.

L-am introdus întâmplător pe Levin în povestirea despre Mister Popp, pe care nu reuşesc nicicum s-o încep.

La firma Nitrogen montajul mergea excelent, comanda era mare şi directorul-adjunct a venit personal în Rusia. M. Granovski, directorul Combinatului chimic de la Beriozniki, a fost anunţat din timp, de o mie de ori, de venirea lui Mister Popp. Socotind, potrivit protocolului diplomatic, că el, M. Granovski, vechi membru de partid şi director de şantier al celui mai mare obiectiv al primului cincinal, îi este superior patronului firmei americane, a hotărât să nu-l întâmpine personal pe Mister Popp la gara Usolie (mai târziu, această gară a fost numită Beriozniki). Nu dădea bine. îl va întâmpina la administraţie, în biroul său.

M. Granovski fusese informat că oaspetele american vine cu un tren special, locomotiva şi vagonul aparţineau oaspetelui. Cât despre ora sosirii trenului în gara Usolie, Directorul şantierului ştia de trei zile dintr-o telegramă de la Moscova.

Ritualul întâlnirii a fost elaborat din timp: îi vor trimite oaspetelui maşina personală a directorului şantierului, iar şoferul îl va duce la hotelul pentru străini. Acolo, comandantul hotelului, Ţâplakov, un membru de seamă al partidului, păstra de trei zile cea mai bună cameră pentru musafirul de peste mări. După ce-şi făcea toaleta şi lua micul dejun, Mister Popp urma să fie adus la birou, apoi trebuia să înceapă partea de afaceri a întâlnirii, planificată minut cu minut.

Trenul special cu musafirul de peste mări trebuia să sosească la ora nouă dimineaţa. Încă de cu seară, şoferul personal al lui Granovski fusese convocat, instruit şi înjurat de nenumărate ori.

— Tovarăşe director, poate ar fi mai bine să duc din seara asta maşina la gară. O să înnoptez acolo, se neliniştea şoferul.

— În niciun caz. Trebuie să arătăm că la noi totul se execută cu precizie, treaptă cu treaptă. Trenul şuieră, încetineşte şi atunci tu vii spre gară. Numai aşa.

— Bine, tovarăşe director.

Extenuat de nenumăratele repetiţii – s-a dus de zece ori cu maşina goală la gară, a calculat viteza, a socotit timpul –, în noaptea de dinaintea sosirii lui Mister Popp, şoferul lui M. Granovski a adormit şi s-a visat la tribunal. Sau în 31 oamenii încă nu visau tribunale?

Omul de serviciu de la garaj, cu care directorul şantierului nu dusese niciun fel de tratative confidenţiale, l-a trezit pe şofer când a sunat cineva de la gară. Acesta a pornit în grabă maşina şi s-a repezit să-l întâmpine pe Mister Popp.

Granovski era un om de acţiune. În ziua aceea a venit la cabinet pe la ora şase, a ţinut două şedinţe, a tras trei „săpuneli”. La cel mai mic zgomot de jos trăgea draperiile şi se uita de la fereastră spre drum. Musafirul din străinătate nu se vedea.

La ora nouă şi jumătate a sunat ofiţerul de serviciu de la gară, era chemat directorul şantierului. Granovski a ridicat receptorul şi a auzit o voce slabă, cu un pronunţat accent străin. Vocea şi-a exprimat uimirea că Mister Popp este aşa de prost primit. Nu era nicio maşină. Mister Popp roagă să i se trimită o maşină.

Pe Granovski l-a apucat turbarea. Sărind peste trepte şi respirând greu, a ajuns la garaj.

— Şoferul dumneavoastră a plecat la şapte şi jumătate, tovarăşe director.

— Cum adică la şapte şi jumătate?

Se auzi claxonul unei maşini. Şoferul, cu un surâs ameţit pe chip, păşi pragul garajului.

— Ce faci, fir-ai tu să fii...

Dar şoferul i-a explicat cum stau lucrurile. La şapte şi jumătate venise trenul de pasageri de la Moscova. Cu el se întorcea din concediu directorul financiar al şantierului, Grozovski, împreună cu familia. Acesta a chemat maşina lui Granovski, cum făcea întotdeauna. Şoferul a încercat să-i explice cum stă treaba cu Mister Popp, dar Grozovski a spus că e vorba de o greşeală – el nu ştia nimic – şi i-a ordonat şoferului să vină imediat la gară. Şoferul s-a dus. S-a gândit că s-o fi anulat treaba cu străinul şi, în general, Grozovski, Granovski... El nu ştia pe cine să asculte, îl apucase ameţeala. S-au dus cale de patru kilometri în noua aşezare Ciurtan, unde era locuinţa lui Grozovski, şoferul i-a ajutat la căratul bagajelor, apoi gazdele l-au cinstit...

— Stăm noi de vorbă mai târziu despre cine-i mai important pe lume, Grozovski sau Granovski. Acum şterge-o repede la gară.

Şoferul a zburat până la gară, nu era nici ora zece. Mister Popp nu era într-o dispoziţie prea grozavă.

Fără să vadă prea bine pe unde merge, şoferul l-a dus în goană pe Mister Popp la hotelul pentru străini. Mister Popp s-a instalat în cameră, s-a spălat pe faţă, şi-a schimbat hainele şi s-a calmat.

Acum se agita Ţâplakov, comandantul hotelului pentru străini – aşa se numea pe atunci, nici director, nici administrator, ci comandant. Nu ştiu dacă o asemenea funcţie se plătea mai puţin decât, să zicem, cea de „director al castelului de apă”, dar se numea exact aşa.

Secretarul lui Mister Popp apăru în pragul camerei.

— Mister Popp vă roagă să-i aduceţi micul dejun.

Comandantul hotelului luă din bufet două bomboane mari fără ambalaj, două sandvişuri cu magiun, două cu salam, le puse pe o tavă şi, adăugând două pahare de ceai foarte slab, duse totul în camera lui Mister Popp.

Secretarul scoase imediat tava afară şi o aşeză pe noptiera de lângă uşa camerei:

— Mister Popp nu va mânca acest mic dejun.

Ţâlpakov se repezi să raporteze conducerii şantierului. Dar Granovski ştia deja totul, fusese informat prin telefon.

— Ce faci, javră bătrână, urla Granovski. Nu pe mine mă faci de ruşine, ţara o faci de ruşine. Predă postul! La

muncă! La cariera de nisip! Pune mâna pe lopată! Sabotorilor! Ticăloşilor! Vă trimit în lagăr, să putreziţi acolo!

Aşteptând ca directorul să termine cu înjurăturile, Ţâplakov, un bărbat cu părul cărunt, îşi spuse în sinea lui: „Aşa-i, o să ne trimită”.

Era timpul să se treacă la partea de afaceri a vizitei şi Granovski se mai calmă. Firma lucra bine la execuţia lucrării. Se montau rezervoare de gaze la Solikamsk şi la Beriozniki. Mister Popp va merge neapărat şi la Solikamsk. Pentru asta a venit şi nu vrea deloc să spună că e supărat. De fapt nici nu e supărat. Mai degrabă uimit. Toate astea sunt fleacuri.

Granovski merse personal cu Mister Popp pe şantier, lăsă la o parte toate calculele diplomatice, amână toate şedinţele, toate întâlnirile.

Îl însoţi personal pe mister Popp la Solikamsk şi se întoarseră tot împreună.

Documentele fură semnate, Mister Popp era mulţumit şi se pregătea să plece acasă, în America.

— Am destul timp, îi spuse Mister Popp lui Granovski, am economisit vreo două săptămâni, pentru că maiştrii noştri... – oaspetele făcu o pauză – şi ai voştri au lucrat bine. Kama e un fluviu minunat. Aş vrea să merg cu vaporul pe Kama în jos până la Perm sau poate chiar până la Nijni Novgorod. Se poate?

— Desigur, răspunse Granovski.

— Pot să închiriez un vapor?

— Nu. La noi e alt sistem, Mister Popp.

— Dar să cumpăr?

— Nici să cumpăraţi nu se poate.

— Înţeleg, nu se poate cumpăra un vapor de pasageri, pentru că ar perturba navigaţia pe artera fluvială, dar poate un remorcher, ce ziceţi? Uite, unul cum e Ceaika asta, şi Mister Popp arătă spre un remorcher care trecea pe lângă ferestrele cabinetului directorului.

— Nu, nu se poate nici remorcher. Vă rog să înţelegeţi...

— Desigur, am auzit multe... Cel mai simplu ar fi să-l cumpăr, îl las la Perm. Vi-l fac cadou.

— Nu se poate, Mister Popp, la noi nu se primesc

asemenea cadouri.

— Atunci cum să facem? E absurd. E vară, vremea e minunată. Aici e unul din cele mai frumoase fluvii din lume, de fapt, adevărata Volgă, aşa am citit pe undeva. În sfârşit, am şi timp la dispoziţie. Dar nu pot să plec. Întrebaţi la Moscova.

— Ce poate să facă Moscova? Moscova e departe, recită Granovski din obişnuinţă.

— Atunci, rezolvaţi cumva. Sunt oaspetele dumneavoastră. Cum spuneţi, aşa vom face.

Granovski ceru o jumătate de oră de gândire, îl chemă în cabinet pe Mironov, directorul Companiei de navigaţie, şi pe Ozols, şeful sectorului operativ al OGPU. Le povesti despre dorinţa lui Mister Popp.

Pe lângă Beriozniki circulau atunci numai două nave de pasageri: Uralul Roşu şi Tătaria Roşie. Pe ruta Cerdân-Perm. Mironov îi spuse că nava Uralul Roşu era în aval, aproape de Perm, şi n-avea cum să vină repede. Din amonte, Tătaria Roşie se apropia de Cerdân. „Dacă o aducem repede înapoi – ne ajută voinicii tăi, Ozols! – şi o mânăm la vale fără opriri, Tătaria Roşie va ajunge la debarcaderul din Beriozniki în cursul zilei de mâine. Mister Popp poate să plece”.

— Du-te la selector, îi spuse Granovski lui Ozols, şi zi-le alor tăi să-i dea bătaie. Să urce un om de-al vostru pe vapor şi să vină încoace, să nu-i lase să piardă timpul degeaba, să nu se oprească. Spune-le că e o sarcină de stat.

Ozols luă legătura cu Annov de la debarcaderul din Cerdân. Tătaria Roşie ieşise din Cerdân.

— Dă-i bătaie!

— Îi dăm.

Directorul şantierului îl vizită pe Mister Popp în camera lui de hotel – hotelul avea alt comandant acum, – şi îl înştiinţă că a doua zi la ora două vaporul de pasageri va fi onorat să-l primească la bord pe înaltul oaspete.

— Nu aşa, spuse Mister Popp. Spuneţi-mi la ce oră, ca să nu stăm degeaba pe mal.

— Atunci la ora cinci. La patru voi trimite maşina după bagaje.

La ora cinci, Granovski, Mister Popp şi secretarul acestuia sosiră la debarcader. Vaporul nu apăruse.

Granovski îşi ceru scuze, se îndepărtă şi se repezi la selectorul OGPU.

— Păi încă nici n-a trecut de Icer.

Granovski gemu. Două ore bune de aşteptat.

— Poate ar fi mai bine să ne întoarcem la hotel şi ne întoarcem când soseşte vaporul. Gustăm ceva, propuse Granovski.

— Adică să lăsăm pe mâine[112], vreţi să spuneţi, rosti cu subînţeles Mister Popp. Nu, vă mulţumesc. Este o zi minunată. Soare. Cer. O să aşteptăm pe mal.

Granovski rămase la debarcader cu musafirii, zâmbea, mai spunea ceva, arunca priviri spre promontoriul din amonte de unde trebuia să apară vaporul în orice clipă.

Între timp, oamenii lui Ozols şi însuşi şeful Secţiei raionale stăteau lipiţi de liniile de legătură şi-i dădeau bătaie.

La ora opt seara, Tătaria Roşie se ivi de după promontoriu, apropiindu-se încet de debarcader. Granovski zâmbea, mulţumea, îşi lua rămas-bun. Mister Popp mulţumea fără să zâmbească.

Vaporul acostă. În momentul acela apăru o piedică, o problemă neaşteptată, care era cât pe ce să-l bage în mormânt pe M. Granovski, bolnav de inimă, problemă depăşită doar datorită experienţei şi spiritului de organizare a şefului Secţiei raionale, Ozols.

Vaporul era ocupat în întregime, ticsit de oameni. Cursele erau rare, oamenii călătoreau cu duiumul şi toate punţile erau aglomerate, la fel şi toate cabinele, ba chiar şi sala maşinilor. Pe Tătaria Roşie nu era loc pentru Mister Popp. Nu numai că fuseseră vândute toate biletele pentru cabine, dar acestea erau ocupate de secretari de comitete raionale, de şefi de ateliere şi directori de întreprinderi de importanţă unională: cu toţii se duceau la Perm în concediu.

Granovski simţi că-şi pierde cunoştinţa. Dar Ozols avea mult mai multă experienţă în asemenea situaţii.

---

112 Joc de cuvinte bazat pe rădăcina asemănătoare a cuvintelor zavtrak (gustare de dimineaţă) şi zavtra (mâine).

Ozols se urcă pe puntea superioară a vasului împreună cu patru dintre voinicii săi, în uniformă şi înarmaţi.

— Afară toată lumea! Cu bagaje cu tot!

— Păi avem bilete. Bilete până la Perm!

— Să te ia naiba, cu biletul tău! Coboară în cală. Vă dau trei minute de gândire. O să vă conducă o escortă până la Perm. Vă explic pe drum.

Cinci minute mai târziu, puntea superioară era curăţată şi Mister Popp, directorul-adjunct al firmei Nitrogen a urcat pe puntea Tătariei Roşii.

[1967]

Veveriţa

Pădurea înconjura oraşul, intra în oraş. Trebuia doar să sari în copacul de-alături şi erai de-acum în oraş, pe bulevard, nu în pădure.

Pinii şi brazii, arţarii şi plopii, ulmii şi mestecenii – totul era la fel, atât în poiana din pădure, cât şi în piaţa „Lupta împotriva speculei”, cum fusese rebotezată de curând.

Când veveriţa privea oraşul din depărtare, i se părea că acesta e tăiat pe din două de un cuţit verde, de o rază verde, că bulevardul e un râu verde, unde ai putea înota, ajungând în final într-o pădure eternă, la fel de verde ca acea în care trăia veveriţa. I se părea că piatra se sfârşeşte curând.

Şi veveriţa se hotărî.

Sări din plop în plop, din mesteacăn în mesteacăn, cu precizie şi calm. Dar plopii şi mestecenii nu se terminau, ci duceau tot mai adânc în văgăuni întunecoase, în poieni de piatră, înconjurate de tufe pitice şi copaci singuratici. Ramurile mesteacănului erau mai mlădioase decât ale plopului, dar veveriţa ştia dinainte toate acestea.

Curând veveriţa înţelese că a ales un drum greşit, că pădurea nu se îndesea, ci se rărea. Dar era prea târziu să se întoarcă.

Trebuia să traverseze în fugă acest spaţiu cenuşiu mort, iar după el o să fie din nou pădure. Dar deja hămăiau câinii, trecătorii îşi lăsau capul pe spate.

Pădurea de conifere era sigură, cu platoşa pinilor şi mătasea brazilor. Foşnetul frunzelor de plop o putea trăda. Ramura de mesteacăn o ţinea mai bine, mai îndelung, şi trupul suplu al vietăţii, legănându-se, aprecia singur cât rezistă crenguţa. Veveriţa îşi desfăcea lăbuţele, zbura în aer – jumătate pasăre, jumătate animal. Copacii o învăţaseră pe veveriţă ce este cerul, ce este zborul. Când dădea drumul crenguţei, răşchirându-şi ghearele celor patru lăbuţe, veveriţa zbura găsind apoi un punct de sprijin mai solid, mai sigur decât aerul.

Semăna într-adevăr cu o pasăre, părea un fel de uliu galben, care străbătea pădurea în zbor. Cât de mult îi invidia veveriţa pe ulii, în zborul lor ca de pe altă lume! Dar veveriţa nu era pasăre. Chemarea pământului, povara pământului, greutatea sa de o sută de puduri – toate acestea veveriţa le simţea în fiece clipă, de îndată ce începeau să slăbească muşchii copacului şi ramura prindea să se îndoaie sub trupul ei. Trebuia să prindă puteri, să scoată la suprafaţă forţe noi de undeva din adâncul trupului, ca să sară pe o altă creangă sau ca să cadă pe pământ şi niciodată să nu se mai ridice spre frunzişul coroanelor.

Mijindu-şi ochii înguşti, veveriţa sărea, se agăţa de ramuri, se legăna, îşi încerca puterile, fără să vadă că oamenii aleargă după ea.

Pe străzile oraşului se aduna mulţimea.

Era un oraş liniştit, provincial, care se trezea odată cu soarele, cu cocoşii. Râul din oraş curgea atât de lent, încât uneori cursul se oprea de tot şi apa o lua îndărăt. Oraşul avea două distracţii. Prima erau incendiile – baloanele de alarmă de deasupra foişorului de foc, vuietul maşinilor de pompieri, trecând în zbor pe străzile pavate cu piatră cubică, echipaje de pompieri: cai murgi, suri rotaţi sau negri, fiecare unitate de pompieri, din cele trei, cu culoarea ei. La incendii participau doar cei curajoşi, dar de privit, priveau toţi ceilalţi. O lecţie de cultivare a curajului pentru oricine: toţi cei care puteau umbla îşi luau copiii şi, lăsându-

i acasă doar pe paralitici şi pe orbi, se duceau „la incendiu”.

Al doilea spectacol popular era vânătoarea de veveriţe, distracţia clasică a orăşenilor.

Veveriţele treceau prin oraş, treceau adesea, însă întotdeauna noaptea, când oraşul dormea.

A treia distracţie în oraş era revoluţia: burjuii erau omorâţi, ostaticii împuşcaţi, se săpau şanţuri, se distribuiau puşti, soldaţii tineri erau instruiţi şi trimişi la moarte. Dar nicio revoluţie din lume nu potoleşte pasiunea pentru distracţiile populare tradiţionale.

Fiecare om din mulţime ardea de dorinţa să fie primul, să nimerească veveriţa cu piatra, s-o omoare. Să fie cel mai bun ţintaş, cel mai bun aruncător cu praştia, praştia biblică, de astă dată aruncată de mâna lui Goliat în trupuşorul galben al lui David. Goliaţii goneau după veveriţă, fluierând, huiduind, îmbrâncindu-se în setea lor de a ucide. Era aici şi un ţăran, care adusese la târg o jumătate de sac de secară, cu gândul s-o dea la schimb pentru un pian sau pentru oglinzi – oglinzile erau ieftine în acest an al morţii. Era şi preşedintele Comitetului revoluţionar al atelierelor feroviare din oraş, venit la piaţă să prindă speculanţi, şi contabilul Rezervelor statului şi grădinarul Zuev, cunoscut de pe vremea ţarului, şi un comandant roşu în pantaloni de călărie zmeurii – frontul era la doar o sută de verste distanţă.

Femeile din oraş stăteau pe lângă garduri, la porţi, scoteau capul pe fereastră, îi îndemnau pe bărbaţi, îi ţineau pe copii, ca aceştia să poată vedea vânătoarea, să înveţe să vâneze...

Băieţandrii, care nu aveau voie să hăituiască ei înşişi veveriţa – doar erau destui adulţi – aduceau pietre, beţe, ca nu cumva vietatea să scape.

— Ia, nene, loveşte-o.

Şi nenea lovea, gloata urla, urmărirea continua.

Goneau cu toţii pe bulevardele oraşului după vietatea roşcată: transpiraţi, congestionaţi la faţă, cuprinşi de setea pătimaşă a stăpânului oraşului de a ucide.

Veveriţa se grăbea, ghicise de mult ce era cu acest urlet, cu această patimă.

Trebuia ba să se lase în jos, ba să se caţăre, să aleagă

nodul, creanga, să-şi calculeze zborul, să-şi facă vânt, să zboare...

Veveriţa se uita cu atenţie la oameni, iar oamenii la veveriţă, îi urmăreau fuga, zborul – o gloată de ucigaşi experimentaţi, obişnuiţi cu aşa ceva...

Cei mai în vârstă, veterani ai luptelor provinciale, ai distracţiilor, ai vânătorilor şi bătăliilor, nici nu visau să poată ţină pasul cu cei tineri. Ceva mai la distanţă, urmând gloata, ucigaşii cu experienţă le dădeau sfaturi sănătoase, înţelepte, importante celor care puteau să fugă, să prindă, să ucidă. Cei mai în vârstă nu mai puteau să alerge, nu mai puteau să prindă veveriţa. îi împiedicau năduful, grăsimea, rotunjimile. Dar experienţa lor era vastă, aşa că dădeau sfaturi – din ce parte să fugă ceilalţi, ca să poată prinde veveriţa.

Mulţimea creştea mereu – iată, bătrânii au împărţit gloata în detaşamente, în armate. Jumătate stăteau la pândă, să-i taie drumul.

Veveriţa îi zări pe cei care ieşiseră de pe o străduţă, înainte ca aceştia s-o vadă, şi înţelese totul. Trebuia să se coboare, să facă în fugă zece paşi, spre copacii de pe bulevard, şi atunci o să le arate ea acestor câini, acestor eroi.

Veveriţa sări pe pământ, se repezi direct în mulţime, deşi spre ea zburau pietre şi beţe. Se strecură printre beţe, printre oameni – „Loveşte! Loveşte! N-o lăsa să respire!” – şi privi îndărăt. Oraşul o ajungea din urmă. O piatră nimeri în coaste, veveriţa căzu, dar sări îndată în picioare şi se repezi înainte. Ajunse până la un copac, până la salvarea ei, se căţără pe trunchi, apoi trecu pe o creangă, pe o creangă de pin.

— N-are moarte, ticăloasa!

— Acum trebuie s-o încercuim la râu, la bancul de nisip.

Dar nu mai era nevoie s-o încercuiască. Veveriţa abia mai mişca pe creangă, cei de jos observară imediat şi începură să urle.

Veveriţa se legănă pe creangă, îşi încordă forţele pentru ultima oară şi căzu drept în mijlocul gloatei care răcnea cu glasuri răguşite.

Mulţimea se agita ca un ceaun gata să dea-n clocot şi, ca într-un ceaun dat jos de pe foc, agitaţia se potoli; oamenii începură să se îndepărteze de locul unde veveriţa zăcea în iarbă.

Mulţimea se rărea cu repeziciune – fiecare trebuia să ajungă la muncă, fiecare avea treburi în oraş, în viaţa lui. Dar niciunul n-a plecat acasă fără să arunce o privire spre veveriţa moartă, fără să se fi convins cu propriii ochi că vânătoarea fusese reuşită, că datoria era împlinită.

Mi-am croit drum prin mulţimea care se rărea şi m-am apropiat, căci şi eu huiduisem, şi eu ucisesem. Aveam dreptul, la fel ca toată lumea, la fel ca întregul oraş, ca toate clasele şi partidele...

Am privit trupuşorul galben al veveriţei, sângele închegat pe buze, pe botişor, ochii blânzi, îndreptaţi spre cerul albastru al oraşului nostru liniştit.

[1966]

Cascada

În iulie, când ziua temperatura atinge patruzeci de grade Celsius – aşa funcţionează echilibrul termic al Kolîmei continentale –, în poienile din pădure se înalţă, supunându-se forţei ploilor neaşteptate şi speriindu-i pe oameni, ciupercile – turta-vacii, nefiresc de uriaşe, cu piei lunecoase, pestriţe de şarpe – roşii, albastre, galbene... Ploile neaşteptate aduc taigalei, pădurii, pietrelor, muşchilor, lichenilor doar o uşurare de moment. Natura nici nu contase pe această ploaie roditoare, înviorătoare, binefăcătoare. Ploaia dezvăluie toate forţele ascunse ale naturii, şi pălăriile de turta-vacii se îngreunează, cresc până la o jumătate de metru în diametru. Sunt nişte ciuperci înspăimântătoare, monstruoase. Ploaia aduce doar o uşurare de moment: în defileurile adânci a rămas gheaţa din iarnă, gheaţa veşnică. Ciupercile, cu forţa lor tânără de ciuperci, nu-s deloc potrivite pentru gheaţă. Şi niciun fel de ploi, niciun fel de torente nu sperie sloiurile de gheaţă netede, ca de aluminiu. Gheaţa acoperă piatra albiei,

devine asemănătoare cu cimentul de pe pista de decolare a aeroportului... Prin albie, pe această pistă de decolare, accelerându-şi mişcarea, goana, zboară apa, acumulată în formaţiunile muntoase după ploile de-a lungul multor zile, amestecată cu zăpada topită, transformând zăpada în apă şi chemând-o spre cer, spre zbor...

Apa năvalnică se repede, zboară de pe piscurile muntoase prin defileuri, ajunge până la albia râului, unde duelul soarelui cu gheaţa a luat de-acum sfârşit, gheaţa s-a topit. În pârâu gheaţa nu s-a topit încă. Dar, groasă de trei metri, această gheaţă nu stă în calea pârâului. Apa goneşte direct spre râu pe această pistă de decolare îngheţată. Învăluit în albastrul cerului, pârâul pare de aluminiu, un aluminiu opac, dar luminos şi uşor. Pârâul îşi ia avânt pe gheaţa lucioasă, strălucitoare. îşi ia avânt şi sare în aer. De multă vreme, încă de la începutul goanei, de pe piscurile stâncilor, pârâul se crede avion, şi singura lui dorinţă este să se învolbureze deasupra râului.

Luându-şi avânt, pârâul de aluminiu, de forma unei ţigări, se înalţă în aer, sare în văzduh de pe malul înalt. Tu eşti iobagul Nikitka, cel care a inventat aripile, aripi de pasăre. Tu eşti Tatlin-Letatlin[113], cel care i-a încredinţat lemnului secretele aripii de pasăre. Tu eşti Lilienthal[114]...

Pârâul şi-a luat avânt şi sare, nu poate să nu sară, valurile care vin din urmă le împing pe cele care sunt mai aproape de mal.

Sare în văzduh şi se sparge de văzduh. Căci văzduhul are puterea pietrei, rezistenţa ei; şi doar la prima vedere, de departe, pare acel „mediu” din manuale un „mediu” liber, în care se poate respira, se poate face mişcare, se poate trăi, zbura.

Se vede clar cum şuvoiul de cristal al apei se loveşte de peretele albastru al văzduhului, perete trainic, perete de

---

113 Vladimir Evgrafovici Tatlin (1885-1953), pictor, grafician, designer şi pictor rus, reprezentant al futurismului şi constructivismului. Printre altele, a creat proiectul unui aparat de zbor care a primit numele de „Letatlin“ (combinaţie între numele său şi cuvântul rusesc letat – a zbura).

114 Otto Lilienthal (1848-1896), inginer german, unul dintre pionierii aviaţiei, care a explicat plutirea păsărilor în aer.

văzduh. Se loveşte şi se face ţăndări – devine stropi, picături căzând neputincioase în defileu, de la o înălţime de zece metri.

Iată că apa gigantică, acumulată în defileuri – a cărei forţă în mişcare e suficientă ca să distrugă malurile stâncoase, să smulgă copacii din rădăcină şi să-i arunce în torent, să clatine şi să spargă stâncile, să măture totul în calea sa, urmând legea revărsării, a torentului – n-are destulă putere pentru a dovedi inerţia văzduhului, a văzduhului pe care-l respiri atât de uşor, a văzduhului străveziu şi supus până la a deveni invizibil, care pare simbolul libertăţii. S-ar zice că văzduhul are o forţă de inerţie imensă, cu care nu se pot compara nici stâncile, nici apa.

Într-o clipă, stropii, picăturile se contopesc din nou, cad din nou, se sparg din nou şi ajung ţipând, urlând până la albie – la bolovanii uriaşi de piatră, şlefuiţi timp de veacuri, milenii...

Pârâul se târăşte până la albia râului pe o mie de cărărui printre bolovani, pietre, pietricele, pe care picăturile, pârâiaşele, firele apei îmblânzite se tem parcă să le clintească. Învins, îmblânzit, pârâul se târăşte încet, intră tăcut în râu, trasând un semicerc străveziu în apa întunecată a râului care curge alături. Râului prea puţin îi pasă de acest pârâu-Letatlin, pârâu-Lilienthal. Râul n-are timp să aştepte. De altfel, chiar se retrage un pic, făcând loc apei străvezii a pârâului învins; se văd lipanii de munte cum urcă din adânc spre semicercul limpede, aruncând o privire spre pârâu. Peştii rămân în râul întunecat, lângă ochiul de apă străvezie de la gura pârâului. Aici se pescuieşte bine întotdeauna.

[1966]

Îmblânzind focul

Mi s-a întâmplat să mă aflu în mijlocul focului, şi nu o singură dată. În copilărie, am străbătut în fugă străzile unui oraş de lemn în flăcări şi mi s-au întipărit în minte pentru

toată viaţa uliţele luminate în toiul zilei, de parcă oraşului nu-i mai ajungea soarele şi ceruse el însuşi foc. Nelinişstea încremenită a cerului azuriu fierbinte, încins. Focul acumula forţă prin însăşi flacăra ce se înteţea. Nu bătea deloc vântul, dar casele oraşului vuiau, tremurând din tot trupul, şi azvârleau scânduri aprinse pe acoperişurile caselor de peste drum.

Printre flăcări era pur şi simplu uscat, cald, luminos, iar eu, un copil, am străbătut uşor şi fără teamă acele străzi care m-au lăsat să ies nevătămat, ca apoi să ardă imediat până în temelii. A ars tot cartierul de peste râu şi doar râul a salvat zona principală a oraşului.

Acest sentiment de calm în toiul incendiului l-am simţit şi ca adult. Am văzut destule incendii în pădure. Am păşit pe muşchiul fierbinte, albastru, pufos, ars ca o ţesătură, gros de un metru. Mi-am croit drum prin pădurea de zadă, doborâtă de incendiu. Zadele erau smulse din rădăcină şi culcate la pământ nu de vânt, ci de foc.

Focul era ca furtuna, el stârnea o furtună, dobora copacii, lăsa în taiga o urmă neagră pentru totdeauna. Dar devenea neputincios pe malul vreunui pârâu.

Prin iarba uscată trecea o flacără luminoasă, galbenă. Iarba se clătina, se mişca, de parcă ar fi trecut un şarpe prin ea. Doar că în Kolîma nu sunt şerpi.

Flacăra galbenă se suia iute în copac, pe trunchiul zadei şi, prinzând puteri, focul urla, zguduind trunchiul.

Aceste convulsii ale copacilor, convulsiile din ceasul morţii, erau pretutindeni la fel. Am văzut nu o dată faţa hipocratică a copacului.

Trei zile a turnat ploaia deasupra spitalului şi de aceea mă gândeam la incendiu, îmi aminteam de foc. Ploaia ar fi salvat oraşul, depozitul geologilor, taigaua în flăcări. Apa e mai puternică decât focul.

Bolnavii în convalescenţă mergeau la cules de poame şi ciuperci peste râu: acolo erau o groază de afine, merişoare, hăţişuri de turta-vacii, monstruoase, alunecoase şi multicolore, cu pălării alunecoase şi reci. Ciupercile păreau reci, nişte fiinţe vii cu sânge rece, ca şerpii, păreau orice, numai ciuperci nu. Nu se încadrau în clasificările obişnuite ale ştiinţelor naturii şi arătau ca nişte fiinţe dintr-o

specie alăturată de cea a amfibiilor, şerpilor...

Ciupercile se nasc târziu, după ploi, şi nu în fiecare an, dar dacă rodul e bogat, ele înconjoară orice cort, împânzesc toate pădurile, toate lăstărişurile.

Mergeam în fiecare zi să culegem aceste creaturi bizare.

Astăzi era frig, sufla un vânt rece, dar ploaia se oprise, printre norii zdrenţuiţi se vedea cerul palid de toamnă şi era evident că n-avea să mai plouă.

Puteam, trebuia să mergem după ciuperci. După ploaie recolta e bogată. Am trecut toţi trei pârâul într-o barcă mică, ca în fiecare dimineaţă. Apa urca puţin, curgea ceva mai repede decât de obicei. Valurile erau mai întunecate decât în alte dăţi.

Safonov arătă apa cu degetul, apoi arătă în susul apei, şi toţi trei am înţeles ce voia să spună.

— Reuşim. Sunt ciuperci cu duiumul, spuse Verighin.

— Doar n-o să ne întoarcem înapoi, am adăugat eu.

— Uite cum facem, spuse Safonov, pe la ora patru soarele ajunge pe dealul acela, la patru să fim pe mal. Legăm barca mai sus...

Ne-am risipit care încotro, fiecare avea locurile sale preferate pentru cules ciuperci.

De la primii paşi prin pădure am văzut că nu trebuia să mă grăbesc, regatul ciupercilor era chiar aici, sub picioarele mele. Pălăriile ghebelor erau cât căciula, cât palma, nu-ţi lua prea mult timp să umpli două coşuri mari.

Am dus coşurile în poiana de lângă drumul pentru tractoare, ca să le găsesc repede, şi-am pornit-o despovărat înainte, să arunc măcar o privire la ciupercile care crescuseră în locurile mele cele mai bune, remarcate mai demult.

Am intrat în pădure şi sufletul culegătorului de ciuperci a fost impresionat: pretutindeni creşteau hribi uriaşi, separaţi unii de alţii, mai înalţi decât iarba, mai înalţi decât tufele de merişor; tari, elastice, ciupercile proaspete erau neobişnuite.

Şfichiuite de apa ploii, crescuseră ca nişte monştri, cu pălării de jumătate de metru. Creşteau cât vedeai cu ochii şi erau atât de sănătoase, atât de proaspete şi atât de

robuste, încât nu puteam decât să mă întorc, să arunc în iarbă tot ce adunasem înainte şi să mă duc la spital cu această minune de ciuperci în braţe.

Aşa am şi făcut.

Aveam nevoie de timp, dar am socotit că, luând-o pe potecă, voi ajunge într-o jumătate de oră.

Am coborât colina, am dat tufele la o parte: apa rece inundase poteca pe metri întregi. În timp ce culegeam ciupercile, dispăruse sub apă.

Pădurea foşnea, apa rece urca tot mai mult. Vuietul era tot mai puternic. Am urcat dealul şi-am luat-o de-a lungul lui, pe dreapta, spre locul unde trebuia să ne întâlnim. N-am aruncat ciupercile: pe umeri îmi atârnau două coşuri grele, legate între ele cu un prosop.

M-am apropiat pe sus de crângul unde trebuia să fie barca. Crângul era inundat în întregime, apa creştea mereu.

Am ieşit pe mal, pe o colină.

Râul urla, smulgea copacii şi-i azvârlea în torent. Nu mai rămăsese niciun tufiş din pădurea lângă care acostaserăm dimineaţa. Spălaţi şi smulşi din pământ, copacii erau purtaţi de forţa înfricoşătoare a apei musculoase a râului, ce semăna cu un luptător. Malul celălalt era stâncos, râul îşi făcuse jocul pe malul drept, pe malul meu cu zade.

Râuleţul peste care trecuserăm dimineaţa se transformase de mult într-un monstru.

Se lăsa seara şi am înţeles că trebuie să urc prin întuneric pe munte şi să aştept acolo răsăritul, cât mai departe de apa îngheţată, dezlănţuită.

Ud până la piele, călcând mereu prin apă, sărind pe întuneric din moviliţă în moviliţă, am cărat coşurile până la poalele muntelui.

Noaptea de toamnă era neagră, rece şi fără stele, mugetul surd al râului mă împiedica să fiu atent la glasuri – da cum să auzi glasurile cuiva?

Pe neaşteptate, în defileu a licărit o lumină şi nu mi-am dat seama imediat că nu era luceafărul, ci un foc de tabără. Focul de tabără al unor geologi? Pescari? Cosaşi? M-am îndreptat într-acolo. Am lăsat până la ziuă două coşuri

sub un copac mare, iar pe cel mic l-am luat cu mine.

În taiga distanţele sunt înşelătoare – o izbă, o stâncă, pădurea, râul, marea pot fi neaşteptat de aproape sau neaşteptat de departe.

Decizia „da sau nu” era simplă. Dacă vezi un foc, mergi spre el fără să mai stai pe gânduri. Focul era o nouă forţă importantă în noaptea aceea. O forţă salvatoare.

M-am pregătit să bâjbâi neobosit, chiar şi pe pipăite, căci era un foc de noapte, adică asta însemna că acolo sunt oameni, e viaţă, e salvarea. Mergeam prin defileu, fără să scap focul din ochi şi, după o jumătate de oră, ocolind o piatră uriaşă, l-am văzut deodată chiar în faţa mea, sus, pe o mică platformă de piatră. Focul era aprins în faţa unui cort scund ca o stâncă. Lângă foc şedeau câţiva oameni care nu mi-au acordat nici cea mai mică atenţie. Nu i-am întrebat ce făceau acolo, m-am apropiat de foc şi-am început să mă încălzesc.

Cosaşul cel mai în vârstă a desfăcut o cârpă murdară şi mi-a întins în tăcere o bucăţică de sare. În curând, apa din ceaunaş a început să ţiuie, să sară şi s-a albit, înspumată şi fierbinte.

Mi-am mâncat ciuperca-minune fără gust, am băut apă clocotită şi m-am încălzit puţin. Am aţipit lângă foc şi încet, fără zgomot, s-a apropiat răsăritul, începea ziua. M-am dus spre mal, fără să le mulţumesc cosaşilor pentru găzduire. Cele două coşuri ale mele de sub copac se vedeau de la o poştă.

Apa începuse să scadă.

Am trecut prin pădure, agăţându-mă de copacii rămaşi în picioare, cu crengile rupte, cu scoarţa smulsă.

Mergeam pe pietre, călcând uneori pe grămezi de nisip adus din munte.

Iarba, care urma să mai crească după furtună, se ascundea adânc în nisip, în piatră, agăţându-se de scoarţa copacilor.

M-am apropiat de mal. Da, era malul, un mal nou, nu linia nestatornică a revărsării.

Râul alerga, încă umflat de ploi, dar se vedea că apa scade.

Departe, departe, pe malul celălalt, ca şi cum ar fi fost

pe malul celălalt al vieţii, am văzut siluete de oameni făcându-mi semne cu mâinile. Am văzut barca. Am început să-mi flutur şi eu mâinile, ei au înţeles şi m-au recunoscut. Trăseseră barca cu prăjinile de-a lungul malului, la vreo doi kilometri mai sus de locul unde mă aflam. Safonov şi Verighin au acostat mai la vale. Safonov mi-a dat raţia mea pe ziua aceea: şase sute de grame de pâine, dar eu n-aveam chef de mâncare.

Mi-am târât coşurile cu ciupercile minune.

Din cauza ploii, dar şi pentru că le cărasem prin pădure, lovindu-mă noaptea de copaci – în coş zăceau numai sfărâmături, sfărâmături de ciuperci.

— Să le arunc?

— Nu, de ce...

— Ieri, noi le-am aruncat pe ale noastre. Abia am reuşit să conducem barca. Cât despre tine, ne-am gândit aşa, spuse ferm Safonov: o să fim traşi la răspundere mai degrabă pentru barcă decât pentru om.

— Pentru mine răspunderea nu-i prea mare, am spus eu.

— Asta aşa e. Nici noi, nici şeful n-am fi fost luaţi la întrebări pentru tine, în schimb pentru barcă... Am făcut bine?

— Bine, am spus eu.

— Urcă, zise Safonov, ia şi coşurile astea blestemate.

Ne-am desprins de mal şi-am pornit-o pe apă, într-o luntre şubredă, pe râul încă năvalnic, vijelios.

La spital m-au întâmpinat fără ocări şi fără bucurie. Safonov avusese dreptate să se ocupe mai ales de barcă.

Am mâncat de prânz, de cină, de micul dejun şi, din nou, de prânz şi de cină – toată porţia mea pe două zile – şi m-a luat somnul. Mă încălzisem.

Am pus pe foc ceaunaşul cu apă. Apă îmblânzită pe focul îmblânzit. Curând, ceaunaşul a dat în clocot, a început să fiarbă, însă eu dormeam deja...

[1966]

Renaşterea zadei

Suntem superstiţioşi. Cerem miracole. Inventăm simboluri şi trăim prin ele.

În Nordul îndepărtat omul caută soluţii pentru a-şi arăta sensibilitatea, nedistrusă, neotrăvită de deceniile trăite în Kolîma. Trimite un pachet par avion: nu cărţi, nu fotografii, nu versuri, ci o ramură de zadă, o ramură moartă din natura vie.

Acest dar ciudat – o ramură nordică dintr-un copac nordic, uscată, bătută de suflul avioanelor, boţită, ruptă în vagonul de poştă, maronie, aspră, colţuroasă – e pus în apă.

E pus într-un borcan de conservă, umplut cu apă rea de la robinet, clorurată, dezinfectată, cu apă care poate că e chiar bucuroasă să usuce tot ce e viu – apa moartă de la robinet a Moscovei.

Zadele sunt mai grave decât florile. În cameră sunt multe flori, flori viu colorate. Buchetele de mălin, de liliac se pun în apă fierbinte, li se despică tijele şi se cufundă în apă clocotită.

Zada stă în apă rece, un pic încălzită. Ea a trăit mai aproape de Râul Negru decât toate aceste flori, toate aceste crengi, de mălin, de liliac.

Stăpâna casei înţelege asta. Înţelege şi zada.

Supunându-se voinţei pătimaşe a omului, ramura îşi adună toate forţele, fizice şi spirituale, pentru că n-ar putea să reînvie numai prin forţele fizice: căldura Moscovei, apa cu clor, borcanul de sticlă indiferent. În ramură se trezesc alte forţe, nişte forţe tainice.

Trec trei zile şi trei nopţi şi stăpâna casei se trezeşte din cauza unui miros ciudat, difuz de terebentină, un miros nou, vag şi delicat. În coaja aspră, lemnoasă s-au deschis şi-au ieşit vizibil la lumină ace noi, tinere şi vii de cetină proaspătă, de un verde intens.

Zada e vie, zada e nemuritoare, acest miracol al reînvierii nu poate să nu existe, pentru că ramura de zadă a fost pusă în borcanul cu apă la comemorarea unui an de la moartea, în Kolîma, a soţului stăpânei, poetul[115].

---

115 Se referă la Osip Mandelştam. Stăpâna casei este văduva poetului,

Până şi amintirea morţii ia parte la însufleţirea zadei, la reînvierea ei.

Această mireasmă gingaşă, acest verde orbitor sunt principii importante ale vieţii. Slabe, dar însufleţite, reînviate printr-o tainică forţă spirituală, ascunse în zadă şi ieşind la lumină.

Parfumul zadei era slab, dar distinct, şi nicio forţă din lume nu l-ar putea înăbuşi, n-ar putea stinge această lumină şi culoare verde.

Timp de atâţia ani, zada – deformată de vânturi şi geruri, rotindu-se după soare – şi-a întins în fiecare primăvară, spre cer, tânăra cetină verde.

Oare câţi ani? O sută. Două sute. Şase sute. Zada de Dauna ajunge la maturitate la trei sute de ani.

Trei sute de ani! Zada, a cărei crenguţă respira pe masa din Moscova, este de-o vârstă cu Natalia Şeremetieva-Dolgorukaia[116] şi poate aminti de soarta ei amară, de vicisitudinile vieţii, de credinţă şi fermitate, de dârzenie sufletească, de chinurile fizice şi morale, care nu se deosebesc cu nimic de chinurile anului 37: natura turbată a Nordului care îl urăşte pe om, pericolul de moarte al revărsărilor de primăvară şi al viscolelor iernii, denunţurile, samavolnicia grosolană a şefilor, morţile, execuţiile prin sfârtecare, tragerea pe roată a soţului, a fratelui, a fiului, a tatălui, care se denunţau, se trădau reciproc.

Nu-i oare acesta un subiect rusesc de când lumea?

După retorica moralistului Tolstoi şi predica turbată a lui Dostoievski au existat războaie, revoluţii, Hiroshima şi lagăre de concentrare, denunţuri, execuţii.

Zada a deviat dimensiunile timpului, a făcut de ruşine memoria umană, a amintit lucruri de neuitat.

Zada, cea care a văzut moartea Nataliei Dolgorukaia şi milioanele de cadavre – nemuritoare în îngheţul veşnic din Kolîma –, care a văzut moartea poetului rus, creşte

---

Nadejda Mandelştam, pe care Şalamov o vizitează după întoarcerea la Moscova.

116 Prinţesa Natalia Borisovna Dolgorukaia (născută contesă Şeremetieva, după călugărire Nectaria) (1714-1771) şi-a urmat soţul deportat în Siberia şi e cunoscută pentru memoriile sale.

undeva în Nord, ca să afirme şi să strige că nu s-a schimbat nimic în Rusia: nici soarta, nici răutatea oamenilor, nici indiferenţa. Natalia Şeremetieva a povestit totul, a notat totul cu forţa şi credinţa ei tristă. Zada, cea a cărei creangă a înviat pe masa din Moscova, exista deja când Şeremetieva mergea spre Beriozov pe drumul său îndurerat, atât de asemănător cu drumul spre Magadan, peste Marea Ohotsk.

Zada îşi răspândea mirosul ca pe o sevă. Mirosul se transforma în culoare, şi între ele nu exista nicio graniţă.

Zada respira în apartamentul din Moscova ca să le amintească oamenilor datoria lor de oameni, ca să nu uite milioanele de cadavre – oamenii care au pierit în Kolîma.

Mirosul slab şi stăruitor era glasul morţilor.

În numele acestor morţi zada îndrăznea să respire, să vorbească şi să trăiască.

Pentru reînviere e nevoie de forţă şi credinţă. Să pui creanga în apă nu e nici pe departe totul. Am pus şi eu o creangă de zadă într-un borcan cu apă: s-a uscat, a devenit neînsufleţită, fragilă şi sfărâmicioasă – viaţa a părăsit-o. Creanga a trecut în nefiinţă, a dispărut, n-a înviat. Dar zada din apartamentul poetului a renăscut în borcanul cu apă.

Da, există crengi de liliac, de mălin, există romanţe înduioşătoare; zada nu e un obiect, o temă pentru romanţe.

Zada e un copac foarte grav. E copacul cunoaşterii binelui şi a răului – nu e nici măr, nici mesteacăn! –, copacul care se afla în grădina raiului până la izgonirea lui Adam şi a Evei.

Zada este copacul Kolîmei, copacul lagărelor de concentrare.

În Kolîma nu cântă păsările. Florile din Kolîma sunt viu colorate, grăbite, grosolane, nu au miros. Vara e scurtă – aerul rece, lipsit de viaţă – cu arşiţă uscată şi frig pătrunzător noaptea.

În Kolîma miroase numai măceşul de munte, cel cu flori rubinii. Nu miros nici lăcrămioarele roz, rudimentar modelate, nici violetele uriaşe, cât pumnul, nici ienupărul plăpând, nici pinul pitic cel veşnic verde.

Doar zada umple pădurile cu mirosul ei vag de terebentină. La început ţi se pare că e mirosul

descompunerii, mirosul morţilor. Apoi te obişnuieşti, inspiri mirosul mai profund şi înţelegi că acesta este mirosul vieţii, al împotrivirii faţă de Nord, al victoriei.

În plus, în Kolîma morţii nu degajă niciun fel de miros, sunt prea secătuiţi, fără sânge şi apoi îngheţul veşnic îi conservă.

Nu, zada nu este un copac potrivit pentru romanţe, nu poţi cânta despre această crenguţă, nu poţi compune o romanţă. Aici cuvântul are o altă profunzime, ţine de un alt nivel al sentimentelor umane.

Un om trimite o creangă din Kolîma par avion: nu ca să rămână el în amintirea celorlalţi. Nu amintirea lui, ci a milioanelor de ucişi, torturaţi, depuşi în gropile comune de la nord de Magadan.

Să-i ajute pe alţii să ţină minte, să-şi elibereze sufletul de această povară grea: după ce ai văzut aşa ceva, să găseşti curajul de a nu povesti, ci de a ţine minte. Omul şi soţia lui au înfiat o fetiţă, o fetiţă deţinută a cărei mamă murise în spital, ca în felul lor să-şi asume o răspundere, să îndeplinească o datorie personală.

Să-şi ajute tovarăşii, pe cei rămaşi în viaţă după lagărele de concentrare din Nordul îndepărtat...

Să trimită această ramură aspră şi mlădioasă la Moscova.

Când a trimis ramura, omul nu înţelegea, nu ştia, nu se gândea că la Moscova creanga va fi înviată, că aceasta, renăscută, va mirosi a Kolîma, va înflori pe o stradă din Moscova şi-şi va dovedi forţa, nemurirea. Cei şase sute de ani de viaţă ai zadei înseamnă practic nemurirea. Nu ştia că oameni din Moscova vor atinge cu mâinile această ramură aspră, modestă şi gravă, vor privi cetina ei orbitor de verde, renaşterea ei, reînvierea, vor inspira mirosul ei, nu ca pe o amintire despre trecut, ci ca pe o „viaţă vie”.

[1966]

Mănuşa sau PK-2[117]

Traducere de Alexandra Fenoghen

Irinei Pavlovna Sirotinskaia

Mănuşa

Pe undeva, în gheaţă, se păstrează mănuşile mele de cavaler, pe care le-am purtat lipite de degete timp de treizeci şi şase de ani, mai mulate decât pielea de căprioară şi decât cea mai fină piele întoarsă purtată de Lise Koch[118].

Aceste mănuşi trăiesc în muzeul gheţii – ca mărturie, document, exponat al realismului fantastic al existenţei mele de atunci –, îşi aşteaptă rândul, ca tritonii sau coelacanţii, ca să se transforme în latimeria din ordinul coelacanţilor.

Am încredere în procese-verbale, fiind eu însumi „factograf" de meserie, vânător de fapte, dar ce te faci dacă procesele-verbale nu există? Nu există dosare personale, nu există arhive, nu există foi de observaţie...

Documentele trecutului nostru au fost distruse, turnurile de pază au fost retezate, barăcile – făcute una cu pământul, sârma ghimpată ruginită – strânsă şi dusă undeva în altă parte. Pe ruinele Serpantinkăi a înflorit răchiţica – floarea pârjolului, a uitării, duşmanul arhivelor şi al memoriei omului.

Oare noi chiar am existat?

Răspund: „am existat" – cu toată elocvenţa procesului-verbal, a responsabilităţii, a preciziei documentului.

---

117 În structura gândită de Şalamov, PK-2 reprezintă iniţialele de la Povestiri din Kolîma.

118 Lise Koch, soţia lui Karl Otto Koch, comandantul lagărului nazist de concentrare de la Buchenwald. „Căţeaua de la Buchenwald", cum a fost supranumită sadica şefă a gardienilor, colecţiona pielea tatuată a deţinuţilor condamnaţi la moarte, din care confecţiona abajururi.

Aceasta este o povestire despre mănuşa mea din Kolîma: ar putea fi un exponat demn de un muzeu al sănătăţii publice sau de cel etnografic, de ce nu?

Unde eşti acum, provocarea mea adresată timpului, mănuşa mea de cavaler, azvârlită în anul 1943 în zăpadă, în obrazul gheţii din Kolîma?

Sunt un mierlitor, un invalid de carieră destinat spitalului, salvat, chiar smuls de medici din ghearele morţii. Nu văd însă niciun bine în nemurirea mea, nici pentru mine, nici pentru stat. Noţiunile noastre şi-au schimbat dimensiunile, au depăşit graniţele binelui şi ale răului. Salvarea poate fi un bine sau nu: această dilemă n-am rezolvat-o, în ce mă priveşte, nici până acum.

Cum să mai ţii pana cu o astfel de mănuşă, care ar trebui să stea în formolul sau în spirtul muzeului, dar zace pe gheaţa fără nume?

Mănuşa aceasta a fost timp de treizeci şi şase de ani parte a trupului meu, parte şi simbol al sufletului meu.

În cele din urmă, totul a fost un fleac, şi pielea a crescut la loc. Pe schelet au crescut muşchii, oasele au avut puţin de suferit, deformate de osteomielită după degerături. După cum se vede, până şi sufletul a crescut în jurul oaselor vătămate. Chiar şi amprenta dactiloscopică este identică şi pe acea mănuşă moartă, şi pe cea de astăzi, vie, care ţine acum creionul. Iată o adevărată minune pentru ştiinţa criminalisticii. Mănuşile gemene. Cândva o să scriu un roman poliţist pe tema acestei mănuşi şi-mi voi aduce contribuţia la acest gen literar. Dar acum nu-mi arde de romane poliţiste. Mănuşile mele sunt practic de la doi oameni, de la două sosii cu unul şi acelaşi model dactiloscopic – o adevărată minune a ştiinţei. Este o temă demnă de reflecţie pentru criminaliştii din toată lumea, pentru filosofi, istorici şi medici.

Taina mâinilor mele n-o cunosc numai eu. Felcerul Lesniak şi doctoriţa Savoeva au ţinut mănuşa în mâinile lor.

Oare pielea care s-a regenerat, pielea cea nouă, muşchii de pe oase au dreptul să scrie? Iar dacă scriu totuşi, atunci să fie aceleaşi cuvinte pe care le-ar fi putut aşterne mănuşa aceea, din Kolîma, mănuşa muncitorului, palma bătătorită, roasă de rangă până la sânge, cu

degetele îndoite pe coada lopeţii. Cu siguranţă, mănuşa aceea n-ar fi scris această povestire. Degetele acelea nu se pot dezdoi, ca să ia pana şi să scrie despre ele însele.

N-a fost oare o minune focul pielii celei noi, flacăra roz a sfeşnicului cu zece braţe al mâinilor degerate?

Oare nu cumva în mănuşa anexată la foaia de observaţie este înscrisă istoria nu doar a corpului meu, a destinului meu, a sufletului, ci şi istoria statului, a timpului, a lumii?

Cu acea mănuşă se putea scrie istoria.

Iar acum, cu toate că amprentele sunt identice, privesc în lumină pielea roz şi subţire, nu palmele murdare şi însângerate. Acum sunt mai departe de moarte decât în 1943 sau în 1938, când degetele mele erau degetele unui mort. Precum şarpele, mi-am lăsat în zăpadă pielea mea cea veche. Dar mâna cea nouă reacţionează şi acum la apa rece. Impactul degerăturilor este ireversibil, veşnic. Şi totuşi mâna mea nu este cea a mierlitorului din Kolîma. Pielea aceea a fost smulsă de pe carnea mea, s-a dezlipit în straturi de pe muşchi, întocmai ca o mănuşă, şi a fost anexată la foaia de observaţie.

Modelul dactiloscopic este unul şi acelaşi la ambele mănuşi: e amprenta genei mele, a genei sacrificiului şi a împotrivirii. La fel ca şi grupa mea de sânge. Sunt eritrocitele victimei, nu ale cuceritorului. Prima mănuşă a fost lăsată la muzeul din Magadan, la muzeul Direcţiei sanitare, iar pe a doua am adus-o pe Pământul cel Mare, în lumea oamenilor, pentru ca tot ce nu este omenesc să rămână peste ocean, dincolo de munţii Iablonov.

Evadaţilor prinşi în Kolîma li se tăiau mâinile, ca să nu se mai încurce cu trupul, cu cadavrul. Mâinile tăiate pot fi luate în servietă, în geanta de teren, pentru că în Kolîma omul, slobozel sau deţinut evadat, are un singur buletin: amprentele degetelor. Tot ce este necesar pentru a identifica o persoană poate fi adus în servietă, în geanta de teren, nu într-un camion, nu într-un *pick-up* sau într-un Willys.

Unde o fi mănuşa mea? Unde se păstrează? Căci mâna nu mi-a fost tăiată.

În anul 1943, toamna târziu, la scurt timp după ce

primisem o nouă condamnare de zece ani, neavând nici puterea, nici speranţa să trăiesc – aveam prea puţini muşchi, prea puţină carne pe oase ca să mai pot păstra în ea sentimentul ce aducea a speranţă, sentiment uitat de mult, părăsit şi inutil –, eu, mierlitorul alungat din toate dispensarele din Kolîma, am nimerit pe valul norocos al luptei cu dizenteria, recunoscută oficial. Eu, vechi client cu pântecăraie, aveam acum dovezi convingătoare pentru spitalizare. Eram mândru că pot să-mi expun fundul în faţa oricărui medic – şi mai ales a oricărui ne-medic –, că fundul meu va scuipa un cocoloş salvator de mucus, îi va arăta lumii smaraldul verde-cenuşiu, cu vinişoare de sânge – piatra preţioasă a dizenteriei.

Acesta a fost permisul meu de intrare în rai, unde nu mai fusesem niciodată în cei treizeci şi opt de ani de viaţă.

Am fost propus pentru spitalizare, inclus pe listele nesfârşite, ca una din găurile cartelei perforate, am fost plasat, introdus în roata mântuitoare, salvatoare. De altfel, pe atunci mă gândeam cel mai puţin la salvare, habar n-aveam ce e un spital, mă supuneam doar legii de veacuri a automatismului vieţii de deţinut: deşteptarea – repartizarea la muncă – micul dejun – prânzul – munca – cina, somnul sau convocarea la ofiţerul politic.

Am revenit la viaţă de multe ori şi o duceam din nou de azi pe mâine, colindând de la spital la abataj ani mulţi, nu zile, nu luni, ci ani, ani de Kolîma. M-am tot tratat, până când am început să tratez eu însumi pe alţii, şi aceeaşi roată automată a vieţii m-a aruncat pe Pământul cel Mare.

Eu, mierlitorul, aşteptam convoiul, dar nu spre aur, unde tocmai mi se dăduseră zece ani de condamnare suplimentară. Eram prea vlăguit pentru aur. Taberele „de vitamine” au devenit destinul meu.

Aşteptam convoiul la OLP-ul comenduirii din Iagodnoe – regulile lagărului de tranzit sunt cunoscute: toţi mierlitorii sunt scoşi cu câinii la muncă, cu escortă. Escortă să fie, că muncitori sunt destui. Munca lor nu se înscrie nicăieri, sunt mânaţi cu forţa, măcar până la prânz, la scobit gropiţe cu ranga în pământul îngheţat, la cărat buşteni pentru lemne în lagăr sau cel puţin la tăiat buturugi cu ferăstrăul şi stivuit, la zece kilometri depărtare de sat.

Să refuzi? Te aştepta carcera, trei sute de grame de pâine şi o gamelă cu apă. Şi un proces-verbal. În 1938, la Serpantinka, închisoarea preventivă a Nordului, toţi cei care refuzau de trei ori la rând să iasă la muncă erau împuşcaţi. Cunoşteam foarte bine această practică, aşa că nici prin cap nu-mi trecea să mă eschivez sau să refuz, oriunde ne-ar fi dus.

Într-una din deplasări ne-au dus la o întreprindere de confecţii. În spatele gardului era o baracă unde se coseau mănuşi din pantaloni vechi şi tălpi tot din bucăţi de vatelină.

În timpul forajului cu ranga – am forat manual destulă vreme – mănuşile noi de prelată, căptuşite cu piele, rezistă cam o jumătate de oră. Cele vătuite – vreo cinci minute. Diferenţa nu era chiar atât de semnificativă ca să contezi pe echipament de protecţie adus de pe Pământul cel Mare.

La întreprinderea de confecţii din Iagodnoe coseau mănuşi vreo şaizeci de oameni. Aveau şi sobe, şi o îngrăditură împotriva vântului – îmi doream grozav să ajung să lucrez acolo. Din păcate, degetele de muncitor în abatajul minei de aur, încovoiate pe coada lopeţii şi pe târnăcop, nu puteau ţine acul în poziţia corectă, până şi la cârpitul mănuşilor au luat oameni mai puternici decât mine. Maistrul, urmărindu-mă cum mă descurc cu acul, a făcut cu mâna un gest de negaţie. N-am luat examenul de croitor şi m-am pregătit pentru drum lung. De fapt, departe sau aproape, îmi era absolut egal. Noua condamnare primită nu mă speria deloc. N-avea niciun sens să-ţi planifici viaţa mai departe de o zi. Chiar şi termenul de „sens” nu ştiu dacă este admisibil în lumea noastră fantastică. Această soluţie – calculul pentru o singură zi – a fost găsită nu de creier, ci de un soi de simţ animalic al deţinutului, de instinctul muşchilor, care aflase o axiomă ce nu putea fi pusă la îndoială.

Se pare că fuseseră parcurse drumurile cele mai îndepărtate, căile cele mai întunecate şi pustii, fuseseră luminate colţurile cele mai profunde ale creierului, fuseseră încercate limitele umilinţei, bătăile, palmele, ghionturile, maltratările zilnice. Toate acestea le încercasem din greu pe pielea mea. Trupul îmi sugera tot ce era mai important.

De la prima lovitură a soldatului din escortă, a şefului de echipă, a dispecerului, a blatarului, a oricărui şef eu mă prăbuşeam la pământ, fără să fie o prefăcătorie la mijloc. Cum de nu?! Nu o dată Kolîma mi-a pus la încercare aparatul vestibular, mi-a testat nu numai „sindromul Meniere”, ci şi imponderabilitatea în sensul ei absolut, adică în sensul concentraţionar.

Am dat examen asemenea unui cosmonaut pentru zborul în ceruri, în centrifugele de gheaţă din Kolîma.

Conştientizam ca prin ceaţă că m-au lovit, m-au doborât la pământ; mă calcă în picioare, buzele sunt sparte, îmi curge sânge din gingiile chinuite de scorbut. Trebuie să mă chircesc, să mă întind pe jos, să mă lipesc de pământ, de pământul-mamă cel reavăn. Dar pământul era zăpadă, gheaţă, iar în timpul verii – piatră, nu pământ reavăn. M-au bătut de multe ori. Pentru tot. Pentru că eram troţkist, pentru că eram „Ivan Ivanîci”. Răspundeam cu coastele mele pentru toate păcatele lumii, am ajuns până la limita răzbunării permise oficial. Şi totuşi parcă nu era ultima lovitură, ultima durere.

Pe atunci nu mă gândeam la spital. „Durere” şi „spital” sunt noţiuni diferite[119], mai ales în Kolîma.

A fost mult prea neaşteptată lovitura doctorului Mohnaci, şeful dispensarului din zona specială Djelgala, unde fusesem judecat cu doar câteva luni în urmă. Mergeam zilnic la consultaţie la dispensarul unde lucra doctorul Vladimir Osipovici Mohnaci, încercând să capăt scutire de muncă măcar pentru o zi.

Când am fost arestat în mai 1943, am cerut expertiză medicală şi adeverinţe despre tratamentul meu în dispensar.

Anchetatorul şi-a notat cererea mea şi, în aceeaşi noapte, uşile carcerei în care stăteam de o săptămână încheiată – fără lumină, cu o cană de apă şi trei sute de grame de pâine, culcat direct pe pământ, pentru că acolo nu era nici pat, nici mobilă – s-au deschis şi în prag a apărut un om în halat alb. Era doctorul Mohnaci. Fără să se

119 În limba rusă, durere (boli) şi spital (bolniţa) au aceeaşi rădăcină lexicală.

apropie, s-a uitat la mine (în timp ce eram scos, îmbrâncit afară din carceră), mi-a luminat faţa cu lanterna şi s-a aşezat la masă ca să scrie ceva pe hârtie, fără să mai amâne pentru altă dată. Apoi a plecat. Am văzut acea hârtie pe 23 iunie 1943 la tribunalul revoluţionar, în timpul procesului meu. A fost considerată un document. În hârtie scria exact aşa, ţin minte textul pe dinafară: „Adeverinţă. Deţinutul Şalamov nu s-a adresat Dispensarului nr. 1 din zona specială Djelgala. Şef dispensar, Dr. Mohnaci".

S-a dat citire adeverinţei cu voce tare la proces, întru măreaţa slavă a ofiţerului politic Feodorov, care se ocupa de cazul meu. În procesul meu totul era minciună: şi acuzaţia, şi martorii, şi expertiza. Numai ticăloşia omenească era adevărată.

Nici n-am apucat să mă bucur în acel iunie 1943, că pedeapsa de zece ani era, de fapt, un dar pentru ziua mea de naştere. „E un dar, aşa îmi spuneau toţi cunoscătorii situaţiilor similare. N-ai fost împuşcat. Nu ţi s-a dat o sentinţă cu greutatea a şapte grame de plumb".

Toate acestea mi se păreau fleacuri pe lângă realitatea acului pe care nu-l puteam ţine ca un croitor.

Dar şi acestea sunt fleacuri.

Undeva – deasupra sau dedesubt, n-am reuşit să aflu în decursul întregii mele vieţi – se mişcau nişte roţi elicoidale care puneau în mişcare vaporul destinului, pendulul care oscila între viaţă şi moarte, dacă e să mă exprim într-un stil elevat.

Undeva se scriau circulare, ţârâiau telefoanele conexiunilor prin selector. Undeva cineva era responsabil pentru ceva. Şi ca un rezultat infim al celei mai oficiale opoziţii medicale împotriva morţii, în faţa sabiei pedepsitoare a statului, se năşteau instrucţiuni, ordine, răspunsuri formale din partea conducerii superioare. Valurile unui ocean de hârtii, lovindu-se de malurile unui destin nicidecum de hârtie. Mierlitorii, distroficii din Kolîma nu aveau dreptul la asistenţă medicală, la spitalizare pentru boala lor adevărată. Până şi la morgă anatomopatologul deforma permanent adevărul, minţea chiar şi după moarte, indicând un alt diagnostic. Adevăratul diagnostic de distrofie alimentară a apărut în documentele medicale din

lagăre abia după blocada Leningradului, doar în timpul războiului s-a permis ca foamea să fie numită foame, dar până atunci mierlitorii erau lăsaţi să moară cu diagnosticul de poliavitaminoză, pneumonie gripală sau, mai rar RFI – epuizare fizică avansată.

Până şi scorbutul avea cifre de control, iar doctorilor li se recomanda ca acestea să nu fie depăşite, ca număr de zile de spitalizare, la grupele B şi C. Un număr mare de zile de spitalizare însemna apostrofare din partea conducerii superioare, şi medicul înceta să mai fie medic.

Dizenterie – iată diagnosticul care permitea spitalizarea deţinuţilor. Şuvoiul bolnavilor de dizenterie mătura toate barierele oficiale. Mierlitorul simte foarte subtil slăbiciunea: unde, la ce poartă eşti lăsat să intri spre odihnă, spre repaus, măcar pentru o oră, măcar pentru o zi. Corpul, stomacul deţinutului nu este un barometru aneroid. Stomacul nu avertizează. Dar instinctul de conservare îl forţează pe mierlitor să privească spre uşa dispensarului care poate că duce spre moarte sau, poate, spre viaţă.

„Bolnav de o mie de ori”, termenul de care râd toţi bolnavii şi vârfurile medicale este profund, just, exact, serios.

Mierlitorul îi va smulge destinului măcar o zi de odihnă, ca să se întoarcă din nou la căile sale pământeşti, foarte asemănătoare cu cele cereşti.

Lucrul cel mai important este cifra de control, planul. Este o sarcină grea să te încadrezi în acest plan: oricare ar fi şuvoiul diareicilor, uşa de intrare în spital este îngustă.

Combinatul de vitamine, unde locuiam, avea repartizate doar două locuri pentru dizenterie în Spitalul Raional, două foi de drum valoroase, şi acelea cucerite prin luptă pentru *vitaminka*, pentru că dizenteria minei de aur sau a ocnei de cositor sau dizenteria construcţiei de drumuri costă mai scump decât diareicii combinatului.

Combinatul de vitamine era o simplă magazie, unde se fierbea în ceaune extract de pin pitic – un amestec otrăvitor, mizerabil, groaznic de amar, de culoare cafenie care, prin fierbere timp de multe zile, se transforma într-o mixtură groasă. Aceasta se obţinea din ace de cetină, pe care le „ciupeau” peste tot în Kolîma deţinuţii, mierlitorii pe

care abatajul aurifer îi sleise de puteri. Cei care reuşiseră să iasă din mina de aur erau obligaţi să moară fabricând un produs vitaminic, extractul de cetină. Ironia cea mai amară era chiar denumirea combinatului. În opinia autorităţilor şi în virtutea experienţei de veacuri a călătoriilor nordice din toată lumea, cetina era singurul remediu local împotriva bolii exploratorilor polari şi a închisorilor – scorbutul.

Extractul de cetină era folosit pentru dotarea oficială a întregii medicine în lagărele din Nord, ca unic remediu de salvare. Dacă nu ajuta nici pinul pitic, însemna că nimic nu mai ajută.

Această mixtură greţoasă ni se administra de trei ori pe zi, fără ea nu primeai mâncare la cantină. Stomacul deţinutului aşteaptă încordat orice zeamă din făină, pentru a proslăvi orice hrană, iar administraţia strica iremediabil acest moment important, ce apărea de trei ori pe zi, obligându-te să savurezi o înghiţitură preliminară de extract de cetină. Amestecul amar provoca sughiţuri şi spasme la stomac timp de câteva minute, iar pofta de mâncare dispărea definitiv. Extractul acesta de pin pitic conţinea şi un oarecare element de pedeapsă, de răzbunare.

Baionetele apărau trecerea îngustă spre cantină, măsuţa la care şedea *lepila* – ajutorul doctorului din lagăr – cu găleata şi cu un căuş minuscul de tablă meşterit dintr-o cutie de conservă şi-i turna fiecăruia în gură doza vindecătoare de otravă.

Particularitatea acestui supliciu de ani de zile cu pin pitic, a pedepsei cu căuşul, practicată în toată Uniunea Sovietică, era că extractul fiert în şapte ceaune nu mai conţinea nici urmă de vitamina C, care ar fi putut salva de scorbut. Vitamina C este foarte instabilă, dispare după cincisprezece minute de fierbere.

Dar exista o statistică medicală, pe deplin veridică, în care se demonstra convingător, „cu cifre”, că mina dă mai mult aur, că se reduce numărul zilelor de spitalizare. Că oamenii, mai exact, mierlitorii morţi de scorbut, muriseră numai pentru că scuipaseră mixtura salvatoare. Celor care scuipau li se întocmeau procese-verbale, erau trimişi la

carceră, la RUR[120]. Erau destule tabele de genul acesta.

Întreaga luptă cu scorbutul era o farsă sângeroasă şi tragică, cu totul pe măsura realismului fantastic al vieţii noastre de atunci.

Abia după război, când s-au lămurit la cel mai înalt nivel în privinţa acestei chestiuni sângeroase, pinul pitic a fost interzis definitiv şi peste tot.

După război au început să aducă în Nord fructe de măceş în cantităţi mari care, într-adevăr, conţineau vitamina C.

În Kolîma măceşul creşte cu nemiluita – tufe scunde de munte, cu carnea poamelor liliachie. Pe vremea noastră, ne era interzis să ne apropiem de tufele de măceş în timpul lucrului. Cei care voiau să mănânce poame, fără să cunoască defel esenţa lor terapeutică, erau chiar împuşcaţi. Escorta apăra măceşul de deţinuţi.

Măceşele putrezeau, se uscau, le acoperea zăpada, iar primăvara apăreau din nou, ivindu-se de sub gheaţă precum cea mai dulce şi mai delicată momeală, ademenind limba numai prin gust, printr-o credinţă tainică, nu prin cunoaştere, nu prin ştiinţă notată în circularele care recomandau doar pinul pitic, extractul de la Combinatul de vitamine. Vrăjit de măceşe, mierlitorul ieşea din zonă, din cercul magic trasat de turnurile de pază şi primea un glonte în ceafă.

Pentru a-ţi câştiga o foaie de drum pentru dizenterie, trebuia să prezinţi „scaunul” – un cocoloş de mucus din anus. În cazul hranei obişnuite de lagăr, deţinutul mierlitor are „scaun” o dată la cinci zile, nu mai des. Iată încă o minune medicală. Orice fărâmă este absorbită de fiecare celulă a corpului, parcă nu doar de intestin şi stomac. Şi pielea ar fi vrut şi ea, era gata să absoarbă hrana. Intestinul scoate, elimină ceva greu de înţeles – e greu să şi explici ce anume elimină.

Deţinutul nu-şi poate obliga întotdeauna rectul să scuipe în mâinile medicului un cocoloş documentar şi salvator de mucus. Desigur, nici nu poate fi vorba de jenă, de ruşine. Ruşinea este o noţiune mult prea umană.

---

120 Acronim pentru Unitate cu regim forţat.

Dar iată că apare şansa să te salvezi, iar intestinul nu funcţionează, nu elimină cocoloşul de mucus.

Medicul aşteaptă răbdător alături. Nu există cocoloşul, nu va exista spitalul. Foaia de drum îi va reveni altuia, iar aceştia sunt destui. Tu erai norocosul, numai că fundul tău, rectul nu poate face saltul, scuipatul, startul spre nemurire.

În cele din urmă cade ceva, stors din labirinturile intestinului, din aceşti doisprezece metri de conducte, al căror peristaltism brusc n-a mai funcţionat.

Stăteam după un gard, îmi apăsam burta din toate puterile, implorând rectul să stoarcă, să elimine cantitatea sacră de mucus.

Medicul şedea răbdător, îşi fuma ţigara cu mahorcă. Vântul mişca pe masă preţioasa foaie de drum, prinsă sub lămpiţa cu benzină, *kolâmka*. Doar medicul putea semna foile acestea de drum în temeiul responsabilităţii personale pentru diagnostic.

Mi-am chemat întreaga ură în ajutor. Şi intestinul a reacţionat. Rectul a eliminat un soi de scuipat, un strop, un cocoloş de mucus de culoare gri-verzui, cu un preţios fir roşu – un strat de o valoare neobişnuită.

Cantitatea de excremente a încăput în mijlocul unei frunzuliţe de arin, şi la început mi s-a părut că în mucusul meu nici nu e sânge.

Dar medicul avea mai multă experienţă decât mine. A adus mai aproape de ochi scuipatul din rectul meu, a mirosit mucusul, a aruncat frunzuliţa de arin şi, fără să se mai spele pe mâini, a semnat foaia de drum.

În aceeaşi noapte albă nordică am fost dus la Spitalul Raional Belicia. Pe antetul Spitalului Belicia era scris „Spitalul Raional Central al Direcţiei de Nord a Minelor” – combinaţia aceasta de cuvinte se utiliza şi în conversaţii, în viaţa de zi cu zi şi în corespondenţa oficială. Nu ştiu ce a fost mai întâi, viaţa de zi cu zi a legiferat modelul birocratic, sau această formulă n-a făcut decât să exprime sufletul unui birocrat. „Nu crezi, ia-o ca pe-un basm”, cum spune un proverb al blatarilor. De fapt, alături de alte raioane din Kolîma: de Vest, de Sud-Vest, de Sud, Belicia servea raionul de Nord, era spital raional. În schimb, Spitalul Central pentru deţinuţi era o unitate imensă, care se înălţa în

apropiere de Magadan, la kilometrul 23 al şoselei principale Magadan-Susuman-Nera, un spital cu o mie de paturi, care mai târziu s-a mutat pe malul stâng al râului Kolîma.

Spitalul era imens, cu unităţi anexe, cu loc de pescuit şi sovhoz, un spital cu o mie de paturi şi cu o mie de morţi pe zi din rândul mierlitorilor din Kolîma, în lunile „de vârf”. Aici, la kilometrul 23, se încheiau procesele-verbale, ultima etapă înainte de mare şi de libertate sau de moarte undeva, într-un lagăr de invalizi lângă Komsomolsk. La kilometrul 23 dinţii dragonului, descleştându-se pentru ultima oară, îi lăsau în „libertate”, bineînţeles, doar pe cei rămaşi din întâmplare teferi după bătăliile şi gerurile din Kolîma.

În schimb, Belicia era situat la kilometrul 501 al acestei şosele, în apropiere de Iagodnoe, la numai şase kilometri de această aşezare centrală din Nord, de multă vreme transformată în oraş. În 1937 am trecut şi eu râul prin vad şi militarul nostru a împuşcat un cocoş-de-munte mare, direct, fără să-i dea la o parte pe deţinuţi, chiar fără să oblige convoiul să se întindă la pământ.

Chiar la Iagodnoe fusesem judecat cu câteva luni în urmă. Belicia era un spital pentru deţinuţi cu vreo sută de paturi, cu un personal modest: patru medici, patru felceri şi infirmieri, toţi din rândul deţinuţilor. Numai medicul-şef, Nina Vladimirovna Savoeva, era cu contract – o osetină, membră de partid, poreclită „Mama neagră”.

În afară de acest personal, spitalul putea să mai aibă cadre prin tot felul de centre de întremare şi unităţi de însănătoşire, că doar nu eram în 38, când spitalul minei Partizanul nu avea niciun fel de OK ŞI OP, pe timpul lui Garanin, când execuţiile erau în toi.

Pe vremea aceea, scăderea numărului de oameni, pierderile se completau cu uşurinţă de pe Continent, noi şi noi convoaie erau lansate în caruselul morţii. În 38, la Iagodnoe unele eşaloane veneau chiar pe jos. Dintr-o coloană de 300 de oameni, până la Iagodnoe ajungeau 8, restul rămâneau pe drum, le degerau picioarele, mureau. Pentru „duşmanii poporului” nu existau niciun fel de unităţi de însănătoşire.

În timpul războiului a fost altfel. Moscova nu putea

oferi completări umane. Conducerii lagărului i s-a ordonat să aibă grijă de efectivele aduse, înregistrate. Atunci i s-au dat şi medicinei anumite drepturi. În vremea aceea am găsit la mina Spokoinîi o cifră uimitoare. Dintr-un efectiv înregistrat de 3.000 de oameni, 98 lucrau în primul schimb. Ceilalţi erau fie prin clinici, fie prin dispensare, prin spitale, fie în convalescenţă.

Iată că şi Belicia avea pe atunci dreptul să ţină un număr de convalescenţi. OK şi chiar OP – unitate de însănătoşire sau centru de întremare.

Pe atunci era concentrată prin spitale multă forţă de muncă neplătită din rândul deţinuţilor care-şi doreau o raţie, o zi în plus petrecută în spital, să mute din loc munţi întregi din orice fel de rocă, cu excepţia celei din abatajul aurifer.

Convalescenţii de la Belicia puteau, ştiau şi deja mutaseră din loc munţi de aur (carierele de aur ale minelor din Nord erau dovada), dar n-au scos-o la capăt cu asanarea la Belicia – visul romantic al medicului-şef, al „Mamei negre”. N-au putut să astupe mlaştina din jurul spitalului. Belicia este situat pe un deal, la un kilometru de şoseaua centrală Magadan-Susuman. Acest kilometru nu ridica nicio problemă iarna, nici pedestră, nici ecvestră, nici automobilistică. „Pârtia” este punctul forte al drumurilor din Kolîma. Dar în timpul verii, mlaştina clefăie, plescăie, soldaţii din escortă îi duc pe bolnavi unul câte unul, punându-i să sară din muşuroi în muşuroi, din pietricică în pietricică, din potecuţă în potecuţă, deşi poteca ideal schiţată de mâna experimentată a vreunui inginer din rândul bolnavilor era tăiată în permafrost încă din timpul iernii.

Dar vara îngheţul începe să se retragă şi nu se cunosc limitele, ultimele hotare ale retragerii. Cu un metru? Cu o mie de metri? Nimeni n-o ştie. Nici hidrograful venit de la Moscova cu Douglas-ul, nici iakutul ai cărui părinţi şi bunici s-au născut aici, pe acest pământ mocirlos.

Şanţurile sunt astupate cu piatră. În apropiere se înalţă pregătiţi munţi de calcar – exploatarea lui înseamnă şocuri subterane, prăbuşiri, alunecări de teren care pun viaţa în pericol – şi totul are loc sub un cer strălucind

orbitor. În Kolîma nu sunt ploi; ploile şi ceaţa sunt numai pe ţărm.

De îmbunătăţirile funciare se ocupă însuşi soarele care nu apune.

În acest drum mocirlos – kilometrul de la Belicia până la şosea – sunt îndesate patruzeci de mii de zile de muncă ale convalescenţilor, milioane de ore de muncă. Fiecare trebuia să arunce o piatră în adâncul mlaştinii. În fiecare zi de vară, personalul arunca pietre în mlaştină. Mlaştina clefăia şi înghiţea darurile.

Mlaştinile din Kolîma sunt un mormânt mai serios decât cine ştie ce gorgane slave sau decât istmul astupat de armata lui Xerxes.

Fiecare bolnav care se externa din Belicia trebuia să arunce o piatră în mlaştina spitalului, o lespede de calcar, pregătită de alţi bolnavi sau de personalul de serviciu în timpul *udarnicelor*. Mii de oameni aruncau pietre în mlaştină. Mlaştina clefăia şi înghiţea lespezile.

Trei ani de muncă energică n-au adus niciun fel de rezultate. Era din nou nevoie de pârtie şi lupta lipsită de glorie cu natura se întrerupea până la venirea primăverii. Primăvara totul era luat de la capăt. Pe parcursul a trei ani n-au reuşit să facă niciun fel de drum spre spital, niciunul pe care să poată trece o maşină. La fel ca înainte, cei externaţi erau nevoiţi să plece din spital sărind din muşuroi în muşuroi. Şi să fie aduşi la tratament pe aceleaşi muşuroaie.

După trei ani de eforturi comune neîntrerupte a fost schiţată doar o linie punctată – un fel de drum nesigur în zigzag, de la şosea la Belicia, un drum pe care nu se putea alerga, nu se putea merge pe jos sau cu maşina, ci doar sări din lespede în lespede, la fel cum se sărea din muşuroi în muşuroi acum o mie de ani.

Această luptă zadarnică cu natura îl înfuriase pe medicul-şef, pe „Mama neagră”.

Mlaştina triumfa.

Am răzbit până la spital sărind. Şoferul, un flăcău cu experienţă, a rămas la şosea cu maşina, ca să nu fure trecătorii camionul, să nu dezmembreze motorul. În timpul nopţilor albe tâlharii apar nu se ştie de unde, şi şoferii nu-şi

părăsesc maşinile nici măcar pentru o oră. Asta-i viaţa de toate zilele.

Soldatul care mă escorta m-a pus să sar pe lespezile albe până la spital, m-a lăsat aşezat pe pământ, lângă prispă, şi a dus pachetul meu în izbă.

Ceva mai departe, după cele două barăci de lemn, se înşirau corturile uriaşe din prelată, cenuşii, ca taigaua însăşi. Spaţiul dintre corturi era aşternut cu prăjini, alcătuind un trotuar de răchită roşie, ridicat destul de mult deasupra pietrei. Spitalul Belicia este situat la gura râului, se teme de inundaţii, de averse vijelioase, de viiturile din Kolîma.

Corturile de prelată aminteau de fragilitatea lumii, dar totodată afirmau, pe tonul cel mai aspru, că tu, un mierlitor, eşti aici o fiinţă nedorită, deşi nu întâmplătoare. Aici nu se va ţine prea mult cont de viaţa ta. La Belicia nu simţeai confortul, ci doar munca în asalt.

Bolta cerească a corturilor de la Belicia nu se deosebea prin nimic de cea a corturilor de la mina Partizanul în 1937, o boltă sfâşiată, prin care suflau toate vânturile. Corturile nu se deosebeau nici de bordeiele cu două priciuri de la Combinatul de vitamine, căptuşite cu turbă, izolate termic, care protejau numai de vânt, nu şi de ger. Dar pentru un mierlitor până şi un adăpost împotriva vântului este mare lucru.

În schimb, stelele care se vedeau prin găurile tavanului de prelată erau peste tot aceleaşi: desenul oblic al bolţii cereşti în Nordul îndepărtat.

Nu erau diferenţe între stele, între speranţe, numai că nimeni n-avea nevoie nici de stele, nici de speranţe.

La Belicia vântul hoinărea prin toate corturile numite secţii ale Spitalului Raional Central, deschidea uşile pentru bolnav, închidea cu zgomot cabinetele.

Pe mine asta mă deranja prea puţin. Pur şi simplu nu-mi era dat să simt confortul unui perete de lemn, să-l pot compara cu prelata. Pereţii mei erau din prelată, din prelată era şi cerul. Nopţile petrecute întâmplător în construcţiile de lemn din lagărele de tranzit nu-mi rămăseseră în minte nici ca o fericire, nici ca o speranţă sau ca o posibilitate de care să ai parte.

Mina Arkagala. Acolo era cel mai mult lemn. Dar erau şi multe chinuri, iar de acolo am plecat la Djelgala ca să primesc o nouă condamnare: la Arkagala eram deja o victimă marcată: mă aflam pe listele şi în mâinile pricepute ale instigatorilor din zona specială.

Prelata de spital era o dezamăgire a trupului, nu a sufletului. Trupul meu tremura de la fiecare pală de vânt, mă chirceam, nu-mi puteam opri tremurul pielii de pe tot corpul, de la degetele de la picioare până la ceafă.

În cortul întunecat nu era nici măcar o sobă. Undeva, în mijlocul nenumăratelor paturi de lemn proaspăt cioplite, era şi locul meu de mâine, de azi – un pat de scânduri cu căpătâi de lemn – fără saltea, fără pernă, doar un pat de scânduri, un căpătâi, o pătură roasă, învechită, în care te puteai înfăşura ca într-o togă romană sau ca într-o pelerină de saducheu. Prin pătura roasă vei vedea stelele romane. Dar stelele din Kolîma nu erau stele romane. Desenul cerului înstelat din Nordul îndepărtat diferă de cel din locurile evanghelice.

M-am înfăşurat bine în pătură până peste cap, ca şi cum pătura ar fi fost cerul, încălzindu-mă prin singura metodă posibilă pe care o cunoşteam foarte bine.

Cineva m-a luat de umeri şi m-a dus undeva pe o potecă de pământ. Picioarele goale se împiedicau, mă loveam de câte ceva. Degetele supurau de la degerăturile nevindecate încă din 38.

Înainte să mă culc pe patul de scânduri, trebuia să fiu spălat. Urma să mă spele un oarecare Aleksandr Ivanovici, un om cu două halate puse peste pufoaică, un infirmier din rândul deţinuţilor, ba chiar mai mult, dintre *literniki*, adică dintre 58-işti. Cu alte cuvinte, cu „foaie de observaţie”, nu în statul de plată, pentru că în state poate fi inclus doar un *bâtovik*.

Un hârdău de lemn, un butoi cu apă, un căuş, dulapul cu lenjerie – toate acestea încăpeau în colţişorul barăcii unde era patul de scânduri al lui Aleksandr Ivanovici.

Aleksandr Ivanovici mi-a turnat în hârdău apă din butoi, dar eu eram de mulţi ani obişnuit cu băile simbolice, cu consumul supereconomic al apei, care vara se obţinea din izvoarele secate, iar iarna din zăpadă topită. Puteam şi

ştiam să mă spăl cu orice cantitate de apă, de la o linguriţă până la o cisternă. Chiar şi cu apă dintr-o linguriţă m-aş fi spălat pe ochi şi gata. Dar aici nu era o linguriţă, ci un hârdău întreg.

Nu era nevoie să fiu tuns, eram tuns destul de bine cu maşina de fostul colonel al Marelui Stat-Major, frizerul Rudenko.

Apa, apa simbolică a spitalului era rece, fireşte. Însă nu rece ca gheaţa, cum e toată apa din Kolîma şi iarna, şi vara. Dar nici asta nu era important. Trupul meu nu s-ar fi încălzit nici măcar cu apă clocotită. Dacă s-ar fi turnat pe pielea mea un căuş de smoală clocotită din iad, dogoarea iadului nu m-ar fi încălzit pe dinăuntru. Nu mă gândeam la arsuri nici când nu eram în iad, când mă lipeam cu burta goală de ţeava fierbinte a boilerului, în cariera de aur a minei Partizanul. Lucrul acesta se întâmpla în iarna lui 1938, cu o mie de ani în urmă. După Partizanul am devenit rezistent la smoala din iad. Dar la Belicia nu foloseau smoală din iad. Apa din hârdău, rece la vedere sau, mai exact, la atingere, după părerea degetului lui Aleksandr Ivanovici, nici nu putea fi fierbinte sau caldă. Nu era rece ca gheaţa şi, în opinia lui Aleksandr Ivanovici, era foarte bine. Mie toate acestea îmi erau complet indiferente – în opinia propriului meu corp –, iar corpul este mai serios, mai capricios decât sufletul omenesc, corpul are mai multe calităţi morale, drepturi şi obligaţii.

Înainte să mă îmbăieze, Aleksandr Ivanovici mi-a bărbierit chiar el pubisul cu un brici periculos, pe care l-a trecut şi pe lângă subsuori, apoi m-a dus în cabinetul doctorului, după ce m-a îmbrăcat în rufărie uzată şi cârpită de spital, dar curată; cabinetul era separat de restul cortului prin pereţi de prelată.

Perdeaua de prelată s-a dat la o parte şi în prag a apărut un înger în halat alb. Sub halat purta o pufoaică. Îngerul era îmbrăcat în pantaloni vătuiţi, iar pe umeri avea, peste halat, o scurtă îmblănită, veche, la mâna a doua, dar din material destul de bun.

Nopţile de iunie nu glumesc nici cu civilii, nici cu deţinuţii, nici cu ţicniţii, nici cu cei vrednici. Despre mierlitori – ce să mai vorbim. Mierlitorii pur şi simplu

trecuseră de hotarele binelui şi răului, ale căldurii şi frigului.

Era medicul de gardă, doctorul Lebedev. Lebedev nu era nici medic, nici doctor, nici măcar felcer, ci profesor de istorie la o şcoală generală, specialitate, după cum se ştie, de-a dreptul explozivă.

Fost bolnav, el începuse să lucreze ca felcer-practicant. Apelativul „doctore” încetase de multă vreme să-l mai jeneze. De altfel, nu era un om rău, denunţa cu măsură sau poate că nu denunţa deloc. În orice caz, doctorul Lebedev nu participa la intrigile care dezbinau orice unitate spitalicească – Belicia nu era o excepţie –, căci înţelegea că orice implicare l-ar putea costa nu numai cariera medicală, ci şi viaţa.

M-a primit cu indiferenţă, mi-a completat foaia de observaţie fără să-mi arate vreun interes. În schimb, eu eram năucit. Numele meu era trecut cu un scris frumos pe un formular adevărat de foaie de observaţie; fără să fie dactilografiat sau tipărit, formularul era liniat cu grijă de o mână pricepută.

Formularul era mai veridic decât caracterul iluzoriu, fantastic al nopţii albe din Kolîma, decât cortul de prelată cu două sute de paturi pentru deţinuţi. Cortul în care răzbătea prin prelată larma nocturnă – atât de cunoscută mie – a barăcilor de deţinuţi din Kolîma.

Numele îl scria omul în halat alb, ţăcănind înverşunat cu tocul şcolăresc în călimara cu sistem antivărsare, fără să folosească trusa pentru cerneală care stătea în faţa lui, în mijlocul mesei. Era un obiect frumos, lucrat manual de deţinuţi în spital: un ciot sculptat, o creangă bifurcată dintr-o zadă de trei sau de trei mii de ani, de-o seamă cu vreun Ramses sau Assarhaddon; nu-mi era dat să-i calculez vârsta, să număr inelele anuale de creştere ale secţiunii copacului. Mâna iscusită a meşteşugarului sesizase un fel de curbură neobişnuită, unică, naturală a copacului care luptase chircindu-se cu gerurile Nordului îndepărtat. După ce fusese surprinsă îndoitura, ciotul fusese tăiat şi lucrat de mâna meşterului care scosese la iveală esenţa curburii, a copacului însuşi. De sub scoarţa curăţată apăruse un standard al standardelor, o marfă întru totul potrivită pentru piaţă: capul lui Mefistofel, aplecat deasupra unui

butoi, de unde în orice clipă trebuia să ţâşnească în şuvoi vinul. Vinul, nu apa. Minunea din Cana sau cea din pivniţa lui Faust nu se puteau repeta aici, pentru că în Kolîma ţâşnea numai sângele omenesc, nu alcoolul – în Kolîma nu există vin –, nu un gheizer cu apă termală subterană, ca izvorul terapeutic din staţiunea iakută Talaia.

Tocmai acest pericol – să scoţi dopul şi să curgă nu apă, ci sânge – îl reţinea pe făcătorul de minuni Mefistofel sau pe Hristos, totuna.

Medicul de gardă Lebedev se temea şi el de o astfel de surpriză şi prefera să se folosească de călimara cu sistem antivărsare. Foaia mea de drum de la Combinatul de vitamine a fost lipită cu grijă de noul formular. În loc de lipici, Lebedev a folosit acelaşi extract de pin pitic; lângă masă se afla un butoi întreg. Pinul pitic a fixat definitiv biata hârtiuţă.

Aleksandr Ivanovici m-a condus la locul meu, tot explicându-mi ceva prin semne. Pare-se, oficial era noapte, deşi era lumină ca ziua şi, conform instrucţiunilor sau tradiţiei medicale, se cuvenea să vorbim în şoaptă, cu toate că pe cei din Kolîma, pe mierlitorii adormiţi, nu i-ar fi trezit nici măcar un bubuit de tun la urechea lor, căci fiecare din aceşti două sute de noi vecini ai mei nu era considerat decât un viitor mort, nu mai mult.

Limbajul gesturilor lui Aleksandr Ivanovici se reducea la câteva sfaturi: dacă doresc să-mi fac nevoile, ferească Dumnezeu să fug spre toaletă, la budă, la „gaura” tăiată în scânduri din colţul cortului. Trebuia mai întâi să mă înscriu, să mă înregistrez la

Aleksandr Ivanovici şi să-i prezint obligatoriu rezultatul şederii mele pe budă.

Aleksandr Ivanovici trebuie să împingă personal rezultatul, cu băţul, în marea plescăitoare şi rău mirositoare a fecalelor omeneşti din spitalul de dizenterie. Spre deosebire de lespezile albe, această mare nu era absorbită de permafrostul din Kolîma, ci aştepta să fie dusă în alte locuri din spital.

Aleksandr Ivanovici nu folosea nici clor, nici fenol, nici celebrul şi universalul permanganat, nu avea la dispoziţie nimic asemănător. Dar ce treabă aveam eu cu toate aceste

probleme mult prea omeneşti? Soarta noastră nici nu avea nevoie de dezinfecţie.

Am alergat la „scaun” de mai multe ori, şi Aleksandr Ivanovici nota rezultatul activităţii intestinului meu care funcţiona la fel de capricios şi de samavolnic ca şi după gardul Combinatului de vitamine; Aleksandr Ivanovici se apleca spre excrementele mele şi nota nişte semne tainice pe bucata de placaj pe care o ţinea în mâini.

Rolul lui Aleksandr Ivanovici în secţie era foarte însemnat. Bucata de placaj a secţiei de dizenterie reflecta în cel mai înalt grad, în fiecare zi, în fiecare oră tabloul exact al evoluţiei bolii fiecăruia dintre diareici...

Aleksandr Ivanovici ţinea la placaj, îl vâra sub saltea în puţinele ore când, epuizat de vigilenţa gărzii sale de zi şi noapte, cădea într-un soi de uitare – somnul obişnuit al deţinutului din Kolîma –, fără să-şi scoată pufoaica sau cele două halate cenuşii. Pur şi simplu se sprijinea de peretele de prelată al existenţei sale şi-şi pierdea instantaneu cunoştinţa, pentru ca peste o oră, cel mult două, să se ridice din nou şi să se târască spre măsuţa de gardă, ca să aprindă „liliacul”.

În trecut, Aleksandr Ivanovici fusese secretar al comitetului regional într-una din republicile din Gruzia şi ajunsese în Kolîma, conform articolului 58, cu o pedeapsă astronomică.

Aleksandr Ivanovici n-avea studii medicale, nu era contabil, cu toate că, după terminologia lui Kalembet, era un „socotitor”. Trecuse prin abataj, se „sleise” şi nimerise la spital pe drumul obişnuit al mierlitorului. Era un slujbaş zelos, un suflet credincios oricărui şef.

Aleksandr Ivanovici era ţinut cu foaie de observaţie prin toate mijloacele posibile şi imposibile, nu pentru că ar fi fost cine ştie ce specialist priceput în chirurgie sau pedologie. Aleksandr Ivanovici era un ţăran cu suflet de slujbaş. Slujea cu credinţă orice şef şi ar fi mutat munţii din loc la ordinul conducerii superioare. Ideea bucăţii de placaj nu era a lui, ci a şefului de secţie, Kalembet. Placajul trebuia să fie pe mâini sigure şi Kalembet le-a găsit în persoana lui Aleksandr Ivanovici. Serviciile erau reciproce: Kalembet îl ţinea pe Aleksandr Ivanovici în spital cu foaie

de observaţie, iar acesta asigura în secţie contabilitatea exactă şi, pe deasupra, cu mult zel.

De aceea mi-am dat seama dintr-odată că Aleksandr Ivanovici nu putea fi un infirmier angajat. Ce infirmier angajat spală bolnavii? Infirmierul angajat este un zeu, este obligatoriu *bâtovik*, groaza tuturor 58-iştilor, ochiul neadormit al Secţiei raionale locale. Infirmierul angajat are multe ajutoare dintre cei care se ofereau voluntar pentru o „supă”. Infirmierul angajat *bâtovik* merge singur poate doar la bucătărie, ca să-şi primească mâncarea, dar şi atunci îl însoţesc vreo zece robi mai mult sau mai puţin apropiaţi de acest semizeu, distribuitorul hranei, stăpânul vieţii şi al morţii mierlitorilor. Întotdeauna m-am minunat de obiceiul străvechi rusesc de-a avea neapărat un rob îndatoritor. De pildă, un *bâtovik*, fie el planton sau nu, era oricum un zeu care tocmea un muncitor 58-ist pentru o ţigară, pentru mahorcă, pentru o bucată de pâine. Dar nici 58-istul nu stătea cu braţele încrucişate. Cum, necum, era şi el un antreprenor, prin urmare, căuta robi. Muncitorul îşi băga în buzunar jumătate din mahorcă, înjumătăţea pâinea sau supa, şi-i aducea pentru curăţenie la *bâtoviki* pe tovarăşii săi, lucrătorii de la abatajul aurifer, clătinându-se de oboseală şi de foame după cele paisprezece ore de muncă la mină. Eu însumi am fost un asemenea muncitor, robul robilor, şi cunosc preţul tuturor acestor lucruri.

De aceea am înţeles imediat de ce Aleksandr Ivanovici se străduieşte să facă totul cu mâinile sale: să spele bolnavii, să spele rufele, să distribuie masa, să ia temperatura.

Universalitatea aptitudinilor îl făcea pe Aleksandr Ivanovici un om nepreţuit pentru Kalembet, pentru orice şef de secţie dintre deţinuţi. Dar problema lui Aleksandr Ivanovici ţinea doar de dosar, de păcatul originar. Aşa că primul medic dintre *bâtoviki* care n-a depins de munca lui Aleksandr Ivanovici, precum Kalembet, l-a externat pe infirmier şi l-a trimis la mină, unde acesta a şi murit, căci până la Congresul al XX-lea mai era mult. A murit, probabil, ca un om fără de prihană.

Acesta era de fapt pericolul principal pentru mulţi mierlitori în agonie: integritatea lui Aleksandr Ivanovici,

dependenţa lui de propria-i foaie de observaţie. Chiar din prima zi, Aleksandr Ivanovici, ca întotdeauna şi pretutindeni, a mizat pe conducere, pe conştiinciozitate, pe onestitate în activitatea sa principală, care consta în vânătoarea excrementelor celor două sute de bolnavi de dizenterie.

Aleksandr Ivanovici era pilonul tratamentului terapeutic în secţia de dizenterie. Şi toată lumea înţelegea acest lucru.

Tăbliţa de placaj era împărţită în pătrăţele, în funcţie de numărul diareicilor care trebuiau controlaţi. Niciun blatar venit în spital pe valul la modă al dizenteriei nu l-ar fi putut mitui pe Aleksandr Ivanovici. Acesta l-ar fi denunţat pe loc conducerii. N-ar fi ascultat vocea fricii. Aleksandr Ivanovici avea socotelile lui cu blatarii încă din mină, de pe vremea muncii în abataj. Dar blatarii îi mituiau pe medici, nu pe infirmieri. îi ameninţau pe medici, nu pe infirmieri, cu atât mai puţin pe infirmierii dintre bolnavi, „cu foaie”.

Aleksandr Ivanovici se străduia să îndreptăţească încrederea medicilor şi a statului. Vigilenţa lui nu avea nicio legătură cu materialele politice. El îndeplinea cu exactitate tot ce ţinea de controlul excrementelor umane.

Ţinând cont de numărul mare al simulanţilor (oare chiar erau simulanţi?) cu dizenterie, era extrem de important să se controleze „scaunul” zilnic al bolnavului. Păi ce altceva? Oboseala nemărginită? Epuizarea extremă? Toate acestea erau în afara vigilenţei nu doar a infirmierului, ci şi a şefului de secţie. Să controleze „scaunul” bolnavului era obligat numai medicul. În Kolîma orice însemnare bazată „pe vorbe” era îndoielnică. Şi pentru că la bolnavul de dizenterie colonul este centrul de bază, era extrem de important să se cunoască adevărul: dacă nu cu propriii ochii, atunci măcar prin intermediul unei persoane de încredere, prin intermediul unui reprezentant personal în lumea fantastică a subteranei deţinuţilor din Kolîma, în lumina deformată a ferestrelor făcute din cioburi de sticlă. Era important să cunoşti adevărul măcar într-o formă brută, aproximativă.

În Kolîma scara valorilor, a aprecierilor, este perturbată, câteodată răsturnată cu josul în sus.

Aleksandr Ivanovici trebuia să controleze nu starea de sănătate, ci înşelăciunea, furtul zilelor de spitalizare de la statul binefăcător. Pentru el era o fericire să facă inventarul defecărilor din baraca dizentericilor. Şi doctorul Kalembet, medic cu adevărat, nu simbolic precum doctorul Lebedev, ar fi considerat că este o fericire să ţină socoteala rahatului, în loc să care roaba, aşa cum i se întâmplase lui şi tuturor intelectualilor, tuturor „Ivan Ivanovicilor”, tuturor „socotitorilor”, fără excepţie.

Piotr Semionovici Kalembet, deşi medic profesionist – fusese chiar profesor la Academia Militară de Medicină – considera că e o fericire în anul 1943 să noteze în istoricul bolii „scaunul”, nu să producă pe budă propriul „scaun” pentru control şi analiză.

Uimitoarea tăbliţă de placaj, documentul de bază clinic şi de diagnosticare în secţia de dizenterie a spitalului Belicia, conţinea lista tuturor diareicilor, mereu în schimbare.

Exista o regulă: ziua nevoile se făceau numai sub ochii felcerului. Felcerul, mai exact cel care îndeplinea obligaţiile de felcer, s-a dovedit pe neaşteptate a fi doctorul care semăna cu un înger, Lebedev. Între timp, Aleksandr Ivanovici moţăia, pentru a se trezi brusc în postură de luptă, gata pentru bătălia nocturnă cu diareicii.

Iată folosul real pentru stat pe care îl putea aduce un simplu placaj în mâinile binevoitoare ale lui Aleksandr Ivanovici.

Din păcate el n-a supravieţuit până la Congresul al XX-lea. N-a supravieţuit până atunci nici Piotr Semionovici Kalembet. Eliberat după ce ispăşise zece ani din sentinţă şi ocupând postul de şef al unei Secţii sanitare dintr-un raion oarecare, Kalembet şi-a dat seama că în destinul lui nu se schimbase nimic, doar funcţia se numea altfel: lipsa de drepturi a foştilor deţinuţi sărea în ochi. La fel ca toţi oamenii de treabă din Kolîma, Kalembet nu-şi făcea niciun fel de speranţe. Situaţia nu s-a schimbat nici după terminarea războiului. Kalembet s-a sinucis în 1948, la Elghen, unde era şeful infirmeriei: şi-a injectat în venă o soluţie de morfină şi-a lăsat un bilet cu un conţinut ciudat, dar întru totul în stilul lui: „Proştii nu mă lasă să trăiesc”.

Aleksandr Ivanovici a murit ca un mierlitor, fără să-şi fi terminat condamnarea de douăzeci şi cinci de ani.

Tăbliţa de placaj era împărţită în rubrici verticale: numărul, numele. Nu existau rubrici apocaliptice cu articolul şi durata pedepsei, ceea ce m-a cam mirat când am atins pentru prima oară placajul preţios, curăţat cu cuţitul, scobit cu sticlă spartă; după nume, urma rubrica „culoarea”. Dar aici nu era vorba nici de găini, nici de câini.

Următoarea rubrică nu avea denumire, cu toate că denumirea exista. E posibil ca ea să i se fi părut dificilă lui Aleksandr Ivanovici, un termen de mult uitat sau poate chiar cu totul necunoscut din suspecta bucătărie latină. Cuvântul era *consistentia*, dar buzele infirmierului nu puteau să-l repete corect, pentru a trece pe noul placaj termenul important. Aleksandr Ivanovici pur şi simplu îl omisese, îl păstra „în minte”, înţelegând foarte bine sensul răspunsului pe care ar fi trebuit să-l treacă în această rubrică.

„Scaunul” putea fi apos, solid, semiapos şi semisolid, cu o formă definită sau nedefinită, ca un terci... – toate aceste răspunsuri, puţine la număr, Aleksandr Ivanovici le păstra în minte.

Şi mai importantă era ultima rubrică, numită „frecvenţa”. Lingviştii care studiază frecvenţa termenilor şi-ar putea aminti de întâietatea lui Aleksandr Ivanovici şi a doctorului Kalembet în acest domeniu.

„Frecvenţa” – dicţionarul de frecvenţă al şezutului – iată ce era această tăbliţă de placaj.

În această rubrică Aleksandr Ivanovici trasa un bastonaş cu un capăt de creion chimic, ca într-o maşină cibernetică, marca unitatea de defecare.

Doctorul Kalembet era foarte mândru de invenţia sa ingenioasă, care permitea să fie matematizate biologia şi fiziologia, adică să introducă matematica în procesul intestinului.

Chiar şi la o conferinţă, el a demonstrat, a susţinut utilitatea metodei sale, şi-a declarat întâietatea; poate că a făcut-o doar din amuzament, în bătaie de joc la adresa destinului său de profesor la Academia Militară de Medicină, dar e posibil ca toate acestea să fi fost o deviaţie nordică

cât se poate de serioasă, o traumă care afecta nu numai psihologia mierlitorilor.

Aleksandr Ivanovici m-a condus la patul meu de scânduri şi-am adormit. Pentru prima oară de când eram în Kolîma, dormeam cufundat în uitare, nu în baraca de lucru, nu în izolator, nu în RUR.

Aproape imediat – sau poate că trecuseră multe ore, ani, secole – m-a trezit lumina „liliacului", a felinarului îndreptat drept spre faţa mea, cu toate că era o noapte albă şi totul se vedea şi aşa foarte bine.

Cineva în halat alb, într-o scurtă îmblănită, pusă pe umeri pe deasupra halatului – Kolîma este una singură pentru toţi – îmi lumina faţa. Doctorul cu chip de înger Lebedev stătea alături, fără scurtă pe umeri.

Un glas răsună deasupra mea pe un ton întrebător:

— Socotitor?

— Socotitor, Piotr Semionovici, răspunse afirmativ doctorul cu chip de înger Lebedev, cel care notase „datele" mele în foaia de observaţie.

Şeful secţiei îi numea „socotitori" pe toţi intelectualii care nimeriseră în ,37 în furtuna nimicitoare din Kolîma.

Kalembet era el însuşi un socotitor.

Socotitor era şi felcerul secţiei de chirurgie, Lesniak, student în anul întâi al Facultăţii de medicină al primului MGU[121], concetăţeanul meu moscovit şi coleg de universitate, care a jucat rolul cel mai important în destinul meu în Kolîma. El nu lucra în secţia lui Kalembet. Lucra la Traut, în secţia de chirurgie, în cortul vecin, ca asistent la sala de operaţii.

Lesniak încă nu intervenise în destinul meu, încă nu ne cunoşteam.

Socotitor era şi Andrei Maksimovici Pantiuhov, cel care m-a trimis la cursurile de felceri pentru deţinuţi, fapt care mi-a decis soarta în 1946. Absolvirea cursurilor de felceri şi diploma cu dreptul de a trata au fost răspunsul simultan la toate problemele mele de atunci. Dar până în 1946 mai era mult, trei ani încheiaţi – o veşnicie în condiţiile din Kolîma.

---

121 Acronim pentru Universitatea de Stat din Moscova.

Socotitor era şi Valentin Nikolaevici Traut, un chirurg din Saratov care, ca neamţ de origine, a îndurat mai mult decât alţii; nici măcar sfârşitul condamnării nu i-a rezolvat problemele. Numai Congresul al XX-lea i-a adus linişte lui Traut, a dat încredere şi calm mâinilor lui talentate de chirurg.

În Kolîma, Traut era complet zdrobit ca personalitate, se speria de orice şef, defăima pe oricine îi ordona conducerea, nu apăra pe nimeni dintre cei persecutaţi de conducere. Dar sufletul şi mâinile de chirurg şi le păstrase.

Dar mai cu seamă Nina Vladimirovna Savoeva – osetină angajată, membră de partid şi medic-şef al spitalului Belicia, o femeie tânără de vreo treizeci de ani – era şi ea socotitor.

Într-adevăr, ea putea face mult bine. Şi mult rău. Esenţial era ca energia ei eroică, incredibilă, pur masculină, de administrator ilustru să fie îndreptată în direcţia necesară.

Nina Vladimirovna era foarte departe de problemele înalte, în schimb, ceea ce înţelegea înţelegea profund şi se străduia să-şi demonstreze prin fapte dreptatea sau pur şi simplu puterea. Puterea relaţiilor, a protecţiei, a influenţei, a minciunii poate fi folosită şi pentru fapte bune.

Fiind o persoană extrem de orgolioasă, care nu suporta să fie contrazisă, Nina Vladimirovna a zdruncinat drepturile ticăloase ale tuturor şefilor din ofiţerimea superioară de atunci din Kolîma şi a pornit ea însăşi lupta împotriva ticăloşiei cu aceleaşi mijloace.

Ca administrator extrem de capabil, Nina Vladimirovna avea nevoie de un singur lucru: să-şi poată cuprinde cu privirea întreaga gospodărie, să poată răcni direct la toţi cei care munceau.

Avansarea ei în funcţia de şef al Secţiei sanitare raionale n-a avut succes. Savoeva nu ştia să comande şi să conducă prin intermediul hârtiilor.

A urmat o serie de conflicte cu conducerea superioară şi Savoeva a fost inclusă pe lista neagră.

În Kolîma toţi şefii se autoaprovizionează. Nina Vladimirovna nu era o excepţie. Dar măcar ea nu scria denunţuri împotriva altor şefi – şi a avut de suferit.

Au început alţii să scrie denunţuri împotriva ei, au chemat-o, au interogat-o, au sfătuit-o – în cercul restrâns de partid al Direcţiei.

Iar după ce a plecat concetăţeanul şi protectorul ei, colonelul Gagkaev, cu toate că s-a dus într-un post la Moscova, Nina Vladimirovna a început să fie persecutată.

Concubinajul cu felcerul Lesniak s-a terminat cu excluderea doctoriţei Savoeva din partid. În acea perioadă am făcut eu cunoştinţă cu celebra „Mamă neagră”. Ea se află şi acum în Magadan. Şi Boris Lesniak e în Magadan, şi copiii lor sunt acolo. După eliberarea lui Boris Lesniak, Nina Vladimirovna s-a căsătorit cu el imediat, dar asta nu i-a schimbat destinul.

Nina Vladimirovna a aparţinut întotdeauna de vreun partid sau a fost ea însăşi în fruntea partidului, cheltuind o energie supraomenească pentru a obţine demiterea vreunui ticălos. La fel de multă energie cheltuia şi ca să-i vină de hac vreunei personalităţi luminate.

Boris Lesniak a adus în viaţa ei alte ţeluri morale şi o cultură de nivel înalt, în spiritul căreia fusese el însuşi educat. Boris era un „socotitor” de neam, mama lui trecuse prin închisoare, prin exil. Mama lui era evreică. Tatăl – angajat al KVJD[122], ca vameş.

Boris a avut forţa să-şi aducă contribuţia în chestiuni de corectitudine personală, şi-a făcut nişte jurăminte şi le-a respectat.

Nina Vladimirovna l-a urmat, trăia prin evaluările lui şi-i ura pe toţi colegii săi de muncă, angajaţi cu contract.

Le rămân îndatorat lui Lesniak şi doctoriţei Savoeva pentru bunăvoinţa pe care mi-au arătat-o în cea mai grea perioadă pentru mine.

N-am să uit cum în fiecare seară, chiar în fiecare seară, Lesniak îmi aducea în baracă pâine sau un pumn de mahorcă – lucruri preţioase în semiexistenţa mea de atunci, ca mierlitor kolâmian în stare avansată.

În fiecare seară aşteptam această oră, bucata de pâine, pumnul de mahorcă şi mă temeam că Lesniak n-o să vină, că totul nu era decât invenţia mea, un vis, un miraj

122 Acronim pentru Calea ferată a Chinei de Est.

flămând de Kolîma.

Dar Lesniak venea, apărea în prag.

Pe atunci nici nu ştiam că Nina Vladimirovna, medicul-şef, are o relaţie de prietenie cu binefăcătorul meu. Primeam aceste pomeni ca pe un miracol. Tot binele pe care mi-l putea face Lesniak îl făcea: muncă, mâncare, odihnă. El cunoştea foarte bine Kolîma, însă putea face ceva numai cu ajutorul mâinilor Ninei Vladimirovna, ale medicului-şef. Ea era un om puternic, înălţat în rang prin tot felul de intrigi, uneltiri, pânde. Lesniak i-a arătat o altă lume.

S-a dovedit că nu aveam dizenterie.

Boala mea se numea pelagră, distrofie alimentară, scorbut, poliavitaminoză extremă, dar nu dizenterie.

După un tratament de vreo două săptămâni şi odihnă nelegală timp de două zile, am fost externat din spital. îmi îmbrăcam cu o indiferenţă totală zdrenţele lângă ieşirea din cortul de prelată, dar când încă eram înăuntru, am fost chemat în ultimul moment în cabinetul doctorului Kalembet, în acel loc retras de Mefistofel, unde mă primise Lebedev.

Nu ştiu dacă discuţia respectivă a fost ideea lui sau a făcut-o la sfatul lui Lesniak. Kalembet nu era prieten nici cu Lesniak, nici cu Savoeva.

Poate Kalembet observase în ochii mei flămânzi vreo strălucire deosebită, care-i dădeau ceva speranţe, nu ştiu. Dar pe parcursul spitalizării patul meu fusese mutat de câteva ori lângă diverşi vecini, cei mai flămânzi, cei mai disperaţi dintre „socotitori”. Patul meu de scânduri fusese pus în vecinătatea lui Roman Krivitki, secretarul-şef executiv al ziarului *Izvestia*, care avea acelaşi nume, dar nu era rudă cu celebrul ministru adjunct al forţelor armate executat de Ruhimov.

Roman Krivitki se bucura de vecinătatea mea, îmi mai povestea câte ceva despre el, dar congestia, edemul pielii lui albe, îl speria pe Kalembet. Roman Krivitki a murit lângă mine. Era interesat, firește, numai de mâncare, ca noi toţi. Dar, ca mierlitor cu state mai vechi, Roman schimba supele pe casă, casa pe pâine, pâinea pe tutun – totul în granule, în prize, în grame. Totuşi acestea erau pierderi mortale.

Roman a murit de distrofie. Patul vecinului meu s-a eliberat. Nu era un pat obişnuit din prăjini. Patul lui Krivitki avea arcuri, plasă adevărată, margini rotunde vopsite – era un pat adevărat de spital printre două sute de paturi de scânduri. Fusese tot un capriciu al distroficului în stare gravă şi Kalembet i-l îndeplinise.

Acum Kalembet mi-a spus: „Uite ce e, Şalamov, n-ai dizenterie, dar eşti epuizat. Poţi să rămâi încă două săptămâni, să faci muncă de infirmier, să iei temperatura, să însoţeşti bolnavii, să speli podelele. Într-un cuvânt, să faci tot ce face Makeev, infirmierul de acum. El a trândăvit prea mult, s-a îndopat şi astăzi o să fie externat. Hotărăşte-te. Nu te teme că iei locul altuia. Nu-ţi promit multe, dar o să te ţin două săptămâni cu «foaie de observaţie»”.

Am acceptat şi în locul meu a fost externat Makeev, protejatul felcerului angajat civil, pe nume Mihno.

Se ducea o luptă, un război serios pentru influenţă, şi felcerul cu contract, comsomolistul Mihno, îşi alegea cadrele pentru lupta împotriva lui Kalembet. Biografia lui Kalembet era mai mult decât vulnerabilă, aşa că detaşamentul de turnători în frunte cu Mihno avea de gând să-l ţină în frâu pe şeful de secţie. Dar Kalembet a dat lovitura şi l-a externat, trimiţându-l la mină pe omul de încredere al lui Mihno, *bâtovikul* Makeev.

Toate acestea le-am înţeles mai târziu, pentru moment m-am apucat să fac de zor pe infirmierul. Numai că nu aveam puterea lui Makeev, de fapt nu aveam putere deloc. Nu eram destul de îndemânatic, destul de respectuos cu superiorii. Pe scurt, m-au zburat a doua zi după ce Kalembet a fost mutat în altă parte. Dar între timp, în acea lună, am apucat să fac cunoştinţă cu Lesniak. El mi-a dat o serie întreagă de sfaturi importante. Lesniak spunea: „Să faci rost de o foaie de drum. Dacă ai foaie de drum, nu te trimit înapoi, nu-ţi vor refuza spitalizarea”. Boris, cu sfaturile lui bune, nu înţelegea că eram mierlitor de multă vreme şi niciun fel de muncă nu mă mai putea ajuta, nici măcar cea mai simbolică posibilă, precum corespondenţa, sau cea mai sănătoasă, cum ar fi culesul poamelor şi al ciupercilor, pregătirea lemnelor, pescuitul – munci nenormate, la aer curat.

Totuşi Boris şi Nina Vladimirovna se străduiau să-mi facă bine, mirându-se cât de greu se refac forţele mele. Nu aveam tuberculoză sau nefrită pentru o internare sigură, iar să baţi la uşa spitalului cu epuizare, cu distrofie alimentară era riscant, puteai să dai greş şi să nimereşti nu în spital, ci la morgă. Am reuşit cu mare greutate să ajung şi a doua oară în spital, dar am reuşit. Felcerul de la Centrul de vitamine – i-am uitat numele – mă bătea şi le permitea şi soldaţilor din escortă să mă bată zilnic în timpul repartiţiei la muncă, ca pe un leneş, ca pe un trântor sau un profitor, ca pe un „refuznic”, şi-mi refuza vehement spitalizarea. Am reuşit să-l păcălesc pe felcer, noaptea numele meu a fost trecut pe biletul de trimitere al altuia – tot OLP-ul îl ura pe felcer, aşa că s-au bucurat să mă ajute în stilul din Kolîma, şi-am luat-o târâş spre Belicia. M-am târât la propriu şase kilometri, dar am izbutit să ajung la camera de gardă. Corturile pentru cei cu dizenterie erau goale şi-am fost internat în corpul principal, unde era medic Pantiuhov. Noi, cei patru bolnavi proaspăt internaţi, ne-am înfofolit în toate saltelele şi păturile – stăteam culcaţi împreună şi împreună am clănţănit din dinţi până dimineaţa, căci nu se făcea focul în toate corturile. A doua zi am fost mutat într-un cort cu sobă, şi acolo am stat lângă sobă până când am fost chemat la injecţii sau consultaţii, înţelegând cu greu ce mi se făcea şi simţind doar foame, foame, foame.

Boala mea se numea pelagră.

În timpul celei de-a doua spitalizări am făcut cunoştinţă cu Lesniak şi Nina Vladimirovna Savoeva, medic-şef, cu Traut, Pantiuhov şi cu toţi medicii de la Belicia.

Eram într-un asemenea hal, că nu mi se mai putea face niciun bine. îmi era totuna dacă mi se face bine sau rău. Era inutil să investeşti în trupul meu pelagros de mierlitor din Kolîma chiar şi o picătură de bine. Pentru mine căldura era mai importantă decât binele. Au încercat să mă trateze cu injecţii fierbinţi[123]. Blatarii cumpărau o injecţie cu vitamina PP pentru o raţie de pâine, iar pelagroşii le vindeau pentru pâine (raţia de prânz avea trei sute de

123 Injecţii intravenoase cu soluţii care dau senzaţia de căldură în tot organismul, de exemplu, clorură de calciu sau de magneziu.

grame), şi în cabinet intra pentru perfuzie cine ştie ce infractor în locul mierlitorului. Şi injecţia i se făcea lui. Eu n-am vândut PP-ul meu nimănui şi-am primit totul în vena proprie, nu *per* os, sub formă de pâine.

Nu sunt eu în măsură să judec cine are dreptate şi cine nu. Nu condamn pe nimeni, nici pe mierlitorii care vindeau injecţiile fierbinţi, nici pe blatarii care le cumpărau.

Nu se schimba nimic. Dorinţa de a trăi nu apărea. Mâncam de parcă o făceam în gând şi înghiţeam fără poftă orice fel de hrană.

În timpul celei de-a doua spitalizări am simţit cum pielea mea se descuamează neîncetat, mă mânca pielea de pe tot corpul, mă mânca şi zbura în coji, chiar în straturi. Eram un pelagros cu un diagnostic clasic, cavaler al celor trei D: demenţă, dizenterie şi distrofie.

Nu-mi amintesc prea multe din timpul celei de-a doua spitalizări la „Belicia”. Cunoştinţe noi, chipuri, linguri linse, pârâul îngheţat, mersul după ciuperci, unde din cauza revărsării râului am rătăcit o noapte întreagă prin munţi, retrăgându-mă din calea lui. Am văzut cum ciupercile – ghebe gigantice şi mânătărci – creşteau chiar sub ochii mei, transformându-se în ciuperci de un pud, care nu încăpeau într-o găleată. Nu era un semn de demenţă, ci un spectacol real al minunilor pe care le poate da naştere hidroponica: ciupercile se transformă efectiv în Gulliveri sub ochii tăi. Poamele le culegeam, ca în Kolîma, luptându-mă: loveam cu găleata tufa de porumbe... Dar toate acestea au fost după descuamare.

Pe atunci pielea se scutura de pe mine ca pleava. În completarea rănilor date de scorbut, îmi puroiau şi degetele după osteomielita de la degerături. De la scorbut mi se clătinau dinţii, aveam răni de la piodermită; urmele lor se mai văd şi acum pe picioarele mele. Ţin minte dorinţa permanentă şi pătimaşă de a mânca, nepotolită de nimic, iar încununarea tuturor era pielea căzând în straturi.

Nu aveam dizenterie, dar aveam pelagră. Cocoloşul de mucus care m-a adus pe căile obscure ale vieţii era un cocoloş eliminat de intestinul unui pelagros. Excrementele mele erau excremente pelagroase.

Era şi mai îngrozitor, dar pe atunci mi-era totuna. Nu

eram singurul pelagros din Belicia, dar eram cazul cel mai grav, cel mai evident.

Scriam deja versuri: *Visul bolnavului de poliavitaminoză*, nu mă încumetam să mă numesc pelagros nici măcar în versuri. De fapt, nici nu ştiam prea bine ce e pelagra. Simţeam doar că degetele mele scriu, cu rimă şi fără, că degetele mele nu şi-au spus încă ultimul cuvânt.

Atunci am simţit că mi se desprinde pielea, că îmi cade de pe mână, ca o mănuşă. Era captivant, nu înfricoşător, să vezi cum pielea de pe corp ţi se desface în straturi, cad foiţe de pe umeri, de pe burtă, de pe mâini.

Eram un pelagros atât de evident, atât de clasic, încât mi se putea scoate în întregime pielea de pe ambele mâini şi de pe ambele picioare, ca mănuşile, ca şosetele.

Au început să mă arate conducerii medicale în trecere pe la spital, dar nici măcar aceste mănuşi n-au uimit pe nimeni.

A venit o zi când pielea mea s-a înnoit toată – sufletul însă nu s-a înnoit.

S-a stabilit că mănuşile şi şosetele pelagroase trebuie scoase de pe mâinile şi picioarele mele.

Mi le-au scos Lesniak şi Savoeva, Pantiuhov şi Traut şi le-au ataşat la istoricul bolii. Le-au trimis la Magadan împreună cu istoricul bolii mele, ca pe un exponat viu pentru Muzeul de istorie al regiunii sau, cel puţin, al istoriei sănătăţii în regiune.

Lesniak n-a trimis toate rămăşiţele mele împreună cu istoricul bolii. Au fost expediate doar şosetele şi o mănuşă, pe cea de-a doua am păstrat-o la mine, laolaltă cu proza scrisă pe atunci, destul de timidă, şi cu versurile şovăitoare.

Nu puteai să scrii proză sau versuri bune cu o mănuşă moartă. Mănuşa în sine era proză, incriminare, document, proces-verbal.

Însă mănuşa a pierit în Kolîma, de aceea am şi scris această povestire. Autorul garantează că modelul dactiloscopic este acelaşi la ambele mănuşi.

Trebuia să scriu demult despre Boris Lesniak şi Nina Vladimirovna Savoeva. Lui Lesniak şi Savoevăi, de asemenea şi lui Pantiuhov le sunt îndatorat pentru ajutorul real pe care mi l-au acordat în zilele şi nopţile mele cele

grele din Kolîma. Le datorez viaţa. Dacă viaţa e considerată o binefacere – lucru de care eu mă îndoiesc le sunt dator pentru ajutorul real, nu pentru compasiune, nu pentru condoleanţe, celor trei oameni reali din 1943. Trebuie să se ştie că ei au intrat în viaţa mea după opt ani de peregrinări prin mine de aur, închisori preventive şi închisori de execuţie din Kolîma. Au intrat în viaţa mierlitorului de la abatajul aurifer, din anii 37 şi 38, a cărui părere despre viaţa ca binefacere se schimbase. Pe atunci îi invidiam doar pe cei care au avut curajul să-şi pună capăt zilelor în perioada pregătirii convoiului nostru pentru Kolîma, în iulie 1937, în clădirea pentru deţinuţi din închisoarea Butârskaia. Pe acei oameni îi invidiez cu adevărat, ei n-au văzut ce-am văzut eu în următorii şaptesprezece ani.

Mi s-a schimbat concepţia despre viaţă ca binefacere, ca fericire. Kolîma m-a învăţat cu totul alte lucruri.

Principiul secolului meu, al existenţei mele personale, al întregii mele vieţi, concluzia experienţei mele personale, regula învăţată din această experienţă poate fi exprimată în câteva cuvinte. În primul rând trebuie să întorci palmele primite şi abia după aceea mila. Să ţii minte răul înaintea binelui. Să ţii minte tot binele o sută de ani, iar tot răul – două sute. Prin aceste învăţături mă deosebesc de toţi umaniştii ruşi din secolele XIX-XX.

[1972]

Galina Pavlovna Zîbalova

În primul an de război fitilul fumegând al felinarului vigilenţei a fost într-o oarecare măsură coborât. S-a scos sârma ghimpată din jurul barăcii 58-iştilor şi „duşmanilor poporului” li s-a permis să ocupe funcţii importante, precum cele de fochist, planton, paznic, pe care, conform constituţiei lagărului, le putea ocupa numai un *bâtovik*, iar în cel mai rău caz – un criminal recidivist.

Doctorul Lunin, şeful infirmeriei noastre, un deţinut realist şi pragmatic, a ajuns la concluzia corectă că trebuie să profităm de moment, să batem fierul cât era cald.

Plantonul laboratorului de chimie al raionului carbonifer Arkagala a fost prins furând glicerina statului (miere, nu alta! cincizeci de ruble borcanul!), iar noul paznic venit în locul lui a furat chiar din prima noapte de două ori mai mult. Situaţia devenise încordată. În timpul tuturor peregrinărilor mele prin lagăre am observat că orice deţinut, venind într-un loc de muncă nou, înainte de orice se uita în jur: ce s-ar putea fura de aici? Lucru valabil pentru toată lumea, de la plantoane la şefii de Direcţie. Există un fel de principiu mistic în această atracţie a rusului pentru furt. În orice caz, în condiţii de lagăr, în condiţiile Nordului, în condiţiile din Kolîma.

De toate aceste momente, de deznodământul unor situaţii care apăreau regulat, profitau „duşmanii poporului”. După eşecul carierei celui de-al doilea planton-*bâtovik*, Lunin m-a recomandat pe mine ca planton la laboratorul de chimie: n-o să fure, vezi bine, comorile chimice, iar în anii aceia, în Kolîma, orice 58-ist putea să facă focul, mai ales cu cărbuni de pământ, în soba-butoi, cu mai multă pricepere decât un fochist. Spălatul podelelor marinăreşte, cu cârpa legată de un băţ, îmi era cunoscut din 1939, din lagărul de tranzit din Magadan. La urma urmei, eu, celebrul spălător de podele din Magadan, după ce făcusem treaba asta toată primăvara lui 1939, învăţasem s-o fac pentru toată viaţa.

Pe atunci munceam într-o mină de cărbune, îndeplineam „procentul” – cărbunele nu avea legătură cu mina de aur –, dar, fireşte, nici nu visam la o muncă de basm precum cea de planton la laboratorul de chimie.

Aveam posibilitatea să mă odihnesc, să-mi spăl faţa şi mâinile; saliva îmbibată cu praf de cărbune urma să devină curată abia după multe luni de muncă în postul de planton, poate chiar ani. N-am avut ocazia să mă gândesc la culoarea salivei.

Laboratorul ocupa o baracă întreagă în sat, avea personal numeros: doi ingineri chimişti, doi tehnicieni, trei laboranţi şi era condus de o tânără comsomolistă din capitală, Galina Pavlovna Zîbalova, angajată cu contract, la fel ca şi soţul ei, Piotr Iakovlevici Podosenov, inginer auto, şeful autobazei raionului carbonifer Arkagala.

Deţinuţii se uită la viaţa celor liberi ca la un film, care ba e dramă, ba peliculă comică, ba documentar, conform împărţirii clasice a genurilor de film pentru difuzare înainte de Revoluţie. Rareori eroii filmului coboară de pe ecran în sala de vizionare a „teatrului electric” (cum se numea înainte sala de cinematograf).

Deţinuţii se uită la viaţa celor liberi ca la un film. Este o plăcere cu totul aparte. Nu trebuie să decizi nimic. Nu trebuie să intervii în această viaţă. Coexistenţa unor lumi diferite nu ridică niciun fel de probleme reale pentru deţinuţi. Este pur şi simplu o altă lume.

Acolo, eu făceam focul în sobe. Trebuie să ştii să foloseşti cărbunii de pământ, dar nu este o ştiinţă complicată. Spălam podelele. Iar cel mai important, îmi tratam degetele de la picioare: osteomielita de după 38 s-a închis abia pe Continent, cu puţin înainte de Congresul al XX-lea al partidului. Sau poate că nici atunci nu s-a închis.

Îmi schimbam bandajul, înfăşurând cârpe curate pe degetele de la ambele picioare, mustind de puroi, şi încremeneam de fericire în faţa sobei aprinse, simţind o durere discretă, junghiurile din aceste degete, rănite de mină, schilodite de aur. Fericirea deplină chiar are nevoie de o picătură de durere – despre lucrul acesta vorbeşte şi istoria societăţii şi cea a literaturii.

Acum mă durea chinuitor capul – uitasem de durerea din degete – o senzaţie fusese înlocuită de alta, mai intensă, mai vitală.

Încă nu-mi aminteam nimic, nu hotărâsem nimic, nu găsisem nimic, dar tot creierul meu, celulele lui secătuite se încordau alarmate. Memoria, inutilă pentru cel din Kolîma – de altfel, la ce i-ar folosi unui deţinut o asemenea memorie, atât de nesigură şi fragilă, atât de tenace şi atotputernică? – trebuia să-mi sugereze o decizie. Ah, ce memorie avusesem cândva, cu patru ani în urmă! Memoria mea era ca un foc de armă, dacă nu-mi aminteam ceva imediat, mă îmbolnăveam, nu puteam să fac nimic până nu-mi venea în minte ceea ce voiam. Asemenea cazuri de aducere-aminte cu întârziere au fost foarte puţine în viaţa mea, puteam să le număr. Simpla evocare a unei asemenea întârzieri mă stimula cumva, accelera goana şi

aşa rapidă a memoriei.

Dar creierul meu de acum din Arkagala, chinuit de Kolîma anului 38, chinuit de patru ani de peregrinări între spital şi abataj, păstra o anumită taină şi nu voia nicidecum să se supună ordinelor mele, rugăminţilor, implorărilor, tânguirilor.

Îmi imploram creierul, aşa cum implori fiinţa supremă, să răspundă, să-mi deschidă vreun compartiment, să lumineze vreo crăpătură întunecată, unde se ascundea ceva de care aveam nevoie.

Creierului i s-a făcut milă, mi-a îndeplinit rugămintea, a binevoit să răspundă rugăminţii mele.

Despre ce rugăminte era vorba?

Repetam la nesfârşit numele şefei mele de laborator – Galina Pavlovna Zîbalova! Zîbalova, Pavlovna! Zîbalova!

Auzisem undeva numele acesta. Cunoscusem o persoană cu numele acesta. Zîbalov, nu Ivanov, nu Petrov, nu Smirnov. Era un nume din capitală. Şi dintr-odată, transpirat de încordare, mi-am amintit. Nu Moscova, nu Leningradul, nu Kievul, unde persoana cu nume din capitală fusese aproape de mine.

În 1929 eram la prima condamnare şi munceam în Uralul de Nord, la Beriozniki, când am întâlnit la Fabrica de sodă din Beriozniki un economist, şeful Secţiei de planificare, pe deportatul Zîbalov, Pavel Pavlovici, parcă. Zîbalov fusese membru CC al menşevicilor şi-l arătau altor deportaţi de departe, din pragul biroului Fabricii de sodă, unde lucra Zîbalov. În curând, după ce-au început procesele cu răsunet, un val de deţinuţi de tot felul a invadat Beriozniki – deportaţi, deţinuţi de lagăr, colhoznici-strămutaţi – şi printre noile personaje numele lui Zîbalov a intrat oarecum în umbră. A încetat să mai fie curiozitatea din Beriozniki.

Chiar Fabrica de sodă, fostă Solvay, a devenit parte a Combinatului chimic Beriozniki, a intrat într-una din construcţiile gigant ale primului cincinal – Combinatul chimic din Beriozniki, care a absorbit sute de mii de muncitori, ingineri şi tehnicieni, autohtoni şi străini. La Beriozniki exista o aşezare a străinilor, una a deportaţilor obişnuiţi, una a strămutaţilor speciali şi a deţinuţilor de

lagăr. Într-un schimb lucrau până la zece mii de oameni numai dintre deţinuţi. Era un şantier cu o fluctuaţie incredibilă, unde într-o lună se angajau trei mii de civili, cu contract sau prin recrutare, şi de unde patru mii fugeau fără să-şi mai ia banii. Şantierul acesta încă îşi mai aşteaptă trubadurul.

Speranţele puse în Paustovski au fost deşarte. Paustovski a scris acolo *Kara-Bugaz*, ascunzându-se de mulţimea năvalnică, clocotitoare, în hotelul din Beriozniki, fără să-şi scoată deloc nasul afară.

Economistul Zîbalov a trecut din serviciul de la Fabrica de sodă la Combinatul chimic din Beriozniki: era o instituţie de anvergură, se câştigau bani mai mulţi, în plus se făcea simţit şi sistemul de vânzare a produselor pe cartelă.

La Combinatul chimic din Beriozniki, el conducea un mic cerc de studii economice pentru voluntari. Era un cerc gratuit pentru toţi doritorii, era activitatea obştească a lui Pavel Pavlovici Zîbalov, care se desfăşura în biroul principal al Combinatului chimic. Am fost şi eu la câteva cursuri ţinute de Zîbalov.

Zîbalov, profesor din capitală, deportat, ţinea cursurile cu plăcere şi uşurinţă. Ducea dorul cursurilor, a activităţii didactice. Nu ştiu dacă ţinuse şi el pe parcursul vieţii unsprezece mii de cursuri, ca un alt cunoscut de-al meu din lagăr, dar cu siguranţă numărul lor era de ordinul miilor.

Deportatului Zîbalov i-a murit soţia în Beriozniki şi i-a rămas fiica, o fetiţă de vreo zece ani, care venea uneori pe la tatăl ei în timpul cursurilor.

Eu eram foarte cunoscut acolo. Refuzasem să merg cu Berzin în Kolîma, la deschiderea Dalstroi-ului, şi încercasem să-mi găsesc de lucru în Beriozniki.

Dar în ce post? De jurist? Studiile de drept nu le terminasem. Nimeni altul decât Zîbalov m-a sfătuit să accept funcţia de şef al biroului de economie a muncii (BET) la termocentrala din Beriozniki (TEŢ) – celebrele pe atunci găselniţe lingvistice, care se năşteau tot acolo, la noi, pe şantierul primului cincinal. Directorul TEŢ era un sabotor, inginerul Kapeller, o persoană trecută prin procesele de la Şahti sau prin altele. TEŢ era de-acum în exploatare, nu în

construcţie, perioada de punere în funcţiune se prelungea cu neruşinare, însă neruşinarea fusese înălţată la rangul de lege. Kapeller, un condamnat la zece sau chiar la cincisprezece ani, nu reuşea nicicum să fie în ton cu acest şantier zgomotos, unde muncitorii şi tehnicienii se schimbau în fiecare zi, unde erau arestaţi şi executaţi şefii şi unde se descărcau garniturile de tren cu deportaţi în urma colectivizării. La el, la Kizel, Kapeller fusese condamnat pentru greşeli cu mult mai mici decât faptele revoltătoare din producţie, care se adunau aici ca o avalanşă puternică. Lângă cabinetul lui încă mai loveau ciocanele, iar la centrala montată de firma Hanomag erau chemaţi vraci de peste hotare, prin telegrame trimise de la Moscova.

Kapeller m-a primit la muncă, total indiferent – era preocupat de problemele tehnice, de tragediile tehnice, la fel de numeroase ca şi cele economice sau cele de zi cu zi.

Din partea organizaţiei de partid lui Kapeller i-a fost recomandat, în calitate de director adjunct la consfătuirile pe probleme de producţie, Timofei Ivanovici Racev, un om fără prea multă şcoală, însă foarte energic, care a stabilit drept condiţie principală celebra „gata cu vociferarea”. Biroul de economie a muncii era în subordinea lui Racev şi-am păstrat multă vreme o hârtie cu o rezoluţie de-a lui. Fochiştii depuseseră o cerere motivată enormă, în legătură cu plăţile incomplete, cu recalcularea; veniseră de multe ori pe la Racev ca să rezolve această problemă. Fără să le citească cererea, Racev a scris: „Şef. BET tov. Şalamov. Rog să lămuriţi lucrurile şi, dacă e posibil, să refuzaţi”.

Ca jurist cu studii neterminate, ajunsesem în acest post tocmai datorită sfatului lui Zîbalov:

— Acţionaţi cu mai mult curaj. Apucaţi-vă de treabă şi faceţi ce trebuie. Chiar dacă o să fiţi dat afară după două săptămâni – conform contractului colectiv, n-o să vă concedieze mai devreme –, în aceste două săptămâni veţi căpăta ceva experienţă. După aceea angajaţi-vă iar. Cinci asemenea concedieri şi sunteţi un economist gata format. Nu vă temeţi. Dacă vă loviţi de ceva complicat, veniţi la mine. O să vă ajut. Că eu nu plec nicăieri. Eu nu mă supun legilor fluctuaţiei.

Aşa că primisem această funcţie bine plătită.

Între timp, Zîbalov punea pe picioare o şcoală tehnică de economie. Pavel Pavlovici (aproape sigur avea patronimicul Pavlovici) era profesorul titular la această şcoală. Iar mie mi se pregătea acolo un loc de profesor de „igiena şi fiziologia muncii”.

Am depus o cerere la această şcoală tehnică nouă, mă gândeam deja la planul primei lecţii, când pe neaşteptate am primit o scrisoare de la Moscova. Părinţii mei erau în viaţă, colegii mei de universitate erau şi ei în viaţă, aşa că să rămân la Beriozniki era ca şi cum aş fi murit. Am plecat fără să-mi fac lichidarea la TEŢ, iar Zîbalov a rămas la Beriozniki.

Mi-am amintit de toate astea la Arkagala, în laboratorul de chimie al raionului carbonifer Arkagala, în preajma enigmei acizilor humici.

În viaţă, rolul întâmplării este imens: cu toate că ordinea mondială generală pedepseşte folosirea întâmplării în scopuri personale, se mai întâmplă şi să nu pedepsească. Problema aceasta legată de Zîbalov trebuia dusă la bun sfârşit. Sau poate că nu. Pe atunci nu mai duceam lipsa unei bucăţi de pâine. Mina nu este exploatare auriferă, iar cărbunele nu e aur. Poate că nu merita să construiesc această căsuţă din cărţi de joc – vântul va dărâma construcţia, o va risipi în cele patru colţuri ale lumii.

Cu trei ani în urmă, arestul în „cazul juriştilor” mă învăţase o lege importantă din lagăr: niciodată să nu te adresezi cu rugăminţi oamenilor pe care i-ai cunoscut cândva în libertate. Lumea e mică, asemenea întâlniri sunt posibile. În Kolîma o rugăminte de felul acesta e aproape întotdeauna neplăcută, uneori imposibilă, uneori duce la moartea celui care a cerut.

În Kolîma, de fapt, în orice lagăr, există acest pericol. Eu m-am întâlnit cu Cekanov, colegul meu de celulă în închisoarea Butârskaia. Când a preluat sectorul nostru ca şef de echipă, Cekanov nu numai că m-a recunoscut în mulţimea de muncitori, dar mă şi scotea zilnic de mână din rând, mă bătea şi mă trimitea la cele mai grele munci unde, evident, nu puteam să scot nici măcar un procent. În fiecare zi Cekanov îi raporta şefului de sector câte ceva

despre comportamentul meu, asigurându-l că va distruge această lepră, că deşi nu neagă faptul că mă cunoaşte personal, îşi va demonstra devotamentul, va justifica încrederea ce i se acordă. Cekanov fusese condamnat în baza aceluiaşi articol ca şi mine. În cele din urmă, Cekanov m-a expediat la un centru disciplinar şi-am rămas în viaţă.

Îl cunoşteam şi pe colonelul Uşakov, şeful Secţiei de anchetă, iar mai târziu al Sectorului fluvial din Kolîma, l-am cunoscut pe când era un simplu agent MUR[124], condamnat pentru nu ştiu ce infracţiune de serviciu.

N-am încercat niciodată să-i amintesc colonelului Uşakov de mine. Aş fi fost ucis în cel mai scurt timp.

În sfârşit, cunoşteam toată conducerea de vârf din Kolîma, începând cu Berzin însuşi: Vaskov, Maisuradze, Filippov, Egorov, Tvirko.

Ştiind tradiţia de lagăr, n-am ieşit niciodată din rândurile deţinuţilor ca să înmânez vreo cerere unui şef pe care-l cunoşteam personal, atrăgându-i astfel atenţia asupra mea.

În „cazul juriştilor”, la sfârşitul lui 1938, în timpul execuţiilor din Kolîma, pe când mă aflam la mina de aur Partizanul, am scăpat de glonţ doar întâmplător. În „cazul juriştilor” provocarea era îndreptată în totalitate împotriva preşedintelui Dalkraisud[125], Vinogradov. Acesta era acuzat că-i dăduse o pâine şi un loc de muncă colegului său de la Facultatea de drept sovietic, Dmitri Sergheevici Parfentiev, fost procuror al Celiabinskului şi apoi al Kareliei.

În timpul unei vizite la mina de aur Partizanul, Vinogradov, preşedintele Dalkraisud-ului, nu considerase necesar să ascundă faptul că-l cunoştea pe unul dintre muncitorii de la abataj, pe profesorul Parfentiev, şi îl rugase pe directorul minei, L.M. Anisimov, să-i găsească acestuia o muncă mai uşoară.

Ordinul a fost executat imediat şi Parfentiev a fost numit fierarciocănar – nu se găsise o muncă mai uşoară la mină, dar era ferit de vânt pe un ger de minus şaizeci de grade într-un abataj deschis, şi nu muncea la rangă, la

124 Acronim pentru Miliţia judiciară a Moscovei.

125 Tribunalul Regional al Nordului îndepărtat.

lopată, la târnăcop. E drept, în fierărie uşa întredeschisă se trântea, ferestrele erau deschise, dar acolo era focul cuptorului, te puteai adăposti, dacă nu de frig, măcar de vânt. Iar troţkistul, „duşmanul poporului”, Parfentiev era operat la un plămân din cauza tuberculozei.

Directorul minei Partizanul, Leonid Mihailovici Anisimov, a îndeplinit dorinţa lui Vinogradov, dar a informat imediat printr-un raport toate instanţele necesare şi posibile. A fost începutul „cazului juriştilor”. Căpitanul Stolbov, şeful SPO din Magadan, a arestat toţi juriştii din Kolîma, le-a verificat relaţiile, aplicând pedepse, biciuind şi strângând arcanul provocărilor.

La mina Partizanul am fost arestaţi eu şi Parfentiev – ne-au dus la Magadan şi ne-au băgat în închisoarea de acolo.

Însă după o zi a fost arestat căpitanul Stolbov, fiind eliberaţi toţi cei arestaţi cu mandate semnate de el.
Am povestit amănunţit despre toate acestea în *Conspiraţia juriştilor*[126], unde fiecare literă are valoare de document.

Am fost eliberat, dar nu în libertate; în Kolîma, prin libertate se înţelege că rămâi tot în lagăr, dar în baraca comună, cu drepturi comune. În Kolîma nu există libertate.

Mi-au dat drumul împreună cu Parfentiev şi ne-au trimis într-un lagăr de tranzit de treizeci de mii de persoane, cu o ştampilă specială violet pe dosarul personal: „Venit de la închisoarea din Magadan”. Această ştampilă mă condamna să rămân un număr nesfârşit de ani în raza vigilenţei, în atenţia conducerii, până când ştampila violet de pe vechiul dosar personal avea să fie înlocuită de coperta curată a unui nou dosar personal, a unei noi condamnări. Cel puţin e bine că această nouă condamnare n-a fost dată „cu greutate” – cu un glonte de şapte grame. De altfel, nu ştiu dacă e bine: condamnarea dată „cu greutate” m-ar fi cruţat de chinurile ulterioare, de mulţi ani, de care nu avea nimeni nevoie, nici măcar eu, pentru completarea experienţei mele sufleteşti sau morale şi a rezistenţei fizice.

În orice caz, amintindu-mi de toate pribegiile de după

126 Vezi Povestiri din Kolîma (I), Editura Polirom, 2015.

arestul în „cazul juriştilor”, la mina de aur Partizanul, mi-am impus o regulă: niciodată să nu mă adresez cunoscuţilor din proprie iniţiativă şi să nu evoc în Kolîma umbrele de pe Continent.

Dar în privinţa Zîbalovei nu ştiu de ce mi se părea că nu-i voi face niciun rău posesoarei acestui nume. Era un om bun şi, chiar dacă făcea diferenţa între un om liber şi un deţinut, n-o făcea de pe poziţia de duşman activ al deţinuţilor – aşa erau instruiţi toţi angajaţii în toate secţiile politice ale Dalstroi-ului, încă din momentul încheierii contractelor. Deţinutul simte întotdeauna în omul 1 liber o nuanţă: dacă există sau nu în contracte şi altceva în afară de instrucţiunile oficiale. Sunt aici multe nuanţe – câţi oameni, atâtea nuanţe. Dar există o limită, o trecere, o graniţă între bine şi rău, graniţa morală care se simte imediat.

Galina Pavlovna, la fel ca soţul ei Piotr Iakovlevici, nu se postase pe o poziţie extremă de duşman activ al oricărui puşcăriaş numai pentru că era deţinut, cu toate că Zîbalova era secretarul organizaţiei de comsomol a raionului carbonifer Arkagala. Piotr Iakovlevici nu era membru de partid.

Seara, Galina Pavlovna rămânea adeseori în laborator până târziu; e puţin probabil ca baraca de familişti în care locuiau să fi fost mai confortabilă decât micile cabinete ale laboratorului chimic.

Am întrebat-o pe Galina Pavlovna dacă la sfârşitul anilor ’20 şi începutul anilor ’30 n-a locuit cumva la Beriozniki, în Ural.

— Ba da!

— Tatăl dumneavoastră era Pavel Pavlovici Zîbalov?

— Pavel Osipovici.

— Exact. Pavel Osipovici. Dumneavoastră eraţi o fetiţă de vreo zece ani.

— Paisprezece.

— Aveaţi un palton de culoare bordo.

— Era o şubă vişinie.

— Ei, şubă. îi aduceaţi micul dejun lui Pavel Osipovici.

— Da, îi aduceam. Acolo a murit mama mea, la Ciurtan.

Piotr Iakovlevici era şi el cu noi în laborator.

— Uite, Petia, Varlam Tihonovici îl cunoaşte pe tata.

— Frecventam cercul lui.

— Iar Petia e din Beriozniki. Localnic. Părinţii lui au o casă în Veretie.

Podosenov îmi spuse câteva nume, ca Sobianikov şi Kicin, cunoscute în Beriozniki, în Usolie, în Solikamsk, în Ciurtan şi în Dediuhin, dar eu, din motive legate de biografia mea, nu avusesem posibilitatea să-i ţin minte şi să-i cunosc pe cei din partea locului.

Pentru mine toate numele acestea sunau precum „indienii Sioux şi comanşii", ca versurile într-o limbă străină, dar Piotr

Iakovlevici le spunea ca pe o rugăciune, însufleţindu-se tot mai tare.

— Acum toate acestea sunt acoperite de nisip, spuse Podosenov. împreună cu Combinatul chimic.

— Tata e acum în Donbas, spuse Galina Pavlovna.

Am înţeles că tatăl ei era în continuare deportat.

Asta a fost tot. Simţeam o reală satisfacţie, o sărbătoare pentru că sărmanul meu creier funcţionase atât de bine. O satisfacţie pur academică.

Au trecut vreo două luni, nu mai mult, şi Galina Pavlovna, venind la muncă, m-a chemat în cabinetul ei.

— Am primit o scrisoare de la tata. Iat-o.

Am citit rândurile scrise limpede, cu un scris mare, cu totul necunoscut mie:

„Pe Şalamov nu-l cunosc şi nu-mi amintesc de el. Asemenea cercuri am condus de-a lungul a douăzeci şi şapte de ani de exil, oriunde m-aş fi aflat. Le conduc şi acum. Dar nu asta e problema. Ce-i cu scrisoarea asta a ta? E o verificare? Şi pe cine verifici? Pe Şalamov? Pe tine? Pe mine? în ce mă priveşte – scria cu scrisul lui mare Pavel Osipovici Zîbalov –, răspunsul meu e acesta. Poartă-te cu Şalamov aşa cum te-ai purta cu mine, dacă m-ai întâlni în Kolîma. Dar ca să ştii răspunsul meu, nu era nevoie să-mi scrii".

— Vedeţi ce-a ieşit... spuse cu amărăciune Galina Pavlovna. Nu-l cunoaşteţi pe tata. Nu-mi va ierta niciodată această greşeală.

— Nu v-am spus nimic ieşit din comun.

— Nici eu nu i-am scris tatii nimic ieşit din comun. Dar vedeţi cum priveşte el lucrurile acestea. Nu mai puteţi lucra ca planton, chibzuia cu tristeţe Galina Pavlovna. Iar trebuie să căutăm un planton nou. O să vă angajez ca tehnician, avem un post vacant pe statele pentru angajaţi civili. După ce pleacă Svişcev, directorul raionului carbonifer, o să-l înlocuiască inginerul-şef Iuri Ivanovici Cociura. O să vă fac documentele prin intermediul lui.

Nimeni n-a fost disponibilizat din laborator, n-am fost nevoit să merg pe un „loc ocupat”, aşa că sub îndrumarea şi cu ajutorul inginerilor Sokolov şi Oleg Borisovici Maksimov, astăzi membru prosper al Academiei de Ştiinţe din Extremul Orient, mi-am început cariera de laborant şi tehnician.

Pentru soţul Galinei Pavlovna, Piotr Iakovlevici Podosenov, am scris la rugămintea lui o amplă lucrare ştiinţifică în domeniul cercetării literare: am alcătuit din memorie un dicţionar de argou al blatarilor, care cuprindea formarea cuvintelor, variantele, definiţiile. Dicţionarul conţinea în jur de şase sute de cuvinte, nu în genul materialelor de specialitate pe care le editează miliţia judiciară pentru angajaţii săi, ci într-un alt mod, mai pe larg şi într-o formă mai expresivă. Dicţionarul dăruit lui Podosenov este singura mea lucrare în proză scrisă în Kolîma.

Fericirea mea senină n-a fost întunecată de faptul că Galina Pavlovna şi-a părăsit soţul, idila de cinema rămânea o idilă de cinema. Eu eram doar un spectator, pentru care nici măcar prim-planul vieţii altuia, al dramei altuia, al tragediei altuia nu creează iluzia vieţii.

Şi nu Kolîma – ţinut unde se acutizau la maximum toate aspectele legate de problemele familiei şi ale femeii, se acutizau până la monstruozitate, până la perturbarea tuturor dimensiunilor în toate felurile – a fost cauza destrămării acestei familii.

Galina Pavlovna era inteligentă, de o frumuseţe uşor mongoloidă, era inginer-chimist, reprezentanta unei profesii noi, foarte la modă pe atunci, singura fiică a unui deportat politic rus.

Piotr Iakovlevici era un bărbat timid din Perm, mai prejos decât soţia sa în toate – ca dezvoltare intelectuală, ca interese şi exigenţe. Se vedea cu ochiul liber că erau nepotriviţi şi, deşi fericirea de familie nu cunoaşte legi, în cazul de faţă, acestui cuplu îi era scris, pare-se, să se destrame, cum, de altfel, se poate întâmpla oricărei familii.

Kolîma a accelerat, a catalizat procesul destrămării.

Galina Pavlovna avea o idilă cu inginerul-şef al raionului carbonifer, Iuri Ivanovici Kociura, mai exact nu o idilă, ci o a doua dragoste. Kociura avea copii, familie. Şi eu i-am fost arătat lui Kociura înaintea iniţierii mele ca tehnician.

— Acesta e omul, Iuri Ivanovici.

— Bine, a spus Iuri Ivanovici, fără să se uite nici la mine, nici la Galina Pavlovna, ci privind direct în podeaua din faţa lui. Întocmiţi un raport de angajare.

Însă drama abia urma să aibă loc. Soţia lui Kociura a înaintat o cerere Direcţiei politice a Dalstroi-ului, comisia s-a deplasat nu o dată la faţa locului, a audiat martorii, a adunat semnături. Autoritatea statului, cu întregul ei aparat, s-a ridicat în apărarea primei familii, cu care semnase contractul cu Dalstroi la Moscova.

La îndemnul Moscovei, care spunea că despărţirea va ucide cu siguranţă dragostea şi-l va restitui pe Iuri Ivanovici soţiei, instanţele supreme din Magadan au concediat-o pe Galina Ivanovna şi-au transferat-o în altă parte.

Se înţelege de la sine că aceste transferuri n-au rezolvat niciodată nimic şi nici n-aveau cum să rezolve ceva. Cu toate acestea, despărţirea de iubită este singura cale aprobată de stat în vederea îndreptării situaţiei. Alte metode, în afară de cea indicată în *Romeo şi Julieta*, nu există. Aceasta era tradiţia societăţii primitive, iar civilizaţia n-a adus nimic nou.

După scrisoarea primită de la tată, Galina Pavlovna devenise mai prietenoasă cu mine.

— Uite-l, Varlam Tihonovici, pe Postnikov, cel cu mâinile.

Cum să nu vreau să-l văd pe Postnikov, cel cu mâinile!

Cu câteva luni în urmă, pe când mă speteam încă la

Kadâkcian, iar mutarea la Arkagala – chiar şi la mină, nu în laborator – părea un miracol irealizabil, lângă baraca noastră, adică lângă cortul de prelată, izolat termic în vederea gerului de minus şaizeci de grade cu un strat de carton gudronat sau de ruberoid, nu mai ţin minte, şi cu douăzeci de centimetri de aer – căptuşeală de aer, conform instrucţiunilor de la Magadan-Moscova – într-o noapte a apărut un evadat.

Prin Arkagala, prin taigaua din jur, pe râurile, colinele şi defileurile ei, trece drumul cel mai scurt dinspre Continent pe uscat – prin Iakutia, Aldan, Kolîma, Indighirka.

Traseul migraţiei, harta lui secretă, este ascuns în pieptul evadaţilor: oamenii merg, ghicind direcţia instinctiv. Direcţia este corectă, ca migraţia gâştelor sau a cocorilor. Ciukotka nu e insulă, ci peninsulă, Pământul cel Mare este numit Continent după o mie de analogii: calea lungă pe mare, trimiterea în porturi, pe lângă insula Sahalin – locurile ocnei ţariste.

Toate acestea le ştie şi conducerea. De aceea, vara, în jurul Arkagalei sunt plasate posturi, detaşamente de intervenţie, operativi în civil şi în uniformă.

Cu câteva luni în urmă, sublocotenentul Postnikov prinsese un evadat, n-avea chef să-l ducă la Kadâkcian – erau zece – cincisprezece kilometri până acolo –, aşa că l-a împuşcat pe loc.

Ce trebuie să prezinţi la Secţia de evidenţă în cazul unei investigaţii, aproape în toată lumea? Cum să identifici o persoană? Există un asemenea act de identitate, unul foarte exact: amprenta dactiloscopică a celor zece degete. Ea se păstrează în dosarul personal al fiecărui deţinut – la Moscova, în Arhiva centrală, şi la Magadan, la administraţia locală.

Fără să se mai ostenească să ducă deţinutul prins la Arkagala, tânărul locotenent Postnikov i-a tăiat cu toporul ambele mâini, le-a pus în servietă şi a dus raportul despre captura evadatului.

Dar fugarul s-a ridicat şi-a venit noaptea la noi în baracă, palid – pierduse mult sânge, nu putea vorbi, doar îşi întindea braţele. Brigadierul nostru s-a dus după escortă şi l-au dus pe evadat în taiga.

Nu ştiu dacă pe evadat l-au predat viu la Arkagala sau pur şi simplu l-au dus în tufişuri şi l-au ucis de-a binelea – aceasta ar fi fost soluţia cea mai simplă şi pentru evadat, şi pentru escortă, şi pentru sublocotenentul Postnikov.

Postnikov n-a primit niciun fel de sancţiune. De fapt, nimeni nu se aştepta la aşa ceva. Însă au fost multe discuţii despre Postnikov, chiar şi în acea lume flămândă şi silnică în care trăiam pe-atunci; incidentul era încă proaspăt.

De aceea, luând o bucată de cărbune ca să încing soba, am intrat în cabinetul directoarei.

Postnikov era foarte blond, dar nu din categoria albinoşilor, mai degrabă cu o fizionomie nordică, ochi albaştri, constituţie de coastă, înălţimea puţin peste medie. Un om cât se poate de obişnuit.

Îmi amintesc că-l scrutam cu interes, căutând pe chipul speriat al sublocotenentului un semn cât de mic al tipului lavaterian, lombrosian...

Stăteam într-o seară lângă sobă şi Galina Pavlovna mi-a spus:

— Vreau să mă sfătuiesc cu dumneavoastră.

— În legătură cu ce?

— În legătură cu viaţa mea.

— Galina Pavlovna, de când am devenit adult, trăiesc după o poruncă importantă: „Nu-l învăţa pe aproapele tău”. În stilul preceptelor evanghelice. Fiecare destin este irepetabil. Orice reţetă e falsă.

— Dar eu credeam că scriitorii...

— Nenorocirea literaturii ruse, Galina Pavlovna, constă în faptul că se bagă în treburile altora, îndrumă destinele altora, îşi exprimă punctul de vedere în legătură cu probleme la care nu se pricepe deloc, fără să aibă vreun drept să se amestece în problemele morale şi să judece, cu atât mai mult cu cât nu ştie nimic şi nici nu vrea să ştie.

— Bine. Atunci o să vă spun o poveste, iar dumneavoastră s-o apreciaţi ca pe o operă literară. Iau asupra mea întreaga răspundere pentru convenţionalism sau realism, care mie mi se par unul şi acelaşi lucru.

— Minunat. Să încercăm cu povestea.

Galina Pavlovna a schiţat rapid una dintre cele mai banale scheme de triunghi conjugal, iar eu am sfătuit-o să

nu-şi părăsească soţul.

Dintr-o mie de motive. În primul rând, obişnuinţa, cunoaşterea omului, cât de mică, dar unică, în timp ce dincolo te aşteaptă surpriza, o cutie cu lucruri neaşteptate. Desigur, se poate pleca şi din acea relaţie.

Al doilea motiv: Piotr Iakovlevici Podosenov era, evident, un om bun. Fusesem în ţinuturile lui natale, scrisesem pentru el cu sinceră simpatie o lucrare despre blatari, iar pe Kociura nu-l cunoşteam deloc.

În sfârşit, în al treilea rând, cel mai important, nu-mi plac schimbările de niciun fel. Eu mă întorc să dorm acasă; în casa în care locuiesc nu-mi place nimic nou, nici măcar în mobilier, mă obişnuiesc greu cu mobila nouă.

Schimbările năvalnice din viaţa mea au venit întotdeauna împotriva voinţei mele, din reaua-voinţă a cuiva, pentru că eu n-am căutat niciodată schimbări, n-am căutat mai binele când aveam binele.

Mai era un motiv, care îi uşura sfetnicului păcatul lui de moarte. Când e vorba de chestiuni legate de inimă, se acceptă doar acele sfaturi care nu contrazic voinţa lăuntrică a omului – restul este refuzat sau anulat prin substituirea noţiunilor.

Ca orice oracol, nu riscam prea multe. Nu-mi riscam nici măcar buna reputaţie.

Am prevenit-o pe Galina Pavlovna că sfatul meu era unul pur literar şi că nu ascundea niciun fel de obligaţii morale.

Dar înainte ca Galina Pavlovna să ia o decizie, în povestea aceasta s-au amestecat forţele supreme, în deplină concordanţă cu tradiţiile naturii, grăbită să-i vină în ajutor Arkagalei.

Piotr Iakovlevici Podosenov, soţul Galinei Pavlovna, a fost ucis. O compoziţie eschiliană, cu un episod narativ clasic. Podosenov a fost lovit în întunericul iernii de o maşină în trecere şi a murit la spital. În Kolîma se întâmplau multe asemenea catastrofe rutiere, aşa că nu s-a vorbit deloc despre posibilitatea sinuciderii. El nici măcar nu s-ar fi sinucis. Într-un fel, era fatalist: dacă n-a fost să fie, înseamnă că n-a fost să fie. S-a dovedit însă că a fost să fie. Podosenov nu trebuia să moară. Oare oamenii sunt uciși

pentru că au un caracter bun? Desigur, în Kolîma binele este un păcat, dar şi răul este un păcat. Această moarte n-a rezolvat nimic, n-a dezlegat niciun nod, nu l-a tăiat, totul a rămas la fel ca înainte. Era doar evident că forţele supreme s-au interesat de această mică, neînsemnată tragedie din Kolîma, s-au interesat de soarta unei femei.

În locul Galinei Pavlovna a venit un chimist nou, un director nou. Prima lui dispoziţie a fost să fiu concediat, mă aşteptam la asta. În privinţa deţinuţilor, dar se pare că şi a oamenilor liberi, conducerea din Kolîma n-are nevoie de formularea unor motive, de fapt nici nu mă aşteptam la explicaţii. Ar fi fost mult prea literar, mult prea pe gustul clasicilor ruşi. Pur şi simplu, dimineaţa, la repartizarea la muncă, dispecerul lagărului a strigat numele meu pe lista deţinuţilor trimişi la mină. Am intrat în rând, mi-am aranjat mănuşile, şeful escortei ne-a numărat, a dat comanda şi-am pornit-o pe drumul bine cunoscut.

Pe Galina Pavlovna n-am mai văzut-o niciodată.

[1970-1971]

Lioşa Cekanov sau colegi de proces în Kolîma

Lioşa Cekanov, din neam de plugari, cu studii de tehnician constructor, a fost vecinul meu de prici în celula 69 din închisoarea Butârskaia, în primăvara şi vara lui 1937.

Ca staroste de celulă, i-am acordat lui Lioşa Cekanov, ca şi multor altora, primul ajutor: i-am făcut prima injecţie cu elixirul curajului, al speranţei, al sângelui rece, al furiei şi orgoliului – o combinaţie medicamentoasă complexă, necesară omului în închisoare, mai ales unui novice. Blatarii – nimeni nu poate pune la îndoială experienţa lor seculară – exprimă acest sentiment prin trei precepte cunoscute: nu crede, nu te teme şi nu cere.

Lioşa Cekanov a prins puteri sufleteşte şi în iulie a plecat spre îndepărtatele ţinuturi ale Kolîmei. Lioşa fusese condamnat în aceeaşi zi cu mine, conform aceluiaşi articol şi cu aceeaşi pedeapsă. În Kolîma ne-au dus în acelaşi

vagon.

Am subapreciat perfidia conducerii – până la sosirea noastră, din raiul pe pământ, Kolîma trebuia să se transforme în iadul pe pământ.

Eram duşi în Kolîma să murim şi din decembrie 1937 ne-au azvârlit pradă execuţiilor lui Garanin[127], bătăilor, foamei. Listele celor executaţi se citeau zi şi noapte.

Pe toţi cei care n-au pierit în Serpantinnaia – închisoarea preventivă a Direcţiei minelor, unde în anul 1938 au fost împuşcaţi în huruitul tractoarelor zeci de mii de oameni – i-au împuşcat după liste citite zilnic în acordurile orchestrei, în sunet de fanfară, de două ori pe zi, în timpul repartizării la muncă, pentru tura de zi şi cea de noapte.

Rămas întâmplător în viaţă după acele evenimente sângeroase, n-am reuşit să evit soarta care-mi fusese hărăzită încă de la Moscova: în 1943 am primit o nouă condamnare de zece ani.

M-am „sleit de puteri” de zeci de ori, am bătut întruna drumul de la abataj la spital şi înapoi, iar în decembrie 43 am nimerit într-o tabără de muncă minusculă, care construia o nouă mină de aur: Spokoinîi.

Şefii de echipă sau supraveghetorii, cum li se spune în Kolîma, erau pentru mine persoane de un rang prea înalt, cu o misiune aparte, cu un destin aparte, liniile vieţii lor nu se puteau intersecta cu ale mele.

Şeful nostru de echipă a fost mutat în altă parte. Fiecare deţinut are un destin, care se împleteşte cu bătăliile unor forţe supreme. Omul-deţinut sau deţinutul-om, fără să o ştie, devine arma unei bătălii străine lui, şi piere, ştiind pentru ce, dar nu şi de ce. Sau ştie de ce, dar nu ştie pentru ce.

Conform legilor acestui destin tainic, şeful nostru de echipă a fost dat jos şi mutat în altă parte. Nu ştiam şi n-aveam nevoie să ştiu nici numele şefului de echipă, nici noua lui funcţie.

---

127 Stepan Nikolaevici Garanin (1898-1950), colonel, în perioada 1937-1938 comandant al Lagărului de Nord-Est. De numele lui sunt legate represaliile în masă din lagărele Dalstroi-ului, cunoscute ca „garaninşcina“.

În brigada noastră, unde erau cu totul zece mierlitori, a fost numit un nou şef de echipă.

Kolîma, şi nu doar Kolîma, se deosebeşte prin faptul că acolo toţi sunt şefi, absolut toţi. Chiar şi o brigadă mică din doi oameni are un superior şi un subaltern; în pofida caracterului universal al sistemului binar, oamenii nu sunt întotdeauna împărţiţi în părţi egale, doi oameni nu sunt împărţiţi în părţi egale. La fiecare cinci persoane este desemnat un brigadier permanent care, desigur, nu este absolvit de muncă, ci e un muncitor ca toţi ceilalţi. La o brigadă de cincizeci de oameni există întotdeauna un brigadier absolvit de muncă, adică un brigadier cu bâtă.

Trăieşti fără niciun fel de speranţe, iar căile destinului sunt neştiute.

Armă a politicii statului, mijloc de distrugere fizică a duşmanilor politici ai statului – iată rolul principal al brigadierului în producţie, mai ales dacă aceasta serveşte lagărele de exterminare.

În lagăr, brigadierul nu poate apăra pe nimeni, el însuşi este condamnat, dar se va căţăra tot mai sus, se va agăţa de orice pai pe care i-l aruncă autorităţile şi, în numele acestei salvări iluzorii, îi va nenoroci pe alţii.

Pentru autorităţi, alegerea brigadierilor este o sarcină de cea mai mare importanţă.

Brigadierul este cumva stâlpul şi susţinătorul brigăzii, dar numai în limitele fixate de sus. El însuşi este strict controlat, cu rapoarte false nu poţi ajunge departe: la următoarea măsurătoare, topograful de mină va descoperi înşelăciunea, metrii cubi falşi, raportaţi în avans, şi atunci s-a zis cu brigadierul.

De aceea, brigadierul alege calea verificată, sigură: să scoată aceşti metri cubi din muncitorii mierlitori, să-i scoată în sens concret, fizic – cu târnăcopul pe spinare –, şi îndată ce nu mai rămâne nimic de scos, s-ar părea că brigadierul ar trebui să devină muncitor, să împărtăşească soarta oamenilor pe care i-a ucis.

Dar nu se întâmplă aşa. Este transferat într-o brigadă nouă, ca experienţa lui să nu se irosească. Brigadierul se răfuieşte cu noua brigadă. El trăieşte, iar brigada lui e în pământ.

În afară de brigadier, mai există şi locţiitorul lui, conform schemei: plantonul, ajutorul ucigaşului, cel care îi apără somnul de atacuri.

În anii războiului, în timpul vânătorii de brigadieri din lagărul Spokoinîi, a fost aruncat în aer cu amonit tot colţul barăcii unde dormea brigadierul. Aşa era cel mai sigur. Au pierit şi brigadierul, şi plantonul, şi prietenii lor cei mai apropiaţi, care dormeau lângă şeful lor ca să-l ferească de mâna vreunui răzbunător, înarmată cu un cuţit.

În Kolîma crimele brigadierilor sunt nenumărate; ei sunt de fapt executanţii politicii înalte a Moscovei din anii stalinişti.

Dar nici brigadierul nu scapă de control. Este urmărit în viaţa de zi cu zi de supraveghetorii din OLP, în acele câteva ore când deţinutul nu este la muncă şi doarme într-o stare de semiconştienţă.

Îl urmăreşte şi comandantul OLP-ului, îl urmăreşte şi anchetatorul.

În Kolîma toţi se urmăresc unii pe alţii şi denunţă zilnic unde trebuie.

Informatorii-turnători nu prea au îndoieli: trebuie raportat totul, iar autorităţile vor lămuri după aceea ce a fost adevărat şi ce nu. Adevărul şi minciuna sunt categorii cu totul nepotrivite pentru un informator.

Dar acestea sunt observaţii din interiorul zonei, din interiorul unui suflet din lagăr. Munca brigadierului este urmărită cu meticulozitate şi strict oficial de şefii lui de producţie: şeful de echipă, numit în Kolîma supraveghetor, ca în Sahalin. Supraveghetorul este urmărit de supraveghetorul-şef, acesta, la rândul lui – de şeful de şantier al sectorului, şeful de şantier – de şeful sectorului, şeful sectorului – de inginerul-şef şi de directorul minei. Nu vreau să duc această ierarhie mai sus, ea este extrem de ramificată, diversă, oferă libertate de mişcare fanteziei de inspiraţie dogmatică sau poetică.

Este important de subliniat că brigadierul este punctul de contact dintre cer şi pământ în viaţa de lagăr.

Dintre cei mai buni brigadieri, care şi-au demonstrat zelul de ucigaşi, se recrutează supraveghetorii, şefii de echipă, un rang mai înalt decât cel de brigadier. Şeful de

echipă a parcurs deja calea sângeroasă a brigadierului. Pentru muncitori autoritatea şefului de echipă este nelimitată.

La lumina pâlpâitoare a lămpiţei cu benzină din Kolîma, alcătuită dintr-o cutie de conservă cu patru ţevişoare, în care ard fitiluri din cârpă – singura lumină în afară de sobe şi soare pentru muncitorii şi mierlitorii din Kolîma – am desluşit ceva cunoscut în înfăţişarea noului şef de echipă, noul stăpân al vieţii şi morţii noastre.

O speranţă plină de bucurie mi-a încălzit muşchii. Era ceva familiar la chipul noului supraveghetor. Ceva foarte de demult, dar real, veşnic viu, ca memoria umană.

Este foarte greu să-ţi urneşti memoria într-un creier uscat şi flămând, efortul de a-mi aminti era însoţit de o durere acută, un soi de durere cu adevărat fizică.

Colţişoarele memoriei măturaseră de mult tot gunoiul inutil, cam ca versurile. Un gând mai important, mai etern decât arta se încorda, răsuna, dar nu izbutea nicidecum să pătrundă în vocabularul meu de atunci, în puţinele porţiuni ale creierului pe care le mai folosea mintea meu de mierlitor. Parcă degetele de fier ale cuiva îmi striveau memoria, ca pe un tub cu clei stricat, storcând, împingând spre ieşire picătura, stropul care mai păstra trăsături umane.

Acest proces al aducerii aminte, la care participa întregul corp – sudoarea rece, care se ivise pe pielea uscată, nici măcar sudoare nu aveam, ca să mă ajute să accelerez procesul – s-a încheiat cu o victorie... în creier apăru numele: Cekanov!

Da, era el, Lioşa Cekanov, vecinul meu din închisoarea Butârskaia, cel pe care îl scăpasem de frică în faţa anchetatorului. În baraca mea rece şi înfometată venise salvarea; trecuseră opt ani de atunci, opt secole, secolul al XII-lea începuse demult, sciţii îşi înşeuau caii pe pietrele Kolîmei, sciţii îşi înmormântau regii în mausolee şi milioane de truditori fără nume zăceau înghesuiţi în gropile comune din Kolîma.

Da, era el, Lioşa Cekanov, tovarăşul din tinereţea mea luminoasă, a iluziilor luminoase din prima jumătate a anului 37, care încă nu cunoşteau destinul ce le fusese hărăzit.

În baraca mea rece şi înfometată venise salvarea sub înfăţişarea lui Lioşa Cekanov, tehnician-constructor, noul nostru şef de echipă.

Era grozav! Era o întâmplare minunată, pe care a meritat s-o aştept opt ani!

Îmi permit să-mi declar prioritatea în ceea ce priveşte neologismul „sleire” sau cel puţin în ceea ce priveşte forma lui vremelnică. Mierlitorul, cel care „s-a sleit”, nu ajunge astfel într-o singură zi. Se acumulează nişte pierderi, la început fizice, apoi morale – rămăşiţele acelor nervi, vase şi ţesuturi nu mai sunt de ajuns ca să menţină vechile sentimente.

În schimbul lor vin altele noi, un surogat de sentimente, un surogat de speranţe.

În procesul „sleirii” există o anumită limită, când se pierd ultimele puncte de sprijin, acel hotar după care totul se află dincolo de bine şi de rău, şi chiar procesul „sleirii” prinde viteză ca o avalanşă. E o reacţie în lanţ, ca să ne exprimăm într-un limbaj modern.

Pe atunci noi nu ştiam de bomba atomică, de Hiroshima şi de Fermi. În schimb cunoşteam la perfecţie caracterul incontrolabil, ireversibil al „sleirii”.

În limbajul blatarilor există o găselniţă genială pentru această reacţie în lanţ: termenul intrat în dicţionar „a se rostogoli la vale”, un termen absolut exact, creat fără statistica lui Fermi.

De aceea a şi fost consemnată, în statistica nu prea numeroasă şi în numeroasele memorii, formula exactă, dobândită istoric: „Omul se poate slei în două săptămâni”. Aceasta este media pentru un om voinic, dacă îl ţii în frigul de minus cincizeci-şaizeci de grade din Kolîma, câte paisprezece ore pe zi, la muncă grea, bătut, hrănit doar cu raţia de lagăr, fără să-l laşi să doarmă.

Pe lângă toate acestea, în Nordul Extrem aclimatizarea nu este un lucru deloc uşor.

De aceea copiii lui Medvedev nu pot pricepe cum de a murit aşa de repede tatăl lor, un bărbat sănătos de vreo patruzeci de ani, dacă prima scrisoare le-a trimis-o din Magadan, de pe vapor, iar a doua din spitalul Seimcian, aceasta fiind ultima. De aceea şi generalul Gorbatov, odată

ajuns la mina de aur Maldiak[128], s-a transformat în două săptămâni într-un invalid deplin şi doar trimiterea lui întâmplătoare la pescuit pe Ola, pe coastă, i-a salvat viaţa. De aceea şi Orlov, referentul lui Kirov, în iarna lui 1938, în momentul execuţiei sale la Partizanul, ajunsese un mierlitor, care oricum nu şi-ar mai fi găsit locul pe pământ.

Două săptămâni – acesta este termenul care transformă un om sănătos într-un mierlitor.

Ştiam toate acestea, înţelegeam că nu munca e salvarea şi-am tot bătut drumul de la spital la abataj şi înapoi timp de opt ani. În sfârşit, venise salvarea. Mâna providenţei îl adusese pe Lioşa Cekanov în baraca noastră în momentul cel mai necesar.

Am adormit liniştit şi somnul mi-a fost adânc şi vesel, cu senzaţia vagă a unui eveniment îmbucurător care trebuia să aibă loc din clipă în clipă.

În ziua următoare, la repartizare – aşa se numeşte pe scurt procedura de repartiţie la diferite munci, care se desfăşoară în Kolîma la aceeaşi oră, şi pentru şefii de echipă, şi pentru milioanele de oameni, la dangătul unei şine, ca la strigătul muezinului, ca la bătaia clopotului din clopotniţa Ivan cel Mare (în limba rusă, Groaznic şi Mare sunt sinonime) – m-am convins de minunata mea dreptate, de minunata mea speranţă.

Noul şef de echipă era într-adevăr Lioşa Cekanov.

Dar într-o asemenea situaţie nu e suficient să recunoşti pe cineva, trebuie să fii şi tu recunoscut printr-o iradiere reciprocă din ambele părţi.

După chipul lui Lioşa Cekanov se vedea clar că m-a recunoscut şi că, fireşte, mă va ajuta. Lioşa Cekanov mi-a zâmbit cu căldură.

S-a informat pe loc la brigadier în legătură cu comportamentul meu la muncă. Caracterizarea a fost negativă.

— Păi cum vine asta, otreapă, rosti tare Lioşa Cekanov, privindu-mă drept în ochi, crezi că dacă venim din

128 Aşezare în raionul Susuman din regiunea Magadan. Mina de aur Maldiak, înfiinţată în anul 1937, a fost una dintre primele din Kolîma. În perioada 1930-1950 în Maldiak a funcţionat unul din cele mai mari lagăre din Gulag.

aceeaşi închisoare nu trebuie să munceşti? Eu nu-i ajut pe trântori. Câştigă-ţi dreptul prin muncă. Prin muncă cinstită.

Din ziua aceea am fost fugărit cu mai mult zel decât înainte. Peste câteva zile Lioşa Cekanov a anunţat la repartizare:

— Nu vreau să te bat pentru cum munceşti, pur şi simplu te trimit la sector, în zonă. Acolo e locul tău, otreapă ce eşti. O să te duci în brigada lui Polupan. Te învaţă el cum să trăieşti! Ia te uită, cică mă cunoaşte! Din libertate! Prieten! Voi ne-aţi distrus, javrelor. Toţi aceşti opt ani am suferit aici din cauza acestor ticăloşi, a cărturarilor!

În aceeaşi seară brigadierul m-a dus la sector cu bocceaua. M-au instalat în sectorul central al Direcţiei minei Spokoinîi, în baraca unde locuia brigada lui Polupan.

În dimineaţa următoare, la repartizare, am făcut cunoştinţă cu brigadierul în persoană.

Brigadierul Serghei Polupan era un flăcău tânăr de vreo douăzeci şi cinci de ani, cu un chip senin şi un moţ blond, ca la blatari. Dar Serghei Polupan nu era blatar. Era un flăcău de ţăran sadea. În 37 Polupan fusese măturat cu mătura de fier, condamnat potrivit articolului 58; le propusese autorităţilor să-şi ispăşească vina aducând „duşmanii” pe calea cea bună.

Propunerea a fost acceptată şi brigada lui Polupan a devenit un fel de companie disciplinară, cu un efectiv mobil, variabil. O brigadă disciplinară într-o zonă disciplinară, o închisoare în închisoarea minei celei mai disciplinare, care încă nu exista. Noi construiam pentru ea zona şi aşezarea.

Baraca din buşteni proaspăt tăiaţi de zadă, din buşteni încă verzi de copac care, la fel ca şi oamenii în Nordul Extrem, luptă pentru viaţa lor şi de aceea sunt colţuroşi şi noduroşi, cu trunchiurile răsucite. Aceste barăci umede nu puteau fi încălzite cu sobe. N-ar fi ajuns toate lemnele ca să usuce aceste trupuri de trei sute de ani, crescute în mlaştină. Baraca o uscau cu oameni, cu trupurile constructorilor.

Aici a început una din patimile mele.

Serghei Polupan mă bătea în fiecare zi sub privirile întregii brigăzi: mă bătea cu picioarele, cu pumnii, cu bâta,

cu coada târnăcopului, cu lopata. Scotea din mine toată cărturăria.

Bătaia se repeta zilnic. Brigadierul Polupan purta o scurtă de viţel, o scurtă roz din piele de viţel, cadou sau mită din partea cuiva care-şi dorea să scape de pumni, să aibă parte de odihnă măcar o zi.

Cunosc multe asemenea cazuri. Eu n-aveam scurtă şi chiar de-aş fi avut, nu i-aş fi dat-o lui Polupan; poate doar blatarii mi-ar fi smuls-o din mâini, mi-ar fi tras-o de pe umeri.

Când se înfierbânta, Polupan îşi scotea scurta şi rămânea în pufoaică, mânuind astfel cu mai multă uşurinţă ranga şi târnăcopul.

Polupan mi-a spart câţiva dinţi, mi-a rupt o coastă.

Toate acestea se petreceau sub privirile întregii brigăzi. În brigada lui Polupan erau vreo douăzeci de oameni. Era o brigadă cu un efectiv mobil, schimbător, brigadă de instrucţie.

Bătăile de dimineaţă au continuat tot timpul cât am stat la această mină, la Spokoinîi.

În urma raportului întocmit de brigadierul Polupan, aprobat de directorul minei şi de conducerea OLP, am fost trimis la Direcţia centrală de Nord, în aşezarea Iagodnoe, ca trântor înrăit, ca să mi se intenteze acţiune penală şi să mi se dea o nouă condamnare.

Mă aflam la Iagodnoe în izolator, sub anchetă penală, mi se întocmea dosarul, interogatoriile erau în curs. Iniţiativa lui Lioşa Cekanov se contura destul de clar.

Era primăvara lui 44, în timpul războiului, o primăvară luminoasă de Kolîma.

Cei anchetaţi şi aflaţi în izolator sunt trimişi la munci, în încercarea de a scoate măcar o oră de lucru dintr-o zi în lagărul de tranzit, dar anchetaţilor nu le place această tradiţie înrădăcinată în genul acesta de lagăre.

Dar eu mergeam la muncă nu ca să scot vreo normă scobind în piatră, se înţelege de la sine, ci doar ca să respir aer curat, ca să cer, dacă-mi dădeau, un castron de supă în plus.

În oraş, chiar şi într-un oraş de lagăr, cum era aşezarea Iagodnoe, era mai bine decât în izolator, unde

fiecare buştean era îmbibat cu mirosul de sudoare al morţii.

Dacă ieşeai la muncă primeai supă şi pâine sau supă şi caşă, sau supă şi scrumbie. Imnul scrumbiei de Kolîma o să-l scriu mai târziu, dedicându-l singurei proteine a deţinutului, pentru că nu carnea păstrează echilibrul proteic în Kolîma. Scrumbia aruncă ultimele lemne în vatra energetică a mierlitorului. Şi dacă mierlitorul rămâne în viaţă, e doar pentru că a mâncat scrumbie, sărată, desigur, şi a băut apă – în acest bilanţ al morţii apa nu se pune la socoteală.

Cel mai important lucru era că în libertate puteai să-ţi faci rost de tutun, să tragi un fum, să miroşi fumul celui de lângă tine, dacă tu nu reuşeşti s-o faci. Niciun deţinut nu crede că nicotina dăunează, că tutunul e cancerigen. De altfel, totul se poate explica prin diluţia infinitezimală a acestei picături de nicotină care omoară un cal.

Totuşi, în „a pufăi”, în a trage un fum este, probabil, puţină otravă şi multă visare, mulţumire.

Tutunul este bucuria supremă a deţinutului, continuarea vieţii. Repet, eu nu ştiu dacă viaţa este sau nu o binefacere.

Bizuindu-mă doar pe instinctul animalic, mă târam pe străzile din Iagodnoe. Munceam, săpam gropiţe cu ranga, răzuiam cu lopata, ca să scobesc măcar ceva pentru stâlpii aşezării pe care o cunoşteam foarte bine. Acolo mă judecaseră cu doar un an în urmă, îmi dăduseră zece ani, îmi făcuseră formele de „duşman al poporului”. Această sentinţă de zece ani, noua condamnare, începută atât de curând, a oprit, cu siguranţă, întocmirea unui nou dosar de „refuznic”. Pedeapsa se putea mări pentru refuzul de a munci, pentru trândăvie, dar când noua condamnare era abia la început... era totuşi mai greu.

Ne duceau la muncă cu o escortă numeroasă – cum, necum, eram oameni sub anchetă, dacă mai eram oameni...

Îmi ocupam locul în gropiţa de piatră şi încercam să analizez trecătorii – munceam chiar pe drum, iar iarna în Kolîma nu se croiesc poteci noi nici în Magadan, nici în Indighirka.

Şirul de gropiţe se întindea de-a lungul străzii –

escorta noastră, oricât era de numeroasă, se întindea dincolo de limitele permise de instrucţiuni.

Spre noi, de-a lungul gropiţelor, aduceau o brigadă mare sau un grup de oameni care încă nu formau o brigadă. Ca să formeze o brigadă, oamenii trebuiau împărţiţi în grupe formate din cel puţin trei persoane, cărora li se repartizează o escortă înarmată cu puşti. Oamenii aceştia abia fuseseră daţi jos din camioane. Camioanele stăteau alături.

Militarul din garda care îi adusese pe oameni în OLP-ul nostru din Iagodnoe l-a întrebat ceva pe un soldat din escortă.

Deodată am auzit o voce, un strigăt disperat plin de bucurie:

— Şalamov! Şalamov!

Era Rodionov din brigada lui Polupan, muncitor şi mierlitor, ca şi mine, de la mina disciplinară Spokoinîi.

— Şalamov! L-am căsăpit pe Polupan. Cu toporul, în sala de mese. Pentru asta mă duc la anchetă. L-am căsăpit mortal! ţopăia frenetic Rodionov. În sala de mese, cu toporul.

Auzind vestea îmbucurătoare, am avut, într-adevăr, o senzaţie de căldură.

Soldaţii ne-au separat cu forţa.

Ancheta mea s-a terminat fără niciun rezultat, nu m-au pricopsit cu o nouă condamnare. Cineva de sus a chibzuit că statul va trage puţine foloase dându-mi încă o condamnare.

Mi-au dat drumul din închisoarea preventivă şi m-au trimis într-una din taberele de vitamine.

Nu ştiu cum s-a terminat ancheta uciderii lui Polupan. Pe atunci se căsăpeau destule capete de brigadieri; în tabăra noastră de vitamine blatarii i-au tăiat capul odiosului brigadier cu ferăstrăul.

Pe Lioşa Cekanov, cunoştinţa mea din închisoarea Butârskaia, nu l-am mai întâlnit.

[1970-1971]

Triangulaţie de ordinul III

În vara lui 1939, aruncat de un val năprasnic pe malurile mocirloase ale Lacului Negru, într-o tabără de prospectare carboniferă, ca invalid – inapt de muncă după abatajul aurifer din 1938, de la mina Partizanul, deţinut executabil, dar neexecutat – nu mă gândeam noaptea cum şi ce se întâmplase cu mine. „De ce?” – această întrebare nu se punea în relaţia dintre om şi stat.

Însă îmi doream, cu voinţa mea slabă, ca cineva să-mi explice taina vieţii mele.

Am întâmpinat în taiga primăvara şi vara anului 39, şi tot nu puteam să înţeleg cine sunt, nu puteam să pricep că viaţa mea continuă. Era ca şi cum aş fi murit în 38 în abatajele aurifere ale minei Partizanul.

Înainte de orice trebuia să aflu: acest an ,38 a existat? Sau a fost un delir, nu contează al cui: al meu, al tău, al istoriei.

Vecinii mei, cei cinci oameni cu care venisem împreună din Magadan, cu câteva luni în urmă, nu mi-au putut povesti nimic: buzele lor erau pecetluite pe vecie, limbile – pe vecie legate. Nici nu mă aşteptam la altceva din partea lor – şeful Vasilenko, trudnicul Frizorgher, scepticul Naghibin. Printre ei era chiar şi un turnător, Gordeev. Toţi laolaltă erau Rusia.

Nu de la ei aşteptam confirmarea bănuielilor mele, verificarea sentimentelor şi gândurilor mele, nu de la ei. Şi nu de la şefi, fireşte.

Paramonov, şeful prospectării, când primea în Magadan „oameni” pentru sectorul lui, lua invalizi fără să şovăie. Fostul comandant al minei Maldiak ştia foarte bine cum mor şi cum se agaţă oamenii de viaţă. Şi cât de repede uită.

După o vreme – poate câteva luni sau poate o clipă –, lui Paramonov i s-a părut că odihna a fost suficientă, aşa că invalizii au încetat să mai fie consideraţi invalizi. Dar Filippovski era mecanic de locomotivă, Frizorgher – tâmplar, Naghibin – sobar, Vasilenko – brigadier de mină. Numai eu, om de litere al Rusiei, m-am dovedit potrivit

pentru muncile brute.

Mai fusesem scos la munci brute. Şeful de echipă Bâstrov îmi măsurase dintr-o privire plină de dezgust trupul murdar, păduchios, rănile purulente de la picioare, urmele scărpinatului, ochii sticloşi de foame şi debitase cu delectare vorba sa de duh preferată: „Ce fel de muncă doriţi? Calificată? Sau necalificată? Calificată n-avem. Avem doar necalificată”.

Pe atunci eram fierbător. Deşi se construise de mult o baie de aburi, apa se fierbea în cazane – trebuiau să-mi dea şi mie ceva de lucru.

Un bărbat înalt într-un costum nou, ieftin, albastru, de om liber stătea pe o buturugă în faţa cortului. Bâstrov era şef de echipă în construcţii, un slobozel, fost *zek,* venit la Lacul Negru ca să câştige bani pentru Continent. „O să plecaţi pe Pământul cel Mare cu jobenul pe cap” – aşa glumea şeful Paramonov. Bâstrov mă ura. Vedea în oamenii cultivaţi răul principal al vieţii, în mine vedea întruchiparea tuturor nenorocirilor sale. Mă ura şi se răzbuna orbeşte şi cu răutate.

În 1938, Bâstrov a trecut prin mina de aur ca şef de echipă, supraveghetor. Visa să adune atât cât adunase înainte. Dar visul lui a fost distrus de acelaşi val care a măturat totul şi pe toţi, de valul anului 37.

Acum îşi ducea traiul fără nicio copeică în această blestemată Kolîma, unde „duşmanii poporului” nu voiau să muncească.

Pe mine, care trecusem prin acelaşi iad, numai că la munca de jos, la abataj, la roabă şi târnăcop – iar Bâstrov o ştia prea bine şi o vedea (istoria noastră e scrisă cât se poate de clar pe chipuri, pe trupuri) – ar fi vrut să mă bată, dar nu avea putere.

Întrebarea despre munca necalificată şi cea calificată, singura lui vorbă de duh, mi-a fost pusă de Bâstrov pentru a doua oară, deşi îi răspunsesem deja în primăvară. Dar Bâstrov uitase. Sau poate că nu uitase şi a repetat-o intenţionat, delectându-se cu posibilitatea de a pune această întrebare. Unde şi cui o mai pusese înainte?

Dar poate că am inventat eu toate lucrurile astea şi lui Bâstrov îi era absolut indiferent ce-o să mă întrebe şi ce

răspuns o să primească.

Poate că Bâstrov era doar rezultatul creierului meu inflamat, care nu vrea să ierte nimic.

Într-un cuvânt, mi s-a dat o muncă nouă: ajutor de topograf, mai precis miraş[129].

În raionul carbonifer Cernoozersk a venit un topograf liber. Comsomolistul Ivan Nikolaevici Bosân, jurnalist la ziarul din Işim, leat cu mine, fusese condamnat potrivit articolului 58, punctul 10[130], pe trei ani, nu pe cinci, ca mine. Condamnat cu mult înaintea mea, în 36, şi tot atunci adus în Kolîma. Anul 38 îl petrecuse la fel ca mine în abataje, în spital, „se sleise", dar, spre propria lui uimire, rămăsese în viaţă şi chiar primise documentele pentru plecare. Acum se afla aici pentru o muncă de scurtă durată: să facă pentru Magadan un reperaj topografic al regiunii Cernoozersk.

Eu o să fiu muncitorul lui, o să car mira şi teodolitul. Dacă va fi nevoie de doi miraşi, o să mai luăm un muncitor. Dar tot ce se poate face vom face noi doi.

Nu puteam să car teodolitul pe umeri din cauza slăbiciunii, însă Ivan Nikolaevici Bosân şi-l căra singur.

Eu căram doar mira, dar şi mira a fost grea pentru mine până când m-am obişnuit.

În acea perioadă foamea acută, foamea minei aurifere, trecuse, dar lăcomia rămăsese aceeaşi şi, la fel ca odinioară, mâncam tot ce vedeam şi-mi cădea în mână.

Când am mers pentru prima oară la muncă şi ne-am aşezat în taiga să ne odihnim, Ivan Nikolaevici a desfăcut un pachet cu mâncare, pentru mine. Nu aveam nevoie de aşa ceva, cu toate că nici nu mă ruşinam, aşa că am ciugulit ceva biscuiţi, unt şi pâine. Ivan Nikolaevici s-a mirat de modestia mea şi i-am explicat care e situaţia.

Băştinaş din Siberia, posesorul unui nume rusesc clasic, Ivan Nikolaevici Bosân încerca să găsească la mine răspunsul la întrebări de nedezlegat.

Era clar că topograful nu e turnător. Pentru anul ,38 nu era nevoie de turnători, totul se făcea fără voia

129 Purtătorul mirei topografice.

130 Propagandă antirevoluţionară.

acestora, în virtutea unor legi mai importante ale societăţii umane.

— Te-ai dus la medici când te-ai îmbolnăvit?

— Nu, mi-era frică de felcerul minei Partizanul, Legkoduh. El nu-i ajuta pe „sleiţi”.

— Stăpânul destinului meu la Utinaia a fost doctorul Beridze. Doctorii din Kolîma pot fi părtaşi la două feluri de crime: crima prin acţiune, când medicul te trimite în zona disciplinară, în bătaia gloanţelor, pentru că din punct de vedere juridic niciun proces-verbal privind refuzul de a munci nu se întocmeşte fără aprobarea medicului. Aceasta este prima categorie de crime ale medicilor în Kolîma.

Cealaltă categorie a crimelor medicale este crima prin pasivitate. În cazul lui Beridze era vorba de crimă prin pasivitate. N-a făcut nimic ca să mă ajute, privea indiferent la plângerile mele. Am ajuns un mierlitor, dar n-am apucat să pier. „De ce am supravieţuit şi tu, şi eu? întreba Ivan Nikolaevici. Pentru că suntem jurnalişti”. Această explicaţie are un temei. Noi ştim să ne agăţăm de viaţă până la sfârşit.

— Mie mi se pare că e mai degrabă specific animalelor decât jurnaliştilor.

— Nu-i aşa. Animalele sunt mai slabe decât omul în lupta pentru viaţă.

Nu l-am contrazis. Ştiam şi eu toate acestea. Ştiam că în Nord un cal moare fără să reziste nici măcar un sezon în abatajul aurifer, că un câine hrănit cu raţia pentru om crapă.

Alteori Ivan Nikolaevici aborda probleme de familie.

— Sunt necăsătorit. Tatăl meu a murit în Războiul Civil. Mama a murit în timp ce eram închis. N-am cui să-i transmit nici ura mea, nici dragostea, nici cunoştinţele. Dar am un frate, un frate mai mic. El crede în mine ca în Dumnezeu. Şi uite că trăiesc ca să ajung pe Pământul cel Mare în oraşul Işim, să intru în apartamentul nostru, strada Voronţova nr. 2, să-l privesc în ochi pe fratele meu şi să-i dezvălui tot adevărul. Înţelegi ce-ţi spun?

— Da, am spus eu, este un ţel lăudabil.

În fiecare zi, iar zile au fost foarte multe, mai bine de o lună, Ivan Nikolaevici mi-a adus mâncarea lui, care nu se

deosebea cu nimic de raţia noastră polară, iar eu, ca să nu-l supăr, mâncam împreună cu el pâinea şi untul.

Până şi alcoolul – celor liberi li se dădea alcool – Bosân mi-l aducea mie.

— Eu nu beau.

Eu beam. Dar alcoolul acela era atât de slab, după ce trecuse prin mai multe depozite, pe la câţiva şefi, încât Bosân nu risca nimic. Era aproape apă.

În vara lui 37 Bosân fusese la Partizanul pentru câteva zile, încă pe vremea lui Berzin, şi asistase la arestul celebrei brigăzi a lui Gherasimov. Era un caz misterios, cunoscut de puţină lume. Când m-au adus la Partizanul, în 14 august 1937, şi m-au instalat în cortul de prelată, în faţa cortului nostru era o baracă joasă de lemn, făcută din buşteni, pe jumătate bordei, a cărei uşă atârna într-o singură balama. În Kolîma balamalele de la uşi nu sunt din fier, ci dintr-o bucată de anvelopă de la maşină. Vechii deţinuţi mi-au explicat că în acea baracă locuise brigada lui Gherasimov: şaptezeci şi cinci de oameni, troţkişti, care nu munceau deloc.

Încă din 1936, brigada intrase de mai multe ori în greva foamei şi obţinuse de la Moscova aprobarea să nu muncească, dar să primească raţia „de producţie”, nu cea de pedeapsă. Pe atunci hrana era de patru „categorii”; lagărul utiliza terminologia filosofică în cele mai nepotrivite locuri: „de stahanovist” – 1.000 de grame de pâine pentru îndeplinirea normei în proporţie de 130% şi mai mult, „de fruntaş” – 800 de grame de pâine pentru o normă îndeplinită în proporţie de 110 şi 130%, „de producţie” – 600 de grame de pâine la 90 – 100%, „de pedeapsă” – 300 de grame de pâine. În vremea mea, „refuznicii” erau trecuţi la raţia de pedeapsă, pâine şi apă. Dar nu fusese aşa întotdeauna.

Lupta s-a dus în anii 35 şi 36: printr-o serie de greve ale foamei, troţkiştii de la mina de aur Partizanul au obţinut legalizarea celor 600 de grame.

Li se interziceau cumpărăturile la prăvălie, dar nu erau obligaţi să muncească. În lagăr, cel mai important lucru era încălzirea în timpul celor zece luni de iarnă din Kolîma. Lor li se permitea să meargă după lemne pentru ei

şi pentru tot lagărul. Acestea erau condiţiile în care brigada lui Gherasimov îşi ducea traiul în minele de aur Partizanul.

Dacă cineva, la orice oră din zi sau noapte şi în orice anotimp, îşi exprima dorinţa să treacă într-o brigadă „normală”, era mutat imediat. Pe de altă parte, oricine refuza să muncească putea să meargă, imediat după repartizare, nu pur şi simplu la RUR – unitatea cu regim forţat – sau la izolator, ci în brigada lui Gherasimov. În primăvara lui 1937, în această baracă trăiau şaptezeci şi cinci de oameni. Într-una din nopţile acelei primăveri, au fost duşi cu toţii la Serpantinnaia, pe atunci închisoarea preventivă a Direcţiei de Nord a Minelor.

Niciunul dintre ei n-a mai fost văzut vreodată de cineva. Ivan Nikolaevici Bosân îi văzuse pe aceşti oameni, eu am văzut doar uşa de la baraca lor, deschisă de vânt.

Ivan Nikolaevici mi-a explicat esenţa topografiei: uite, de la acel trepied coborâm în defileu nişte ţăruşi, montăm pe trepied teodolitul şi îl prindem în firele reticulare.

— Bună treabă topografia. Mai bună decât medicina.

Tăiam linii de demarcaţie, desenam cifre pe crestături din care se scurgea răşină galbenă. Desenam cifrele cu creion negru simplu; numai grafitul negru, fratele diamantului, era sigur – vopselele de tot felul, albastre, verzi cu compoziţie chimică nu erau bune pentru măsurarea pământului.

Treptat, tabăra noastră de muncă a fost înconjurată de o linie fină, imaginară, printre liniile de demarcaţie, în care ochiul teodolitului distingea numărul de pe stâlpul următor.

Râurile şi pârâurile erau deja acoperite de o crustă albă de gheaţă. Drumurile noastre erau presărate cu frunze mărunte de foc şi Ivan Nikolaevici începu să se grăbească:

— Trebuie să mă întorc la Magadan, să-mi predau mai repede lucrarea la Direcţie, să primesc banii şi să plec. Vapoarele încă mai circulă. Sunt bine plătit, dar trebuie să mă grăbesc. Am două motive pentru graba mea. Primul – vreau să ajung pe Pământul cel Mare, trei ani de Kolîma sunt de-ajuns ca să vezi ce e viaţa. Deşi se spune că Pământul cel Mare e încă învăluit în ceaţă pentru călători ca mine şi ca tine. Dar sunt nevoit să fiu curajos din cauza

celui de-al doilea motiv.

— Şi care-i acesta?

— Al doilea e că nu sunt topograf. Sunt jurnalist, gazetar. Aici în Kolîma am învăţat topografia, la mina Razvedcik, unde am fost miraşul unui topograf. Am învăţat meseria asta fără să mă bizui pe doctorul Beridze. Şeful meu m-a sfătuit să iau lucrarea de reperaj topografic al locurilor care ţin de Lacul Negru. Dar am încurcat ceva, mi-a scăpat ceva. Şi n-am timp s-o iau de la capăt cu reperajul.

— Uite ce era...

— Ceea ce facem noi doi e o schiţă de lucrare topografică. Ea se numeşte triangulaţie de ordinul trei. Există şi categorii superioare, de ordinul doi, de ordinul întâi. La acelea nici nu îndrăznesc să mă gândesc, dar e puţin probabil să mă ocup cu aşa ceva în viaţă.

Ne-am luat rămas-bun şi Ivan Nikolaevici a plecat la Magadan.

În anul următor, în vara lui 40, cu toate că lucram de multă vreme cu târnăcopul şi lopata la prospectări, am avut din nou noroc: un alt topograf din Magadan s-a apucat de o nouă lucrare de reperaj. Am fost trimis cu el ca un miraş cu experienţă, dar, firește, n-am suflat o vorbă despre îndoielile lui Ivan Nikolaevici. Totuşi l-am întrebat pe noul topograf de soarta lui Ivan Bosân.

— E de mult pe Continent, javra. Uite, corectăm lucrarea lui, a spus încruntat noul topograf.

[1973]

Roaba
(I)

Sezonul aurului este scurt. E mult aur, dar n-ai cum să-l iei. Febra aurului din Klondike, vecinul de peste mare al Ciukotkăi, i-ar fi putut trezi la viaţă pe cei apatici şi încă într-un timp foarte scurt. Dar n-ar fi oare posibil să ţii în frâu această febră a aurului, să faci în aşa fel încât pulsul căutătorului de aur, al celui care îl extrage, să nu fie febril, ci dimpotrivă, încetinit, chiar abia perceptibil, pentru ca

viaţa să pâlpâie în oamenii muribunzi? Rezultatul a fost mai grăitor decât cel din Klondike. Rezultatul despre care nu va şti cel care pune mâna pe şaitroc, pe roabă, cel care extrage aurul. Cel care extrage aurul este doar un miner, doar un săpător, doar un cioplitor în piatră. Pe el nu-l interesează aurul din roabă. Nu pentru că „nu se cade”, ci din cauza foamei, a frigului, a epuizării fizice şi sufleteşti.

E greu să aduci în Kolîma un milion de oameni şi să le dai de lucru pentru vară, dar e posibil. Dar ce să facă iarna oamenii aceştia? Să o ţină într-o beţie în Dawson? Sau în Magadan? Ce ocupaţie să găseşti pe timpul iernii pentru o sută de mii, pentru un milion de oameni? în Kolîma, clima este extrem continentală, iarna gerurile ajung la şaizeci de grade sub zero, dacă sunt cincizeci şi cinci – e zi de lucru.

Toată iarna lui 38 s-au întocmit procese-verbale şi deţinuţii rămâneau în baracă numai dacă temperatura cobora la minus cincizeci şi şase de grade, Celsius, fireşte, nu Fahrenheit.

În anii ’40 gradele au fost reduse până la minus cincizeci şi două!

Cum să colonizezi regiunea?

În 1936 s-a găsit soluţia.

Transportul şi pregătirea rocii, exploziile, lucrările cu târnăcopul şi încărcarea au fost legate definitiv unele de altele. Inginerii au calculat deplasarea optimă a roabei, timpul necesar pentru întoarcerea ei, pentru încărcare cu lopeţile şi cu ajutorul târnăcopului, uneori cu ranga pentru sfărâmarea stâncii cu conţinut aurifer.

Nimeni nu căra pentru el – aşa făceau numai căutătorii de aur solitari. Statul a organizat altfel munca pentru deţinuţi.

În timp ce tărăbonţaşul ducea roaba, tovarăşii sau tovarăşul lui trebuia să apuce să încarce o altă roabă.

Acesta era calculul: de câţi oameni e nevoie la încărcare, la transport. Dacă sunt suficienţi doi oameni într-o echipă sau e nevoie de trei.

În acest abataj aurifer s-a lucrat întotdeauna cu roabe la schimb. Era un fel de bandă rulantă de muncă neîntreruptă.

Dacă transportul se făcea cu căruţa, cu caii, aşa se

proceda de obicei la lucrările de „excavaţie”, la scoaterea straturilor de turbă în timpul verii.

Trebuie spus de la bun început: în minele de aur turba este stratul de rocă în care nu există aur. Nisipul e stratul care conţine aur.

Această muncă de vară cu căruţa, cu caii era pentru transportul turbei, pentru dezvelirea nisipului. Nisipul dezvelit îl transportau alte brigăzi, nu noi. Dar nouă ne era totuna.

Şi căruţa era la schimb: decuplam căruciorul gol de la vagonetar, cuplam unul încărcat, gata pregătit. Banda rulantă kolâmiană funcţiona.

Sezonul aurului este scurt. Din a doua jumătate a lui mai până la jumătatea lui septembrie, doar trei luni.

De aceea, pentru a sparge planul se inventau tot felul de reţete tehnice şi supertehnice.

Transportorul de abataj era minimul necesar, cu toate că tocmai roaba de schimb ne secătuia forţele, ne termina, ne obliga să ne transformăm în mierlitori.

Nu existau niciun fel de mecanisme, în afară de funicularul care funcţiona pe un troliu interminabil. Transportorul de abataj era aportul lui Berzin. De îndată ce a devenit clar că fiecare mină auriferă va fi aprovizionată cu forţă de muncă, cu orice preţ şi în orice cantităţi – compania de navigaţie a Dalstroi-ului va asigura chiar şi o sută de vapoare –, oamenii n-au mai fost cruţaţi. Planul a început să fie literalmente depăşit. Cu aprobare, înţelegere şi sprijin deplin de sus, de la Moscova.

Dar ce-i aurul? De trei sute de ani se ştie că în Kolîma există aur. La începutul activităţii Dalstroi-ului, în Kolîma erau multe organizaţii – neputincioase, lipsite de drepturi – care se temeau să depăşească o anumită limită în relaţia cu muncitorii recrutaţi.

În Kolîma erau şi agenţii Tvetmetzoloto[131] şi *kultbaze*[132] – toate lucrau cu oameni liberi, recrutaţi în Vladivostok.

---

131 Abreviere pentru Asociaţia unională pentru exploatarea, prelucrarea şi valorificarea metalelor neferoase, a aurului şi platinei.

132 Abreviere pentru Baza de cultură a sindicatului muncitorilor metalurgişti.

Berzin a adus deţinuţi.

Berzin nu s-a apucat să caute drumuri, ci să construiască unul – şoseaua din Kolîma, care vine dinspre mare şi trece prin mlaştini şi munţi...

Roaba (II)

Roaba – roaba deţinutului – este simbolul unei epoci, emblema ei.

Maşina OSO.

Două mânere şi-o roată.

OSO este un Consiliu Special de pe lângă ministrul de interne şi comisarul poporului al OGPU, cu a căror semnătură milioane de oameni au fost trimişi, fără judecată, să-şi găsească moartea în Nordul îndepărtat. În fiecare dosar personal, în mapa de carton, subţirică şi nouă, erau două documente: extrasul din hotărârea OSO şi dispoziţia specială, conform căreia deţinutul cutare trebuie folosit numai la munci fizice grele şi privat de posibilitatea utilizării legăturii poştal-telegrafice, adică fără drept de corespondenţă. Iar conducerea lagărului trebuie să raporteze la Moscova, cel puţin o dată la şase luni, despre comportamentul deţinutului cutare. Se impunea ca o dată pe lună un raportdare de seamă de felul acesta să fie trimis administraţiei locale.

„Cu executarea sentinţei în Kolîma” – aceasta era o condamnare la moarte sinonimă cu uciderea, lentă sau rapidă, în funcţie de gustul şefului local al minei, al ocnei, al OLP-ului.

Mapa cea nouă şi subţirică urma apoi să se mărească cu un morman de informaţii, să se umfle cu procesele-verbale despre refuzul de a munci, cu copiile denunţurilor tovarăşilor, cu rapoartele organelor de anchetă privind tot felul de „date”. Uneori mapa nu apuca să se umfle, să-şi mărească volumul – nu puţini oameni au pierit chiar din prima vară de comunicare cu „maşina OSO, două mânere şi-o roată”.

Eu fac parte din categoria celor al căror dosar personal s-a umflat, s-a îngreunat, ca şi cum hârtia s-ar fi îmbibat cu sânge. Literele nici măcar nu s-au decolorat – sângele omenesc este un bun fixator.

În Kolîma roaba se numeşte „mica mecanizare”.

Eu sunt un tărăbonţaş cu înaltă calificare. Am împins roaba toată toamna anului 37 prin abatajele deschise ale minei Partizanul din regiunea Kolîma de aur a Dalstroi-ului. Iarna, când se încheie sezonul aurului, sezonul de spălare, în Kolîma se cară lăzi cu rocă – câte patru oameni la o ladă – şi se înalţă munţi de rocă sterilă, se scoate cămaşa de turbă şi se dezgolesc pentru la vară nisipurile – stratul cu conţinut aurifer. În 38, primăvara devreme, am apucat din nou mânerele maşinii OSO şi le-am dat drumul abia în decembrie 1938, când am fost arestat la mină şi dus la Magadan în legătură cu „cazul juriştilor” din Kolîma.

Tărăbonţaşul legat de roabă este emblema ocnei din Sahalin. Dar Sahalin nu e Kolîma. Pe lângă insula Sahalin trece curentul cald Kuroshio. Acolo e mai cald decât în Magadan, decât pe ţărm, sunt minus treizeci-patruzeci de grade, iarna e zăpadă, vara plouă întotdeauna. Dar aurul nu e în Magadan. Defileul Iablonov este o graniţă cu înălţimea de o mie de metri, graniţa climei aurifere. O mie de metri deasupra nivelului mării – acesta e primul defileu serios pe drumul spre aur. La o sută de kilometri de Magadan şi mai departe, pe şoseaua care urcă tot mai sus, unde e tot mai frig.

Pentru noi Sahalinul ocnaşilor nu era un reper. Legarea de roabă era mai degrabă un chin moral. La fel ca şi cătuşele. Cătuşele din vremurile ţariste erau uşoare, se scoteau uşor de la picioare. Deţinuţii parcurgeau distanţele de mii de kilometri purtând aceste cătuşe. Era o măsură de umilire.

În Kolîma nu te legau de roabă. În primăvara lui 38, timp de câteva zile am lucrat în pereche cu Derfel, un comunist francez din Cayenne, de la carierele de piatră. Derfel a stat în ocna franceză vreo doi ani. Ocnele nu semănau deloc. Acolo era mai uşor, era cald şi fără deţinuţi politici. Nu era nici foame, nici frig infernal, nici mâini şi picioare degerate.

Derfel a murit în abataj, a făcut stop cardiac. Experienţa din Cayenne i-a fost totuşi de ajutor: Derfel a rezistat cu o lună mai mult decât tovarăşii lui. O fi bine sau rău? Luna aceasta de suferinţe în plus.

Am împins roaba pentru întâia oară în echipă cu Derfel.

N-ai cum să iubeşti roaba. Poţi doar s-o urăşti. Ca orice muncă fizică, munca de tărăbonţaş este infinit de umilitoare în Kolîma din pricina notei de sclavagism. Dar, ca orice muncă fizică, căratul roabei cere anumite deprinderi, atenţie, dăruire.

Când trupul tău înţelege puţinul acesta necesar, devine mai uşor să împingi roaba decât să agiţi târnăcopul, să loveşti cu ranga, să hârşâi cu lopata.

Toată dificultatea constă în păstrarea echilibrului, în menţinerea roţii pe rampă, pe scândura îngustă.

Pentru 58-işti, la abatajul aurifer există doar târnăcopul, lopata cu coada lungă, setul de răngi pentru foraj, linguriţa de fier pentru scoaterea rocii din puţuri. Şi roaba. Altă muncă nu mai există. La dispozitivul de spălare, unde trebuie să *butăreşti*[133], să mişti înainte-înapoi grătarul de lemn, potrivind şi mărunţind roca, nu e loc pentru 58-işti. Munca la *butară* este pentru *bâtoviki*. Acolo e mai uşor şi mai aproape de aur. 58-iştilor le era interzis să lucreze ca spălători la şaitroc. Cu calul se putea lucra, se primeau cărăuşi din rândul 58-iştilor. Dar calul este o fiinţă fragilă, expusă la tot felul de boli. Raţia lui de Nord o fură grăjdarii, şefii grăjdarilor şi cărăuşii. Calul slăbeşte şi moare în gerul de minus şaizeci de grade înaintea omului. Sunt atâtea griji în plus, încât roaba pare mai simplă, mai bună decât căruţa, mai onestă faţă de propria-ţi persoană, mai aproape de moarte.

Planul de stat este adus până în mină, până în sector, în abataj, în brigadă, în echipă. Brigada este constituită din echipe şi pentru fiecare echipă se dau roabe, două sau trei, câte trebuie, în niciun caz una singură!

Aici se ascunde un mare secret de producţie, taina ocnei din Kolîma.

---

133 Dispozitiv de spălare a solului aurifer, în limba rusă – butara.

Mai există în brigadă o muncă permanentă, la care visează orice muncitor în dimineaţa fiecărei zile: cea de aducător de unelte.

De la loviturile în piatră târnăcoapele se tocesc repede. Răngile se tocesc repede. Robii au dreptul să ceară o unealtă bună şi conducerea se străduieşte să facă totul pentru ca unealta să fie ascuţită, lopata uşor de mânuit, roata roabei bine unsă.

Pe fiecare sector aurifer de producţie există o fierărie proprie, unde zi şi noapte un fierar şi un ciocănar pot lungi târnăcopul, pot ascuţi ranga. Fierarul are mult de lucru şi singura clipă când deţinutul îşi poate trage sufletul este cea când n-are unealtă, au dus-o la fierărie. Desigur, el nu stă pe loc, greblează abatajul, umple roaba. Şi totuşi...

Această muncă – aducător de unelte – e jinduită de oricine, măcar pentru o zi, măcar până la prânz.

Autorităţile au studiat bine problema fierăriilor. Au existat multe propuneri de îmbunătăţire a acestei gospodării de unelte, de schimbare a regulilor care împiedică îndeplinirea planului, pentru ca mâna autorităţilor pe umerii deţinutului să fie şi mai grea.

Nu există oare o asemănare cu inginerii care căutau rezolvarea tehnică a problemei ştiinţifice, în crearea bombei atomice? Prin superioritatea fizicii, cum spuneau Fermi şi Einstein.

Ce treabă am eu cu omul, cu robul? Sunt inginer şi răspund de problemele tehnice.

Da, în Kolîma, la o consfătuire despre cum se poate organiza mai bine munca în abatajul aurifer, altfel spus, cum să omori mai bine, să omori mai repede, a luat cuvântul un inginer şi a spus că el va răsturna Kolîma dacă i se dau vetre de campanie pentru fierărie. Totul se va rezolva cu ajutorul vetrelor. Uneltele nu vor mai fi purtate de colo-colo. Aducătorii de unelte trebuie să apuce mânerele roabei şi să o împingă prin abataj, nu să aştepte în fierărie şi să-i întârzie pe toţi în toate.

În brigada noastră aducătorul de unelte era un băiat, un elev de şaisprezece ani din Erevan, învinuit de atentat împotriva lui

Handjian, primul secretar al Comitetului regional din

Erevan. Băiatul primise o condamnare de douăzeci de ani de detenţie şi a murit foarte repede, n-a suportat greutăţile iernii din Kolîma. După mulţi ani am aflat din ziare adevărul despre asasinarea lui Handjian. îl împuşcase chiar Beria, în cabinetul său. Povestea aceasta, moartea unui elev în abatajul din Kolîma mi-a rămas întâmplător în minte.

Îmi doream foarte mult să fiu aducător de unelte măcar pentru o zi, dar înţelegeam că băiatul, elevul cu degetele degerate înfăşurate în mănuşile murdare, cu ochii sclipind de foame, era o candidatură mai bună decât mine.

Îmi rămânea doar roaba. Trebuia să ştiu să dau şi cu târnăcopul, să mânuiesc lopata, să forez – da, da, dar în groapa de piatră a carierei de aur preferam roaba.

Sezonul aurului este scurt, de la jumătatea lui mai până la jumătatea lui septembrie. Dar în iulie, pe arşiţa de patruzeci de grade din timpul zilei, apa de sub picioarele deţinuţilor e ca gheaţa. Se munceşte în*ciuni* de cauciuc. Ca şi în cazul uneltelor, în abataje nu sunt destu*iciuni* de cauciuc.

Pe fundul carierei – o groapă de piatră de formă neregulată – sunt aşternute scânduri groase, prinse strâns între ele într-o construcţie inginerească aparte: rampa centrală. Lăţimea rampei este de o jumătate de metru, nu mai mult. E fixată solid, ca scândurile să nu se îndoaie, roata să n-o ia într-o parte, iar tărăbonţaşul să-şi poată căra roaba în fugă.

Rampa are o lungime de vreo trei sute de metri. Fiecare carieră îşi avea rampa ei, care făcea parte din carieră, era sufletul carierei, al muncii silnice manuale cu aplicarea micii mecanizări.

De la rampă pornesc ramificaţii, multe ramificaţii – spre fiecare abataj, spre fiecare colţişor al carierei. Scândurile se întind spre fiecare brigadă, fixate nu atât de solid ca pe rampa centrală, dar tot trainic.

Lodbele de zadă ale rampei centrale, tocite de vârtejul turbat al roabelor – sezonul aurifer e scurt –, sunt înlocuite cu altele noi. Ca şi oamenii.

Trebuia să ieşi cu pricepere pe rampa centrală: să scoţi roaba de pe rampa ta, să întorci, fără să intri cu roata în făgaşul principal, tocit în mijlocul scândurii, care se

întinde ca o panglică sau ca un şarpe (de altfel, în Kolîma nu sunt şerpi), de la abataj la platformă, de la începutul începuturilor până la capăt, până la buncăr. Când ajungeai cu roaba la rampa centrală, era important s-o întorci, păstrând-o în echilibru cu muşchii tăi şi, prinzând momentul, să te încadrezi în cursa turbată de pe rampa centrală – acolo nimeni nu depăşeşte, nu întrece pe nimeni, nu e loc pentru depăşire – şi să-ţi goneşti roaba în galop în sus, în sus, în sus pe rampa centrală, care se înalţă treptat pe suporţi, mereu în sus, în galop, ca să nu te răstoarne din drum cei bine hrăniţi sau novicii.

Nu e cazul să caşti gura, ci să te fereşti ca să nu fii răsturnat, până ce ajungi cu roaba la platforma de vreo trei metri înălţime, mai departe nu trebuie să mergi; acolo e un buncăr de lemn, căptuşit cu buşteni, şi trebuie să-ţi răstorni roaba în buncăr, să-i verşi conţinutul acolo; mai departe nu mai e treaba ta. Pe sub platformă circulă un cărucior de fier care se duce spre dispozitivul de spălare, spre *butară,* dar nu-l duci tu. Căruciorul circulă pe şine spre *butară*. Dar asta nu e treaba ta.

Tu trebuie să împingi roaba cu mânerele în sus, înclinând-o chiar deasupra buncărului – întruchiparea eleganţei! – apoi să apuci roaba goală şi să te dai repede la o parte, ca să te uiţi în jur, să-ţi tragi puţin sufletul, să-i laşi să treacă pe cei care mai sunt încă bine hrăniţi.

De la platformă înapoi spre abataj duce o rampă de rezervă – din scânduri vechi, uzate, dar tot solide, fixate trainic în cuie – spre rampa centrală. Dacă nu vrei să fii îmbrâncit, lasă-i să treacă pe cei care aleargă, fă-le loc, coboară-ţi roaba de pe rampă – vei auzi strigătul de prevenire. Odihneşte-te cumva – curăţă roaba sau fă-le altora loc să treacă – pentru că, ţine minte: când te vei întoarce pe rampa liberă la abatajul tău, nu te vei odihni niciun minut, pe rampa de lucru te aşteaptă o nouă roabă, pe care tovarăşii tăi au umplut-o în timp ce tu goneai spre platformă.

De aceea ţine minte: arta căratului roabei constă şi în faptul că roaba goală trebuie împinsă înapoi pe rampa liberă cu totul altfel decât ai făcut-o când era încărcată. Roaba goală trebuie întoarsă cu mânerele în sus. Aici e de

fapt odihna, economisirea forţelor, refluxul sângelui din braţe. Tărăbonţaşul se întoarce cu mâinile ridicate. Sângele curge înapoi. Tărăbonţaşul îşi cruţă forţele.

După ce aduci roaba la abatajul tău, pur şi simplu o părăseşti. Pe rampa de lucru e pregătită pentru tine o altă roabă; nimeni nu poate să stea în abataj fără treabă, fără mişcare, fără agitaţie – în orice caz, nimeni dintre 58-işti. Sub privirea severă a brigadierului, a supraveghetorului, a soldatului din escortă, a şefului OLP-ului, a şefului minei, apuci mânerele unei alte roabe şi ieşi pe rampa centrală – aceasta este banda rulantă, roaba la schimb. E una din cele mai îngrozitoare legi ale producţiei, întotdeauna urmărită cu atenţie.

Ar fi bine dacă tovarăşii tăi ar fi miloşi – de la brigadier nu e cazul să te aştepţi la aşa ceva, dar de la superiorul din echipă, poţi –, pentru că pretutindeni există superiori şi inferiori, posibilitatea de a deveni superior nu e închisă pentru nimeni, nici măcar pentru 58-işti. Dacă tovarăşii ar fi miloşi, ţi-ar permite să-ţi tragi un pic sufletul. De pauză pentru fumat nici nu poate fi vorba. În 1938 pauza pentru fumat era o crimă politică, sabotaj, care se pedepsea conform articolului 58, punctul 14.

Nu. Tovarăşii tăi urmăresc ca tu să nu înşeli statul, să nu te odihneşti atunci când nu e prevăzut. Să-ţi câştigi tainul. Tovarăşii nu vor să te prelucreze, să-ţi prelucreze ura, răutatea, foamea şi frigul. Dacă tovarăşilor le este totuna – în 38, dintr-ăştia erau extrem de puţini în Kolîma –, există brigadierul, iar dacă brigadierul a plecat undeva să se încălzească, l-a lăsat în locul său pe supraveghetorul oficial, pe ajutorul de brigadier dintre muncitori. Astfel, în zona specială din Kolîma, doctorul Krivitki, fost adjunct al comisarului poporului pentru industria de apărare, îmi sugea sângele zi după zi.

Dacă nu bagă de seamă brigadierul, o să vadă şeful de echipă, supraveghetorul, şeful de şantier, şeful de sector, şeful minei. O să te vadă soldatul din escortă şi-o să te dezveţe de pofta de libertate cu patul puştii. O să te vadă activistul de partid, de serviciu pe mină, din partea organizaţiei locale, ofiţerul politic al Secţiei raionale şi reţeaua lui de informatori. O să te vadă reprezentanţii

Direcţiei de Vest, de Nord sau de Sud-Vest ale Dalstroi-ului sau chiar ai Magadanului, reprezentantul din Moscova al Gulag-ului.

Îţi urmăresc cu toţii fiecare mişcare – toată literatura şi toate publicaţiile –, ca nu cumva să te fi dus să te caci când nu e momentul: e greu să te închei la nădragi: nu ţi se îndoaie mâinile. Ele se dezdoaie pe coada târnăcopului, pe mânerul roabei. Simţi cum apar contracturile. Iar soldatul din escortă strigă:

— Unde ţi-e căcatul? Unde ţi-e căcatul, te întreb.

Şi-şi agită patul armei. Soldatul nu vrea să ştie de pelagră, scorbut sau dizenterie.

De aceea tărănbonţaşul se odihneşte pe drum.

Povestirea noastră despre roabă va fi întreruptă acum de un document: de un citat amplu din articolul „Problema roabei”, publicat în ziarul *Sovetskaia Kolîma* în noiembrie 1936:

„... Pentru o perioadă de timp suntem nevoiţi să legăm strâns problema transportului rocii, al turbei şi al nisipului de problema roabei. E greu de spus cât va dura perioada în decursul căreia transportul se va efectua cu roabe manuale, dar se poate afirma cu destulă exactitate că de construcţia roabei depind într-o uriaşă măsură şi ritmul şi costurile de producţie. Aceste roabe au un volum de numai 0, 075 metri cubi, în timp ce volumul necesar este de minimum 0, 12 metri cubi... în următorii ani, pentru minele noastre de aur e nevoie de câteva zeci de mii de roabe. Dacă roabele nu vor corespunde tuturor exigenţelor cerute de muncitorii înşişi şi de ritmul de producţie, înseamnă că, în primul rând, vom încetini producţia, în al doilea rând, vom cheltui neproductiv forţa musculară a muncitorilor şi, în al treilea rând, vom risipi fără rost sume uriaşe de bani”.

Totul e adevărat. Există o singură inexactitate: în 1937 şi în continuare au fost necesare nu câteva zeci de mii, ci câteva milioane de roabe din cele mari, de-o zecime de metru cub, „corespunzătoare exigenţelor cerute de muncitorii înşişi”.

După mulţi, foarte mulţi ani de la acest articol, după vreo treizeci de ani, un bun prieten de-al meu a primit un

apartament şi ne-am pregătit să-l felicităm de casă nouă. Fiecare îi dăruia ce putea – un cadou foarte util erau lustrele. În anii ’60 puteai cumpăra la Moscova astfel de lustre.

Bărbaţii nu se puteau descurca nicidecum cu partea electrică a cadoului. În momentul acela am intrat în apartament, şi o altă cunoştinţă de-a mea a strigat: „Haideţi, suflecaţi-vă mânecile şi arătaţi-le nepricepuţilor ăstora că un kolâmian ştie să facă de toate, că e învăţat să facă orice muncă”.

— Nu, am spus eu. În Kolîma am fost învăţat doar să car roaba. Şi să dau cu târnăcopul în piatră.

Într-adevăr, n-am adus din Kolîma niciun fel de cunoştinţe, niciun fel de îndemânare.

Ştiu însă cu tot trupul meu, ştiu şi o pot repeta, cum să cari, cum să duci roaba.

Când pune mâna pe roabă – pe cea mare, odioasă (zece roabe la un metru cub), sau pe cea mică, „preferată”, tărăbonţaşul trebuie în primul rând să se îndrepte. Să-şi întindă tot corpul, să stea drept şi cu mâinile la spate. Apoi cu ambele mâini să apuce strâns mânerele roabei încărcate.

Primul impuls se dă cu tot trupul, cu spinarea, cu picioarele, cu muşchii centurii scapulare, în aşa fel încât punctul de sprijin să fie centura scapulară. Când roaba s-a pus în mişcare, roata a început să se învârtă, mâinile pot fi mutate puţin mai înainte, relaxând întrucâtva centura scapulară.

Tărăbonţaşul nu vede roata, o simte doar şi toate întoarcerile se fac pe ghicite de la începutul până la sfârşitul drumului. Muşchii umărului, ai antebraţului te ajută să întorci, să muţi, să împingi roaba în sus, spre platformă. În timpul deplasării roabei pe rampă aceşti muşchi nu sunt cei mai importanţi.

Uniunea dintre roată şi trup, direcţia, echilibrul se menţin şi se susţin cu tot corpul, cu gâtul şi spinarea nu mai puţin decât cu bicepsul.

Până când nu se formează automatismul acestei mişcări, al vectorului de forţă asupra roabei, asupra roţii roabei, tărăbonţaşul nu există.

În schimb, trupul ţine minte deprinderile căpătate pentru toată viaţa, veşnic.

În Kolîma, roabele sunt de trei feluri: prima, roaba obişnuită „a căutătorului de aur”, cu un volum de 0, 03 metri cubi, trei sutimi de metru cub, treizeci de roabe la un metru cub de steril. Cât cântăreşte această roabă?

În preajma sezonului din 37, în Kolîma au fost eliminate roabele căutătorilor de aur, întrucât erau de dimensiuni prea mici, aproape de sabotaj.

În preajma sezonului *anilor ’37* şi 38, roabele de Gulag sau ale lui Berzin aveau un volum de 0, 1-0, 12 metri cubi şi se numeau roabe mari. Zece roabe la un metru cub. Sute de mii de asemenea roabe au fost pregătite pentru Kolîma, aduse de pe Continent ca o încărcătură mai importantă decât vitaminele.

În mine mai erau şi roabe metalice, făcute tot pe Continent, nituite, de fier. Aveau un volum de 0, 075 metri cubi, fiind de două ori mai mari decât cele ale căutătorilor de aur, dar, se înţelege, nu-i mulţumeau pe stăpâni. Gulag-ul căpăta forţă.

Aceste roabe nu erau potrivite pentru abatajele din Kolîma. Am avut ocazia să lucrez de vreo două ori cu o asemenea roabă. Aveau un defect de construcţie: tărăbonţaşul nu se putea îndrepta când ducea roaba, nu exista coeziunea dintre trup şi metal. Corpul uman se înţelege bine cu o construcţie de lemn, intră în acord mai bine cu ea.

Roaba metalică putea fi împinsă înainte numai dacă te îndoiai până la pământ şi roata aluneca singură de pe rampă. Omul nu putea să pună roaba pe rampă de unul singur. Avea nevoie de ajutor.

Roabele de metal nu puteau fi ţinute de mânere, dacă te îndreptai şi împingeai roaba înainte, iar să modifici construcţia, lungimea mânerelor, unghiul de înclinaţie era imposibil. Roabele metalice au fost folosite până au ieşit din uz, chinuindu-i pe oameni mai rău decât cele mari.

Am avut ocazia să văd dările de seamă din Kolîma referitoare la „producţia de bază”, la „metalul primar”, dar trebuie să reţinem că statistica este o ştiinţă falsă şi că niciodată nu va fi publicată o cifră reală. Chiar dacă am

accepta cifrele oficiale, cititorul şi spectatorul tot s-ar descurca cu uşurinţă în secretele din Kolîma. Cifrele din Kolîma pot fi considerate adevărate şi ele indică următoarele:

1) exploatarea nisipului din cariere cu transport manual până la 80 de metri şi aşa mai departe.

2) dezvelirea turbei (adică munca de iarnă, scoaterea pietrei, a sterilului) cu transport manual până la 80 de metri.

Optzeci de metri este o distanţă considerabilă. Această cifră medie înseamnă de fapt că celor mai bune brigăzi – de *bâtoviki*, de blatari, de diverşi „fruntaşi în producţie” – care încă nu primeau cotele mierlitorilor, ci raţia stahanovistă sau de fruntaş, care încă mai îndeplineau norma, li se repartizau abatajele apropiate, avantajoase, cu transport pe o distanţă de cinci-şase metri până la buncărul platformei.

Era o motivaţie legată de producţie, o motivaţie politică, dar mai era şi o motivaţie a lipsei de omenie, a crimei.

Nu-mi amintesc că într-un an şi jumătate de muncă la mina Partizanul, din august 37 până în decembrie 38, eu şi brigada noastră să fi lucrat măcar o zi, măcar o oră în abatajul cel mai apropiat, cel mai avantajos, singurul posibil pentru mierlitori.

Dar nu noi asiguram „procentul” şi de aceea brigada noastră (întotdeauna exista o asemenea brigadă şi eu lucram mereu într-una din brigăzile de mierlitori) era amplasată la o distanţă mare de platformă. Trei sute, două sute cincizeci de metri de împins roaba este o crimă, o crimă planificată pentru orice brigadă fruntaşă.

Căram roabele pe aceşti trei sute de metri în hămăitul câinilor, dar până şi aceşti trei sute de metri, când media era de optzeci, ascundeau în spatele lor încă un secret. 58-iştii lipsiţi de drepturi erau întotdeauna înşelaţi la socoteli şi ce se lua din producţia lor li se adăuga tot blatarilor sau *bâtovikilor*, care împingeau roaba până la platformă pe o distanţă de zece metri.

Îmi amintesc foarte bine o noapte de vară, când am ieşit pe rampă cu roaba mare încărcată de colegii mei. În

abatajul nostru nu se permitea folosirea roabelor mici. Roaba, umplută cu borchiş – în Kolîma stratul aurifer este de mai multe feluri: prundiş, borchiş şi piatră cu borchiş.

Din cauza slăbiciunii, muşchii îmi tresăreau şi tremurau tot timpul în corpul meu istovit, chinuit, plin de ulceraţii de la scorbut, de degerături nevindecate, suferind de pe urma bătăilor. Trebuia să ies din colţul nostru pe rampa centrală, să ies de pe scândura care ducea de la abatajul nostru la rampa centrală. Câteva brigăzi goneau cu vuiet şi huruit spre rampa centrală. Aici nu te aştepta nimeni. De-a lungul rampei umblau şefii şi-i zoreau pe toţi cu beţe şi înjurături, lăudându-i pe cei care împingeau roaba în fugă şi certându-i pe melcii hămesiţi ca mine.

Trebuia totuşi să trec printre lovituri, printre înjurături, printre urlete, aşa că am scos roaba pe rampa centrală, am întors-o spre dreapta şi m-am întors şi eu, prinzând mişcarea roabei, ca să reuşesc s-o îndrept dacă roata o lua într-o parte.

O împingi bine doar când trupul tău e una cu roaba, doar atunci o poţi controla. Ca senzaţie fizică, e ceva în genul bicicletei. Dar bicicleta fusese cândva o victorie. În schimb, roaba e înfrângere, e o insultă care-ţi trezeşte doar ură şi dispreţ faţă de tine însuţi.

Am scos roaba pe rampă şi ea s-a rostogolit spre platformă, iar eu am luat-o la fugă, am pornit-o în urma ei, păşind alături de rampă, clătinându-mă, străduindu-mă să menţin roata pe scândură.

După câteva zeci de metri, pe rampa centrală intra drumul unei alte brigăzi, şi de la acea scândură, din acel loc roaba putea fi cărată doar în fugă.

Am fost imediat îmbrâncit de pe rampă, îmbrâncit brutal, şi abia am reuşit să menţin roaba în echilibru – era plină cu borchiş –, iar tot ce se risipeşte pe drum trebuie adunat şi dus mai departe. Eram chiar bucuros că m-au dat la o parte, puteam să mă odihnesc puţin.

În abataj n-aveai voie să te odihneşti nicio clipă. Dacă o făceai, erai bătut de brigadieri, de şefii de echipă, de soldaţii din escortă; o ştiam prea bine, de aceea „zoream”, pur şi simplu folosindu-mi muşchii alternativ. În locul muşchilor centurii scapulare şi ai umărului, alţi muşchi mă

ajutau să rămân în picioare.

Brigada cu roabe mari trecuse de mine şi puteam să ies din nou pe rampa centrală.

Nu te gândeai dacă o să-ţi dea ceva de mâncare în ziua aceea, de fapt nu te gândeai la nimic, în creier nu rămânea nimic, în afară de înjurături, mânie şi neputinţă.

A trecut cel puţin o jumătate de oră până când am ajuns cu roaba la platformă. Platforma nu era înaltă, avea doar un metru, o podină din scânduri groase. Acolo era o groapă – buncărul, şi în acest buncăr-pâlnie împrejmuit trebuie să răstorni roca.

Pe sub platformă circulă vagonete din fier, care alunecă pe frânghie până la *butară*, dispozitivul de spălare, unde roca e curăţată sub şuvoiul de apă, iar pe fundul jgheabului se depune aurul. Deasupra, pe butara-jgheab, lungă de vreo douăzeci de metri, muncesc oameni, toarnă cu lopăţelele roca, *butăresc*. Tărăbonţaşii nu *butăresc*, 58-iştilor nici nu li se permite să se apropie de aur. Din oarece motive, munca la *butară,* care e mai uşoară, fireşte, decât în abataj, era socotită admisă doar pentru „prietenii poporului”. Am ales momentul când pe platformă nu erau roabe şi alte brigăzi.

Platforma nu era înaltă. Am lucrat şi pe platforme înalte, unde aveai vreo zece metri de urcat. Acolo, la intrarea pe platformă, stătea special un om care-l ajuta pe tărăbonţaş să-şi ducă încărcătura până sus, la buncăr. E o treabă mai serioasă. În noaptea aceea platforma era mică, dar oricum n-aveam putere să împing roaba înainte.

Simţeam că întârzii şi, încordându-mi ultimele forţe, am împins roaba spre începutul urcuşului. Dar n-aveam putere să împing roaba, deşi nu era plină, în sus. Umblam de multă vreme prin mină târşâindu-mi tălpile, mişcându-mi picioarele fără să-mi desprind tălpile de pământ, pentru că nu aveam putere să fac altfel, nici să ridic piciorul mai sus, nici să merg mai repede. De multă vreme umblam aşa prin lagăr şi prin abataj, înghiontit de brigadieri, de soldaţii din escortă, de şefii de echipă şi de şantier, de plantoane şi gardieni.

Am simţit un ghiont în spinare, nu prea puternic, apoi am simţit cum cad de pe platformă cu tot cu roaba pe care

încă o mai ţineam de mâner, ca şi cum trebuia să mai merg undeva, să o pornesc în altă parte decât în iad.

Pur şi simplu am fost îmbrâncit: roabele mari ale 58-iştilor mergeau spre buncăr. Erau tot tovarăşii noştri, brigada care locuia în secţia vecină. Dar brigada şi brigadierul ei Fursov voiau doar să arate că el şi brigada lui sau roaba lui cea mare n-au nimic în comun cu un fascist flămând ca mine.

Lângă buncăr stăteau şeful de şantier din sectorul nostru, slobozelul Piotr Braţnikov, şi directorul minei, Leonid Mihailovici Anisimov.

M-am apucat să adun borchişul cu lopata – această caşă lunecoasă de nisip, un aluat de piatră asemănător ca greutate cu mercurul, şi la fel de lunecos, imposibil de prins. Trebuia să-l sfărâm în bucăţi cu lopata şi să-l apuc pe dedesubt, ca să-l pot arunca în roabă, dar era imposibil, n-aveam destulă putere, de aceea rupeam bucăţi cu mâinile din acest borchiş, greu, lunecos, preţios.

Alături stăteau Anisimov şi Braţnikov şi aşteptau să adun totul în roabă, până la ultima pietricică. Am târât roaba spre rampă şi-am început urcuşul, împingând din nou roaba în sus. Şefii erau preocupaţi doar să nu blochez drumul altor brigăzi. Am adus din nou roaba pe rampă şi încercam s-o împing până la platformă.

Am fost din nou îmbrâncit. De data aceasta aşteptam lovitura şi-am reuşit să trag roaba într-o parte chiar în timpul suişului. Au venit şi-au plecat alte brigăzi şi iar mi-am reluat urcuşul. Am ajuns, am răsturnat roaba – nu era prea multă încărcătură, am răzuit cu lopata rămăşiţele de borchiş preţios de pe marginile roabei şi-am ieşit pe rampa de întoarcere, pe cea de-a doua rampă, de rezervă, pe unde erau duse roabele goale, care se întorceau la abatajul aurifer.

Braţnikov şi Anisimov au aşteptat până ce mi-am terminat treaba şi s-au oprit lângă mine, în timp ce făceam loc roabelor goale din alte brigăzi.

— Dar unde e compensatorul de înălţime? spuse cu glas de tenor directorul minei.

— Aici nu e nevoie, interveni Braţnikov.

El făcea parte din personalul NKVD şi serile se

specializa în minerit.

— De fapt brigadierul nu vrea să dea un om, zice să fie pus cineva din brigada mierlitorilor. Nici Venka Bâk nu vrea. Cârligul, zice el, nu-i treaba mea pe o asemenea platformă. Cine nu poate să împingă roaba la doi metri înălţime pe o pantă uşor înclinată? Un duşman al poporului, un criminal.

— Da, spuse Anisimov, da!

— Păi cade intenţionat de faţă cu noi. Aici nu e nevoie de compensator de înălţime.

Compensator de înălţime era numit hamalul cu cârlig, un muncitor în plus, care la suişul spre buncăr agăţa roaba, din faţă, cu un cârlig special şi te ajuta să duci încărcătura preţioasă până la platformă. Cârligele erau făcute din linguri de foraj de vreun metru lungime, turtite la fierărie, îndoite şi transformate în cârlige.

Brigadierul nostru nu voia să dea un om care să ajute brigăzile altora.

Puteam să mă întorc la abataj.

Tărăbonţaşul este obligat să simtă roaba, centrul ei de greutate, roata, osia şi direcţia roţii. El nu vede roata, nici pe drum, nici când e încărcată, nici la întoarcere. Tărăbonţaşul trebuie să simtă roata. Roţile roabelor sunt de două tipuri, unele cu banda cercului mai îngustă şi cu diametrul mai mare, altele cu banda mai lată. În deplină conformitate cu legea fizicii, primul tip de roabă merge mai uşor, în schimb, cel de-al doilea e mai stabil.

În roată se introduce cuiul osiei: se unge cu păcură, cu solidol, cu unsoare pentru roţi şi se introduce etanş în orificiul de la baza roabei. Roaba trebuie unsă cu grijă.

De obicei butoaiele cu unsoare stau lângă magaziile de scule.

Oare câte sute de mii de roabe se distrug în Kolîma în timpul unui sezon aurifer? Sunt informaţii despre zeci de mii de roabe distruse doar în câte un singur sector.

La Direcţia drumurilor, unde nu se extrage aur, se folosesc aceleaşi roabe, mari şi mici. Piatra e piatră peste tot. Metrul cub e metru cub peste tot. Foamea e foame peste tot.

Însăşi şoseaua este un fel de rampă centrală a

regiunii aurifere din Kolîma, de la care pleacă ramificaţiile laterale de piatră ale drumurilor cu trafic în ambele sensuri: pe şosea circulaţia maşinilor se desfăşoară pe opt benzi, legând şoseaua centrală de mine şi zăcăminte.

Şoseaua directă până la Nera are, în linie dreaptă, o mie două sute de kilometri, iar împreună cu cea spre Deliankir-Kulu – în direcţia Tenkiński – mai bine de două mii de kilometri.

În timpul războiului, pe şosea au venit buldozerele. Iar mai înainte – excavatoarele.

În 1938 nu erau excavatoare.

S-au construit şase sute de kilometri de şosea după Iagodnoe, drumurile spre minele de aur ale Direcţiilor de Sud şi de Nord erau deja construite. Kolîma dădea deja aur, autorităţile primeau deja decoraţii.

Toate aceste miliarde de metri cubi de stânci detonate, toate aceste drumuri, căi de acces şi rute, montarea dispozitivelor de spălare, construirea aşezărilor şi a cimitirelor – toate au fost făcute cu mâinile, cu roaba şi târnăcopul.

[1972]

Cucuta

S-au înţeles aşa: dacă vor fi trimişi în lagărul special Berlag, toţi trei îşi vor pune capăt zilelor, nu se vor duce în această lume a recidiviştilor.

Greşeala tipică a condamnatului. Fiecare deţinut se agaţă de ziua trăită, crede că undeva în afara lumii lui sunt locuri şi mai rele decât cel în care şi-a petrecut el noaptea. Aşa şi este. Asemenea locuri există, iar pericolul de a fi mutat acolo planează întotdeauna deasupra capului deţinutului şi de aceea nimeni nu râvneşte să plece în altă parte. Nici măcar vânturile de primăvară nu aduc dorinţa de schimbare. Schimbarea este întotdeauna periculoasă. Aceasta este una din lecţiile importante pe care omul o învaţă în lagăr.

Cred în schimbări cei care n-au fost în lagăr.

Condamnatul e împotriva oricăror schimbări. Oricât de rău ar fi aici, după colţ s-ar putea să fie şi mai rău.

De aceea a fost luată hotărârea ca în ceasul decisiv să moară.

Pictorul modernist Anti, un estonian, admirator al lui Ciurlionis, vorbea estona şi rusa. Medicul fără diplomă Draudvilas, lituanian, student în anul cinci, iubitor al lui Mickiewicz, vorbea lituaniana şi rusa. Harleis, student în anul doi la medicină, vorbea letona şi rusa.

În privinţa sinuciderii, cei trei baltici s-au înţeles în limba rusă.

Anti, estonianul, era creierul şi voinţa acestei hecatombe baltice.

Dar cum s-o facă?

Trebuie să lase scrisori? Testamente? Nu. Anti era împotriva scrisorilor, Harleis de asemenea. Draudvilas era „pentru”, dar prietenii l-au convins că dacă încercarea va eşua, scrisorile vor fi proba acuzatoare, complicaţia pentru care va fi nevoie să dea explicaţii la interogatoriu.

Au hotărât să nu lase scrisori.

Toţi trei erau de mult pe acele liste şi toţi trei o ştiau: îi aşteaptă lagărul pentru recidivişti, lagărul special. Toţi trei au hotărât să nu mai pună soarta la încercare. Pentru Draudvilas, ca medic, lagărul special nu era o ameninţare. Dar lituanianul şi-a adus aminte cât de greu îi fusese să obţină un post în domeniul lui chiar şi într-un lagăr obişnuit. A fost nevoie de o minune. La fel gândea şi Harleis, iar pictorul Anti înţelegea că arta lui era chiar mai rea decât cea a unui actor sau cântăreţ, şi cu siguranţă nu va fi necesară în lagăr, aşa cum nu fusese nici până atunci.

Prima metodă de sinucidere e să te arunci sub gloanţele soldaţilor din escortă. Dar asta înseamnă răni, bătăi. Cine o să fie împuşcat primul? Trăgătorii din lagăr sunt cam ca soldaţii regelui George din piesa lui Bernard Shaw, *Discipolul diavolului*, şi pot greşi ţinta. Nu-ţi puteai pune nădejdea nici în soldaţii din escortă, prin urmare această variantă a căzut.

Să te îneci în râu? Kolîma e aproape, dar acum e iarnă, unde să găseşti o gaură în care să-ţi încapă corpul. Gheaţa de trei metri acoperă copcile aproape instantaneu

sub privirea ta. Să găseşti o funie e uşor. Metoda e sigură. Dar unde să se spânzure sinucigaşul – la muncă? în baracă? Nu există un asemenea loc. Te vor salva şi te vor face de ruşine pentru totdeauna.

Să te împuşti? Deţinuţii n-au arme. Să ataci soldaţii din escortă e şi mai rău decât să fugi de ei – un adevărat chin, nu moarte.

Să-ţi tai venele, ca Petroniu, e absolut imposibil. E nevoie de apă caldă, de cadă, altfel rămâi un invalid cu mâna strâmbă – asta se întâmplă dacă te încrezi în natură, în propriul corp.

Doar otrava – cupa de cucută –, iată o metodă sigură.

Dar ce anume să joace rolul cucutei? De cianură de potasiu nu poţi să faci rost. Dar spitalul, farmacia sunt un depozit de otrăvuri. Otrava trece prin boală, distruge ceea ce e bolnav şi face loc vieţii.

Da, numai otrava, doar cupa de cucută – potirul mortal al lui Socrate.

Cucuta s-a găsit, iar Draudvilas şi Harleis garantau pentru efectul ei sigur.

Fenol. Soluţie de acid fenolic. Era un antiseptic foarte puternic, iar rezervele se păstrau în dulapul secţiei de chirurgie unde lucrau Draudvilas şi Harleis.

Draudvilas i-a arătat sticla sacră lui Anti, estonianul.

— Parc-ar fi coniac, spuse Anti.

— Seamănă.

— O să-i fac o etichetă „Trei stele”.

Lagărul special îşi adună victimele o dată pe trimestru. Pur şi simplu se fac razii, deoarece chiar şi într-o instituţie ca Spitalul Central există locuri unde te poţi „piti”, aşteptând să treacă furtuna. Dacă nu eşti capabil să te „piteşti”, trebuie să te îmbraci, să-ţi aduni lucrurile, să-ţi plăteşti datoriile, să te aşezi pe bancă şi să aştepţi răbdător, cine ştie, poate va cădea tavanul în capul celor veniţi sau, într-o altă variantă, în al tău. Trebuie să aştepţi supus, poate o să te păstreze directorul spitalului, poate o să obţină prin rugăminţi marfa de la cumpărători, marfa de care directorul are nevoie, în timp ce cumpărătorului îi este indiferentă.

Soseşte acea oră sau zi şi devine clar că nimeni nu

poate să te salveze şi să te apere, eşti în continuare tot pe listele „pentru convoi”.

Atunci vine momentul cucutei.

Anti luă sticla din mâinile lui Draudvilas şi lipi pe ea o etichetă de coniac, pentru că Anti era nevoit să fie pictor realist, ascunzându-şi gusturile moderniste în adâncul sufletului.

Ultima lucrare a admiratorului lui Ciurlionis a fost eticheta de coniac de trei stele – o imagine pur realistă. Astfel, în ultima clipă, Anti a cedat în faţa realismului. Realismul s-a dovedit a fi mai important.

— Dar de ce trei stele?

— Cele trei stele suntem noi trei, e o alegorie, un simbol.

— Păi de ce-ai redat atât de naturalist această alegorie? glumi Draudvilas.

— Pentru că dacă intră cineva, dacă ne prind, le explicăm că bem coniac la despărţire, în câte o cutie de conservă.

— Bine gândit.

Într-adevăr, a intrat cineva, dar nu i-a prins. Anti a apucat să vâre sticla în dulapul cu medicamente şi a scos-o imediat după plecarea paznicului.

Anti turnă fenolul în căni.

— Ei, în sănătatea voastră!

Anti a băut, a băut şi Draudvilas. Harleis, în schimb, a luat o gură de fenol, dar nu l-a înghiţit, ci l-a scuipat, a ajuns la conducta de apă, păşind peste trupurile celor căzuţi, şi şi-a clătit gura arsă. Draudvilas şi Anti se zvârcoleau şi horcăiau. Harleis încerca să-şi imagineze ce-o să spună la anchetă.

Harleis a stat două luni în spital – laringele ars s-a refăcut. După mulţi ani, la Moscova, Harleis a trecut pe la mine. S-a jurat că sinuciderea fusese o greşeală tragică, coniacul de trei stele era autentic. Anti încurcase sticla cu coniac aflată în dulapul cu medicamente şi a scos o sticlă asemănătoare cu fenol, cu moarte.

Ancheta a durat mult, dar Harleis n-a fost condamnat, a fost achitat. Sticla cu coniac n-a fost găsită niciodată. E greu de spus cui i-a fost dată ca premiu, dacă ea chiar

existase. Anchetatorul n-a avut nimic împotriva versiunii lui Harleis, pentru ce să se chinuie să obţină mărturisirea, recunoaşterea şi toate celelalte. Harleis propunea anchetei o soluţie raţională şi logică. Draudvilas şi Anti, organizatorii hecatombei baltice, n-au aflat niciodată dacă s-a vorbit mult sau puţin despre ei. Dar de vorbit s-a vorbit mult.

Între timp, Harleis şi-a schimbat specializarea medicală, a restrâns-o. A devenit specialist în proteze dentare, învăţase această meserie rentabilă.

Harleis a venit la mine în căutarea unui sfat juridic. Nu-i aprobaseră viza de reşedinţă pentru Moscova. I-o aprobaseră doar pentru Riga, unde se născuse soţia lui. Soţia lui Harleis era tot medic, moscovită. Problema era că atunci când Harleis scrisese cererea de reabilitare, ceruse sfatul unuia dintre prietenii săi din Kolîma, povestindu-i amănunţit toată tinereţea sa letonă, cu activităţi de genul cercetăşiei şi încă altele.

— I-am cerut sfatul, l-am întrebat dacă trebuie să scriu totul. Prietenul meu cel mai bun mi-a spus: „Scrie tot adevărul. Totul, aşa cum a fost”. Aşa am făcut şi n-am fost reabilitat. Am primit doar aprobare să locuiesc în Riga. Prietenul meu cel mai bun m-a tras pe sfoară...

— Nu v-a tras pe sfoară, Harleis. Aţi avut nevoie de un sfat într-o situaţie când nu se pot da sfaturi. Dacă v-ar fi spus orice altceva, ce-aţi fi făcut? Prietenul dumneavoastră putea să creadă că sunteţi spion, turnător. Dacă nu sunteţi, de ce să rişte? Aţi primit singurul răspuns care se poate da la întrebarea dumneavoastră. Secretul altuia este mult mai apăsător decât secretul propriu.

[1973]

Doctorul Lampolski

În amintirile mele despre perioada războiului apare adesea numele doctorului Lampolski. În timpul războiului soarta ne-a adus împreună de multe ori în sectoarele disciplinare din Kolîma. După război, în 1946, am absolvit cursurile medicale în Magadan, am lucrat ca felcer şi n-am

mai avut ocazia să vin în contact cu activitatea doctorului Lampolski, ca medic practician şi şef al infirmeriei minei.

Doctorul Lampolski nu avea studii superioare şi nu era nici medic. Moscovit, condamnat conform unui articol de drept comun, Lampolski a înţeles repede în detenţie ce poziţie solidă ofereau studiile medicale. Dar el n-avea timp să se formeze ca medic sau măcar ca felcer.

A reuşit încă de pe patul de spital – măsurând temperatura pacienţilor, ca infirmier, făcând curăţenie în saloane, îngrijindu-i pe cei grav bolnavi – să îndeplinească îndatoririle unui felcer practician. Acest lucru nu e interzis nici în libertate, iar în lagăr îţi deschide mari perspective. Experienţa de felcer este o experienţă uşoară, iar pentru oameni, în condiţiile lipsei permanente de cadre în lagăre, înseamnă o bucată sigură de pâine.

Lampolski avea studii medii, de aceea reuşea să prindă câte ceva din explicaţiile medicului.

Practica lui Lampolski sub îndrumarea medicului, nu a unuia singur, ci a mai multora (pentru că şefii medicali ai lui Lampolski se schimbau mereu), îi lărgea şi cunoştinţele, dar mai ales îi sporea aplombul. Nu era vorba de aplombul de felcer care devenise de mult subiect de bancuri: după cum se ştie, aceştia, deşi ştiu că bolnavii nu mai au puls, le pipăie mâna, numără, uitându-se la ceas.

Lampolski era mai deştept. Lucra de câţiva ani ca felcer şi înţelegea că stetoscopul nu-i va dezvălui la auscultaţie niciun fel de secrete, dacă nu va avea cunoştinţe medicale.

În detenţie, cariera de felcer i-a permis lui Lampolski să suporte liniştit condamnarea, să o încheie cu bine. Ajuns aici, la o răscruce importantă, Lampolski şi-a elaborat un plan de viaţă total lipsit de pericole, îndreptăţit din punct de vedere juridic.

Lampolski s-a hotărât ca după detenţie să rămână cadru medical. Dar nu ca să primească o formaţie medicală, ci tocmai pentru a intra pe listele de cadre medicale, nu ale contabililor sau ale agronomilor.

Lui Lampolski, ca fost *zek*, nu i se cuveneau sporuri, dar el nici măcar nu se gândea la câştiguri mari.

Câştigurile mari erau deja asigurate de miza de a fi

medic.

Dar dacă un felcer practician poate lucra ca felcer sub îndrumarea unui medic, cine va coordona activitatea medicală a medicului?

În lagăr şi în Kolîma, ca pretutindeni, de altfel, există funcţia administrativă de şef al infirmeriei. Pentru că 90% din munca medicului constă în scriptologie, o asemenea funcţie, ca idee, ar trebui să le ofere mai mult timp specialiştilor. Este o funcţie administrativ-gospodărească, de birou. Este bine să o ocupe un medic, dar dacă nu e medic, nu-i nicio nenorocire, important e să fie un om energic, cu un spirit de administrare dezvoltat.

Aşa sunt toţi şefii de spitale, şefii serviciilor sanitare – medicii sanitari, chiar şi directorii de spitale. Salariile lor sunt mai mari decât ale unui medic specialist.

Lampolski îşi îndrepta atenţia spre această funcţie.

El nu ştia şi nu putea să trateze. Curaj avea însă destul. A ocupat diverse funcţii medicale, dar de fiecare dată se îndrepta spre poziţia de şef al infirmeriei, de administrator. În această funcţie era imposibil să fie descoperit de vreo inspecţie.

Mortalitatea e mare. Şi ce-i cu asta! E nevoie de un specialist. Dar nu există niciun specialist. Înseamnă că doctorul Lampolski trebuie lăsat în postul lui.

Treptat, de la o funcţie la alta, Lampolski a căpătat inevitabil şi experienţă medicală, dar mai ales a dobândit iscusinţa să tacă la timp, să scrie la timp un denunţ, să informeze.

Acest lucru n-ar fi fost ceva rău, dacă în acelaşi timp în Lampolski n-ar fi crescut ura faţă de toţi mierlitorii, în general, şi faţă de mierlitorii intelectuali, în special. Asemenea tuturor autorităţilor din întreaga Kolîma, Lampolski vedea în fiecare mierlitor un trântor şi un duşman al poporului.

Fără să ştie să înţeleagă omul, nedorind să-l creadă, Lampolski îşi lua o mare responsabilitate trimiţând în cuptoarele lagărelor din Kolîma – adică în gerul de minus 60 de grade – oamenii sleiţi, care mureau în aceste cuptoare. Lampolski îşi asuma cu curaj partea sa de responsabilitate, semna actele de constatare a decesului, pregătite de

autorităţi, sau le întocmea personal.

Prima oară m-am întâlnit cu doctorul Lampolski la mina Spokoinîi. După ce s-a interesat la bolnavi, doctorul în halat alb şi cu stetoscopul pe umăr m-a ales pe mine pentru postul de infirmier – să măsor temperatura, să fac curat în saloane, să-i îngrijesc pe cei grav bolnavi.

Ştiam deja să fac toate aceste lucruri în urma experienţei mele de la Belicia, începutul drumului meu dificil în medicină. După ce m-am „sleit", am fost internat cu pelagră în Spitalul Raional din Nord, m-am însănătoşit pe neaşteptate, m-am ridicat din pat şi am rămas acolo să fac muncă de infirmier. Apoi am fost izgonit de conducerea superioară la aceeaşi mină Spokoinîi unde m-am îmbolnăvit, am făcut „temperatură". Doctorul Lampolski, după ce a cercetat dosarul meu „oral" de Kolîma, s-a limitat la latura medicală a situaţiei şi, dându-şi seama că nu umblam cu înşelăciuni şi nu încurcam numele şi patronimicele medicilor din spital, mi-a propus chiar el să fac muncă de infirmier.

Dar pe atunci eram într-un asemenea hal, că nu puteam să fiu nici măcar infirmier. Însă limitele rezistenţei omeneşti sunt neştiute – am început să măsor temperatura, după ce-am primit o adevărată comoară, un termometru adevărat, şi să completez foile de temperatură.

Oricât de modestă ar fi fost experienţa mea medicală, înţelegeam foarte clar că în spital zac numai muribunzi.

Un deţinut gigant, umflat, buhăit de la edeme, care nu se putea nicidecum încălzi, a fost băgat în apă caldă, dar nici acolo distroficul nu s-a putut încălzi.

Pentru toţi aceşti bolnavi se completau foi de observaţie, se scriau tot felul de recomandări, pe care nimeni nu le executa. În farmacia infirmeriei nu era nimic altceva decât permanganat de potasiu. Asta se şi administra, ba intern în diluţie slabă, ba în bandaje pe rănile de la scorbut şi pelagră.

Poate că, în esenţă, tratamentul acesta nici nu era cel mai rău, dar mie îmi lăsa o impresie deprimantă.

În salon erau şase sau şapte oameni.

Aceste cadavre de mâine sau chiar de astăzi erau vizitate zilnic de şeful infirmeriei minei, de doctorul angajat

civil Lampolski, în cămaşă albă ca zăpada, cu halatul frumos călcat, într-un costum civil cenuşiu, primit cadou de la blatari, pentru că îi trimisese la Spitalul Central de pe Malul Stâng, sănătoşi fiind, iar pe morţii ăştia îi păstrase pentru el.

Acolo l-am întâlnit pe mahnovistul Riabokon.

Doctorul în halat alb strălucitor şi apretat trecea de-a lungul a opt paturi de lemn cu saltelele umplute cu crenguţe de pin pitic, cu ace de cetină, mărunţite ca nisipul, ca un praf verde, şi cu ramuri care se îndoiau ca nişte mâini vii sau, în cel mai rău caz, ca nişte mâini de om mort, la fel de slabe, la fel de negre.

Pe saltelele acestea, acoperite cu pături ponosite, care ar fi trebuit schimbate de zece ori până acum, care nu puteau să păstreze nici măcar o picătură de căldură, nu ne puteam încălzi nici eu, nici vecinii mei muribunzi, un leton şi un mahnovist.

Doctorul Lampolski mi-a adus la cunoştinţă că şeful i-a ordonat să-şi organizeze spitalul gospodăreşte şi, iată, noi doi, el şi cu mine, ne vom apuca de mâine de această organizare. „Până una alta o să rămâi aici cu foaie de observaţie”.

Propunerea nu mă bucura. îmi doream doar moartea, dar nu mă hotăram să mă sinucid, şi o tot lungeam, o lungeam zi după zi.

Văzând că nu-l pot ajuta deloc în planurile lui de organizare – nu puteam împinge buştenii, nici măcar beţele subţiri, aşa că pur şi simplu şedeam (am vrut să scriu pe pământ, dar în Kolîma nu se stă pe pământ: din cauza îngheţului veşnic, acolo nu se obişnuieşte să faci asta, deoarece există posibilitatea sfârşitului letal) pe vreun buştean, şedeam pe copacii doborâţi şi mă uitam la şeful meu şi la exerciţiul lui de cojire a unui buştean, numit *balan* – Lampolski nu m-a mai ţinut în spital, şi-a luat imediat un alt infirmier, iar dispecerul minei Spokoinîi m-a trimis să-l ajut pe fochist.

Am lucrat câteva zile la fochist, pe urmă am plecat la o altă muncă, iar ceva mai târziu întâlnirea cu Lioşa Cekanov a imprimat vieţii mele o întorsătură mortală.

La Iagodnoe, în timpul procesului „refuznicilor”,

proces întrerupt, am reuşit să iau legătura cu Lesniak, îngerul meu păzitor în Kolîma. Lesniak n-a fost singurul păzitor al destinului ce-mi fusese hărăzit; Lesniak şi soţia lui, Nina Vladimirovna Savoeva, n-ar fi avut suficiente puteri pentru asta – eram conştienţi toţi trei de lucrul acesta. Dar cum încercarea moarte n-are, merita să vâri un băţ în roţile acestei maşinării mortale.

Eu însă, om „rău de mână", cum spun blatarii, prefer să mă răfuiesc cu duşmanii înainte de a le restitui datoria prietenilor.

Mai întâi e rândul păcătoşilor, apoi al celor drepţi. De aceea Lesniak şi Savoeva îi cedează locul ticălosului de Lampolski.

Probabil că aşa şi trebuie. Mâna mea nu se va ridica să-l slăvească pe cel drept până ce nu-i spun pe nume ticălosului. După această paranteză deloc lirică, dar necesară, revin la povestirea despre Lampolski.

După ce m-am întors la Spokoinîi din izolatorul de anchetă, pentru mine erau închise, firește, toate uşile spre infirmerie, consumasem până la capăt limita de atenţie care mi se cuvenea şi, întâlnindu-mă în zonă, doctorul Lampolski a întors capul, ca şi cum nu mă văzuse vreodată.

Dar încă înainte de întâlnirea noastră în zonă, doctorul Lampolski primise deja scrisoarea de la directoarea civilă a Spitalului Raional, doctoriţa Savoeva, angajată cu contract şi membră de partid, în care aceasta îl ruga să mă ajute (Lesniak îi vorbise doctoriţei despre situaţia mea), să mă trimită pur şi simplu la Spitalul Raional, ca bolnav. Şi chiar eram bolnav.

Scrisoarea a adus-o la Spokoinîi unul dintre medici.

Doctorul Lampolski, fără să mă cheme, fără să-mi spună nimic, a transmis de-a dreptul scrisoarea Savoevăi şefului OLP, Emelianov. Adică a denunţat-o pe Savoeva.

Cum şi eu fusesem informat în legătură cu această scrisoare, i-am tăiat drumul lui Lampolski în lagăr şi, folosind, bineînţeles, cele mai respectuoase expresii, după cum îmi sugera experienţa din lagăr, m-am interesat de soarta scrisorii. Lampolski mi-a spus că a transmis-o, a înmânat-o şefului OLP şi că trebuie să mă adresez acestuia, nu infirmeriei.

N-am stat prea mult pe gânduri, m-am înscris în audienţă la Emelianov. Şeful OLP mă cunoştea puţin, dar personal, veniserăm împreună pe viscol să deschidem această mină, în acelaşi transfer: vântul ne dărâma pe toţi din picioare, civili, deţinuţi, şefi şi muncitori. Desigur, nu mă mai ţinea el minte, dar a privit scrisoarea medicului-şef ca pe o cerere absolut normală.

— Te trimitem, te trimitem.

Peste câteva zile am ajuns la Belicia, prin tabăra de muncă forestieră a OLP-ului, Iagodnoe, unde era felcer un oarecare Efa, tot practician, ca aproape toţi felcerii din Kolîma. Efa a fost de acord să-l anunţe pe Lesniak de venirea mea. Belicia se afla la şase kilometri de Iagodnoe. În aceeaşi seară a venit maşina din Iagodnoe şi am ajuns pentru a treia şi ultima oară la Spitalul Raional de Nord, acelaşi spital unde, cu un an în urmă, îmi scoseseră mănuşile de pe mâini ca să le anexeze la foaia de observaţie.

Acolo am lucrat ca organizator cultural cât se poate de oficial, dacă în Kolîma există ceva oficial. Le-am citit bolnavilor ziarele până la sfârşitul războiului, până în primăvara lui 45. Iar în primăvara lui 45 medicul-şef Savoeva a fost mutat în altă parte şi spitalul a fost preluat de un alt medic-şef, o femeie cu un ochi artificial, stângul ori dreptul, poreclită Cambula.

Această Cambula m-a concediat imediat şi m-a expediat sub escortă la OLP-ul comenduirii din Iagodnoe, de unde în aceeaşi noapte am fost trimis să pregătesc stâlpi pentru linia de înaltă tensiune de la Izvorul de Diamant. Am descris evenimentele care s-au întâmplat acolo în povestirea „Izvorul de Diamant”.

Deşi acolo nu aveam escortă, condiţiile erau inumane, neobişnuite chiar şi pentru Kolîma.

Cei care nu-şi îndeplineau norma zilnică pur şi simplu nu primeau pâine. Se afişau liste cu cei care a doua zi nu vor primi pâine pentru munca depusă în ziua respectivă.

Am văzut multe samavolnicii, dar aşa ceva n-am mai văzut nicăieri şi niciodată. Când am nimerit şi eu pe listele astea, n-am mai aşteptat, am fugit, am plecat pe jos la Iagodnoe. Fuga mea a fost reuşită. Ea putea fi numită şi

plecare fără învoire, căci am plecat nu „în gheţuri”, am venit la comenduire. M-au băgat din nou la închisoare şi au demarat o nouă anchetă. Şi statul a decis din nou că noua mea condamnare începuse prea devreme.

De data asta n-am mai ajuns într-un lagăr de tranzit, am fost transferat în zona specială Djelgala, unde fusesem judecat cu un an în urmă. De obicei, după proces nu eşti trimis înapoi în locul de unde ai fost adus la proces. De data aceasta a fost altfel, poate din greşeală.

Am intrat pe aceeaşi poartă, am urcat acelaşi munte al minei, unde mai fusesem şi unde primisem zece ani.

La Djelgala nu mai erau nici Krivitki, nici Zaslavski şi am înţeles că autorităţile se răfuiau pe faţă cu angajaţii lor, nu se limitau la chiştoace şi la un castron de zeamă lungă.

Pe neaşteptate s-a vădit că la Djelgala aveam un duşman foarte puternic din rândul angajaţilor civili. Cine era?

Noul director al infirmeriei, doctorul Lampolski, pe care tocmai îl transferaseră aici. Lampolski striga în gura mare că mă cunoaşte foarte bine, că sunt un turnător, că a existat chiar şi o scrisoare personală din partea medicului civil Savoeva în legătură cu soarta mea, că sunt un leneş, un trântor, un informator de profesie în lagăr şi că era cât p-aci să-i nenorocesc pe bieţii Krivitki şi Zaslavski.

Scrisoarea Savoevăi! Turnător sadea! Dar el, Lampolski, primise indicaţii de la conducerea superioară să-mi îndulcească soarta şi îndeplinise ordinul, cruţase viaţa nemerniculuide mine. Dar aici, în zona specială, el, Lampolski, n-o să mă cruţe.

Nici nu putea fi vorba de vreo muncă medicală, aşa că m-am pregătit din nou de moarte.

Toate acestea se întâmplau în toamna lui 1945. Brusc Djelgala a fost închisă. Era nevoie de această zonă specială, cu geografia şi topografia ei bine gândite, şi era nevoie urgent.

Tot „contingentul” a fost transferat în Vest, în Direcţia de Vest, lângă Susuman, şi, până se găsea un alt loc pentru zona specială, urma să fim încartiruiţi la închisoarea din Susuman.

La Djelgala au fost trimişi repatriaţii – prima pradă din

străinătate, direct din Italia. Erau soldaţii ruşi care slujiseră în trupele italiene. Repatriaţii care după război şi-au urmat chemarea de a se întoarce în patrie.

La graniţă, escortele au încercuit garniturile şi-au călătorit cu toţii în regim expres pe ruta Roma-Magadan-Djelgala.

Cu toţii, deşi nu mai aveau nici lenjerie, nici obiecte de aur (pe drum au schimbat totul pe pâine), erau încă îmbrăcaţi în uniformă italiană. Încă îşi mai făceau curaj. Erau hrăniţi cu aceeaşi mâncare ca şi noi. După prima masă, la cantina din lagăr, un italian mai curios m-a întrebat:

— De ce toţi ai voştri mănâncă supa şi caşa la cantină, iar pâinea, raţia de pâine, o ţin în mână şi o iau cu ei? De ce?

— O să înţelegi totul după o săptămână, i-am spus.

M-au dus şi pe mine cu convoiul zonei speciale la Susuman, în zona mică. Acolo am ajuns la spital şi, cu ajutorul doctorului Andrei Maximovici Pantiuhov, am reuşit să mă înscriu la cursurile de felceri pentru deţinuţi, la Magadan, mai exact la kilometrul 23 al şoselei.

Aceste cursuri, pe care le-am absolvit cu succes, mi-au împărţit în două viaţa în Kolîma: din 1937 până în 1946 – zece ani de pribegie de la spital la abataj şi înapoi, cu zece ani de condamnare suplimentară în anul 1943. Şi a doua perioadă – din 1946 până în 1953, când am lucrat ca felcer. M-am eliberat în anul 1951, cu decontarea zilelor de muncă.

După 1946 am înţeles că într-adevăr am rămas în viaţă şi că voi supravieţui până la sfârşitul condamnării şi dincolo de ea, că sarcina mea – principala sarcină – va fi să continui să trăiesc şi mai departe, aşa cum am trăit toţi aceşti paisprezece ani.

Nu mi-am impus prea multe reguli, dar le respect, le respect şi acum.

[1970-1971]

Locotenent-colonelul Fraghin

Locotenent-colonelul Fraghin, şeful Secţiei speciale era un general de miliţie degradat. Fusese general-maior în miliţia moscovită, luptase cu succes împotriva troţkismului pe parcursul întregului său drum glorios de lucrător de nădejde al SMER[134]-şului în timpul războiului. Mareşalul Timoşenko, care îi ura pe evrei, îl degradase pe Fraghin la gradul de locotenent-colonel şi-i propusese să intre în rezervă. Raţiile mari, rangurile şi perspectivele, în pofida degradării, erau numai pentru munca de lagăr; doar acolo eroii războiului îşi păstrau gradele, funcţiile şi raţiile. După război, în lagăr, generalul de miliţie a devenit locotenent-colonel. Fraghin avea familie mare, aşa că a fost nevoit să caute în Nordul îndepărtat o muncă prin care să-şi rezolve satisfăcător cheltuielile de familie: creşă, grădiniţă, şcoală, cinema.

Aşa a ajuns Fraghin la Malul Stâng, la spitalul pentru deţinuţi, nu într-un post de ofiţer activ, cum şi-ar fi dorit el şi autorităţile, ci ca şef al KVC – secţia cultural-educativă. L-au convins că se va descurca cu educaţia deţinuţilor. Argumentele erau temeinice. Deşi toată lumea înţelegea foarte bine că orice KVC e lucru lipsit de sens, doar o sinecură, numirea lui Fraghin a fost primită favorabil, oricum cu indiferenţă. Şi într-adevăr, locotenent-colonelul cărunt, cu părul ondulat, elegant, cu guleraşul întotdeauna curat, parfumat cu colonie ieftină, dar nu cu Troinoi[135], era mult mai simpatic decât sublocotenentul Jivkov, predecesorul lui Fraghin în postul de şef al KVC.

Jivkov nu era interesat nici de concerte, nici de cinema, nici de întruniri, ci îşi concentrase întreaga energie în jurul problemei matrimoniale, reuşind s-o rezolve cu succes. Jivkov – burlac, zdravăn şi o frumuseţe de bărbat – trăia în acelaşi timp cu două femei deţinute. Amândouă lucrau la spital. În spital, ca în cel mai izolat sat din Tver, nu există secrete: toată lumea ştie totul. Una dintre amicele lui

---

134 Acronim de la Smert spionam (Moarte spionilor), denumire a mai multor organizaţii de contrainformaţii din URSS din timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

135 După 1812, când Eau de Cologne a ajuns din Germania în Rusia, parfumierii ruşi i-au adăugat trei uleiuri eterice - bergamotă, lămâie şi neroii – şi au numit-o Troinoi.

era dintre blatari, dar „o isprăvise” şi trecuse la lumea „fraierilor” – o fată frumoasă şi curajoasă din Tbilisi. Blatarii încercaseră de nenumărate ori să-i bage Tamarei minţile în cap. Totul fusese în zadar. La toate ordinele „mahărilor” să vină într-un anume loc pentru a-şi îndeplini îndatoririle clasice, Tamara răspundea cu înjurături şi râsete, în niciun caz printr-o tăcere temătoare.

A doua pasiune a lui Jivkov era o soră medicală estonă 58-istă, o frumuseţe blondă în stil foarte nemţesc – în contrast total cu oacheşa Tamara. În înfăţişarea celor două femei nu exista nimic asemănător. Ambele acceptau cu multă amabilitate curtea sublocotenentului. Jivkov era un om generos. Pe atunci era greu cu raţiile. În anumite zile, angajaţilor civili li se distribuiau alimente, şi Jivkov aducea întotdeauna la spital două pachete identice – unul pentru Tamara, celălalt pentru estonă. Se ştia că Jivkov făcea şi vizitele amoroase în aceeaşi zi, aproape la aceeaşi oră.

Acest Jivkov, băiat bun, l-a pocnit după ceafă pe unul dintre deţinuţi în văzul tuturor, dar, pentru că şefii reprezentau o altă lume, una superioară, aceste ghionturi nu erau dezaprobate. Pe el l-a înlocuit frumosul cel cărunt Fraghin. Fraghin căutase un loc de comandant la ISC[136], secţia trei, adică un post în specialitate, dar nu găsise. Aşa că ofiţerul activ a fost nevoit să se ocupe de educaţia culturală a deţinuţilor. Salariul la KV ŞI ISC era identic, aşa că Fraghin nu pierdea nimic. Locotenent-colonelul cel cărunt nu avea legături amoroase cu deţinutele. Pentru prima oară ni s-a citit din ziare şi, ceea ce era mai important, am ascultat mărturii din război din gura unui combatant.

Până atunci ne povestiseră despre război vlasoviştii, poliţiştii, hoţii şi cei care colaboraseră cu nemţii. Înţelegeam diferenţa de informaţie, ne doream să ascultăm un învingător-erou. Aşa era pentru noi locotenent-colonelul, care la prima întâlnire cu deţinuţii ne-a ţinut o conferinţă despre război, o povestire despre comandanţii de oşti. Evident, un interes deosebit a stârnit Rokossovski. Auziserăm multe despre el, cu mult timp în urmă. Fraghin

136 Acronim pentru Secţia de anchetă şi informaţii.

fusese chiar unul dintre angajaţii SMERŞ ai lui Rokossovski. Locotenent-colonelul îl lăuda pe Rokossovski ca pe un comandant care căuta lupta, însă la întrebarea principală – dacă acesta făcuse închisoare şi dacă în unităţile lui erau într-adevăr blatari – Fraghin n-a răspuns. A fost prima povestire despre război pe care am auzit-o „pe viu”, din ianuarie 1937, ziua arestării mele. Ţin minte că-i sorbeam fiecare cuvânt. Asta se întâmpla în vara lui 1949, într-o importantă tabără de muncă forestieră. Printre tăietorii de lemne era şi Andrusenko, un bărbat blond, comandant de tanc, participant la luptele pentru cucerirea Berlinului, erou al Uniunii Sovietice, condamnat pentru prădarea populaţiei civile, pentru jaf în Germania. Ne era binecunoscută graniţa juridică menită să despice viaţa omului în evenimente *până la* şi *după* data adoptării legii: acelaşi om, cu un comportament constant, astăzi este erou, iar mâine criminal, şi nici măcar el nu mai ştie dacă e criminal sau nu.

Andrusenko fusese condamnat la zece ani pentru prădarea populaţiei civile. Legea abia fusese adoptată. Locotenentul Andrusenko a căzut sub loviturile ei şi a fost adus din închisoarea militară din Berlin în Kolîma. Cu cât trecea timpul, cu atât devenea mai greu de dovedit că el era un adevărat erou al Uniunii Sovietice, posesor al titlului şi al decoraţiei respective. Numărul eroilor falşi creştea necontenit. Arestarea şi demascarea aventurierilor, pedepsele lor veneau în şuvoi, cu o întârziere de câteva luni. În 1949, dintre comandanţii de pe front, la noi a fost arestat medicul-şef, erou al Uniunii Sovietice, care, de fapt, nu era nici erou şi nici medic. Plângerile lui Andrusenko nu găseau răspuns. Spre deosebire de alţi deţinuţi care nimeriseră din război în Kolîma, Andrusenko păstra o tăietură dintr-un ziar de front din 1945 cu propria fotografie. Fraghin, în calitate de lucrător KVC local, în trecut agent SMERŞ, i-a putut evalua sinceritatea şi a contribuit la eliberarea lui.

Toată viaţa am trăit cu un sentiment acut al dreptăţii şi nu mă pricep să diferenţiez evenimentele după amploarea lor. În legătură cu acest spital, cu nume sonore precum Andrusenko sau Fraghin, îmi vine pregnant în minte un turneu de şah pentru deţinuţi, organizat de Fraghin, cu o

tablă uriaşă, atârnată în vestibulul spitalului – tabla desfăşurării turneului, pe care primul loc trebuia să-l ocupe (după calculele lui Fraghin) Andrusenko; a fost cumpărat şi un premiu-cadou. Premiul era un şah de buzunar, un obiect asemănător cu un portţigaret de piele. Fără să mai aştepte sfârşitul întrecerii, şeful i-a dăruit portţigaretul lui Andrusenko, deşi turneul l-am câştigat eu. Dar premiul nu l-am primit.

Portugalov încercase să influenţeze conducerea, dar a eşuat complet, iar Fraghin ieşise în coridor la deţinuţi să le explice că secţia culturală nu are fonduri pentru achiziţionarea premiului. Nu are şi gata.

Au trecut războiul, victoria, prăbuşirea lui Stalin, Congresul al XX-lea, linia vieţii mele a cotit-o brusc şi sunt de multă vreme la Moscova, dar primii ani de după război sunt marcaţi în amintirea mea de această împunsătură în amorul propriu, de atacul lui Fraghin la adresa mea. Foamea, execuţiile îmi vin în minte împreună cu acest fleac. De fapt, Fraghin era capabil de mai mult, nu doar de fleacuri.

M-am mutat în spital, la camera de gardă, şi din pricina serviciului ne întâlneam mai des. La vremea aceea, Fraghin trecuse din postul de la KVC la URC, la Secţia de evidenţă care se ocupa de dosarele deţinuţilor, unde a dat dovadă de zel şi vigilenţă. Aveam un infirmier, Grinkevici, un băiat bun care vizibil nimerise în lagăr degeaba; venise tot de pe front, laolaltă cu puhoiul tulbure de falşi generali şi de blatari care se ascundeau. Familia lui Grinkevici a scris multe reclamaţii şi petiţii, s-a obţinut reexaminarea cazului şi într-o bună zi a venit şi anularea condamnării. Locotenent-colonelul Fraghin nu l-a chemat pe Grinkevici la URC ca să-i dea vestea, ci a apărut personal în camera mea de gardă şi i-a citit cu voce tare lui Grinkevici textul documentului primit.

— Vedeţi, cetăţene Şalamov, spuse Fraghin, pe cine trebuie, îl eliberează. Toate greşelile se îndreaptă. Dar pe cine nu trebuie, nu eliberează. Aţi înţeles, cetăţene Şalamov?

— Pe deplin, cetăţene-şef.

Când am fost eliberat în contul numărului de zile

lucrate, în octombrie 1951, Fraghin s-a opus cât se poate de categoric ca eu să-mi continui munca în spital ca angajat civil până în primăvară, când se relua navigaţia. Doar intervenţia lui N. Vinokurov, directorul de atunci al spitalului, a rezolvat problema. Vinokurov mi-a promis că mă trimite în primăvară cu convoiul, că pot munci fără să mă treacă în statul de plată, iar până în primăvară să găsească pe cineva care să lucreze la camera de gardă. Exista această posibilitate juridică, acest statut.

Cei eliberaţi din lagăr îşi păstrau dreptul să meargă gratuit cu convoiul până pe Pământul cel Mare. În schimb, să călătoreşti ca angajat cu contract era prea scump: de pe Malul Stâng al Kolîmei până la Moscova biletul costa peste trei mii de ruble, fără să mai punem şi preţul alimentelor. Cea mai mare nefericire, cel mai mare inconvenient în viaţa omului este necesitatea de a mânca de trei sau de patru ori pe zi. Pentru convoaie existau popasuri unde erai hrănit, erau cantine cu ceaune în nişte barăci de tranzit pentru deţinuţi. Uneori totul se desfăşura în aceleaşi barăci: în timpul deplasării într-o direcţie baraca se numea „loc de popas”, iar în sens invers – *karpunkt* (adică centru de carantină). Barăcile erau aceleaşi şi nu existau niciun fel de panouri în spatele îngrăditurii din sârmă ghimpată.

Într-un cuvânt, în iarna dintre anii 1951 şi 1952 am rămas în spital ca felcer la camera de gardă, cu statutul de „eliberat în curs de plecare”. În primăvară n-am fost trimis nicăieri şi directorul spitalului s-a jurat că mă va trimite în toamnă. Dar nici toamna nu m-a trimis.

— Ce zici, pălăvrăgea în timpul serviciului la camera de gardă tânărul psihiatru, noul doctor Safran, liberal şi flecar, vecinul de apartament al locotenent-colonelului, vrei să-ţi spun de ce-ai rămas în spital, de ce nu eşti pe drum?

— Spune, Arkadi Davâdovici.

— Erai deja trecut pe liste, încă din toamnă, şi se găsise şi o maşină. Ai fi plecat, dacă nu era locotenent-colonelul Fraghin. El s-a uitat în documentele tale şi-a priceput cine eşti. „Troţkist de carieră şi duşman al poporului” – aşa scrie în documentele tale. Ce-i drept, este raportul din Kolîma, nu cel de la Moscova. Dar un raport doar nu se întocmeşte din nimic. Fraghin are şcoală de

capitală, a înţeles imediat că în cazul acesta trebuie să dea dovadă de vigilenţă şi, drept consecinţă, va avea parte numai de avantaje.

— Vă mulţumesc că mi-aţi spus, doctore Safran. O să-l notez în pomelnicul meu pe locotenent-colonelul Fraghin.

— Serviciu de înaltă clasă, urla vesel Şafran. Căci listele nu le-a întocmit un sublocotenent oarecare, ci Fraghin, care e general. Vigilenţă de general.

— Sau laşitate de general.

— Dar în zilele noastre vigilenţa şi laşitatea sunt aproape acelaşi lucru. Şi, pasămite, nu doar în zilele noastre, spuse tânărul medic cu pregătire de psihiatru.

Am scris cererea de lichidare, dar am primit rezoluţia lui Vinokurov: „Să fie concediat conform KZOT[137]”. În felul acesta pierdeam drepturile „eliberatului în curs de plecare” şi dreptul la călătoria gratuită. Nu aveam nicio copeică, dar, bineînţeles, nici nu-mi trecea prin cap să-mi schimb decizia. Aveam buletinul la mine, deşi fără viză de reşedinţă – în Kolîma viza se lucrează altfel decât pe Pământul cel Mare: toate ştampilele se pun cu dată anterioară, la eliberarea din serviciu. Speram să primesc la Magadan aprobarea să plec, să fiu inclus în convoiul pe care îl ratasem cu un an în urmă. Am cerut documentele, mi-am scos prima şi singura mea carte de muncă, pe care o păstrez şi acum, mi-am strâns lucrurile, am vândut tot ce era în plus – cojocul, perna –, mi-am ars versurile în aparatul de dezinfecţie din camera de gardă şi m-am apucat să aştept o maşină de ocazie spre Magadan. N-am aşteptat prea mult.

În aceeaşi noapte m-a trezit locotenent-colonelul Fraghin cu doi soldaţi de escortă, mi-a luat buletinul, l-a sigilat într-un plic împreună cu nu ştiu ce hârtiuţă, i-a înmânat plicul soldatului şi-a arătat cu mâna undeva în spaţiu:

— Pe el îl predai acolo.

„El” eram eu.

Obişnuit după mulţi ani de detenţie să am o atitudine destul de respectuoasă faţă de uniforma „omului cu puşca” şi pentru că văzusem de milioane de ori samavolnicii de un

137 Abreviere pentru Codul Muncii.

milion de ori mai mari – Fraghin nu era decât elevul timid al nenumăraţilor săi profesori de cel mai înalt rang am tăcut şi m-am supus loviturii neaşteptate pe la spate, jignitor de ilegale. E drept, nu mi-au pus cătuşe, dar mi-au arătat destul de sugestiv unde mi-e locul şi ce înseamnă un fost *zek* în lumea noastră serioasă. Am parcurs încă o dată sub escortă cele cinci sute de verste până la Magadan, străbătute de atâtea ori. La Secţia raională din Magadan nu m-au primit şi soldatul care mă escorta a rămas în stradă, neştiind unde să mă predea. L-am sfătuit să mă ducă la Secţia de cadre a serviciilor sanitare, unde în principiu ar fi trebuit să fiu trimis după concediere. Şeful Secţiei de cadre, nu-i ţin minte numele, şi-a exprimat uimirea profundă în faţa unui asemenea mijloc de transfer al personalului civil. I-a dat totuşi soldatului dovada de primire, mi-a înmânat buletinul şi-am ieşit în stradă, în ploaia cenuşie din Magadan.

[1973]

Îngheţul veşnic

Mi-am început activitatea independentă de felcer – preluând un sector unde medicii veneau doar din când în când – la Adâgalah, la Direcţia drumurilor, pentru întâia oară fără îndrumarea medicului, pentru că pe Malul Stâng, la Spitalul Central, nu lucrasem pe cont propriu.

Eram cel mai important pe linie medicală. În trei locuri erau în total cam trei sute de deţinuţi de care aveam grijă. După un tur şi vizita medicală a tuturor pacienţilor, mi-am trasat un oarecare plan de acţiune, conform căruia trebuia să mă mişc în Kolîma.

Pe lista mea erau şase nume.

Numărul unu – Tkaciuk. Tkaciuk era şeful OLP-ului unde urma să lucrez. El trebuia să audă de la mine că în toate taberele şi la toţi deţinuţii am găsit păduchi, dar că eu, felcerul cel nou, am un plan de lichidare sigură şi rapidă a oricărei păducherii. Că voi face personal, cu deplină responsabilitate, întreaga operaţie de deparazitare,

invitând pe oricine să fie spectator. Păduchii sunt un flagel vechi al lagărelor. Toate camerele de dezinfecţie din Kolîma, cu excepţia lagărului de tranzit din Magadan, sunt doar un chin pentru deţinuţi, fără să însemne şi lichidarea pediculozei. Eu însă cunoşteam o metodă sigură, învăţată de la băiaşul din tabăra forestieră de muncă de pe Malul Stâng: deparazitarea în rezervoare de benzină cu abur fierbinte – nu rămâneau nici păduchi, nici lindini. Numai că în fiecare butoi se pot pune cel mult cinci seturi de haine. Am făcut-o timp de un an jumate la Debin, am arătat-o şi în Baragon.

Numărul doi – Zaiţev. Zaiţev era un deţinut-bucătar pe care îl cunoşteam încă de la kilometrul 23, de la Spitalul Central. Acum el lucra ca bucătar aici, sub supravegherea mea. Şi trebuia să dovedească, apelând la conştiinţa lui de bucătar, că din cantităţile de alimente distribuite, pe care le ştiam amândoi, se pot face de patru ori mai multe feluri de mâncare decât se dădeau la noi, din cauza lenei lui Zaiţev. Nu era vorba de furturile gardienilor şi ale celorlalţi. Tkaciuk era un om sever, nu le dădea mână liberă hoţilor, pur şi simplu toanele bucătarului înrăutăţeau alimentaţia deţinuţilor. Am reuşit să-l conving pe Zaiţev, să-l fac să se ruşineze, Tkaciuk i-a promis câte ceva şi bucătarul a început să gătească mult mai mult din aceleaşi produse, ba chiar s-a apucat să ducă supă şi caşă fierbinte în bidoane acolo unde se muncea – lucru nemaivăzut în Kiubiuma şi Baragon.

Cel de-al treilea era Izmailov. Acesta era un băiaş civil care spăla rufăria deţinuţilor şi o spăla prost. Pe acest om extrem de sănătos fizic era imposibil să-l trimiţi la abataj sau la prospectări. Băiaşul pentru deţinuţi primeşte o nimica toată. Dar Izmailov se ţinea cu dinţii de munca sa, nu voia să asculte niciun fel de sfaturi şi singura soluţie rămasă era să fie dat afară. Nu era niciun secret în atitudinea lui. Spălând de mântuială pentru deţinuţi.

Izmailov spăla excelent pentru toţi şefii civili, inclusiv pentru ofiţerul politic, şi primea cadouri generoase: bani şi alimente. Izmailov era însă angajat civil, şi eu speram să obţin postul acesta pentru un deţinut.

Cel de-al patrulea era Lihonosov. Acesta era un

deţinut care nu venise în Baragon la vizita medicală şi, pentru că trebuia să plec, am decis să nu-mi întârzii plecarea din cauza unui singur om şi să folosesc vechile informaţii din dosarul personal. Dar la Secţia de evidenţă şi repartiţie n-am găsit dosarul lui şi, pentru că Lihonosov lucra ca planton, trebuia să revin la această temă delicată. L-am găsit întâmplător pe Lihonosov la sector şi-am stat de vorbă cu el. Era un om de vreo patruzeci de ani, puternic, bine hrănit, roşu în obraji, cu dinţi strălucitori, cu o claie de păr des şi cărunt şi o barbă sură uriaşă şi răsfirată. Vârsta? Dosarul lui Lihonosov mă interesa tocmai din punctul acesta de vedere.

— Şaizeci şi cinci.

Lihonosov era considerat invalid din pricina vârstei înaintate, şi din acest motiv muncea ca planton la birou. Înşelătoria îţi sărea în ochi. În faţa mea stătea un bărbat adult, sănătos, care putea munci fără probleme la muncile în comun. Lihonosov era condamnat la cincisprezece ani, dar nu cu articolul 58, ci 59, dar tot conform spuselor lui.

Al cincilea era Nişikov. Nişikov era infirmierul meu de la dispensar, dintre bolnavi. Un asemenea infirmier există în toate dispensarele de lagăr. Dar Nişikov era prea tânăr – avea vreo douăzeci şi cinci de ani – şi prea roşu în obraji. Trebuia să mă gândesc ce să fac cu el.

Când am scris numărul şase, cineva a bătut la uşă, şi Leonov, numărul şase de pe listă, a trecut pragul camerei mele din baraca civililor. Am pus un semn de întrebare în dreptul numelui Leonov şi m-am întors spre cel care intrase.

Leonov ducea două cârpe de spălat podelele şi un lighean. Desigur, nu un lighean obişnuit, ci unul kolâmian, făcut cu iscusinţă din cutii de conservă. La baia de aburi găseai ligheane la fel.

— Cum de te-au lăsat cei de la pază să intri la ora asta, Leonov?

— Mă ştiu, am spălat mereu podelele la felcerul de dinainte. Era o persoană foarte curată.

— Ei, eu nu sunt chiar aşa de curat. Astăzi nu trebuie să speli nimic. Du-te în lagăr.

— Dar pentru ceilalţi civili?...

— Nu trebuie. O să şi le spele singuri.

— Voiam să vă rog, cetăţene felcer, să mă lăsaţi în postul ăsta.

— Dar tu nu eşti în niciun fel de post.

— Dar până acum m-au lăsat aşa. O să spăl podelele, o să fie curat, ordine deplină, sunt bolnav, mă doare ceva pe dinăuntru.

— Nu eşti bolnav, pur şi simplu îi păcăleşti pe doctori.

— Cetăţene felcer, mi-e frică de abataj, mi-e frică de brigadă, mi-e frică de muncile în comun.

— Păi tuturor le e frică. Tu eşti un om complet sănătos.

— Dar nu sunteţi medic.

— Aşa e, nu sunt medic, dar – ori te duci mâine la muncile în comun, ori te trimit la Direcţie. Acolo n-au decât să te consulte medicii.

— Vă previn, cetăţene felcer, n-o să trăiesc dacă o să fiu dat afară de la munca asta. O să mă plâng.

— Ei, gata cu pălăvrăgeala, pleacă de aici. Mâine – la brigadă. O să încetezi să mai umbli cu gogoşi.

— Nu umblu cu gogoşi.

Leonov a închis uşa fără zgomot. Paşii lui târşâiţi s-au auzit sub fereastră, iar eu m-am culcat.

Leonov n-a apărut la repartizarea la muncă şi Tkaciuk a presupus că acesta se urcase în vreo maşină de ocazie, iar acum e de mult la Adâgalah, cu o jalbă.

Pe la ora douăsprezece, în ziua aceea de vară indiană din Kolîma, luminată de razele orbitoare ale soarelui rece pe cerul albastru intens, în aerul rece şi fără vânt, m-au chemat în cabinetul lui Tkaciuk.

— Hai să mergem să întocmim procesul-verbal. S-a sinucis deţinutul Leonov.

— Unde?

— Atârnă în fostul grajd. N-am dat dispoziţii să fie dat jos. Am trimis după ofiţerul politic. Tu, ca medic, vei constata decesul.

În grajd era greu să te spânzuri, era prea strâmt. Trupul lui Leonov ocupa locul a doi cai, iar singura ridicătură pe care se urcase, pentru a o dărâma cu piciorul, era lighenaşul de la baia de aburi. Leonov atârna de multă

vreme, după cum o arăta echimoza de pe gât. Ofiţerul politic, cel căruia băiaşul civil Izmailov îi spăla rufăria, scria: „Şanţul de strangulaţie trece prin...”. Tkaciuk spuse:

— La topografi există triangulaţie. Are vreo legătură cu strangulaţia?

— Niciuna, răspunse ofiţerul politic.

Am semnat cu toţii procesul-verbal. Deţinutul Leonov nu lăsase nicio scrisoare. Cadavrul lui Leonov l-au dus să-i lege de piciorul stâng tăbliţa cu numărul dosarului personal şi să-l îngroape în pietrele îngheţului veşnic, unde răposatul va aştepta până la Judecata de Apoi sau până la orice altă înviere din morţi. Iar eu am înţeles brusc că e prea târziu să mai învăţ ceva din ale medicinei ori din ale vieţii.

[1970]

Ivan Bogdanov

Ivan Bogdanov, care avea acelaşi nume de familie ca şeful raionului de la Lacul Negru, era o mândreţe de flăcău blond cu ochi cenuşii şi o constituţie atletică. Bogdanov fusese condamnat potrivit articolului 109 la zece ani, pentru o infracţiune în serviciu, dar, sesizând bine situaţia, pricepea cum stăteau lucrurile în acele vremuri, când capetele cădeau sub coasa stalinistă. Bogdanov ştia că doar o pură întâmplare îl ferise de stigmatul mortal al articolului 58.

Bogdanov lucra la noi, la prospectările carbonifere, pe post de contabil, un contabil ales intenţionat din rândul deţinuţilor, la care să poţi ţipa, căruia să îi poţi ordona să cârpească, să peticească socoteala proastă a pierderilor, din care se hrănea familia comandantului-şef al raionului, Paramonov, şi anturajul lui apropiat, care nimerise sub ploaia de aur a concentratelor, a raţiilor polare şi a altor binefaceri.

Sarcina lui Bogdanov, la fel ca şi cea a comandantului raionului cu acelaşi nume, fost anchetator în anul 37 – am scris despre el în povestirea „Bogdanov”, epuizând subiectul –, nu era să scoată la lumină abuzurile, ci

dimpotrivă, să cârpească toate greşelile, să le dea o faţă umană.

Când au început prospectările, în 1939, în raion erau doar cinci deţinuţi (printre care şi eu, invalid după furtuna din abatajele aurifere din 1938), iar din munca deţinuţilor aici, firește, nu se putea stoarce nimic.

Obiceiul – această tradiţie multiseculară de lagăr încă de pe vremea lui Ovidius Naso care, după cum se ştie, a fost şeful Gulag-ului în Roma Antică – spune că orice fel de găuri pot fi cârpite prin munca silnică gratuită, neplătită a deţinuţilor care, conform costului muncii la Marx, reprezintă valoarea principală a produsului. De data aceasta munca robilor nu putea fi folosită, eram prea puţini pentru nişte speranţe economice cât de cât serioase.

Se putea folosi munca semirobilor-slobozei, foşti *zeki*, în număr de peste patruzeci, cărora Paramonov le promisese că peste un an se vor duce pe Continent „cu jobenul pe cap”. Paramonov, fostul şef al minei Maldiak, unde generalul Gorbatov şi-a ispăşit cele două sau trei săptămâni de Kolîma, până când a ajuns la capătul puterilor, s-a „sleit”, a intrat în rândul mierlitorilor, avea o mare experienţă în „deschiderea” întreprinderilor polare, ştiind foarte bine ce şi cum trebuie făcut. Drept urmare, el n-a ajuns la tribunal pentru abuz de putere, ca la Maldiak, pentru că nici n-a existat vreun abuz, a fost mâna destinului care îşi agita coasa mortală, distrugându-i pe civili şi mai ales pe deţinuţii condamnaţi conform articolului KRTD.

Paramonov şi-a dovedit nevinovăţia, pentru că Maldiak, unde în 38 mureau câte treizeci de oameni pe zi, nu era nici pe departe cel mai rău loc din Kolîma.

El şi Hohluşkin, adjunctul său de la Serviciul economic, înţelegeau foarte bine că trebuie acţionat rapid, atâta vreme cât în raion nu exista nicio evidenţă, nu exista contabilitate, responsabilă şi calificată.

Era vorba de furt – iar produse precum concentratul alimentar, conservele, ceaiul, vinul, zahărul îl fac milionar pe orice şef care s-a atins de împărăţia acestui Midas kolâmian contemporan – şi Paramonov ştia prea bine lucrul acesta.

Mai ştia şi că e înconjurat de turnători, că orice pas de-al lui va fi supravegheat. Dar impertinenţa este a doua şansă, după cum spune o vorbă de-a blatarilor, iar Paramonov le cunoştea foarte bine argoul.

Pe scurt, după gestiunea lui, foarte umană, care parcă restabilea echilibrul după samavolnicia anului precedent, adică a lui 38, când Paramonov era la Maldiak, a ieşit la iveală un deficit imens al lucrurilor cele mai preţioase din împărăţia lui Midas.

Paramonov a găsit modalităţi să se răscumpere, să-i copleşească cu daruri pe anchetatorii săi. N-a fost arestat, ci doar înlăturat din funcţie. Şi-au apărut doi Bogdanovi ca să facă ordine – şeful şi contabilul. Ordinea a fost restabilită, dar pentru toate cheltuielile şefilor au fost nevoiţi să plătească tocmai acei patruzeci de slobozei, care nu primeau nimic (ca şi noi) – primeau de zece ori mai puţin decât li se cuvenea. Cei doi Bogdanovi au reuşit să cârpească cu procese-verbale false gaura ce se căsca sub ochii Magadanului.

Această sarcină i-a fost încredinţată lui Ivan Bogdanov. Studiile lui erau şcoala medie şi cursurile de contabilitate din libertate.

Bogdanov era consătean cu Tvardovski[138] şi povestea multe detalii din biografia adevărată a acestuia, dar pe atunci soarta lui Tvardovski ne interesa prea puţin, existau probleme mai serioase...

M-am împrietenit cu Ivan Bogdanov şi, deşi conform instrucţiunilor, *bâtovikul* trebuie să-i fie superior deţinutului de lagăr, cum eram eu, în tabăra noastră minusculă Bogdanov proceda cu totul altfel.

Lui Ivan Bogdanov îi plăcea să glumească, să asculte „romanţuri”, să povestească şi el – cu o poveste de-a lui a intrat în viaţa mea clasica istorie despre pantalonii mirelui. Întâmplarea era povestită la persoana întâi: în esenţă, mireasa comandase înainte de nuntă pentru mirele Ivan o pereche de pantaloni. Mirele era mai sărac, familia miresei mai bogată, aşa că gestul respectiv era în totalitate în

138 Aleksandr Tvardovski (1910-1917), poet şi redactor-şef al revistei literare Novîi Mir în perioada „dezgheţului“. Părinţii lui au fost supuşi represaliilor, fiind consideraţi chiaburi.

spiritul veacului.

Şi în cazul meu, la prima căsătorie, la insistenţa miresei fuseseră scoşi toţi banii de pe carnetul de economii şi mi se comandase o pereche de pantaloni negri de cea mai bună calitate la cel mai bun croitor din Moscova. Ce-i drept, pantalonii mei n-au trecut prin aceleaşi transformări ca pantalonii lui Ivan Bogdanov. Dar adevărul psihologic, autenticitatea documentului erau vizibile în episodul lui Bogdanov cu pantalonii.

Povestea pantalonilor lui Bogdanov era următoarea: înainte de nuntă mireasa i-a comandat un costum. Costumul a fost cusut cu o zi înainte de nuntă, dar pantalonii erau cu vreo zece centimetri mai lungi. Au decis să ducă pantalonii la croitor a doua zi. Meşterul locuia la câteva zeci de kilometri, ziua nunţii era stabilită, musafirii chemaţi, plăcintele pregătite. Din cauza pantalonilor era compromisă nunta. Bogdanov era de acord să se însoare şi în pantalonii cei vechi, dar mireasa nici nu voia să audă de aşa ceva. Şi uite aşa, contrazicându-se şi făcându-şi reproşuri, mirele şi mireasa a plecat fiecare la casa lui.

În timpul nopţii s-au întâmplat următoarele. Soţia a hotărât să repare greşeala croitorului şi, după ce a scurtat cu zece centimetri pantalonii viitorului soţ, s-a dus bucuroasă la culcare şi-a dormit adânc, ca o soţie credincioasă.

Între timp s-a trezit soacra, care s-a gândit să rezolve problema în acelaşi mod. Femeia s-a sculat, s-a înarmat cu un centimetru şi o cretă, a mai tăiat zece centimetri, a călcat mai bine cutele şi dunga şi-a adormit adânc, ca o soacră credincioasă.

Catastrofa a descoperit-o chiar ginerele, ai cărui pantaloni fuseseră scurtaţi cu douăzeci de centimetri şi stricaţi fără speranţă. A fost nevoit să petreacă la nuntă în cei vechi, aşa cum, de fapt, şi propusese.

Ulterior am citit toate acestea ori la Zoşcenko, ori la Avercenko, ori în vreun Decameron[139] moscovit. Dar subiectul a apărut pentru prima oară în viaţa mea în

---

139 Referire la cartea lui Mihail Şulman, Decameronul de la Butîrka (Viaţa mea în nuvele), care a circulat în samizdat la începutul anilor ’70.

barăcile de la Lacul Negru, la prospectarea carboniferă a Dalugol-ului.

La noi s-a eliberat un post de paznic de noapte – o problemă foarte importantă, posibilitatea unei existenţe fericite de durată.

Paznicul fusese un angajat civil, un slobozel, iar acum acesta era un post de invidiat.

— De ce n-ai cerut postul? m-a întrebat Ivan la scurt timp după aceste evenimente.

— N-o să mi se dea mie un post ca ăsta, am spus, amintindu-mi de anii 37 şi 38, când la mina Partizanul mă adresasem şefului KVC, angajatul civil Şarov, cu rugămintea să-mi dea o muncă oarecare legată de activitatea mea de scriitor.

— La noi n-o să scrii nici măcar etichete pentru conserve! exclamase bucuros şeful KVC, cuvinte care m-au dus brusc cu gândul la discuţia cu tovarăşul Iojkin din anul 1924, de la RONO[140], în oraşul Vologda.

Şeful KVC, Şarov, a fost arestat şi executat în legătură cu cazul Berzin, la două luni după această discuţie, dar eu nu-mi închipui că sunt duhul din o *mie şi una de nopţi*, deşi tot ce am văzut depăşeşte imaginaţia perşilor, ca de altfel şi a altor naţiuni.

— N-o să mi se dea o astfel de muncă.

— De ce?

— Am sigla KRTD.

— La Magadan zeci de cunoscuţi de-ai mei, tot cu sigla KRTD, au primit o astfel de muncă.

— Atunci înseamnă că are legătură cu privarea de dreptul la corespondenţă.

— Şi asta ce mai e?

I-am explicat lui Ivan că în fiecare dosar personal trimis în Kolîma este inclusă o pagină anexă cu un text imprimat, care are spaţii libere pentru nume şi alte informaţii de bază: 1) privarea de dreptul la corespondenţă, 2) folosirea exclusiv pentru munci fizice grele. Al doilea punct era mai important, prin comparaţie cu el dreptul la corespondenţă era un fleac, un balon de săpun. Mai

140 Abreviere pentru Secţia raională pentru educaţia poporului.

departe urmau indicaţiile: nu se permite utilizarea mijloacelor de comunicare – o tautologie evidentă, dacă e vorba despre dreptul la corespondenţă al celor aflaţi în condiţii de regim special.

Ultimul punct: fiecare şef de lagăr să fie informat despre comportamentul numitului cel puţin o dată pe trimestru.

— Eu n-am văzut o astfel de anexă. Doar m-am uitat prin dosarul tău, că sunt acum şi director adjunct prin cumul.

Apoi a mai trecut o zi, nu mai mult. Munceam în abataj, într-o groapă pe versantul muntelui, de-a lungul pârâului, pe Lacul Negru. Aţâţam focul împotriva ţânţarilor şi nu mă străduiam prea tare să-mi îndeplinesc norma.

Tufele s-au dat la o parte şi de groapa mea s-a apropiat Ivan Bogdanov, s-a aşezat, şi-a aprins o ţigară, s-a scotocit prin buzunare.

— Asta e?

Ţinea în mână unul din cele două exemplare ale faimoasei privări de „dreptul la corespondenţă”, smuls din dosarul meu personal.

— Desigur, a spus gânditor Ivan Bogdanov, dosarul personal se întocmeşte în două exemplare: unul se păstrează în arhiva centrală URO, iar celălalt călătoreşte prin toate OLP-urile şi fundăturile lor împreună cu deţinutul. Totuşi niciun şef local n-o să întrebe la Magadan dacă dosarul tău conţine o hârtiuţă privind privarea de dreptul la corespondenţă.

Bogdanov mi-a mai arătat o dată hârtiuţa şi apoi a ars-o în flăcările micului meu foc de tabără.

— Iar acum scrie cererea pentru postul de paznic.

Totuşi nu m-au luat ca paznic, i-au dat postul lui Gordeev, esperantistul care avea o condamnare de douăzeci de ani conform articolului 58, dar era turnător.

După un timp, Bogdanov – şeful raionului, nu contabilul – a fost dat afară pentru alcoolism, în locul lui venind inginerul

Viktor Plutalov, cel care pentru prima oară a organizat munca la prospectările noastre carbonifere cu pricepere, inginereşte, constructiv.

În timp ce conducerea lui Paramonov a fost marcată de delapidări, iar cea a lui Bogdanov de persecutarea „duşmanilor poporului” şi de beţii nesfârşite, Plutalov a arătat pentru prima oară ce înseamnă un front de lucru – nu delaţiunea, ci un front de lucru în sine, numărul de metri cubi pe care îi poate săpa fiecare, dacă munceşte chiar şi în condiţiile anormale din Kolîma. Până atunci noi cunoscuserăm doar umilinţa muncii absurde şi lipsite de perspectivă, de ore în şir.

De altfel, cu siguranţă greşeam. În munca noastră silnică de la răsăritul soarelui până la apus (cel care cunoaşte obiceiurile soarelui polar ştie ce înseamnă asta) era ascuns nu ştiu ce sens înalt, sensul oficial care consta tocmai în absurditatea muncii.

Plutalov încerca să ne arate o altă latură a muncii noastre. El era un om nou, abia venise de pe Continent.

Vorba lui preferată era: „Doar nu sunt lucrător NKVD”.

O parte din oameni au fost trimişi la Heta (unde pe atunci era planton Anatoli Ghidaş) – care se afla la şapte kilometri de noi –, iar alţii la Arkagala, la mina raionului carbonifer Arkagala. La Arkagala am plecat şi eu. După un an, bolnav de gripă, stăteam în baracă şi mă temeam să-i cer scutire lui Serghei Mihailovici Lunin, care îi proteja numai pe blatari şi pe cei care se bucurau de bunăvoinţa şefilor; m-am ţinut tare, mergeam la mină, am dus gripa pe picioare.

Atunci, în delirul gripal din baraca de la Arkagala, mi s-a făcut tare poftă de ceapă, din care nu mai gustasem de la Moscova. Cu toate că niciodată n-am fost adeptul dietei cu ceapă, nu se ştie din ce motive am avut un vis, în care muşcam pătimaş dintr-o ceapă. Un vis de-a dreptul uşuratic pentru un kolâmian. Aşa m-am şi gândit la trezire. Numai că m-am trezit nu la dangătul şinei, ci, aşa cum se întâmpla adesea, cu o oră înainte de repartizarea la muncă.

Gura îmi era plină cu saliva poftei de ceapă. M-am gândit că dacă printr-o minune ar apărea o ceapă, m-aş face bine.

M-am ridicat. La noi, ca peste tot, de-a lungul întregii barăci era o masă cu două bănci, de-o parte şi de alta.

Un om în buşlat şi scurtă de blană şedea cu spatele,

apoi s-a întors cu faţa. Era Ivan Bogdanov.

Ne-am salutat.

— Hai să bem măcar un ceai cu prilejul întâlnirii, că pâinea o are fiecare pe-a lui, am spus eu şi m-am dus după cană.

Ivan îşi scoase cana şi pâinea. Ne-am apucat să ne bem ceaiul.

— Au închis Lacul Negru, nici paznic nu mai e acolo. Au plecat toţi, absolut toţi. Eu, fiind contabil, am rămas în ultima serie şi am venit încoace. Credeam că staţi mai bine cu alimentele. Am tras nădejde că aş putea lua nişte conserve. Am pe fundul sacului doar vreo zece cepe, n-aveam ce face cu ele şi le-am băgat în sac.

Am pălit.

— Ceapă?

— Păi da, nişte cepe. Dar ce-ai păţit?

— Dă-le încoace!

Ivan Bogdanov întoarse sacul pe dos. Vreo cinci cepe loviră cu zgomot masa.

— Am avut mai multe, dar le-am împărţit pe drum.

— N-are importanţă câte sunt. Ceapă! Ceapă!

— Dar ce-i aici la voi, scorbut?

— Nu-i scorbut, o să-ţi povestesc pe urmă. După ceai.

I-am povestit lui Bogdanov toată istoria mea.

După aceea, Ivan Bogdanov a lucrat în specialitatea sa la contabilitatea lagărului şi războiul l-a prins în Arkagala. Arkagala era Direcţia raionului – am fost nevoiţi să punem capăt întâlnirilor dintre un *bâtovik* şi un *liternik*. Dar uneori tot ne mai vedeam şi ne povesteam una alta.

În anul 41, când asupra capului meu s-a abătut primul tunet sub forma încercării de a mi se fabrica un dosar legat de un accident de mină, totul a eşuat din cauza încăpăţânării neaşteptate a coechipierului meu, un marinar de pe Marea Neagră, *bâtovikul* Ciudakov. De fapt, el fusese de vină în acel accident. Când, după trei luni de stat la izolator, Ciudakov a fost eliberat, adică s-a întors în zonă şi ne-am văzut, mi-a povestit amănuntele anchetei lui. I-am povestit toate astea lui Bogdanov, nu ca să-i cer un sfat – în Kolîma nimeni nu are nevoie de sfaturi, dar nici măcar nu are dreptul la sfaturi. Acestea ar putea împovăra psihicul

celui căruia i se cer, ar putea provoca o izbucnire neaşteptată din pricina dorinţei de a ţi se da un răspuns. În cel mai bun caz nu ţi se va răspunde, nu ţi se va da atenţie, nu vei fi ajutat.

Bogdanov s-a arătat interesat de problema mea.

— O să aflu eu! O să aflu de la ei, a spus, arătând cu un gest grăitor spre orizont, în direcţia grajdurilor, unde era căsuţa anchetatorului. O să aflu. Că doar am lucrat la ei. Eu sunt turnător. De mine n-o să ascundă nimic.

Dar Ivan n-a apucat să-şi îndeplinească promisiunea. Pe mine m-au trimis în zona specială la Djelgala.

[1970-1971]

Iakov Ovseevici Zavodnik

Iakov Ovseevici Zavodnik era mai în vârstă decât mine – în timpul Revoluţiei avea vreo douăzeci sau chiar douăzeci şi cinci de ani. Provenea dintr-o familie enormă, dar nu dintre cele care au fost mândria ieşivei[141]. Cu toate că avea o înfăţişare tipic evreiască – barbă neagră, ochi negri, nasul mare – Zavodnik nu ştia limba ebraică, iar în rusă rostea discursuri scurte şi incandescente, discursuri-lozinci, discursuri-comenzi. Eu mi-l imaginam cu uşurinţă în rolul de comisar în timpul Războiului Civil, mobilizând soldaţii Armatei Roşii să ia cu asalt tranşeele lui Kolceak şi antrenându-i la luptă prin exemplu personal. Zavodnik chiar fusese comisar – comisar combatant pe frontul lui Kolceak, avea două ordine „Drapelul Roşu de luptă”. Un certăreţ gălăgios, bătăuş, meşter mare la băutură, „rău de mână”, cum spun blatarii, Zavodnik îşi investise anii cei mai buni, pasiunea, justificarea vieţii în raiduri, în lupte şi atacuri. Era un cavalerist minunat. După Războiul Civil lucrase în Bielorusia, la Minsk, într-o instituţie împreună cu Zelenski, cu care era prieten din timpul războiului. După ce s-a mutat la Moscova, Zelenski l-a luat pe Zavodnik la Comisariatul Poporului pentru Comerţ.

În 1937, Zavodnik a fost arestat în legătură cu cazul

141 Instituţie evreiască tradiţională de învăţământ superior religios.

Zelenski, dar n-a fost executat, a primit cincisprezece ani de lagăr – o pedeapsă foarte mare pentru începutul lui 37. Ca şi în cazul meu, în sentinţa de la Moscova se menţiona ca pedeapsa să fie executată în Kolîma.

Caracterul sălbatic, furia oarbă care-l cuprindea pe Zavodnik în momentele cruciale ale destinului, care îl făcuseră să călărească în întâmpinarea gloanţelor lui Kolceak, nu l-a trădat nici în timpul anchetei. În Lefortovo s-a năpustit cu o bancă asupra anchetatorului şi-a încercat să-l lovească, ca răspuns la propunerea acestuia de a-l demasca pe „duşmanul poporului" Zelenski. Acolo lui Zavodnik i-au zdrobit şoldul, l-au băgat pentru multă vreme în spital. Când osul şoldului s-a sudat, Zavodnik a fost trimis în Kolîma. Şi-a dus traiul în minele de aur şi în zonele disciplinare cu acest şchiopătat căpătat la Lefortovo.

Zavodnik n-a fost executat, a primit cincisprezece ani plus cinci „peste coarne"[142], adică cu interdicţie de drepturi. Zelenski, colegul lui de caz, era de multă vreme pe lună. La Lefortovo, Zavodnik semnase tot ce i-ar fi putut salva viaţa, îi fusese rupt piciorul, Zelenski fusese împuşcat.

— Da, am semnat tot ce mi-au cerut. După ce mi-au rupt osul şoldului şi osul s-a sudat, am fost externat din spitalul Butârskaia şi dus la Lefortovo pentru continuarea anchetei. Am semnat tot, fără să citesc niciun proces-verbal. La vremea aceea Zelenski fusese împuşcat.

Când era întrebat în lagăr de ce şchioapătă, Zavodnik răspundea: „E din Războiul Civil". Dar de fapt şchiopătatul îşi avea originea la Lefortovo.

În Kolîma, caracterul lui sălbatic, izbucnirile de furie au dus rapid la o serie întreagă de conflicte. În perioada petrecută la minele de aur, Zavodnik a fost de nenumărate ori snopit în bătaie de militari şi de gardieni din cauza scandalurilor lui turbulente şi violente, izbucnite din tot felul de nimicuri. De exemplu, Zavodnik s-a încăierat, a stârnit o adevărată bătălie cu gardienii din zona disciplinară pentru că nu voia să-şi tundă barba şi părul. În lagăre toţi sunt tunşi cu maşina; păstrarea frizurii, a părului la deţinuţi e un

142 Joc de cuvinte în rusă: po rogam (peste coarne) şi porajenie vpravah (interdicţie de drepturi).

soi de privilegiu, o recompensă obţinută potrivit unor reguli stricte. De pildă, cadrelor medicale din rândul deţinuţilor li se permite să nu-şi tundă părul, ceea ce stârneşte întotdeauna invidia generală. Zavodnik nu era nici medic, nici felcer, în schimb avea o barbă deasă, neagră şi lungă. Parcă nici nu era păr, ci un soi de foc cu flacără neagră. Apărându-şi barba de tunsoare, Zavodnik s-a repezit la gardian, a primit o lună de pedeapsă la izolatorul disciplinar, dar continua să poarte barbă şi a fost tuns cu forţa de gardieni. „M-au ţinut opt inşi”, povestea cu mândrie Zavodnik, apoi barba i-a crescut şi el o purta din nou pe faţă şi provocator.

Lupta pentru barbă era afirmarea de sine a fostului comisar de front, victoria lui morală după atâtea înfrângeri morale. După nenumărate peripeţii, Zavodnik a ajuns pentru multă vreme la spital.

Era limpede că nu va reuşi să obţină reexaminarea cazului. Nu-i rămânea decât să aştepte şi să trăiască.

Cineva le-a sugerat şefilor să se folosească de caracterul, de firea lui de erou al Războiului Civil, mereu pus pe ceartă, de dârzenia, de cinstea şi energia nestăvilită, punându-l să îndeplinească îndatoririle de şef de echipă sau de brigadier. Dar pentru „duşmanii poporului”, pentru troţkişti nici nu putea fi vorba de vreo muncă legală, cu contract. Iată însă că Zavodnik a căpătat statutul de membru al echipei de convalescenţi într-un cunoscut OP (centru de întremare), dintr-un OK (unitatea de însănătoşire) al unităţii de însănătoşire şi a apărut cu o formulă introductivă în versuri:

La început OP, apoi OK Tăbliţa la picior şi apoi – pa!

Dar lui Zavodnik nu i-au legat tăbliţa de glezna stângă, aşa cum se face la înmormântarea unui deţinut. El a început să aprovizioneze spitalul cu lemne.

Pe o planetă unde iarna durează zece luni, aceasta este o problemă foarte serioasă. Spitalul Central pentru deţinuţi ţine tot anul o sută de oameni pentru această muncă. Zada este matură pe la trei sute-cinci sute de ani. Parcelele de pădure repartizate spitalului însemnau, desigur, o exploatare rapace. Nu se punea problema reînnoirii fondului forestier în Kolîma, iar dacă se punea, era

doar un răspuns birocratic formal sau un vis romantic. Aceste două noţiuni au foarte multe în comun şi cândva istoricii, cercetătorii literari, filosofii o vor înţelege.

În Kolîma pădurea creşte prin văgăuni, în defileuri, în albiile râurilor. Zavodnik cutreiera călare toate zonele cu râuri importante şi izvoare, apoi îi înmâna un raport directorului spitalului. Pe atunci directorul spitalului era Vinokurov, care se autoaproviziona, dar nu era un ticălos, nu făcea parte dintre cei care le doresc răul celorlalţi. S-a deschis o tabără de muncă forestieră de unde se procurau lemnele. Desigur, la fel ca în toate spitalele, acolo munceau oamenii sănătoşi, nu bolnavi – deşi exista şi personal de la OP sau OK, care trebuia trimis de mult la mină, dar altă soluţie nu era. Vinokurov era considerat un bun gospodar. Problema era că trebuia pregătită o cantitate de combustibil (foarte mare!), pe lângă toate celelalte calcule, pentru fondul de rezervă, pe care ofiţerii politici, delegaţii, administratorii, chiar directorul se obişnuiseră să-l folosească la discreţie, fără niciun fel de control, complet gratis şi nelimitat. În spital, pentru asemenea bunuri ca lemnele, plătea categoria medie a angajaţilor civili, în timp ce conducerea superioară primea totul gratis, şi nu era vorba de o sumă derizorie.

În fruntea acestei bucătării complicate a aprovizionării şi a depozitării a fost pus Iakov Zavodnik. Fără să fie un idealist, el a acceptat bucuros să conducă şi producţia şi depozitarea, subordonându-se numai directorului. Şi împreună cu directorul fura statul fără mustrări de conştiinţă, zi de zi, ceas de ceas. Directorul primea musafiri din întreaga Kolîma, avea bucătar, organiza mese întinse, iar Zavodnik, şeful depozitului de combustibil, stătea cu gamela lângă ceaunul cu mâncare, când se aducea masa. Zavodnik făcea parte din acea categorie de brigadieri de lagăr, foşti membri de partid, care mânca întotdeauna împreună cu brigada, în văzul tuturor, fără să profite în vreun fel nici în privinţa hainelor, nici în privinţa mâncării, cu excepţia, să zicem, a bărbii negre.

Şi eu am procedat întotdeauna aşa când am lucrat ca felcer. Am fost nevoit să plec de la spital în primăvara lui 1949, după un conflict violent şi răsunător, în care fusese

implicat şi Magadanul. Am fost trimis în pădure la Zavodnik, ca felcer, în tabăra de muncă forestieră situată la vreo cincizeci de kilometri de spital, la izvorul Duskania.

— Zavodnik a dat afară trei felceri, nimeni nu-i e pe plac javrei.

Aşa mă petreceau tovarăşii la drum.

— De la cine o să preiau unitatea sanitară?

— De la Grişa Barkan.

Pe Grişa Barkan îl cunoşteam, nu personal, ci indirect. Era un felcer militar dintre repatriaţi, adus să muncească în spital cu un an în urmă, şi lucra la secţia de tuberculoşi. Colegii nu-l prea lăudau pe Grişa ăsta, dar eu eram obişnuit să nu dau prea multă atenţie discuţiilor despre informatori şi turnători. Eram mult prea neputincios în faţa acestei autorităţi supreme a naturii. Dar s-a întâmplat să scoatem o gazetă de perete cu ocazia unei aniversări, iar membră a colegiului redacţional era soţia lui Baklanov, noul nostru ofiţer politic. O aşteptam lângă cabinetul soţului, venisem să iau însemnările cenzurate, am bătut la uşă şi o voce a spus: „Intraţi!”. Am intrat.

Soţia ofiţerului politic stătea pe canapea, iar Baklanov conducea o confruntare de martori.

— Dumneavoastră, Barkan, scrieţi în declaraţie că Saveliev, felcerul (acesta fusese şi el chemat), a înjurat puterea sovietică şi i-a elogiat pe fascişti. Unde s-a întâmplat asta? Pe patul de spital. Dar ce temperatură avea atunci Saveliev? Poate că delira. Retrageţi-vă declaraţia.

Aşa am aflat că Barkan era turnător. Însuşi Baklanov a fost singurul ofiţer politic din toată viaţa mea în lagăr care nu dădea impresia unui anchetator adevărat – acesta nu era cekist, fireşte. Venise în Kolîma direct de pe front, nu mai lucrase niciodată în lagăre. Şi nici nu s-a deprins cu o astfel de muncă. Nici lui Baklanov, nici soţiei acestuia nu le-a plăcut munca în Kolîma.

După ce şi-au terminat perioada de stagiu, s-au întors amândoi pe Continent şi locuiesc de mulţi ani la Kiev. Baklanov este din Lvov.

Felcerul locuia într-o căsuţă separată, din care jumătate era dispensar. Căsuţa era lipită de baie. De mai bine de zece ani nu rămăsesem singur nici ziua, nici

noaptea şi acum simţeam cu toată fiinţa mea această fericire, şi încă îmbibată de mireasma fină a zadelor verzi, a nenumăratelor ierburi ce înfloreau năvalnic. O hermină a zbughit-o prin zăpada proaspătă, au trecut urşii, ieşiţi din bârloguri, zguduind copacii... Acolo am început să scriu versuri. Caietele s-au păstrat. Hârtia lor e galbenă şi grosolană... O parte din caiete sunt din hârtie de ambalat, albă, de cea mai bună calitate. Această hârtie, două sau trei suluri din cea mai minunată hârtie din lume, mi-a dăruit-o turnătorul Grişa Barkan. Tot dispensarul era ticsit cu suluri de hârtie, nu ştiu de unde le luase şi unde le-a dus. N-a lucrat prea mult în spital, s-a mutat la mina vecină, dar venea des pe la spital şi pleca cu maşini de ocazie.

Elegantul, frumosul Grişa Barkan s-a gândit să stea în picioare pe butoaiele din maşina cu care călătorea, ca să nu-şi murdărească cu benzină cizmele din box şi pantalonii albaştri de om liber. Cabina era ocupată. Şoferul i-a permis să stea în remorcă cei zece kilometri pe care îi avea de parcurs, dar la urcuş, la o zdruncinătură, Barkan a zburat în şosea şi şi-a sfărâmat capul de pietre. I-am văzut cadavrul la morgă. Se pare că moartea lui Barkan este singurul caz de intervenţie a destinului în defavoarea turnătorilor.

Mi-am dat repede seama de ce nu s-a înţeles Barkan cu Zavodnik. Probabil transmitea „semnale” despre o chestiune atât de delicată ca exploatarea forestieră fără să se intereseze ce anume generase minciuna şi în folosul cui era. De la prima întâlnire cu Zavodnik, i-am spus că nu-i voi sta în cale, dar îl rog să nu se amestece nici el în treburile mele. Scutirile mele de muncă nu pot fi contestate. Nu voi prescrie niciun fel de odihnă la indicaţiile lui. Atitudinea mea faţă de blatari este binecunoscută şi putea fi liniştit în privinţa presiunilor şi surprizelor în acest sens.

Ca şi Zavodnik, mâncam din cazanul comun. Tăietorii de lemne locuiau în trei locuri, pe o rază de o sută de kilometri de la prima parcelă. Baza era Duskania. La Duskania am aflat un lucru foarte important pentru orice cadru medical: am învăţat de la băiaşul de acolo (un tătar venit din război) să dezinfectez fără cameră de dezinfecţie. Nu era o problemă lipsită de importanţă pentru lagărele din Kolîma, unde păduchii sunt însoţitorii permanenţi ai

muncitorului. Făceam dezinfecţia în butoaie de fier, cu o reuşită de sută la sută.

Ulterior, aceste cunoştinţe ale mele au produs senzaţie la Direcţia drumurilor, pentru că păduchii nu-l mănâncă doar pe deţinut, ci şi pe soldatul din escortă, şi pe militar. Am făcut multe dezinfecţii cu acelaşi invariabil succes, dar am învăţat să o fac de la Zavodnik, în Duskania. Dacă a văzut că intenţionat evit să mă interesez de combinaţiile complicate cu buturugi, stive, metri cubi, Zavodnik s-a îmbunat, iar când a descoperit şi că n-am niciun fel de favoriţi, s-a topit de tot. Atunci mi-a povestit despre Lefortovo şi despre lupta sa pentru barbă. Mi-a dăruit un volum de versuri de Ehrenburg. Literatura de orice fel îi era total străină, în general, lui Zavodnik nu-i plăceau romanele şi alte scrieri de felul acesta, căsca de la primele rânduri. Ziarul, ştirile politice erau altceva. Acestea trezeau întotdeauna ecou. Lui Zavodnik îi plăceau activităţile însufleţite cu oameni însufleţiţi. Pe deasupra, se plictisea, se chinuia, nu ştia cum să-şi folosească puterile şi se străduia să-şi umple întreaga zi, de la trezire până la culcare, cu grijile de azi şi de mâine. Dormea întotdeauna cât mai aproape de locul de muncă, de muncitori, de râu, de plute, dormea în cort sau într-un pat de scânduri în vreo baracă, fără saltea şi pernă – numai cu pufoaica sub cap.

În 1950, în timpul verii, trebuia să ajung la Bahaiga, la vreo patruzeci de kilometri în amonte pe Kolîma. Era tot sectorul nostru, pe mal locuiau deţinuţi şi trebuia să ajung acolo, ca să fac vizita obişnuită. Pe Kolîma curentul este puternic, aceşti patruzeci de kilometri în amonte şalupa îi parcurge în zece ore. Înapoi, cu pluta, ajungi într-o oră, chiar mai puţin. Timonierul şalupei era un angajat civil, chiar cu contract, mecanic, o profesie căutată; ca orice timonier şi mecanic din Kolîma, la plecarea şalupei era beat criţă, dar beat în mod raţional, ca în Kolîma, adică se ţinea pe picioare şi vorbea coerent, numai că duhnea a alcool. El asigura transportul tăietorilor de lemne. Şalupa ar fi trebuit să plece cu o zi în urmă, dar o lua din loc abia la răsăritul nopţii albe de Kolîma. Timonierul ştia de călătoria mea, desigur, dar în şalupa care scotea aburi urcase un şef sau cunoştinţa unui şef, sau pur şi simplu un pasager care

plătise bani mulţi şi, uitându-se în altă parte, aştepta ca timonierul să încheie discuţia cu mine, să mă refuze.

— N-am locuri. Am spus nu. Mergi data viitoare.

— Păi ieri ai spus...

— Multe am spus eu ieri... Astăzi m-am răzgândit. Pleacă de pe debarcader.

Toate acestea erau presărate cu înjurături alese, de Kolîma, cu sudălmi de lagăr.

Zavodnik locuia pe-o colină din apropiere, în cort, şi dormea fără să se dezbrace. A înţeles imediat despre ce era vorba şi-a ieşit în fugă pe mal, numai în cămaşă, fără căciulă, cu cizmele de cauciuc trase în grabă. Timonierul stătea în apă, în cizme pescăreşti de cauciuc, împingând şalupa. Zavodnik se apropie:

— Ce faci, nu cumva nu vrei să-l iei pe felcer?

Timonierul se îndreptă şi se întoarse spre Zavodnik.

— Da! Nu-l iau. Am zis că nu-l iau, şi cu asta, basta!

Zavodnik îi dădu timonierului un pumn în faţă, acesta căzu şi dispăru sub apă. Credeam că s-a întâmplat o nenorocire, am dat să mă îndrept spre apă, dar timonierul s-a ridicat, cu apa şiroind pe salopeta lui de prelată. Ajuns la şalupă, urcă tăcut la locul său şi porni motorul. Eu m-am aşezat la margine cu trusa medicală lângă mine, mi-am întins picioarele şi şalupa a pornit, încă nu se întunecase când am acostat la gura Bahaigăi.

Toată energia lui Zavodnik, toate forţele lui sufleteşti se concentrau pe îndeplinirea dorinţei directorului spitalului, Vinokurov. Era o înţelegere tacită între stăpân şi sclav. Stăpânul îşi lua asupra sa întreaga responsabilitate pentru că ascunde un „duşman al poporului”, un troţkist, a cărui soartă este să trăiască în zonele speciale, iar sclavul recunoscător, fără să se aştepte nici la trecerea în cont a zilelor de muncă şi nici la mici favoruri, făcea rost pentru stăpân de bunuri materiale sub formă de lemne, peşte proaspăt, vânat, poame şi alte daruri ale naturii. Pe tăietorii lui de lemne Zavodnik îi ţinea din scurt, se îmbrăca numai în haine date de stat şi mânca la comun. Sclavul înţelegea că stăpânul lui nu are puterea să solicite în vreun fel eliberarea sa înainte de termen, dar îi permitea robului să rămână în viaţă – în sensul literal, cel mai elementar, al

cuvântului. Zavodnik a fost eliberat la terminarea pedepsei, conform termenului calendaristic de cincisprezece ani; socoteala zilelor de muncă nu se aplică la articolul conform căruia fusese condamnat. S-a eliberat în 1952, în ziua încheierii termenului calendaristic de cincisprezece ani, primit în 1937 la Moscova, la închisoarea Lefortovo. Zavodnik înţelesese demult că era inutil să scrie cereri pentru reexaminarea cazului. Nu primise răspuns la niciuna din plângerile trimise în primii ani de naivitate, petrecuţi în Kolîma. Zavodnik îşi făcea tot timpul de lucru cu proiecte de genul construcţiei unei „sănii cu vele" pentru exploatările forestiere, a creat şi-a construit pentru tăietorii de lemne un vagon pe roţi, mai exact nu pe roţi, ci pe sănii de tractor. Brigada se putea deplasa prin pădure. În Kolîma pădurea este rară, o fâşie de silvotundră, nu sunt copaci groşi; ca să nu pună corturi, să nu construiască izbe, el a proiectat un vagon permanent pe tălpige de sanie, cu priciuri supraetajate. Acolo se putea instala confortabil o brigadă de tăietori de lemne din douăzeci de oameni, cu uneltele lor. Cât era vară – vara în Kolîma este toridă, dar numai zilele sunt toride, nopţile sunt reci – vagonul era bun, dar mult mai rău decât un cort simplu de prelată. Iarna însă pereţii vagonului erau prea reci, prea subţiri. Gerul din Kolîma pune la încercare orice fel de ruberoid, carton asfaltat, placaj – le sfărâmă, le rupe. În vagon nu se putea locui iarna şi tăietorii de lemne s-au întors la izbele milenare. Vagonul a fost lăsat în pădure. L-am sfătuit pe Zavodnik să-l predea la muzeul regional din Magadan, dar nu ştiu dacă mi-a ascultat sfatul.

A doua distracţie a lui Zavodnik şi Vinokurov era aerosania – ceva de genul unei sănii cu glisor, care zbura pe zăpadă. Aerosania, primită de undeva de pe Pământul cel Mare, era recomandată stăruitor în manualele pentru cucerirea Nordului. Dar ea avea nevoie de nesfârşite întinderi albe, iar terenul din Kolîma este în totalitate numai muşuroaie şi gropi, acoperite doar puţin cu zăpadă care, când bate vântul sau pe furtună, e spulberată din toate crăpăturile. În Kolîma e puţină zăpadă şi aerosania s-a stricat încă de la primele încercări. Dar, bineînţeles, în toate rapoartele sale Vinokurov sublinia în mod deosebit

eficacitatea tuturor acestor vagoane şi aerosănii.

Numele lui Zavodnik era Iakov Ovseevici. Nu Evseevici, nu Evghenievici, ci Ovseevici, şi Zavodnik insista gălăgios asupra acestui amănunt în timpul tuturor controalelor şi apelurilor, ceea ce-i zăpăcea întotdeauna pe angajaţii de la registratură. Zavodnik era om bine şcolit şi avea un scris caligrafic. Nu cunosc părerea lui Zuev-Insarov referitoare la caracteristicile scrisului lui Zavodnik, dar prescurtarea obligatorie, domoală, foarte complicată a semnăturii lui era uimitoare. Nu conţinea iniţialele I.Z. prelungite cu o codiţă neglijentă, ci un model complicat, elaborat cu migală, fără grabă, care poate fi învăţat şi ţinut minte ori în tinereţea timpurie ori în închisoarea târzie. Iscălitura îi luă lui Zavodnik cel puţin un minut. În ea îşi găseau locul cu o neobişnuită fineţe şi strălucire şi iniţiala *I* şi iniţiala patronimicului 0 – un o rotund, aparte –, şi numele Zavodnik, scris cu litere mari şi clare, şi iscălitura energică, care cuprindea numai numele, şi buclele care urmau, deosebit de complicate, deosebit de diafane, ca un fel de rămas-bun al artistului de la munca pe care o executase cu dragoste. Am verificat de multe ori: în orice împrejurare, chiar dacă era călare, sau scria pe planşetă, semnătura comisarului Zavodnik era domoală, sigură şi clară.

Relaţia noastră era excelentă, bună e puţin spus. La vremea aceea, în vara lui 1950 mi s-a propus să mă întorc la spital, pe post de şef al camerei de gardă. Camera de gardă a spitalului imens de lagăr, cu o mie de paturi, era greu de organizat, şi ani de-a rândul n-au reuşit să pună la punct funcţionarea ei. La sugestia tuturor organizaţiilor, m-au invitat pe mine s-o fac. Am căzut de acord cu Amosov, noul medic-şef, în privinţa câtorva principii, în temeiul cărora urma să funcţioneze camera de gardă, şi am acceptat. Zavodnik a venit repede la mine.

— O să obţin imediat anularea, pilele astea o să zboare.

— Nu, Iakov Ovseevici, am spus eu. Amândoi cunoaştem lagărul. Destinul dumneavoastră este Vinokurov, directorul. El se pregăteşte să plece în concediu. La o săptămână după ce pleacă, veţi fi externat din spital. În munca mea, Vinokurov n-are o importanţă atât de mare.

Eu vreau să dorm la căldură, dacă tot se poate, şi îmi doresc să lucrez la ceva, să fiu de folos.

Ştiam că în camera de gardă nu voi reuşi să scriu versuri, poate doar rareori. Toată hârtia rămasă de la Barkan era deja scrisă. Acolo scriam în fiecare clipă liberă. Poezia care se încheie cu versul „în rai sunt şi geruri" o notasem la gura îngheţată a izvorului Duskania, scrisă urât pe caietul de reţete. Iar tipărită a fost abia după cincisprezece ani, în *Literaturnaia Gazeta*.

Zavodnik nu ştia că scriu versuri, dar nici n-ar fi priceput nimic. Teritoriul Kolîmei era prea periculos pentru proză, puteai risca doar cu versurile, nu cu texte în proză. Iată motivul principal pentru care am scris numai versuri în Kolîma. E adevărat, mai aveam un exemplu, pe Thomas Hardy, scriitorul englez, care în ultimii zece ani de viaţă scrisese numai versuri, iar la întrebările reporterilor răspundea că îl îngrijorează soarta lui Galilei. Dacă Galilei ar fi scris în versuri, n-ar fi avut neplăceri cu biserica. Eu nu voiam să-mi asum acest risc galilean, dar, bineînţeles, nu din considerente legate de tradiţia literară şi istorică, ci pentru că pur şi simplu instinctul de deţinut îmi spunea ce e bine şi ce e rău, unde e cald şi unde e rece în jocul de-a v-aţi ascunselea cu destinul.

Aşa s-a şi întâmplat, de parcă aş fi ghicit în stele. Vinokurov a plecat şi peste o lună Zavodnik a fost trimis undeva la minele de aur, unde în curând i s-a încheiat şi condamnarea. Dar nu era nevoie să ghicesc în stele. Toate acestea sunt foarte simple, elementare în această artă sau ştiinţă care se numeşte viaţă. Sunt noţiuni de bază.

Când se eliberează un om ca Zavodnik, contul lui de deţinut trebuie să fie zero ruble, zero copeici. Aşa a fost şi la el. Desigur, nu l-au lăsat să plece pe Pământul cel Mare, aşa că şi-a găsit de lucru ca dispecer la autobaza de la Susuman. Deşi, ca fost *zek,* nu i se plăteau sporurile de Nord, salariul îi ajungea ca să trăiască.

În iarna lui 51 mi-a fost adusă o scrisoare. Doctoriţa Mamuceaşvili mi-a adus în Kolîma scrisoarea lui Pasternak. Mi-am luat concediu – lucram ca felcer la Direcţia drumurilor şi-am pornit-o la drum luând maşini de ocazie. Taxa la ocazie – începuseră gerurile – era o rublă

kilometrul. Pe atunci lucram în apropiere de Oimiakon, polul frigului, şi de acolo am ajuns la Susuman. În Susuman m-am întâlnit pe stradă cu Zavodnik, dispecerul autobazei. Ce putea fi mai bine? La cinci dimineaţa Zavodnik m-a aşezat în cabina unei Tatre imense cu remorcă. Am pus geamantanul în remorcă – puteam călători şi eu în remorcă, dar şoferul dorea să îndeplinească rugămintea şefului său şi m-a luat în cabină. Am fost nevoit să risc, să scap geamantanul din ochi.

Tatra zbura.

Camionul mergea gol, oprea în fiecare aşezare, luând călători. Unii coborau, alţii urcau. Într-o mică aşezare un militar a oprit Tatra şi-a urcat în camion vreo zece ostaşi de pe Continent – tineret venit să-şi facă stagiul militar. Erau cu toţii încă neatinşi de bronzul puternic al Nordului, nu erau arşi de soarele din Kolîma. După vreo patruzeci de kilometri i-a întâmpinat un camion militar. Militarii şi-au încărcat lucrurile şi-au pornit-o la drum. Aveam o îndoială, am simţit o nelinişte. Am cerut să oprească camionul şi m-am uitat în remorcă. Geamantanul nu mai era.

— Militarii, a spus şoferul. Dar îi ajungem din urmă, n-o să dispară nicăieri.

Tatra a claxonat, a duduit şi s-a repezit înainte pe şosea, într-adevăr, după o jumătate de oră, Tatra a ajuns din urmă camionul cu militari şi, depăşind ZIS-ul, şoferul i-a blocat drumul. Am explicat ce s-a întâmplat şi mi-am găsit geamantanul cu scrisoarea lui Pasternak.

— Pur şi simplu am dat jos geamantanul crezând că e al nostru, fără nicio intenţie, a explicat superiorul.

— Dacă-i fără intenţie e foarte bine, important e rezultatul.

Am ajuns la Adâgalah şi-am început să caut o maşină spre Oimiakon sau Baragon.

În *957* locuiam la Moscova şi-am aflat că Zavodnik s-a întors şi lucrează în Ministerul Comerţului, în postul unde lucrase şi cu douăzeci de ani în urmă. Informaţia mi-a dat-o Iarotki, un economist din Leningrad care făcuse multe pentru Zavodnik pe vremea lui Vinokurov. I-am mulţumit, am luat adresa lui Zavodnik, i-am scris şi am fost invitat să ne vedem, chiar la muncă, unde voi primi permis de intrare

şi aşa mai departe.

Scrisoarea era semnată cu iscălitura aceea caligrafică pe care o cunoşteam. Era identică, nicio înfloritură în plus. Acolo am aflat că Zavodnik „trudeşte” până la pensie, formal mai avea nevoie de câteva luni. Mi-am exprimat părerea de rău că Iarotki n-a reuşit să se întoarcă la Leningrad, cu toate că plecase din Kolîma cu mult înaintea mea şi a lui Zavodnik, şi că era nevoit să stea la Chişinău.

Cunoşteam foarte bine cazul lui Iarotki, cazul comsomolistului leningrădean care votase cu opoziţia. Nu existau niciun fel de motive ca el să nu poată locui în capitală, dar Zavodnik a spus pe neaşteptate:

— Guvernul ştie mai bine. La mine şi la dumneavoastră totul e clar, dar la Iarotki, probabil, situaţia e complet diferită...

N-am mai fost la Iakov Ovseevici Zavodnik, cu toate că rămân prietenul lui.

[1970-1971]

Şahul doctorului Kuzmenko

Doctorul Kuzmenko răsturnă figurile de şah pe masă.

— Ce splendoare, am spus eu, aranjând piesele pe bucata de placaj. Era un şah cu o lucrătură foarte fină, de bijutier. Un joc pe tema „Vremuri tulburi în Rusia”[143]. Zolnierii[144] polonezi şi cazacii înconjurau figurina înaltă a Primului Impostor – regele albelor. Regina albă avea trăsăturile ascuţite, energice ale Marinei Mniszech. Hatmanul Sapega şi Radzwiłł stăteau pe tabla de şah ca ofiţeri ai Impostorului. Negrele stăteau pe tablă ca şi cum ar

143 Perioadă de criză politică şi lupte intestine care a început după moartea ţarului Feodor I Ivanovici în 1598. După domnia lui Boris Godunov (1598-1605), la tron a urmat Dmitri Ivanovici (1605-1606), Dmitri cel Fals – numit aici Primul Impostor – căsătorit cu Marina Mniszech, fiică a unui magnat polonez, singura femeie încoronată în Rusia înaintea Ecaterinei I. Încoronarea lui Mihail Feodorovici, întemeietorul dinastiei Romanovilor, în 1613, a pus capăt acestor vremuri tulburi.

144 Soldat în infanteria poloneză.

fi fost în straie monahale – în fruntea lor era mitropolitul Filaret. Peresvet şi Osliabia[145], purtând zale pe deasupra antenelor de călugăr ţineau săbiile scurte scoase din teacă. Turnurile mănăstirii Troiţe-Sergheiev stăteau pe câmpurile a8 şi h8.

— E o splendoare. Nu mă satur să-l privesc…

— Numai că, am spus eu, e o inexactitate istorică: Primul Impostor n-a asediat Lavra.

— Da, da, spuse doctorul, aveţi dreptate. Dar nu vi se pare ciudat că istoria nu ştie până acum cine a fost primul impostor, Grişka Otrepiev?

— Aceasta este doar una din nenumăratele ipoteze, nu foarte verosimilă. A lui Puşkin, ce-i drept. Nici Boris Godunov n-a fost aşa, ca la Puşkin. Iată rolul poetului, al dramaturgului, al romancierului, al compozitorului, al sculptorului. Lor le aparţine interpretarea evenimentului. Este vorba de secolul al XIX-lea, cu setea lui de a explica inexplicabilul. La jumătatea secolului al XX-lea documentul ar fi eliminat totul. Şi doar documentului i s-ar fi dat crezare.

— Există o scrisoare a impostorului.

— Da, ţareviciul Dmitri a arătat că era un om cultivat, un domnitor cu carte, demn să stea alături de cei mai buni ţari de pe tronul rusesc.

— Şi totuşi cine era? Nimeni nu ştie cine era domnitorul rus. Iată ce înseamnă un secret polonez. Istoricii sunt neputincioşi. E un lucru ruşinos. Dacă s-ar fi întâmplat aşa ceva în Germania, documentele s-ar fi găsit pe undeva. Nemţilor le plac documentele. Dar stăpânii sus-puşi ai impostorului ştiau foarte bine cum se păstrează un secret. Şi câţi oameni au fost ucişi – dintre cei care au aflat ceva despre acest secret.

— Exageraţi, doctore Kuzmenko, când negaţi capacitatea noastră de a păstra un secret.

— Nu neg deloc. Oare moartea lui Osip Mandelştam nu e un secret? Când şi unde a murit? Există o sută de martori ai morţii lui în urma bătăilor, a foamei şi frigului – în

145 Aleksandr Peresvet şi Rodion Osliabia, ostaşi călugări legendari de la mănăstirea Troiţe-Serghiev, care au participat la bătălia de la Kulikovo (8 septembrie 1380).

privinţa împrejurărilor morţii nu sunt nepotriviri –, şi fiecare dintre cei o sută îşi inventează povestirea, legenda proprie. Dar moartea fiului lui Gherman Lopatin, ucis doar pentru că era fiul lui Gherman Lopatin? Urmele lui se caută de treizeci de ani. Rudelor foştilor conducători ai partidului ca Buharin sau Rîkov li s-au dat certificate de deces, certificatele acestea s-au întins pe o perioadă de mulţi ani din 37 până în 45. Dar nimeni nu s-a întâlnit nicăieri cu aceşti oameni după anii 37 sau 38. Certificatele sunt pentru consolarea rudelor. Datele morţii sunt arbitrare. Ar fi mai exact să presupunem că au fost executaţi cu toţii nu mai târziu de anul 38, în beciurile Moscovei.

— Am impresia...

— Îl ţineţi minte pe Kulaghin?

— Sculptorul?

— Da! A dispărut fără urmă când dispărea multă lume. A dispărut sub un nume străin, schimbat în lagăr cu un număr. Iar numărul a fost din nou schimbat cu un al treilea nume.

— Am auzit despre chestii de-astea, am spus eu.

— Şahul acesta e opera lui Kulaghin, l-a făcut din pâine în închisoarea Butârskaia, în 37. Toţi arestaţii din celula lui Kulaghin mestecau pâine ore în şir. Era important să prinzi momentul când saliva şi pâinea mestecată formau o combinaţie unică, asta o hotăra însuşi maestrul, norocul lui era să scoată din gură coca pregătită să capete orice formă sub degetele lui Kulaghin şi să se întărească pe vecie, precum cimentul piramidelor egiptene.

Kulaghin a modelat aşa două jocuri. Al doilea era „Cucerirea Mexicului de către Cortez”. Vremurile tulburi mexicane. Pe spanioli şi mexicani Kulaghin i-a vândut sau i-a dat pe degeaba cuiva din conducerea închisorii, iar „Vremurile tulburi” ruseşti le-a luat cu el în convoiul de deţinuţi. Sunt făcute cu chibritul, cu unghia, căci orice bucată de fier este interzisă în închisoare.

— Lipsesc două piese, am spus. Regina neagră şi turnul alb.

— Ştiu, răspunse Kuzmenko. Turnul nu există defel, iar regina neagră n-are cap şi e încuiată la mine în birou. Aşa că nu ştiu nici acum care dintre apărătorii negri ai

Lavrei din „Vremurile Tulburi” era regina.

Distrofia alimentară este ceva îngrozitor. În lagărele noastre, i s-a spus pe numele ei adevărat abia după blocada Leningradului acestei boli. Până atunci se punea diagnosticul de poliavitaminoză, pelagră, slăbire pe fond dizenterie. Şi aşa mai departe. Este vorba de aceeaşi pasiune pentru secrete. După secretul morţii deţinuţilor. Medicilor le era interzis să vorbească şi să scrie despre foame în documentele oficiale, în istoricul bolii, la conferinţe, la cursurile de perfecţionare.

— Ştiu.

— Kulaghin era un om înalt şi corpolent. Când l-au adus la spital, cântărea patruzeci de kilograme, greutatea oaselor şi a pielii. Faza ireversibilă a distrofiei alimentare.

Toţi cei care suferă de foame trec prin clipe dificile şi la un moment dat se confruntă cu fenomene precum tulburarea conştiinţei, devierea logicii, demenţă, unul din D-urile cunoscutei triade D din Kolîma: demenţă, diaree, distrofie... Ştiţi ce este demenţa?

— Nebunie?

— Da, da, o nebunie căpătată, o slăbiciune a minţii căpătată. Când l-au adus pe Kulaghin, eu, ca medic, am înţeles pe loc că noul bolnav prezenta de multă vreme semne ale demenţei... Kulaghin nu şi-a mai revenit până la moarte. Avea la el săculeţul cu piesele de şah care au rezistat în toate situaţiile, şi dezinfecţiei, şi lăcomiei blatarilor.

Kulaghin a mâncat, a supt, a înghiţit unul din turnurile albe, a muşcat, a rupt, a înghiţit capul reginei negre. Şi doar mârâia când infirmierii încercau să-i ia săculeţul din mâini. Am impresia că voia să-şi înghită opera, pur şi simplu ca s-o distrugă, ca să-şi şteargă urmele de pe faţa pământului.

Trebuia să înceapă să înghită piesele de şah cu câteva luni mai devreme. Ele l-ar fi salvat.

— Dar avea el oare nevoie să fie salvat?

— N-am ordonat să i se scoată turnul din stomac. Se putea face asta în timpul autopsiei. Şi nici capul reginei... De aceea lipsesc două piese din jocul acesta, din această partidă. E rândul dumneavoastră, maestre.

— Nu, am spus. Mi-a cam pierit cheful...
[1967]

Omul de pe vapor

— Scrieţi, Krist, scrieţi, spunea medicul în vârstă, obosit.

Era trecut de ora două noaptea, grămada de chiştoace creştea pe masa din sala de tratamente. Pe geamuri se lipise o gheaţă groasă ca de pluş. Pâcla viorie de mahorcă umplea încăperea, dar nu aveam timp să deschidem ferestruica şi să aerisim cabinetul, începuserăm munca cu o zi în urmă, la ora opt seara, şi nu se mai termina. Medicul fuma ţigară de la ţigară, răsucindu-şi rapid „marinăreşti”, rupând foi de ziar. Sau, dacă voia să se odihnească puţin, răsucea „picioare de capră”[146]. Degetele arse de fumul de mahorcă, ca la ţărani, se plimbau prin faţa ochilor mei, călimara cu sistem antivărsare ţăcănea ca o maşină de cusut. Puterile medicului erau pe sfârşite, ochii i se lipeau, nici „picioarele de capră”, nici „marinăreştile” nu-i puteau învinge oboseala.

— Ce ziceţi de nişte cifiraş? Să fierbem nişte cifiraş... spuse Krist.

— Da’ de unde să iei cifiraş...

Cifirul era un ceai deosebit de tare, protectorul blatarilor şi al şoferilor de cursă lungă – cincizeci de grame la un pahar, un remediu deosebit de sigur împotriva somnului, valută de Kolîma, valuta drumurilor lungi, a curselor de multe zile.

— Nu-mi place, spuse medicul. În fond, n-am remarcat la cifir niciun efect distrugător asupra sănătăţii. Am văzut destui cifirişti. În plus, remediul ăsta e cunoscut de mult. Nu l-au inventat nici blatarii, nici şoferii. Jacques Paganel fierbea cifir în Australia, îi servea cu această băutură pe copiii căpitanului Grant. „O jumătate de livră de ceai la un litru de apă şi se fierbe trei ore” – iată reţeta lui Paganel...

---

146 Ţigări rulate, îndoite în unghi drept, ca să nu se risipească mahorca.

Iar voi ziceţi: „şoferiştii”! Blatarii! Nu e nimic nou sub soare.

— Culcaţi-vă.

— Nu, după aceea. Trebuie să învăţaţi să chestionaţi şi să faceţi primul consult. Deşi e interzis de legea medicală, trebuie să dorm şi eu la un moment dat. Bolnavii vin zi şi noapte. N-o să fie nicio nenorocire dacă faceţi dumneavoastră primul consult, sunteţi omul în halat alb. Parcă ştie cineva cine sunteţi – infirmier, felcer, medic, academician, poate o să rămâneţi în memorii ca medic de sector, de mină, de Direcţie.

— Dar vor exista memorii?

— Cu siguranţă. Dacă e ceva important, treziţi-mă. Ei, spuse medicul, să începem. Următorul.

Un bolnav gol şi murdar stătea în faţa noastră pe taburet. Nu semăna cu un mulaj didactic, ci cu un schelet.

— E o şcoală bună pentru felceri, nu? spuse medicul. Şi pentru doctori. De fapt, medicul trebuie să vadă şi să ştie cu totul altceva. Tot ce se află în faţa noastră astăzi este problema unei specializări înguste, foarte speciale. Iar dacă insulele noastre – m-aţi înţeles? – dacă insulele noastre ar fi înghiţite de pământ... Scrieţi, Krist, scrieţi.

Anul naşterii 1893. Sex – masculin. Vă atrag atenţia asupra acestei chestiuni importante. Sex: masculin. Problema aceasta îl preocupă pe chirurg, pe anatomopatolog, pe statisticianul de la morgă, pe demograful din capitală. Dar nu-l preocupă deloc pe bolnav, el n-are nicio treabă cu sexul său...

Călimara mea începu să ţăcăne.

— Nu, bolnavul nu trebuie să se ridice, aduceţi-i apă fierbinte să bea. Apă de zăpadă, din rezervor. O să se încălzească şi atunci vom trece la analiza *vita*, datele despre bolile părinţilor – medicul bătu în istoricul bolii cu formularul tipărit – puteţi să nu le treceţi, să nu pierdeţi timpul cu fleacuri. Aha, iată bolile de care a suferit: distrofie alimentară, scorbut, dizenterie, pelagră, avitaminoză A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, S, Ş, T, Ţ, U, V, X, Z... Puteţi întrerupe şirul în orice loc. Neagă bolile venerice, neagă legăturile cu „duşmanii poporului”. Scrieţi... S-a prezentat cu degerături la ambele tălpi, apărute ca rezultat al acţiunii îndelungate a frigului asupra ţesuturilor. Aţi

scris? Asupra ţesuturilor... Uite, înveliţi-vă cu pătura. Medicul trase pătura uzată, mânjită cu cerneală, de pe patul medicului de gardă şi o puse pe umerii bolnavului. Când o să aducă odată blestemata aia de apă fiartă? Ar trebui nişte ceai dulce, dar nici ceaiul, nici zahărul nu sunt prevăzute în camera de gardă. Continuăm. Înălţimea: medie. Cât? Nu avem aparat de măsurat înălţimea. Părul: cărunt. Starea de nutriţie – medicul se uită la coastele pe care pielea palidă, uscată şi flască stătea întinsă – când vedeţi o asemenea stare de nutriţie, trebuie să scrieţi „sub medie”. Medicul prinse cu două degete pielea bolnavului.

— Turgorul pielii – slab. Ştiţi ce-i aia turgor?

— Nu.

— Elasticitate. E pentru secţia de boli interne? Nu, este un pacient chirurgical, nu-i aşa? Lăsăm loc în foaia de observaţie pentru Leonid Markovici, mâine, mai exact azi dimineaţă el o să se uite şi-o să scrie. Scrieţi cu litere ruseşti *status localis*. Puneţi două puncte. Următorul!

[1962]

Aleksandr Gogoberidze

Uite cum stau lucrurile: au trecut doar cincisprezece ani, iar eu am uitat patronimicul felcerului de lagăr Aleksandr Gogoberidze. Scleroza! Credeam că numele lui trebuie să mi se înfigă în celulele creierului pentru totdeauna – Gogoberidze era unul dintre acei oameni cu care se mândreşte viaţa, iar eu i-am uitat patronimicul. El nu era doar felcerul secţiei de dermatologie a Spitalului Central pentru deţinuţi din Kolîma. A fost şi profesorul meu de farmacologie, lector la cursurile de felceri. Ah, ce greu era să găseşti un profesor de farmacologie pentru douăzeci de deţinuţi norocoşi, pentru care studiile la cursurile de felceri însemnau garanţia vieţii, a salvării. Profesorul Umański de la Bruxelles acceptase să predea limba latină. Umański era poliglot, un cunoscător strălucit al limbilor orientale, iar morfologia cuvântului o cunoştea mai bine decât anatomia patologică pe care o preda la cursurile de

felceri. De altfel, cursul de anatomie patologică se desfăşura cu unele lipsuri. Cunoscând într-o oarecare măsură lagărul (Umański era la a treia sau a patra condamnare, ca toţi cei condamnaţi cu dosare staliniste din anii ’30), profesorul de la Bruxelles a refuzat categoric să le predea studenţilor săi din Kolîma capitolul despre organele genitale – masculine şi feminine. Şi nu dintr-o pudoare exagerată. Prin urmare, studenţilor li s-a propus să-şi însuşească acest capitol pe cont propriu. Pentru farmacologie erau mulţi doritori, dar s-a întâmplat ca acela care trebuia să predea această materie să plece „la periferie”, sau „în taiga”, „pe traseu”, cum se spunea pe vremea aceea. Începerea cursurilor se tărăgănase, şi Gogoberidze – în trecut directorul unui mare institut de cercetare farmaceutică din Gruzia –, văzând că există pericolul întreruperii cursurilor, şi-a dat pe neaşteptate acordul. Cursurile au început.

Gogoberidze înţelegea importanţa cursurilor şi pentru cei douăzeci de „studenţi”, şi pentru Kolîma. Cursurile îi învăţau lucruri bune, semănau raţiune. Puterea felcerului de lagăr este mare, folosul (sau prejudiciul) – considerabil.

Am stat de vorbă cu el pe această temă mai târziu, când am devenit *lepila* – ajutorul medicului în lagăr – cu drepturi depline şi mergeam în „cabina” lui din secţia de dermatologie a spitalului. Barăcile spitalului se construiau după un proiect tip, spre deosebire de construcţiile aflate mai departe de Magadan, unde spitalele şi dispensarele semănau cu nişte bordeie în genul celor din taiga. De altfel, nivelul mortalităţii era atât de mare, încât s-a renunţat la bordeie şi unităţi medicale au devenit barăcile de locuit. De încăperi de locuit avea nevoie şi faimosul „grup B” – cei scutiţi temporar de muncă, al căror număr creştea şi tot creştea necontenit. Moartea e moarte, oricum ai explica-o. Explicaţiile pot fi mincinoase şi-i poţi obliga pe medici să inventeze cele mai alambicate diagnostice, orice combinaţie cu terminaţiile „os” şi „ită”, dacă exista o posibilitate cât de mică să se facă trimiteri la boli mai puţin grave, mascându-se evidenţa. Dar chiar şi atunci când evidenţa nu putea fi mascată, în ajutorul medicilor săreau „poliavitaminoza”, „pelagra”, „dizenteria”, „scorbutul”.

Nimeni nu voia să rostească cuvântul „foame”. Abia în timpul blocadei Leningradului, în foile de observaţie anatomopatologice şi mai rar în diagnosticele clinice a apărut termenul de „distrofie alimentară”. El a înlocuit imediat poliavitaminozele, a simplificat lucrurile. Tocmai în vremea aceea în lagăr a devenit foarte populară o strofă din poezia „Meridianul Pulkovo”, de Vera Imber:

Flacăra lumânării ce se stinge.

Semnele şi înşiruirile seci A ceea ce medicii numesc ştiinţific Distrofie alimentară.

Cel ce nu e nici latinist, nici filolog îi spune pe ruseşte „foame”.

Din păcate, profesorul Umański, pe lângă faptul că era anatomopatolog, era şi filolog şi latinist. Ani de-a rândul ei a consemnat în procesele-verbale ale secţiei os-uri şi *it-e* complicate.

Aleksandr Gogoberidze era tăcut, domol; în lagăr a învăţat să fie rezervat, răbdător, a învăţat să aprecieze omul nu după haine – după buşlat şi căciula de lagăr –, ci după o serie întreagă de semne inexplicabile, dar corecte. Simpatiile se întemeiază tocmai pe aceste semne imperceptibile. Oamenii nu şi-au spus nici două cuvinte, dar simt o atracţie sufletească reciprocă sau animozitate, indiferenţă sau precauţie. În libertate acest proces este mai lent. În lagăr însă simpatiile sau antipatiile subconştiente se nasc cu mai multă convingere, mai repede, fără să dea greş. Imensa experienţă de viaţă a deţinutului, încordarea nervoasă şi o mai mare simplitate a relaţiilor umane, o mai mare simplitate în cunoaşterea oamenilor stau la baza preciziei acestor raţionamente.

În baraca spitalului, o clădire cu două ieşiri, cu coridor pe mijloc, erau cămăruţe, aşa-zise „cabine”, care se puteau transforma uşor în cămară, în farmacie sau într-o „boxă” de spital – în izolator. În aceste „cabine” locuiau de obicei deţinuţii-medici, felcerii. Era un privilegiu foarte semnificativ în viaţa de zi cu zi.

„Cabinele” erau minuscule, doi pe doi sau doi pe trei metri, în cămăruţă era un pat, o noptieră, uneori ceva care aducea cu o masă în miniatură. În mijlocul „cabinei” şi vara, şi iarna ardea o sobiţă, ceva asemănător cu sobele pentru

cabinele şoferilor din Kolîma. Soba şi lemnele pentru ea – nişte butuci mici, ocupau şi ele destul de mult din spaţiul de locuit al stăpânului. Totuşi era un spaţiu personal de locuit, ca un fel de apartament individual la Moscova. Cu o ferestruică mică, acoperită cu tifon. Tot restul spaţiului din „cabină” îl ocupa Gogoberidze. De o statură uriaşă, cu umerii largi, cu mâini şi picioare groase, întotdeauna cu capul ras, cu urechile mari, semăna foarte tare cu un elefant. Halatul alb de felcer era mulat pe corp, amplificând această impresie „zoologică”. Numai ochii lui Gogoberidze nu erau de elefant, ci de vultur: cenuşii şi vioi – ochi de vultur.

Gogoberidze gândea în gruzină, dar vorbea ruseşte, alegându-şi domol cuvintele. Dar esenţa celor spuse o înţelegea, o prindea imediat – se vedea după strălucirea ochilor.

Când ne-am întâlnit în anul 1946, în apropiere de Magadan, cred că avea cu mult peste şaizeci de ani. Mâinile lui mari erau umflate, vineţii, ca la bătrâni. Mergea încet, sprijinindu-se aproape întotdeauna în baston. Ochelarii „bătrâneşti” pentru prezbitism şi-i punea cu un gest obişnuit. Am aflat repede că acest corp gigantic îşi păstrase flexibilitatea mişcărilor şi forţa ameninţătoare.

Şeful direct al lui Gogoberidze era doctorul Krol, medic specialist dermatolog, condamnat în baza unui articol de drept comun pentru speculă ori pentru înşelăciune. Era un lingău hlizit, vulgar, care îi convingea pe studenţi la cursuri că „nu vor rămâne fără unt pe pâine” dacă vor studia bolile dermatologice. Se temea de orice fel de „politică” ca de foc (de altfel, cine nu se temea în anii aceia!). Şperţar, speculant de lagăr, afacerist, era veşnic încurcat cu hoţii care îi aduceau costume de adunătură şi nădragi.

Krol era de mult „în cârligul” hoţilor şi aceştia îl tiranizau după bunul lor plac. Gogoberidze nu vorbea deloc cu şeful său, îşi făcea treaba – injecţii, pansamente, prescripţii –, dar nu stătea la discuţii cu Krol. Însă într-o zi Gogoberidze a aflat că doctorul Krol îi ceruse unuia dintre deţinuţi – nu blatar, ci „fraier” – o pereche de cizme de box, ca să-l interneze în secţie, şi că mita fusese deja înmânată.

Gogoberidze a pornit-o spre camera şefului, străbătând toată secţia. Krol era acasă, stătea în camera lui închisă cu un zăvor greu, lucrat cu iscusinţă de unul dintre bolnavi. Gogoberidze a smuls uşa şi a păşit înăuntru. Chipul îi era stacojiu, mâinile îi tremurau. Gogoberidze urla, trâmbiţa ca un elefant. A înşfăcat cizmele de box şi l-a bătut cu ele pe Krol în faţa infirmierilor şi a bolnavilor. Apoi a restituit cizmele proprietarului. Gogoberidze se aştepta acum la vizita dispecerului sau a comandantului. Bineînţeles, în urma raportului lui Krol, comandantul îl va băga pe huligan la izolator sau poate că şeful lagărului îl va trimite pe Gogoberidze la muncile fizice în comun – în asemenea cazuri „disciplinare” vârsta înaintată nu te scutea de pedeapsă. Dar Krol n-a înaintat niciun raport. Nu era avantajos pentru el să arunce o lumină cât de mică asupra urmelor lăsate de afacerile sale murdare. Medicul şi felcerul au continuat să lucreze împreună.

La şcoală, în bancă cu mine stătea cursantul Barateli. Nu ştiu conform cărui articol era condamnat, dar nu cred că era articolul 58. Barateli mi-a spus odată, dar în vremurile acelea codurile penale erau atât de întortocheate, încât am uitat ce articol era. Barateli vorbea prost ruseşte, picase la probele de admitere, dar Gogoberidze lucra de mult timp în spital, era cunoscut şi respectat şi a reuşit să obţină acceptarea lui. Gogoberidze îl ajuta la lecţii, l-a hrănit un an întreg cu raţia sa, îi cumpăra mahorcă, zahăr, iar Barateli avea faţă de bătrân o atitudine plină de recunoştinţă, de căldură. Cred şi eu!

Au trecut opt luni de studii eroice. Am plecat, felcer cu drepturi depline, să lucrez într-un spital nou la 500 de kilometri de Magadan.

Am venit să-mi iau rămas-bun de la Gogoberidze. Atunci el m-a întrebat, rostind cuvintele foarte rar:

— Ştiţi cumva unde este Eşba?

Întrebarea mi-a fost pusă în octombrie 1946. Eşba, unul dintre militanţii de frunte ai Partidului Comunist din Gruzia, fusese victima represaliilor cu mult timp în urmă, pe vremea lui Ejov.

— Eşba a murit, am spus, a murit la Serpantinka la sfârşitul anului 37 sau poate a trăit până în 38. A fost cu mine la

mina Partizanul, iar la sfârşitul lui 1937, când în Kolîma „a început totul” [147], Eşba, printre mulţi alţii, a fost dus „după liste” la Serpantinnaia. Acolo era închisoarea preventivă a Direcţiei de Nord a minelor, unde pe parcursul întregului an 38 execuţiile s-au ţinut lanţ aproape fără întrerupere.

Serpantinnaia, ce mai nume! Acolo drumul şerpuieşte printre munţi ca o panglică de serpentină, de aceea cartografii au şi numit-o aşa. Ei au drepturi mari. În Kolîma există şi un pârâu cu denumire de foxtrot, Rio-Rita, şi Lacul lipanilor dansatori, şi izvoarele Nehai, Cekoi şi Nu![148]

. Aşa se distrează stiliştii.

În 1952 s-a întâmplat să merg cu poşta – cu renii, cu câinii, cu caii, într-o remorcă de camion, pe jos şi din nou în remorca de camion (a unei Tatre cehoslovace uriaşe), cu caii, cu câinii, cu renii – la spitalul unde mai lucrasem cu doar un an în urmă. Acolo am aflat de la medicii spitalului unde studiasem că Gogoberidze, care avea o condamnare de cincisprezece ani plus cinci ani privare de drepturi, îşi încheiase pedeapsa, era în viaţă şi fusese deportat pentru totdeauna în Iakutia. Era o măsură şi mai dură decât obişnuitul domiciliu forţat pe viaţă în aşezarea cea mai apropiată de lagăr – o măsură practicată în acele locuri şi mai târziu, aproape până în 1955. Gogoberidze a reuşit să obţină dreptul de a rămâne într-una din aşezările din Kolîma, fără să se mute în Iakutia. Era clar că organismul bătrânului nu ar fi suportat o asemenea călătorie prin Nordul îndepărtat. Gogoberidze s-a stabilit în aşezarea Iagodnoe, la kilometrul 543 de Magadan. Acolo lucra în spital. Pe drumul de întoarcere la locul meu de muncă de lângă Oimiakon, m-am oprit la Iagodnoe şi-am trecut pe la Gogoberidze. Era internat în spitalul pentru angajaţi civili, era bolnav, nu lucra ca felcer sau ca farmacist. Avea hipertensiune! Hipertensiune foarte mare!

Am intrat în salon. Pe paturi erau păturі roşii şi galbene, puternic luminate de undeva, dintr-o parte, trei paturi erau goale – iar în cel de-al patrulea, învelit până la

147 Sintagma se referă la conţinutul povestirii „Cum a început totul“ din ciclul Un maestru al lopeţii. Vezi Povestiri din Kolîma (I).

148 Nehai (rusă pop. – fie!; Cekoi (rusă) – ştiftuit; Nu (rusă) – Hai!

brâu cu o pătură de un galben ţipător, era culcat Gogoberidze. M-a recunoscut imediat, dar aproape că nu putea vorbi din cauza durerii de cap.

— Cum vă simţiţi?

— Aşa şi aşa.

Ochii cenuşii îi străluceau vii, la fel ca înainte. Avea mai multe riduri.

— Reveniţi-vă, însănătoşiţi-vă.

— Nu ştiu, nu ştiu.

Ne-am luat rămas-bun.

Asta e tot ce ştiu despre Gogoberidze. Pe Pământul cel Mare am aflat din scrisori că a murit la Iagodnoe, fără să mai apuce reabilitarea.

Acesta a fost destinul lui Aleksandr Gogoberidze, care a pierit doar pentru că era fratele lui Levan Gogoberidze[149]. Cât despre Levan, vezi amintirile lui Mikoian.

[1970-1971]

Lecţii de iubire

— Sunteţi un om bun, mi-a spus de curând rampagiul nostru, dulgherul brigăzii, cel care construieşte rampele pe care sunt cărate roabele cu minereu şi nisip spre dispozitivul de spălare, spre *butară*. Nu vorbiţi niciodată urât şi murdar despre femei.

Rampagiul era Isai Rabinovici, fostul director administrativ al Asigurărilor de Stat din Uniunea Sovietică. Cândva călătorise să preia aurul de la norvegieni pentru vânzarea insulei Spitzbergen[150] din Marea Nordului, transbordase pe furtună sacii cu aur de pe un vas pe altul, în scopuri conspirative, pentru a şterge urmele. Aproape toată viaţa trăise peste hotare, era prieten vechi, de ani buni, cu mulţi bogătaşi importanţi, cu Ivar Kreuger[151], de exemplu. Ivar

---

149 Levan Gheorghievici Gogoberidze (1896-1937), conducător comunist georgian. Asemenea multor participanţi la Revoluţie, a fost arestat, judecat şi executat în 1937.

150 Insula Spitzbergen face parte din arhipelagul Svalbard din Oceanul Arctic.

151 Ivar Kreuger (1880-1932), inginer suedez, finanţist, antreprenor şi

Kreuger, regele chibriturilor, s-a sinucis, dar în anul 1918 mai era în viaţă şi Isai Rabinovici împreună cu fiica sa a fost în vizită la el, pe Riviera Franceză.

Guvernul sovietic căuta comenzi în străinătate şi legătura cu Kreuger era Isai Rabinovici. În 1937 a fost arestat, a primit zece ani. La Moscova rămăseseră soţia şi fiica, singurele lui rude. În timpul războiului, fiica s-a căsătorit cu ataşatul naval al Statelor Unite ale Americii, căpitanul de rangul I Tolly. Căpitanul Tolly a primit o navă de luptă în Oceanul Pacific şi a plecat din Moscova la noul serviciu. Înainte de plecare, căpitanul Tolly şi fiica lui Isai Rabinovici i-au scris tatălui şi viitorului socru în lagărul de concentrare; căpitanul îi cerea consimţământul pentru căsătorie. Rabinovici s-a necăjit, s-a văicărit şi a îngăduit. Părinţii lui Tolly şi-au trimis şi ei binecuvântarea. Ataşatul naval s-a căsătorit. La plecare, soţiei lui, fiica lui Isai Rabinovici, nu i s-a permis să-şi însoţească soţul. Soţii au divorţat imediat. Căpitanul Tolly a plecat spre locul noii sale funcţii, iar fosta lui soţie a început să lucreze într-un post lipsit de importanţă în Narkomindel[152]. Ea a încetat să-i mai scrie tatălui în lagăr. Căpitanul Tolly nu-i scria nici fostei soţii, nici fostului socru. Au trecut doi ani de război şi fiica lui Rabinovici a fost trimisă într-o scurtă delegaţie la Stockholm. Acolo o aştepta un avion special şi soţia căpitanului Tolly a fost trimisă la soţul ei...

De atunci Isai Rabinovici a început să primească în lagăr scrisori cu timbre americane, scrise în limba engleză, ceea ce-i irita peste măsură pe cenzori... Această poveste despre fuga soţiei după doi ani de aşteptare – căci căpitanul Tolly nu considera căsătoria sa o mică aventură moscovită – era una dintre istoriile de care noi aveam mare nevoie. Nu-mi dădusem niciodată seama dacă vorbesc femeile de bine sau de rău – la urma urmei, totul părea de mult distrus, uitat, şi eu nu visam defel la întâlniri cu vreo femeie. Ca să fii onanist în maniera tipică închisorii, trebuia, înainte de toate, să fii sătul. E imposibil să-ţi imaginezi un desfrânat, un onanist sau chiar un pederast flămând.

---

industriaş, supranumit „Regele chibriturilor“; corporaţia creată de acesta controla 75% din producţia mondială de chibrituri.

152 Acronim pentru Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe.

Deţinutul Vaska Şveţov era un flăcău frumos de vreo douăzeci şi opt de ani, şef de echipă la lucrările de construcţie a spitalului. Spitalul se afla lângă un sovhoz de femei, paza era destul de slabă şi, în plus, cumpărată, iar Vaska Şveţov avea un succes formidabil.

— Am cunoscut multe muieri, multe. E o treabă simplă. Numai că, vă rog să mă credeţi, am aproape treizeci de ani şi n-am fost niciodată cu o muiere în pat, n-am avut ocazia. Tot în grabă, pe cutii, pe saci, la repezeală... Că eu sunt încă de copil în închisoare...

Mai era unul Liubov, un blatar sau mai degrabă un „pervertit”, un „gogoman pervertit”, iar din rândul „gogomanilor pervertiţi” ies oameni a căror fantezie plină de ură poate depăşi imaginaţia bolnavă a oricărui hoţ. Liubov, înalt, zâmbitor, cam obraznic, mereu fără astâmpăr, povestea despre norocul lui:

— Am avut noroc cu muierile, ar fi păcat să neg, am avut noroc. Acolo unde am fost înainte de Kolîma era un lagăr de femei, iar noi lucram ca dulgheri. I-am dat dispecerului o pereche de pantaloni aproape noi, gri, ca să mă trimită acolo. Aveau taxă femeile, o raţie de pâine de şase sute, şi înţelegerea era următoarea: până o facem, ea trebuie să mănânce raţia de pâine. Ce n-apuca să mănânce, aveam dreptul să iau înapoi. Chestia asta se practică de multă vreme, nu noi am inventat-o. Ei, dar eu eram mai şiret decât ele. Era iarnă. Mă trezeam de dimineaţă, ieşeam din baracă şi vâram raţia în zăpadă. Pâinea îngheţa şi i-o duceam ei – prea mult nu reuşea să roadă din pâinea îngheţată. Uite ce bine o duceam...

Oare un om poate să inventeze aşa ceva?

Dar cine îşi poate imagina baraca femeilor în timpul nopţii, baraca unde toate erau lesbiene, baraca, unde gardienilor şi medicilor care mai păstraseră măcar o picătură de umanitate nu le plăcea să meargă şi unde le plăcea gardienilor şi medicilor obsedaţi sexual. Parcă o văd pe Nadia Gromova plângând, o fată frumoasă de nouăsprezece ani, lesbiană, „bărbat” în dragostea lesbiană, tunsă băieţeşte, în pantaloni bărbăteşti, aşezată, spre groaza infirmierilor, în fotoliul sacru al şefei camerei de gardă. Numai în acest fotoliu, făcut la comandă, încăpea

fundul şefei, iar Nadia Gromova plângea pentru că nu voiau s-o interneze în spital.

— Medicul de gardă nu mă internează deoarece crede că eu... dar eu, mă jur pe cinstea mea, niciodată, niciodată. Păi uitaţi-vă la mâinile mele, vedeţi ce unghii lungi am, oare e posibil?

Revoltat, bătrânul infirmier Rakita a scuipat cu indignare: „Ah, curvă, curvă”.

Iar Nadia Gromova plângea şi nu putea să priceapă de ce nimeni nu voia s-o înţeleagă: doar crescuse în lagăre, printre lesbiene.

Lăcătuşul-instalator Hardjiev, tânăr, cu obrajii roşii, de douăzeci de ani, fost vlasovist, făcuse închisoare la Paris, pentru hoţie, în închisoarea pariziană pe Hardjiev îl violase un negru. Negrul era bolnav de sifilis – acea formă acută din ultimul război – şi Hardjiev avea în anus condiloame, excrescenţe sifilitice, celebra „varză”. L-au trimis de la mină în spital cu diagnosticul „prolaps de rect”, altfel spus căderea intestinului gros. De mult asemenea lucruri nu mai mirau pe nimeni din spital (un turnător aruncat din camion din mers, care se alesese cu fracturi multiple de şold şi de gambă, a fost trimis la spital de felcerul local cu diagnosticul „prolaps de camion”). Hardjiev era un lăcătuş foarte bun, un om necesar în spital. A avut noroc ca sifilitic: i s-a aplicat un tratament complet, absolut gratis, în timp ce monta instalaţia de încălzire cu abur, figurând ca bolnav pe patul de spital.

În închisoarea preventivă, la Butârka, aproape că nu se vorbea despre femei. Acolo fiecare se străduia să pară un bun familist, poate că aşa şi era, iar unele soţii, care nu erau membre de partid, veneau la întâlniri şi aduceau bani, demonstrând justeţea aprecierilor lui Herzen din *Amintiri şi cugetări*, primul volum, referitor la femeile din societatea rusă de după 14 decembrie.

Are oare vreo legătură cu iubirea faptul că un blatar a corupt o căţea, cu care trăia sub privirile întregului lagăr, ca şi cum ar fi fost soţia lui. Căţeluşa depravată dădea din coadă şi se purta cu oricine ca o prostituată. Nu ştiu de ce, dar pentru aşa ceva nu era trimis nimeni în judecată, cu toate că în Codul Penal există un articol despre „zoofilie”.

Dar parcă numai pentru asta nu erau trimişi unii în judecată. N-a fost judecat nici doctorul Penelopov, un bătrân pederast, a cărui soţie era felcerul Volodarski.

Se leagă oare de această temă soarta unei femei scunde, care nu fusese niciodată în detenţie, dar venise în Kolîma cu câţiva ani în urmă, împreună cu soţul şi doi copii? Soţul a murit – era şef de echipă şi noaptea, pe întuneric, a dat peste un screper de fier tras de macara, screperul l-a lovit în faţă şi omul a ajuns la spital încă în viaţă. Fusese lovit de-a curmezişul feţei. Toate oasele feţei şi ale craniului de la frunte în jos erau deplasate spre spate, dar el mai era în viaţă, a mai trăit câteva zile. Femeia a rămas cu doi copii mici, de patru şi de şase ani, un băiat şi o fetiţă. S-a recăsătorit în curând cu pădurarul şi a trăit cu el trei ani în taiga, fără să se arate în aşezările mari. A mai născut doi copii – o fetiţă şi un băiat – şi s-a moşit singură. Soţul, cu mâinile tremurânde, i-a dat foarfeca, iar ea şi-a legat şi şi-a tăiat propriul cordon ombilical, apoi i-a uns capătul cu iod. A mai stat în taiga încă un an cu cei patru copii. Soţul a răcit la o ureche, nu s-a dus la spital, s-a declanşat infecţia purulentă a urechii medii, a pătruns şi mai adânc, omul a făcut febră şi a venit la spital. A fost operat de urgenţă, dar era prea târziu, a murit. Femeia s-a întors în pădure, fără să plângă – la ce i-ar mai fi folosit lacrimile?

Oare se leagă de această temă groaza lui Igor Vasilievici Glebov, care uitase numele şi patronimicul soţiei sale? Era ger mare cu stele strălucitoare în înaltul cerului. Noaptea, soldaţii din escortă erau mai omenoşi, ziua se temeau de şefi. Noaptea ne lăsau să ne încălzim pe rând lângă boiler – un cazan în care apa se încălzeşte cu abur. Dinspre cazan pornesc conducte cu apă fierbinte spre abataje, şi acolo minerii perforatori, cu ajutorul aburului, forează găuri în steril – găuri de mină –, iar artificierii aruncă în aer roca. Boilerul se afla într-o izbă-colibă din scânduri, şi acolo era cald când boilerul funcţiona. Cazangiu la boiler era funcţia cea mai invidiată în mină, visul tuturor. La această muncă se primeau şi 58-işti. În 1938 cazangiii de la toate minele erau ingineri, autorităţilor nu le prea plăcea să le încredinţeze blatarilor o asemenea „Tehnică”, temându-se de jocurile de cărţi sau de cine ştie ce altceva.

Dar Igor Vasilievici Glebov nu era cazangiu. Era lucrător la abataj în brigada noastră, iar până în 37 fusese profesor de filosofie la Universitatea din Leningrad. Gerul, frigul, foamea îl făcuseră să uite numele soţiei. Pe ger nu poţi gândi. Nu te poţi gândi la nimic, gerul te privează de gânduri. De aceea lagărele se fac în Nord.

Igor Vasilievici Glebov stătea lângă boiler şi, ridicându-şi cu mâinile pufoaica şi cămaşa, îşi încălzea burta goală şi îngheţată. O încălzea şi plângea, iar lacrimile nu-i îngheţau pe gene, pe obraji, ca fiecăruia dintre noi: în camera boilerului era cald. După două săptămâni, în baracă, Glebov m-a trezit noaptea radiind de fericire. îşi amintise: o chema Anna Vasilievna. Nu l-am înjurat şi-am încercat să adorm la loc. Glebov a murit în primăvara lui 38, era prea mare, prea voluminos pentru raţia de lagăr.

Urşii mi se păreau adevăraţi numai la grădina zoologică. În taigaua din Kolîma şi mai înainte, în taigaua din Uralul de Nord, m-am întâlnit de câteva ori cu urşii, întotdeauna ziua, şi de fiecare dată mi s-au părut ca nişte jucării. În acea primăvară pretutindeni era iarbă de anul trecut şi încă nu se înălţa niciun firicel verde-intens – verde-intens era numai pinul pitic, zadele cafenii aveau gheare de smarald, văzduhul mirosea a cetină: în Kolîma au miros numai zada tânără şi măceşul înflorit.

Un urs a trecut în fugă pe lângă izba în care locuiau militarii, paza noastră: Izmailov, Kocetov şi încă un al treilea, al cărui nume nu mi-l amintesc. Cu un an în urmă, acest al treilea venea deseori în baraca unde locuiau deţinuţii şi împrumuta de la brigadierul nostru căciula şi pufoaica, se ducea la „şosea” să vândă merişoare cu paharul sau „cu grămada”, iar cu chipiul de la uniformă nu se simţea în largul său. Militarii erau înţelegători, pricepeau că în pădure trebuiau să se poarte altfel decât în cătun. Nu spuneau grosolănii, nu obligau pe nimeni să muncească. Izmailov era şeful lor. Când trebuia să plece, îşi ascundea puşca grea sub podea, scoţând cu toporul şi mutând din loc lobdele grele de zadă. Celălalt, Kocetov, se temea să-şi ascundă puşca sub podea şi o căra tot timpul după el. În ziua aceea, era acasă numai

Izmailov. Auzind de la bucătar despre ursul care

tocmai trecuse, Izmailov şi-a tras cizmele, a înşfăcat puşca şi-a ieşit afară în lenjeria de corp, dar ursul dispăruse în taiga. Izmailov şi bucătarul au fugit după el, dar animalul nu se vedea nicăieri, pământul era mocirlos şi cei doi s-au întors. Cătunul era pe malul unui mic izvor de munte, iar malul celălalt era o coastă de munte aproape verticală, pe care creşteau zade rare, nu prea înalte, şi pâlcuri de pin pitic.

Muntele se vedea în întregime – de sus până jos, până la apă, şi părea foarte aproape. Urşii erau într-o poieniţă, unul mai mare, altul mai mic – ursoaica. Se luptau, rupeau zadele, aruncau cu pietre unul în celălalt, fără grabă, fără să observe oamenii de jos, izbele din bârne ale aşezării noastre, care nu erau decât cinci la număr împreună cu grajdul.

Izmailov, în lenjerie de corp din pânză, cu puşca în mână, după el locuitorii aşezării, care cu toporul, care cu o bucată de fier, bucătarul cu un cuţit uriaş de bucătărie în mână, se apropiau pe furiş din direcţia în care bătea vântul spre urşii care se jucau. Când li s-a părut că sunt destul de aproape, bucătarul, agitând cuţitul uriaş deasupra capului lui Izmailov, urlă răguşit: „Omoară-l! Omoară-l!”

Izmailov îşi potrivi puşca pe trunchiul putred al unei zade prăbuşite, şi urşii auziră ceva sau poate că acea presimţire a vânătorului, a vânatului (presimţire care, fără îndoială, există) îi făcu să simtă pericolul.

Ursoaica se repezi pe povârniş în sus – fugea mai repede decât un iepure –, dar masculul bătrân nu o luă la fugă, nu, ci o porni de-a lungul muntelui, fără grabă, grăbind pasul, preluând asupra sa tot pericolul, de care animalul, firește, îşi dădea seama. Răsună focul de armă şi în acea clipă ursoaica dispăru după creasta muntelui. Ursul grăbi pasul, începu să gonească printre copacii rupţi de furtună, prin verdeaţă, printre pietrele acoperite de muşchi, dar Izmailov reuşi să mai tragă un foc şi ursul se rostogoli de pe munte, ca un buştean, ca un bolovan uriaş, se rostogoli chiar în defileu pe gheaţa groasă a pârâului, care se topeşte abia în august. Ursul zăcea nemişcat pe gheaţa orbitoare, zăcea pe-o parte, semănând cu o jucărie uriaşă de copil. A murit ca o fiară, ca un gentleman.

Cu mulţi ani înainte, pe când lucram într-o echipă de prospectare, mergeam cu toporul pe o potecă de urşi. În spatele meu era geologul Mahmutov cu o puşcă de calibru mic pe umăr. Poteca cotea pe lângă un copac imens, scorburos, pe jumătate putred, şi din mers am lovit copacul cu talpa toporului. Din scorbură a căzut în iarbă o nevăstuică. Vietatea era gestantă şi abia se mişca pe potecă, fără să încerce să fugă. Mahmutov şi-a dat jos puşca de pe umăr şi-a tras în nevăstuică. N-a reuşit s-o omoare, doar i-a smuls picioarele, şi mărunta vietate însângerată, mama gravidă în pragul morţii s-a târât tăcută spre Mahmutov, muşcându-i cizmele din pânză impermeabilă. Ochii ei strălucitori erau neînfricaţi şi plini de ură. Geologul s-a speriat de nevăstuică şi-a luat-o la goană pe potecă. Cred că ar trebui să-i mulţumească Dumnezeului său că nu l-am făcut bucăţi acolo, pe loc, pe poteca urşilor. Dar în privirea mea era ceva, aşa că nu m-a luat în următoarea lui prospectare geologică...

Ce ştim noi despre nenorocirea altuia? Nimic. Dar despre fericirea altuia? Şi mai puţin. Încercăm să uităm şi de propria nenorocire, iar memoria şterge cu bună-credinţă necazul şi nefericirea. Arta de a trăi este arta de a uita, şi nimeni n-o ştie mai bine decât cel din Kolîma, decât deţinutul.

Ce este Auschwitz? Literatură sau... După Auschwitz, Stefa a trăit rara bucurie a eliberării, apoi ea, jertfa a spionomaniei, ca atâtea alte zeci de mii, a nimerit într-un loc mai rău decât Auschwitz, a nimerit în Kolîma. Desigur, în Kolîma nu erau camere de gazare, aici preferau să te îngheţe, să te „sleiască" – rezultatul era cel mai liniştitor.

Stefa era infirmieră la secţia TBC de femei a spitalului pentru deţinuţi – toate infirmierele erau dintre bolnave. Timp de zeci de ani s-a tot minţit că munţii Nordului îndepărtat sunt ceva de genul Elveţiei şi că defileul „Pleşuvia bunicului" arată cam ca Davosul. În situaţiile medicale din primii ani de lagăre în Kolîma tuberculoza nu este amintită deloc sau extrem de rar.

Dar mlaştinile, umezeala şi foamea şi-au făcut datoria, analizele de laborator demonstrau extinderea tuberculozei, confirmau mortalitatea cauzată de

tuberculoză. Nu se putea spune (ca în viitor), că, pasămite, sifilisul din lagăr este nemţesc, adus din Germania.

Pe tuberculoşi au început să-i interneze în spitale, să-i scutească de muncă, tuberculoza şi-a cucerit „dreptul la cetăţenie”. Cu ce preţ? Munca în Nord era mai rea decât orice boală – oamenii sănătoşi intrau fără frică în secţiile TBC, păcălindu-i pe medici. Adunau sputa, „scuipat” de la tuberculoşii reali, de la bolnavii muribunzi, o împachetau cu grijă într-o cârpă, o ascundeau, ca pe un talisman, iar când se recoltau analize pentru laborator, luau sputa străină „cu bacilii binefăcători” în gură şi o scuipau în vasul adus de laborant. Laborantul era o persoană cu experienţă şi loială – lucru mai important decât studiile medicale, conform concepţiilor de atunci ale autorităţilor – şi-l punea pe bolnav să scuipe sputa în prezenţa sa. Niciun fel de muncă de lămurire nu avea efect: viaţa în lagăr şi munca în frig erau mai rele decât moartea. Oamenii sănătoşi se transformau repede în bolnavi şi profitau în deplină legalitate de faimoasele zile de spitalizare.

Stefa era infirmieră şi muncea şi ca spălătoreasă, iar munţii de lenjerie murdară de bumbac şi mirosul înţepător de săpun, de leşie, de sudoare umană şi de abur cald, rău mirositor îi învăluiau „locul de muncă”...

[1963]

Nopţi ateniene

După ce am terminat cursurile de felcer şi am început să lucrez în spital, problema principală din lagăr – a trăi sau a nu trăi – a dispărut, fiind limpede că doar o împuşcătură sau o lovitură de topor sau prăbuşirea universului în capul meu m-ar putea împiedica să trăiesc până la limita stabilită pentru mine în ceruri.

Simţeam toate acestea cu întregul meu trup de deţinut, fără vreo participare din partea gândului. Mai bine zis, gândul apărea, dar fără o pregătire logică, ca o iluminare care încununa procesele pur fizice. Aceste procese aveau loc în rănile istovite şi chinuite de la scorbut.

Aceste răni nu s-au cicatrizat timp de zece ani pe trupul de deţinut, în ţesutul omenesc, testat la rupere şi care păstra, spre uimirea mea, o rezervă colosală de forţe.

Am observat că formula lui Thomas Morus capătă un nou conţinut. În *Utopia*, Thomas Morus a definit în felul următor cele patru senzaţii de bază ale omului, a căror satisfacere oferă cea mai mare fericire. Morus a pus pe primul loc foamea – satisfacţia dată de hrana consumată; a doua senzaţie ca intensitate este cea sexuală; cea de-a treia – urinarea, a patra – defecarea.

În lagăr eram lipsiţi tocmai de aceste patru plăceri fundamentale. Iubirea li se părea şefilor un sentiment care poate fi alungat, încătuşat, denaturat... „Nu mai vezi tu p... în viaţa ta!” – iată vorba de duh obişnuită a şefilor de lagăr.

Conducerea lagărului se lupta cu iubirea conform circularelor, respecta legea. Distrofia alimentară era aliatul permanent, un aliat puternic al autorităţilor în lupta cu libidoul uman. Dar şi celelalte trei senzaţii sufereau sub loviturile destinului întruchipat de şefii lagărului aceleaşi schimbări, aceleaşi denaturări, aceleaşi transformări.

Foamea era de nepotolit şi nimic nu se poate compara cu senzaţia de foame, de foame care te seacă – starea permanentă a deţinutului, dacă acesta era din rândul 58-iştilor, al mierlitorilor. Foamea mierlitorilor n-a fost cântată. Strânsul gamelelor în sala de mese, lingerea veselei celuilalt, firimiturile de pâine, turnate în palmă şi linse, înaintează spre stomac numai printr-o reacţie calitativă. Nu e uşor să satisfaci o asemenea foame şi nici nu e posibil. Vor trece mulţi ani până când deţinutul se va dezvăţa de pornirea permanentă de a mânca. Oricât de mult ai mânca, peste o jumătate de oră – o oră vrei iar să mănânci.

Urinarea? în lagăr, unde oamenii flămânzesc şi se „sleiesc”, incontinenţa urinară este o boală comună. Despre ce plăcere poate fi vorba în cazul urinării, când de pe priciurile de sus ţi se scurge pe faţă urina altuia, dar tu înduri. Întâmplător stai pe priciul de jos, dar puteai să stai sus şi ai fi urinat tu pe cel de jos. De aceea înjuri fără convingere, pur şi simplu îţi ştergi urina de pe faţă şi dormi mai departe un somn adânc în care visezi un singur lucru: pâini care zboară ca îngerii în ceruri.

Defecarea. Golirea intestinelor nu este deloc o sarcină uşoară pentru mierlitori. Ţi-e peste puteri să te închei la nădragi pe un ger de minus cincizeci de grade, iar mierlitorul are scaun o dată la cinci zile, contrazicând manualele de fiziologie, chiar şi pe cele de fiziologie patologică. Sunt lepădate cocoloaşe uscate de fecale – organismul a stors tot ce poate conserva viaţa.

Niciun mierlitor nu are vreo satisfacţie, vreo senzaţie plăcută de pe urma defecării. Ca şi în cazul urinării, organismul funcţionează în afara voinţei omului şi mierlitorul trebuie să se grăbească să-şi dea jos pantalonii. Deţinutul şiret, pe jumătate sălbăticit, profită de defecaţie ca să se odihnească, să-şi tragă sufletul pe drumul crucii, al abatajului aurifer. E singura şiretenie a deţinuţilor în lupta cu forţa statului, cu armata de un milion de soldaţi de escortă, organizaţii obşteşti şi instituţii ale statului. Mierlitorul se opune acestei forţe uriaşe cu instinctul propriului şezut.

Mierlitorul nu se bizuie pe viitor – în toate memoriile, în toate romanele, mierlitorul e luat în râs ca un trântor care-şi încurcă tovarăşii, ca un trădător al brigadei, al abatajului, al planului la aur al minei. Apoi vine un scriitor-afacerist şi-l înfăţişează pe mierlitor într-o lumină ridicolă. A mai făcut el asemenea încercări, scriitorul acesta, crede că nu-i un păcat să mai şi râzi de lagăr. Adică, toate la vremea lor. Drumul spre lagăr nu e închis pentru glumă.

Mie însă asemenea cuvinte mi se par o nelegiuire. Consider că numai un ticălos sau un afacerist, care adesea înseamnă acelaşi lucru, poate compune şi dansa rumba Auschwitz sau bluesul Serpantinnaia.

Tema lagărului nu poate fi o temă de comedie. Soarta noastră nu e un subiect pentru genul umoristic. Şi nu va fi niciodată un asemenea subiect – nici mâine, nici peste o mie de ani.

Niciodată nu va fi posibil să te apropii zâmbind de cuptoarele de la Dachau, de defileul Serpantinnaia.

Încercările de a te odihni, descheindu-te la pantaloni şi lăsându-te pe vine pentru o secundă, pentru o clipă mai scurtă decât secunda, de a te sustrage de la chinurile muncii, sunt demne de respect. Dar această încercare o fac

numai novicii, căci după aceea e şi mai greu, şi mai dureros să-ţi îndrepţi spinarea. Novicele însă recurge uneori la această metodă ilegală de odihnă, fură minutele statului din ziua de muncă.

Atunci intervine soldatul din escortă cu puşca în mână pentru a-l demasca pe periculosul criminal-simulant. În primăvara anului 1938, în abatajul aurifer al minei Partizanul am fost eu însumi martor la o scenă când soldatul, agitându-şi puşca, îi cerea tovarăşului meu:

— Arată-mi căcatul! E a treia oară când te aşezi. Unde-i căcatul? învinuindu-l de simulare pe mierlitorul aproape mort.

Căcatul n-a fost găsit.

Mierlitorul Serioja Klivański, colegul meu de universitate, vioara a doua a Teatrului Stanislavski, a fost acuzat în faţa mea de sabotaj, de odihnă ilegală în timpul defecării pe un ger de minus şaizeci de grade, de încetinirea muncii echipei, a brigăzii, a sectorului, a minei, a regiunii, a statului: ca în celebrul cântec despre potcoava căreia îi lipsea un cui. Serioja a fost acuzat nu numai de escortă, de supraveghetori şi de brigadieri, ci chiar şi de tovarăşii săi de muncă, acea îndeletnicire care vindecă şi răscumpără toate greşelile.

Într-adevăr, în intestinele lui Serioja nu mai era căcat; însă senzaţia că vrea „să iasă afară” exista. Dar trebuia să fii cadru medical, şi nu din Kolîma, ci de pe undeva din capitală, de pe Continent, dinainte de revoluţie, ca să înţelegi toate acestea şi să le explici şi altora. În lagăr însă, Serioja aştepta să fie împuşcat din simplul motiv că în intestinele lui nu era căcat.

Dar Serioja n-a fost împuşcat.

A fost împuşcat mai târziu, un pic mai târziu, la Serpantinka, în timpul acţiunilor de masă ale lui Garanin.

Discuţia mea cu Thomas Morus s-a prelungit, dar se apropie de final. Aceste patru senzaţii au fost călcate în picioare, frânte, strivite, dar distrugerea lor n-a însemnat încă sfârşitul vieţii – au renăscut toate. După înviere, chiar dacă o înviere sluţită şi diformă a fiecăreia dintre senzaţii, deţinutul stătea deasupra „găurii”, simţind cu interes cum ceva moale înaintează prin intestinele ulceroase fără

durere, ci cu blândeţe, cu căldură, de parcă excrementelor le-ar fi părut rău să se despartă de maţe. Excrementele cad în groapă cu stropi, cu plescăit – în fosa septică excrementele plutesc îndelung la suprafaţă, fără să-şi găsească locul: acesta era începutul, un miracol. De-acum puteai să urinezi chiar şi în etape, întrerupând urinarea la propria-ţi dorinţă. Şi acest fapt era tot un mic miracol.

Începi să priveşti în ochii femeilor cu un oarecare interes vag şi nepământean – nu cu emoţie, nu, ci fără să ştii, de fapt, ce ţi-a mai rămas pentru ele şi dacă procesul impotenţei sau, mai corect, al castrării este reversibil sau nu. Impotenţa pentru bărbaţi şi amenoreea pentru femei sunt o consecinţă constantă şi justificată a distrofiei alimentare sau, mai simplu, a foamei. Este cuţitul pe care destinul îl implântă tuturor deţinuţilor în spate. Castrarea este generată nu de îndelungata abstinenţă din închisoare, din lagăr, ci de alte motive, mai directe şi mai solide. Explicaţia este raţia de lagăr, în pofida oricăror formule ale lui Thomas Morus.

Mai important este să învingi foamea. Toate organele tale se încordează ca să nu mănânci prea mult. Eşti înfometat pentru mulţi ani de acum încolo. împarţi cu greu ziua pentru micul dejun, prânz şi cină. Restul nu mai există în creierul tău, în viaţa ta, ani în şir. Nu poţi să mănânci bine, să mănânci pe săturate, să mănânci consistent – vrei să mănânci tot timpul.

Dar vine ora, ziua, când printr-un efort de voinţă te rupi de gândul la mâncare, la hrană, nu te mai întrebi dacă la cină o să fie hrişcă sau va fi lăsată pe a doua zi, la micul dejun. În Kolîma nu sunt cartofi. De aceea, cartofii au fost excluşi din meniul viselor mele gastronomice, au fost excluşi cu totul întemeiat, pentru că altfel visele ar înceta să mai fie vise: ar deveni din cale-afară de ireale. Visele gastronomice ale celor din Kolîma sunt despre pâine, nu despre prăjituri, sunt despre griş, hrişcă, ovăz, arpacaş, sorg, mei, nu despre cartofi.

Timp de cincisprezece ani n-am pus în gură cartofi, iar când eram din nou liber şi i-am gustat, pe Pământul cel Mare, în Turkmen, regiunea Kalinin, cartofii mi s-au părut otravă, o mâncare periculoasă necunoscută, ca unei pisici

căreia cineva vrea să-i vâre în gură ceva care-i pune viaţa în pericol. A trecut cel puţin un an până când m-am obişnuit din nou cu cartofii. Doar m-am obişnuit – garniturile de cartofi nu le pot savura nici acum. M-am convins o dată în plus că recomandările medicinei de lagăr, „tabelele de înlocuitori” şi „normele de alimentaţie” se bazează pe considerente profund ştiinţifice.

Mare lucru, cartofii! Trăiască vremurile precolumbiene! Organismul uman se poate lipsi de cartofi.

O senzaţie mai acută decât gândul la mâncare, la hrană, este o nouă nevoie, uitată cu totul de Thomas Morus în clasificarea lui grosolană a celor patru senzaţii.

A cincea senzaţie este nevoia de versuri.

Fiecare felcer ştiutor de carte, coleg de iad, avea un carneţel în care nota ocazional cu cerneală de toate culorile versurile altora – nu citate din Hegel sau din *Evanghelie,* ci versuri. Iată, prin urmare, ce nevoie urmează după foame, după instinctul sexual, după defecare şi urinare.

Nevoia de a asculta versuri n-a fost pusă la socoteală de Thomas Morus.

Toată lumea avea versuri.

Dobrovolski[153] scotea din sân un carnet gros şi murdar, de unde se auzeau sunete divine. Fostul scenarist de film Dobrovolski lucra în spital ca felcer.

Portugalov, conducătorul brigăzii culturale a spitalului uimea prin mostre de memorie actoricească ce funcţiona minunat, unsă un pic cu uleiul activităţii culturale. Portugalov nu citea nimic de pe hârtiuţe, recita numai din memorie.

Eu îmi forţam creierul, care cândva dedicase foarte mult timp versurilor şi, spre propria mea uimire, observam cum în gâtlej se iveau, în pofida voinţei mele, cuvinte pe care le uitasem de mult. Nu-mi aminteam versurile proprii, ci pe cele ale poeţilor preferaţi: Tiuteev, Baratânski, Puşkin, Annenski răsunau cu toţii în gâtlejul meu.

Când făceam de gardă în sala de pansamente a secţiei de chirurgie, unde lucram ca felcer, eram trei:

153 Arkadi Dobrovolski (1911-1969), scenarist, arestat în 1937, a stat prin lagăre şi închisori 21 de ani.

Dobrovolski, felcerul de gardă de la secţia de oftalmologie, Portugalov, actorul de la serviciul cultural, şi cu mine. Încăperea era a mea, responsabilitatea pentru acea seară, de asemenea. Dar nimeni nu se gândea la responsabilitate, nu ceream voie de la nimeni. Credincios vechiului meu obicei, mai exact obiceiului meu dintotdeauna, ca mai întâi să fac ceva, abia apoi să cer permisiunea, am iniţiat aceste lecturi în sala noastră de pansamente din secţia de chirurgie septică.

Ora de recitat versuri. Ora de întoarcere într-o lume magică. Suntem emoţionaţi cu toţii. I-am dictat lui Dobrovolski poemul „Cain" de Bunin. Poezia mi-a rămas în memorie întâmplător – Bunin nu-i un poet mare, dar pentru antologia orală care se alcătuia în Kolîma suna chiar foarte-foarte.

Nopţile poetice începeau la ora nouă seara, după apelul din spital, şi se terminau la unsprezece – douăsprezece noaptea. Eu şi Dobrovolski eram de gardă, iar Portugalov avea dreptul să întârzie. Am organizat câteva asemenea nopţi de poezie, care mai târziu au primit în spital numele de nopţi ateniene.

De la început am văzut că eram cu toţii admiratori ai liricii ruse de la începutul secolului al XX-lea.

Aportul meu: Blok, Pasternak, Annenski, Hlebnikov, Severianin, Kamenski, Belîi, Esenin, Tihonov, Hodasevici, Bunin. Dintre clasici: Tiuteev, Baratânski, Puşkin, Lermontov, Nekrasov şi Alexei Tolstoi.

Aportul lui Portugalov: Gumiliov, Mandelştam, Ahmatova, Tvetaeva, Tihonov, Selviński. Dintre clasici – Lermontov şi Grigoriev, pe care eu şi Dobrovolski îi ştiam mai mult din auzite şi doar în Kolîma am simţit măsura versurilor lui uimitoare.

Aportul lui Dobrovolski: Marşak cu traducerile lui din Burns şi Shakespeare, Maiakovski, Ahmatova, Pasternak – până la ultimele noutăţi ale samizdatului de atunci. Dobrovolski a recitat „Pentru Lilecika, în loc de scrisoare" [154], iar „Se apropie iarna"[155] am învăţat-o tot atunci. Prima variantă din

154 Poezie de Maiakovski, scrisă în 1916.

155 Poezie de Boris Pasternak, datată 1943.

Taşkent a viitorului „Poem fără erou”€[156] a recitat-o tot Dobrovolski. Pîriev[157] şi Ladînina[158] îi trimiseseră fostului scenarist filmul *Tractoriştii* şi acest poem.

Înţelegeam cu toţii că versurile sunt versuri, iar ce nu e vers nu e vers, că în poezie celebritatea nu rezolvă nimic. Fiecare dintre noi avea socoteala sa cu poezia, eu aş numi-o „hamburgheză”, dacă termenul n-ar fi atât de tocit. Am decis de comun acord să nu irosim timpul nopţilor noastre de poezie introducând în antologia noastră poetică orală nume precum Bagritki, Lugovski, Svetlov, cu toate că Portugalov făcuse parte din acelaşi grup literar cu unul dintre ei. Lista noastră era stabilită de multă vreme. Votul nostru a fost cât se poate de secret, pentru că votaserăm pentru aceleaşi nume cu mulţi ani în urmă, fiecare separat de ceilalţi, în Kolîma. Alegerea a coincis în privinţa numelor, a poeziilor, a strofelor şi chiar a versurilor, marcate special de fiecare. Moştenirea poetică a secolului al XIX-lea nu ne satisfăcea, ni se părea insuficientă. Fiecare recita ce-şi amintea şi nota în timpul pauzelor dintre nopţile de poezie. N-am apucat să trecem la recitarea versurilor proprii – era limpede că toţi trei scriam sau scriseserăm versuri –, pentru că nopţile noastre ateniene au fost întrerupte într-un mod neaşteptat.

În secţia de chirurgie erau internaţi peste două sute de deţinuţi bolnavi, iar tot spitalul avea o mie de paturi. O parte din clădirea în formă de T era destinată angajaţilor civili. Era o măsură corectă şi utilă. Medicii din rândul deţinuţilor – printre ei erau destule somităţi în medicină din întreaga Uniune – primeau oficial dreptul de a-i trata pe angajaţii civili în calitate de consultanţi la îndemână la orice oră din zi, din an, decenii la rând...

În iarna serilor noastre poetice încă nu exista secţia pentru angajaţi civili. Doar în secţia de chirurgie a spitalului era un salon cu două paturi pentru angajaţii civili, în caz de

---

156 Poezie de Anna Ahmatova.

157 Ivan Aleksandrovici Pîriev (1901-1968), regizor de film şi scenarist sovietic, fondatorul şi primul preşedinte al Uniunii cineaştilor din URSS. Este regizorul filmului Tractoriştii (1939).

158 Marina Alekseevna Ladînina (1908-2003), actriţă sovietică de teatru şi film, laureată a cinci Premii Stalin.

urgenţe, accidente automobilistice, de exemplu. Salonul nu prea rămânea gol. De data aceasta, în salon era internată o fată de vreo douăzeci şi trei de ani, una dintre comsomolistele moscovite din seriile recrutate pentru Nordul îndepărtat. În jurul ei erau numai criminali, dar asta n-o deranja deloc pe fată – era secretara organizaţiei de comsomol la una din minele de aur din vecinătate. Ea nu se gândea la criminali, se purta simplu, cel mai probabil pentru că nu cunoştea specificul Kolîmei. Fata murea de plictiseală. S-a dovedit că nu suferea de boala pentru care fusese internată de urgenţă. Dar medicina e medicină, trebuia să rămână în spital pe toată perioada cuvenită de carantină, ca să poată apoi păşi pragul spitalului şi să dispară în abisul îngheţat. Avea nişte relaţii sus-puse chiar la Direcţia din Magadan. De aceea şi fusese internată într-un spital de lagăr pentru bărbaţi.

Fata m-a întrebat dacă poate să asiste la o seară de poezie. Am fost de acord. De îndată ce a început lectura, ea a intrat în sala de pansamente a secţiei septice şi a rămas până la sfârşit. A venit şi la următoarea seară poetică. Serile aveau loc în timpul gărzilor mele, o dată la trei zile. A mai trecut o seară, iar la începutul celei de-a treia, uşa sălii de pansamente s-a deschis şi i-a trecut pragul directorul spitalului în persoană, doctorul Doktor.

Doctorul Doktor mă ura. Nu mă îndoiam că va fi informat în legătură cu serile noastre. De obicei, şefii din Kolîma procedează astfel: dacă există un „semnal”, iau măsuri. Termenul „semnal” apăruse încă înainte de naşterea lui Norbert Wiener[159] şi era folosit întotdeauna în sensul de informare în închisori şi în timpul anchetei. Dacă nu există un „semnal”, înseamnă că nu există o declaraţie – un „denunţ” oral, dar formal – sau un ordin al autorităţilor superioare, care au captat „semnalul” mai devreme: de pe munte nu doar că se vede mai bine, dar se şi aude mai bine. Şefii declanşează rareori din proprie iniţiativă analiza oficială a vreunui fenomen nou în viaţa de lagăr care le-a fost încredinţată.

159 Norbert Wiener (1894-1964), matematician american, teoretician şi cercetător în matematica aplicată, cunoscut mai ales ca fondatorul ciberneticii.

Doctorul Doktor nu era aşa. El considera că menirea, datoria, imperativul lui moral este să-i urmărească pe toţi „duşmanii poporului” sub orice formă, cu orice ocazie, în orice împrejurări şi ori de câte ori avea posibilitatea.

Fiind absolut convins că poate pune mâna pe ceva important, a dat buzna în sala de pansamente, chiar fără halat, deşi halatul i-l aducea din urmă pe mâinile întinse rubicondul Pomană, felcerul de gardă de la secţia medicală, un fost ofiţer român, favoritul Regelui Mihai. Doctorul Doktor intră în sala de pansamente, îmbrăcat într-o scurtă de piele croită ca o tunică stalinistă; până şi favoriţii blonzi *à la* Puşkin – doctorul Doktor era mândru de asemănarea sa cu Puşkin – erau zbârliţi de încordarea vânătorii.

— A-a-a, spuse tărăgănat directorul spitalului, mutându-şi privirea de la un participant la lectură la altul şi oprindu-se asupra mea, pe tine te căutam!

M-am ridicat, am luat poziţie de drepţi şi am raportat cum se cuvenea.

— Dar tu de unde-ai apărut?

Doctorul Doktor arătă cu degetul spre fata care şedea într-un colţ, fără să se ridice la apariţia şefului ameninţător.

— Sunt internată aici, răspunse sec fata, şi vă rog să nu mă tutuiţi.

— Cum adică e internată aici?

Comandantul, care intrase împreună cu directorul, îi explică doctorului Doktor statutul fetei bolnave.

— Bine, spuse ameninţător doctorul Doktor, o să mă lămuresc eu. Mai vorbim noi!

Şi ieşi din sala de pansamente. Portugalov şi Dobrovolski o şterseseră de mult.

— Ce-o să se întâmple acum? întrebă fata, dar în tonul ei nu se simţea spaimă, ci doar interesul pentru natura juridică a evenimentelor ulterioare. Interesul, nu teama sau frica pentru soarta ei sau a altcuiva.

— Eu nu cred c-o să păţesc ceva. Dar pe dumneavoastră e posibil să vă externeze din spital, am spus.

— Ei, dacă o să mă externeze, a spus fata, o să-i asigur acestui doctor Doktor o viaţă bună. Numai să crâcnească, că o să-i fac cunoştinţă cu toate autorităţile

superioare care există în Kolîma.

Dar doctorul Doktor a păstrat tăcerea. Fata n-a fost externată. Doctorul a aflat de posibilităţile ei şi-a decis să treacă cu vederea evenimentul. Fata a rămas în spital pe perioada carantinei şi-a plecat, s-a topit în neant.

Directorul spitalului nu m-a arestat nici pe mine, nu m-a băgat la carceră, nu m-a vârât în baraca disciplinară, nu m-a trimis la muncile în comun. Dar la următorul raport de activitate, la adunarea generală a angajaţilor spitalului, întruniţi în sala de cinematograf de vreo şase sute de locuri, plină ochi, directorul a povestit amănunţit despre faptele revoltătoare pe care le-a văzut cu ochii lui în secţia de chirurgie. În timpul unei inspecţii, în sala de operaţii, felcerul cutare mânca coacăze din acelaşi castron cu o femeie care venise acolo. Aici, în sala de operaţii...

— Nu e sala de operaţii, e sala de pansamente a secţiei septice.

— Ei, e acelaşi lucru!

— Ba nu-i deloc acelaşi lucru!

Doctorul Doktor îşi miji ochii. Vorbea Rubanţev, noul şef al secţiei de chirurgie, un chirurg militar venit din război. Doctorul Doktor l-a ignorat pe criticastru şi şi-a continuat invectivele. Numele femeii n-a fost rostit. Din anumite motive doctorul Doktor, stăpânul atotputernic al sufletelor, al inimilor şi al trupurilor noastre, a ascuns numele eroinei. În cazurile similare, în rapoarte şi în ordine se notează toate detaliile posibile şi imposibile.

— Şi ce-a păţit felcerul *zek* pentru o asemenea abatere evidentă, constatată personal de director?

— Păi, nimic.

— Dar ea?

— Nimic.

— Dar cine era ea?

— Nimeni nu ştie.

Cineva îl sfătuise pe doctorul Doktor să-şi stăpânească de data aceasta entuziasmul administrativ.

După o jumătate de an sau după un an de la aceste evenimente, când doctorul Doktor nu mai era de mult în spital – fusese transferat pentru zelul său undeva mai sus – un felcer, coleg de cursuri cu mine, m-a întrebat, în timp ce

mergeam pe coridorul secţiei de chirurgie a spitalului:

— Asta-i sala de pansamente, unde se desfăşurau serile voastre ateniene? Acolo, se spune, era...

— Da, am spus eu, asta e.

[1973]

Călătorie spre Ola

Într-o zi însorită, într-o duminică luminoasă, am urmărit la Magadan meciul dintre echipele locale Dinamo 3 şi Dinamo 4. Suflul unificării staliniste generase această monotonie anostă a numelor. Şi grupa finală, şi cea preliminară – toate erau formate din echipe Dinamo, ceea ce, de altfel, era de aşteptat în oraşul în care ne aflam. Stăteam departe, pe locurile îndepărtate de sus, şi-am devenit victima unei iluzii optice, mi se părea că jucătorii ambelor echipe aleargă foarte încet, pregătind o combinaţie de gol, iar când se dă o lovitură spre poartă, mingea descrie în aer o traiectorie atât de lentă, încât întreaga acţiune a golului putea fi comparată cu o filmare de televiziune cu încetinitorul. Dar filmarea de televiziune cu încetinitorul încă nu se născuse, nu se născuse nici televizorul, prin urmare comparaţia mea va fi un păcat, bine cunoscut în cercetarea literară. De fapt, filmarea cinematografică cu încetinitorul exista şi pe vremea mea, apăruse înaintea mea sau era de-o seamă cu mine. Aş fi putut compara meciul de fotbal cu o filmare cinematografică cu încetinitorul, dar abia pe urmă mi-am dat seama că problema nu era filmarea, ci faptul că meciul se juca în Nordul Extrem, la alte longitudini şi latitudini, că mişcarea jucătorilor este aici încetinită, aşa cum e încetinită întreaga lor viaţă. Nu ştiu dacă printre jucători erau şi victime ale celebrei represiuni staliniste a fotbaliştilor. Stalin a intervenit nu numai în literatură, muzică, ci şi în fotbal. Cea mai bună echipă a ţării, TSKA, la vremea aceea campioană, a fost desfiinţată în anul 1952, după eşecul de la Olimpiadă. Echipa nu s-a mai refăcut niciodată. Acei jucători n-ar fi trebuit să fie printre participanţii la meciul

din Magadan. În schimb, era posibil să joace cvartetul fraţilor Starostin: Nikolai, Andrei, Aleksandr şi Piotr, cu toţii jucători în echipa naţională. Pe vremea mea, în perioada descrisă, cum spun istoricii, toţi fraţii Starostin erau la închisoare, acuzaţi de spionaj în favoarea Japoniei.

Manţev, preşedintele VSFK – Consiliul Suprem al Culturii Fizice –, fusese lichidat, împuşcat. Manţev era un vechi bolşevic, dintre liderii activi ai Revoluţiei din Octombrie. Acesta a şi fost motivul lichidării lui. Funcţia de sinecură, pe care Manţev o ocupase în ultimele luni înainte de moarte, nu putea, fireşte, calma şi potoli setea de răzbunare a lui Stalin.

La secţia raională din Magadan mi-au spus:

— Nu avem niciun fel de obiecţii împotriva plecării dumneavoastră pe Continent, pe Pământul cel Mare. Angajaţi-vă, daţi-vă demisia, plecaţi, din partea noastră nu vor exista niciun fel de piedici şi nu e nevoie să ne cereţi permisiunea.

Era un truc vechi, un joc pe care-l cunoşteam din copilărie. Situaţia fără ieşire, nevoia de a mânca de trei ori pe zi îi obligau pe foştii deţinuţi să asculte asemenea teorii. Mi-am depus primele documente, firavele documente de om liber la secţia de cadre a Dalstroi-ului: cartea de muncă cu un singur înscris, copia certificatului de absolvire a cursurilor de felceri, atestată de declaraţiile a doi medici, foştii mei profesori. În cea de-a treia zi a venit o cerere de felceri pentru Ola, un raion naţional, unde autoritatea statului proteja populaţia de şuvoiul deţinuţilor – şuvoiul de milioane de oameni trecea pe alături, spre Nord, pe şoseaua Kolîmei. Arman, Ola erau aşezări de pe ţărmul Mării Ohotsk, cunoscute din vechime, în care cândva se oprise dacă nu Columb, atunci Erik cel Roşu cu siguranţă. Exista în Kolîma şi o legendă toponimică, conform căreia râul şi chiar ţinutul fuseseră botezate aşa, nici mai mult nici mai puţin, după numele lui Columb şi că celebrul navigator în persoană ar fi trecut pe acolo de nenumărate ori în drum spre Anglia şi Groenlanda. Coasta era protejată de legi. Nu toţi foştii *zeki* aveau dreptul să locuiască acolo; blatarii, nici foşti, nici actuali, nici cei care „se aşezaseră”, nici cei activi nu erau primiţi în regiune, dar eu, ca slobozel nou-nouţ,

aveam dreptul să vizitez insulele binecuvântate. Acolo se pescuia, adică se găsea hrană. Se practica vânătoarea – încă o dată hrană. Erau gospodării agricole – în al treilea rând, hrană. Erau turme de reni – în al patrulea rând, hrană.

Turmele de reni (la începutul activităţii Dalstroi-ului se pare că Berzin adusese acolo şi nişte iaci) dădeau nu puţină bătaie de cap statului. Era nevoie de subvenţii uriaşe. Dintre numeroasele ciudăţenii din zonă ţin minte eforturile disperate şi îndelungate ale Dalstroi-ului de a învăţa câinii lupi să păzească renii. Câinii lupi – care supravegheau oamenii prin toată Uniunea Sovietică cu cel mai mare succes, însoţeau convoaiele de deţinuţi, căutau dezertorii prin taiga – s-au arătat îndărătnici când a fost vorba să păzească turmele de reni, şi populaţia locală a fost nevoită să păzească renii cu ajutorul câinilor obişnuiţi de vânătoare. Puţină lume cunoaşte acest fapt istoric uimitor. Care să fie explicaţia? Să existe oare în creierul câinelui lup un program pentru oameni, nu pentru reni? Aşa să fie? Vânătoarea în grup, de pildă, a lupilor care atacă turmele de reni, conţine toate elementele pentru paza acestor animale. Dar un câine lup n-a putut învăţa niciodată să păzească turmele. N-au putut fi dresaţi nici câinii cu experienţă, iar din pui n-au izbutit să facă ciobani, ei rămânând vânători. Încercarea s-a soldat cu un eşec, cu victoria deplină a naturii.

Îmi exprimasem dorinţa să plec spre această Ola plină de reni, de peşte şi de poame. Desigur, acolo salariile erau de două ori mai mici decât în lagăr, la Dalstroi, în schimb se ducea o luptă la nivel de stat cu trântorii, hoţii şi beţivii, care erau pur şi simplu trimişi de la raion la Magadan, pe pământurile Dalstroi-ului, unde funcţionau alte legi. Preşedintele comitetului executiv avea dreptul să-i trimită, fără judecată şi anchetă – „cuviosul” se întorcea în lumea plină de păcate. Această dispoziţie nu se referea, bineînţeles, la băştinaşi. Trimiterea nu era deloc complicată – până la Magadan erau o sută de kilometri pe mare, iar prin taiga – treizeci. Miliţianul îl lua de mâini şi-l ducea pe păcătos în purgatoriul lagărului de tranzit – „punctul de carantină” – din Magadan, unde se făcea triajul şi pentru cei liberi, cu aceleaşi reguli ca pentru deţinuţi. Toate

acestea mă atrăgeau şi mi-am luat ordin de deplasare pentru Ola.

Dar cum să ajung până la Ola? Desigur, diurna se plăteşte din momentul în care primeşti foaia de drum, întinsă prin fereastra ca un tunel de mina parfumată a unui locotenent-inspector de la serviciul de cadre, dar iarna vine aici repede şi eu aş fi vrut să ajung la locul de muncă, pentru că novicii nu sunt lăsaţi chiar în Ola. Să aştept o maşină? Am încredinţat rezolvarea acestei probleme „institutului" opiniei publice, ceva în genul Gallup-ului[160], i-am întrebat pe toţi cei cu care stăteam la coada nesfârşită de la serviciul de cadre şi 99, 9% s-au pronunţat în favoarea şalupei. M-am decis să iau şalupa, care pleca din golful Vesiolaia. Am avut un noroc fantastic, uimitor. M-am întâlnit pe stradă cu Boris Lesniak, cel care mă ajutase atât de mult, împreună cu soţia sa Savoeva, într-unul din anii mei de foame, în anii „vacilor slabe" din visul faraonului biblic.

În ştiinţa vieţii există o expresie binecunoscută: „perioadă norocoasă". Norocul poate fi mic sau mare. Se spune că o nenorocire nu vine niciodată singură. Nici ghinionul nu vine singur. A doua zi, chibzuind cum să ajung pe şalupă, m-am întâlnit tot pe stradă cu Iarotki, fostul contabil-şef al spitalului. Iarotki lucra în golful Vesiolaia şi soţia lui mi-a permis să-mi spăl ceva rufe în apartamentul lor. Toată ziua am spălat cu plăcere hainele murdare, care se adunaseră în timpul călătoriei mele sub paza locotenent-colonelului Fraghin. Tot noroc era şi acesta. Iarotki mi-a dat un bileţel pentru dispecer. Şalupa circula o dată pe zi, mi-am cărat la bord cele două geamantane – umblam cu şiretlicuri, ca blatarii – unul din geamantane era gol, iar în celălalt aveam singurul meu costum albastru, unul ieftin, cumpărat pe Malul Stâng încă pe vremea când eram deţinut, şi caietele cu versuri, caieţele subţiri, care nu mai erau făcute cu hârtia lui Barkan. Fără voia mea, caieţelul se umplea treptat cu versuri rimate şi nu trebuia să trezească bănuielile celui care l-ar fi furat. Dar nu l-a furat nimeni. La

160 Institut american de sondare a opiniei publice, înfiinţat de George Gallup în 1935.

ora stabilită, şalupa a pornit şi m-a dus la Ola, la spitalul TBC pentru localnici. În baraca-hotel se afla şi Secţia sanitară a raionului, condusă de un medic tânăr. Şeful era în delegaţie şi aveam de aşteptat două-trei zile. Am făcut cunoştinţă cu Ola.

Aşezarea era pustie şi tăcută. Era perioada migraţiei inverse a somonului keta şi a celui roz din locurile de depunere a icrelor spre mare, însoţită de graba şi dorinţa lor nestăvilită de a străbate cât mai repede defileul. Aceiaşi vânători aşteptau în aceleaşi locuri de pândă. În aceste zile de recoltare a peştelui, toată lumea din aşezare – bărbaţi, femei, copii, şefi şi subalterni – era la râu. Fabricile de conserve, afumătoarele, locurile pentru săratul peştelui lucrau zi şi noapte. În spital rămâneau doar cei de gardă, toţi convalescenţii erau şi ei la peşte. Din vreme în vreme, prin satul prăfuit trecea câte o căruţă în care, într-o cutie imensă din scânduri lungi de doi metri, plescăia o grămadă imensă, argintie, de ketă şi de somon roz. Cineva striga cu o voce disperată: „Senka, Senka!”. Oare cine putea să strige în această zi bezmetică de recoltat? Un trântor? Un sabotor? Cineva grav bolnav?

— Senka, dă-mi un peşte!

Şi Senka, fără a opri căruţa, lăsă pentru o clipă hăţurile şi aruncă în praf o ketă uriaşă sclipind în soare. Când am făcut aluzia că n-ar fi rău să îmbuc ceva, dacă s-ar găsi la gospodari, un bătrânel localnic, paznic de noapte şi felcer de gardă, mi-a zis:

— D-apăi ce să-ţi dau? Avem supă de ketă, de ieri, dar keta nu-i somon. S-a făcut piftie. Ia şi încălzeşte-o. Da’ ştiu că n-o s-o mănânci. Noi, de pildă, nu mâncăm supă de ieri.

După ce-am mâncat o jumătate de castron din keta de ieri şi m-am odihnit, m-am dus pe ţărm să mă scald. Ştiam că Marea Ohotsk era murdară, rece şi sărată, dar tot am înotat puţin ca să văd cum e.

Satul Ola era prăfuit. Când trecea o căruţă, se ridicau munţi de praf. Arşiţa dura de mult timp, şi n-am aflat niciodată dacă praful avea să se transforme într-o argilă tare ca piatra, cum se întâmpla, de exemplu, în regiunea Kalinin. Ziua petrecută în Ola m-a ajutat să remarc două particularităţi ale acestui rai nordic.

Îţi atrăgea atenţia numărul neobişnuit de găini de rasă italiană, Leghorn, cu aripi albe; toţi gospodarii ţineau numai găini din această rasă, probabil pentru că erau ouătoare. În perioada aceea, în piaţa din Magadan un ou costa o sută de ruble. Şi cum toate păsările seamănă între ele, fiecare gospodar însemna cu vopsea aripile găinilor sale. Sărea în ochi combinaţia coloristică: dacă nu ajungeau şapte culori, găinile erau pictate precum fotbaliştii la reprezentaţiile de masă şi-ţi aminteau de o paradă a steagurilor de stat sau de o hartă geografică. Într-un cuvânt, semănau cu orice altceva, dar nu cu un cârd de găini.

A doua particularitate erau gardurile identice ale căsuţelor. Gardul era foarte aproape de locuinţă, curtea era minusculă, dar era curte. Gardurile compacte din scânduri sau din sârmă ghimpată sunt privilegiul statului, iar zăplazul rusesc de zăbrele nu-i o împrejmuire sigură pentru un gospodar, de aceea, pe gardurile tuturor caselor din Ola atârnau năvoade vechi. Se crea astfel şi frumuseţe, şi colorit, ca şi cum întregul univers din Ola era amplasat pe hârtie milimetrică, pentru un studiu amănunţit: năvoadele de pescuit păzeau găinile.

Aveam foaie de drum pentru insula Siglan din Marea Ohotsk, dar şefa secţiei raionale nu m-a acceptat din motive „de biografie” şi mi-a propus să mă întorc la Magadan. N-am simţit cine ştie ce pierdere şi mi-am luat documentele. Întâmplător am păstrat aceste foi de drum. Trebuia să ajung în Magadan, să mă întorc cu aceeaşi şalupă cu care venisem. N-a fost deloc uşor, dar nu pentru că eram un vagabond fără buletin sau un fost *zek*.

Timonierul de pe şalupă locuia în Ola, şi n-a fost deloc uşor să fie înghiontit până la vas, la munca lui. După trei zile de beţie, în care şalupa nu plecase nicăieri, timonierul a fost în sfârşit scos din izba lui dragă şi cărat încet de subţiori – ba lăsat la pământ, ba ridicat – cale de vreo doi kilometri până la debarcader. Acolo era şalupa şi se adunase un grup mare de pasageri – vreo zece oameni. Oamenii l-au cărat cel puţin o oră, dacă nu chiar două. Matahala s-a apropiat, s-a vârât în cabina timonei şi a pornit motorul Kawasaki. Şalupa a vibrat, dar până la

plecare mai era încă foarte mult. După ce şi-a frecat şi şi-a lovit mâinile una de alta, timonierul şi-a ocupat locul la cârmă. Nouă pasageri din zece (cel de-al zecelea eram eu) s-au repezit spre cabina timonei, implorându-l pe timonier să oprească motorul şi să se întoarcă acasă. Momentul refluxului fusese ratat, nu se putea ajunge la timp la Magadan. Oricum va trebui să se întoarcă sau să navigheze în derivă în largul mării. Drept răspuns, timonierul a răcnit că îi... în gură şi-n nas pe toţi pasagerii, şi că el nu va rata fluxul. Kawasaki a pornit-o spre largul mării, iar soţia timonierului a trecut cu căciula în mână pe la toţi pasagerii, adunând „pentru dres” – i-am dat o hârtie de cinci. Apoi am ieşit pe punte să privesc cum se joacă focile siberiene, balenele, cum se apropie Magadanul. Magadanul nu era acolo, ci doar ţărmul stâncos, spre care mergeam întruna şi nu ne puteam apropia.

— Sari, sari, am auzit pe neaşteptate sfatul unei femei care nu călătorea pentru prima oară pe mare pe ruta Ola-Magadan, sari, îţi arunc eu geamantanele, aici mai că atingi fundul.

Femeia a sărit şi a ridicat mâinile. Apa îi ajungea până la brâu. Înţelegeam că fluxul nu aşteaptă, aşa că mi-am aruncat geamantanele în mare – atunci i-am binecuvântat pe blatari pentru sfatul lor înţelept – şi am sărit şi eu, simţind fundul alunecos, dar solid şi de nădejde al oceanului. Mi-am prins pe valuri geamantanele, asupra cărora acţiona nu numai sarea marină, ci şi legea lui Arhimede, şi-am pornit-o spre ţărm în urma tovarăşilor mei de drum care, cu geamantanele ridicate deasupra capului, se apropiau de ţărm, întrecând valurile fluxului. Am ajuns la cheiul golfului Vesiolaia, i-am făcut semn de rămas bun Olei şi timonierului pentru totdeauna. După ce-a văzut că toţi pasagerii au ajuns cu bine la debarcader, timonierul şi-a întors Kawasaki-ul şi a pornit-o spre Ola, să termine de băut ce-a mai rămas.

[1973]

Locotenent-colonelul din Serviciul

medical

Pe locotenent-colonelul Râurikov l-a adus în Kolîma teama de bătrâneţe. Se apropia de pensie, iar salariile din Nord erau de două ori mai mari decât cele de la Moscova. Râurikov, locotenent-colonelul din Serviciul medical, nu era nici chirurg, nici internist, nici venerolog. În primii ani ai Revoluţiei, ca student al facultăţii muncitoreşti, venise la Facultatea de medicină a Universităţii, o terminase ca neuropatolog, dar uitase totul de mult. N-a lucrat niciodată ca medic, nici măcar o singură zi, a fost întotdeauna administrator: medic-şef al spitalului, director administrativ. În Kolîma venise tot ca director al unui spital mare pentru deţinuţi: Spitalul Central cu o mie de paturi. Nu pentru că nu i-ar fi ajuns salariul de director de spital la Moscova. Locotenent-colonelul Râurikov avea cu mult peste şaizeci de ani şi trăia singur. Copiii lui erau mari, toţi trei lucrau pe undeva ca medici, dar Râurikov nici nu voia să audă să trăiască din banii copiilor sau să le ceară ajutorul. Încă din tinereţe îşi formase o convingere fermă în acest sens, că nu va depinde niciodată de nimeni, iar dacă ar fi să se întâmple una ca asta, mai bine moare. Mai exista încă un detaliu, pe care locotenent-colonelul Râurikov prefera să nu şi-l mărturisească nici măcar sieşi. Mama copiilor lui murise cu mult timp în urmă, şi înainte să moară îi ceruse lui Râurikov să-i facă o promisiune ciudată: că nu se va mai recăsători niciodată. El i-a promis răposatei şi de atunci, de la treizeci şi cinci de ani, se ţinea ferm de cuvânt, fără să încerce măcar să se gândească la o altă rezolvare.

Avea impresia că dacă s-ar fi gândit altfel la chestiunea aceasta, ar fi atins ceva dureros şi sfânt, ceea ce ar fi fost mai rău decât orice sacrilegiu. Pe urmă s-a obişnuit şi nu-i mai era greu. Nu povestea nimănui despre acest lucru, nu se sfătuia cu nimeni, nici cu copiii, nici cu femeile care îi erau apropiate. Femeia cu care trăise în ultimii ani, medic la spitalul lui, avea copii de la primul soţ – două fetiţe eleve –, şi Râurikov îşi dorea ca şi această familie a lui să trăiască ceva mai bine. Era al doilea motiv care-l determinase să întreprindă o călătorie atât de

serioasă.

Mai era şi un al treilea motiv, unul copilăresc. De fapt, în toată viaţa lui, locotenent-colonelul Râurikov nu fusese nicăieri, în afară de raionul Turna din regiunea Moscovei, unde se născuse, şi în Moscova, unde crescuse, învăţase, muncise. Chiar şi în tinereţe, înainte de căsătorie şi în anii studenţiei, Râurikov nu-şi petrecuse niciun concediu şi nicio vacanţă altundeva decât la mama lui, în raionul Turna. I se părea nepoliticos, necuviincios să meargă în concediu în staţiune sau în altă parte. Se temea prea tare de mustrările propriei conştiinţe. Mama a trăit mult, n-a fost de acord să se mute la feciorul ei şi Râurikov o înţelegea – ea îşi trăise întreaga viaţă în satul natal. Mama a murit chiar înainte de începutul războiului. Râurikov n-a ajuns pe front, deşi a îmbrăcat uniforma militară, şi cât a ţinut războiul a fost director de spital la Moscova.

Nu fusese nici în străinătate, nici în sud, nici în est, nici în vest şi adeseori se gândea că în curând avea să moară fără să fi văzut ceva în viaţă. îl emoţionau şi-l interesau în special zborurile arctice şi în general viaţa neobişnuită şi romantică a cuceritorilor Nordului. Nu numai Jack London, care îi plăcea foarte mult, îi alimenta interesul faţă de Nord, ci şi zborurile lui Şlepniov[161] şi Gromov[162], deriva navei Celiuskin[163].

Oare avea să-şi trăiască viaţa până la capăt fără să apuce să vadă ce-şi dorea cel mai mult? Când i s-a propus o călătorie în Nord pentru trei ani, Râurikov a înţeles imediat că aceasta era împlinirea tuturor dorinţelor lui, era un noroc, era recompensa pentru toată truda lui îndelungată. A acceptat fără să se sfătuiască cu nimeni.

Un singur lucru îl cam neliniştea pe Râurikov. Primise funcţia într-un spital pentru deţinuţi. Ştia, desigur, că în Nordul îndepărtat, la fel ca şi în Extremul Orient şi în sudul apropiat şi în vestul apropiat, există lagăre de muncă. Însă

---

161 Mavriki Trofimovici Slepniov (1896-1965), pilot sovietic, erou al URSS.

162 Mihail Mihailovici Gromov (1899-1985), pilot sovietic, general-colonel de aviaţie, profesor, erou al URSS.

163 Vapor sovietic construit în Danemarca, care s-a scufundat în Marea Ciukotsk în februarie 1934.

ar fi preferat să muncească cu un personal format din angajaţi liberi. Dar acolo nu erau locuri vacante, iar salariile medicilor civili pentru deţinuţi erau cu mult mai mari, aşa că Râurikov a lăsat îndoielile la o parte, în cele două discuţii dintre autorităţi şi locotenent-colonel, această latură n-a fost nicidecum umbrită, mascată, dimpotrivă, a fost subliniată. Lui Râurikov i s-a atras în mod serios atenţia că acolo se află „duşmani ai poporului”, „duşmani ai patriei”, care colonizează acum Nordul Extrem, criminali de război, care profită de orice moment de slăbiciune sau de nehotărâre din partea autorităţilor ca să-şi atingă scopurile lor ticăloase şi perfide, că e nevoie de vigilenţă maximă faţă de acest „contingent” – aşa se exprimaseră autorităţile. Vigilenţă şi fermitate. Dar Râurikov nu trebuie să se sperie. Toţi angajaţii civili ai spitalului îi vor fi ajutoare de nădejde – un important colectiv de membri de partid, care lucrează în cele mai dificile condiţii din Nord.

În cei treizeci de ani de muncă administrativă, Râurikov văzuse altceva la subalternii săi. Se săturase îngrozitor de furturile din inventarul statului, de pânda reciprocă, de beţii. Locotenent-colonelul s-a bucurat la aceste cuvinte, era ca şi cum ar fi fost chemat la război împotriva duşmanilor ţării. El va şti să-şi facă datoria în sectorul său. Râurikov a venit în Nord într-un avion, într-un fotoliu moale. Nu mai zburase niciodată cu avionul, nu avusese ocazia, şi senzaţia a fost minunată. Nu i-a fost greaţă şi doar la aterizare a fost puţin ameţit. îi părea sincer rău că nu zburase şi înainte. Stâncile şi culorile pure ale cerului nordic l-au umplut de entuziasm. S-a înveselit, simţindu-se aproape ca la douăzeci de ani, şi nici măcar n-a vrut să rămână câteva zile, ca să vadă oraşul – era dornic de muncă.

Şeful Direcţiei sanitare i-a dat maşina sa personală, un ZIS-110, şi locotenent-colonelul a ajuns la Spitalul Central, aflat la cinci sute de kilometri de „capitala” locală.

Amabilul şef al Secţiei sanitare n-a prevenit numai spitalul în legătură cu sosirea lui Râurikov. Directorul anterior pleca în concediu „pe Continent” şi încă nu eliberase locuinţa. Nu departe de spital, la trei sute de metri de şosea era aşa-numita Casă a Direcţiei – unul din

hotelurile pentru şefii cei mai mari, pentru cei cu grad de general.

Acolo şi-a petrecut Râurikov noaptea, analizând cu uimire draperiile brodate de catifea, covoarele, obiectele sculptate din os, dulapurile masive pentru haine, lucrate manual.

Dimineaţa a băut ceai şi, fără să-şi fi desfăcut bagajele, s-a dus la spital.

Clădirea spitalului fusese construită cu puţin timp înainte de război pentru o unitate militară. Însă construcţia mare, cu două etaje în formă de T, situată printre stâncile golaşe, era un punct de reper mult prea vizibil pentru avioanele inamice (în timp ce se rezolva problema construcţiei şi se ridica clădirea, tehnica a avansat puternic) – prin urmare s-a dovedit inutilă pentru armată şi a fost cedată medicinei.

Într-un interval scurt, după ce a plecat regimentul şi clădirea a rămas nesupravegheată, au fost distruse canalizarea şi reţeaua de alimentare cu apă, iar centrala electrică şi pe cărbuni cu două cazane a devenit complet inutilă. Cărbuni nu se aduceau, lemnele de foc fuseseră folosite, iar pentru ultima petrecere a armatei au fost arse în centrală toate fotoliile din sala de spectacole.

Treptat, Direcţia sanitară a refăcut totul, prin munca neplătită a deţinuţilor bolnavi, şi acum spitalul arăta impunător.

Locotenent-colonelul a intrat în cabinetul său şi a rămas uimit de dimensiunile acestuia. La Moscova nu avusese niciodată un cabinet personal atât de spaţios. Nu era cabinet, ci o sală de conferinţe pentru vreo sută de persoane, după etaloanele moscovite.

Pereţii încăperilor vecine au fost dărâmaţi şi camerele unite, ferestrele au fost acoperite cu draperii de pânză minunat brodate, iar soarele roşu de toamnă hoinărea pe ramele aurite ale tablourilor, pe tapiţeria de piele a canapelelor lucrate artizanal, aluneca pe suprafaţa lăcuită a biroului de dimensiuni neobişnuite.

Toate acestea i-au plăcut locotenent-colonelului. Era nerăbdător să stabilească orele de audienţă, dar n-a putut să o facă imediat, ci abia după două zile. Nici directorul

precedent nu voia să piardă timpul cu plecarea – biletul de avion era comandat de mult timp, chiar înainte ca Râurikov să plece din capitală.

În cele două zile s-a familiarizat cu oamenii, cu spitalul. În spital era o secţie mare de interne, şeful ei era doctorul Ivanov, fost medic militar şi fost deţinut. Şeful secţiei de neuropsihiatrie era Piotr Ivanovici Polzunov, tot fost deţinut, deşi doctor în ştiinţe. Era o categorie de persoane care dădeau de bănuit, şi Râurikov fusese prevenit în acest sens încă de la Moscova. Erau oameni care, pe de o parte, trecuseră prin şcoala lagărului, deci erau indiscutabil duşmani, iar, pe de alta, aveau dreptul la compania angajaţilor civili „cu contract”. „Că doar ura lor faţă de stat şi de patrie nu se sfârşeşte în ziua când primesc documentul de eliberare, se gândea locotenent-colonelul. Totuşi ei au alte drepturi, situaţia lor e alta, şi mă obligă să am încredere în ei”. Cei doi şefi-deţinuţi nu i-au plăcut locotenent-colonelului şi nu ştia cum să se poarte cu ei. În schimb, şeful de la chirurgie, chirurgul de regiment Gromov, i-a plăcut lui Râurikov din cale-afară; era angajat civil, chiar dacă nu şi membru de partid, luptase în război, iar în secţie toţi tremurau în faţa lui – nici că se putea mai bine.

Râurikov cunoscuse milităria numai în timpul războiului şi doar în roluri medicale, de aceea subordonarea din armată îi plăcea mai mult decât era necesar. Elementul de organizare pe care aceasta îl aducea în viaţă era, fără îndoială, util, şi uneori Râurikov îşi amintea cu ciudă şi cu necaz munca sa de dinainte de război: nesfârşitele încercări de a convinge, explicaţiile, indicaţiile, promisiunile incerte ale subalternilor în locul unui ordin scurt şi a unui raport foarte precis.

Îl preţuia pe chirurgul Gromov şi pentru că acesta reuşise să transfere atmosfera de spital militar în secţia de chirurgie a spitalului. Trecea pe la Gromov – acolo domnea liniştea de moarte a coridoarelor de spital şi clanţele de aramă străluceau.

— Cu ce lustruieşti clanţele?

— Cu poame de merişor, raportă Gromov şi Râurikov se minună.

Ca să-şi lustruiască nasturii de la tunică şi manta, îşi luase de la Moscova o cremă specială. Şi când colo, se putea şi cu poame de merişor

La chirurgie totul strălucea de curăţenie. Duşumelele raşchetate, cutiile de aluminiu cu materiale, lustruite, dulapurile cu instrumentar...

Dar în spatele uşilor saloanelor respira un monstru cu multe chipuri, de care Râurikov se cam temea. I se părea că toţi deţinuţii au un singur chip: înrăit, plin de ură...

Gromov deschise în faţa directorului unul dintre saloanele mici. Mirosul greu de puroi, de rufărie murdară nu-i plăcu lui Râurikov; el închise uşa şi trecu mai departe.

În ziua aceea pleca fostul director împreună cu soţia lui. Gândul că mâine va fi deja un director plin îi făcea plăcere. Rămase singur în apartamentul imens de cinci camere cu un balcon-verandă spaţios. Camerele erau goale, mobila fostului director – dulapurile minunate cu oglindă lucrate artizanal, birourile din imitaţie de mahon, bufetul masiv sculptat – toate erau visul proprietarului, al fostului director. Canapelele moi, pufurile, scaunele – toate erau proprietatea fostului director. Apartamentul era pustiu.

Locotenent-colonelul Râurikov îi ceru administratorului de la secţia de chirurgie să-i aducă un pat şi lenjerie de pat din spital, şi acesta, pe proprie răspundere, mai aduse o noptieră pe care o puse lângă perete în camera cea mare.

Râurikov se apucă să-şi desfacă bagajele. Scoase din geamantan prosopul, săpunul, le duse în bucătărie.

Pentru început, îşi atârnă pe perete chitara cu fundă roşie decolorată. Nu era o chitară obişnuită. La începutul Războiului Civil puterea sovietică nu avea încă nici decoraţii, nici alte distincţii onorifice. În 1918, Podvoiski pleda în presă pentru introducerea decoraţiilor şi era făcut cu ou şi cu oţet fiind numit „rămăşiţă a ţarismului”, iar pe front oamenii erau recompensaţi pentru merite militare nu cu decoraţii, ci cu arme sau cu chitare şi balalaici.

Aşa a fost recompensat şi ostaşul din Garda Roşie Râurikov pentru luptele de la Tula: i-a fost înmânată o chitară. Râurikov nu avea ureche muzicală şi doar când

rămânea singur ciupea cu grijă şi teamă ba o coardă, ba alta. Coardele zbârnâiau şi bătrânul se întorcea măcar pentru un minut în lumea cea mare şi atât de dragă a tinereţii sale. Aşa îşi păstra el comoara de mai bine de treizeci de ani.

Îşi aşternu patul, puse o oglindă pe noptieră, se dezbrăcă şi, vârându-şi picioarele în pantofi, se apropie de fereastră doar în lenjeria de corp şi privi afară: de jur-împrejur se înălţau munţii care păreau că se roagă în genunchi. Părea că o mulţime de oameni veniseră la un făcător de minuni, să se roage, să ceară sfaturi, să li se arate calea.

Lui Râurikov i se părea că nici natura nu-şi cunoaşte destinul, că şi ea are nevoie de un sfat.

Luă chitara de pe perete şi noaptea, în camera goală, acordurile ei răsunară deosebit de sonor, de solemn şi expresiv. Ca întotdeauna, ciupirea coardelor îl calmă. În timpul interpretării nocturne la chitară luă primele decizii. Dobândise voinţa necesară ca să le îndeplinească. Se culcă şi adormi imediat.

Dimineaţa, încă înainte să-şi înceapă ziua de muncă în noul şi spaţiosul cabinet, Râurikov îl chemă pe locotenentul Maksimov, adjunctul său pe probleme administrative, şi îi spuse că va ocupa o singură cameră din cinci, pe cea mai mare. În celelalte n-are decât să-i instaleze pe angajaţii care nu aveau repartizat spaţiu locativ. Locotenentul Maksimov ezită şi încercă să-i explice că aşa ceva dovedea lipsă de prestanţă.

— Dar eu n-am familie, spuse Râurikov.

— Şi fostul director nu avea decât soţie, replică Maksimov. Doar o să vină musafiri, o mulţime de şefi din capitală, care vor rămâne pentru un timp.

— Pot să rămână în clădirea unde am stat eu în prima noapte. E la doi paşi. Pe scurt, faceţi cum vi s-a spus.

Dar, de-a lungul zilei, Maksimov mai veni de câteva ori în cabinet să-l întrebe dacă nu şi-a schimbat hotărârea. Capitulă doar când noul director începu să se supere.

Primul veni în audienţă ofiţerul politic local Koroliov. După ce făcură cunoştinţă şi îi raportă pe scurt cum stau lucrurile, Koroliov spuse:

— Am o rugăminte. Mâine mă duc la Dolgoe.

— Ce-i Dolgoe ăsta?

— Este centrul raional, la optzeci de kilometri de aici... Un autobuz mare merge într-acolo în fiecare dimineaţă.

— Bine, du-te, încuviinţă Râurikov.

— Nu, nu m-aţi înţeles, zâmbi Koroliov. Cer permisiunea să folosesc maşina dumneavoastră personală...

— Aici am maşină personală? întrebă Râurikov.

— Da.

— Şi şofer?

— Şi şofer...

— Şi Smolokurov (acesta era numele fostului director) se ducea undeva cu maşina asta personală?

— Călătorea puţin, spuse Koroliov. Ce-i drept, e drept. Puţin.

— Uite ce e...

— Râurikov înţelesese cum stau lucrurile şi luase o decizie. Du-te cu autobuzul. Până una alta, maşina să stea pe loc. Iar pe şofer îl trimiteţi la garaj, să lucreze pe camioane... Nici eu n-am nevoie de maşină. Dacă va trebui să plec undeva, o să mă duc cu salvarea sau cu camionul.

Secretara întredeschise uşa.

— Vă caută lăcătuşul Fedotov, spune că e foarte urgent...

Lăcătuşul era speriat. Din povestirea lui incoerentă şi pripită, Râurikov pricepu că în apartamentul de la parter, unde locuia el, se prăbuşise tavanul: căzuse tencuiala şi curgea de sus. Era nevoie de reparaţii, sectorul administrativ nu vrea să le facă, iar lăcătuşul n-are destui bani pentru o asemenea lucrare. Şi nici nu e drept. Trebuie să plătească cel din vina cui a căzut tencuiala, chiar dacă e membru de partid. Căci curge...

— Stai aşa, a spus Râurikov. Dar de ce curge? Doar deasupra locuiesc oameni.

Cu mare greutate, Râurikov înţelese că în apartamentul de sus ţineau un porc, aşa că se adunase bălegar şi urină, tencuiala de la parter cedase, iar porcul urina în capul locatarilor de jos.

Râurikov se făcu foc şi pară.

— Anna Petrovna, strigă el secretarei, chemaţi-l la mine pe secretarul organizaţiei de partid şi pe nemernicul cu porcul.

Anna Petrovna dădu din mâini şi dispăru.

Peste vreo zece minute, în cabinet intră Mostovoi, secretarul organizaţiei de partid, şi se aşează la masă. Toţi trei – Râurikov, Mostovoi şi lăcătuşul – tăceau. Trecură aşa vreo zece minute.

— Anna Petrovna!

Anna Petrovna se strecură pe uşă.

— Unde-i stăpânul porcului?

Anna Petrovna dispăru.

— Acesta-i stăpânul porcului, el, tovarăşul Mostovoi, spuse lăcătuşul.

— Aha, deci aşa stă treaba. Râurikov se ridică. Dumneata mergi acasă, până una alta. Şi-l pofti afară pe lăcătuş.

— Cum aţi îndrăznit? răcni el la Mostovoi. Cum aţi îndrăznit să ţineţi porcul în apartament?...

— Nu urla, îi replică Mostovoi calm. Unde vrei să-l ţin? În stradă? Când o să creşti şi tu păsări sau un purceluş, o să vezi cum e. De câte ori n-am cerut: „Daţi-mi un apartament la parter”. Nu-mi dau. În toate blocurile e la fel. Numai că lăcătuşul ăsta e cam limbut. Fostul director ştia să le astupe gura. Tu, în schimb, pleci urechea la toate prostiile.

— Reparaţiile se vor face pe banii tăi, tovarăşe Mostovoi.

— Ei nu, aşa ceva n-o să se întâmple...

Dar Râurikov dădea deja telefoane, îl chemă pe contabil, îi dictă dispoziţii.

De programul de audienţe s-a ales praful. Locotenent-colonelul n-a reuşit să-l cunoască pe niciunul dintre adjuncţii săi şi-a pus de nenumărate ori semnătura pe hârtii nenumărate, pe care mâini pricepute, îndelung antrenate, le aşterneau în faţa lui. Fiecare solicitant se înarma cu un prespapier uriaş, care se afla pe masa directorului, – o sculptură artizanală reprezentând turnul Kremlinului, cu stele roşii de plastic – şi usca cu grijă semnătura locotenent-colonelului.

Situaţia s-a prelungit până la prânz, iar după prânz

directorul se duse prin spital. Doctorul Gromov, cu mutra sa roşie şi dinţii albi, îl aştepta.

— Vreau să văd cum munciţi, spuse directorul. Arătaţi-mi pe cine externaţi astăzi.

Bolnavii intrau în şir în cabinetul mult prea spaţios al lui Gromov. Râurikov îi vedea pentru prima oară pe cei pe care trebuia să-i trateze. Un şir de schelete defila prin faţa lui.

— Păduchi aveţi?

Bolnavul ridică din umeri şi se uită speriat la doctorul Gromov.

— Daţi-mi voie, ăştia sunt de la chirurgie... De ce arată aşa?

— Asta nu-i treaba noastră, spuse vesel doctorul Gromov.

— Dar de ce-i externaţi?

— Păi cât să-i mai ţinem? Ce ne facem cu zilele de spitalizare?

— Cum e posibil să-l externaţi pe ăsta?

Râurikov arătă spre un bolnav cu răni purulente, întunecate.

— Pe ăsta îl externăm pentru că fură pâinea de la vecini.

Veni colonelul Akimov, comandantul acelei nedefinite unităţi militare (regiment, divizie, corp, armată), dislocate pe teritoriul imens al Nordului. Unitatea militară construise cândva clădirea spitalului, pentru nevoile proprii. La cei cincizeci de ani ai săi, Akimov arăta tânăr, îngrijit, vesel. Se înveseli şi Râurikov. Akimov îşi adusese soţia bolnavă – „Nimeni n-o poate ajuta, aşa stă treaba, măcar aici sunt medici”.

— Voi da dispoziţie imediat, spuse Râurikov. Sună şi Anna Petrovna apăru în uşă, gata să execute orice ordin.

— Nu vă grăbiţi, spuse Akimov. Nu mă tratez aici pentru prima dată. Cine vreţi s-o consulte pe soţia mea?

— Păi, de pildă, Stebelev.

Stebelev era şeful secţiei de interne.

— Nu, zise Akimov. Acasă am şi eu unul ca Stebelev. Vreau s-o consulte doctorul Gluşakov.

— Bine, încuviinţă Râurikov. Dar doctorul Gluşakov

este deţinut. Nu credeţi că...

— Nu, nu cred, spuse hotărât Akimov, şi în ochii lui nu era nici urmă de zâmbet. Tăcu un timp. Problema e, continuă el, că soţia mea are nevoie de un medic, nu de...

Colonelul nu-şi mai termină fraza.

Anna Petrovna dădu fuga să solicite un permis şi o chemare pe numele lui Gluşakov, iar colonelul Akimov i-o prezentă pe soţia sa lui Râurikov.

În curând din lagăr fu adus Gluşakov, un bătrân cărunt şi zbârcit.

— Bună ziua, profesore, îl salută Akimov, ridicându-se şi dând mâna cu Gluşakov, iată, avem o rugăminte la dumneavoastră.

Gluşakov îi propuse s-o consulte pe soţie în infirmeria lagărului („acolo am totul la îndemână, aici nu ştiu nimic”). Râurikov îl sună pe adjunctul său pe probleme de lagăr, ca să elibereze un permis pentru colonel şi soţia lui.

— Anna Petrovna, o întrebă Râurikov pe secretară, după plecarea musafirilor. E adevărat că Gluşakov e un specialist atât de bun?

— Oricum, e mai de nădejde decât ai noştri, chicoti Anna Petrovna.

Locotenent-colonelul Râurikov oftă. Pentru el, fiecare zi din viaţă era colorată într-o nuanţă deosebită, unică. Erau zile de pierderi, de eşecuri, zile de fericire, zile de bunătate, de compasiune, zile de neîncredere, de mânie... Tot ce se întâmpla în ziua respectivă avea un anumit specific, şi Râurikov reuşea uneori să-şi adapteze deciziile, faptele la acest „fundal”, care parcă nu depindea de voinţa lui. Astăzi era ziua îndoielilor, a dezamăgirilor.

Observaţia colonelului Akimov atinsese ceva important, esenţial în viaţa de acum a lui Râurikov. Se deschisese o fereastră, la existenţa căreia, până la vizita colonelului Akimov, Râurikov nu se gândise încă. Acum era clar că fereastra exista şi prin ea se puteau vedea lucruri pe care el nu le observase înainte.

În ziua aceea, parcă toate se vorbiseră cu colonelul Akimov. Noul şef interimar de la chirurgie, medicul Braude, raportă că operaţiile ORL programate pentru ziua respectivă au fost amânate. Mândria spitalului – Adelaida

Ivanovna Simbirţeva, o specialistă în vârstă, diagnostician de mare fineţe şi un adevărat artist în chirurgie, discipola celebrului Voiacek, venită de curând să lucreze aici –, „se îndopase cu narcotice”, cum s-a exprimat Braude, şi acum făcea scandal în sala de tratamente de la chirurgie. Sparge tot ce-i de sticlă, tot ce-i cade în mână. Ce să facă? Poate s-o lege, să cheme gardianul şi s-o ducă în apartamentul ei?

Locotenent-colonelul Râurikov dispuse ca Adelaida Ivanovna să nu fie legată, ci să i se astupe gura cu un şal, să fie dusă acasă şi încuiată acolo. Sau să i se toarne un somnifer pe gât – o dublă de cloralhidrat, neapărat doză dublă, şi să fie dusă de acolo adormită. Dar s-o conducă şi s-o ducă angajaţi civili, nu deţinuţi.

La neuropsihiatrie, un bolnav îl omorâse pe vecinul său cu o lance ascuţită de fier. Medicul-şef, Piotr Ivanovici, anunţă că omorul era rezultatul urii sângeroase între infractori: ambii bolnavi – şi criminalul, şi victima – erau hoţi.

La secţia de boli interne, la Stebelev, administratorul-deţinut furase şi vându-se patruzeci de cearşafuri. Lvov, ofiţerul politic, găsise deja cearşafurile undeva sub o barcă, pe malul râului.

Şefa secţiei de femei cerea raţie de ofiţer, iar problema ei se rezolva undeva prin capitală.

Dar cea mai neplăcută era vestea adusă de Anisimov, adjunctul pe probleme de lagăr. El a stat îndelung pe canapeaua adâncă de piele din cabinetul lui Râurikov, aşteptând să scadă fluxul de vizitatori. Când rămaseră singuri, spuse:

— Vasili Ivanovici, dar ce facem cu Liusia Popovkina?

— Care Liusia Popovkina?

— Păi, nu ştiţi?

Era vorba de o fostă balerină, provenită dintre deţinute, cu care se încurcase Semion Abramovici Smolokurov, fostul director. Femeia nu lucra nicăieri şi rolul ei era doar să-l distreze pe Smolokurov. Acum („de aproape o lună”, îşi spuse Râurikov) ea n-are de lucru, nu sunt dispoziţii în privinţa ei.

Râurikov simţi nevoia să se spele pe mâini.

— Ce dispoziţii? Trimiteţi-o imediat la dracu’.

— La disciplinar?

— De ce musai la disciplinar? Ea ce vină are? îţi dau şi ţie mustrare, de-o lună întreagă nu munceşte.

— Am protejat-o, spuse Anisimov.

— Pentru cine? Râurikov se ridică şi începu să umble prin încăpere. S-o trimiţi imediat, chiar mâine.

În timp ce Piotr Ivanovici urca scara îngustă de lemn ce ducea la etajul întâi, la Antonina Sergheevna, se gândi că în doi ani, de când lucrau împreună în acest spital, nu fusese niciodată acasă la medicul-şef. Zâmbi pe sub mustăţi, înţelegând de ce a fost invitat. Ei bine, prin această invitaţie, el, fostul deţinut, era introdus în „lumea bună” locală. Piotr Ivanovici nu-i înţelegea pe oamenii ca Râurikov şi de aceea îi dispreţuia. Avea impresia că aceştia aleg o cale deosebită în carieră, calea „incoruptibilului” între ghilimele apăsate, a „incoruptibilului” care vrea să devină, nici mai mult nici mai puţin, decât şef al Direcţiei sanitare. Şi iată-l cum se fandoseşte, se izmeneşte, de parcă ar fi întruchiparea sfintei nevinovăţii.

Piotr Ivanovici ghicise corect. În încăperea plină de fum de ţigară era înghesuială. Erau acolo şi medicul radiolog, şi Mostovoi, şi contabilul-şef. Antonina Sergheevna turna din ceainicul de aluminiu al spitalului un ceai cald şi slab.

— Intraţi, Piotr Ivanovici, spuse ea, după ce neuropatologul îşi scoase impermeabilul de prelată.

— Începem, anunţă Antonina Sergheevna, şi lui Piotr Ivanovici îi trecu prin minte „încă mai arată bine”.

Apoi îşi mută privirea în altă parte.

Şeful lagărului spuse:

— V-am invitat aici, domnilor (Mostovoi ridică din sprâncene), ca să vă anunţ o veste extrem de neplăcută.

Toată lumea izbucni în râs, râse şi Mostovoi, gândindu-se şi el că era ceva literar[164]. Mostovoi se linişti, căci cuvântul „domnilor” îi dăduse o stare de nelinişte, chiar dacă era doar o vorbă de duh sau o scăpare în exprimare.

---

164 Aluzie la fraza din finalul piesei Revizorul de Gogol, în care se anunţă sosirea adevăratului revizor.

— Ce facem? întrebă Antonina Sergheevna. Peste un an o să ajungem cerşetori. Iar EL a venit pentru trei ani. Tuturor ni s-a interzis să ţinem servitori dintre deţinuţi. De ce trebuie să sufere fetele astea nefericite la muncile în comun? Din cauza cui? Din cauza lui. De lemne nici nu mai vorbesc. Iarna trecută n-am pus nicio rublă pe carnetul de economii. La urma urmei, am copii.

— Toată lumea are copii, interveni contabilul-şef. Dar ce se poate face în cazul acesta?

— Să-l otrăvim, dracu' să-l ia, răcni Mostovoi.

— Faceţi un efort şi nu vorbiţi aşa în prezenţa mea, spuse contabilul-şef. Altfel voi fi nevoit să aduc la cunoştinţă unde trebuie.

— Am glumit.

— Faceţi un efort şi nu mai glumiţi aşa.

Piotr Ivanovici ridică mâna.

— Trebuie să-l chemăm pe Ciurbakov. Iar dumneavoastră, Antonina Sergheevna, să staţi de vorbă cu el.

— De ce eu? Antonina Sergheevna roşi.

Ciurbakov, maior în serviciul sanitar, şeful Direcţiei sanitare, era vestit pentru destrăbălarea sa gălăgioasă şi pentru incredibila rezistenţă la beţie. Avea copii în mai toate minele: cu doctoriţele, cu felceriţele, cu asistentele şi cu infirmierele.

— Da, chiar dumneavoastră. O să-i explicaţi maiorului Ciurbakov că locotenent-colonelul Râurikov vrea să-i ia locul, aţi înţeles? Spuneţi-i că el e membru de partid de ieri, de alaltăieri, în schimb Râurikov...

— Râurikov e membru de partid din 1917, remarcă, oftând, Mostovoi. Dar la ce i-ar trebui locul lui Ciurbakov?

— Of, nu înţelegeţi nimic. Piotr Ivanovici are perfectă dreptate.

— Dar dacă i-am scrie lui Ciurbakov?

— Şi cine-i duce scrisoarea? Cui i s-a urât cu viaţa? Dar dacă trimisul nostru e interceptat sau, şi mai simplu, se duce cu scrisoarea direct în cabinetul lui Râurikov? Au mai fost asemenea cazuri.

— Dar prin telefon?

— Prin telefon îl invitaţi doar. Ştiţi că la Smolokurov

convorbirile erau ascultate.

— Ei, la ăsta nu-s ascultate.

— Cine ştie. Pe scurt, precauţie şi iniţiativă, iniţiativă şi precauţie...

[1963]

Comisarul militar

Operaţia – extragerea corpului străin din esofag – a fost trecută în registrul sălii de operaţii de mâna lui Valentin Nikolaevici Traut, unul dintre cei trei chirurgi care făcuseră intervenţia. Prima mână nu fusese Traut, ci Anna Sergheevna Novikova, discipola lui Voiacek, otorinolaringolog din capitală, o frumuseţe sudică, care nu fusese niciodată în detenţie, ca şi cei doi care o asistaseră, Traut şi Lunin. Tocmai pentru că Novikova era prima mână, operaţia a fost făcută cu două zile mai târziu decât termenul stabilit. Patruzeci şi opt de ore turnaseră apă peste studenta eminentă a lui Voiacek, îi dăduseră să bea clorură de amoniu, îi făcuseră spălături stomacale şi intestinale, o umflaseră cu ceai tare. După două zile, degetele Annei Sergheevna s-au oprit din tremurat şi operaţia a început. Alcoolică înrăită şi narcomană, la mahmureală doctoriţa turna conţinutul tuturor flacoanelor într-o singură ceaşcă-strachină, închisă la culoare, şi sorbea această poşircă, ca să se ameţească din nou şi să adoarmă. Nu era nevoie de multă poşircă. Acum, în halat şi mască, Novikova striga la doctorii care o asistau, dădea comenzi scurte – gura îi era clătită, spălată şi doar din când în când mai ajungea până la asistenţi duhoarea de alcool. Asistenta de la sala de operaţii, ale cărei nări fremătau, adulmecând acest miros nelalocul lui, zâmbea uşor pe sub mască, ca apoi să-şi alunge în grabă zâmbetul de pe chip. Asistenţii nu zâmbeau şi nu se gândeau la duhoarea de alcool. Operaţia cerea atenţie. Traut mai făcuse şi înainte astfel de operaţii, dar rar, iar Lunin vedea aşa ceva pentru prima oară. Pentru Novikova însă era un prilej ca să-şi arate măiestria deosebită, mâinile de aur, calificarea de cel mai

înalt nivel.

Pacientul nu înţelegea de ce operaţia se amâna cu o zi şi cu încă o zi, dar tăcea – aici nu prea era în măsură să comande. Bolnavul locuia la directorul spitalului. I se spusese: „Vei fi chemat”. Iniţial ştiuse că o să-l opereze Traut, apoi a mai trecut o zi şi i-au spus: „Mâine, şi nu Traut, ci Novikova”. Toate acestea erau chinuitoare pentru bolnav, dar el era militar, pe deasupra abia venise de pe front – aşa că se stăpânea. Bolnavul avea un rang înalt, epoleţi de colonel, era comisar militar raional într-una din cele opt regiuni din Kolîma.

Spre sfârşitul războiului, locotenentul Kononov comanda un regiment, nu voia să plece din armată, dar pentru vremurile de pace era nevoie de alte cunoştinţe. Tuturor celor reatestaţi li s-a propus să-şi continue slujba în armată cu aceleaşi grade, dar în trupele MVD, folosite pentru paza în lagăre. În 1946, paza lagărelor a fost predată unităţilor de cadre, nu celor de la VOHR[165], ci cadrelor cu trese, cu decoraţii. Toţi îşi păstrau gradul anterior, raţia polară, salariul, concediul, toate privilegiile polare ale Dalstroi-ului. Kononov, care avea soţie şi o fiică, a priceput rapid cum stau lucrurile şi, aflat deja la Magadan, s-a încăpăţânat şi nu s-a dus să lucreze în lagăr. Şi-a trimis soţia şi fiica pe Continent, iar el a fost numit în funcţia de comisar militar raional. „Gospodăria” lui se întindea de-a lungul şoselei pe sute de kilometri; la zece kilometri distanţă de şosea locuiau oameni de care trebuia să ţină seama. Kononov a înţeles că a chema aici pe cineva însemna pierdere de timp pentru cei chemaţi. Până la aşezarea unde locuia comisarul militar se ajungea într-o săptămână. Încă o săptămână dura drumul înapoi. De aceea toată evidenţa şi corespondenţa se trimitea prin cei care aveau drum într-acolo, iar o dată pe lună, sau şi mai des, Kononov îşi cutreiera raionul cu maşina. Cu munca o scotea la capăt, dar nu aştepta avansarea, ci încheierea cu „Nordul”, transferul, demobilizarea pur şi simplu, fără să se gândească la epoleţii de colonel. Încetul cu încetul, toate

165 Acronim pentru Paza Militarizată a Republicii, structură subordonată NKVD.

acestea la un loc – Nordul, lipsa de organizare – l-au făcut pe Kononov să se apuce de băut. Iată de ce nu putea să explice cum de-i nimerise în esofag un os care părea mare la pipăit şi care îi îngusta căile respiratorii. În plus, vorbea cu greu şi în şoaptă.

Fireşte, Kononov putea ajunge cu corpul său străin în esofag până la Magadan, la Direcţie erau medici care l-ar fi ajutat... Dar Kononov lucrase vreun an la comisariatul militar şi ştia că Malul Stâng – spitalul cel mare pentru deţinuţi – era lăudat. La Kononov se păstrau livretele militare ale angajaţilor spitalului, bărbaţi şi femei. Când i-a rămas osul în gât şi era clar că nicio forţă nu-l va scoate de acolo fără ajutorul medicilor, Kononov s-a urcat în maşină şi-a venit la Malul Stâng, la spitalul pentru deţinuţi.

Pe atunci director al spitalului era Vinokurov. Acesta înţelegea foarte bine că prestigiul spitalului pe care abia îl preluase va creşte dacă operaţia va reuşi. Speranţele cele mai mari se puneau în studenta lui Voiacek, pentru că la Magadan nu existau specialişti de talia ei. Novikova lucrase şi la Magadan cu doar un an în urmă: „Transferul la Malul Stâng sau concedierea de la Dalstroi”. „La Malul Stâng, la Malul Stâng”, a strigat Novikova la Serviciul de cadre. Înainte de Magadan, Novikova lucrase în Aldan, înainte de Aldan – în Leningrad. Pretutindeni o goneau tot mai departe spre nord. O sută de promisiuni, o mie de jurăminte încălcate. La Malul Stâng îi plăcea, se ţinea tare. Înalta calificare se simţea în orice observaţie a Annei Sergheevna. Ca otorinolaringolog primea şi oameni liberi şi deţinuţi, trata bolnavii, făcea operaţii, consulta – şi dintr-odată începea beţia, bolnavii rămâneau nesupravegheaţi, civilii plecau, iar pe deţinuţi îi îngrijea felcerul. Anna Sergheevna nici nu apărea în secţie.

Când a venit Kononov şi s-a văzut că era necesară o operaţie de urgenţă, s-a dat ordin ca Anna Sergheevna să fie pusă pe picioare. Problema era următoarea: Kononov trebuia să stea mult timp în spital. Extragerea unui corp străin este o operaţie aseptică. Desigur, în spitalul cel mare erau două secţii de chirurgie, septică şi aseptică, cu personal diferit – în cea aseptică mai pregătit, în cea septică mai puţin. Trebuia urmărit procesul vindecării, cu

atât mai mult cu cât era vorba de o rană pe esofag. Bineînţeles, se va găsi un salon separat pentru comisar. Kononov nu voia să meargă la Magadan, în capitala regiunii Kolîma n-avea ce face cu gradul lui de colonel. îl vor primi, cu siguranţă, dar nu va avea parte de atenţie şi grijă. Acolo medicii sunt ocupaţi cu generalii şi cu soţiile de general. Acolo Kononov ar muri. Să mori la patruzeci de ani din cauza unui blestemat de os în gât... Kononov a dat toate semnăturile, câte i s-au cerut. Înţelegea că era vorba de viaţa şi de moartea lui şi se chinuia.

— O s-o faceţi dumneavoastră, Valentin Nikolaevici?

— Da, eu, răspunse nesigur Traut.

— Păi atunci ce mai aşteptăm?

— Să mai aşteptăm o zi.

Kononov nu pricepea nimic. Era hrănit prin nas, deci primea mâncare şi n-ar fi murit de foame.

— Mâine vă mai vede un medic.

La patul lui Kononov aduseră o femeie medic. Degetele ei experimentate găsiră imediat osul pe pipăite şi îl atinseră aproape fără durere.

— Cum e, Anna Sergheevna?

— Mâine de dimineaţă.

În cazul acestei operaţii mortalitatea este de treizeci la sută. Osul era atât de mare, încât lui Kononov i-a fost ruşine să se uite la el, când i l-au adus într-un pahar pentru câteva ore. Kononov era în salonul postoperatoriu. Directorul îi aducea uneori ziarele.

— Totul merge bine.

Kononov stătea în salonul minuscul, în care abia încăpea un pat. Perioada de control trecuse, totul era bine, mai bine nici că se putea – se simţea nivelul profesional al discipolei lui Voiacek, dar ce perioadă de control există pentru plictiseală! Deţinutul, cel arestat îşi poate ţine în frâu cât de cât acest sentiment într-un anumit cadru, ştie să-l controleze cu ajutorul escortei, al gratiilor, al verificărilor, al apelurilor, al distribuirii hranei, dar cum s-o facă oare colonelul? Kononov se sfătui cu directorul spitalului.

— Aştept de mult răspunsul la această întrebare, omul e om întotdeauna. Fireşte, vă plictisiţi. Dar nu vă pot

externa mai devreme de o lună, riscul e prea mare şi succesul prea rar ca să nu-l preţuim. Vă pot permite să vă mutaţi în salonul pentru deţinuţi, acolo sunt patru persoane, veţi fi al cincilea. Cu siguranţă, în felul acesta şi interesele spitalului, şi al dumneavoastră se vor echilibra.

Kononov acceptă imediat. Era o soluţie bună. Colonelul nu se temea de deţinuţi. Cunoştinţele făcute în spital îl convinseseră pe Kononov că deţinuţii sunt oameni ca toţi oamenii, n-or să-l muşte, n-or să-l confunde cu vreun *cekist* sau procuror, cum, necum, el era soldat profesionist. El, colonelul Kononov, n-o să-i cerceteze, n-o să-i supravegheze pe oameni, pe noii vecini. Pur şi simplu îi era urât să zacă singur, şi atât.

Colonelul a rătăcit multe săptămâni pe coridor, îmbrăcat în halatul cenuşiu de spital. Halatul era al statului, de deţinut. îl vedeam pe colonel prin uşa deschisă, înfăşurat în halat, ascultând cu atenţie vreun povestaş.

Pe atunci eram felcer-şef la secţia de chirurgie, apoi am fost transferat în pădure, şi Kononov a ieşit din viaţa mea, aşa cum au ieşit mii de oameni, lăsând în memorie urme abia vizibile, o simpatie abia perceptibilă.

Numele lui Kononov mi l-a mai amintit încă o dată la o conferinţă medicală un participant, noul medic-şef al spitalului, maiorul Koroliov. Acesta era un fost combatant, mare amator de băutură, de mâncare. N-a rămas prea multă vreme medic-şef: nu se putea abţine de la micile şperţuri, de la un păhărel de alcool. După un incident care a făcut vâlvă, a fost dat jos din funcţia de conducere, concediat, apoi acceptat din nou în calitate de şef al Secţiei sanitare a Direcţiei de Nord.

După război, în Kolîma, la Dalstroi, a năvălit după câştiguri mari un puhoi de aventurieri şi impostori, care se ascundeau de tribunal şi de închisoare.

Director al spitalului a fost numit un oarecare maior Alekseev, care purta Steaua Roşie şi epoleţi de maior. Într-o zi, Alekseev a venit la mine pe jos, s-a interesat de sector, dar nu mi-a pus nicio întrebare şi a plecat înapoi. Dispensarul din pădure era la douăzeci de kilometri de spital. Nici nu s-a întors bine Alekseev, că a şi fost arestat în aceeaşi zi de cei veniţi din Magadan. A fost condamnat

pentru uciderea soţiei. Nu era nici medic, nici militar, dar cu documente false a reuşit să se târască din Magadan până la tufişurile noastre de la Malul Stâng şi să se ascundă acolo. Decoraţia, epoleţii – toate erau false.

Mai înainte, la Malul Stâng venea adesea şeful Secţiei sanitare a Direcţiei de Nord. Această funcţie a ocupat-o ulterior medicul-şef beţiv. Nou-venitului – un burlac parfumat, foarte bine îmbrăcat – i s-a permis să-şi facă stagiul, să participe la operaţii.

— Am decis să mă recalific şi să devin chirurg, şoptea Palţân, zâmbind cu un aer protector.

Lunile treceau. În fiecare zi când se făceau operaţii, Palţân venea cu maşina personală de la Centrul Direcţiei de Nord – satul Iagodnoe, lua masa la director şi o curta discret pe fiica acestuia. Medicul nostru Traut a băgat de seamă că Palţân nu prea cunoştea terminologia medicală, dar omul fusese pe front, trecuse prin război, toată lumea îl credea şi-l iniţia cu dragă inimă în tainele operaţiei şi îi explica una-alta, ca, de pildă, diureza. Pe neaşteptate, Palţân a fost arestat – din nou era vorba de o crimă pe front; Palţân nici măcar nu era medic, ci un oarecare poliţai care se ascundea.

Toată lumea aştepta să se întâmple ceva asemănător şi cu Koroliov. Însă n-a fost aşa: şi decoraţia, şi carnetul de partid, şi gradul erau în ordine. Acest Koroliov, în viaţa de zi cu zi medic-şef la Spitalul Central, a ţinut o comunicare la una dintre conferinţele medicale. Comunicarea lui nu era nici mai bună, nici mai rea decât oricare alta. Desigur, Traut era un intelectual, discipolul lui Krause, chirurgul guvernamental, din perioada când acela lucrase la Saratov.

Dar naturaleţea, sinceritatea, spiritul democratic găsesc ecou în orice inimă şi, de aceea, când la conferinţa ştiinţifică cu participanţi din toată regiunea Kolîma medicul-şef, şeful chirurgilor de pe Malul Stâng, a început să povestească savuros despre reuşita chirurgicală ieşită din comun...

— Un bolnav de la noi a înghiţit un os, un os uite atâta, şi Koroliov arătă cât era de mare. Şi ce credeţi? Osul a fost extras. Medicii care au făcut-o sunt aici, şi bolnavul e aici.

Dar bolnavul nu era acolo. În scurt timp m-am îmbolnăvit, am fost transferat la tabăra de muncă din pădure şi m-am întors după un an la spital, ca şef al camerei de gardă. Am început să lucrez şi cam în a treia zi l-am întâlnit pe colonelul Kononov în camera de gardă. Colonelul s-a bucurat nespus să mă vadă. Toată conducerea se schimbase. Kononov n-a găsit niciun cunoscut, mă cunoştea doar pe mine, şi mă cunoştea bine.

Am făcut tot ce-am putut: radiografii, programări la medici, l-am sunat pe director, i-am explicat că era vorba despre eroul celebrei operaţii de la Malul Stâng. Totul era în regulă cu Kononov şi, înainte să plece, a trecut pe la mine, la camera de gardă.

— Îţi sunt dator un cadou.

— Eu nu primesc cadouri.

— Le-am adus cadouri tuturor: şi directorului spitalului, şi chirurgilor, şi asistentei, chiar şi bolnavilor din salonul unde am stat, chirurgilor – tuturor le-am dat stofa de un costum. Dar pe tine nu te-am găsit. îţi sunt recunoscător. Cu bani, oricum îţi vor prinde bine.

— Nu primesc cadouri.

— Ei, o să-ţi aduc măcar o sticlă de coniac.

— N-o să iau nici coniacul, să nu aduceţi.

— Atunci ce-aş putea face pentru tine?

— Nimic.

Pe Kononov l-au luat la radiologie, iar asistenta angajată civil de la cabinet, care venise după el, mi-a spus:

— Ăsta e comisarul militar, nu?

— Da, comisarul militar al raionului.

— Văd că-l cunoaşteţi bine.

— Da, îl cunosc, a fost internat aici, în spital.

— Dacă nu vă trebuie nimic de la el, rugaţi-l să-mi treacă în livretul militar prezenţa la evaluare. Sunt comsomolistă şi acum e o ocazie potrivită, ca să nu mai bat un drum de trei sute de kilometri. Dumnezeu l-a trimis.

— Bine, o să-i spun.

Kononov s-a întors şi i-am transmis rugămintea asistentei medicale.

— Unde e?

— Uitaţi-o, stă acolo.

— Păi, dă-mi livretul, n-am ştampilele la mine, dar îl aduc peste o săptămână, o să trec prin zonă şi-o să-l aduc.

Kononov îşi băgă livretul militar în buzunar. Apoi se auzi claxonul maşinii la intrare.

Trecu o săptămână şi comisarul militar n-a venit. Două săptămâni... O lună... După trei luni asistenta medicală veni la mine să discutăm.

— Ah, am făcut o mare greşeală! Trebuia... E o capcană aici.

— Ce capcană?

— Nu ştiu ce capcană, dar mă exclud din comsomol.

— Şi pentru ce vă exclud?

— Pentru relaţia cu un duşman al poporului, pentru că am dat din mână livretul militar.

— Dar i l-aţi dat comisarului.

— Nu, n-a fost aşa. Vi l-am dat dumneavoastră, iar dumneavoastră – ori comisarului, ori... Asta încearcă să lămurească ei la comitet. Cui i l-am înmânat, dumneavoastră sau direct comisarului. Am spus că vi l-am dat dumneavoastră. Aşa a fost, nu?

— Da, dar eu i l-am dat comisarului militar de faţă cu dumneavoastră.

— Nu ştiu nimic. Ştiu doar că s-a întâmplat o nenorocire îngrozitoare, mă exclud din comsomol, mă dau afară din spital.

— Trebuie să mergeţi în sat, la comisariatul militar raional.

— Să pierd două săptămâni? Trebuia s-o fac de la bun început.

— Când plecaţi?

— Mâine.

După două săptămâni m-am întâlnit cu asistenta pe coridor, era supărată foc.

— Cum a fost?

— Comisarul militar a plecat pe Continent, şi-a făcut deja lichidarea. Acum am mari bătăi de cap, trebuie să-mi fac un livret nou. O să am eu grijă să vă dea afară din spital, să vă trimită la o mină disciplinară.

— Ce vină am eu?

— Da cine altul? Este o capcană vicleană la mijloc,

aşa mi-au explicat la MVD.

Am încercat să uit povestea asta. La urma urmei, nimeni nu mă acuzase încă de nimic şi nici nu mă chemase la interogatoriu, dar amintirile despre colonelul Kononov căpătaseră nuanţe noi.

Pe neaşteptate am fost chemat noaptea la poartă.

— Uitaţi-l, el e, striga din spatele barierei colonelul Kononov. Lăsaţi-mă să trec!

— Intraţi. Se spune că plecaţi pe Continent.

— M-am pregătit de concediu, dar nu m-au lăsat să plec. Am reuşit să fac lichidarea şi mi-am dat demisia. De tot. Plec. Am trecut să-mi iau rămas-bun.

— Doar ca să vă luaţi rămas-bun?

— Nu. Când mi-am predat hârtiile, într-un colţ al sertarului am găsit un livret militar – nu puteam nicicum să-mi amintesc de unde l-am luat. Dacă era pe numele tău, mi-aş fi amintit. De atunci n-am mai fost pe Malul Stâng. Are tot ce trebuie. Ştampila, semnătura, ia-l şi dă-i-l doamnei.

— Nu, am spus. Daţi-i-l dumneavoastră.

— De ce? Acum e noapte.

— O s-o chem de acasă prin curier. Dar trebuie să i-l daţi personal, colonele Kononov.

— Cum vrei.

Asistenta a venit în fugă şi Kononov i-a dat documentul.

— E prea târziu, am depus toate cererile, m-au exclus din comsomol.

— Staţi puţin, scrieţi câteva cuvinte pe formular.

— Vă rog să mă iertaţi.

Şi dispăru în ceaţa geroasă.

— Vă felicit. Dacă eram în 37, vă împuşcau pentru aşa ceva, spuse asistenta cu răutate.

— Da, i-am răspuns, şi pe dumneavoastră.

[1970-1971]

Riva-Rocci

Moartea lui Stalin n-a adus niciun fel de speranţe noi în inimile înăsprite ale deţinuţilor, n-a înviorat motoarele care lucraseră până la uzură, obosite să pompeze sângele îngroşat prin vasele îngustate, rigide.

Dar pe toate undele radiofonice, preluată de ecoul multiplu al munţilor, al zăpezii, al cerului, se târa prin toate cotloanele existenţei de prici a deţinuţilor o vorbă importantă, care promitea rezolvarea tuturor problemelor noastre: ba că o să-i declare păcătoşi pe toţi cuvioşii, ba că o să-i pedepsească pe ticăloşi, ba că a fost găsit un mijloc să fie puşi la loc, fără durere, toţi dinţii sparţi.

Se iscaseră şi se răspândeau zvonurile clasice: doar despre amnistie.

Jubileul oricărui stat, de la un an la trei sute, încoronările moştenitorilor, schimbarea puterii, chiar şi a cabinetelor – toate acestea apar în lumea subterană de la o înălţime cerească sub forma amnistiei. Este forma clasică de comunicare dintre cei de sus şi cei de jos.

Zvonurile tradiţionale, în care crede toată lumea, sunt forma cea mai birocratică a speranţelor deţinuţilor.

Guvernul, răspunzând aşteptărilor tradiţionale, face şi pasul tradiţional – anunţă amnistia.

Nu s-a abătut de la obicei nici cabinetul epocii poststaliniste. Guvernului i se părea că a înfăptui acest act tradiţional, a repeta gestul ţarist înseamnă să-ţi îndeplineşti o datorie morală faţă de omenire, înseamnă că însăşi forma amnistiei, indiferent de structura ei, are un conţinut semnificativ şi tradiţional.

Pentru orice guvern nou există o veche formă tradiţională de îndeplinire a datoriei morale, pe care, dacă nu o aplici, înseamnă să-ţi încalci datoria în faţa istoriei, a ţării.

Amnistia se pregătea, chiar şi în regim de urgenţă, pentru a nu devia de la modelul clasic.

Beria, Malenkov şi Vîşiński i-au mobilizat pe juriştii fideli şi infideli, le-au dat ideea amnistiei, restul era doar o chestiune de tehnică birocratică.

Amnistia a venit în Kolîma, după 5 martie 1953, pentru oamenii prinşi între oscilaţiile sorţii de deţinut, care pe toată perioada războiului nutriseră – la fiecare

înfrângere militară şi la fiecare succes – tot diapazonul de sentimente: de la speranţe oarbe până la dezamăgirea cea mai profundă. Şi n-a existat niciun clarvăzător, niciun înţelept care să stabilească ce era mai bine, mai profitabil, mai salvator pentru un deţinut – victoria sau înfrângerea ţării.

Amnistia a venit pentru troţkiştii şi *liternikii* care scăpaseră teferi, care rămăseseră în viaţă după execuţiile lui Garanin, care supravieţuiseră frigului şi foamei în abatajele aurifere din Kolîma în anul 38 – în lagărele staliniste de exterminare.

A venit pentru toţi cei care nu fuseseră ucişi, împuşcaţi, bătuţi până la moarte cu cizmele şi cu patul armei de către cei din escortă, de brigadieri, de dispeceri şi şefi de echipă, pentru toţi cei care rămăseseră în viaţă, plătind preţul complet – suplimentele duble, triple ale condamnărilor adăugate la cea de cinci ani, pe care deţinutul o adusese cu el de la Moscova în Kolîma...

În Kolîma nu existau 58-işti condamnaţi la cinci ani. Cei cu cinci ani erau o categorie îngustă, extrem de redusă – cei condamnaţi în 1937, înainte de întâlnirea lui Beria cu Stalin şi Jdanov la vila lui Stalin, în iunie 1937, când condamnările pe cinci ani au fost uitate şi s-a aprobat metoda nr. 3 pentru obţinerea depoziţiilor.

Din această listă scurtă care cuprindea o cifră minusculă de condamnaţi la cinci ani, în ajunul şi în timpul războiului nu mai era niciunul care să nu fi primit un supliment de zece, cincisprezece, douăzeci şi cinci de ani.

Iar puţinii dintre cei puţini cu cinci ani, care nu primiseră un supliment, nu muriseră, nu nimeriseră în Arhiva nr. 3[166], fuseseră eliberaţi de mult şi intraseră în slujbă – să-i omoare pe foştii lor tovarăşi –, ca şefi de echipă, gardieni, brigadieri, şefi de sector la aceeaşi exploatare auriferă.

În anul 1953, în Kolîma aveau condamnări la cinci ani doar cei judecaţi în procese locale, conform articolelor de drept comun. Erau foarte puţini. Pur şi simplu anchetatorilor le era lene să-i învinuiască, să le pună în cârcă articolul 58.

166 Arhiva cu dosarele celor decedaţi.

Altfel spus, lagărul era atât de convingător, atât de clar ca mod de trai, încât nu mai era nevoie să se recurgă la vechea, dar înspăimântătoarea armă a articolului 58, articol universal, care nu cruţa nici sexul, nici vârsta. Deţinutul care îşi ispăşise condamnarea potrivit articolului 58 şi rămăsese cu domiciliu forţat pe vecie recurgea la tot felul de tertipuri ca să fie din nou închis, dar pentru ceva respectat de toţi – de oameni, de Dumnezeu şi de stat –, pentru furt, delapidare. Într-un cuvânt, cine căpăta o condamnare de drept comun nu se întrista deloc.

Kolîma era un lagăr al recidivei nu doar politice, ci şi infracţionale.

Culmea perfecţiunii juridice în vremurile staliniste – în privinţa asta se întâlneau două şcoli, doi poli ai dreptului penal, Krîlenko şi Vîşiński – consta în „amalgamuri", în lipirea a două infracţiuni: penală şi politică. Când Litvinov, în celebrul său interviu, a spus că în URSS nu există deţinuţi politici, ci doar criminali de stat, el n-a făcut decât să-l repete pe Vîşiński.

Esenţa „amalgamului" era să găseşti şi să adaugi o faptă penală unui politic pur.

Din punct de vedere formal, Kolîma era un lagăr special, ca Dachau, pentru recidivă, atât infracţională, cât şi politică. Deţinuţii politici şi infractorii erau ţinuţi împreună conform dispoziţiilor de sus. În urma uneia dintre dispoziţiile teoretice principiale de sus, Garanin i-a transformat pe refuznicii-infractori din prieteni în duşmani ai poporului şi i-a judecat pentru sabotaj, în temeiul articolului 58, punctul 14.

Aşa era cel mai practic. În anul 38, cei mai importanţi blatari au fost împuşcaţi, cei mai mărunţi au primit cincisprezece, douăzeci, douăzeci şi cinci de ani pentru refuzul de a munci. Au fost puşi la un loc cu „fraierii", cu 58-iştii, dându-le blatarilor posibilitatea unui trai confortabil.

Garanin nu era deloc admiratorul criminalilor. Berzin avusese mania recidiviştilor. Garanin a reevaluat şi din acest punct de vedere moştenirea lui Berzin.

În deceniul războiului, din 37 până în 47, în faţa ochilor celor care văzuseră totul şi se obişnuiseră cu toate – a şefilor de închisori, a eroilor lagărului, a entuziaştilor

ocnei, apăreau diverse grupuri, contingente şi categorii de deţinuţi. La fel ca în diascopul şcolar, acestea ba se schimbau, ba se completau reciproc, ca în experimentul lui Beach de fuzionare a razelor colorate, după cum raza justiţiei lumina ba un grup, ba altul – de fapt, nu o rază, ci o adevărată spadă, care tăia capete, ucidea în modul cel mai real.

În pata luminată a diascopului pe care îl manevra statul, apăreau deţinuţi pur şi simplu – aşa-numiţii ITL. Nu ITR – lucrători în ingineria-tehnică, ci ITL – lagăre de reeducare prin muncă, însă adeseori similitudinea literelor era şi similitudine a destinelor. Foştii deţinuţi, foştii *zeki* erau un întreg grup social, purtând eternul stigmat al lipsei de drepturi. Mai erau deţinuţii viitorului – cazurile unora erau deja pe rol, dar încă nefinalizate procedural, iar cazurile altora abia urmau să fie preluate.

Într-un cântec glumeţ din anii ’20, cântat de cei din casele de corecţie – de fapt, primele colonii de muncă –, autorul anonim, un Boian sau un Pimen al criminalilor recidivişti, compara în versuri destinul omului liber cu al celui întemniţat, evaluând situaţia în favoarea celui de-al doilea.

Noi avem libertatea-nainte.

Voi însă ce-aveţi?

Această glumă a încetat să mai fie o glumă în anii ’30 şi 40. În sferele superioare se planifica să fie trimişi din exil în lagăr de la unu la cinci sute de oraşe sau, cum se spune în instrucţiuni, de centre locuibile.

Conform aritmeticii clasice, trei mandate de aducere la miliţie echivalau cu un antecedent penal. La două antecedente penale, din punct de vedere juridic se putea recurge la forţa gratiilor, a zonei.

În acei ani, în Kolîma existau contingentele A, B, C, D, E, fiecare cu Direcţia sa, cu statul său major de personal.

Contingentul D era format din cei mobilizaţi pentru minele secrete de uraniu, cetăţeni complet liberi, păziţi în Kolîma în mai mare secret decât oricare Beideman[167].

Lângă mina de uraniu, unde din cauza caracterului

167 Mihail Stepanovici Beideman (1839-1887), revoluţionar rus.

secret nu se acceptau *zeki* obişnuiţi, se afla mina Katorjnîi. Acolo erau numere şi haine vărgate, dar şi spânzurători, iar sentinţele se executau cât se poate de real, cu respectarea tuturor legalităţilor.

Lângă mina Katorjnîi era ocna Berlag, tot pentru recidivişti, dar nu de muncă silnică; aici deţinuţii aveau număr – o bucată de tablă, un jeton – pe spate, erau duşi cu mai multe escorte şi cu număr dublu de câini.

Şi eu am fost trimis acolo, dar n-am mai ajuns: pentru Berlag recrutau pe baza biografiei. Mulţi tovarăşi de-ai mei au nimerit în aceste lagăre cu numere.

Acolo nu era mai rău, ci mai bine decât într-un lagăr obişnuit de reeducare prin muncă, cu regim comun.

În regimul comun, deţinutul este prada blatarilor şi a gardienilor, a brigadierilor dintre deţinuţi. În schimb, în lagărele cu numere personalul era format din oameni liberi, la bucătărie şi la prăvălie erau angajaţi tot oameni liberi. Iar numărul de pe spate nu-i mare lucru. Măcar nu-ţi ia nimeni pâinea şi nu eşti forţat să munceşti chiar de către tovarăşii tăi, obţinându-se cu bâta rezultatul necesar pentru îndeplinirea planului. Statul le cerea „prietenilor poporului” să dea o mână de ajutor la distrugerea fizică a „duşmanilor poporului”. Iar „prietenii” – adică blatarii, *bâtoviki* – asta făceau, în sensul fizic cel mai direct.

În apropiere mai era o mină, unde munceau condamnaţii la închisoare, dar munca forţată e mai avantajoasă: condamnările au fost înlocuite cu „aerul curat” al lagărului de muncă. Cine a executat o pedeapsă în închisoare a supravieţuit, cine a fost în lagăr a murit.

În timpul războiului, aducerea contingentelor s-a redus la zero. Tot felul de comisii de evacuare trimiteau oamenii din închisori pe front, nu în Kolîma – ca să-şi răscumpere vina în companiile de marş.

Efectivul scriptic al celor din Kolîma scădea catastrofal, deşi nu era nimeni trimis din Kolîma pe Pământul cel Mare, pe front. Niciun deţinut n-a plecat pe front, cu toate că, firește, au fost foarte multe cereri de răscumpărare a vinei, din partea condamnaţilor potrivit tuturor articolelor, cu excepţia blatarilor.

Oamenii mureau de moarte naturală în Kolîma, şi

sângele a început să circule mai încet prin vinele lagărului special, cu cheaguri, cu întreruperi la fiecare pas.

Au încercat să împrospăteze sângele aducând criminali de război, în 45, 46 aduceau în lagăre vapoare întregi de novici repatriaţi, pe care îi descărcau de pe vapor pe malul stâncos al Magadanului direct de pe listă, fără dosare personale şi alte formalităţi de felul acesta. Ca de obicei, formalităţile rămâneau în urma vieţii adevărate. Lista era scrisă pe hârtie de ţigară, mototolită de mâinile murdare ale soldaţilor din escortă.

Toţi aceşti oameni (erau zeci de mii) ocupau un loc juridic cu desăvârşire formal în statistica lagărului – erau neînmatriculaţii.

Existau contingente diferite şi aici – dimensiunile fanteziei juridice din acei ani îşi aşteaptă încă o descriere specială.

Existau grupuri (foarte mari) cu sentinţe – „extrasea total formale: „Pe şase ani pentru verificări”.

În funcţie de comportament, destinul unui asemenea deţinut se hotăra timp de şase ani încheiaţi în Kolîma, unde şi şase luni reprezintă un termen funest, mortal. Şi era vorba de şase ani, nu de şase luni şi nici de şase zile.

Cea mai mare parte a celor „pe şase ani” au murit din cauza muncii, iar supravieţuitorii au fost eliberaţi într-o singură zi, în urma deciziei Congresului al XX-lea al partidului.

Pentru neînmatriculaţi – cei veniţi în Kolîma pe liste – trudea zi şi noapte aparatul justiţiei, venit de pe Continent. În bordeie înghesuite şi în barăcile din Kolîma se luau zi şi noapte interogatorii, iar Moscova hotăra cine primeşte cincisprezece, cine – douăzeci şi cinci, iar cine – chiar pedeapsa maximă. Nu ţin minte să fi existat achitări, clasări ale dosarelor, dar eu nu pot să le ştiu pe toate. Poate că au existat şi achitări şi reabilitări complete.

Aceste persoane aflate sub anchetă penală, precum şi cele aduse pentru şase ani, în esenţă aflate tot sub anchetă, erau obligate să muncească după toate legile din Kolîma: trei refuzuri – execuţia.

Ei veniseră în Kolîma ca să-i înlocuiască pe troţkiştii morţi sau încă în viaţă, dar obosiţi într-un asemenea hal,

încât nu mai puteau să scoată nu doar un gram de aur din piatră, dar nici măcar un gram de piatră şi atât.

Trădătorii de patrie şi speculanţii au umplut barăcile şi bordeiele deţinuţilor, care se goliseră în timpul războiului. S-au refăcut uşile, s-au schimbat gratiile în barăci şi bordeie, s-a pus din nou sârmă ghimpată împrejurul zonelor, s-au împrospătat locurile unde clocotise viaţa sau, mai corect, clocotise moartea în 38.

În afară de 58-işti, un număr mare de deţinuţi erau condamnaţi conform unui articol special – 192. Acest articol, total neluat în seamă pe timp de pace, a înflorit în toată splendoarea odată cu primele lovituri de tun, cu primele explozii ale bombelor şi cu focurile puştilor automate. La vremea aceea, articolul 192 se extindea în grabă, ca orice alt articol cinstit într-o asemenea situaţie, cu completări, adnotări, puncte şi alineate. Au apărut imediat 192 a, b, e, d, e, până s-a terminat tot alfabetul. Fiecare literă a acestui alfabet înfricoşător s-a extins cu secţiuni şi paragrafe. De exemplu, articolul 192 a, secţiunea 1, alineatul 2. Fiecare alineat s-a extins cu adnotări şi aparent modestul articol 192 s-a umflat ca o pânză de păianjen ce amintea prin desenul ei de o pădure de nepătruns.

Niciun alineat, secţiune, punct sau literă nu pedepsea cu mai puţin de cincisprezece ani şi nu te scutea de muncă. Munca era preocuparea principală a legiuitorilor.

Pe toţi cei condamnaţi conform articolului 192 îi aştepta în Kolîma munca inevitabilă, care înnobilează: doar muncile în comun cu târnăcopul, lopata şi roaba. Şi totuşi era mai bine decât cu articolul 58.

În timpul războiului, articolul 192 li se aplică acelor victime ale justiţiei care nu puteau fi învinuite nici de propagandă, nici de trădare, nici de sabotaj.

Sau anchetatorul nu dovedise suficientă voinţă, nu fusese la înălţime şi nu se pricepuse să lipească o etichetă la modă pentru o infracţiune de modă veche, sau învinuitul se opusese într-o asemenea măsură, încât anchetatorul se săturase, însă nu se hotărâse să dea dispoziţii pentru a se recurge la metoda nr. 3. Această lume a anchetatorilor îşi are fluxurile şi refluxurile sale, moda sa, lupta sa

clandestină pentru influenţă.

Sentinţa este întotdeauna rezultatul unei serii de cauze în vigoare, adesea exterioare.

Psihologia creaţiei n-a fost încă descrisă aici, n-au fost puse nici măcar primele pietre la această importantă construcţie a vremii.

Conform articolului 192, în Kolîma a fost adus cu o condamnare la cincisprezece ani şi inginerul constructor din Minsk Mihail Ivanovici Novikov.

Inginerul Novikov era un hipertensiv cronic, cu tensiune ridicată constantă, până pe la două sute patruzeci maxima, măsurată cu aparatul Riva-Rocci.

Având hipertensiune severă, Novikov trăia în permanenţă sub ameninţarea atacului cerebral, a crizei de apoplexie. Toată lumea ştia acest lucru şi în Minsk, şi în Magadan. Era interzis să fie aduşi astfel de bolnavi în Kolîma, de aceea exista controlul medical. Dar din 1937 au fost desfiinţate toate restricţiile de invaliditate şi de vârstă în toate instituţiile medicale din închisori, lagăre de tranzit şi de muncă. Pentru convoaiele de la Vladivostok, la Magadan acest ordin a fost confirmat de două ori pentru deţinuţii din lagărele speciale, pentru cei cu KRTD şi, în general, pentru contingentul căruia îi era hărăzit să trăiască şi, mai ales, să moară în Kolîma.

Propunerea era ca cei din Kolîma să trimită ei înşişi deşeurile înapoi, pe aceeaşi cale birocratică: procese-verbale, liste, comisii, convoaie, o mie de avizări.

Într-adevăr, au trimis înapoi multe deşeuri.

La abatajele aurifere erau trimişi nu doar cei slăbiţi şi fără picioare, nu doar bătrânii de şaizeci de ani, ci chiar şi tuberculoşii şi cardiacii.

Într-o asemenea serie, un hipertensiv nu părea bolnav, ci un trântor cu mutră roşie, care nu vrea să muncească şi mănâncă pâinea statului. îşi înfulecă raţia fără să dea nimic în schimb.

În vara lui 1953, în ochii autorităţilor un asemenea trântor cu mutră roşie era inginerul Novikov, deţinut în sectorul Baragon de pe lângă Oimiakon, aparţinând de Direcţia de Nord-Est a drumurilor, din cadrul lagărelor de corecţie prin muncă.

Din păcate, nu toate cadrele medicale din Kolîma ştiau să folosească aparatul Riva-Rocci, deşi să ia pulsul, să simtă accelerarea acestuia erau obligaţi să ştie şi felcerul, şi infirmierul, şi medicul.

Laolaltă cu termometrele, feşele şi iodul, în toate unităţile medicale s-au adus aparate Riva-Rocci. Dar la punctul medical pe care tocmai îl preluasem ca felcer angajat civil – primul meu loc de muncă în calitate de om liber în ultimii zece ani –, nu erau nici termometre, nici feşe. Era doar un aparat Riva-Rocci; nu era stricat, cum erau termometrele. În Kolîma era o problemă să dai la casare un termometru spart, de aceea până la întocmirea procesului-verbal se păstrează toate cioburile de sticlă, ca şi cum ar fi mărturii din Pompei sau vreun fragment de ceramică hitită.

Medicii din Kolîma se obişnuiseră să se descurce nu numai fără aparat Riva-Rocci, dar şi fără termometru. Termometrul, chiar şi la Spitalul Central, se punea numai celor grav bolnavi, la ceilalţi temperatura se estima „după puls”; tot aşa se proceda şi în nenumăratele dispensare de lagăr.

Ştiam toate acestea foarte bine. La Baragon am văzut că aparatul Riva-Rocci funcţionează perfect, numai că felcerul pe care îl înlocuisem nu-l folosise.

La cursurile de felceri mă învăţaseră foarte bine cum să folosesc aparatul. Pe perioada studiilor am exersat de un milion de ori, aveam însărcinarea să măsor tensiunea locatarilor din barăcile de invalizi. În ce priveşte Riva-Rocci, eram bine pregătit.

Am preluat efectivul de vreo două sute de persoane, medicamentele, instrumentarul, dulapurile. Nu era de glumit – eram felcer civil, deşi fost *zek*; locuiam acum în afara zonei, nu într-o „cabină” separată din baracă, ci în căminul pentru oameni liberi, cu patru paturi de scânduri – mult mai sărac, mai rece şi mai puţin confortabil decât „cabina” mea din lagăr.

Dar trebuia să merg înainte, să privesc înainte.

Schimbările neînsemnate din existenţa mea personală de zi cu zi mă deranjau prea puţin. Alcool nu beam, în rest totul se încadra în limitele unor norme general umane, adică valabile şi pentru deţinuţi.

În prima zi de consultaţii mă aştepta la uşă un om de vreo patruzeci de ani, în *buşlat* de deţinut, ca să vorbim între patru ochi.

În lagăr eu nu stau de vorbă între patru ochi, pentru că discuţiile se termină cu propunerea de mită, iar promisiunea sau mita se fac aşa, la întâmplare, pentru orice eventualitate. Există în toate acestea un sens profund şi cândva mă voi lămuri amănunţit despre ce este vorba.

Aici, la Baragon, am simţit ceva în tonul bolnavului care m-a făcut să-i ascult rugămintea.

Omul m-a rugat să-l mai consult o dată, cu toate că o făcusem deja la consultaţia generală, cu vreo oră în urmă.

— De ce-mi cereţi asta?

— Iată de ce, cetăţene felcer, spuse omul. Ştiţi, eu sunt bolnav, dar scutire nu mi se dă.

— Cum aşa?

— Uite-aşa, mă doare capul, îmi bubuie tâmplele.

Am notat în registru: Novikov Mihail Ivanovici.

I-am verificat pulsul. Pulsul bubuia frenetic, era imposibil de numărat. Nedumerit, mi-am ridicat privirea de la clepsidra de un minut.

— Ştiţi cumva, şopti Novikov, să folosiţi acest aparat? şi arătă spre aparatul Riva-Rocci din colţul mesei.

— Bineînţeles.

— Şi-mi puteţi măsura tensiunea?

— Cu plăcere, chiar acum.

Novikov se dezbrăcă în grabă, se aşeză lângă masă şi-şi înfăşură manşonul în jurul „manşetelor”, adică al mâinilor, mai exact al umărului.

Mi-am pus stetoscopul în urechi. Pulsul zvâcnea cu bubuituri puternice, mercurul din Riva-Rocci se repezi turbat în sus.

Am notat valorile arătate de aparat: două sute şaizeci cu o sută zece.

— Cealaltă mână!

Rezultatul era identic.

Am notat ferm în registru: „Scutire de muncă. Diagnostic – hipertensiune arterială 260/110”.

— Înseamnă că mâine pot să nu muncesc?

— Bineînţeles.

Lui Novikov îi dădură lacrimile.

— Dar ce problemă ai? Ce se întâmplă?

— Vedeţi, felcere, spuse Novikov, evitând să adauge cuvântul „cetăţene”, amintindu-mi parcă de faptul că sunt un fost *zek*. Felcerul pe care l-aţi înlocuit nu ştia să folosească aparatul şi spunea că e stricat. Dar eu sunt hipertensiv încă de la Minsk, de pe Continent, din libertate. M-au adus în Kolîma fără să-mi verifice tensiunea.

— Asta e, până una alta primeşti scutire, apoi o să ţi se facă documentele şi-o să pleci dacă nu pe Pământul cel Mare, atunci la Magadan.

A doua zi am fost chemat în cabinetul lui Tkaciuk, şeful OLP-ului nostru, cu grad de plutonier. Conform regulilor, funcţia de şef al OLP-ului trebuia s-o ocupe un locotenent. Tkaciuk se ţinea cu dinţii de locul său.

— Văd că l-ai scutit de muncă pe Novikov. Am verificat, e un simulant.

— Novikov nu e simulant, ci hipertensiv.

— O să chem o comisie prin telefon. Medicală. Atunci îl vom scuti de muncă.

— Nu, tovarăşe şef, am spus, numindu-l pe Tkaciuk aşa cum o făceau oamenii liberi, deşi cu doar un an în urmă eram mai obişnuit cu „cetăţene şef”. Nu, tovarăşe şef. Pentru început îl voi scuti de muncă, iar dumneavoastră veţi chema o comisie de la Direcţie. Iar comisia ori confirmă acţiunile mele, ori mă dă afară din serviciu. Puteţi să-mi faceţi raport, dar vă rog să nu vă atingeţi de treburile mele pur medicale.

Aşa s-a încheiat discuţia mea cu Tkaciuk. Novikov a rămas în baracă, iar Tkaciuk a chemat o comisie de la Direcţie. Erau doar doi medici, ambii cu aparate Riva-Rocci: unul sovietic, la fel ca al meu, celălalt japonez, cu manometru rotund, ornamentat. Dar te obişnuiai uşor cu el.

I-au verificat lui Novikov tensiunea arterială, cifrele au coincis cu ale mele. Au întocmit procesul-verbal de invaliditate şi în baracă Novikov s-a pus pe aşteptat un convoi de invalizi sau unul întâmplător, care să meargă spre Magadan.

Şefii mei medicali nici măcar nu mi-au mulţumit.

Bătălia mea cu Tkaciuk n-a rămas necunoscută pentru

deţinuţii din baracă.

Lichidarea păduchilor, reuşită datorită unei metode învăţate la Spitalul Central, prin afumarea în rezervoare de benzină, era o experienţă din al Doilea Război Mondial. Tkaciuk s-a împăcat cu mine datorită metodei mele de omorât păduchii: lichidasem păduchii în lagăr, metoda era confortabilă, dezinfectantă, sigură şi rapidă.

Iar Novikov se plictisea, aştepta convoiul.

— Aş putea să fac ceva uşor, spuse el în timpul unei consultaţii de seară. Dacă mă rugaţi.

— N-am să vă rog, am spus.

Problema lui Novikov devenise problema mea personală, problema prestigiului meu de felcer.

Noile evenimente năvalnice au spulberat drama hipertensivului şi minunile sistemului de despăduchere.

A venit amnistia, rămasă în istorie ca amnistia lui Beria. Textul ei a fost tipărit la Magadan şi trimis în toate colţurile îndepărtate din Kolîma, pentru ca omenirea recunoscătoare a lagărelor să simtă, să se bucure şi să aprecieze, să se ploconească şi să mulţumească. Erau amnistiaţi toţi deţinuţii, oriunde s-ar fi aflat, fiind repuşi în toate drepturile.

Erau eliberaţi 58-iştii (toate punctele, secţiunile şi paragrafele – toţi până la ultimul, cu repunerea în toate drepturile) care aveau condamnări până în cinci ani.

58-iştii avuseseră condamnări de cinci ani doar la începuturile tinereţii nebuloase a anului ,37. Acei oameni ori muriseră, ori fuseseră eliberaţi, ori primiseră condamnări suplimentare.

Condamnările date de Garanin blatarilor – judecaţi pentru sabotaj potrivit articolului 58, punctul 14 – se revocau şi blatarii erau eliberaţi. Primeau reduceri o serie întreagă de articole de drept comun, prin urmare şi cei condamnaţi potrivit articolului 192.

Amnistia nu era valabilă pentru 58-iştii cu o a doua condamnare, ci doar pentru infractorii recidivişti. Era un „tertip” stalinist tipic.

Niciun om nu putea ieşi dincolo de lagăr, dacă fusese condamnat anterior potrivit articolului 58. Nu folosesc cuvântul „om” în terminologia blatarilor. În limba lor, om

înseamnă blatar, *urkagan*, membru al lumii crimei.

Aceasta era concluzia principală în urma amnistiei lui Beria. Beria prelua ştafeta stalinistă.

Erau eliberaţi doar blatarii, pe care Garanin îi hăituise atât de aprig.

Prin amnistia lui Beria, toţi infractorii erau eliberaţi „curat”, cu repunerea în toate drepturile. Guvernul vedea în ei nişte adevăraţi prieteni, un sprijin de nădejde.

Pentru 58-işti, lovitura nu era una neaşteptată. Ei se obişnuiseră cu asemenea surprize.

Lovitura era neaşteptată pentru administraţia Magadanului, care spera cu totul altceva. Lovitura era extrem de neaşteptată chiar pentru blatari – cerul lor devenea pe neaşteptate senin. Prin Magadan şi prin toate aşezările din Kolîma rătăceau criminali, hoţi, violatori care, în împrejurările date, trebuiau să mănânce de patru sau, în cel mai rău caz, de trei ori pe zi dacă nu un borş gras de berbec, măcar o caşă de arpacaş.

De aceea, lucrul cel mai inteligent pe care îl putea face un şef cu simţ practic, cel mai simplu şi cel mai inteligent, era să pregătească rapid mijloace de transport pentru deplasarea acestui val puternic spre Continent, pe Pământul cel Mare. Existau două trasee. Unul pleca din Magadan, pe mare, până la Vladivostok: traseul clasic al celor din Kolîma, cu deprinderile şi terminologia păstrate din vremurile Sahalinului, şlefuite încă din vremea ţarului Nicolae.

Mai era şi un al doilea traseu: prin taiga până la Aldan, de acolo spre cursul superior al Lenăi şi apoi cu vaporul pe Lena. Drumul acesta era mai puţin popular, dar şi slobozeii, şi fugarii ajungeau şi pe această cale până la Pământul cel Mare.

Cel de-al treilea traseu era pe calea aerului. Însă cursele arctice ale Sevmorput[168] în condiţiile nesigure de zbor ale vremii arctice promiteau numai neprevăzut. Pe de altă parte, avionul de marfă Douglas, în care încăpeau paisprezece oameni, era limpede că nu putea rezolva

168 Acronim pentru Calea Maritimă de Nord, cel mai scurt drum maritim între Rusia Europeană şi Extremul Orient.

problema transportului.

Oamenii îşi doresc foarte mult să fie în libertate, de aceea cu toţii – şi blatarii, şi „fraierii” – se grăbeau să-şi întocmească documentele şi să plece, pentru că înţelegeau foarte bine că guvernul se poate răzgândi, îşi poate schimba decizia.

În toate lagărele din Kolîma, camioanele erau folosite pentru a transfera sub escortă valul acesta tulbure.

Şi nu era nicio speranţă ca blatarii noştri, cei din Baragon, să fie luaţi prea curând.

Atunci ei au fost trimişi spre Lena, pentru a călători individual din Iakutsk pe fluviu în jos. Compania de navigaţie de pe Lena le-a pus la dispoziţie un vapor celor eliberaţi şi le-a făcut cu mâna, răsuflând uşurată.

Pe drum, alimentele n-au fost de ajuns. Nu se putea face troc cu locuitorii, pentru că foştii deţinuţi n-aveau nimic de dat la schimb, dar nici locuitorii n-aveau ce vinde de mâncare. Blatarii au pus stăpânire pe vapor şi pe echipajul de comandă (căpitanul şi timonierul), iar la adunarea lor generală au luat următoarea decizie: să-i mănânce pe „fraieri”, vecinii lor de vapor. Blatarii erau mult mai numeroşi decât „fraierii”. Chiar dacă ar fi fost mai puţini blatari, decizia lor nu s-ar fi schimbat.

„Fraierii” erau înjunghiaţi unul câte unul, fierţi în ceaunul de pe vapor, iar până la sosire au fost căsăpiţi cu toţii. Mai rămăsese, se pare, ori căpitanul, ori timonierul.

În mine, munca s-a oprit şi n-a reintrat prea curând în ritmul obişnuit.

Blatarii se grăbeau – greşeala putea fi descoperită. Şi autorităţile se grăbeau să-şi ia rămas-bun de la contingentul periculos, însă n-a fost vorba de o greşeală, ci de acţiunea perfect conştientă a voinţei lui Beria şi a colegilor lui.

Cunosc foarte bine amănuntele aceste istorii, pentru că din Baragon a plecat cu acest convoi tovarăşul şi colegul de dosar al invalidului Novikov, Blumstein. Blumstein s-a grăbit să iasă din roţile maşinăriei, a încercat să-i accelereze mersul şi a pierit.

Din Magadan s-a dat ordin ca prin toate mijloacele să fie grăbită prelucrarea datelor, întocmirea dosarelor. S-au

creat comisii speciale de genul tribunalelor itinerante, care distribuiau documentele pe loc, nu la Direcţie, la Magadan, ca să diminueze cât de cât presiunea ameninţătoare şi tulbure a acestor valuri. Valuri pe care nu le puteai numi omeneşti.

Comisiile aduceau în teritoriu documentele gata întocmite – pentru unii reduceri, pentru alţii schimbări, pentru a treia categorie – nimic sau deplina libertate. Grupul de eliberare, aşa se numea, a lucrat bine la inventarierea lagărelor.

Lagărul nostru – o tabără de muncă la drumuri, unde erau mulţi *bâtoviki*, a rămas pustiu de tot. Venise o comisie şi înmânase foaia de drum spre viaţă unui număr de peste o sută de „locuitori" ai lagărului nostru. Atmosfera era festivă, cânta aceeaşi fanfară ale cărei goarne argintii intonaseră acorduri solemne după citirea fiecărui ordin de execuţie în abatajele anului 38.

Printre cei o sută de oameni eliberaţi sau care primiseră o reducere a condamnării (pentru asta trebuia să semnezi un aviz formal, imprimat şi legalizat cu toate ştampilele) era şi cineva de la noi din lagăr, care n-a semnat nimic şi n-a luat avizul referitor la dosarul său.

Acesta era Mihail Ivanovici Novikov, hipertensivul meu.

Textul amnistiei lui Beria era lipit pe toate gardurile din zonă, şi Mihail Ivanovici Novikov avusese timp să-l studieze, să-l cântărească şi să ia o decizie.

După calculele sale, Novikov trebuia să fie eliberat, nu să primească o reducere a condamnării. Trebuia să fie curat, ca un blatar. Iar în documentele aduse era modificat doar termenul pedepsei, aşa că-i mai rămâneau câteva luni până la eliberare. Novikov n-a luat documentele, n-a semnat nicăieri.

Reprezentanţii comisiei i-au spus că nu trebuie să refuze avizul privind noul calcul al pedepsei. La Direcţie o să se verifice şi, dacă se făcuse o greşeală, ea va fi corectată. Novikov nu voia să creadă în această posibilitate. N-a luat documentele şi a depus o contestaţie pe care a scris-o Blumstein, un jurist, compatriot din Minsk, cu care Novikov stătuse şi în închisoarea din Bielorusia, şi în lagărul

din Kolîma. În baraca din Baragon, ei dormeau împreună şi, cum spun blatarii, „păpau împreună”. Contestaţia includea calculul personal al condamnării şi al posibilităţilor sale.

Aşa a rămas Novikov în baraca pustie din Baragon, pe frunte cu porecla de „prostănac” care nu vrea să aibă încredere în autorităţi.

Asemenea contestaţii, depuse de oameni istoviţi, obosiţi în momentul apariţiei speranţei, sunt de o raritate extremă în Kolîma şi în lagăre în general.

Cererea lui Novikov a fost trimisă la Moscova. Păi, cum altfel! Cunoştinţele juridice şi rezultatul lor puteau fi contestate numai de Moscova. Asta o ştia şi Novikov.

Şuvoiul tulbure şi însângerat curgea pe pământul Kolîmei, pe şosele, croindu-şi drum spre mare, spre Magadan, spre libertatea Pământului cel Mare. Un alt şuvoi tulbure străbătea Lena, lua cu asalt debarcaderele, aerodromurile, gările Iakutiei, ale Siberiei de Est şi de Vest, ajungând până la Irkutsk, până la Novosibirsk, şi curgea mai departe către Pământul cel Mare, contopindu-se cu valurile tulburi, la fel de însângerate, ale şuvoaielor din Magadan şi Vladivostok. Blatarii au schimbat climatul oraşelor – jefuiau în Moscova la fel de uşor ca în Magadan. S-au irosit mulţi ani şi au pierit mulţi oameni, până ce valul cel tulbure a fost împins înapoi după gratii.

Mii de noi zvonuri se strecurau în barăcile de lagăr, unul mai înfricoşător şi mai fantastic decât altul.

Nouă ne-au adus de la Moscova prin Magadan, cu curierul special, nu un zvon – zvonurile sunt rareori aduse cu poşta prin curier special –, ci documentul despre eliberarea totală a lui Novikov.

Novikov a primit documentele, întârziind chiar şi la spartul târgului amnistiei. Aştepta acum o maşină de ocazie, temându-se până şi de gândul să o pornească pe acelaşi drum ca Blumstein.

Novikov stătea în fiecare zi la mine, pe patul de scânduri din dispensar şi aştepta, aştepta...

Între timp, Tkaciuk a primit prima completare după ravagiile amnistiei. Lagărul nu se închidea, se pare că se mărea şi creştea. Baragonul nostru căpăta o nouă incintă, o nouă zonă, unde se construiau barăci, prin urmare şi post

de gardă, şi turnuri de pază, şi izolator, şi platformă pentru repartizarea la muncă. Pe frontonul de pe poarta lagărului era fixată deja lozinca adoptată oficial: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism”.

Forţă de muncă era câtă vrei, barăcile erau construite, dar inima şefului OLP era tristă: lipsea rondul, cu gazon şi flori. Toate erau la îndemână – iarba, florile, gazonul, şipcile pentru gărduleţ –, lipsea doar omul care să jaloneze straturile de flori şi gazonul. Ce lagăr mai e acela – chiar şi unul de clasa a treia – fără straturi de flori şi gazon, fără simetrie. Baragonul nu se compara cu Magadan, cu Susuman, cu Ust-Nera.

Dar până şi clasa a treia are nevoie de flori şi de simetrie.

Tkaciuk i-a întrebat personal pe toţi deţinuţii, s-a dus la OLP-ul vecin, nicăieri nu exista cineva cu pregătire de inginer, un tehnician care să poată jalona gazonul şi straturile fără nivelă.

Putea să o facă Mihail Ivanovici Novikov. Dar pentru că era supărat, nici nu voia să audă de aşa ceva. Pentru el, ordinele lui Tkaciuk nu mai aveau nicio valoare.

Tkaciuk, pe deplin convins că deţinutul uită totul, îi propuse lui Novikov să jaloneze lagărul. S-a dovedit însă că memoria unui deţinut este mult mai trainică decât credea şeful OLP-ului.

Se apropia ziua „lansării” lagărului. Nimeni nu putea jalona grădina de flori. Călcându-şi pe orgoliu, cu două zile înainte de deschidere, Tkaciuk i se adresă lui Novikov nu cu un ordin, nu cu un sfat, ci cu o rugăminte.

La rugămintea şefului, Novikov răspunse:

— Nici nu poate fi vorba să fac ceva în lagăr la rugămintea dumneavoastră. Dar, ca să vă ajut totuşi, vă sugerez o soluţie. Rugaţi-l pe felcerul dumneavoastră, să-mi spună el – şi într-o oră totul va fi gata.

Tkaciuk îmi relată întreaga discuţie, însoţită de înjurăturile urâte de rigoare la adresa lui Novikov. Evaluând situaţia, l-am rugat pe Novikov să jaloneze lagărul. Totul a fost gata în vreo două ore, şi lagărul strălucea de curăţenie. Straturile erau parcelate, florile – plantate, OLP-ul – inaugurat.

Novikov a plecat din Baragon cu ultimul convoi înaintea iernii dintre anii ’53 şi 54.

Ne-am întâlnit înainte de plecare.

— Vă doresc să plecaţi de aici, să vă eliberaţi cu adevărat, mi-a spus omul care se eliberase singur. Lucrurile se îndreaptă într-acolo, vă asigur. Aş da oricât să ne întâlnim undeva în Minsk sau în Moscova.

— Toate astea sunt fleacuri, Mihail Ivanovici.

— Nu, nu, nu-s fleacuri. Eu sunt profet. Presimt, presimt eliberarea dumneavoastră!

După trei luni eram la Moscova.

[1972]

Tabel cronologic

1905 – După 12 ani în care a fost misionar în Alaska, tatăl lui Varlam Şalamov, Tihon Nikolaevici Şalamov, şi soţia lui, Nadejda Aleksandrovna, se întorc în Rusia.

18 iunie 1907 – Se naşte Varlam (Varlaam), la Vologda.

1914 – Varlam urmează şcoala primară Aleksandr Blagoslovennîi din oraşul natal.

1917 – Autorităţile sovietice confiscă locuinţa familiei.

1918-1921 – Războiul Civil din Rusia.

1921 – V.I. Lenin lansează Noua Politică Economică.

1922 – I.V. Stalin este desemnat Secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist Bolşevic.

1923 – Varlam Şalamov termină şcoala, dar, fiind fiu de preot, nu îşi poate continua studiile.

1924 – Pleacă din Vologda şi se angajează ca tăbăcar la o fabrică de pielărie din Kunţevo, în apropierea Moscovei.

1926 – Este admis la Facultatea de drept a Universităţii de Stat din Moscova.

7 noiembrie 1927 – Participă la demonstraţia opoziţiei, cu ocazia celei de-a zecea aniversări a Revoluţiei din Octombrie, sub lozincile „Jos Stalin!” şi „Să împlinim testamentul lui Lenin!”

1928 – Frecventează cercurile literare din jurul revistei Novîi *LEE*.

1928-1929 – Stalin propune teza ascuţirii luptei de clasă. Se lansează Primul plan cincinal; începe colectivizarea forţată. Procesul de la Şahti, în care 53 de tehnicieni specialişti în domeniul minelor sunt acuzaţi de contrarevoluţie şi sabotaj, anunţă începutul primei perioade de epurări.

19 februarie 1929 – Varlam Şalamov este arestat pentru difuzarea clandestină a *Testamentului lui Lenin* (în care autorul avertiza asupra pericolului ascensiunii lui Stalin). Primeşte prima condamnare de trei ani, sub învinuirea de element social periculos.

13 aprilie 1929 – După perioada de detenţie din

închisoarea Butârskaia, este trimis cu un convoi de deţinuţi la Vişera, în Uralul de Nord. Lucrează la construcţia Combinatului chimic din Beriozniki, sub conducerea lui E.P. Berzin, viitorul şef al Dalstroi-ului din Kolîma. În lagăr o întâlneşte pe Galina Ignatievna Gudz, viitoarea soţie.

Octombrie 1931 – Este eliberat din lagărul de reeducare şi reabilitat. Strânge bani ca să plece de la Beriozniki.

1931 – încep lucrările la construcţia canalului Belomor (Marea Baltică-Marea Albă), la care muncesc aproximativ 100.000 de deţinuţi.

1932 – Şalamov se întoarce la Moscova şi începe să lucreze la revistele sindicale *Za Udarnicestvo* şi *Za Ovladenie Tehnikoi*.

1933 – îşi vizitează părinţii la Vologda.

3 martie 1933 – Moare tatăl lui, T.N. Şalamov.

1933 – Ivan Bunin primeşte Premiul Nobel pentru literatură.

29 iunie 1934 – Varlam Şalamov se căsătoreşte cu Galina Ignatievna Gudz.

26 decembrie 1934 – Moare mama lui Varlam, N.A. Şalamova.

1934 – Poetul Osip Mandelştam este arestat şi închis în lagăr pentru o epigramă la adresa lui I.V. Stalin.

1934-1937 – Varlam Şalamov lucrează la revista *Za promâşlennie kadrî*.

13 aprilie 1935 – Se naşte fiica lui, Elena.

1936 – Publică prima nuvelă, „Tri smerti doktora Austino” („Cele trei morţi ale doctorului Austino”), în primul număr ale revistei *Oktiabr*.

13 ianuarie 1937 – Este arestat a doua oară pentru activitate contrarevoluţionară troţkistă şi închis din nou la Butârskaia. Printr-o hotărâre a Consiliului special primeşte o condamnare de 5 ani în lagărele de reeducare, cu menţiunea de a fi trimis la muncile grele.

14 august 1937 – Ajunge în Golful Nagaevo (Magadan) cu vaporul, împreună cu un lot mare de deţinuţi.

1937-1938 – Perioada represaliilor în masă, cunoscută şi ca Marea Epurare.

August 1937-decembrie 1938 – Varlam Şalamov

lucrează în abatajele aurifere ale minei Partizanul.

Decembrie 1938 – Este arestat în „cazul juriştilor”, apoi dus în închisoarea preventivă din Magadan (Casa Vaskov).

Decembrie 1938-aprilie 1939 – Bolnav de tifos, este internat la carantină în închisoarea preventivă din Magadan.

Aprilie 1939-1940 – Lucrează ca săpător, fochist şi ajutor de topograf într-o echipă de prospectări geologice a minei Ciornaia Recika.

August 1940-decembrie 1942 – Lucrează în minele de cărbune ale lagărelor Kadâkcian şi Arkagala.

22 decembrie 1942-mai 1943 – Lucrează la muncile în comun, la mina disciplinară Djelgala.

Mai 1943 – Este arestat în urma denunţului colegilor de lagăr, pentru „propagandă antisovietică şi pentru afirmaţia că Ivan Bunin este un mare scriitor rus.

22 iunie 1943 – La procesul desfăşurat în satul Iagodnoe, este condamnat la 10 ani de lagăr pentru propagandă antisovietică.

Toamna 1943 – Epuizat fizic şi psihic, este internat în spitalul Belicia, în apropierea satului Iagodnoe.

Decembrie 1943-vara 1944 – Lucrează la mina Spokoinîi.

Vara 1944 – în urma aceluiaşi denunţ, primeşte o nouă acuzaţie, dar nu mai este condamnat, întrucât îşi ispăşea deja pedeapsa conform articolului respectiv.

Vara 1945-toamna 1945 – Grav bolnav, este internat la spitalul Belicia. Cu ajutorul medicilor, îşi revine şi rămâne în spital, unde lucrează ca instructor cultural şi om de serviciu.

Toamna 1945 – Lucrează la exploatările forestiere din taiga, în zona Izvorul de Diamant. Fiindcă nu îşi poate îndeplini norma, se hotărăşte să evadeze.

Toamna 1945-primăvara 1946 – Ca pedeapsă pentru evadare, este trimis din nou la muncile în comun, la mina disciplinară Djelgala.

Primăvara 1946 – Lucrează la muncile în comun în mina Susuman. Ajunge din nou la spitalul Belicia, suspect de dizenterie. După ce se însănătoşeşte, cu ajutorul

doctorului A.M. Pantiuhov, este trimis să urmeze cursurile de felcer la un spital aflat la 23 de kilometri de Magadan.

Decembrie 1946 – După încheierea cursurilor, este trimis să lucreze ca felcer la secţia de chirurgie a Spitalului Central pentru deţinuţi „Malul Stâng” (în satul Debin, la 400 de kilometri de Magadan).

Primăvara 1949-vara 1950 – Lucrează ca felcer într-o aşezare de tăietori de lemne, Izvorul Duskania. Începe să scrie versuri, incluse mai târziu în ciclul *Kolâmskie tetradi* (*Caietele din Kolîma*).

1950-1951 – Lucrează ca felcer la camera de gardă a Spitalului „Malul Stâng”.

13 octombrie 1951 – îşi încheie detenţia. La dispoziţia Dalstroi-ului, următorii doi ani lucrează ca felcer în satele Baragon, Kiubiuma, Liriukovan (raionul Oimiakon, Iakutia) pentru a strânge banii necesari plecării din Kolîma. Continuă să scrie poezie şi, cu ajutorul unei prietene, doctoriţa E.A. Mamuceaşvili, îşi trimite poemele la Moscova, la Boris Pasternak. Acesta din urmă îi răspunde şi astfel începe corespondenţa celor doi poeţi.

5 martie 1953 – Moare I.V. Stalin.

13 septembrie 1953 – Părăseşte Dalstroi-ul.

12 noiembrie 1953 – Se întoarce la Moscova, unde se reuneşte cu familia.

13 noiembrie 1953 – Se întâlneşte cu Boris Pasternak, care îl ajută să intre în cercurile literare.

29 noiembrie 1953-vara 1956 – Neavând permisiunea să locuiască în Moscova, se stabileşte în regiunea Kalinin, unde lucrează ca maistru la o exploatare de turbă, apoi ca agent de aprovizionare.

1954 – începe să lucreze la primul ciclu de povestiri care se vor numi mai târziu *Povestiri din Kolîma*. Divorţează de Galina Ignatievna Gudz.

1956 – Este reabilitat şi se întoarce la Moscova. Se căsătoreşte cu Olga Sergheevna Nekliudova; februarie – Are loc Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, în cadrul căruia a fost prezentat raportul lui Nikita Hruşciov, *Despre cultul personalităţii şi consecinţele sale*, în care au fost criticate acţiunile regimului stalinist. Raportul marchează începutul „dezgheţului”.

1957 – începe să colaboreze cu revista *Moskva,* în calitate de corespondent. Revista *Znamia* publică primele versuri din *Kolâmskie tetradi* (*Caietele din Kolîma*).

1957-1958 – Apar primele crize ale bolii *Meniere*, de care suferă.

1961 – Publică primul său volum de versuri, *Amnarul*. Continuă să lucreze la *Povestiri din Kolîma* şi *Schiţe din lumea crimei*.

1962 – Apare o *zi din viaţa lui Ivan Denisovici* de Aleksandr Soljeniţîn

1962-1964 – Colaborează în calitate de corespondent cu revista *Novîi*

Mir.

1964 – Apare culegerea de versuri *Şelest listiev* (*Foşnet de frunze*).

1964-1965 – Finalizează ciclurile de povestiri *Malul Stâng* şi *Un maestru al lopeţii*.

1966 – Se desparte de Olga Sergheevna Nekliudova. O cunoaşte pe Irina P. Sirotinskaia, care lucra în acea perioadă la Arhiva de Stat pentru Literatură şi Artă.

1966-1967 – Scrie ciclul de povestiri *Renaşterea zadei*.

1962-1966 – Poartă o corespondenţă polemică pe tema lagărului cu A.I. Soljeniţîn

1967 – Apare volumul de versuri Doroga i sudba (Drumul şi destinul).

1965-1968 – Poartă o corespondenţă cu Nadejda Mandelştam, văduva poetului Osip Mandelştam, mort în lagărul de tranzit din Vladivostok, şi frecventează salonul literar al acesteia.

1968-1971 – Lucrează la nuvela autobiografică *Cetviortaia Vologda* (*A patra Vologda*).

1972 – Află de apariţia în Occident, la Editura Posev, a *Povestirilor din Kolîma*. Trimite o scrisoare revistei *Literaturnaia gazeta*, în care protestează împotriva publicării ilegale, care încalcă voinţa autorului şi drepturile de autor. Mulţi colegi scriitori interpretează gestul ca pe o dezicere de *Povestirile din Kolîma* şi rup legăturile cu Şalamov.

1972 – îi apare volumul de versuri *Moskovskie oblaka*

(*Nori de Moscova*). Este primit în Uniunea Scriitorilor din URSS.

1973-1974 – Lucrează la ciclul *Mănuşa sau PK-2* (ultimul ciclu al *Povestirilor din Kolîma*).

1977 – Publică culegerea de versuri *Tocika kipeniia* (*Punctul de fierbere*). Cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani, i se decernează medalia Distincţia de Onoare, pe care nu o ridică.

1978 – Overseas Publications publică la Londra prima ediţie rusă a *Povestirilor din Kolîma*, şi de data aceasta fără consimţământul autorului. Starea de sănătate a lui Şalamov se înrăutăţeşte. Începe să-şi piardă auzul şi văzul, se îndesesc crizele bolii *Meniere*.

1979 – Cu ajutorul prietenilor şi al Uniunii Scriitorilor este internat într-un azil de bătrâni şi invalizi.

1980 – Află că PEN Clubul francez i-a decernat un premiu.

1980-1981 – Suferă un atac de cord. Dictează noi versuri unui amic poet, A.A. Morozov, care le publică ulterior într-o revistă din Paris.

14 ianuarie 1982 – în urma deciziei unei comisii medicale, este transferat într-un spital psihiatric.

17 ianuarie 1982 – Moare de pneumonie. Este înmormântat la cimitirul Kunţevo din Moscova.

Despre ediţia românească a *Povestirilor din Kolîma*

Cele două volume ale *Povestirilor din Kolîma* cuprind seria de şase cicluri de schiţe, eseuri şi povestiri pe care Varlam Şalamov (1907-1982) le scrie după şaptesprezece ani de cutremurătoare experienţe în lagărele sovietice. Aceste proze nu au fost tipărite niciodată într-un singur volum în timpul vieţii scriitorului; din 1954, când începe lucrul la primul ciclu (cel care dă titlul ediţiei noastre), până la moartea sa, povestirile nu apar decât în afara URSS, în reviste sau în antologii. Într-o timidă încercare de a-l proteja pe scriitorul aflat dintotdeauna în atenţia poliţiei politice sovietice, a doua ediţie, incompletă (apărută la Londra în

limba rusă, în anul 1978), avertizează că Şalamov nu are cunoştinţă despre ea.

Varlam Şalamov este cunoscut cititorului român datorită unei ediţii selective de povestiri şi corespondenţă, apărută în 1993 la Editura Minerva, în traducerea lui Ioanichie Olteanu. Cele două volume ale ediţiei de faţă reproduc varianta completă a seriei de povestiri şi eseuri cu temă concentraţionară, alcătuită de Irina Sirotinskaia în 1989, şi cuprind ciclurile: *Povestiri din Kolîma*, *Malul Stâng, Un maestru al lopeţii*, *Schiţe despre lumea crimei*, *Renaşterea zadei* şi *Mănuşa sau PK-2*. De asemenea, ediţia în limba română respectă structura şi periodizarea volumului apărut în limba rusă.